

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, XLVIII/2

FERRAN SOLDEVILA

PERE EL GRAN

SEGONA PART:
EL REGNAT FINS A L'ANY 1282

BARCELONA
1995

PERE EL GRAN

SEGONA PART:
EL REGNAT FINS A L'ANY 1282

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, XLVIII/2

FERRAN SOLDEVILA

PERE EL GRAN
SEGONA PART:
EL REGNAT FINS A L'ANY 1282

BARCELONA
1995

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP:

Soldevila, Ferran

Pere el Gran

Facsim., Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1950-1962

— Referències bibliogràfiques. Índexs

ISBN: 84-7283-302-X (o.c.). — ISBN 84-7283-303-8 (vol. 1).

— ISBN 84-7283-304-6 (vol. 2)

I. Ferrer i Mallol, Maria Teresa, ed. II. Institut d'Estudis Catalans

III. Títol IV. Col·lecció 1. Pere II, Rei de Catalunya-Aragó

2. Catalunya — Història — 1276/1285, Pere II 3. Corona catalano-

aragonesa — Història — 1276/1285, Pere II

929Pere II, Rei de Catalunya-Aragó

946.71«1276/1285»

L'edició d'aquesta obra ha estat a cura de la Sra. Teresa Ferrer i Mallol,
membre de l'Institut d'Estudis Catalans

Aquesta obra es publica en el marc de la commemoració
del Centenari del Naixement de l'historiador Ferran Soldevila (1894-1994)
i ha comptat amb el suport de la Generalitat de Catalunya

© 1995, Hereus de Ferran Soldevila

Editat per l'Institut d'Estudis Catalans
Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: desembre de 1995
Tiratge: 1.000 exemplars

Imprès a Altés, s. l.
Caballero, 87. 08029 Barcelona

ISBN de l'obra completa: 84-7283-302-X
ISBN de la segona part: 84-7283-304-6
Dipòsit Legal: B. 49041-1995

FACSIMIL
DEL VOLUM I

This One

HEXE-WEC-GA2F

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA. XXII

FERRAN SOLDEVILA

MEMBRE DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

PERE EL GRAN

SEGONA PART:

EL REGNAT FINS A L'ANY 1282

VOLUM I

BARCELONA

1962

Publicat per acord de l'INSTITUT,
pres en sessió del 8 de gener de 1944.

Dipòsit legal: B. 14.294 - 1962

És propietat de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

I

LA SUBMISSIÓ DELS SARRAÏNS VALENCIANS, PRIMER OBJECTIU DEL NOVELL REI

De tots els problemes amb què Pere *el Gran* es trobava confrontat a la mort del seu pare, cap de tan peremptori i angunieiant com el de la revolta dels sarraïns del regne de València. Malgrat les victòries obtingudes per l'infant, la revolta era ben lluny d'haver estat vençuda. El novell rei, en succeir al seu pare, es trobava enmig de súbdits rebels, tant més perillosos, que eren d'una altra religió —i alguns d'una altra raça— i que no tenien pas gaire lluny, per terra i per mar, llurs germans de la Península i de l'Àfrica, amenaça constant per als cristians hispànics. I aquesta amenaça s'acreixia agudament des del punt i l'hora que, com ara, els sarraïns residents en terra cristiana aconseguien de dominar alguna part del país que pogués servir de cap de pont per a l'arribada de reforços.

Quan Jaume I va morir (27 juliol 1276),¹ el seu fill es trobava al seu costat, a València.² I l'infant degué jutjar la situació tan delicada, que, contra el que deixa entendre DescLOT,³ va diferir per a més endavant el trasllat de les despulles del seu pare a Poblet i, amb principal intervenció del bisbe d'Osca Jaume Sarroca, va donar-los sepultura provisional a la seu de València, davant l'altar major.⁴ Allí havien de restar fins al mes de maig de 1278, que foren traslladades pel seu fill a Poblet.⁵

També el novell rei va deixar per a més endavant la seva coronació a Saragossa,⁶ i, de moment, a fi de no suscitar-se conflictes interiors —amb els aragonesos—, no va prendre el títol de rei, ni tan sols per a les relacions internacionals, i va seguir usant

1. Vegeu Primera Part, pàg. 485.

2. ACA, reg. 38, f. 11.

3. DESCLOT, cap. LXXIII.

4. ZURITA, llib. III, cap. CI. La intervenció de Jaume Sarroca es dedueix d'un document datat a Xàtiva el 28 d'agost de 1276, on el rei Pere reconeix haver rebut de Jaume, bisbe d'Osca, el romanent de la suma que Jaume I li havia lliurat després de rebre l'hàbit del Cistell. L'altra part havia estat esmerçada pel bisbe en despeses del rei Jaume «et in sepultura juxta computum quod nobis inde tradidistis». Vegeu Apèndix I, doc. 11.

5. Més endavant, vol. V.

6. Més endavant, pàg. 20.

el títol d'infant. «*Infans Petrus, illustris domini Jacobi, bone memorie Regis Aragonum primogenitus et heres*», així s'intitula aleshores, amb alguna variant, en els seus documents.⁷

Pocs dies després de la mort del seu pare, el novell rei abandonava la ciutat de València i se n'anava cap al Sud, cap a la regió on dominaven els rebels, disposat a recomençar la lluita contra ells. I així, el dia 9 d'agost, el sabem a Alcoi, i el dia 12 a Cocentaina, i el dia 16 a Xàtiva. I aquesta vila, des d'on vigila alhora els rebels i la frontera, i on el sabem, sense solució de continuïtat, del 16 d'agost fins al primer de setembre, i on el trobem encara el 6 i el 8 d'aquest mes, esdevé el centre de la seva actuació.⁸

La seva actuació s'adreça en primer terme a enfortir els castells i a accontentar els barons i els cavallers que han intervingut en la lluita contra els sarraïns, sia reconeixent-los els deutors contrets pel seu pare o per ell mateix, sia fent que els paguin les quitacions que els són degudes. La primera notícia que trobem d'aquesta actuació és la de la comanda a Roger de Llúria del castell de Cocentaina, amb l'inventari de les armes que li ha lliurat Ponç Guillem de Vilafranca, a qui l'infant les ha comprades.⁹ Es tracta de vint escuts, de tres mil *treytes* (trets de ballesta), de deu cuirasses, de quinze ballestes, onze de les quals de dos peus i les altres quatre d'estrep, de cinc tenalles, d'un anafil, d'un corn, de nou crocs, i de tres ballestes més, una de torn i dues de dos peus. Dos milers de teules i una pastera completen aquest inventari, que, redactat en català i especificant detalladament els preus de les armes i altres objectes, afegeix un interès de filologia i d'història econòmica als altres aspectes històrics que el fan interessant; dels quals el menys valuós no és pas el fet de referir-se al futur gran almirall. Aquest document ens permet encara de conjecturar — l'afirmació no fóra prou justificada — que, partint de València, el rei Pere devia haver fet una primera estada a Cocentaina el 31 de juliol: «*Rodgerius de Loria recepit in castro de Cozentayna, quod dominus infans sibi comendavit, arma inferius nominata a Poncio Guillelmi de Vilafrancha, a quo emimus dicta arma*», diu el document, i això admetria la predita conjectura. En tot cas, al cap d'uns quants dies, el 12 de setembre, és segur que el rei Pere es trobava a Cocentaina i hi expedia un document pel qual reconeixia deure al dit Ponç Guillem de Vilafranca la suma de 823 sous de reials de València per raó de les dites armes.¹⁰

Abans, però, d'aqueixa estada a Cocentaina, Pere *el Gran*, com hem dit, s'havia aturat a Alcoi. El document que ens n'informa es refereix també a proveïment, però no d'armes, sinó de queviures. L'infant — el rei — hi reconeix deure a fra Pere de Montcada, mestre de la milícia del Temple a Aragó i Catalunya, la quantitat de 10.070 sous menys tres diners de reials pels queviures de què l'ha proveït. Cafissos d'ordi i de

7. ACA, reg. 38, f. 12, 20, 34^v. Apèndix, docs. 4, 9, 16.

8. Vegeu Apèndix II, pàg. 113. Sabem que, durant aquesta llarga estada, els homes de Xàtiva van fornir al rei vitualles i altres coses per valor de 25.024 sous. Ens n'informa un albarà datat a València, el 3 d'octubre de 1276. Reg. 38, f. 19. Apèndix I, doc. 23.

9. Reg. 38, f. 7. Apèndix I, doc. 2.

10. Reg. 38, f. 7.

civada, sacs de terliç, quintars de farina, quintars de carn, quarteres de vi, ferreters (?) i bôtes, formen l'important lliurament fet pel mestre del Temple al novell rei.¹¹ I un cop instal·lat a Xàtiva, Pere comença a ocupar-se de satisfer les quitacions degudes als cavallers que han pres part en la lluita contra els sarraïns rebels. Reconeix els deutes i assigna les rendes de què han d'ésser pagats. Així reconeix deure a Arnau de Saga 247 sous de reials de València i mig, que hauran d'ésser cobrats «in bovatico quod nuper recipere debemus in Berguadano».¹² Semblantment, reconeix deure a Ramon d'Urtx 1.071 sous 5 diners, que haurà de cobrar sobre les rendes de la batllia de Camprodon;¹³ i al seu germà bastard Pere Ferràndez 18.680 sous jaquesos que restaven a pagar-li per llur pare a causa de la seva quitació i de la frontera que havia tingut en la present guerra contra els sarraïns;¹⁴ el primer monedatge a cobrar de la vila de Daroca forniria els diners per al pagament. Altres nobles, com els Montcada, Entença, Puigvert, rebran també llurs quitacions.¹⁵ Ens cal observar, abans de passar endavant, perquè té una transcendència perillosa per al novell rei i és cridat a donar força joc, el detall, en aparença insignificant, que el rei assigni ingressos del bovatge per al pagament de la quitació d'Arnau de Saga. El rei, com indica en el document, esperava cobrar-lo aviat. Però el bovatge era un tribut extraordinari i, en certa manera, voluntari. El rei no podia, pel seu sol albir i la seva sola voluntat, imposar-lo. Calia que els catalans el votessin: és a dir, que hi intervinguessin les Corts. En disposar-ne abans que hagués estat votat, Pere II s'extralimitava potser a gratcient, esperant que els catalans ho acceptarien. Així pogué començar a produir-se un cert malcontentament entre els catalans, que aviat van fer comprendre al rei la impossibilitat de concedir-li el bovatge sense que anés abans a tenir-los Corts i a jurar-los els Usatges i les Constitucions. I aquest malcontentament, unit al recel i l'aprensíó que, recordant la seva actuació passada,¹⁶ els nobles sentien envers l'autoritarisme del novell rei, va preparar el malentès i la topada que havia de produir-se entre l'un i els altres. Per això haurem de tractar-ne extensament.¹⁷

Ultra l'establiment dels castells i el pagament de quitacions, era important, en aquelles circumstàncies, la concessió i comanda dels castells a homes que meresquessin tota la confiança del rei. I les concessions foren nombroses. Prenguem per mostra i model la que, trobant-se a Xàtiva el 23 d'agost de 1276, Pere II va fer al seu dilecte vassall Eiximèn López d'Embú o Embún, del castell anomenat Castell i de la seva alcaidia i custòdia.¹⁸ La concessió és vitalícia, «diebus omnibus vite vestre», i les obligacions del

11. Reg. 38, f. 11. Apèndix I, doc. 3. 9 agost 1276.

12. Reg. 38, f. 12. Apèndix I, doc. 4. 16 agost 1276.

13. Reg. 38, f. 12. 16 agost 1276.

14. Reg. 38, f. 13^v. Apèndix I, doc. 5. 17 agost 1276.

15. Vegeu reg. 38, f. 12 i v. La quitació a Berenguer d'Entença puja a 8.400 sous, perquè va lluitar contra els sarraïns amb 14 cavallers més dels que havia de dur per raó dels seus feus.

16. Vegeu abans, vol. III, pàg. 306-310 i caps. XIV-XV.

17. Més endavant, vol. V.

18. Reg. 38, f. 17. Apèndix 5, doc. 6.

nou alcaid són de tenir, salvar i custodiar al rei el dit castell; de tenir-hi a messió del rei aquells homes i companyia (*família*), aquelles armes i enginys¹⁹ que fossin necessaris per a la custòdia del castell, bé i fidelment, tant en temps de guerra com en temps de pau. El rei, en canvi, li promet de donar cada any mil cinc-cents sous de reials de València. «I jo el predit Eiximèn López d'Embú»²⁰ — aquesta és la fórmula usada — «rebo per vós el dit senyor infant el dit castell segons la forma predita i prometo custodiar-lo bé i legalment per vós.»

Així era concedit i encomanat el castell. Però abans de passar a les mans del nou alcaid era fet un inventari de les coses que hi restaven en partir el seu predecessor. I aquest inventari, per al castell de Castell, se'ns ha conservat. L'alcaid sortint s'anomenava Elies, i «les coses que romaseren en Castel com lo leixà N'Elies» eren vitualles (farina, pans, panís en gra, forment, faves, oli, formatges, bacons de cansalada), armes i peces d'armadura (1.800 treites, 2 camisolos, unes cuirasses, 7 ballestes, més 7 de dos peus i una de torn, 13 escuts, 3 cofes, 3 capells de ferro, un elm, una espasa, una picassa), parament de cuina i altres estris domèstics (6 alcolles, dues calderes, una llossa o cullera gran, un rall, una pastera, un sedasset, uns ferros, un poal, 13 escudelles, 3 talladors, un morter, 3 olles, unes molles). No hi mancava, en fi, un instrument alhora musical i bèl·lic, únic: l'anafil, que era imprescindible en tot castell i que també hem trobat en l'inventari de les armes comprades pel rei per al castell de Cocentaina.²¹ Aquests dos inventaris, que transcrivim íntegrament en l'Apèndix de documents,²² ens donen una idea força aproximada de com eren establerts castells de la categoria dels esmentats.

Un altre document que posseïm, aquest relatiu al castell de Godalesc, afegirà encara algunes altres dades per a comprendre el funcionament d'aquestes concessions de castells. Arnau de Mataró, el 30 de juliol s'havia emparat pel rei del predit castell i hi havia posat, per ordre també del rei, seixanta homes per a la seva custòdia. Per soldada de cadascun dels dits homes, Pere II havia promès de pagar-los mensualment 30 sous, més dos sous per companatge. Va prometre també proveir-los de prou farina per a menjar i de farina per als pobladors de Godalesc, a cognició d'Arnau de Mataró, mentre durés la guerra contra els sarraïns revoltats. Més, encara: com que al castell hi havia d'haver dos gossos, el rei va prometre cent vint sous anuals per a llur manteniment. El dia primer de setembre, data del document en qüestió, el rei Pere havia pagat la soldada d'un mes als homes i quatre mesades de companatge; i declarava que pagaria la resta en pau, a Arnau de Mataró o a qui aquest volgués.²³ Cal dir que, en l'endemig, Arnau de Mataró havia estat agraciat amb l'alcaidia i custòdia del castell de Godalesc.²⁴

Com hem indicat, les concessions de castells foren nombroses. Al llarg dels mesos d'agost, setembre i octubre es troben en els registres de la cancelleria documents o

19. Creiem que això vol dir, en aquest cas, la paraula *appareamenta*.

20. Així, Embú i no Embun, apareix el nom en el document, malgrat ésser en llatí.

21. Abans, pàg. 2.

22. Docs. 2 i 7.

23. Reg. 38, f. 26^v. Apèndix I, doc. 13.

24. Reg. 38, f. 18: MARTÍNEZ FERRANDO, *Catálogo*, II, doc. 19.

anotacions que hi fan referència. Vet aquí algunes d'aquestes concessions per ordre cronològic: els castells de Morvedre i Uixó a Robaud de Voltorach (17 agost);²⁵ el de Tàrbena a Miquel Garcés de Castalla (23 agost); els castells de Penàguila i Cofriders a Sanç Ortiz de Rufes (23 agost); el de Moixent a Pere d'Ahonés (23 agost); el de Godalesc a Arnau de Mataró (27 agost); el de Roda a Pere Martínez de Luna (27 agost); el de Castalla a Eiximèn Pérez de Calahorra (29 agost); el de Palma a Berenguer d'Ofegat (1.er setembre); el d'Alpont a Roderic Ferràndez (13 setembre); el de Morella a Pere de Morella (15 setembre); el de Tormo a J. Pere Llobera (20 setembre); el de Llíria a Ramon de Vilanova (28 setembre); el de Sumacàrcel a Ferran Garcés (3 octubre); el de Somet a Garcia Pérez de San Pedro (3 octubre); el de Corbera a Arnau Gammell (14 octubre); el de Bairèn a Carroç (13 octubre); el de Seguaría a Martí Guillem de Biota (14 octubre).²⁶

Aquestes concessions ofereixen, però, la particularitat que no totes semblen ésser iguals. Hi ha concessions d'alcaidia i custòdia alhora, però n'hi ha també que no parlen sinó d'una de les dues funcions; i n'hi ha, fins i tot, que no parlen de cap de les dues, sinó simplement d'encomanar — *comendare* — el castell.²⁷ ¿Era tot el mateix i els termes podien ésser emprats indistintament? No ho sembla pas, i hom diria que es podia tenir la custòdia del castell sense ésser-ne alcaid, i viceversa; que el d'alcaid hi era el càrrec més alt del castell; i que podia tenir-ne també encomanada la custòdia i fins i tot l'alcaidia i la batllia del mateix lloc.²⁸

Ultra la concessió de castells del regne de València a persones que li meresquessin més confiança que les que els tenien, era important per al novell rei la nominació d'alguns nous batlles, no solament al regne valencià, sinó també al seus altres territoris. Així, també de Xàtiva estant, que era aquells dies com la capital dels reialmes, nomenava Muça de Portella batlle de Taraçona i Mallèn, Santa Cruz, Borja, Lurcenich i Eixea (17 agost), el qual s'emparava d'Epila, Ricla, Magallón i del merinat de Tarassona i de tots els violaris i donacions pertanyents al rei;²⁹ nomenava Robaud de Voltorach batlle de Morvedre (17 agost);³⁰ donava ordre a Aaron Abinàfia d'emparar-se de les batllies de Calataiub, Terol i les seves aldees, aldees de Daroca i Paracuellos de la Ribera, Santos, Núlia, Aranda, Aranes, Sarinyena i de les de Castellfabib, Alpont, Ade-

25. Reg. 38, f. 13.

26. Reg. 38, f. 17-18^v.

27. Entre les concessions que equivalen a un doble nomenament d'alcaid i custodi o guarda, hi ha, ultra l'esmentada del castell de Castell a Eiximèn López d'Embú, el de de Tàrbena a Miquel Garcés de Castalla, el de Godalesc a Arnau de Mataró, i el de Castalla a Eiximèn Pérez de Calahorra. Entre les concessions en què sols es parla d'alcaid, hi ha la del castell de Tormo a Pere de Llobera. Entre les que sols parlen de custòdia, hi trobem tota la resta, amb l'excepció de la concessió del castell de Palma a Berenguer d'Ofegat, en la qual sols es parla de comanda. Observem la fórmula amb tots els termes, en la concessió del castell de Castell a López d'Embú: «concedimus et comendamus ... castrum ... et alcaydiam et custodiam eiusdem castris».

28. Així el rei encomanava a Bartomeu Tomàs la batllia i l'alcaidia de Daroca, i Cetina, Embid, Almúnia, Cabanes, Alpartil, Alfamein i Almouazir i el castell d'Osa (reg. 38, f. 15).

29. Reg. 38, f. 13 i 15.

30. *Ibidem*.

muç i Llúria (21 agost);³¹ encomanava a Bartomeu Tomàs la de Daroca (21 agost);³² Guillem Sunyer s'emparava de les de Caldes i Llagostera (21 agost);³³ Roger de Llúria, de Cocentaina i Alcoi (26 agost);³⁴ Camí de Peramola, de Tarragona i el Camp (1.º setembre);³⁵ Miquel Àlvarez, de Bocairent, Ontinyent, Albaida i Lutxent (8 setembre);³⁶ Aaron Abinàfia, de la de Segorb (12 setembre);³⁷ Domingo Sánchez Esperandeu, de la de Morella i les seves aldees (14 setembre);³⁸ Arnau de Calaf, de les urgelles de Balaguer, Castelló, Albesa, Menàrguens i Linyola (15 setembre);^{38 bis} Guillem de Redorta, de la de Lleida; Guillem de Ratèria, de les de Cervera, Tàrraga, Vilagrassa i dels altres llocs de les dites batllies; Jahuda de la Cavalleria, que té la batllia de Saragossa, s'empara d'Alagó, Alfayar, Fontes, Pina, Quadret i l'alcaidia de Saragossa i dels violaris i donacions; Pere Carbonell, de la batllia de Barcelona i dels llocs de la batllia i dels violaris i donacions; Bernat de Montroig, de la batllia d'Agramunt i de la vegueria d'Urgell (3 desembre). Per la importància del personatge, destaquem la nominació de batlle de Cocentaina i Alcoi a favor de Roger de Llúria. Amb data de 26 d'agost de 1276, el rei Pere la comunica als homes de les predites poblacions; els mana que el tinguin com a batlle, a ell o el qui ell vulgui al seu lloc, i que responguin a ell de totes les rendes i altres drets, dels quals, per raó de la dita batllia, hagin de respondre davant el rei.³⁹

Aquestes nominacions de batlles responien, sens dubte, al disseny que el rei tenia, i que va portar a la pràctica per una ordre circular del 21 d'agost, d'*emparar* molts llocs d'Aragó i Catalunya.⁴⁰ ¿En què havia de consistir aquest emparament? En general, els historiadors tradueixen el terme *emparare*, usat en aquests casos, per *embargar* i *embarg*.⁴¹ No veiem que aquesta sigui la correspondència exacta, encara que el resultat pugui ésser a vegades semblant. L'emparament, tal com apareix en aquestes ordres del rei Pere, sembla, com les nominacions de batlles i alcaids, obeir el disseny de tenir a la seva mà, per mitjà de persones de confiança, tot el territori i controlar-ne i percebre'n eficaçment les rendes, de les quals les dites persones han de donar compte al batlle reial Jusef Ravaya. Assenyalem els emparaments del merinat d'Osca i de tots els llocs de la terra d'Osca i del merinat de Barbastre i dels llocs d'aquest merinat per Diego Lopis de Jassa; del merinat de Jaca i de tots els llocs que hi pertanyien al rei, per Artal Deza; de Sos, Corda, Lobera i Hull, Isera, Perdices, Longares i Siurana, per Ramon

31. Reg. 38, f. 14^v; MARTÍNEZ FERRANDO, *Catálogo*, II, doc. 7.

32. Reg. 38, f. 15; MARTÍNEZ FERRANDO, *Catálogo*, II, doc. 9.

33. Reg. 38, f. 20.

34. Reg. 38, f. 23. Apèndix I, doc. 10.

35. Reg. 38, f. 21.

36. Reg. 38, f. 16^v; MARTÍNEZ FERRANDO, *Catálogo*, II, doc. 38.

37. Reg. 38, f. 15^v; MARTÍNEZ FERRANDO, *Catálogo*, II, doc. 43.

38. Reg. 38, f. 35^v; MARTÍNEZ FERRANDO, *Catálogo*, II, doc. 44.

38 bis. Reg. 38, f. 16.

39. Doc. cit., Apèndix I, doc. 10.

40. Reg. 38, f. 14-18.

41. Així el tradueix sempre Zurita, i així l'interpreta també MARTÍNEZ FERRANDO, *Catálogo*, II, docs. 46, 51, 60, 86, etc. DU CANGE dona el doble sentit de *tueri*, *protegere* i *invadere*, *auferre*, *occupare*.

Panicer; de Pallars, per Mateu den Deptre; del castell de Fariça per Ramir Goncalvis; de tots els llocs de Ribagorça i de la Vall d'Aran per Domènec la Sosa; de la sobrejunteria de Sobrarb i d'Ainsa i les Valls per Pere de Molina; d'Agramunt, Linyola, Albesa, Menàrguens i tots els llocs pertanyents al rei al comtat d'Urgell, i de Castelló (de Farfanya?). Tamarit, Almenar, Sant Esteve de Llitera i el peatge de Montsó per Guillem Moliner; de tots els llocs i drets que el rei tenia als bisbats de Girona i Vic, per Astruc Ravaia.

Mentre el novell rei anava organitzant o reorganitzant així els ressorts de govern, de cara a la guerra amb els sarraïns valencians i de cara a la pau en els altres regnes, no oblidava l'acció concreta per a extingir o almenys reduir els focus de rebel·lió moresca, per a evitar encara que s'estenguessin. Si calia combatre els rebels amb les armes, i les tropes reials havien posat setge a Alfandec,⁴² també calia donar confiança als sarraïns que havien restat en l'obediència i a aquells que hi havien tornat. Per això veiem el rei prenent sota la seva protecció i el seu guiatge els moros de Benizaró i de Llombai (aquests mentre estiguin al dit lloc o hi tornin) i amenaçant de procedir contra les persones i els béns dels contraventors;⁴³ el veiem ordenar als homes de Lliria que tornin a Ramon de Camarasa, alcaid de Benizaró, i als sarraïns d'aquest lloc el bestiar que els havien pres, perquè quan el fet va esdevenir-se estaven sota la protecció de Jaume I, el qual li n'havia ordenat la restitució;⁴⁴ el trobem encara atorgant guiatge i protecció als sarraïns d'Altura, Viver, Cabdell i de les alqueries d'Eixèrica,⁴⁵ ordenant als veïns de Segorb que permetin als sarraïns del raval d'anar, salvament i segurament, a conrear les terres que posseeixen al terme d'Altura; i manant a Guillem de Claramunt la restitució d'uns sarraïns que li havien estat venuts per uns corsaris, els quals els havien arrabassat violentament i no en bona guerra, com deien llurs propietaris.⁴⁶ Aquesta política de protecció i d'atracció, en la qual persistirà, havia de combinar-se en el seu disseny amb la consecució d'una treva amb els rebels, tots o alguns, que li permetés de treballar per la pau, d'enfortir-se per si calia continuar la guerra, de visitar Catalunya i Aragó i de coronar-se a Saragossa.⁴⁷ I el mateix dia que expedeix el darrer dels documents citats, el 29 d'agost de 1276, signa també una treva amb els cabdills rebels, el «veillo noble» Abuidriz Hyale Abenhayech, «el caverro noble» Abenzumayr Abenzaquimeran i l'«alguazir» Abulfaratx Asbac.⁴⁸ Pere II, en el document de la treva, redactat en aragonès,

42. Aquest setge és esmentat en un document citat més endavant, pàg. 10.

43. Reg. 38, f. 20 i 21. Apèndix I, doc. 8. Xàtiva, 25 agost 1276.

44. Reg. 38, f. 20, Apèndix I, doc. 9. Xàtiva, 25 agost 1276.

45. Reg. 38, f. 25^v; MARTÍNEZ FERRANDO, *Catálogo*, II, doc. 23. Xàtiva, 29 agost 1276.

46. Reg. 38, f. 25^v; MARTÍNEZ FERRANDO, *Catálogo*, II, doc. 24. Xàtiva, 29 agost 1276; i Apèndix I a aquest volum, doc. 21, València, 29 setembre 1276.

47. Aquestes, excepte la visita a Catalunya, foren les seves principals activitats ulteriors. Per al seu disseny de visitar Catalunya, vegeu més avall, pàg. 12.

48. Els noms d'aquests personatges sarraïns apareixen amb algunes diferències en altres autors. Així ZURITA llib. IV, cap. I, transcriu Abuidriz Halen Abenhayet, Abenzumair i Abulfaratax; i MARTÍNEZ FERRANDO, *Catálogo*, II, doc. 34, transcriu Abrurchiz. A més, aquests tres personatges es converteixen en quatre per a Zurita i en cinc per a Martínez Ferrando. Ens sembla, però, que el títol que precedeix cadascun precisa prou bé que són solament tres. Vegeu el document en el reg. 38, f. 27, i en l'Apèndix I, doc. 12.

«atregua» tots els castells i roques que s'han alçat contra ell a tot el regne de València i el seu terme, «e d'Exativa e de su término», amb l'excepció d'Alfandec de Marinyèn, Alarch, Aguilar, Alaguar, Ataya, Saljet, Gartx, Serra Lasacar, Serra de Confrides, Berida, Rujola, Alyubayal, Alotayba, Popi, Relleu; els quals no són compresos en la treva, de manera que el rei podrà fer-ne a la seva voluntat. La durada de la treva serà de tres mesos, durant els quals ni el rei ni cap home de la seva terra no podrà fer mal als castells i roques que hi són compresos, ans tots els moros dels dits castells i roques seran salvats i segurs amb tots llurs béns, ni més ni menys que els altres moros de la senyoria del rei. De llur banda, els cabdills sarraïns esmentats «atreguan otrosí a toda la terra del regno de València» i de tota la senyoria del rei, per ells i per tots llurs parents, i pels genets, i per altres «caveros de moros que sean aquí en esta terra e en Granada e en qualque lugar otro»; de manera que cap d'ells no damnificarà el regne de València ni cap lloc de la senyoria del rei. I si, per atzar, algun lloc rebia dany, els sarraïns haurien d'esmenar-ho, «a vista del senyor Iffant».⁴⁹ I si algun dels llocs que s'han alçat contra Pere II no vol tenir la treva, el rei podrà procedir contra aquell a la seva voluntat. Finalment, els cabdills sarraïns es comprometen a guanyar l'assentiment del rei de Granada — «carta e otorgamiento» — a la treva, i prometen de complir i de tenir totes aquestes coses de bona fe i sense engany. Aquesta referència al rei de Granada i la inclusió dels sarraïns genets en la treva indica prou clarament l'ajut exterior a la revolta.

Al cap de pocs dies d'haver signat les treves, el 6 de setembre, Pere *el Gran* les comunicava a les autoritats i als homes d'Alzira, València, Morvedre i altres poblacions del regne valencià i a Gil Martínez i a Sanç de la Sera i a tots els altres que es trobaven al setge d'Alfandec. Els especificava que les treves eren per tres mesos, comptadors a partir del diumenge dia 6, data d'aquesta lletra circular, i que comprenien els sarraïns genets i tots els qui s'havien alçat contra ell, excepte els castells i els llocs que tenia l'alcaid Abraham, i excepte el castell d'Alcalà de la vall d'Alfandec de Marinyèn. Els manava que observessin les treves i els deia que durant aquell temps ja no els calia guardar-se com abans, ells i llurs coses, dels genets i altres sarraïns. Els ordenava, en fi, que fessin preconitzar les treves per les poblacions respectives.⁵⁰

Sense oblidar les altres qüestions (el dia mateix — 6 de setembre — que expedeix l'anterior document, Pere *el Gran* mana a Aşruc Ravaya de donar un vestit a Salvador i Jaumet, troters, que havien d'anar a la Cort romana),⁵¹ tan bon punt va tenir establertes les treves que li donaven un respir, el rei va ocupar-se de reorganitzar les guarnicions dels castells de la regió fronterera, de la regió dellà Xúquer. Per això calia començar per saber exactament quants homes havien estat fins aleshores en la guarda dels castells i quina soldada rebien; per això anunciava als alcaïds que els enviava un representant seu amb aquesta missió i els manava que el deixessin entrar als castells «e dema-

49. Infant, o sia el rei.

50. Reg. 38, f. 33^v. Apèndix I, doc. 15.

51. Reg. 38, f. 33^v. Apèndix I, doc. 14.

nar la veritat als hòmens per sacrament». ⁵² És a dir que els homes de la guarnició, sota jurament, havien de respondre a l'enquesta. Sens dubte, s'havien produït abusos, i els castells no devien tenir tota la guarnició que els corresponia. Era, doncs, important de restablir-la. Recordem que, precisament, la revolta dels sarraïns havia tingut lloc quan ells havien constatat la insuficiència de les guarnicions.

Aquest document ja no és datat a Xàtiva, sinó a Alzira, el 8 de setembre de 1276. Un cop establerta la treva, el rei podia abandonar la zona de lluita i anar-se'n cap a la ciutat de València. És el que ara fa. Ja l'hi trobem quatre dies després, el 12 de setembre, i hi resta fins al 30 d'octubre. ⁵³ Tota mena d'afers l'assetgen: en primer terme, probablement, la qüestió financera. I ara ens assabentem que el rei tenia un alquimista al seu servei. ¿Esperava potser per aquest camí sortir de dificultats pecuniàries? No sabem sinó que, pocs dies després de la seva arribada a València, el 17 de setembre, ordenava a Mingot de Torres, batlle de Xàtiva, que la venidora festa de Nadal pagués mil sous a Ferrer de Cotlliure, i mil més la subsegüent Pasqua de Resurrecció, els quals dos mil sous, diu, «li donem per raó de l'obra d'alquímia que fa per a nosaltres». ⁵⁴ Aquesta obra — *opus alquimie* — ¿era un tractat d'alquímia o era algun treball que l'alquimista realitzava amb vista a l'obtenció de metalls preciosos? Ens sembla que ambdues interpretacions foren possibles; però potser és més probable la segona, ja que, en tractar-se d'un llibre o llibres, hauria escaigut més de parlar d'«operis alquimie quod pro nobis scribet» que no pas d'«operis alquimie quod pro nobis facit». Sigui com sigui, la notícia és interessant, perquè ens mostra com el rei Pere, almenys al principi del seu regnat, havia rendit tribut a les ciències ocultes. Encara dos dies després insisteix en el pagament dels dos mil sous al mestre Ferrer, *magistro Fferrario*, ara distribuïnt-los en cinc-cents per Sant Martí, cinc-cents per Nadal i mil per la Pasqua de Resurrecció. ⁵⁵

Les qüestions de Catalunya devien ja, per aquest temps, començar a causar preocupació al rei. Però ens reservem de tractar-ne en el capítol següent. Limitem-nos a dir que, fins ara, pocs eren els nobles catalans que haguessin acudit a ell per fer-li homenatge: sols sabem de Ferrer de Vilafranca, que el 17 d'agost (1276), a Xàtiva, li havia fet homenatge de mans i boca pel feu de Vilafranca; i de Berenguer de Puigvert, que el 21 de setembre, a València, al palau bisbal, li havia fet un semblant homenatge pel castell de Riudoms. ^{55 bis} Afegim que per aquest temps Pere *el Gran* sembla tenir la ferma intenció d'anar-hi aviat, per traslladar-hi les despulles del seu pare. En lletra datada a València el 18 de setembre, i adreçada al vescomte Ramon Folc de Cardona, el rei, a més d'acusar-li recepció d'una lletra en què el magnat es mostrava disposat a enviar-li els cavallers amb què havia de servir-lo pels seus feus, li anuncia que serà a Montblanc i s'entrevistarà amb ell cap a la festa de Tots Sants, llavors que anirà a

52. Reg. 38, f. 34^v. Apèndix I, doc. 16.

53. Vegeu Apèndix II, pàg. 113-114.

54. Reg. 38, f. 36^v. Apèndix I, doc. 17.

55. *Ibidem*.

55 bis. Apèndix I, doc. 1. Per a altres homenatges ulteriors, vegeu més endavant, pàg. 20.

celebrar honoríficament la sepultura del seu pare al monestir de Poblet.⁵⁶ I al cap de dos dies — el 20 — en lletra adreçada a Guillem d'Anglesola sobre les qüestions que aquest baró té amb Berenguer Arnau d'Anglesola, mana que mantinguin treves i anuncia que entén ésser aviat en les parts de Catalunya, i llavors arranjà la qüestió.⁵⁷ Tanmateix, per molt que aquest disegni fos sincer, el fet és que Pere *el Gran* no el va complir. Probablement, la seva estada a València va prolongar-se més temps que ell no esperava: ja a punt d'entrar la treva en el terç i darrer mes de la seva durada, degué creure que era més important i peremptori de traslladar-se a Saragossa per a la coronació reial.

El retenia a València, encara, la qüestió de la lluita, no sols passada i futura contra els sarraïns, sinó també present. Recordem que tota una sèrie de castells restava exclosa de la treva;⁵⁸ i que aleshores es trobava assetjat un d'aquests: el castell d'Alfandec de Marinyèn.⁵⁹ Doncs bé: el sol parèntesi que hàgim sabut trobar en la llarga estada del rei Pere a la capital valenciana és el dels dies que se'n va anar a la vall d'Alfandec i va presentar-se al setge de la vila d'aquest nom. Sabem que es trobava a la vall d'Alfandec el dia 23 de setembre: l'endemà expedia documents datats *in obsidione d'Alfandec*.⁶⁰ Després ignorem la seva estada durant tres dies, al cap dels quals tornem a trobar-lo a València (28 setembre).⁶¹ Ignorem si és que aleshores el setge havia finit. Més aviat sembla que hauriem de decantar-nos a creure que no, perquè al cap de divuit dies, el 12 d'octubre, encara no havia estat fet el repartiment de la vall d'Alfandec entre pobladors cristians. I, en aquella data, el rei prometia a Roger de Llúria que, quan faria el repartiment, hi heretaria competentment, segons el que donés a altres pobladors, Nadal i Bernat Fuster i altres tres homes del futur almirall.⁶²

Un cop a València, tornant del setge d'Alfandec, l'endemà mateix de la seva arribada, o sia el 29 de setembre, el rei Pere expedeix un document molt important: la convocatòria d'alguna cosa que s'assembla molt a un Parlament de València.⁶³ No pas unes Corts, perquè els prelats i eclesiàstics no hi són esmentats per a res, però sí un parlament, amb representació dels altres dos estaments, noblesa i viles reials, i per tractar-hi de temes determinats. Les viles convocades són, en aquest mateix ordre: Corriana, (Ond)a,⁶⁴ Segorb, Morvedre, Lliria, Morella, Alzira, Cullera, Corbera, Gandia, Dénia, Xàtiva, Bocairent, Ontinyent, Cocentaina, Alcoi, Xixona, Adamuç, Castellfabib, Alpont, Lutzent, Castalla i Godalesc. Hi trobem a manca la capital; però segurament no figura a la llista perquè el rei hi residia i podia fer la convocatòria directament. Quant a la noblesa, cavallers gairebé tots, la llista n'és com segueix: Garcia Sanxis de Roadre, Eiximèn Sabata d'Alfaro, Eiximèn Peris d'Ueza, Martín Ruis de Xelva, Sanxo Peris de

56. Reg. 38, f. 37; Apèndix I, doc. 18.

57. Reg. 38, f. 39; Apèndix I, doc. 20.

58. Abans, pàg. 9.

59. Abans, pàg. 10.

60. Apèndix II, pàg. 213.

61. *Ibidem*.

62. Reg. 38, f. 55v; Apèndix I, doc. 27.

63. Reg. 38, f. 42. Apèndix, doc. 22.

64. Onda apareix en altres llistes.

Ribaveloça, Pero Xemenis de Muntornès, Rui Xemenis de Bunyol, Galceran de Montcada, Castellnou, Pero Llopis de Vallmanya, Martín Julianes i el seu fill Alfons. Cal advertir que la convocatòria a les viles s'adreçava al batlle, al justícia i als prohoms de cadascuna. I el rei els manava que enviessin tres o quatre de llurs prohoms, els quals havien de trobar-se a València al cap de vuit dies d'expedida la lletra convocatòria, per a certs negocis seus sobre els quals entenia tenir amb ells «colloquium et tractatum».

La reunió o assemblea seria, doncs, relativament nombrosa. Solament els representants de les viles serien de seixanta-nou a noranta-dos, segons que enviessin tres o quatre representants, això sense comptar els representants de la capital. Quant als afers que el rei va sotmetre'ls, tal vegada podem conjecturar-ne alguns per les mesures ulteriors que va prendre, sense que forçosament totes hagin estat objecte d'examen per part de l'assemblea. No ho degué ésser, perquè encara no s'havien escolat els vuit dies, sinó set, la gestió feta pel rei prop del consell de Conca (Cuenca), però cal creure que els representants de Castellfabib arribats a València degueren suscitar-la. «Entendemos por homes nuestros de Castelfabib ...», diu el document datat a València el dia 6 d'octubre; i el rei demana als homes del «conceillo» de Conca que vulguin prendre dret dels homes de Castellfabib, per raó de «piendras que han seudo» entre ells, i que no els facin mal ni a ells ni a llurs béns, car ell farà que, si els de Castellfabib tenen tort o culpa, els l'esmenin com sigui de dret.⁶⁵ En canvi, gairebé gosàriem assegurar que degué ésser tractada en l'assemblea la qüestió dels sarraïns batejats de poc, els quals per aquest motiu pretenien tornar a llurs cases i terres. Cal dir que ja hi havia el precedent de sarraïns mahometans que havien obtingut guiatge del rei per a tornar-hi.⁶⁶ En aquesta qüestió essencial per a l'èxit de la política d'atracció, era, naturalment, molt important l'aquiescència dels cristians vells. I aquesta aquiescència el rei degué obtenir-la dels representants valencians, perquè el dia 11 d'octubre, quan ja feia, pel cap baix, un parell de dies que els representants havien arribat a València, el rei s'adreça a tots aquells seus fidels que havien rebut novament la fe de Crist i que havien acostumat d'habitar Solana, Almussafes i Benafaió; els diu que li plau llur tornada als dits llocs per treballar-hi llurs terres salvament i segura; i mana, per les mateixes lletres, a tots els seus súbdits que no infeixin cap mal ni gravamen als dits batejats ni a llurs béns.⁶⁷ Quinze dies després, el 26 d'octubre, concedia a tots els neòfits del regne de València, no sols el gaudi de llurs heretats, sinó també les llibertats i els furs que tenien en aquell regne els altres cristians;⁶⁸ i, tenint en compte que, en la invasió i la destrucció de la moreria de València, els ara neòfits van perdre tots llurs béns, el rei, volent-los fer gràcia especial de la pietat i la fe catòlica que recentment han assumit, els declara lliures per dos anys de totes qüestions

65. Reg. 38, f. 49; Apèndix I, doc. 24.

66. És el cas dels sarraïns de Benaguacil. El rei, amb data de 19 setembre (1276), a València, els concedeix guiatge perquè puguin tornar a llur lloc per habitar-hi, amb les dones, els fills i els béns i perquè hi romanguin, salvats i segurs, amb les propietats i possessions que hi tenien abans de la present guerra entre cristians i sarraïns, amb la condició que no s'alcin ni facin mal als cristians. Reg. 38, f. 39^v; Apèndix I, doc. 19.

67. Reg. 38, f. 55; Apèndix I, doc. 26.

68. Reg. 38, f. 72; Apèndix I, doc. 35.

i exaccions, com no sigui que recuperin els béns perduts.⁶⁹ Al mateix temps, però, que encoratja, amb aquestes mesures, la conversió dels sarraïns al cristianisme, el rei, jutjant que no és ni honest ni just que els sarraïns cohabitin amb els cristians, mana de complir l'ordinació que el bisbe de València i els seus oficials haguessin fet sobre la qüestió, ja que al prelat corresponen especialment les coses referents a la salut de l'ànima.⁷⁰

Si el rei estimulava la tornada dels sarraïns als llocs que habitaven, amb molt més motiu (i aquesta pogué ésser una altra qüestió tractada a l'assemblea de València) havia de preocupar-se de la tornada dels cristians. És veu que l'absentisme no era excepcional. Nombrosos cristians, en comptes d'habitar el lloc on eren heretats, vivien a la capital o en alguna altra població. Per això el rei, el dia mateix (15 d'octubre) que adreça a Roger de Llúria una lletra perquè encomani el justiciat de Cocentaina i Alcoi a alguns prohoms que exerceixin bé i legalment l'ofici de justícia,⁷¹ li n'adreça una altra perquè faci fer crides que els propietaris d'heretats en aquelles dues poblacions vagin a residir-hi personalment, i, si no hi van, els empari les heretats.⁷² A la mateixa finalitat respon l'ordre donada el 21 d'octubre a Salomó Vidal, batlle de Vila-real, perquè faci preconitzar tres dies per la ciutat de València, llocs circumveïns i altres que li semblin convenients, que tots aquells qui tenen possessions o cases a la dita vila hi vagin a residir abans del pròxim Nadal; i, si no hi van, els ocupi, de part del rei, les possessions i les cases.⁷³

El rei, d'altra banda, persistia en la seva política de protecció als sarraïns, encara que restessin fidels a llur religió. Per alt que estigui el qui, en una forma o altra, els ha·damnificats injustament, el rei l'amonesta i li exigeix reparació. Això és el que s'esdevé amb la noble dama Teresa Gil de Vidaure, que, no havent observat als sarraïns de Cirac les convencions per les quals havien donat rehenes a Jaume Pere, fill del rei, pel castell de Cirac, rep ordre d'enviar davant el monarca el seu procurador disposat a respondre per ella de les coses predites i a fer compliment de justícia.⁷⁴ I es tracta de l'antiga amistançada del rei Jaume, de la seva vídua, segons com es consideri.⁷⁵ Semblantment, Hug de Baus, que, com Roger de Llúria i Joan de Pròixida, il·lustres exiliats tots ells, ha rebut terres al regne de València,⁷⁶ i que s'ha emparat de coses i béns que

69. Reg. 38, f. 72; Apèndix I, doc. 36. Trobem també utilitzats aquests documents sobre els neòfits valencians per R. IGNATIUS BURNS, *Journey from Islam: Incipient cultural transition in the conquered Kingdom of Valencia (1240-1280)* «Speculum», XXXV, 1960, p. 347.

70. Reg. 38, f. 72; Apèndix I, doc. 37.

71. Reg. 38, f. 57; Apèndix I, doc. 29.

72. Reg. 38, f. 57; Apèndix I, doc. 30.

73. Reg. 38, f. 61v; Apèndix I, doc. 32.

74. Reg. 38, f. 59; Apèndix I, doc. 31.

75. Vegeu AVELLANES COSCOJUELA, *Teresa Gil de Vidaure y Jaime el Conquistador*, «I Congrés Hist. Cor. Aragó», 790-798.

76. Ja hem esmentat documents relatius a Roger de Llúria. Per a Joan de Pròixida, vegeu Apèndix I, doc. 28, en què el rei Pere comunica a l'alcaid i als homes de Benizaró, tant cristians com sarraïns, que ha donat al seu amat micer Joan de Pròixida el dit lloc, amb tots els seus drets, termes i pertinences. Els mana, doncs, que d'ara endavant paguin a ell tots els drets de Benizaró o a qui vulgui en lloc seu. També per aquest temps, el 27 d'octubre de 1276, el rei ordena al batlle de València el pagament de 500 morabetins anuals a Joan de Pròixida, reg. 38, f. 70; MARTÍNEZ FERRANDO, *Catálogo*, II, doc. 128.

foren presos als sarraïns d'Onda en el barreig d'aquella vila, rep ordre de lliurar-los tot seguit a Vidal Aborrabe, batlle del dit lloc, que ha de comptar-los amb el batlle del rei Jucef Ravaya (25 octubre 1276).⁷⁷ Segueixen, d'altra banda, les concessions de protecció i guiatge als sarraïns —als de l'alqueria de Fesch, al terme d'Almenara,⁷⁸ als de Xulella —;⁷⁹ i apareixen també permisos de comerç amb els rebels; precisament amb la plaça de Montesa, que era el centre de la rebel·lió: així el rei, amb data de 22 d'octubre, autoritza Mossé Maimon, Pere de Tallà i Arnau de Sabirà per a dur gèneres que no siguin prohibits a Montesa i altres llocs de sarraïns.⁸⁰

La protecció reial arribava fins a aquells sarraïns valencians que volien abandonar el país i anar-se'n a altres terres sarraïnes. Amb data encara de 27 d'octubre, Pere *el Gran* s'adreça als seus oficials i súbdits del regne de València perquè no posin obstacle de cap mena als sarraïns de Montesa o d'altres llocs que vulguin passar per mar a altres països sarraïns. La sola condició que han d'exigir-los és que els mostrin albarà del batlle de València, provatori d'haver pagat els drets acostumats per les coses que s'emportin.⁸¹

Protecció, doncs, als sarraïns. Però també enfortiment de la defensa contra possibles agressions. El 27 d'octubre el rei Pere mana als alcaïds dels castells del regne de València que hi deixin entrar Arnau d'Armentera, el qual hi va per veure i reconèixer-ne l'establiment, o sia l'estat en què es troben quant a la defensa, les vitalles, etc.⁸²

Però, com hem indicat, existia el perill de l'auxili exterior als sarraïns revoltats. Era, o havia estat, un fet el del rei de Granada. Calia salvaguardar-se dels africans. I el rei decideix per aquests dies de trametre al soldà del Marroc Abenjucef i al rei de Tlemecèn el seu fidel Bernat Porter. I el dia 27 d'octubre, en comunicar-ho als seus súbdits, els mana que no posin cap impediment ni facin cap oposició al dit nunci seu ni als homes que dugui, siguin cristians, sarraïns o jueus, ni a llurs béns o mercaderies, ans, si calgués, que els proveeixin de trànsit i de guiatge segurs: tots, àdhuc si són sarraïns o jueus, van sota l'especial guiatge i comanda del rei.⁸³ Amb motiu de la mateixa ambaixada, Pere *el Gran* s'adreça a tots els cavallers que es troben a Tlemecèn i a tots els mercaders i homes naturals seus que hi habitin, comunicant-los que envia el seu fidel Bernat Porter, portador de la present, a l'il·lustre rei de Tlemecèn, i pregant-los que s'obliguin per ell sobre l'observança i el compliment de totes les convencions o els pactes que el dit Bernat Porter haurà fet, en nom seu, amb el dit rei. Pere *el Gran* els diu que els servarà indemnes i que els en regraciarà.⁸⁴

77. Reg. 38, f. 68; Apèndix I, doc. 34.

78. Reg. 38, f. 62^v.

79. MARTÍNEZ FERRANDO, *Catálogo*, I, doc. 118. El nom revesteix les formes Xulella, Xuliella, Xuliella, Xililla. Oficialment, avui és Chulilla, vegeu J. SANCHIS SIVERA, *Nomenclator geogràfico-eclesiàstico de los pueblos de la diócesis de Valencia*, Valencia, 1922, p. 213.

80. Reg. 38, f. 63^v; Apèndix I, doc. 33.

81. Reg. 38, f. 72^v; Apèndix I, doc. 41.

82. Reg. 38, f. 73; Apèndix I, doc. 42.

83. Reg. 38, f. 71^v; Apèndix I, doc. 38.

84. Reg. 38, f. 71^v; Apèndix I, doc. 39.

Ultra l'interès que té en ella mateixa, aquesta ambaixada té l'interès d'ésser la primera manifestació de la política africana del rei Pere, i una de les primeres manifestacions de relacions de Catalunya amb el regne de Tlemecèn. Jaume I les havia iniciades,⁸⁵ i en aquest mateix llibre hem esmentat el nomenament de Guillem Galceran de Cartellà com a cap de les milícies cristianes del rei Yagmoracen.⁸⁶ La present ambaixada de Pere *el Gran* sembla que cerca d'establir-hi relacions amistoses, aconsellades pels interessos comercials d'aquests «mercatoribus et hominibus naturalibus nostris habitantibus ibidem», però també per la revolta dels sarraïns valencians. Igualment pacífiques, per aquesta mateixa raó, devien ésser les intencions respecte al Marroc; perquè no oblidem que Bernat Porter havia també de visitar el soldà Abenjucef i decantar-lo, sens dubte, de tota intenció d'auxili als rebels. A assenyalar encara, en el segon dels citats documents, al costat de l'existència de mercaders catalans a Tlemecèn, l'existència de cavallers súbdits del rei d'Aragó, indubtablement al servei del rei de Tlemecèn.

Relacionada encara amb la revolta sarraïna i el possible i temut auxili exterior, hi ha una altra decisió presa aquells dies pel rei Pere: la d'armar un estol. En la mateixa data de 27 d'octubre en què expedeix les lletres sobre la seva ambaixada als sobirans del Nord d'Àfrica, el rei informa tots els seus oficials del seu disseny de «facere armatum» i d'haver encomanat la tasca de fer-la i d'administrar-la a Pere de Llebià i a Guillem de Marsella. Els mana que els ajudin, en totes les coses necessàries al predit estol, a ells, els seus socis i els seus nuncis. Ja tornarem a trobar aquests dos importants personatges.⁸⁷

Tot això s'esdevenia, com hem indicat, a les acaballes d'octubre de 1276. S'havien escolat els dos primers mesos de la treva. I el rei Pere es disposa a partir cap a Aragó. L'anada a Catalunya és deixada, si de cas, per a més endavant. Cal, però, abans de partir, deixar establerta la suprema autoritat del regne valencià en absència del rei. I el mateix dia 27 d'octubre que ja ha dictat altres disposicions importants, Pere II comunica als valencians haver nomenat un procurador del regne de València en la persona de Rois Eiximèn de Luna. Com sigui que, a causa de diversos negocis, els diu, hagi de dis-

85. CH. E. DUFOURCQ, *Les Espagnols et le royaume de Tlemecèn aux treizième et quatorzième siècles*, «Bol. Ac. B. Letras» de Barcelona, XXI (1948), 14; MIRET I SANS, *Un missatge de Yarmorasen, rei de Tlemecèn, a Jaume I*, «Bol. Ac. B. Letras», VIII (1915) 48-51; i *Itinerari de Jaume I*, 476, 492, 507.

86. Vegeu Primera Part, 108-109. El document en qüestió, que, per inadvertència, vam ometre de publicar en l'Apèndix de la primera part, datat a Saragossa el 17 de desembre de 1267, diu així: «Damus, concedimus vobis, dilecto nostro Guillelmo Gaucerandi presentem missatgeriam de Tirimice, ita quod vos sitis nuncius dicte missatgerie et non aliquis alius. Dantes eciam et concedentes vobis alcaydiam eiusdem loci, ita quod vos sitis alcaydus omnium christianorum tam militum quam aliorum qui vobiscum apud Tirimice ibunt vel jam sunt seu de cetero fuerint ibidem. Et ipsam alcaydiam habeatis et teneatis, eiusdem alcaydie officium exercendo in omnibus, sicut eam alii alcaydi hactenus habuerunt melius et tenerunt, et percipiatis inde jura que alii alcaydi inde consueverunt percipere et habere. Mandantes universis hominibus, tam militibus quam aliis in partibus de Tirimice constitutis vel constituendis, tam nostri domini quam alterius, quod vobis tanquam alcaयो nostro obediatis in omnibus et attendant. Datum Cesarauguste .xvi. kalendas januarii, anno domini millesimo .cc°lxx° septimo. (ACA, reg. 15, f. 74).

87. Reg. 38, f. 73; Apèndix, doc. 40 i més endavant, pàg. 75.

córrer per diverses parts dels seus regnes i terres, a fi que, per la seva absència, no es difereixi la justícia o no es doni als delinqüents audàcia per a delinquir, ha encomanat la procuradoria del regne de València al seu dilecte Rois Eiximèn de Luna; de manera que determini les causes, castigui les malifetes i faci totes les altres coses com ha acostumat a fer-les el procurador, «sicut procurator facere consuevit». Els mana, doncs, que l'obeeixin com a tal i que l'assisteixin amb auxili, consell i favor. I acaba dient que ell, sobre les dites coses li encomana totalment les seves vegades «vices nostras».⁸⁸

Així restava establerta la procuradoria de Rois Eiximèn de Luna al regne de València. Observem que el càrrec ja devia tenir les seves funcions ben delimitades, puix que el document se cènxeix a especificar la terminació de les causes i la punició dels malfactors, mentre deixa les altres funcions en la imprecisió i puix que, quan els mana que l'obeeixin, precisa «in omnibus de quibus procuratori Regni Valencie consuevistis et tenemini respondere», però no precisa pas més.⁸⁹ Observem també, perquè ací apareix amb tota claredat, que les «veus» que el rei li comet, les «veus» que porta el procurador, — les veus del rei — corresponen al *vices*, no pas al *voces* llatí; de manera que portant-veus equival a vice-gerent, expressió que es troba en els documents llatins. La paraula catalana «portantveus» no apareix encara (no recordem almenys haver-la trobada), segurament perquè els documents d'aquesta mena són tots en llatí.

Coneixem exactament la darrera data d'estada del rei Pere a València en aquesta primera etapa del seu regnat. Fou el dia 30 d'octubre de 1276.⁹⁰ Pere partia segurament aquest mateix dia, perquè l'endemà ja expedeix documents a Terol.⁹¹ Partia deixant el regne valencià pacificat, almenys provisionalment, i organitzat de forma que pogués esperar la seva tornada. La seva finalitat principal, en absentar-se, era, com hem dit, d'anar a coronar-se a Saragossa, no solament perquè era un deure constitucional que, més tard o més d'hora, havia de complir, i que li convenia de complir com més aviat millor, sinó també perquè li convenia, per a la represa de la lluita contra els sarraïns valencians, a fi de poder requerir un ample ajut dels aragonesos. Al mateix temps recorreria una part d'Aragó i faria estades més o menys llargues en algunes de les seves ciutats i viles.

L'estada a Terol, eixint del regne valencià, fou breu: el rei no va aturar-s'hi sinó els dies 31 d'octubre i primer de novembre.⁹² El dia 2 ja era a Celfa, el 3 a Monreal,⁹³ que no pot ésser sinó Monreal del Campo, a una cinquantena de quilòmetres de Terol, camí de Saragossa, a la vora esquerra del Jiloca, que el rei devia anar seguint.⁹⁴ Al cap de dos dies, en efecte, el trobem a Calamotxa (Calamocha), a la vora dreta d'aquell riu; i, cavalcant seguit seguit, en la mateixa jornada, abandona la conca del Jiloca per

88. Reg. 38, f. 71; Apèndix, doc. 43.

89. Cf. amb la nominació d'Eiximèn de Foces per al mateix càrrec.

90. Reg. 38, f. 83^v; Apèndix II.

91. Reg. 38, f. 73; Apèndix II.

92. Reg. 38, f. 73 i v; Apèndix II.

93. Reg. 38, f. 74^v i 75; Apèndix II.

94. Reg. 38, f. 76; Apèndix II.

endinsar-se en la de l'Huerva. El mateix dia 5, tenim un document expedit a Viladolça, avui Villadoz, a la riba esquerra d'aquest riu.⁹⁵ Allí va passar la nit, i l'endemà, no sense haver-hi expedit un altre document, va prosseguir el seu camí fins a Carinyena.⁹⁶ Hi era encara el dia 7.⁹⁷ Però creiem que no degué trigar a partir-ne cap a Saragossa, tot i que no hem trobat cap document expedit a la capital aragonesa fins el dia 11.⁹⁸ Sis dies després, el 17 de novembre de 1276, tenia lloc la coronació de Pere com a rei d'Aragó. Una anotació del registre núm. 38 de la cancelleria, que diu lacònicament *Hic Rex*, ens n'informa.⁹⁹ Més explícits els cronistes, no ho són tampoc gaire, i tant Desclot, com Muntaner, com l'anònim autor dels *Gesta Comitum*, que s'hi refereixen, en parlen molt breument i en una forma tal, que no semblen pas tenir-ne notícies concretes. Desclot, tan poc informat respecte a aquests començaments del regnat, que, com hem dit,¹⁰⁰ suposa Pere *el Gran* adreçant-se abans a Catalunya que a Aragó, a Poblet abans que a Saragossa, a enterrar el seu pare abans que a coronar-se, es limita a dir que, després de les exèquies de Jaume I, el novell rei «anà-se'n en Aragó, a la maestra ciutat de Saragossa; e aquí féu venir tots los barons d'Aragó e de Catalunya e los rics-hòmens de les ciutats; e tenc molt gran cort e molt honrada, e donà molts grans dons a cavallers e a joglars, e coronà's rei. E coronà madona la regina Constança sa muller, e mes-li el pom d'aur en la mà, en l'esgleya major de Saragossa, davant l'altar, mentre que el bisbe cantava la missa. E puix, quan fo la missa dita, lo rei amb la regina anaren-se'n a son palau. E tenc Corts bé huit jorns. E els cavallers e les gents menaren molt gran alegria; e puix la cort se departí e el rei tornà-se'n al regne de València, e los barons e los cavallers tornaren-se'n en llurs terres».¹⁰¹

Així s'expressa Desclot; però, com veiem, cap de les notícies no exigeix informació, directa ni indirecta. Tot el que diu és el que, normalment, havia de passar i que, en realitat, degué passar. Excepte una cosa: l'anada de tots els barons de Catalunya a Saragossa. En aquest punt, sembla que més aviat deu ésser certa l'afirmació contrària. Sabem documentalment que a Saragossa, llavors de la coronació, hi havia alguns nobles catalans; sabem, fins i tot, que van fer-hi homenatge al rei; però sabem també que no devien ésser gaire nombrosos. Les notícies que tenim no es refereixen sinó a tres, i, si d'altres hi haguessin fet homenatge al rei, sembla que haurien hagut de constar en el document que ens n'ha transmès la notícia. Aquest document, que ja hem hagut d'esmentar, i que és encapçalat amb la notícia de l'accessió de l'infant Pere a la reialesa per mort del pare,¹⁰² segueix: «Et illi qui homagia sibi fecerunt pro feudis que ab eo tenent sunt isti». Però, en lloc de la llarga llista que sembla que hauria de seguir, trobem

95. *Ibidem*.

96. Reg. 38, f. 76v.

97. Reg. 38, f. 77v.

98. Reg. 38, f. 78v.

99. Reg. 38, f. 81.

100. Abans, pàg. 1.

101. DESCLOT, cap. LXXIII.

102. Vegeu més amunt, pàg. 13.

sols la notícia de cinc homenatges en dates diverses: el de Ferrer de Vilafranca, que ja hem esmentat,¹⁰³ pel feu d'aquesta població, fet a Xàtiva el 17 d'agost de 1276, en presència de Rois Eiximèn de Luna i d'Albert de Mediona; el de Berenguer de Puigvert, també esmentat, pel castell de Riudoms, fet al palau del bisbe de València, el dia 21 d'octubre; i els tres homenatges al·ludits, fets a Saragossa l'endemà de la coronació, o sia el dia 18 de novembre: Arnau Roger, comte de Pallars, pels feus dels castells de Peguera i de Berga i pels feus que són als termes d'aquells; Ramon de Peguera pels feus dels castells de Bauceretes i de Casserres i pels feus que són als seus termes; Alamany de Torralla pel feu del castell d'aquest nom i pels feus que són als seus termes. Res més; perquè un altre homenatge que hi consta, el darrer, de Ramon de Palafolls, ja és del 31 de març de l'any següent. El document resta clos amb la transcripció de la fórmula íntegra, en vulgar, pronunciada pels feudataris en l'acte de l'homenatge. La donem en apèndix, ensems amb la resta del document.¹⁰⁴ No ens cal ponderar la importància que té la troballa d'aquesta fórmula en el seu text oficial. Ens caldrà tornar-ne a parlar.¹⁰⁵

A part aquests tres nobles catalans, sabem d'algun altre que es trobava a Saragossa llavors de la coronació, com és ara Berenguer Arnau d'Anglesola, que hi havia acudit per exposar al rei les seves diferències amb Guillem d'Anglesola. Recordem que el rei havia manat, en lletra a aquest cavaller, el manteniment de la treva amb Berenguer Arnau, i que li havia anunciat la seva intervenció en l'arranjament de les diferències quan, aviat, seria a Catalunya.¹⁰⁶ Ara li feia saber que Berenguer Arnau es trobava en bona disposició per a arribar a un acord. I li manava que, quinze dies després de Tots Sants, comparegués davant el rei, onsevulla que es trobés, i que, mentrestant, mantingués la treva establerta. Li anunciava la tramesa de Guillem de Puigalt per parlar-li d'aquestes qüestions.¹⁰⁷ Podem, doncs, conjecturar que aquest cavaller era també un dels nobles catalans que es trobaven a Saragossa llavors de la coronació.

A Saragossa, el rei, i en general a Aragó, durant aqueixa estada, a més de la seva tasca d'administrar justícia, va preocupar-se especialment de l'obtenció de recursos financers donant les ordres pertinents, tant respecte a Aragó com respecte a Catalunya. Entre els casos de justícia amb què és va trobar confrontat en aquesta primera època del seu govern, no voldríem deixar de recordar-ne almenys un que ens ha estat conservat en un bell document redactat en aragonès i elevat per Aznar Pérez de Recessol al rei Pere.¹⁰⁸ En aquest document el demandant declara querellar-se davant el molt noble i alt don Pere, rei d'Aragó, per la gràcia de Déu, contra Sanxo Ruis de Mallén,

103. *Ibidem.*

104. Apèndix I, doc 1.

105. Vegeu volum següent.

106. Abans, pàg. 14.

107. ACA, reg. 38, f. 82^v.

108. Recordem la seva intervenció en un altre cas notable, a les acaballes del regnat de Jaume I: el de la filla de Ramon Marquet. Vegeu la nostra biografia de *L'almirall Ramon Marquet* (Barcelona, 1953).

i contra Garcia Ferrandis i el seu germà Ramir, els quals l'havien assaltat a la vista de Mallén i de Cortes, i a cops el van enderrocar de la bèstia que cavalcava, i se l'endugueren pres, i novament l'enderrocaren. No contents d'aquest atropell, van desarmar dos homes que l'acompanyaven i els van matar en presència d'ell. Encara, abans d'allunyar-se, van obligar-lo a fer-los plet i homenatge que no els faria cap mal per aquesta raó. I per això i perquè li van fer aquest mal sense desafiament i sense haver-los fet mai cap mal, i sense tenir-los cap tort, Aznar Pérez declara que, si per tal raó ha d'ésser traïdor cap «fijodalgo», que els seus assaltants ho són. I si cap d'ells ho nega, ell diu que el combatrà i que li ho farà dir per la seva boca, o que el matarà o que el traurà del camp. I que, si tots tres volen dir que no fos així, els combatrà tots tres d'un a un, i els ho farà dir per la boca, i els matarà o els foragitarà del camp. «E d'esto — acaba — trobaredes verdat en Aragó e en Navarra, si lo feytes demandar.» Calia donar fiança de dret, i va donar-la R. P. Nabal, que va obligar, com a *fideiussor*, els seus béns. I el dimarts subsegüent (que era el 8 de desembre) fou assignat perquè els demandats responguessin. Per la causa que fos, la compareixença davant el rei i la seva cort no va tenir lloc fins el diumenge 27 de desembre. Aleshores el rei es trobava a Daroca. Garcia Ferrandis i Ramir Ferrandis de Mallén, per ells i per llur germà, van rebutjar les coses proposades per Aznar Pérez contra ells, van proclamar que el dit acusador mentia «de quanto dixo contra nos e contra don Sanccio Ruis nuestro hermano», i van declarar-se aparellats a «salvar-se» de les acusacions, per fur d'Aragó, a coneixença del rei i de la seva cort. Eiximèn d'Urrea, el jove, i Romeu de Vera foren donats com a fiadors i van obligar-se amb tots llurs béns. Però calgué ajornar les actuacions ulteriors, perquè el rei «erat iturus ad alias partes», i els va fer citar per lletres seves, de manera que al cap de deu dies de tornar a ésser a Aragó haguessin de comparèixer davant d'ell.¹⁰⁹ I és cert que Pere se'n va anar de Daroca al cap de pocs dies (l'hi sabem fins al 4 de gener de 1277); i, a mitjan mes va sortir del regne d'Aragó, no sense haver tornat a fer una ràpida estada a Daroca.¹¹⁰

Pel que fa a l'obtenció de recursos financers, una bona part dels quals havia d'ésser, sens dubte, destinada a subvenir a les despeses de la lluita contra els sarraïns valencians, destaquen en primer terme els tributs que havien començat a cobrar-se a Catalunya — o que el rei volia que s'hi comencessin a cobrar: no sols el bovatge (perquè el rei no renuncia pas al que ell creu el seu dret), sinó també una qüestació especial. «Quistiam quam nobis daturi estis», diu el rei en un document adreçat al veguer de Barcelona, de Saragossa estant, el dia 18 de novembre de 1276.¹¹¹ I tenim les llargues llistes de les poblacions de Ribagorça i de Pallars que havien de pagar les qüesties llevades pel rei amb data de primer de desembre de 1276, és a dir trobant-se a Saragossa. Aquestes qüesties, segons la nota que ens en tramet la notícia,¹¹² acostumaven

109. ACA, reg. 39, f. 137. Apèndix I, doc. 48.

110. Apèndix II.

111. ACA, reg. 38, f. 81^v.

112. ACA, reg. 38, f. 96^v; Apèndix I, doc. n.º 46.

a ésser pagades pels homes de Ribargoça i de Pallars per la festa de Sant Miquel, o sia el 29 de setembre. Tot plegat ens informa com els sobirans de Catalunya, ultra les rendes del patrimoni reial, i l'import del donatiu, i tributs com el bovatge i la cena, percebien també en aquests temps certes qüestions que devien constituir una bona font d'ingressos. Pel que fa al bovatge, ara el rei mana taxativament al veguer i batlle de Barcelona i a d'altres oficials seus dels diversos bisbats catalans que el demanin en nom del rei i el rebin i el recullin.¹¹³ L'ordre és datada a Suera, el dia 13 de desembre, pocs dies després, doncs, de l'ordre de cobrament de les qüestions de Pallars i Ribargoça. Ja veurem quin acolliment va tenir a Catalunya aquesta decisió reial.¹¹⁴ Pel que fa a Aragó, l'endemà mateix, 14 de desembre, també des de Suera, el rei manava de cobrar-ne arreu les peites. Les llargues llistes de poblacions ens han estat conservades per aquesta ordre.¹¹⁵

Mentre el rei Pere empenyia amb aquestes mesures l'arreplec de recursos que tant necessitava per a les seves empreses, procurava de mostrar-se generós amb aquells qui, per la causa que fos, volia afalagar. I així ens sorprèn, el dia mateix de la coronació (17 novembre) amb una ordre, adreçada a Jahuda de la Cavalleria, batlle de Saragossa, i a Muça de Portella de no cobrar als jueus de Montclús, de Jaca, de Barbastre, de Daroca, i als sarraïns de Daroca i de Ricla, els tributs anticipats que havien començat a percebre el dit Jahuda i Joan de Guimerà amb carta de Jaume I.¹¹⁶ Tres dies abans havia eximit del pagament de peites per la guerra de Jaume I contra els sarraïns els sarraïns de Borja i Taraçona.¹¹⁷ Probablement no volia ferir la susceptibilitat dels submisos. Fins amb els fugitius es mostrava clement, i el dia primer de gener, de Daroca estant, donava ordre als seus batlles, salmedines, justícies, jurats, alcaïds i altres oficials i súbdits, que, si alguns sarraïns fugitius arribaven a llocs seus, vinguessin de les parts o regnes d'on vinguessin, els prenguessin a qualsevulla que els tingués, i els salvessin, sostinguessin i defensessin, sempre, ben entès, que els dits sarraïns paguessin el tribut i altres drets que els sarraïns d'Aragó vénen obligats a pagar. I, com els altres sarraïns, aquests fugitius havien de poder habitar a les moreries, salvats i segurs.¹¹⁸ En fi, continuen les negociacions per a la rendició de castells, viles i vilatges; i, amb data de 29 de desembre (1276), trobant-se a Daroca, el rei Pere nomena procurador seu Fra Pere de Peronet, comanador del Temple a Borriana, per tractar amb l'alcaïd i els vells de les aljames d'Eslida i d'altres llocs d'aquelles Serres, sobre composicions i convencions faedores entre el rei i els sarraïns.^{118 bis}

113. ACA, reg. 38, f. 116. Tractem àmpliament d'aquesta qüestió en el volum V.

114. Volum següent.

115. ACA, reg. 38, f. 118v; Apèndix I, doc. 44.

116. ACA, reg. 38, f. 81; Apèndix I, doc. 45. JEAN REGNÉ, *Catalogue des actes de Jaime I, Pedro III et Alfonso III, rois d'Aragon, concernant les juifs*, II, 2, esmenta aquest document, però transcriu Montpeller en lloc de Montclús.

117. ACA, reg. 38, f. 80v.

118. ACA, reg. 39, f. 138; Apèndix I, doc. 51.

118 bis. Reg. 39, f. 135; Apèndix I, doc. 50.

Però no tot podien ésser mesures de clemència i d'atracció. El terme de la treva s'acostava, i calia prendre les disposicions necessàries per a esclafar la rebel·lió. Per això, de Daroca estant, el 28 de desembre (1276), Pere *el Gran* s'adreça als jutges, consells, jurats i universitats dels homes de les aldees de Daroca, i als jutges, jurats i consells de Daroca i de Calataiub, i als jutges, jurats, justícies, sexmarins, consells i tots els homes de la vila de Terol, perquè es disposin a acudir a la lluita. La feresa dels infidels sarraïns, els diu, no cessa d'enfortir-se i de fer sentir la seva crueltat a les parts del regne de València, contra els cristians, fins al punt que, a les contrades del regne d'Aragó, veïnes del de València, se'n senten les percussions i les vergassades. Hom tem, si no s'hi posa obstacle, que no es propagui el rigor dels sarraïns pel regne d'Aragó. I, després d'aquest preàmbul, adreçat a estimular la reacció antisarraïna per una dosificada exageració del perill, el rei es declara disposat, amb el voler de la divina clemència, aplegades les forces, a resistir als sarraïns, i a extirpar-los d'arrel. Per tant, mana a les comunitats convocades que li enviïn cadascuna quatre mil homes dels millors, a Terol, dins un termini de quinze dies, amb armes, vitualles i altres aparellaments amb pa per a dos mesos, disposats a prestar al rei servei i auxili contra els sarraïns. Així, per aquest primer servei que els demana i per altres que li faran en l'esdevenidor el rei podrà amb justícia exaltar llur fidelitat. En la convocatòria de Daroca hom especifica que han d'acudir a Terol amb cavalls, armes, vitualles i amb els llancers de la dita vila: «cum lanceriis dicte ville».¹¹⁹

Les tropes convocades, que, si acudien totes, deurién ésser setze mil homes,¹²⁰ no devien constituir sinó les avançades: probablement, aquelles que el rei volia endur-se amb ell mateix, ara que enfocava la tornada al regne de València. Al cap de quinze dies, el rei, en efecte, ja sojornava a Terol, a fi, sens dubte, de trobar-se amb les tropes convocades.¹²¹ I el mateix dia, 13 de gener, llançava una nova convocatòria, aquesta vegada més vasta, la del gros de l'exèrcit aragonès, podríem dir. El rei s'hi adreçava als homes de les ciutats i viles d'Aragó, i els comunicava que pensava atacar, durant l'hivern, els sarraïns del regne de València, ja que durant aquesta estació s'afebleix llur poder, tant per la manca de queviures com per llur manera i disposició. Ara, feliçment, anava contra ells, i manava als aragonesos de les viles i ciutats que s'aparellessin de manera que el primer dia de Quaresma es trobessin a la ciutat de València, amb armes i tot el necessari i pa per a tres mesos.¹²² La guerra anava, doncs, a recomençar.

Si aquesta era la perspectiva immediata, calia encara que el rei prengués unes altres providències abans d'afrontar-la: les conduents a assegurar la pau amb els regnes

119. ACA, reg. 39, f. 133v; Apèndix I, doc. 49.

120. En el text de la lletra en demana 4.000; però el text es repeteix per a cada població a què fou adreçada.

121. De Daroca, on, pel cap baix, va restar del 20 de desembre de 1276 al 4 de gener de 1277, el rei va passar a Torre de Càrcer (6 gener), Vilarquemado i Fariça (Hariza) (8 gener). I, després d'una nova breu estada a Daroca, on el trobem el dia 12, el sabem a Terol el dia 13. Vegeu Itinerari Apèndix II.

122. Reg. 39, f. 144v; Apèndix, doc. 52.

veïns. Ja, en aquest sentit, amb data de 2 de desembre (1276), trobant-se a Saragossa, Pere *el Gran* s'havia adreçat al governador de Navarra Eustache de Beaumarché, perquè havien sorgit certes discòrdies entre els homes de la frontera d'Aragó i Navarra, i havien tingut lloc malifetes, d'una banda i altra, com homes presos i bestiar robat. El governador de Navarra havia cursat reclamacions, i el rei, en la seva lletra, li anunciava la tramesa de Pere López d'Eslava, amb la missió de proposar i d'estatuir seguretat entre els homes de les fronteres, i de restituir les preses o penyores, i d'escriure les malifetes i les restitucions. Al mateix temps, el rei prega al governador que trameti també un home idoni de Navarra, que sàpiga fer tals coses i que restitueixi als homes d'Aragó els homes presos i les penyores i les altres coses i animals ocupats pels homes de Navarra. Tot a fi que els homes de les dites fronteres puguin restar segurs.¹²³ Dies després, el 25 de desembre, trobant-se a Daroca, el rei anunciava haver atorgat guiatge a favor de mercaders navarresos que vinguessin a Aragó, prova que les relacions entre el dos països eren bones.¹²⁴

Un altre veï tenia el rei Pere amb el qual existien també certes qüestions pendents, però d'una envergadura nacional i política altrament important que aquestes que acabem de presentar amb el regne de Navarra. Tan bon punt el rei Jaume I hagué desaparegut de l'escena, va restar al descobert el plet entre els seus dos hereus, Pere i Jaume, per la qüestió del vassallatge del regne de Mallorca. Qüestió delicada que posava en perill les bones relacions entre els dos germans i entre les terres catalanes; qüestió, però, massa transcendental perquè puguem tractar-la incidentalment dins aquest capítol.¹²⁵ Limitem-nos a dir que els tractes se seguïen entre els dos reis, que les relacions havien adquirit una remarcable tibantor, però que ni posava en perill la pau, perquè no hi havia disseny de trencar-la per part del rei Pere, ni les diferències existents, a les quals, per aquest temps, es refereix sense atenuants el rei, no podien tenir cap influència en el descabdellament de la lluita contra els sarraïns valencians. Quant a les relacions amb França, per la poca cosa que en sabem, hem de deduir que devien ésser bones: Pere *el Gran* trenca, a favor del monarca francès, cunyat seu, la prohibició que existia de treure blat dels seus regnes, prohibició exigida per les circumstàncies, com tan sovint a Catalunya; i, el mateix dia (6 de novembre de 1276) que renova la prohibició,¹²⁶ mana a Jaume de Montjuïc, sobrecooc de la reina, que permeti de treure blat per al rei de França.¹²⁷ No gaire temps després, el 29 de desembre, de Daroca estant, el rei Pere dóna una ordre similar, però més àmplia, perquè no es limita al blat, sinó que s'estén a tota mena de vitualles.¹²⁸ Poques proves podia donar el rei Pere al seu cunyat Felip *l'Ardit* més eloqüents de la seva bona voluntat.

123. Reg. 38, f. 100^v; Apèndix, doc. 47.

124. Reg. 39, f. 132.

125. Vegeu volum següent.

126. Reg. 38, f. 76^v i 77.

127. Reg. 38, f. 120.

128. Reg. 39, f. 133^v.

Les relacions amb Castella, en fi, malgrat algun incident de frontera, com el que hem assenyalat abans,¹²⁹ hem de creure que eren excel·lents. Quan Pere *el Gran* s'adreça al seu cunyat Alfons *el Savi*, usa la fórmula: «Illustrissimo et karissimo tanquam fratri plurimum diligendo Alfonso, Dei gracia Regi Castelle» etc.¹³⁰ I veiem com certs pactes, l'abast dels quals no ens és ben conegut, eren duts a la pràctica pel rei català amb lliurament de determinats castells a Jaume d'Eixèrica (el germanastre seu, fill de Teresa Gil de Vidaure), en compliment de les convencions.¹³¹

Tanmateix, era imminent, entre el rei Pere, el seu cunyat Alfons X i el seu nebot Sanç, un conflicte greu provocat per la fugida de la reina Violant de Castella a Aragó amb la seva nora Blanca de França i els seus néts, fills de l'infant Ferran de la Cerda. L'entrada a Aragó va tenir lloc, precisament, durant els darrers temps d'aqueixa estada del rei Pere en terra aragonesa. Però la qüestió és de massa envergadura per a ésser tractada en aquest capítol.¹³²

129. Abans, pàg. 15. També més avall, pàg. 28.

130. Vegeu Apèndix I, doc. 54.

131. Reg. 38, f. 104. Datat a Saragossa, 8 desembre 1276.

132. Vegeu volum següent.

II

L'OFENSIVA CONTRA ELS SARRAÏNS REVOLTATS. EL SETGE DE MONTESA

Terol, 16 de gener de 1277, és la darrera estada que coneguem del rei Pere a Aragó en aquesta primera visita després de la seva accessió al tron. La immediata ja és a Segorb el dia 20 del mateix gener.¹ Havia, doncs, entrat al regne de València i es disposava a reprendre la reducció dels sarraïns revoltats. Encara un dia a Segorb, i segueix cap al Sud i cap a la mar. El dia 24 ja el sabem a Morvedre.² La seva tasca ja ha començat. Els sarraïns de Xelva se li han rendit amb el castell, i aquell dia escriu al rei de Castella comunicant-li la rendició, a fi que els homes de Moya i d'altres llocs circumveïns de la frontera castellana no facin cap mal als dits sarraïns. Li prega que els ho mani: perquè, si els sarraïns se li planyen d'alguna malifeta, en farà fer justícia.³ El mateix dia, probable recompensa a la cabdal intervenció que deu haver tingut en la rendició, el rei confirma a Foçain, alfaquí de Xelva, la possessió del bany del dit lloc, amb els seus drets i pertinences, tal com l'havia tinguda fins aleshores.⁴ Encara el mateix dia, el rei Pere absol els sarraïns de Torres de tota petició, qüestió o demanda i de tota pena civil i criminal que pogués infligir-los, a ells o a llurs béns, per raó de llur alçament i de la guerra que van fer al rei i a les seves gents, i per qualssevol malifetes perpetrades per ells als cristians, en la dita guerra, fins al dia present. A més, els concedeix que els tindrà en llurs furs i consuetuds, com tenia els altres sarraïns del regne de València, i que els observarà la carta de franquesa que tenen per un cert temps i que el seu pare els va confirmar, tal com en aquesta confirmació es conté.⁵

De Morvedre el rei va prosseguir el camí cap a València. Ja hi era dos dies després, el 26 de gener, però no pas per aturar-hi gaire. La seva feina era més cap al Sud, i no va romandre a la capital valenciana sinó uns deu dies. La darrera data és del 4 de

1. Vegeu Apèndix II.

2. *Ibidem*.

3. Reg. 39, f. 151^v; Apèndix I, doc. 54.

4. Reg. 39, f. 151^v; Apèndix I, doc. 53.

5. Reg. 39, f. 151^v; Apèndix I, doc. 55.

febrer.⁶ En aquest temps tenim notícia de la seva confirmació dels privilegis de Terol,⁷ i de disposicions relatives a les qüestions, ja enutjoses, entre alguns nobles catalans i el bisbe d'Urgell, com també a la qüestió del vassallatge dels comtats de Rodès i Carladès en relació amb el plet mallorquí. D'unes i altres, ens n'ocuparem en els capítols pròxims.⁸ Afegim, encara, que Hug de Baus i la comtessa d'Hongria, personatge lligat amb la reina Violant, mare del rei, són objecte de la sol·licitud de Pere II durant aquest sojorn a la ciutat de València.⁹

Partint-ne el dia 5 de febrer, data en què no tenim cap notícia de sojorn, el rei va ésser el dia 6 a Alzira, i el 7 ja el trobem a Xàtiva.¹⁰ I, com per l'agost-setembre de 1276, Xàtiva torna a ésser el centre de l'actuació de Pere *el Gran*.¹¹ L'hi trobem, sense solució de continuïtat, del 7 al 22 de febrer.¹² I, en aquest espai, si d'una banda va amonestar els qui no havien complert prou fidelment les treves signades abans de partir de València, d'altra banda va prosseguir la seva obra de reducció pacífica dels rebels. Una lletra inacabada i, en conseqüència, sense data, però que es troba dins el reg. 39 entre documents del 12 i el 15 de febrer, ens informa del primer d'aquests extrems.¹³ El rei s'hi adreça als oficials i prohoms de Requena (del rei de Castella, doncs) per recordar-los que, abans de partir del regne de València, els havia anunciat les treves signades amb els sarraïns valencians, a fi que, si alguns almocatens i peons duïen a Requena sarraïns captius dels compresos en la treva, o coses a ells pertanyents, les autoritats de Requena emparessin sarraïns i coses i retinguessin els malfactors perquè ell pogués castigar-los. El rei sap, però, amb certitud, que no ho havien complert tan bé com havien ofert... La lletra, com hem dit, no prossegueix; però en posseïm una altra, del 10 d'abril de 1277, referent encara a aquest tema. Pere *el Gran* s'hi adreça als homes i al consell de Requena, que se li han plangut dels moros de Xelva, i els acusa de no haver complert el manament del rei de Castella de tornar els moros i mores i les coses que van robar de Xulella i d'emparar els robadors. Encara, per deixar entendre que no li plau discòrdia entre els homes del rei de Castella i els seus, s'avé que sigui posat un home per part d'ell i un altre per part dels de Requena, i que, a coneixença d'ambdós, compleixin el que els pertoqui.¹⁴

Tot plegat ens mostra prou com Pere *el Gran*, digne fill de Jaume I, s'esforçava amb rigor en el compliment dels pactes i en la protecció als sarraïns.¹⁵ I aquest rigor,

6. Vegeu Apèndix II.

7. Reg. 39, f. 158^v.

8. Volum següent.

9. Reg. 39, f. 158 i 159. La comtessa d'Hongria era la muller del comte Dionís, també d'Hongria, que va venir a Catalunya amb la reina Violant, mare de Pere *el Gran*. Vegeu F. OLIVER BRACHFELD, *Una família hongaresa a Catalunya al segle XIII*, «Homenatge a Rubió i Lluch», III, pàg. 601.

10. Vegeu Apèndix II.

11. Abans, pàg. 6.

12. Apèndix II.

13. Reg. 39, f. 162^v; Apèndix I, doc. 56.

14. Apèndix I, doc. 62.

15. El rigorós compliment dels pactes fou una de les característiques de Jaume I.

com va afavorir el pare, degué afavorir el fill, i per aquest temps els sarraïns de Serra pacten amb ell llur capitulació. «Assò és carta feta entre lo senyor En Pere, Rey d'Aragó e los moros de Serra», així comença el document de capitulació, datat a Xàtiva el 15 de febrer de 1277, i redactat íntegrament en català.¹⁶ Els moros s'hi comprometen a lliurar al rei el castell de Serra el dia primer de maig (és a dir, al cap d'un mes i mig), i, en penyora de compliment, donen des d'ara deu rehenes dels millors sarraïns, als quals el rei haurà de donar 6.000 sous, un rossí i una mula, i, a més a més, vestits per a vuitanta moros. I aquests deu (que són, sens dubte, els qui han treballat l'acceptació dels pactes per llurs conterrànies) hauran de tenir «mellorament sobre los altres». Certs moros de Serra, que eren a Morvedre en penyora, hauran d'ésser tornats pel rei. Si hi ha moros de Serra que no vulguin restar sota el domini cristià i vulguin anar-se'n, el rei haurà de fer-los guiar (donar guiatge) fins a Montesa; i els qui romandran a Serra seran francs durant un any (és a dir, lliures de tributs); i tot captiu sarraí que hagi fugit de poder de cristià i s'hagi refugiat a Serra fins aquell dia, haurà d'ésser tingut per *foro* (és a dir, per lliure), i el seu senyor no podrà recobrar-lo; i tot batejat que a Serra hagi apostatat i s'hagi fet mahometà, si se'n vol anar a terra de moros, el rei hagi de guiar-lo fins a Montesa; però si vol restar «en la terra», haurà de tornar a fer-se cristià. Finalment, el rei no podrà (transferir el castell i la vila?)...¹⁷ ni res de llurs termes, ans ho haurà de tenir per a ell i els seus hereus. En cas contrari, haurà de tornar els rehenes salvats i segurs.

Tot el qui estigui una mica familiaritzat amb la crònica de Jaume I recordarà tot d'una, en llegir les condicions precedents, aquells paràgrafs tan suggestius on el monarca explica la rendició de diverses viles i castells, del Guadalaviar en amunt, abans de la conquesta de la capital. També allí hi ha uns quants personatges sarraïns afavorits (aquí els deu rehenes), que són els qui menen les negociacions i treballen l'aquiescència dels altres vilatans. També hi ha parents i amics, afavorits en segon terme (aquí els vuitanta a vestir). Allí la base no és pecuniària, però s'ho valen les ovelles, cabres i vaques que el *Conqueridor* acostuma a donar. En canvi, no hi manca el cavall o el rossí o la mula. I, sobretot, no hi manca la conservació de llurs costums i lleis. «E faem llur pleit aquí — diu el *Llibre dels Feyts* parlant de la rendició de Castro — per quantitat d'ovelles e de cabres, e que vestíssem cinc vells e que els donàssem dues cavalcadures; e atorgam-los llur llei e llurs franquees, així com en llur temps ho solien haver de sarraïns.»¹⁸ En la rendició de Paterna, trobem també, com en la que ens ocupa de Serra, l'afranquiment de tributs, sols que allí és per dos anys.¹⁹ Hi havia — aquest és el fet — una tradició establerta per a la rendició de poblacions sarraïnes. Era, però, una tradició una mica llunyana — una quarantena d'anys. Així i tot, fou represa en la nova reconquesta del País Valencià.

16. Reg. 39, f. 162^v; Apèndix I, doc. 57.

17. Un forat, fet pels corcs, impedeix de conèixer el sentit exacte de la frase.

18. *Llibre dels Feyts*, 249.

19. *Id.*, § 265.

De Xàtiva, on, com hem dit, va sojornar del 7 al 22 de febrer,²⁰ Pere *el Gran* va passar a Cocentaina. S'endinsava, doncs, cap al Sud i cap al país muntanyós. Cocentaina, recolzada al vessant de la serra Mariola, forta de les seves muralles, del seu armament i del coratge del seu alcaid Roger de Llúria,²¹ podia també servir de base a una bona actuació contra els sarraïns rebels. El rei ja hi era el 24 de febrer, i, encara que no tenim les dates seguides del seu sojorn, podem concloure, per les que posseïm, que va restar-hi, almenys, fins al 3 de març.²² Que la seva estada hi fou profitosa, ens ho diu eloqüentment la convenció que va establir amb Abu Isac al-Asri, alcaid del castell de Gartx,²³ en virtut de la qual el sarraí es comprometia a lliurar al rei Pere, al cap de cinc dies, l'esmentat castell, amb condició que els musulmans que volguessin emigrar poguessin fer-ho lliurement, tot enduent-se els béns mobles, i que a ell i al seu fill el rei els donés dos cavalls i dues mules, i que permetés d'endur-se els béns mobles a quaranta peons dels seus homes. El document, en aràbic, fou signat el diumenge, 23 del mes del Ramadan de l'any 675, o sia el 28 de febrer de 1277.²⁴ El lliurament, doncs, havia de tenir lloc el dia 5 de març, «el pròxim divendres», com diu el document. No tornem a saber res més de la rendició; però això mateix ens permet de deduir que el lliurament va tenir lloc sense incidents. El fet tenia importància, perquè Gartx era un dels castells rebels que els pactes de treva de tres mesos amb els cabdills revoltats havien deixat exclosos, a mercè del rei.²⁵

Aconseguit aquest èxit, Pere *el Gran* va cuitar a acudir cap al nord del reialme. Si el divendres 5 de març, segons acabem de dir, degué tenir lloc el lliurament del castell de Gartx (o Garig), al cap d'un parell de dies el trobem a la capital valenciana, on no roman sinó fins al dia 9 de març, i l'endemà expedeix documents a Artana.²⁶ Ha acudit, doncs, de pressa, al centre de la serra d'Espadan, que serà llargament, durant segles, centre de copiosa població sarraïna. Ignorem exactament què duia en aquelles muntanyes el coratjós monarca; però hem de creure que es tractava de motius relacionats amb la rebel·lió. En tot cas, no l'oblida, i d'Artana estant, el mateix dia de l'arribada (10 de març), escriu al batlle de València Pere de Sant Climent, significant-li que alguns castells que havia tingut l'alcaid Abraham i que ara té l'alcaid Mahomed o altre, no estan ni en pau ni en treva amb ell; per això vol i li plau que els faci fer tant de mal com pugui, per terra i per mar; perquè ha sabut que els sarraïns d'Orxeta (petit vilatge marítim de l'actual província d'Alacant, no lluny de Vila Joiosa) han armat barques i fan mal als cristians. Que ell també, doncs, faci armar barques contra els moros; però que, al mateix temps, instrueixi bé els homes que hi enviï perquè no damnifiquin

20. Abans, pàg. 28.

21. Vegeu abans, pàg. 6.

22. Vegeu Apèndix II.

23. El castell de Gartx o Garig.

24. Reg. 39, f. 169^v; Apèndix I, doc. 58. Devem la traducció d'aquest document al professor Joan Vernet, i ens és grat de regraduir-l'en.

25. Vegeu abans, pàg. 12.

26. Vegeu Apèndix II.

els altres llocs de sarraïns, que són de pau i paliers.²⁷ Que faci preconitzar públicament el propòsit del rei: a saber, de manar fer una bona cavalcada contra aquells sarraïns rebels; però que no per això deixi de donar llicència a tots els qui vulguin anar-los a fer mal, a ells o a llurs béns.²⁸

L'objectiu que l'havia dut a Artana va retenir-hi Pere *el Gran* fins al 21 de març, amb una escapada almenys a la ciutat de València, el dia 15, i una altra, ja finida l'estada, al setge d'Eslida.²⁹ Recordem que ja havien existit tractes entre el rei, representat per Fra Pere de Peronet, i l'alcaid i els vells de les aljames d'Eslida i d'altres llocs de les Serres d'aquell nom.³⁰ Probablement, els sarraïns no havien complert els pactes; i el rei havia decidit de sotmetre'ls a la força. El castell i el vilatge d'Eslida, a poca distància d'Artana, devien trobar-se ja assetjats quan el rei hi acudí, o ell degué iniciar-ne el setge; però, o els defensors van rendir-se tot seguit, o el rei no degué continuar el setge personalment, perquè no tenim notícia de la seva presència sinó un sol dia, el 23 de març: després, el dia 25, ja el trobem a Morvedre, i el 27 a València.³¹ Sia com sia, aquesta sola indicació ja és suficient perquè conclouem que el desplaçament del rei és degut encara a la lluita contra els sarraïns revoltats. Ara, però, fa una estada de disset dies a la ciutat de València, del 27 de març al 12 d'abril.³² No oblida, tanmateix, la guerra; i, amb data de 6 d'abril, pren decisions contra una plaga que s'insinua i que pot perjudicar l'èxit de la lluita. Ha sabut (li ho han fet saber) que alguns cristians porten armes, vitualles i altres coses prohibides a Granada i Barbaria i a d'altres territoris de sarraïns de guerra. I, volent-ho evitar tant com li sigui possible, concedeix llicència a Guillem Moliner i Jaume de Guarius, de València, perquè puguin armar un lleny o barca contra qualsevulla cristians o altres portant armes, vitualles o coses prohibides a les terres dels sarraïns de guerra, i apoderar-se'n lliurement i retenir-les, com no sigui que les portin, no pas per vendre-les, sinó per a llurs necessitats o llur defensa. Ben entès que, de les coses preses, hauran de passar comptes amb el rei, o amb el batlle de València en nom seu, i hauran de donar-li'n, fidelment, la cinquena part.³³

La necessitat de vigilar les costes i d'atacar fortament els vaixells enemics, que ja es mostra en el document anterior i en altres de ja esmentats,³⁴ combinant-se amb la difícil situació de l'erari reial, menen Pere II a adreçar-se, com en altres ocasions, a uns quants potentats jueus i a demanar-los, sense dissimulacions de situació i d'objectius, llur contribució a les grans despeses provocades pels grans negocis que té en aquelles

27. Es feia la distinció entre sarraïns de guerra i sarraïns de pau. Entre aquests, segons pot deduir-se d'aquest document, hi havia els sarraïns anomenats paliers, nom que també trobem en altres textos (vegeu DESCLOT, cap. LXVII). No apareix prou clar el sentit d'aquesta denominació.

28. Reg. 32, f. 172^v; Apèndix I, doc. 59.

29. Apèndix II, març 1277.

30. Abans, pàg. 23.

31. Apèndix II, març 1277.

32. Apèndix II, març-abril 1277.

33. Reg. 39, f. 182; Apèndix I, doc. 60.

34. Abans, pàg. 18.

parts. Li calen, sobretot, diners per a armar les galeres que ha fet per al més gran honor seu i de tota la cristiandat i que vol enviar tot seguit contra els sarraïns. I, si s'esdevé que no poden partir, redundarà en mala fama, vituperi i dany per a ell i per al començ del seu nom. Per això els prega que, tan bon punt rebudes les presents, li trametin per Guillem Olomar, portador de la carta, sengles quantitats. I acaba declarant que no els en pot excusar de cap manera, perquè, ara com ara, no es pot ajudar del bovatge de Catalunya que creia haver tot d'una, «quod incontinente credebamus habere». La lletra i la demanda s'adrecen exclusivament a jueus: al batlle reial Aaron Abinafia, 6.000 sous jaquesos; a Mossé Portella, 20.000; a Mossé Alfaquim, batlle de Saragossa, 10.000; Ennec Loris, 20.000; Arnau de Setzera, 10.000; jueus de Calataiub, 5.000; tribut de Sant Joan de Nadal vinent, no s'especifica.³⁵ I és curiós que el rei, davant d'ells, jueus tots, invoqui, perquè l'ajudin, l'honor de tota la cristiandat. Retinguem també, per a quan en parlarem extensament en el capítol pròxim, la notícia relativa a la qüestió del bovatge: el rei, al cap de més de vuit mesos d'haver començat a regnar, continuava sense poder decantar els catalans al pagament d'aquell tribut, que era reputat com a degut al novell rei. Ja veurem també com amb la mateixa data que comunicava als predits jueus aquesta contrarietat d'ordre financer, s'adreçava als monestirs i esglésies de Catalunya manant-los de pagar el bovatge, i a diversos barons, prelats i abats manant-los de no oposar-se al seu cobrament.³⁶

Disposat a acabar amb la revolta dels sarraïns, ja bon tros minvada, reduïda ja, pot dir-se, a la part meridional del regne valencià, Pere *el Gran* va abandonar la ciutat de València (encara hi era el 12 d'abril) i va anar a instal·lar-se a Xàtiva. Ja l'hi trobem el dia 13 i l'hi sabem encara el 17. Ara són escasses les notícies relatives a la lluita contra els rebels. Probablement, hi havia una pausa. El rei Pere es mou per aquella contrada. El dia 24 és a Gandia, el 25 i el 26 a Alzira, el 29 tornem a trobar-lo a Xàtiva.³⁷ La lluita ha reprès. El dia 26, d'Alzira estant, en una carta adreçada als prohoms de tota una sèrie de viles del regne de València, el rei ens informa que, no fa gaire, ha estat en les moreries de Tàrbena (vilatge entre muntanyes, a l'actual província d'Alacant, a pocs quilòmetres de la Vila Joiosa) i que ha volgut fer-hi talar els llocs,³⁸ i ha hagut de renunciar-hi perquè no duia prou tropes. Ell declara que el seu objectiu era de reduir els sarraïns a la seva voluntat. I aquest era, en efecte, el resultat d'una tala ben practicada, sobretot perquè deixava els sarraïns sense esperança de collites i, en conseqüència, condemnats a la fam. El *Llibre dels Feys del rei En Jacme* conté passatges que expliquen bé l'eficàcia d'aqueixa tàctica.³⁹ No és estrany que el rei Pere, després del

35. Reg. 39, f. 130^v; Apèndix I, doc. 61. Sant Joan de Nadal és sant Joan Evangelista, el 27 de desembre.

36. Vegeu volum següent.

37. Vegeu Apèndix II, abril 1277.

38. És possible que aleshores Tàrbena no formés un vilatge, i que, per això, el document parli de moreries i parli de llocs que poden ésser, simplement, maates — com són encara els *llocs* a Menorca.

39. Vegeu, especialment, els § 153-155.

fracàs de Tàrbena, volgués insistir-hi. Per això ara requeria diverses viles de València a fi de poder tornar a Tàrbena amb una més gran companyia i talar-hi els llocs, de manera que no puguin, diu, collir els fruits i els esplets, car si ho poguessin fer, afegeix, redundaria per a nosaltres en el més gran dany i dificultat. I assenyala a cada vila el nombre d'homes que ha de trametre-li: Morvedre, cent; Pego i Borriana, cent també cadascun; Castelló, dos-cents; Llíria, cent; Alzira, dos-cents; Xàtiva, tres-cents; Cullera i Corbera, dos-cents entre totes dues; Onda, cent; Morella dos-cents; Sant Mateu, cent; i cent també Peníscola. Tots aquests homes, amb destrals i altres aparells llurs, amb pa per a un mes, havien de trobar-se aplegats a Pego, prop del rei, el dijous primer vinent (que s'esqueia el 29 d'abril, és a dir, tres dies després de la convocatòria).⁴⁰

Cal pensar que l'operació degué tenir lloc, amb èxit, perquè el rei no insisteix, i, si bé roman, segons totes les probabilitats (i totes les dades que posseïm), durant tot el mes de maig a les contrades de Xàtiva, Alzira i Gandia, amb estades a totes tres poblacions,⁴¹ no tenim notícies d'accions guerreres. Això no vol pas dir que no n'hi hagués, però no han deixat rastre en els documents. Els documents ens parlen amb una relativa insistència dels conflictes d'alguns barons de Catalunya amb el bisbe d'Urgell, de la preocupació creixent que susciten en el monarca, de les ordres reials perquè el bisbe sigui respectat;⁴² ens parlen també de la comtessa d'Hongria i de Saurina d'Hongria,⁴³ i de Constança, *olim imperatrix grecorum*;⁴⁴ però no de combats amb els sarraïns o de tales de llurs collites. La causa n'és potser que combats i tales havien cedit el lloc a les negociacions. Perquè de negociacions, sí que en trobem notícies: al volt, precisament, de la plaça principal que posseïen els rebels, la que constituïa el centre i la capital de la revolta, aquella que, per la seva importància, l'encoratjava i la mantenia, i que, un cop caiguda, arrossegaria amb ella a la submissió tots els sarraïns valencians: ens referim a la plaça de Montesa.

Un document reial, datat a Xàtiva el 20 de maig de 1277,⁴⁵ ens informa que els sarraïns de Montesa havien promès al rei Jaume, i a Arnau Escrivà en nom seu, de lliurar-li castell i vila per la festa de la Pentecosta. Ara bé: mort el rei Jaume, el seu fill esperava que el lliurament li hauria estat fet a ell; però no ha estat així. La festa de la Pentecosta (17 maig) ha passat, i castell i vila de Montesa segueixen en poder dels sarraïns. Per això el rei Pere nomena cert i especial procurador Eiximèn Sabata per reclamar-los i rebre'ls, en nom seu, de l'alcaid Abu ben Abenayça, d'Abdallà Abin-fèn i dels altres a qui correspongui. Per això també el rei declara tenir per ratificat

40. Reg. 39, f. 190; Apèndix I, doc. 63.

41. Vegeu Apèndix II, maig 1277.

42. Vegeu el volum següent.

43. Reg. 39, f. 191^v i 192. El primer d'aquests documents (Apèndix, doc. 64) és la reconeixença, per part del rei, d'un deute de 2.000 sous de reials, lliurats a ell per Ferrer, escuder de la comtessa d'Hongria, la qual els tenia a Xàtiva. Pel segon ens assabentem que Saurina posseïa a Valls uns molins amb Bernat de Muntpaó i els fills d'En Vallcorba.

44. Reg. 39, f. 192. El rei, a prec de Constança, mana pagar a dona Marquesa de Fraga els diners que Jaume I li havia concedit sobre les rendes d'Osca.

45. Reg. 39, f. 192^v; Apèndix I, doc. 65.

i ferm perpètuament tot el que, en aquest afer, sigui estipulat pel seu procurador. Carta de creença fou enviada pel rei a l'alcaid de Montesa perquè creguessin Eiximèn Sabata, el qual degué anar a Montesa el 21 de maig. Però la resposta de l'alcaid no va satisfer el rei, que es veu obligat a insistir. Una nota ens n'informa i ens diu que foren enviades a l'alcaid *litteras sarracenicis*.⁴⁶ El text aràbic d'aquestes lletres no ha arribat fins a nosaltres; però sí que hi ha arribat el text en romanç, el text català.⁴⁷ La lletra, datada a Alzira el 22 de maig, és adreçada a l'alcaid, que ací apareix amb el seu nom sencer — Mohamet Benayhe Abenayça —, a Ben Farim i a d'altres de compresos en un etc. Els diu que ha vist les lletres de resposta trameses per Eiximèn Sabata sobre la demanda que els havia fet del castell i la vila de Montesa, i els declara que no té la resposta per *bastant*. Degué tractar-se, sens dubte, d'una resposta evasiva; i el rei els exigeix ara una «resposta certa» sobre si compliran allò que tenen l'obligació de fer. Els assegura que ell, de la seva banda, està disposat a complir totes les seves obligacions envers ells i a guardar-los i a defensar-los com fa amb els altres homes seus. Fa mirallejar, en fi, davant l'alcaid i els altres les segures recompenses, les «gràcies e amors, asò complit».

Pocs dies després tota esperança d'arranjament pacífic devia haver-se esvaït, perquè el rei ja pren les disposicions pertinents per a aplegar les forces necessàries a l'atac contra els sarraïns. El 28 de maig, de Xàtiva estant, el rei s'adreçava als homes de les ciutats i viles d'Aragó, recordant-los que els havia manat que li fessin un exèrcit, i, a precís d'ells, n'havia allargat el termini per tot el mes d'abril proppassat, i els havia dit que encara els l'allargaria més si no venia al regne de València una altra companyia de genets sarraïns o si l'alcaid de Montesa no li trencava els pactes i convencions que tenia amb ell per rendir-li el castell. Doncs bé: ambdós fets s'han produït: ve la companyia de genets, i l'alcaid i els sarraïns de Montesa no volen observar les dites convencions. Ha de procedir contra ells. En conseqüència, mana que, vistes les presents, acudin a ell amb armes i altres aparellaments, i amb pa per a quatre mesos; de manera que, al més tard, siguin amb ell a Xàtiva el dia 8 de juliol.⁴⁸

El mateix dia 28 de maig, que el rei s'adreçava així a les ciutats i viles d'Aragó, adreçava també les seves lletres a tots els cavallers heretats o tenint heretaments al regne de València. Aquells que s'hi trobessin havien d'acudir immediatament al rei; aquells que es trobessin absents havien d'ésser al costat del rei, onsevulla que es trobés, el dia de la festa de Sant Joan Baptista. En el mateix sentit escrivia a l'arquebisbe de Tarragona, i al bisbe de Tortosa, a l'abat de Muntaragó i al prior de Roncesvalls perquè enviessin companyia de cavallers per raó dels heretaments que tenen al regne de València; i també al bisbe de Segorb perquè vingui personalment. I al mestre del Temple i al castellà d'Emposta i al comanador d'Alcanyís i de Montalbà. A tots perquè vinguin i es trobin al costat del rei, la festa de Sant Joan, amb companyia de cavallers ben aparellats.⁴⁹

46. Reg. 39, f. 192^v; Apèndix I, doc. 66.

47. *Ibidem*.

48. Reg. 39, f. 94^v; Apèndix I, doc. 67.

49. Reg. 39, f. 94^v-96; Apèndix I, doc. 68.

A continuació el document descabdella la llista dels cavallers als quals ha escrit el rei: llista del màxim interès, perquè ens dóna els noms de tots els cavallers que tenien heretaments al regne de València. És, doncs, després del Repartiment, una de les primeres llistes de la noblesa valenciana, just quan encara era noblesa catalana o aragonesa. L'encapçala un noble de sang reial, un fill de Jaume I i de Teresa Gil de Vidaure: Jaume, senyor d'Eixèrica; i, immediatament, dos personatges emparentats també amb la casa reial, dos cosins del *Conqueridor*: els fills de Bernat Guillem de Montpeller: Bernat Guillem i Berenguer d'Entença. I a continuació trobem Artal d'Alagó, En Carroç, Guillem Ramon de Montcada, Bertran de Bellpuig, Eiximèn d'Urrea, i els Rocafull, els Peris de Pina, els Vilanova, els Sa-Noguera, altres Montcada, els Vilaragut, els Castellnou, els Herèdia, els Maça, els Montagut, els Canyelles, els Llançol, els Sabata, els Anglesola, els Rois de Corella,⁵⁰ els Llària (Roger), els Sarrià (Bernat), els Dionís (Amor i Gabriel, hongaresos), els Grony, els Lacera, Sanchis de Loris, un fill de Bernat Guillem d'Entença⁵¹ el nom del qual no s'especifica, i un Guillem Ramon de Montpeller, el misser Umbert — Umbert de Lavània — que ja hem trobat repetidament a la primera part,⁵² un misser Jacme de les Lleis, que podria ésser (i més anant al costat de misser Umbert) el cèlebre juriconsult Jaume de Montjuïc, els López de Pomar, els Eneguis, els Peris de Novals, i molts altres que no indiquem perquè el lector podrà trobar-los a la llista íntegra que donem en l'apèndix documental.

Mentre esperava l'arribada dels homes convocats, la data de Sant Joan que havia donat com a termini a la major part d'ells, el rei Pere va continuar residint a Xàtiva, amb una estada *apud* Canals, on expedeix documents els dies 5, 7, 9 i 12.⁵³ Ignorem quin objectiu el duia en aquesta població, situada a no gaire distància de Xàtiva, damunt la Costera de Ranes, a la confluència dels rius Canyoles i Sants; però ens és lícit de suposar que es tractava d'algun afer relacionat amb la lluita, potser de la rendició del castell i la vila. Tanmateix, els documents expedits pel rei a Canals no es refereixen per a res a la lluita contra els sarraïns valencians. Però n'hi ha un que ens interessa aquí, perquè es refereix a relacions amb els musulmans: un document datat el 5 de juny, en què el rei Pere fa saber a tots els seus oficials i súbdits que ha concedit a Mahomet Abu Abdelè Aben Beridi, algutzir del rei de Tlemecèn, senyor de Salè, mentre el dit rei fos en pau amb ell, llicència per a venir a la seva terra i estar-hi i tornar-se'n, salvament i segura, amb totes les seves mercaderies; les quals i ell mateix seran lliures i francs de tota lleuda i peatge, com també qualssevol mercaderies que enviés en aquestes parts amb el seu fill o el seu germà, sempre que aquests jressin que les dites mercaderies són del dit Mahomet. Mana, doncs, als seus oficials i súbdits que respectin la

50. Escrit ja Ruys de Corella, amb *u*, com apareixerà alguna altra vegada i donarà lloc a la confusió de Rois i Ruiz, que, de tota manera, deriven del mateix radical.

51. Hem de suposar que es tracta d'un fill del segon Bernat Guillem, aquell que ha estat convocat més amunt, no del primer, el que va morir al Puig, perquè llavors hi hauria ací una repetició.

52. Vegeu especialment, II, 200-201.

53. Vegeu Apèndix II, juny 1277.

gràcia així atorgada, i no la contravinguin ni permetin a ningú de contravenir-la,⁵⁴ Aquesta concessió era una bona manera d'assegurar la pau, tan necessària amb el regne de Tlemecèn. D'altra banda, el rei no oblidava de suscitar-la dintre els seus regnes mantenint la justícia entre els cristians de València, encara que fos enfront de nobles d'alt llinatge. Havent tornat a Xàtiva, on el trobem novament a partir del 13 de juny,⁵⁵ en document expedit el dia 16, el rei va manar comparèixer davant seu, o davant el jutge Albert de Lavània, en el termini de trenta dies, personalment o pel seu procurador, Berenguer d'Entença, disposat a fer complement de justícia al ciutadà de València Berenguer Dalmau, que l'acusava, així com acusava el seu batlle o alcaid del Puig de Santa Maria, d'haver-li inferit nombroses injúries i violències, a la seva alqueria de Cebolla.⁵⁶ Aquest document presenta, doncs, també l'interès de mostrar-nos com Berenguer d'Entença, fill de Bernat Guillem de Montpeller, tenia el Puig de Santa Maria, on havia mort el seu pare llavors de la conquesta del regne valencià, i com hi existia una alqueria que duia el nom de Cebolla, el nom precedent del Puig.

La guerra, però, ja devia haver estat represa contra els sarraïns, especialment contra els que s'havien enfortit a Montesa; perquè, en un document datat a Xàtiva el 20 de juny de 1277, el rei parla de la «guerra quam habemus cum Muntesia». I, curiosament, malgrat aquesta guerra, segons indica, concedeix llicència a Pericó Roig perquè pugui anar i entrar a Montesa, quan vulgui, amb coses i mercaderies seves, o enviar-les-hi, sempre que no es tracti d'armes o de coses prohibides, i pugui allí redimir cristians captius i endur-se'ls. El rei, amb aquella carta dóna guiatge a les dites coses i mercaderies i a aquells qui les portin. Però el guiatge té més d'abast: comprèn fins i tot uns quants mercaders sarraïns de Montesa els noms dels quals especifica — Abdurasmen, Alcarmen i Jaffer Axchain —, i comprèn també totes llurs mercaderies, en venint, estant o tornant-se'n de Xàtiva, amb Pericó Roig o sense ell; de manera que ningú no sigui gosat de fer-los mal, ans els proveixin de trànsit segur i de conduit. La llicència i els guiatges han de durar fins sis dies després d'haver estat revocats pel rei.⁵⁷ Tot plegat ens indica com, fins i tot en plena guerra, les relacions normals entre cristians i sarraïns no arribaven a estroncar-se, ans beneficiaven de la tolerància habitual i de les necessitats dels uns i els altres. En el cas present, la possibilitat de redimir captius justificava prou la contrapartida de concessions.

Però la qüestió pecuniària, ara que la guerra recomençava, havia de preocupar seriosament el rei. El cobrament del bovatge a Catalunya seguia topant, com veurem,⁵⁸ amb serioses dificultats. D'altra banda, les exempcions hi eren nombroses, i no cal dir com els interessats les feien valer. És el que havien fet els jueus de l'aljama de Barcelona. El rei Jaume els havia enfranquits del pagament del bovatge, i així ho havien exposat

54. Vegeu Apèndix I, doc. 69.

55. Apèndix II, juny 1277.

56. Apèndix I, doc. 70.

57. Apèndix I, doc. 71.

58. Volum següent.

al jueu Jucef Ravaya, batlle del rei. Pere II, amb document datat a Xàtiva el 21 de juny de 1277, declara tenir-los per excusats del pagament del bovatge i reconèixer-los el privilegi de franquesa. Però tot seguit, motivant-ho en la novella senyoria i en els molts i arduos negocis a què ha d'acudir, causa de màximes despeses, especialment la guerra que sosté contra els sarraïns i les galeres que fa fer i armar, demana a la dita aljama la suma de 30.000 sous barcelonesos, pagadors al seu fidel Mossè Ravaya, el qual els ha d'esmerçar en l'expedició de les dites galeres: «expedició», diu, «que tant com triga redunda en dany i escàndol nostre». Acaba recordant als jueus que, sempre que ha demanat als homes de la seva terra auxili en les seves necessitats, ha acostumat a rebre'n d'ells, i no li seria bo de no rebre'l ara que li cal. La mateixa lletra és adreçada pel rei a les aljames de Girona, Besalú i Lleida demanant la quantitat de 15.000 sous barcelonesos a les dues primeres i la de 6.000 sous jaquesos a la tercera.⁵⁹

Aquesta lletra és la darrera que tenim del rei datada a Xàtiva. Al cap de tres dies, el 24 de juny, ja el trobem a València,⁶⁰ i d'allí estant, sense oblidar les altres qüestions que l'assetgen, especialment les relacions amb Pisa i la qüestió del Carlat,⁶¹ el rei es disposa (22 juny) a castigar el barreig de la moreria d'Alzira, que deu haver tingut lloc no fa gaire temps,⁶² i s'ocupa (3 juliol) d'evitar el cometiment de fraus en l'adducció de vitualles, concedint llicència al lloctinent del batlle de València Berenguer de Conques per a agafar els qui portin queviures sense l'albarà exigut, tant si són cristians com jueus, com sarraïns de pau.⁶³ I, de cara a la lluita, pren una forta decisió per a acabar la revolta i l'amenaça sarraïna: la convocatòria de bon nombre de feudataris catalans, manant-los que acudin allà on ell sigui el dia primer de setembre, perquè té notícies que al regne de València creix la multitud dels genets, i perquè l'alcaid i els sarraïns del castell de Montesa li han trencat les convencions relatives a la seva restitució, i ara es troba en guerra amb ells. Es tracta de la defensa i l'auxili del regne de València. La lletra és datada el dia 5 de juliol. I la llarga llista de feudataris que segueix, i que donem íntegra en l'apèndix documental, ens presenta, distribuïts per vegueries i batllies, els noms dels barons i els cavallers de Catalunya, que tenen feus pel rei, *Isti tenent feuda*. I segueixen, amb omissió del nom de la vegueria, els feudataris de la vegueria de Pallars; després els de la de Lleida, els de la de Tarragona, els de la de Cervera; per excepció, o per error, els de la batllia de Barcelona; i, finalment, els de la vegueria de Girona. Restaven, doncs, sense convocar els feudataris de totes les altres vegueries. La llista es clou amb els noms d'alguns barons de Catalunya (i d'algunes altes feudatàries) independentment de la situació geogràfica de llurs feus: Ramon Folc, vescomte de Cardona; Arnau Roger, comte de Pallars; Sibília, comtessa d'Empúries; la seva filla Beatriu de Melany; Guillem Galceran de Cartellà i Gilabert de Centelles.⁶⁴

59. Apèndix I, doc. 72.

60. Apèndix II, juny-juliol 1277.

61. Vegeu volum següent.

62. Apèndix I, doc. 73.

63. Apèndix I, doc. 74.

64. Apèndix I, doc. 75.

El vescomte Ramon Folc de Cardona, si bé convocat, com acabem de veure, en la llista precedent, fou objecte d'una lletra especial, datada a Xàtiva vuit dies després de l'anterior, o sia el 13 de juliol de 1277. Pere *el Gran* recorda al vescomte que, quan el seu pare el rei Jaume, d'índita memòria, l'any anterior, l'havia requerit perquè el servís, pels feus que tenia per ell, contra els sarraïns, per a la defensa del regne de València, ell li havia enviat Berenguer de Cardona i Guillem de Brull, a fi d'obtenir la remissió del dit servei. Però, com sia que ara Pere II necessita aquest servei, li mana que hi vagi i que es prepari encontinent, i trameti la companyia de cavallers que està obligat a formar pels seus feus, i que ell i la companyia es trobin prop del rei el primer dia de setembre primer vinent.⁶⁵

L'escomesa contra Montesa s'acostava. Tots aquests feudataris trigarien molt a arribar. Calia aprofitar totes les forces disponibles al regne de València. Segurament aquesta és la causa de l'excelsion benvolença que el rei mostra envers els adalils, almocatens, peons i homes de llur companyia que han pres part en el barreig, roberia i invasió als sarraïns del castell de Xulella.⁶⁶ Pere *el Gran* els guia i assegura amb totes llurs coses fins quinze dies després de la festa de Nadal, sempre que no siguin culpables de cap altra cosa sinó de les predites. I, mentrestant, dóna ordre a tots els seus oficials i súbdits perquè no els impedeixin, gravin o molestin per raó del dit barreig i invasió.⁶⁷ El document ja no és datat a València, sinó a Gandia, el 12 de juliol. El rei s'adreça, doncs, cap a la zona de lluita. El mateix dia i l'endemà ja expedeix documents a Xàtiva, un dels quals és la lletra esmentada al vescomte de Cardona. Dos dies després, el 15, Pere *el Gran* ja data els documents al setge de Montesa.⁶⁸

Havia començat, finalment, l'escomesa contra el baluard de la resistència moresca. El setge havia de durar dos mesos i mig. Allí s'havien anat refugiant els sarraïns que no volien sotmetre's i els que temien represàlies o vexacions dels cristians. «Recolliren-se tots», escriu Desclot, «en una vila molt forta qui ha nom Montesa, qui és al regne de València, que havien tenguda tota via sarraïns paliers, mas eren-se alçats contra el rey; e havia-hi bé trenta milia hòmens d'armes sens femnes e infants».⁶⁹ La xifra és exagerada, perquè difícilment podien recollir-se al castell i a la vila un nombre d'habitants tan gran com el que podia tenir una ciutat important, potser Barcelona mateix; i no diguem si s'hi sumaven les dones i les criatures. Amb tot, ja sabem que, en qüestió de xifres, l'exageració era una regla, gairebé una obligació. També Desclot ens dóna una descripció de la vila i del castell. «La vila de Montesa, que el rei tenia assetjada», diu, «és molt forta; e sobre la vila és lo castell alt e forta: e sobre lo castell e la vila ha una mola de roca molt forta, qui guarda lo castell e la vila. E els sarraïns tenien aquella mola e el castell...»

65. Apèndix I, doc. 77.

66. Vegeu abans, pàg. 28.

67. Apèndix I, doc. 76.

68. Apèndix II, juliol 1277.

69. DESCLOT, cap. LXXIV.

La mola, que encara avui és designada amb aquest nom, es dreça al costat del castell. N'és separada per un replec del terreny, i forma un planell no gaire extens, però que admet l'establiment d'una guarnició. I encara que resta una mica més baixa que el castell, el seu domini pels cristians havia de dificultar les operacions de defensa per part dels assetjats.⁷⁰

Més vaga resulta la descripció del setge en els seus començaments. «Anà assetiar ab grans hosts, que hac fetes justar, la vila de Muntesa», es limita a dir. «E bastí ginys e trebuquets qui treien en la vila, e combateren la vila nuit e jorn molt enfortidament. E els sarraïns faïen grans eixides defora ab cavallers e ab sirvents, e ferien en la host; e els crestians ferien en ells e metien-los-ne tro en les portes de la vila. E així faïen grans torneis cascun jorn e morien-hi molts sarraïns e de crestians atressí.»

Aquests tòpics són tot el que Desclot ens explica del setge. I cal que n'arribi a les acaballes perquè ens en doni una versió detallada i personal. I encara més ràpida i vaga és la versió llatina definitiva dels *Gesta Comitum*, en parlar-nos *De captione castris Montesa*. Es limita a dir que el rei va assetjar amb multitud de cavalls armats i de peons del seu regne un castell anomenat Montesa; que el va expugnar i el va prendre i va expulsar-ne tots els enemics. Una notícia, però, ens dóna interessant respecte al castell de Montesa, i és que no havia estat pres llavors de l'adquisició del regne de València, sinó que els sarraïns l'havien tingut «ab antiquo»,⁷¹ la qual cosa concorda, en certa manera, amb l'«havien tenguda totavia», de Desclot.

No són tampoc gaire explícits els documents respecte a les vicissituds del setge. Sabem, això sí, documentalment, que va durar del 15 de juliol de 1277, data del primer document expedit «in obsidione Muntésie» fins al dia 28 o 29 de setembre del mateix any: el dia 30 els documents ja són datats a Montesa mateix.⁷² Sabem també que el rei Pere, durant aquest temps, no va estar constantment al setge, sinó que va fer estades en poblacions properes: a Xàtiva, a Cocentaina, i a València mateix, si bé molt breument.⁷³ No cal dir que, tant al setge com en aquestes altres poblacions, el rei expedeix documents relatius als afers dels regnes. Però no ens n'interessen aquí sinó els que es relacionen amb la lluita contra els sarraïns. En conseqüència, ens cal parlar d'una ambaixada de Pere *el Gran* al rei de Castella Alfons X, on són fetes diverses al·lusions a la guerra que el rei d'Aragó sosté amb els revoltats. L'ambaixador és l'abat de Verola;⁷⁴ i se'ns han conservat les instruccions que l'abat s'enduïa. S'hi fa referència, per

70. Aquesta i altres observacions similars han pogut ésser fetes, gràcies a una subvenció de la Comissaria de Protecció Escolar que em va permetre de recórrer el regne de València i que, si no va donar gaire resultat des del punt de vista documental, en va donar des del punt de vista de la coneixença del país, útil per a aquest i per a altres treballs meus. Fem constar els nostres agraments a l'esmentada Comissaria.

71. *Gesta Comitum*, ed. BARRAU-MASSÓ, 64.

72. Apèndix II, juliol-setembre 1277.

73. El trobem a Xàtiva els dies 19, 20 i 21 de juliol i el 27 i 28 d'agost; a Cocentaina el primer, el 5 i el 8; i a València del 2 al 6 d'agost. Vegeu l'Apèndix II, corresponent a aquests mesos.

74. Veruela o Verola, antic monestir de l'orde del Císter, a la vora esquerra del riu Hucha, al peu del Moncayo.

començar, a una missatgeria, duta per mestre Suero, de part del rei de Castella al rei d'Aragó. Es dedueix que es tractava de les diferències entre Alfons *el Savi* i el rei de França Felip *l'Ardit* (les quals no poden ésser altres que les sorgides per la qüestió dels infants de la Cerda); que Alfons havia requerit la intervenció del seu cunyat; i que aquest, per mitjà de Pere Martinis d'Artesona, havia respost que estava disposat a deixar «tota la frontera e la guerra e els altres afers», i a anar a Aragó, a les parts de la frontera castellano-navarresa, per veure's amb els contendents i tractar «pau e adob entre ells». Les instruccions expliquen tot seguit que el rei Pere, «leixats e desemparats tots aquells fets», havia anat a Aragó; però que allí havia rebut la notícia d'haver estat signada pau i establertes treves, i així, passat aquell perill, havia tornat «a aquells afers que havia desemparat, e majorment per ço cor los sarraïns li han trencada la treva», i la seva presència és molt necessària a la terra de València. De tota manera, el rei Pere ofereix a Alfons *el Savi*, si li cal molt la seva presència, d'anar-lo a veure quan hagi donat algun bon endreçament a aquells fets, és a dir, a la revolta dels sarraïns. L'abat de Verola havia d'entrevistar-se també amb l'infant Sanç de Castella, i havia de dir-li, si fa no fa, el mateix que al seu pare. Les instruccions ho especifiquen, i especifiquen que les diferències i les treves a què es refereix són entre el rei de França i el rei de Castella. Sense aquesta indicació hauríem cregut que es tractava de diferències entre Alfons X i el seu fill Sanç. Ara, ve a indicar, no cal que l'infant Sanç acudi a entrevistar-se amb el rei Pere; però si l'infant creu que les vistes són necessàries, plaurà molt al rei de tenir-les-hi; ben entès, «com haja donat algun bon endressament a aquells fets». És a dir — podem interpretar —, quan hagi sotmès els sarraïns, ja que precisament es troba endinsat en la culminació d'aqueixa tasca: el setge de Montesa. La data de les instruccions no ens és donada per les instruccions mateixes. Però creiem que cal col·locar-la cap al començament del setge de Montesa, ja que es troben just abans d'un document del 19 de juliol de 1277. Les al·lusions, com a un fet recent, al trencament de la treva per part dels sarraïns, no permet tampoc de datar-les gaire més ençà.⁷⁵

També relacionat amb Castella és un diploma datat a Xàtiva el 19 de juliol, o sia al cap de quatre dies d'haver estat començat el setge de Montesa. Aquest document, però, no s'adreça a Alfons X ni al seu fill Sanç, sinó directament als oficials del rei de Castella dins les ciutats i viles de Múrcia, Alacant, Ayora, Eixorquera, Requena i altres llocs d'aquell monarca als quals pervingui el document. El rei Pere hi sortia, fulminantment, al pas de certs abusos d'almocatens i peons castellans, que el dia abans, diumenge, havien crebantat el raval dels moros de Cocentaina, i se n'havien endut a Castella tots quants moros i mores hi havien pogut trobar. Així havien obrat, tot i haver fet homenatge de mans i de boca a «l'amat escuder nostro» Roger de Llúria, alcaid de Cocentaina,

75. El document citat del 19 de juliol, en el reg. 39, f. 225^v. I, si bé el document que precedeix les instruccions és del 12 d'agost, posat que el nom del mes no estigui equivocac, cosa molt possible, el que precedeix aquest és del 20 de juliol (reg. 39, f. 226^v). Publiquem íntegres les instruccions en l'Apèndix II, doc. 79.

que mai no farien dany sinó en llocs de guerra. Segons veiem, doncs, allò que havia d'ésser un ajut en la lluita contra els sarraïns revoltats, es convertia en escomesa contra els sarraïns de pau. El fet era tant més greu, que, com el rei Pere fa constar en la seva lletra, ja havia perdonat als dits almocatens i peons «otros maleficios e barreyamientos que havian fetxos en nuestra tierra». Més encara, el rei de Castella havia manat per tota la seva terra que ningú no sostingués els qui haguessin fet mal als regnes del rei Pere, ans onsevulla que els trobessin els prenguessin i els obliguessin a tornar al dit rei tot el que s'haguessin endut de la seva terra. El català prega, doncs, tant com pot, els oficials del rei de Castella i els diu de part d'aquest rei que aturin els almocatens i peons en qüestió i que li enviïn els moros seus que puguin haver-ne. Amb això faran gran amor i servei a ell i encara al rei de Castella. I, per finir, l'oferiment — i l'amenaça velada — d'estar disposat a obrar a la recíproca. És a dir: «de catar lo del Rey de Castella e de escarmentar los malfeytores qui en su tierra fisiessen mal». La mateixa carta fou enviada a Gonçal López de Giron, mestre de la milícia de Sant Jaume; a l'*adelantado* de Múrcia per Enric Pérez; a Martín Aznárez, alcaid de Villena; i a Dia Sánchez de Bustamante, alcaid de Múrcia.⁷⁶

Encara, relacionada amb Castella i amb el seu rei i amb la lluita contra els sarraïns, és una lletra de Pere *el Gran* a Galceran de Pinós, datada al setge de Montesa, el 22 de juliol de 1277. Es veu que Alfons *el Savi* s'havia adreçat al de Pinós i li havia ofert una suma, que no s'especifica, perquè anés a servir-lo al regne de Múrcia. El baró català no havia volgut acceptar l'oferta, tot i que, pel que es veu, el temptava, sense consultar abans, com era de llei, el seu sobirà, i saber-ne la voluntat. I el rei Pere li responia en el sentit d'ésser-li plaent que fes servei al rei de Castella, majorment com aquest servei l'hagués de fer en el regne de Múrcia, i mentre no deixés de fer-li a ell mateix el servei a què estava obligat pels feus que tenia per ell, com ja el n'havia requerit per altres cartes seves.⁷⁷ En efecte, entre les lletres convocatòries adreçades als feudataris catalans perquè acudissin a ell el primer de setembre, n'hi havia d'adreçades als dos Galceran de Pinós, al *senior* i al *junior*.⁷⁸

N'hi havia també (escau de recordar-ho aquí) d'adreçades a Sibília, comtessa d'Empúries.⁷⁹ I, si ho recordem, és perquè, precisament amb la mateixa data del 22 de juliol de 1277 el rei escrivia als veguers i als batlles de Girona, Besalú, Figueres i altres poblacions, en forma tal, que podria induir-nos a creure que el comte d'Empúries Ponç Hug es trobava prop del rei, al setge de Montesa. El rei hi manava a aquelles autoritats que, fins a nova ordre, no fessin cap petició ni demanda als cavallers ni als homes del comte, a causa de la guerra que, per raó d'alguns malfets perpetrats per ells, hi hagué altre temps entre el rei Jaume i el comte Hug d'Empúries, pare de Ponç Hug. El rei, a petició del comte, vol, ara com ara, sobreseure-hi. Per això mana a aquells

76. Donem íntegre el document en l'Apèndix I, doc. 80.

77. Apèndix I, doc. 81.

78. Més amunt, pàg. 37, i Apèndix I doc. 75. Són, respectivament, Galceran III i Galceran IV.

79. *Ibidem*.

veguers i batlles que sostinguin i defensin els homes i els béns del comte, i donin consell i ajut, sempre que en siguin requerits, als seus oficials contra qualssevulla que vulguin inferir injúria o gravamen a la seva terra. «Cum ipse in nostro servicio sit nobiscum», explica.⁸⁰ Datada la lletra al setge de Montesa, la frase no podria oferir cap dubte: el comte Ponç Hug també hi era. Però s'escau que una tènue línia ratlla precisament aquestes paraules del document. ¿Es tracta d'una esmena? En aquest cas caldria creure que Ponç Hug no era prop del rei. Probablement, era encara massa jove per a acudir al setge. Observem que la lletra convocatòria no ha estat adreçada a ell, sinó a la seva mare Sibília, la qual cosa no sembla poder explicar-se sinó pel fet que Ponç Hug era encara menor d'edat. I, en efecte, segons Montsalvatge, Sibília, vescomtessa de Bas, s'havia casat amb Hug V d'Empúries cap a l'any 1262.⁸¹ Ponç Hug era l'hereu. Podia tenir, a tot estirar, catorze anys. No és probable que, a aquesta edat, hagués acudit al setge de Montesa, majorment no havent-hi estat convocat. Però és possible que, amb vista a la vinguda dels cavallers i homes del comtat d'Empúries que la comtessa vídua es disposava a enviar a la data fixada, el rei, a precés d'ella o del seu fill, atorgués la gràcia que atorga en aquest document.⁸²

Tant com de gents per al setge, i potser més encara, necessitava el rei diners per a prosseguir la guerra. Els enuigs pecuniaris persistien per a ell. Precisament per documents d'aquestes dates ens assabentem de l'expedient a què havia hagut de recórrer davant les dificultats en què l'havien col·locat la guerra i la negativa dels catalans a concedir-li el bovatge per la seva sola voluntat. El dia 11 d'agost de 1277, al setge de Montesa, Pere *el Gran* expedeix un document⁸³ en virtut del qual reconeix i confessa al castellà d'Emposta fra Ramon de Ribelles, que, a precés i manament seus, s'havia obligat i havia obligat els béns de l'orde de l'Hospital en 8.000 lliures torneses, en 5.000 lliures barceloneses i en 2.000 lliures jaqueses al venerable i discret baró mestre Bonanat de Lavània, canonge narbonès i col·lector de la dècima de Terra Santa als regnes d'Aragó i de Navarra; les quals sumes el mestre Bonanat, dels diners de la dita dècima, havia depositat en poder del rei, per gràcia especial i per la urgent necessitat que, a causa de la guerra contra els sarraïns, en tenia el rei sobremanera. I el rei havia promès d'observar indemnes de tot dany el castellà d'Emposta i l'orde de l'Hospital i els béns tots de l'Hospital, de qualsevulla obligació o obligacions fetes pel dit castellà d'Emposta al dit mestre Bonanat. Per això, el rei obligava a Ramon de Ribelles i a l'Hospital tots els seus béns i especialment les quantitats que havia rebut en dipòsit del dit mestre Bonanat, això és a saber, de la següent manera: Pere de Tous, comanador de Miravet i lloctinent del mestre del Temple a Catalunya i Aragó, no estarà obligat a restituir al rei o a qualsevol altre el prestat diner fins que el prestat mestre Bonanat, o altre que fos subrogat en el seu lloc o ofici, l'absolgui de la prestat obligació. El rei

80. Vegeu abans, III.

81. F. MONTSALVATGE, *Los condes de Ampurias vindicados*, 119

82. Apèndix I, doc. 82.

83. Apèndix I, doc. 87.

promet, a més a més, de posar al castell de Gardeny les predites quantitats i no extreure-les-en fins que fra Ramon de Ribelles i fra Pere de Tous, que han contret conjuntament la dita obligació, promesa pel rei al dit fra Pere amb instrument seu, en siguin completament absolts. Una lletra semblant fou feta per a fra Pere de Tous, i una altra encara per al bisbe d'Osca Jaume Sarroca. Cal pensar que el dit bisbe també devia haver-se obligat, com els templers i els hospitalers, a mestre Bonanat de Lavània; però no sembla que sigui conjuntament amb els dos caps de les ordes militars.

Però això no era prou: calien més diners i calien armes. I el rei no s'està de tornar a demanar-los als sarraïns mateixos dels seus reialmes. Per això el veiem adreçar-se aviat a les aljames sarraïnes de Saragossa, Osca, Taraçona, Calataiub, Daroca, Terol i Lleida manant-los que li enviïn ballestes de torn i sagetes i gran quantitat de tretes.⁸⁴ Per això també, si es mostra respectuós amb els privilegis dels qui no estan obligats a acudir a l'exèrcit, mana als seus oficials no sols que compelleixin a acudir-hi els qui hi estan obligats, sinó que els imposin la pena pecuniària corresponent.⁸⁵ Per això a vegades el rei produeix, fins i tot, la impressió de preferir que certes gents no acudin al setge a fi de poder proposar-los la redempció pecuniària. Així ordenava a Mossé (Alfaquí?) que cobrés la *jonsadia*, o sia un cert tribut de guerra, «a tots los qui romanien en Çaragoça de la host en la qual devien venir el Regne de València».⁸⁶ — sense perjudici de castigar-los més endavant per llur deserció.⁸⁷ I així també, adreçant-se a les aljames dels sarraïns de Taraçona, de Torrellas, de Borja, de Lurcernic, d'Alfama i d'Almonazir, els deia netament que li plaïa que romanguessin fora de l'exèrcit en què els havia manat d'acudir a les parts de València, i que donessin per a la redempció del dit exèrcit la suma de 2.000 sous jaquesos. N'havien de respondre al batlle i merí Muça de Portella, o, en lloc d'ell, a Enegot, porter del rei. La lletra és datada al setge de Montesa, el 26 de juliol de 1277.⁸⁸ Es comprèn prou que el rei s'estimés més de deixar els sarraïns allunyats d'aquella empresa contra llurs propis germans de religió. Llur contribució pecuniària era més segura que no pas llur col·laboració bèl·lica.

Tanmateix, cal creure que la conversió de sarraïns al cristianisme devia ésser aquells dies bastant nombrosa: conversió voluntària, no pas forçada, perquè cap disposició no fou dictada en aquest sentit; conversió, això sí, interessada, perquè segurament molts dels conversos no renegaven llur religió sinó amb vista a l'aconseguint de determinats avantatges, pel cap baix el de l'assimilació amb els cristians. La revolta s'havia mostrat inoperant. Montesa resistia encara; però als ulls de molts sarraïns ja tota ulterior resistència devia aparèixer com a destinada al fracàs. Si la major part

84. Apèndix I, doc. 86. Entre documents datats a València el 5 d'agost de 1277.

85. Vegeu Id., doc. 84, datat a València el 4 d'agost de 1277. El rei hi dona aquestes ordres al justícia de Calataiub o al seu lloctinent respecte als homes de Vilallonga.

86. Apèndix I, doc. 78, sense data, entre documents datats el 15 de juliol 1277.

87. Més endavant, pàg. 62. També hi ha el cas d'eximir de l'exèrcit de Montesa sense compensació — cas de Masamagrell: «Item ad preces comendatoris Alcanicii absolvit ad presens dominus Rex exercitum quod petebat ab hominibus de Maçamagrel.» Reg. 40, f. 21.

88. Apèndix I, doc. 83.

dels sarraïns van restar, malgrat tot, fidels a la religió de llurs pares, alguns n'hi hagué que apostataren. Entre aquests, nombrosos esclaus. L'apostasia per a ells era massa temptadora: significava la llibertat. Perquè cap cristià no podia ésser esclau. Ara bé: els esclaus sarraïns devien ésser molt nombrosos en poder dels jueus. I també hi foren nombroses les conversions. Tant, que els jueus van decidir d'enviar una delegació al rei per tractar d'aquesta qüestió. I ells, per ells i per tota la comunitat dels jueus de la terra del rei, van declarar que, per eximir-se de servitud, molts esclaus sarraïns en poder de jueus, a insabuda dels amos, rebien el baptisme, i a fi que ni els dits jueus no manquessin de serfs ni deixessin de rebre'n el preu, demanaven al rei que estatúls sobre el cas. I el rei, per tal de saber si una tal suplicació era o no admissible, va comunicar-la al consell dels savis, «consilium sapiencium»; els quals li digueren que els drets civils i canònics eren d'acord; i, malgrat que el dret canònic afegeix algun cas en què una certa suma ha d'ésser pagada a l'amo jueu per cada serf batejat, en dret civil, si el serf dels jueus no és encara imbuït de la fe catòlica i desitja de convertir-se a la fe ortodoxa, això és catòlica, des del moment que hagi estat associat a l'Església ha de sorgir de totes maneres a la llibertat, i els jutges provincials i els defensors de la sacrosanta Església i els bisbes han d'impedir que els amos rebin res dels serfs per llur preu. S'estatueix, doncs, per dret civil i canònic que el serf batejat o volent-se batejar, tan aviat com la seva voluntat hagi estat manifestada, ha d'ésser posat de totes maneres en llibertat, com no sigui que hagi estat comprat en qualitat de mercaderia, en el qual cas, després d'ésser donats per ell dotze sous, sigui tret al punt del servei d'aquell jueu. Però si, tanmateix, dins tres mesos, el jueu no hagués exposat com a venal el serf comprat en qualitat de mercaderia, o l'hagués comprat per al seu servei, no gosi vendre'l ni ningú no gosi comprar-lo, sinó que, sense que hagi donat per ell cap preu, aquell serf, batejat o volent ésser batejat, això és, havent manifestat el seu voler, sigui elevat a la recompensa de la llibertat. Però, per tal com no el va exposar com a venal dins els tres mesos, hom presumeix que no el va comprar en qualitat de mercaderia, sinó per al seu servei. D'on, sense donació de cap preu, és elevat a les recompenses de la llibertat i prova en contrari no és admesa: dels quals dotze sous, entre els canonistes es debat de quina moneda s'entén, i hom respon que de la més vil d'aquell lloc, la qual cosa no sembla d'estricta dret. Però la decretal diu dotze sous, i no diu ni expressa la moneda. Així sembla dir altra cosa; però, segons el dret civil, el sou és el mateix que l'auri; perquè es diu *solidus* per tal com és de sòlid or; dels quals auris, setanta-dos fan, segons el dret civil, una lliura d'or.⁸⁹ A això el rei Pere declara que, elegint la via més segura, estatueix, vol i ordena que, si s'esdevé que algun jueu o jueva de la seva terra i jurisdicció compra un sarraí o una sarraïna, o bé l'adquireix per altre just títol, i

89. ACA, reg. 40, f. 16^v. Publicat per REGNIER, *Catalogue des actes de Jaime I, Pedro III et Alfonso III, rois d'Aragon concernant les juifs (1213-1291)*, II (Paris 1914), 2.ª part, «Pièces justificatives», XI. Cal observar que, en aquest punt, a causa de la repetició, a poca distància, dels mots *jus civile*, Regnier va saltar-se una ratlla del text, que diu: «*jus civile solidus idem est quod aureus, quia ideo dicitur solidus quia de solido auro sit, secundum jus civile...*».

dins tres mesos l'exposa per a la venda, quansevulla que el dit sarraí o sarraïna fos batejat o volgués batejar-se, estigui obligat a pagar o siguin pagats per ell o per ella, al jueu llur amo, dotze morabetins d'or alfonsins, ja que valen més els auris alfonsins que els morabetins. Diu també el rei que, si dins tres mesos a partir de la compra seran batejats o voldran batejar-se, declarin que el dit pagament serà fet al jueu propietari del dit serf o serva, i si ells no poguessin tenir els dits morabetins, en aquest cas el rei mana que el novell cristià sigui venut pel batlle, justícia o porter reial del lloc en qüestió, a qui desitgi comprar-lo, i que del seu preu, si hi abasta, siguin pagats els dotze morabetins al jueu propietari. Però, si no hi abasta, sols allò li sigui pagat, i ell tingui's per satisfet. D'altra banda, si l'amo jueu no hagués exposat com a venals els dits serf o serva en el termini de tres mesos, i s'esdevingués que ells fossin batejats o demanessin el baptisme, restin des d'aquell moment en llibertat sense abonament de cap preu. Tot això mana d'observar el rei Pere als seus batlles, salmedines i altres oficials de Saragossa, i fa fer cartes similars per a les aljames de València, Lleida, Barcelona i Girona.

D'aquesta manera Pere *el Gran* aconseguia de donar una certa satisfacció als jueus que perdien llurs esclaus, i al mateix temps de no indisposar-se amb els sarraïns, que no veien pas barrat el camí de l'alliberament. Hauria estat perillosa per al rei qualsevol solució que ferís massa els interessos o els sentiments dels uns o dels altres. En aquelles circumstàncies li calia no perdre l'ajut dels jueus i no posar entrebancs al procés de conversió dels sarraïns; no produir tampoc la impressió que sacrificava els sarraïns als interessos d'altres pobles, fossin jueus o fossin cristians, mentre es tractés de súbdits seus pacífics. I el mateix dia que expedeix el document relatiu als sarraïns esclaus dels jueus, el rei surt al pas dels abusos comesos per súbdits seus cristians, el ciutadà de Tortosa Arnau Cerdà i uns quants més, que havien armat un lleny i havien pres alguns sarraïns de pau (paliers) amb algunes de llurs coses. El rei ho havia sabut, i s'havia apressat a escriure al comanador de Tortosa, a Ramon de Montcada (era el senyor de Tortosa) i als prohoms d'aquella ciutat informant-los del fet i assabentant-los que aquells sarraïns eren súbdits del rei de Tunis, amb el qual ell era en pau, i per això foren emparats ells i llurs coses i rebuts en fiança; i Arnau Cerdà ho sabia prou. Però ara el rei ha sabut que el dit Arnau havia fet i seguia fent encant i almoneda dels dits sarraïns. Per això mana al comanador, al Montcada i als prohoms que s'emparin dels dits sarraïns i de totes llurs coses i els tinguin emparats fins a nova ordre, i que agafin tot seguit el dit Arnau o en rebin béns suficients, de manera que quansevulla que el reclami per fer dret dels fets predits, el pugui haver. Sanç de Cassa, porter del rei, duu la carta, i els destinataris han de prestar-li ajut en tot això, sempre que els el reclami.⁹⁰

La pau amb el rei de Tunis, com veiem, preocupava el rei Pere i no hauria volgut que per res es trenqués. Si cap reforç o auxili per mar no arribava, l'eixida de la lluita

90. Apèndix I, doc. 90.

no era pas dubtosa. Per això el rei, alhora que procura d'evitar tot motiu de greuge per al tunisenc, es preocupa de tenir ben ordenades les coses de l'alfòndic de Tunis i, en general, totes les coses de la mar.

Aquell alfòndic, anomenat «dels catalans», havia estat venut pel rei Jaume a Ramon Ricard i a Felip de Dènia, ara difunt; els quals, subseqüentment, l'havien venut a Bernat de Rubió. Ara, però, el rei Pere, en lletra a Ferrer Mayol, veguer de Barcelona, datada al setge de Montesa, el 18 d'agost de 1277, declara revocada i irrita la venda, perquè — diu — el seu pare sols en tenia l'usdefruit i ell n'era el propietari: un cop mort el rei Jaume, l'usdefruit ha finit. Per això el rei Pere dóna ordres en conseqüència a Ferrer Mayol, i així pot disposar com li plagui o li convingui de l'alfòndic.⁹¹ I, en efecte, pocs dies després, el 21 d'agost, expedeix una lletra, també datada al setge de Montesa, en virtut de la qual reconeix deure a Bernat de Rubió la quantitat de 10.000 sous barcelonesos, per al cobrament dels quals li assigna el dit alfòndic, amb el consolat, el forn, les escrivanies de la notaria i la duana, les botigues, els magatzems i la taverna, i amb totes les rendes i provinences, de manera que el dit Rubió tingui pel rei l'alfòndic i totes les seves rendes i drets; i per les despeses que hi hagi de fer tingui la tercera part de totes aquelles rendes i drets; mentre que el rei tindrà les altres dues parts, les quals el dit Rubió rebrà en pagament del prestat deute, fins que en sigui plenament satisfet. El rei li promet, a més a més, que, si per causa de guerra, perdés el dit alfòndic i restessin anul·lats els dits rèdits, li satisfarà, en pau i a voluntat, allò que restés per pagar del dit deute.⁹²

Així també més amplament, de cara a la reorganització de les coses de la mar, trobant-se a València el 5 d'agost de 1277 (perquè no restava constantment al setge de Montesa),⁹³ el rei, «a honor de Déu e de Santa Maria nostra dona, a prou de la cristiandat», ordena la seva armada de les galeres en aquesta forma.⁹⁴ Vol que el noble baró En Pere de Queralt, que és almirall general seu, vagi sobre l'armada «cap de totz» i tingui poder de fer pau i guerra i treves, justícies i totes coses que el rei podria fer personalment si hi era. Tot seguit, vol i ordena En Guillem de Marsella per «almirall sobre tot lo feyt de la mar», amb poder sobre els còmits i sobre tots els altres de les galeres, i amb facultat de treure i canviar els oficis i tot el que li semblarà bé de fer i de manar, i de posar pena, i de prendre els qui cregui oportú; i si calia fer justícia d'algú, que el lliurés a Pere de Queralt perquè li'n fes. I, si tant fos que manqués En Guillem de Marsella, que el substitueixi En Pere de Llebià.

Aquestes són les disposicions contingudes en aquest important document. Ens hi sembla especialment remarcable la duplicitat de càrrecs d'almirall: l'almirall general i l'«almirall sobre el fet de la mar». La distinció ens sembla força clara: el primer no és una figura decorativa, però no és pròpiament el dirigent de l'estol i de les opera-

91. Apèndix I, doc. 91.

92. Apèndix I, doc. 92.

93. Aquesta estada a València dura almenys del 2 al 6 d'agost. Vegeu Apèndix II.

94. Apèndix I, doc. 85.

cions: és una mena de virrei o lloctinent del rei damunt l'estol, com ben clarament indiquen les frases que s'hi refereixen. El segon, en canvi, és el cap, diguem-ne, tècnic i marítim de l'armada, també el jutge, mentre no hi hagi algú que hagi d'ésser ajusticiat.⁹⁵ Els personatges no ens són tots coneguts; però els que ens ho són destaquen com a figures de relleu, especialment Pere de Queralt, un dels barons més brillants dels regnats de Jaume I i de Pere *el Gran*. No sabem, però, que pogués tenir una gran experiència marinera, tot i que ell fou, sens dubte, el Pere de Queralt que va anar amb el rei *Conqueridor* a la Croada a Terra Santa. Si hagués estat dels qui hi van arribar, la seva experiència s'hauria forçosament enriquit; però la nau de Pere de Queralt fou, precisament, una d'aquelles a les quals la galera del rei, davant el temporal persistent, va fer senyal que se'n tornava. «E, quan vim que així era», diu la crònica, «e que Déus no ens volia nostre temps meylorar, faem sobre açò senyal a la nau del Sagrista de Lleida, qui fo puis bisbe d'Ozca, e a la de Calatrava, e a la d'En Pere de Queralt, que ens en tornàvem: e faeren la volta ab nós».⁹⁶ A part aquesta empresa marítima, no sabem que Pere de Queralt participés en cap altra. Això confirma el que acabem de dir sobre el caràcter del seu càrrec d'almirall. I això ens il·lustra, encara, sobre el caràcter de l'almirallat d'altres nobles que, sense que hagin mostrat una preparació marinera, apareixen de sobte amb el càrrec d'almirall: el fet es produeix alguna vegada, si bé, en general, el càrrec no és confiat sinó a figures que apleguin el prestigi personal o familiar i l'experiència de la mar. ¿Qui era, però, aquest G. de Marsella que apareix amb el títol d'almirall «sobre el fet de la mar»? ¿Un provençal potser refugiat a Catalunya, com d'altres n'hi havia de prestigiosos en altres rams? Ho ignorem: i no sols això, sinó tot el que pugui referir-se a aquest personatge, llevat que ja l'hem trobat una altra vegada, en companyia del mateix Pere de Llebià, llavors que, l'any abans, el 27 d'octubre de 1276, el rei anunciava haver-los encomanat la tasca de «facere armatam».⁹⁷ Ara es veu que ja havien complert llur missió. Guillem de Marsella devia ésser, tanmateix, home de gran prestigi mariner perquè en aquelles circumstàncies li fos adjudicada una tal responsabilitat i fos avantposat als homes de mar del país: a un Ramon Marquet, per exemple, que sembla haver estat el cap de l'estol en l'expedició a Terra Santa.⁹⁸ Pel que fa a Pere de Llebià, substituït eventual de Guillem de Marsella, sabem que fou llargament justícia de València (probablement durant bona part del regnat de Pere *el Gran*);⁹⁹ i un altre fet important que en coneixem ens mostra que devia ésser home de grans dots d'organització i de provada confiança, ja que a ell, segons testimoni de Muntaner, fou confiada pel rei Alfons *el Liberal*, una desena d'anys

95. El sentit no apareix prou clar; però aquesta sembla la interpretació més adequada.

96. *Llibre dels Feyts*, § 489, ed. AGUILÓ. Cal, però, advertir que, en aquesta edició, en numerar els paràgrafs, n'hi van numerar dos de seguits amb el núm. 484.

97. Vegeu abans, pàg. 18-19. Cap Guillem (ni cap Guerau) de Marsella no apareix en tot l'*Itinerari de Jaume I* de MIRET I SANS. Apareix una sola vegada en el *Catálogo* de MARTÍNEZ FERRANDO, II, doc. 263, però precisament a causa de la fitxa relativa al citat document de 5 d'agost de 1277.

98. Vegeu *Llibre dels Feyts*, II 484 bis.

99. Vegeu MARTÍNEZ FERRANDO, *Catálogo*, II, *passim*.

després d'aquests esdeveniments, la tasca de repoblar de «bona gent catalana» l'illa de Menorca, acabada de conquerir.¹⁰⁰

Relacionat amb les coses de mar, aquells mateixos dies (el 13 d'agost), el rei Pere autoritzava Ramon de Sant Just perquè construís un far al grau de València, on cada nit s'encengués un faró per a guia dels navegants. La concessió és vitalícia; i Sant Just podrà rebre de cada lleny o barca que prengui port tant com vulguin donar-li de grat i amb espontània voluntat, sense que vinguin obligats a donar-li res. És també concessió exclusiva: ningú sinó el concessionari, mentre visqui, no podrà fer cap faró al grau i al litoral predits. I per aquesta concessió Ramon de Sant Just haurà de donar al rei cada any catorze morabetins, pagadors en dos terminis; una meitat en la festa de Nadal, i l'altra en la festa de Sant Joan. El rei concedia encara a Sant Just que durant els quinze anys següents a la seva mort, els seus fills o qui ell volgués tinguessin el dit faró tot salvant sempre, per al rei, els catorze morabetins.¹⁰¹

L'actuació del rei en tots els aspectes de la lluita contra els sarraïns valencians en revolta va acabar per donar els seus excel·lents resultats. El dia 21 d'aquell mateix mes d'agost de 1277, en què havia dictat aquestes darreres disposicions, Pere *el Gran* va poder adreçar-se als feudataris catalans perquè aturessin llur vinguda al setge. Recordem que havien estat convocats pel rei per al primer de setembre.¹⁰² Aquesta data ja era a tocar. Amb el temps ben just, el rei es decidia a prescindir, per aquella vegada, de llurs serveis: no per altra causa sinó, com deia en la lletra circular que va adreçar-los, perquè ara ha sabut de cert que ni Abu-Jucef, rei de Marrocs, ni cap altra companyia de genets no passarà a les parts cismarines, i perquè creu que podrà dur en breu a lloable fi, Déu volent, el negoci de Montesa. Vol, doncs, rellevar-los del pes de les despeses i els treballs, i els ajorna el servei fins que rebin nou manament. Les llistes de les persones a les quals s'adrecen aquestes lletres són, naturalment, amb molt escasses alteracions, les mateixes d'aquelles a qui foren adreçades les lletres convocatòries.¹⁰³

Malgrat la seguretat que es desprèn d'aquesta carta respecte a la rendició pròxima de Montesa, la rendició havia de trigar encara fins al final de setembre: és a dir, més de cinc setmanes. En aquest endemig no semblen haver-se produït grans esdeveniments en relació amb la lluita. El rei s'absenta un cert temps del setge i fa, fins i tot, estades en altres poblacions, com Xàtiva i Cocentaina, on el sabem, respectivament, els dies 27 i 28 d'agost i el primer, el 5 i el 6 de setembre.¹⁰⁴ Les qüestions de Catalunya semblen preocupar-lo principalment: la del bovatge, la de les vexacions de què el bisbe d'Urgell és objecte per part del comte d'Urgell i d'altres nobles i cavallers; també la qüestió de les seves relacions amb el seu germà el rei de Mallorca. Les veurem en el capítol següent.

100. MUNTANER, *Crònica*, cap. CLXXII.

101. Apèndix I, doc. 89.

102. *Més amunt*, pàg. 37.

103. *Més amunt*, pàg. 37. El document del 21 d'agost 1277, en Apèndix I, doc. 93.

104. Reg. 40, f. 15^v, 16 i 16^v.

També l'ocupen els problemes a què havia donat lloc el moviment de població provocat per la revolta. N'és un cas típic el que ens presenta un document datat al setge de Montesa, l'11 d'agost de 1277.¹⁰⁵ En virtut d'aquest document, el rei concedeix a Bernat Duran i a cent socis seus, en heretat pròpia, franca i lliure, els llocs de Motalla, de Teulada i de Rafal de Benimarcó, a fi que el dit Duran els reparteixi entre tots, «prout visum fuerit». Era una heretat vora el mar i els maresmes, i el document en dóna aquests límits marítics i els de les alqueries d'Abbenmadel i d'Ablabiar. Concedeix també el rei a Bernat Duran i als seus socis, en heretat pròpia, franca i lliure, les heretats anomenades Benimaraig, Albinyèn i Aleyen, amb llurs pertinences, al terme de Calp, amb afrontacions, d'una banda, a l'alqueria de Benimalux i a la muntanya d'Alcahui, i de l'altra, a l'alqueria de Beniasme. La donació és perpètua, per a ells i llurs successors, per a fer-ne a llurs voluntats, i donar-les, vendre-les i alienar-les, excepte — notable excepció — a clergues, cavallers i llocs religiosos. Els nous propietaris tindran, això sí, l'obligació de fer servei al rei i als seus successors tal i com acostumen a fer-lo els heretats al regne de València. En aquestes donacions, però, el rei no entén incloure les heretats que, pertanyents a tercer, pugui haver-hi dins aquells límits, sia per donació del rei Jaume I, sia per altres causes, ni entén portar perjudici o injúria a ningú.

És indubtable que, en aquestes redistribucions de terres, degué haver-hi interessos legítims lesionats, i que el rei feia bé de prendre les seves precaucions per evitar-ho i poder atendre les justes reclamacions. A la seva actuació en aquest sentit sembla respondre l'emparament de certes heretats i «tots llurs esplets» al terme de Nutxes, que Pere de Belfort havia venut a diversos homes. En data de primer de setembre de 1277, de Cocentaina estant, el rei dóna ordre a Pere Alamany, lloctinent de l'alcaid al castell de Xixona, que, si els dits homes «fermen bastantment en vostre poder que d'aquí a .x. dies sien denant nós per fer e per cumplir dret en nostre poder per raó d'aquels hòmens e dels esplets», ell els desempari aquelles heretats amb tots llurs esplets i no les toqui per res mentre no rebi altre manament seu.¹⁰⁶

No cal dir que els progressos de la pacificació dels sarraïns revoltats constituïen, de moment, l'immediat objectiu de l'actuació del rei Pere. I un èxit remarcable fou obtingut per ell en aquesta direcció en aconseguir de fer la pau amb els alcaïds Abraham i Mahomet, amb els sarraïns dels llocs que dominaven i amb els del lloc de Biar. Ens informa d'aquest èxit una lletra circular del rei, datada a Cocentaina, el dia 8 de setembre de 1277, adreçada als seus oficials i prohoms d'Elx, Alacant, Villena i als de Múrcia, Val d'Ayora, Exorquera (?) i Requena, en la qual els prega que no facin mal ni dany, ni permetin que en siguin fets als predits sarraïns; de manera que si s'esdevé l'arribada d'alguns almocatens i peons amb qualssevol sarraïns de la terra, els agafin tot seguit i rebïn dels predits almocatens i peons les caucions idònies.¹⁰⁷

105. Apèndix I, doc. 88.

106. Apèndix I, doc. 94.

107. Apèndix I, doc. 95.

Amb això arribem a l'hora de l'escomesa definitiva contra Montesa assetjada, en aquella hora que presenta Desclot amb aquestes paraules: «Quan lo rei hac aquí estat molt ab ses hosts, e viu que els sarraïns de la vila se tenien molt fort contra ell, volc metre tot lo fet a un punt així com cell qui és de molt gran cor e ple de gran ardiment e qui no dubta res de fet d'armes, ans met son cors a avant als majors obs». I el punt al qual el rei vol «metre tot lo fet» no és altre que la presa de la mola que es dreça al costat del castell. El rei ajusta el seu consell, i el cronista posa als seus llavis aquest parlament i aquest pla d'actuació: «Barons, en aquesta vila ha moltes gents d'armes a cavall e a peu, e no ens preen gaire, ans són molt enfortits vers nós. E nós havem hic estat molt, e poria ésser que hic esteguéssem gran temps, si nós no els assajam d'altra-ment que puscam pendre la mola. E si la mola podem haver, lo castell e la vila haurem puis per nient. Quan vendrà al maití, tuit siats aparellats ab vostres armes, e ab dues parts de la gent a cavall e a peu anats combatre la vila tot entorn, e tots los sarraïns correran llà on la major batalla serà. E jo, ab una partida dels cavallers e dels peons combatré la mola; e si la mola podem haver, la vila e el castell és nostre.»

Desclot explica a continuació que tothom va aprovar aquest consell, i que al matí següent tota la host estigué aparellada. Dos terços de la host anaren a combatre la vila, mentre el rei, amb la resta dels cavallers i peons, a peu tots, «ab los escuts abraçats e ab los elms al cap, muntaren per la costa amunt; e el rei fou tota via els primers, tant, que foren al peu de la mola. E els sarraïns, qui eren dessús, gitaven-llur pedres e cantals, sí que el rei, qui era e ls primers a peu, hi pres de molts grans colps de péres e de cantals, sí que l'escut li trencaren tot de sobre. E els sarraïns de la mola viren la batalla molt gran que els crestians donaven a cells de la vila, e veïen los sarraïns esperdre soven e tornar atràs, [e] esperderen-se. E el rei e la gent que ab ell eren pre-seren vigoria, e muntaren sus malgrat dels sarraïns, e alcieren e enderrocaren per les roques avall tots los sarraïns que hi trobaren, e posaren la senyera del rei sus».¹⁰⁸

Així descriu Desclot la presa de la mola de Montesa. Ja hem indicat abans, a propòsit de la descripció que el cronista en fa, la disposició i la situació de la mola.¹⁰⁹ Calia de primer, tal com es dedueix de les paraules de Desclot, pujar, en porfídiosa lluita, fins al peu mateix de la mola. Aquesta era potser la part més perillosa de l'operació, per la seva durada i per la situació d'inferioritat en què havien per força de trobar-se durant el llarg recorregut ascendent sota els trets de les ballestes sarraïnes. Un cop al peu mateix de la mola, essent poca, com hem observat abans,¹¹⁰ la seva alçada, la lluita, si bé dura, ja seria bilateral, i tot seguit degué establir-se el cos a cos. Això, unit a l'espectacle de l'atac a la vila, favorable als cristians, degué determinar, com ho presenta Desclot, l'«esperdiment» dels defensors de la mola. I per la banda abocada als fondals, la banda oposada a l'indret per on l'assalt havia tingut lloc, els sarraïns foren precipitats roques avall.

108. DESCLOT, cap. LXXXIV.

109. Més amunt, pàg. 38-39.

110. *Ibidem*.

L'establiment de les forces cristianes damunt la mola, permetent de combatre de prop i des de lloc segur el castell assetjat, descoratjant-ne els defensors, va decantar-los a la rendició, que, pel que en diu Desclot, hauria estat sense condicions: «reteren-se al rei a tota la sua volentat a fer». «E el rei entrà en la vila», afegeix, «e pres tot lo tresor e la roba, e pres tots los sarraïns, e feu-ne ço que li plac.»

La rendició de Montesa degué tenir lloc el dia 29 de setembre de 1277. El dia abans el rei encara expedeix documents «in obsidione Muntésie»; el dia 30 ja els expedeix a Montesa mateix.¹¹¹ I ja no hi resta sinó l'endemà primer d'octubre.¹¹² El dia 2 ignorem on es troba: potser a Montesa mateix, potser a Xàtiva, on expedeix documents el dia 3 i on resta fins al dia 8.¹¹³ Mentrestant degué tenir lloc la rendició dels altres castells que encara es trobaven en poder dels sarraïns, tal com ens explica Desclot: «Quan los sarraïns qui tenien los castells al regne de València malgrat del rei saberen que Montesa era presa, reteren los castells al rei e desempararen la terra. E així lo rei En Pere cobrà lo regne de València, que els sarraïns havien pres, ab gran esforç e per gran ardiment d'armes; e establí los castells molt bé e poblà la terra de cristians.»¹¹⁴

111. Reg. 40, f. 24.

112. Reg. 40, f. 24^v.

113. Reg. 40, f. 25-26. Apèndix II.

114. DESCLOT, cap. LXXIV.

III

LA PACIFICACIÓ DEL REGNE VALENCIÀ

Així Pere *el Gran* va posar fi a les revoltes dels sarraïns valencians que tanta feina i tants disgustos havien donat al seu pare *el Conqueridor*. Amb breus estades a Ontinyent, on el sabem el dia 8 d'octubre, i a Bocairent, on era els dies 9 i 11, degué completar la pacificació d'aquelles contrades. I el dia 17 d'octubre ja el trobem instal·lat a la ciutat de València,¹ on «sojornà e delità son cos», diu Desclot, «que ben ho havia mester, que molt havia treballat».² No hi va restar, però, llargament: els dies 11 i 12 de novembre ja el trobem a Xàtiva, el 21 a Alcoi, per a tornar-lo a trobar a la capital el 30 del mateix novembre. Ara ja per a no moure-se'n, si no és per a una escapada a Gandia (20 desembre), fins al començament de l'any novell de 1278, que va anar-se'n a Aragó.³

Durant aquest temps d'estada al regne de València trobem encara algunes al·lusions a la lluita passada i referències a les ulteriors relacions del rei Pere amb els sarraïns. Així, el 8 d'octubre, trobant-se a Ontinyent, el rei ordena a Iñigo Lope de Jassa, batlle i salmedina d'Osca, que doni cent morabetins a Garcia Arnau d'Erill, per un cavall, en esmena del que va perdre al setge de Montesa.⁴ I probablement, malgrat que els documents no ho indiquin, es tracta també d'esmena de cavalls perduts en aquell setge en dues altres lletres del rei, adreçades, respectivament, a Arnau de Calaf, batlle d'Urgell, i a Aaron Abinàffia, batlle del rei. Ordena al primer que compri, per mil o mil cent sous jaquesos, a Ramon de Nargó, un cavall per a Arnau de Fluvià; i al segon que traspassi, també per mil sous jaquesos, a Guillem Olomar, de la casa del rei, un cavall «de pilo bagio claro», que té el dit Aaron. Ambdues lletres són datades a Xàtiva, el 8 d'octubre de 1277.⁵

1. Apèndix II.
2. DESCLOT, *loc. cit.*
3. Apèndix II.
4. Apèndix I, doc. 96.
5. Reg. 40, f. 28.

Ja ens hem referit a l'ordre del rei a Mossé Alfaquí, batlle de Saragossa, perquè cobrés la fonsadera a tots els qui, havent de formar part de la host que anava a lluitar al regne de València, deixessin d'acudir-hi.⁶ Això era a mitjan juliol de 1277. Doncs bé: el 8 de novembre del mateix any, de València estant, el rei tornava a adreçar-se al seu batlle de Saragossa, Mossé Alfaquí, recordant-li que, en menyspreu de la seva dominació, diversos ciutadans de Saragossa i altres homes dels llocs de la jurisdicció del dit batlle, van deixar d'acudir, malgrat les ordres reials, a l'exèrcit de Montesa; i que altres que hi acudiren se'n partiren encontinent, abandonant-hi el rei en gran perill. Ara, volent castigar aquest mancamment, no tant com podria o hauria de castigar-lo a dreta llei, sinó compadint misericordiosament els culpables, el rei els condemna a pagar dos-cents sous jaquesos, si tenen mil morabetins d'or en béns mobles i immobles i no van acudir a l'exèrcit ni van enviar-hi idonis combatents que els substituïssin; a pagar 400 sous jaquesos, si tenen 2.000 morabetins en béns; i a pagar 500 sous, si llurs béns ultrapassen de molt els 2.000 morabetins en béns. Quant als qui van abandonar, sense llicència reial, l'exèrcit de Montesa, el rei vol que també paguin els qui tenen mil sous en béns, però que paguin menys, sense especificar-ne la suma.⁷

Aquells mateixos dies, probablement el mateix 8 de novembre de 1277 (el document no porta data),⁸ el rei s'adreçava a Iñigo Lope de Jassa, batlle i merí d'Osca i de Barbastre, perquè castigues els ciutadans d'aquelles dues poblacions i altres homes dels llocs de la seva jurisdicció, que havien comès els mateixos mancamments de no acudir a l'exèrcit de Montesa o d'haver-ne desertat. El tenor de la lletra, en els primers passatges és exactament igual al de la lletra anterior al batlle de Saragossa. Però, cap al final, se n'allunya; de manera que el qui tingues una suma inferior a dos mil auris i superior a mil, havia de pagar a prorrata; qui tingues de tres-cents a cinc-cents morabetins, havia de pagar cent sous; qui tingues en béns dos mil sous, n'havia de pagar vuitanta; i qui tingues en béns una suma inferior a dos mil sous havia de pagar la fonsadera segons fur i fins allà on fos acostumat. I en cas que algú hagués enviat combatents idonis, el rei volia que, de la quantitat que hagués de pagar, es deduïssin les despeses fetes en els dits combatents.

Paral·lelament al càstig dels culpables, el guardó dels fidels, majorment si eren sarraïns. Destaca així el cas d'Abdal·là Bloch i la seva muller, que havien facilitat la fuga del mestre del Temple Pere de Montcada, caigut en poder dels infidels en el combat desastrós de Llutxent, segons explica el *Llibre dels Feits*: «É el Mestre del Temple, ab alguns frares foren catius, los quals, per alguns dies aenant, com los tinguessen preses en lo castell de Biar, se'n fugiren ab un almotacèn moro qui els guardava».⁹ Doncs bé: una carta del rei Pere, datada a València, el 21 d'octubre de 1277, atorgada a un

6. Més amunt, pàg. 43.

7. Apèndix I, doc. 95.

8. Apèndix I, doc. 98. Es troba entre un document datat a Xàtiva l'11 de novembre de 1277 i un altre de datat a València el 29 del mateix mes i any.

9. *Llibre dels Feits*, § 559.

sarraí anomenat Abdal·là Bloch confirma l'asserció del *Llibre dels Feits* i ens informa sobre aquest episodi. El rei hi enfranqueix i fa franc, lliure i immune l'esmentat sarraí, amb la seva muller i el seu domicili, de tota peita, de servei i d'exaccions reials, per tots els dies de la seva vida, amb tots els béns haguts i havedors. I declara que li concedeix aquesta gràcia perquè havia treballat per l'alliberament del mestre del Temple, que els sarraïns havien captivat: «eo quare dededisti operam ad liberandum magistri templi, quem captivaverant sarraceni».¹⁰ Una vegada més ressalta l'exactitud de la crònica reial en ésser confrontada amb la documentació que ha arribat fins a nosaltres.

També és digne d'esment, dins aquest aspecte de la immediata relació del rei Pere amb els sarraïns un cop sufocada la rebel·lió, l'ordre donada, de Xàtiva estant, el 7 d'octubre de 1277, al batlle de Beniopa, perquè pagui cada any a Mahomet Abenjumen, sarraí d'aquella població, la quantitat de trenta sous de reials, que acostumava a rebre, segons afirma, de les rendes de Beniopa. Que el batlle faci el pagament, segons es trobi contingut en la carta que el sarraí diu haver-li atorgat el rei Jaume.¹¹

Pere *el Gran* procurava, així mateix, de posar remei als abusos que hom duia a terme captivant sarraïns i traficant amb ells. Tal és el cas de deu sarraïns de la vall d'Alfandec, que foren duts a Mallorca i en defensa dels quals el rei d'Aragó surt prop de Berenguer Arnau, batlle, i Guerau de Riu, veguer de Mallorca. Els raptors al·leguen que tenen privilegi i franquesa en virtut de concessió de Jaume I; però el rei hi oposa que tot sarraí captivat en bona guerra en terres de la seva jurisdicció i dut a Mallorca porta un albarà del quint, i, per tant, cal presumir que els qui no el porten provenen de rapinya manifesta; de manera que les dues dites autoritats de Mallorca no haurien d'admetre l'oposició que els raptors hi fan, ni tampoc no hauria d'haver-los estat admesa la fiança de dret. El rei significa encara a les dites autoritats mallorquines que el dia abans havien estat raptats onze sarraïns al terme del castell de Benaguasir, els quals són a Mallorca, segons ha sabut, i que li plaurà que els dits batlle i veguer en responguin com dels altres. La lletra és datada a Gandia, el 20 de desembre de 1277.¹²

Aquestes disposicions fins ara esmentades són, però, de caràcter individual, referents a determinats sarraïns, no pas a la col·lectivitat. I n'existeixen també de caràcter col·lectiu, referents a les moreries. Amb un doble aspecte principalment: de reparació de greuges que els han estat inferits pels cristians, amb càstig, en una forma o altra, dels culpables, i d'estímul a la repoblació de les dites moreries. El barreig dels calls jueus o dels barris o poblacions moresques era una tendència massa arrelada en els cristians perquè, després de l'alçament sarraí que acabem de presentar, no es produïssin alguns abusos en aquest sentit. Així tenim notícia del barreig d'algunes moreries, la d'Alzira en primer terme.¹³ El rei Pere volgué castigar, com calia, la malifeta, i va condemnar la vila — és a dir, la seva població cristiana — al pagament de 15.000 sous de multa,

10. Apèndix I, doc. 100.

11. Apèndix I, doc. 99.

12. Apèndix I, doc. 101.

13. Vegeu abans, pàg. 37.

i va designar com a col·lector d'aquesta suma el seu procurador al regne de València, Rodrigo Eximén de Luna. Després, a prec de la reina Constança, que intercedí prop del rei, la multa fou rebaixada en cinc mil sous. Així ho comunicava el monarca a Eximén de Luna, en lletra datada a València, el 12 de febrer de 1278.¹⁴ I així la multa va restar reduïda a 10.000 sous, i encara degué haver-hi altres rebaixes i exempcions de tipus particular. Sabem que l'endemà mateix, dia 13, el rei Pere tornava a escriure al seu procurador al regne de València, el qual, en ambdós documents ell anomena també «col·lector de la condemnaió que férem a Alzira» o «col·lector dels diners de la condemnaió d'Alzira», per a intervenir a favor d'un tal Gonçal de Conca, acusat d'haver aprofitat el barreig d'aquella moreria per a apoderar-se de quatre sarraïns. Confés del crim, els havia lliurats al batlle i justícia d'aquella població. Després, però, havia demanat que li fos admesa prova per part seva. El rei havia delegat, perquè entengués en l'afer, el bisbe de València; i el prelat havia considerat que el dit Gonçal havia presentat prova suficient en demostració que els quatre sarraïns propietat seva no procedien del barreig d'Alzira. Per això el rei mana a Rodrigo Eximén que no demani ni rebi singular o especial condemnaió respecte a ell. I si ja n'ha rebuda alguna, que la restitueixi o la faci restituir. «Volem, però — acaba el rei —, que contribueixi a la condemnaió general ensems amb els altres conveïns seus.»¹⁵

Encara, per l'abril del mateix any 1278, el rei s'ocupava del cobrament d'aquesta condemnaió general, i el dia 3, de València estant, manava al seu porter Martí de Seta que l'exigís als homes d'Alzira, i si algun dels especialment condemnats no tingués béns mobles, li ordenava de subhastar, segons fur de València, el que calgués de les seves possessions. El rei acabava declarant que donaria autoritat a aquelles vendes que pel dit porter fossin fetes en tal forma, i prometia que serien tingudes per ratificades i fermes als compradors.¹⁶ Dotze dies després, el 15 d'abril, encara des de València, el rei escrivia al justícia d'Alzira i al citat Martí de Seta, porter, per manar-los que, si els cavallers d'aquella vila presentaven davant d'ells alguna defensa en el sentit que, segons el tenor de la sentència, no havien d'ésser compresos en la condemnaió relativa al barreig de la moreria, acceptessin llur defensa i no gravessin en res ni a ells ni llurs coses.¹⁷

Malauradament, el barreig de la moreria d'Alzira no fou un cas isolat. Al peu d'un dels documents relatius al barreig alzirenc, el del 3 d'abril de 1278, trobem aquesta anotació: «Similis fuit facta Cardoneto de habitatoribus Mureveteris pro barrigio de Liria».¹⁸ També, doncs, la moreria d'aquesta població havia estat barrejada, però no pels cristians de la mateixa Lliria, sinó pels de Morvedre. Dos dies després, el dia 5, el rei havia d'ocupar-se d'un altre barreig. El fet no era encara segur: hom deia que els

14. Apèndix I, doc. 102.

15. Apèndix I, doc. 103.

16. Apèndix I, doc. 104.

17. Apèndix I, doc. 107.

18. Apèndix I, doc. 104.

homes de Segorb havien saquejat, al Castell nou, les coses dels sarraïns. I el rei manava al jurisperit de València Bartomeu d'Ossal que inquirís sobre el tal barreig, sempre que en trobés fama en aquelles parts. El mateix dia s'adreçava al justícia de Segorb perquè donés consell i ajuda al dit Bartomeu en la inquisició que li ha ordenat de fer.¹⁹

Finalment, hem trobat notícia del barreig de Ribesalbes i del raval d'Onda. El dia 25 de maig del mateix any 1278, ja des de Catalunya, de Lleida estant, el rei s'adreçava a Albert de Lavània, aquell jurista provençal que s'havia refugiat a la cort de Jaume I després del fracàs de la conspiració de Marsella contra Carles d'Anjou,²⁰ i que hem hagut d'esmentar diverses vegades a la primera part d'aquesta obra. Ara el retrobem com a jutge regi, i en qualitat de tal el rei li ordena de procedir en la inquisició feta per Pere Vidal, justícia d'Onda, contra els homes d'aquesta població i els seus termes, i, encara, contra alguns altres, per raó del barreig fet per ells, segons es diu, dels sarraïns de Ribesalbes i d'altres sarraïns del terme d'Onda, i també per raó de la fractura i l'envaïment del raval d'aquella vila. El rei li mana d'examinar i de terminar la dita inquisició.²¹

Es veu, doncs, per totes aquestes notícies de barreigs de moreries, que, després de la submissió de Montesa, havia restat encara una efervescència antisarraïna entre els cristians de València, estimulada, segurament, en gran part, pel desig de saqueig i de botí, el mateix desig que havia contribuït, inicialment, a suscitar la revolta sarraïna en els darrers temps de Jaume I. El seu fill, com també acabem de veure, s'havia esforçat a evitar i castigar aquests excessos, i probablement per aquest motiu no havien pres més volada. Era ben bé contrari a la política reial, no sols de tolerància i de respecte envers la població moresca, sinó també d'estímul a la seva permanència al regne valencià, tot aquest enrenou de violències i de depredacions. Precisament aquells dies (el 5 de maig de 1278), Pere *el Gran*, trobant-se a la ciutat de València, feia la declaració solemne d'enfranquir per tot un any i de tota peita que haguessin de donar-li tots i cadascun dels sarraïns que habitessin la moreria d'aquella ciutat o que anessin a poblar-la.²²

Pel mes de maig de 1278 el rei va posar fi a la seva estada al regne de València, que, amb un parèntesi de tres mesos escassos per terres d'Aragó (novembre-gener 1277), havia durat des de mitjan juny de 1276 — regnant encara *el Conqueridor* — fins al 8 del citat maig de 1278. En aquesta data el rei expedeix els seus darrers documents a Sant Mateu, i l'endemà ja el trobem a Tortosa.²³ Però el fet que el rei entri a Catalunya i se'n vagi cap a Lleida a fi d'enfrontar-se amb la revolta de nobles catalans, no vol pas dir que deixi d'ocupar-se de la liquidació de les qüestions relatives als sarraïns del regne de València. I així, al cap de pocs dies d'haver-se instal·lat a Lleida, el trobem expedint el document relatiu al barreig de Ribesalbes i del raval d'Onda del qual hem parlat fa un

19. Apèndix I, doc. 105 i 106.

20. Primera Part, pàgs. 199-201.

21. Apèndix I, doc. 109.

22. Apèndix I, doc. 108.

23. Reg. 40, f. 102^v i 104.

moment.²⁴ I també de Lleida estant, el 6 de juny de 1278, mana als batlles, vicaris, cúries i altres oficials reials que emparin, vistes les presents, tots els sarraïns de Benaguazir i de Llíria venuts en la proppassada guerra contra els sarraïns del regne de València, i els presentats al rei per Vidal de Porta, fill de Benvenist de Porta, els senyors dels quals no tenen albarà del quint, i que els tinguin emparats fins que llurs detentors signin i assegurin en poder dels dits oficials que faran i prosseguiran llur dret per raó dels dits sarraïns, sense subterfugi ni malícia.²⁵

Encara, trobant-se novament a Lleida el 18 de juliol de 1278, el rei expedeix un document relatiu als sarraïns, on trobem una notícia de la més gran importància. Recordem que Jaume I, ja prop de la mort, en el seu codicil de 20 de juliol de 1276, havia manat al seu fill Pere que expulsés els sarraïns del regne de València de manera que no n'hi restés cap, perquè ell així ho havia promès al Sant Pare i davant l'altar de Santa Maria, de València.²⁶ Però ignoràvem que Pere *el Gran* hagués fet res en aquest sentit. Ara, mercès al document esmentat, sabem que el 18 de juliol de 1278 el rei Pere ja havia donat ordre d'expulsió del regne de València contra una gran multitud de sarraïns. I que una nau genovesa pertanyent als mercaders Bonifacio Furli i Andalano Alardo, al servei del rei, havia d'endur-se'ls a Tlemecèn. Hi havien d'anar, com fa constar el document, l'alcaid Abrafiim i l'alcaid Mafumet, «cum magna multitudine sarracenorum, quos eyicimus de regno Valencie». Recordem que ja hem trobat aquests dos alcaïds amb els quals el rei havia pactat la pau al començament de setembre de 1277, i que després el degueren traïr.²⁷ I el rei dóna ordre a tots els seus oficials i súbdits que no posin impediment ni exerceixin marca o penyora a la dita nau o als dits mercaders, anant, estant o tornant, des d'aquella data fins al dia de Nadal, excepte en el cas que exportessin coses prohibides i com no fossin principals deutors o fiduciaris per altres constituïts.²⁸ Encara, però, que es tractés d'una «magna multitudine», com diu el document, i encara que admetéssim la inclusió de diversos viatges dins l'autorització atorgada, cosa admissible malgrat que el document no ho especifiqui, no creiem que el conjunt dels expulsats pugui arribar a constituir una massa considerable: tenint en compte el tonatge de les naus, uns quants milers a tot estirar, els més perillosos i més compromesos en l'alçament — una manera, gairebé simbòlica, de complir el manament de Jaume I per part del seu fill i de donar, en aquest aspecte, alguna satisfacció a l'Església, que no veia amb bons ulls la permanència de la població sarraïna damunt els territoris rescatats pels cristians. D'expulsió en massa, ni pensar-hi. Hauria estat la despoblació i la ruïna del reialme valencià, incomparablement més que no ho fou al segle XVII, llavors de l'expulsió decretada per Felip III. Cal tenir en compte que, malgrat l'afluència de pobladors catalans cap a les terres valencianes, el nombre de pobla-

24. Una mica més amunt.

25. Apèndix I, doc. 110.

26. Vegeu vol. III, 417.

27. Més amunt, pàg. 49.

28. Apèndix I, doc. 111.

dors cristians, al començament del regnat del rei Pere, havia d'ésser encara baix. Si Jaume I, l'any 1270, calculava que no hi havia al regne de València enllà de 30.000 homes cristians,²⁹ en set o vuit anys més no podien haver augmentat gaire, i, àdhuc afegint-hi les dones i les criatures, no creiem que aleshores la població cristiana arribés als 100.000 habitants. Era essencial, doncs, la conservació d'una gran part de la població sarraïna; com era prudent l'expulsió de la part més inquieta i perillosa d'aquesta població. I ambdues direccions va seguir la política demogràfica de Pere *el Gran* segons acabem de veure.

També el rei Pere procurava de donar satisfacció als posseïdors de terres o castells al regne valencià que, per qualsevol motiu, en el vaivé de la lluita passada o per altres causes, n'haguessin estat desposseïts, sempre que complissin prèviament amb llurs obligacions. Així, el dia 10 d'agost, d'Agramunt estant, el rei donava ordre a Rois Eximén de Luna, procurador seu al regne de València, de restituir tot seguit a Jaume Goeva (?) la torre d'Albalat i les alqueries de Murta i Benabrafim, que el dit procurador havia recuperat dels sarraïns i que el dit Jaume tenia, segons es deia, per donació del rei Jaume I: tot havia d'ésser fet en la forma acostumada en les restitucions, efectuades pel mateix procurador, de llocs recuperats als sarraïns.³⁰

Semblantment, pocs dies després, el 25 d'agost, també de Lleida estant, el rei Pere mana a Rois Eximén de Luna, procurador del rei al regne de València, que, un cop García Jofre li hagi satisfet el que calgui pel castell de Serella, recuperat dels sarraïns pel rei, li ho restitueixi en la forma acostumada, i també que li desempari el que li havia emparat a la capital per raó de la seva absència.³¹

Hem parlat del barreig de la moreria d'Alzira i d'algunes exempcions i rebaixes que el rei Pere hagué de dictar en la multa imposada per aquell motiu als cristians d'aquella població.³² Doncs bé: al cap d'uns quants mesos el rei va trobar-se que el deutor respecte als homes d'Alzira era ell mateix, i així ho hagué de reconèixer i donar les corresponents ordres de pagament. És el cas que els homes d'Alzira havien proporcionat al rei Jaume I, llavors de l'alçament dels sarraïns, queviures per valor de 8.833 sous i 4 diners de reials de València, i el rei els havia assignat, per cobrar-se aquesta suma, les rendes del lloc mateix d'Alzira. Ara, doncs, el dia 4 de setembre de 1278, de Lleida estant, el rei Pere manava al seu batlle Jucef Ravaya que pagués a la universitat dels homes d'Alzira la dita quantitat.³³

29. Vegeu el document que publica CAPMANV, *Memorias históricas*, II, doc. XVI. Hem de fer observar que, en opinió nostra, alguna vegada, aquesta xifra ha estat mal interpretada, i hom ha suposat que corresponia a la població total cristiana. El document, però, especifica i repeteix «homes cristians», i cal interpretar-ho en el sentit d'homes capaços de dur armes. En resten, doncs, enfora les dones i les criatures.

30. Apèndix I, doc. 112. El cognom Goeva és gairebé il·legible. Si ens hem decantat per aquesta forma és perquè, paleogràficament, s'assembla a un Goeva que apareix en el doc. 115 del mateix Apèndix.

31. Apèndix I, doc. 113.

32. Més amunt, pàg. 55.

33. Apèndix I, doc. 114.

Finalment, ens plaurà de cloure aquest conjunt de notícies relatives a l'actuació del rei Pere de cara als sarraïns valencians després que n'hagué vençut la revolta, donant a conèixer el contingut d'un seu document expedit a Lleida el 8 de setembre de 1278, on ens mostra una vegada més i en termes d'una gran amplitud, la seva preocupació perquè no pugui subsistir cap abús ni cap injustícia per part dels cristians damunt els sarraïns reduïts a servitud.³⁴ Els termes del document fan pensar que el rei volgué cloure amb ell la sèrie de mesures d'ordre general i particular dictades en aquell període sobre aquesta qüestió tan delicada, que tant es prestava a excessos de tota mena i que, si hom no procedia justicierament, tan males conseqüències podia tenir en l'estat d'ànim de la nombrosa població sarraïna. El document a què ens referim fou expedit també a Lleida, el 8 de setembre de 1278, i el rei s'hi adreça a tots els seus oficials manant-los que tots els sarraïns trobats per Arnau de Goeva en poder de cristians, els quals sarraïns hagin estat agafats o barrejats al regne de València, o venuts sense albarà del quint, de tres anys ençà, els emparin tot seguit i els treguin del poder d'aquells cristians que els retenen, i si de la confessió dels sarraïns així alliberats resulta que haguessin estat víctimes de barreig i presos o arrabassats de mala manera, i venuts sense albarà del quint, si llurs senyors mostressin que els haguessin comprats per pública justícia o que els posseïssin per altre títol just, els lliurin per a capbreuar-los a llurs senyors amb idonis fiduciaris. I si els dits senyors mostressin als oficials que havien comprat els dits sarraïns, en cas que els venedors fossin presents, siguin compel·lits a restituir als compradors el preu que havien donat pels esmentats sarraïns. En cas, però, que fossin absents, ho signifiquin als oficials del lloc on habitin, a fi que compel·leixin els venedors a acudir al lloc on fou feta la venda per satisfer als compradors el preu dels dits sarraïns; i, un cop satisfet el preu esmentat, els oficials lliurin els sarraïns en qüestió a Arnau Goeva. Ara: pel que fa als sarraïns o sarraïnes els amos dels quals tinguin albarà del quint, els oficials s'estaran d'emparar-los, prendre'ls o posar qualsevulla impediment als dits amos, Finalment, en canvi, si troben sarraïns capturats al regne de València d'ençà de tres anys, els amos dels quals no puguin mostrar l'albarà del quint o l'instrument de compra, o la prova que els posseeixen per títol just, els oficials hauran de recuperar-los i lliurar-los tot seguit al dit Arnau de Goeva.

Així el rei Pere deixava oberta la porta a la reparació de les injustícies i els abusos que encara subsistissin i dels que encara poguessin produir-se, per part dels cristians, respecte als sarraïns del regne de València. La revolta i les seves conseqüències podien donar-se per closes. I ara calia que el rei Pere es consagrés de ple a una altra revolta que havia esclatat en un altre dels seus regnes: la d'una part dels barons de Catalunya.

34. Apèndix I, doc. 115.

APÈNDIXS

I. DOCUMENTS

1

Anotació corresponent al començ del regnat de Pere el Gran per mort del seu pare, i a la prestació d'homenatge feudal al rei Pere, en diverses dates, per Ferrer de Vilafranca, Berenguer de Puigvert, Arnau Roger de Pallars, Ramon de Peguera, Arnau de Torraylla i Ramon de Pallarès, amb transcripció de la fórmula d'homenatge.

[1276-1277]

Anno domini .M^o.CC^o.LXX°. sexto, sexto kalendas augusti dominus Rex Petrus habuit regnum per mortem patru sui. Et illi qui, homagia sibi fecerunt pro feudis que ab eo tenent sunt isti:

Eodem anno, .xvi. kalendas septembris, in Xativa, Ferrerinus de Vilafranca fecit homagium ore et manibus dicto domini Regi Petro pro feudo de Vilafranca quod ab eo tenet, presentibus Rodericus Eximini de Luna et Arberto de Mediona.

Die sabbati .xii^o. kalendas octobris, anno predicto, in domo Episcopi Valentini, nobilis Berengarius de Podió viridi fecit homagium pro castro de Riudoms domino Infanti. Et recognovit ipsum castrum tenere pro eo ad feudum ... dominus Infans recepit dictum homagium, salvo jus suo et dominio.

Eodem anno, in Cesaraugusta, .xiii^o. kalendas decembris, A. Rogerii, comes de Payllars, fecit homagium domino Petro, Regi Aragonum, pro feudis castrorum de Peguera et de Berga et pro feudis que sunt in terminis eorumdem, salvo jure domini Regis predicti et aliorum super predictis.

Eodem die et anno, in Cesaraugusta R. de Peguera fecit homagium domino Regi Aragonum, pro feudis castrorum de Bauçeretes et de Casseres et pro feudis que sunt in terminis eorumdem, salvo jure domini Regis predicti et aliorum super predictos.

Eodem die et anno Alaman de Torraylla fecit homagium dicto domino Regi Aragonum pro feudo castri de Torraylla et pro feudis que sunt in terminis eiusdem, salvo jure domini Regis predicti et aliorum super predictis.

Die mercurii, pridie kalendas aprilis anno domini .M^o.CC^o.LXX°. septimo, R. de Palafols secundum usaticum Barchinone, fecit homagium ore et manibus domino Regi pro castro de podio ald...

Et omnes perscripti in proximiori pagina fecerunt homagium domino Regi Petro predicto sub hac torma sequenti: yo aital fas homenatge de mans e de bocha a vos senyor meu en Pere per la gràcia de Déu Rey d'Aragó e comte de Barcelona, per aital feu que tenc per vós. E, en fe d'aquest homenatge, d'aquesta hora a avant, promet ésser feel vassal de vostre cors e de vostra vida e de vostres membres e de vostra honor. E no seré en fet ni en dit ni en consell qui sia a dan de vostre cors ni de les vostres coses. E, si sabia tractament negú que fos contra vostre cors ni contra vostres béns, aquí eleix vos o faria assaber per mi eleix o per mon missatge o per ma carta. E ajudar-vos he a mantèner e a defendre aquella honor que vuy avets e aydar vos n'he més a guacinyar, si Deus m'ajut, e aquests sants IIII Evangelis.

(ACA, reg. 39, f. 237 i v.)

2

Llista de les armes rebudes per Roger de Llúria en el castell de Cocentaina que li havia estat encomanat per Pere II.

[31 juliol 1276]

Anno domini .M°.CC°.LXX°. sexto. II. kalendas augusti. Rodgerius de Loria recepit in castro de Cocentayna quod dominus Infans sibi comandavit arma inferius nominata a Poncio Guillelmi de Villafrancha, a quo emimus dicta arma. Primerament .XX. escutz a rao de .VII.^{ca} sous munta .CXL. sous. Item .III. milia treytes a rao de .LXX. sous per myller munten .CCX. sous. Item .X. cuy-races a rao de .XX.^{ca} sous munta .CC. sous. Item .XV. balestes enfre de dos peus e d'estrep, e són les .XI. de dos peus a raó de .X.^{ca} sous que munten .CX. sous, e són les .III. d'estrep a raó de .VIII.^{ca} sous que muntan .XXXII. sous. Item .V. tenaylles a raó de .III.^{ca} sous munta .XV. sous. Item una pastera .VIII. sous. Item un anafil .III. sous. Item dos millers de teules .XX. sous. Item .VIII. sous per un corn. Item .IX. crocs per .XXVII. sous. Item .III. balestes, .I. de torn, .II. de dos peus que costen .I. sous.

(ACA, reg. 38, f. 7)

(Hi ha a continuació un altre document on Pere reconeix deure al dit Ponç Guillem de Vilafranca 823 sous de reials de València per raó de les dites armes. Datat a Cocentaina el 12 d'agost de 1276.)

3

Pere II reconeix deure a Pere de Montcada, Mestre del Temple a Aragó i Catalunya, la quantitat de 10.070 sous menys tres diners pels queviures de què l'ha proveït.

[Alcoi, 9 agost 1276]

Noverint universi quod nos Infans Petrus etc. Recognoscimus debere vobis venerabili et dilecto fratri Petro de Montecatheno, magistro milicie templi in Aragonibus et Catalonia, duo millia sexcentos et decem solidos Regalium Valencie racione ducentorum nonaginta kaficiorum ordeï ad racionem novem solidos pro kaficio. Item debemus vobis quadringentos quinquaginta solidos pro sexaginta kaficiis de avena ad racionem septem solidorum et dimidii pro kaficio. Item debemus vobis trescentos quinquaginta solidos et octo denarios pro ducentis sexaginta tribus saccis de terliz ad racionem sexdecim denariorum pro quolibet. Item debemus vobis quinque millia nongentos nonaginta solidos minus uno denario pro septingentis quadraginta et octo quintariis et tribus arrovis minus una libra de farina ad racionem .VIII. solidos pro quintario. Item debemus vobis .CXC. solidos pro septem quintariis et media arrova de carnibus salsis, ad racionem viginti et sex solidorum et octo denariorum. Item debemus vobis centum quadraginta et unum solidos et octo denarios pro sexcentis et octuaginta ferrateris ad racionem duorum denariorum et obol pro quolibet. Item debemus vobis trescentos et decem et novem solidos et sex denarios pro sexcentis triginta et novem quarteriis de vino ad racionem sex denariorum pro quarterio. Item debemus vobis decem et octo solidos, racione novem botarum que omnes Berengarius za Torra et G. Amanes pro Jucefo Ravaya fideli baiulo nostro receperunt et Bartolomeus de Villafrancha, a quibus albarana habebatis que recuperavimus. Et sic sunt in summa decem mille et septuaginta solidi minus .III. denarii regalium quos promittimus vobis solvere in pace vel cui volueritis loco vestri. Dat. in Alcoy .v. Idus augusti anno domini .M°.CC°.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 11)

4

Pere II reconeix deure a Arnau de Saga 247 sous i mig de reials de València per la quitació que el rei Jaume i ell li devien pel temps de guerrear contra els sarraïns.

A continuació un diploma semblant del 15 d'agost, on reconeix deure a Ramon d'Urtx 1071 sous i vuit diners per la mateixa raó.

[Xàtiva, 16 agost 1276]

Nos infans Petrus illustris domini Jacobi bone memorie quondam Regis Aragonum primogenitus et heres. Recognoscimus debere vobis Arnaldo de Saga ducentos quadraginta septem solidos et medium Regalium Valencie racione quitacionis quam dominus Rex pater noster et nos vobis debebamus tempore guerre sarracenorum, quos assignamus vobis habendos et percipiendos in bovatico quod nunc recipere debemus in Berguadano. Mandantes Jucefo Ravaya fideli baiulo nostro quod de dicto bovatico vobis solvat et solvit [sic] faciat denarios supradictos et quod de vobis hunc recuperet albaranum. Dat. Xative .XVII. kalendas septembris anno domini .M°.CC°.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 12)

5

El rei Pere reconeix deure al seu germà Pere Ferràndez 18.680 sous jaquesos que li restaven a pagar pel seu pare per raó de la seva quitació i la frontera que va tenir a Gandia amb els seus cavallers i les seves gents, en la present guerra contra els sarraïns.

[Xàtiva, 17 agost 1276]

Recognoscimus et confitemur debere vobis Petro Ferrandi, fratre nostro, decem et octo mille et sexcentos et octoginta solidos jaccenses racione viginti et octo mille et viginti et quatuor solidorum et trium denariorum regalium, quos dominus Rex felicis recordacionis pater noster, vobis debebat cum albarano suo, racione quitacionis vestre et frontarie quam tenuistis in Candia cum militibus et familia vestra in suo servicio presentis guerre sarracenorum. Quem albaranum nos modo a vobis recuperavimus et habuimus. Quos quidem decem et octo mille et sexcentos et octoginta solidos jaccenses assignamus vobis habendos et percipiendos in primo monetatico quod recipere debemus in villa et aldeis Daroce. Mandantes fideli baiulo nostro Juceffo Ravaya quod, de monetatico predicto vobis solvat pro nobis et solvi faciat .XVIII. millia .DC.LXXX. solidos jaccenses supradictos et a vobis hunc recuperet albaranum. Dat. Xative .XVI. kalendas septembris anno domini .M°.CC°.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 13^v)

6

El rei concedeix i encomana a Eiximèn López d'Embú per tot el temps de la seva vida el castell de Castell i la seva alcaidia i custòdia.

[Xàtiva, 23 agost 1276]

Nos Infans P. etc. concedimus et comandamus vobis dilecto vassallo nostro Eximino luppi de Embú diebus omnibus vite vestre castrum nostrum vocatum Castell et alcaydiam et custodiam eiusdem castri. Ita scilicet quod vos teneatis, salvetis et custodiatis nobis dictum castrum et teneatis ad missionem nostram in dicto castro illos homines et familia, arma et apparamenta que necessaria fuerint in custodia ipsius bene et fideliter tam tempore guerre quam tempore pacis. Nos itaque promittimus vobis dare quolibet anno in vita vestra pro alcaidia, custodia et missione predictis mille et buingentos solidos Regalium Valencie. Et ego Eximinus Luppi de Embú predictus recipio pro vobis dicto domino Infante dictum castrum secundum formam predictam et promito illud bene et legaliter custodire pro vobis. Data Xative .x°. kalendas septembris Anno domini .M°.CC°.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 17)

7

Inventari de les coses que van restar en el castell de Castell, quan va deixar-lo N'Elies.

Raó(?) de les coses que romaseren en Castel com lo leixà N'Elies. Primerament .III. kafiços de farina. Item .II. kafiços de farina e de paniz. Item .I. kafiç de paniç en gra. Item .VIII. kafiços de forment. Item .II. fanegues de faves. Item .II. roves d'oli. Item .M.D.CCC. treytes. Item .II. camisols. Item unes cuyraçes. Item .VII. balestes e .VII. de dos peus e una de torn. Item .XIII. escuts. Item .III. cofes. Item .III. capels de ferre. Item .I. elm. Item una espaa. Item una picaça. Item .XXX.III. formages. Item .III. bacons de cansalada menys una perna. Item .VI. alcolles. Item .II. calderes e .I. lossa e .I. rayl e .I. passtera e sedaçes. Item .I. anafil. Item uns ferres. Item .I. poal. Item .XIII. escudeles .III. talladós e .I. morter. Item .III. olles. Item unes moles.

(ACA, reg. 38, f. 26^v)

8

Pere II atorga protecció i guiatge als sarraïns de Benizanó i de Llombai.

[Xàtiva, 25 agost 1276]

Infans Petrus etc. Universis ad quos presentes per venient, salutem et gratiam. Seiatis quod nos recepimus sub nostra proteccione et guidatico speciali saracenos de Binazarone cum bonis. Quare mandamus vobis quod dictis sarracenis vel bonis eorum nullum malum vel dampnum aut contrarium faciatis. Alias sciatis quod tornaremus nos ad personas et bona vestra. Dat. Xative. VIII°. kalendas septembris anno domini .M^o.CC^o.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 20)

Id. als sarraïns de Llombai mentre tornin o estiguin en el dit lloc. f. 21^v.

9

Pere II mana als homes de Llúria de tornar als sarraïns de Benizanó el bestiar que els van prendre, perquè eren llavors en comanda i guiatge del rei Jaume.

[Xàtiva, 25 agost 1276]

Infans Petrus. Illustris domini Jacobi bone memorie Regis Aragonum primogenitus et heres, fidelibus suis hominibus Lirie salutem et gratiam, mandamus vobis quatenus restituatis visis presentibus Raimundo de Camarasa alcaido de Binazaro et sarracenis ipsius loci bestiarium quod els cepistis integriter, cum secundum quod intellexerimus dicti saraceni erant tunc in comanda et guidatico domini Regis bone memorie patris nostri ... mandavit dictum bestiarium reddi per nos saracenis predictis. Et hoc non mutetis. Dat. Xative .VIII°. kalendas septembris anno domini .M^o.CC^o.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 20)

10

Pere II mana als homes de Cocentaina i Alcoi que tinguin com a batlle el seu dilecte Roger de Llúria o el qui vulgui en lloc seu.

[Xàtiva, 26 agost 1276]

Infans Petrus etc. fidelibus suis universis hominibus Coçantanie et de Alcoy salutem et gratiam, Mandamus vobis quatenus habeatis et teneatis visis presentibus de cetero loco nostri in balulum nostrum dilectum nostro [sic] Rogerium de Loria vel quem voluerit loco sui et eidem respondeatis de omnibus redditibus et aliis juribus racione dictarum baiuliarum de quibus nobis debetis et teneamini respondere. Dat. Xative .VII. kalendas septembris anno domini .M^o.CC^o.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 23)

11

El rei Pere reconeix haver rebut de Jaume Sarroca, bisbe d'Osca, la quantitat de 4.312 tornesos d'argent i 11 sous i 4 diners jaquesos i 11 diners de reials, d'aquells 6.262 tornesos d'argent, i 3.564 sous i un diner jaquesos, i 1.100 sous de reials, que va rebre de Pere Gilabert pel rei Jaume després d'haver rebut l'hàbit del Císter. La resta fou despesa en la sepultura i missions del rei.

[Xàtiva, 28 agost 1276]

Noverint universis. Quod nos Infans Petrus etc. Recognoscimus habuisse et recepisse a vobis venerabili Jacobo dei gracia oscense episcopo, quatuor millia .ccc. duodecim turonensibus argenti ét undecim solidis et quatuor denariis jaccensibus et .xi. denariis regalium de illis sex milibus et ducentis sexaginta duobus turonensibus argenti et tribus milibus quingentis sexaginta quatuor solidis et uno denario jaccense et mille centum solidos regalium quos a Petro Gilaberti receiptis pro domino Rege felicis recordacionis patre nostro postquam recepit habitum ordinis cisterciensis ex illis scilicet decem milibus solidis jaccensibus que Michel Moleta mitebat dicto domino Regi per ipsum Petrum Gilaberti. Residuuum autem dictorum denariorum quos vos receiptis, expendistis in missionibus eiusdem domini Regis et in sepultura juxta compotum quod nobis inde tradidistis et quia ipsos recepimus facimus inde vobis finem et pactum de non petendo. Dat. Xativa, .v°. kalendas septembris anno domini .M°.CC°.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 26^v)

12

Carta de treva per tres mesos entre Pere II i els sarraïns revoltats.

[Xàtiva, 29 agost 1276]

Esta carta de treuga e de paramento que es feta entre'l senyor enfant don P. fiijo primero e heredero del muy noble don Jayme, Rey d'Aragó, a qui Deus perdone, e entre'l veillo noble Abrurdriz Hyale Abenayech Ay e'l cavero noble Abenzumayr Abenzaquímeran, e'l alguazir Abulfaratx Asbac. així que'l dito senyor Infant atregua a todos los castellos [e] que son alçados e las pennas contra ell dito senyor Infant en todo lo Regno de Valencia e de su término, e d'Exátiva e de su término, si no es Alfandech de Merinyén e Alarch e Aguilar e Alaguar e Ataya e Salxet e Gartx e Serra d'Alascar e Serra de Confrides e Berdia e Uxola e Al-Gubayal e Alocayba e Pop e Rellu qui no son en esta tregua, mas que'l senyor Infant ne pueda fer su voluntad. E atorga el senyor Infant avant dito esta tregua por tres meses del día que esta carta será feyta adelant assí que'l senyor Infant ni ell ni homne neguno de su terra no faga mal a los ditos castellos e penas que son puestas en la tregua, antes n'ayan todos los moros d'aquellos castellos e pennas dentro el tiempo de la tregua salvos e seguros con todo el lur, assí commo fan los otros de la sennoría suya qui son en paz. E los ditos Abrurdriz Yhale Abenhayet e Abenzumer e Abulfaratx atreguan otrosí a toda la terra del regno de Valencia e de toda la senyuría a los logares del dito senyor Infant do quiere que sean por ellos e por todos lures parentes e los jenetes e otros caveros de moros que sean aquí en esta terra e en Granada e en qualque lugar otro que ninguno d'ellos no fagan danyo ne negún por ellos no fagan danyo en el regno de Valencia ne en neguno otro lugar de senyuría del Infant dentro este tiempo. E si per aventura danyos recibian ningunos logares de la senyuría del senyor Infant avant dito dentro este tiempo ellos que lo emenden a vista del senyor Infant. Empero si negún lugar d'aquellos que se son alçados no quería tenir esta tregua que'l senyor Infant pueda [en?]antar contra ellos a su voluntad e que no les sea tenuto de la tregua quanto a aquellos qui no toviessen la tregua. E d'esta tregua ganarán carta e atorgamiento del Rey de Granada e todas estas cosas prometen de cumplir e de tener a buena fe e senes engano. Data Xátiva .III. días a la exida d'agosto en l'ayno de .M°.CC°.LXX°.VI.

(ACA, reg. 38, f. 27)

1. En, que exigeix el sentit, posat damunt de.

13

Pere II reconeix a A. de Materó que el dia 30 de juliol va emparar-se, per ordre seva, del castell de Godalesc establint-hi cinquanta homes per custodiar-lo, i que li va prometre per llur soldada i companatge, una certa quantitat d'argent, i per a llur alimentació i la dels estadaunts de Godalesc una certa quantitat de farina.

[Xàtiva, 1.^r setembre 1276]

Infans Petrus etc. recognoscimus vobis A. de Materone quod tercio kalendas augusti anno domini .M^o.CC^o.LXX°. sexto emparastis pro nobis castrum de Godalesc in quo de mandato nostro .LX. homines pro custodia posuistis et nos promittimus vobis dare in quolibet mense pro unoquoque dictorum hominum .XXX. solidos regalium pro solidata et duos solidos pro companagio, et farinam eis satis ad comedendum et eciam farinam populatoribus de Godalesc ad cognicionem vestram dum presens guerra duraverit. Promittimus etiam dare vobis centum viginti solidos in unoquoque anno pro comestionibus duorum canium, quos homines et canes in dicto castro tenere debetis. Et est sciendum quod jam racione predicta recepistis a nobis solidatam unius mensis hominum predictorum et companagiun de quatuor mensibus et residuum quantumcumque fuerit solvemus vobis in pace vel cui volueritis loco vestri. Dat. Xative kalendas septembris anno domini .M^o.CC^o.LXX°.VI°.

(ACA, reg. 38, f. 28^v)

14

El rei mana donar un vestit a Salvador i Jaumet, troters, que havien d'anar a la Cort de Roma.

[6 setembre 1276]

VIII°. idus setembris anno domini .M^o.CC^o.LXX°.VI°. mandamus dari per Astrugum Ravaya vestitum Salvatori [et] Jacmeto, troteriis, qui iverint ad curiam Romanam, scilicet cotas et tunicas de biffa et caligas albas.

(ACA, reg. 38, f. 33^v)

15

Pere II mana a diversos llocs de València i als cavallers que es troben en el setge d'Alfandec que observin durant tres mesos les treves firmades amb els sarraïns i que les facin preconitzar.

[Xàtiva, 6 setembre 1276]

Infans Petrus etc. fidelibus suis baiulo, justicie, juratis et universis hominibus Alyazire salutem et gratiam. Sciatis quod nos accipimus et habemus ab hodierna die dominica usque in tres menses continere [sic] venturos et computatos treguas cum janetis et omnibus aliis sarracenis locorum Regni Valencie et castrorum qui se contra nos alciavunt¹ exceptis tamen castris et locis ac que tenet Alcaydus Abraham et excepto castro de Alcalano vallis de Alfandec de Marynnen et sarracenis ditorum castrorum et rebus eorumdem. Quare mandamus vobis quatenus dictam tregam per totum dictum tempus observetis et infra dictum tempus non aprotet [sic] vos similiter vel res vestras cavare a janetis vel aliquibus saracenis ditorum castrorum et locorum qui sunt in tregua predicta, quam quidem treguam preconizari per Alyeziram visis presentibus faciatis. Dat. Xative .VIII°. idus septembris anno domini .M^o.CC^o.LXX°.VI°.

Similes fuerunt mise

València	Alyazire	Dénia
Marvedre	Segorb	Cozentayna
Buriana	Egidie Martini et Sancio de la Sera et omnibus	Ontynnén
Onda	aliis que sunt in obsidione de Alfandec	Bocayrén
Cuyllera	Casteylló de Buriana	Alcoy
Corbera	Condía	

(ACA, reg. 38, f. 33^v)

1. Per alciaverunt.

16

El rei Pere mana als alcaids dels castells de més enllà del Xúquer que declarin veridicament quants homes han estat en la guarda dels castells i quina soldada rebien.

[Alzira, 8 setembre 1276]

Infans Petrus illustris domini Jacobi, Regis Aragonum primogenitus et heres. Dilectis suis universis alcaidys [castr]orum ultra rivum Xuquer ad quos presentes pervenerint salutem et gratiam. P[er]fem-vos saber que trametein m... (*forat*) per demanar veritat quants òmens an stat tro aci en guarda dels castells ni quanta soldada prenien, h[on?] manam que'l lexets entrar en los casteys e demanar la veritat als hòmens per sacrament. Dat. Algezire .vi°. idus setembris anno domini .M°.CC°.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 34^v)

17

Pere II mana a Mingot de Torres, batlle de Xàtiva, que pagui a Ferrer de Colliure dos mil sous pels treballs d'alquímia que fa per a ell.

[València, 17 setembre 1276]

Infans Petrus etc. fideli suo Mingoto de Turribus, bajulo Xative, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus donetis et solvatis in primo venturo festo Natalis domini magistro Ff.º de Cauquolibero mille solidos, et in subsequenti festo pasche ressurreccionis domini alios mille solidos, quos duo millia solidos ei damus racione operis alquimie quod pro nobis facit. Dat. Valencie, .xvi. kalendas octobris anno domini .M°.CC°.LXX°. sexto.

Postmodum .xviii°. kalendas novembris fuit mandatum Simoni Guasc, baiulo dicti loci, quod dictos duos millia solidos solveret dicto magistro P[er]francisco per hos terminos, scilicet in festo sancti Martini proximo venturo, .d. solidos et in festo Nathalis domini alios quingentos, et residuos mille solidos in festo resurreccionis domini. Dat.

(ACA, reg. 38, f. 36^v)

18

Lletra del rei a Ramon Folc de Cardona, en resposta a una altra en què el vescomte es mostra disposat a enviar els cavallers a què és obligat pel feu de Montblanc i els altres feus que té pel rei. El rei li anuncia que per Tots Sants anirà a Poblet per donar-hi sepultura al seu pare, i aleshores parlarà amb ell. Mentrestant dona ordre de deseparar-li els feus que li té emparats.

[València, 18 setembre 1276]

Infans Petrus etc. viro nobili et dilecto Raimundo Fulconis, vicecomiti Cardone, salutem et gratiam. Recepimus litteras vestras inter cetera continentes quod estis paratus mittere milites quos pro feudo Montisalbi et aliis feudis que a nobis tenetis facere tenemini, et intellectis h[ui]s et aliis in eisdem litteris contentis vobis duximus respondendum quod cum nos fuerimus in partibus Montetalbi (*sic*) ubi sirca festum omnium sanctorum proxime venturum erimus personaliter, concedente domino, pro sepultura dicti domini patris nostri in Monasterio Populeti honorifice celebranda, ad nos personaliter veniatis, tunc enim super ipsis poterimus intencionem et voluntatem nostram plenius declarare. Interim enim vobis mandamus deseparari feuda predicta et de hoc scribimus Johanni Petri Çabata, baiulo Montisalbi. Salvamus tamen vobis jus et accionem quam racione fatice servicii patris nostri quondam si qua facta fuit dicto domino patri nostro in dictis feudis debebamus petere vel habere. Dat. Valencie .xv°. kalendas octobris anno domini .M°.CC°.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 37)

(Amb la mateixa data, escriu a Joan Pérez Sabata, batlle i veguer de Montblanc i de la Conca de Barberà perquè deseparar el feu de Montblanc i tots els altres feus que té emparats de Ramon Folc, vescomte de Cardona, i els hi restitueixi encontinent. Ibidem.)

19

El rei Pere concedeix als sarraïns de l'aljama de Benaguacil que puguin tornar al dit lloc per habitar-hi amb les dones i els fills i els béns, i hi romanguin, sauls i segurs, sota la fe i el guiatge reials, amb les propietats i possessions que tenien abans de la guerra entre cristians i sarraïns, amb la condició que no s'alcin ni facin mal als cristians.

[València, 19 setembre 1276]

Noverint universi quod nos infans Petrus etc. volumus et concedimus vobis toti aljame sarracenorum de Benaguaceir quod redeatis in Benaguazir ad abitandum cum uxoribus et filiis vestris et omnibus bonis et rebus vestris et maneatis ibidem salvi et securi et sub fide et guidatico nostro, cum omnibus bonis vestris mobilibus et immobilibus, habitis et habendis, et colatis et possidatis ibidem omnes honores ac possessiones vos et vestri in perpetuum quas, ante presentem guerram que fuit inter christianos et sarracenos, consuevistis ponere et possidere dum de cetero non alietis vos nec faciatis malum christianis. Mandantes omnibus officialibus et subditis nostris quod vos et bona vestra et vestrorum manuteneant et deffendant tanquam nostra propria, nec vobis malum aliquod faciant seu gravamen dum tamen, ut dictum est, non alietis vos nec faciatis malum christianis. Data Valencie .XIII°. kalendas octobris anno domini .M^o.CC^o.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 39^v)

20

El rei anuncia a Guillem d'Anglesola que pensa anar aviat a Catalunya i li mana que mantingui les treves que existeixen entre el dit Guillem i Berenguer Arnau d'Anglesola. Ell, quan serà a Catalunya, donarà solució a les diferències.

[València, 20 setembre 1276]

Infans P. etc. nobili viro Guillelmo de Angularia, salutem et dileccionem, Noveritis quod nos ex parte nobile (sic) viri Berengarii Arnaldi de Angularia super omnibus querimoniis quos habetis contra eum recepimus fundamentum, unde cum nos intendamus esse in brevi in partibus Catalonie, rogamus et dicimus vobis quatenus teneatis et observetis illas treguas que sunt inter vos et ipsum, ita quod per vos vel valitores vestros eidem Berengario Arnaldi seu ipsius valitoribus vel bonis ipsorum non inferatis vel inferri faciatis malum aliquod vel gravamen. Nos enim cum in partibus Catalonie, ut dictum est, erimus, tractabimus et ordinabimus taliter, domino concedente, quod utraque pars debebit esse inde contenta. Scientes quod nos eidem Berengario Arnaldi dicimus per nostras litteras illud idem. Data Valencie .XIII°. kalendas octobris anno domini .M^o.CC^o.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 39)

21

El rei Pere mana a Guillema de Claramunt que restitueixi a Nadalet de Conques i Bernat de Corbatera els sarraïns que li havien estat venuts per Berenguer de Tortosa i Joan de Cardona, corsaris, perquè els havien arrabassats violentament a llurs propietaris i no els havien guanyats, com deien, en bona guerra.

[València, 29 setembre 1276]

Infans Petrus etc. Nobili et dilecte dompne Guillelme de Claramonte, salutem et dileccionem. Recepimus litteras vestras quas nobis misistis super facto illorum personarum sarracenorum quas vos asseretis emisse .a. Berengario de Tortosa et Johanne de Cardona, corsariis, que siquidem persone violenter ablate fuerunt Nataleto de Conches et Bernardo de Corbatera super quod vobis scripserimus, in quibus litteris continebatur quod cum dicti corsarii vobis promisissent quod dicte persone sarracenorum non erant alicui ablate immo habebant eas de bona gerra, rogamus¹ nos quod

1. Rogamus per rogavisti.

nollemus ut vos amiseretis precium quod dederatis in eis. Unde sciatis quod cum nobis constet dictas personas sarracenorum fuisse ablatas violenter et injuste dicto Nataleto de Conches et Bernardo de Corbatera, non possumus defficere quin dictas personas ubicumque eas inveniamus absque aliquo precio eis restitui faciamus. Quare mandamus vobis iterato quatenus, visis presentibus dictas personas sarracenorum restituatis et restitui faciatis dicto Nataleto et Bernardo de Cobatera vel cui voluerint loco sui, absque aliquo precio. Nos enim a predictis coriviis, si eos invenerimus vel bonis eorum faciemus vobis inde fieri satisfactionem et restitutionem prout de jure fuerit faciendum. Dat. Valencie .iiii°. kalendas octobris anno domini .m°.cc°.lxx. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 43v)

Segueix una lletra sobre el mateix tema a Camí de Peramola, veguer i batlle de Tarragona i el Camp, perquè faci complir la restitució (reg. 38, fol. 44).

22

Lletra de Pere II a les viles i als cavallers del regne de València perquè li enviïn tres o quatre de llurs prohoms, a fi que siguin amb ell a València al cap de vuit dies, per tractar de certs afers.

[València, 29 setembre 1276]

Anno domini .m°.cc°.lxx°. sexto, .iiii. kalendas octobris dominus infans misit litteras militibus et villis Regni Valencie infra scriptis sub hac forma.

Infans Petrus etc. fidelibus suis baiulo, justicie et universis probis hominibus Burriane, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus mitatis nobis tres vel quatuor probos homines vestrorum qui sint nobiscum Valencia ab hodierna die martis ad octo dies pro quibusdam negociis nostris super quibus cum eis habere intendimus colloquium et tractatum. Data Valencie .iiii. kalendas octobris anno domini .m°.cc°.lxx°. sexto.

Castelló de Burriana	Algezira	Xàtiva	Adamuz
[Ond?]ja	Cuyllera	Bocayrén	Castel fabib
Segorb	Corbera	Ontinyén	Alpont
Murvedre	Gandia	Coztantaina	Lutzèn
Llria	Dénia	Alcoy	Castalla
Morella		Xexona	Godalesc
Garcia Sanxis de Rohadre	Sanxo Peris de Ribaveloça	Castel nou	
Exemén Sabata d'Alfaro	Pero Xemenis de Muntornès	Pero Lopis de Valimaya	
Exemén Peris d'Ueza	Ruy Xemenis de Buniol	Martin Julianes	
Martin Ruys de Xelva	Gausevan de Muntcada	Alfonso filio Martin Julianes	

(ACA, reg. 38, f. 42)

23

Albarà als homes de Xàtiva de 15.024 sous i un diner de reials de València per raó de les vidualles i altres coses rebudes pel rei.

[València, 3 octubre 1276]

Albaranum hominibus Xative de .xv. millia et .xx. quatuor solidis et uno denario regalium Valencie racione victualium et rey quas acomodaverant domino Regi et nobis excepto debito P. Sancii solvere in pace. Dat. Valencie .v°. nonas octobris.

(ACA, reg. 38, f. 19)

24

Pere II s'adreça als homes del Consell de Conca perquè vulguin prendre dret dels homes de Castelfabib i no els facin mal a ells ni a llurs coses.

[València, 6 octubre 1276]

Que nos Iffant don Pedro, fillo primero e major del noble don Jaymes por la gracia de Dios Rey d'Aragón qui fué, a los amados nuestros, a la justicia e tod el conceilo de Concha, salut e bona voluntat. Entendemos por homines nuestros de Castelfabib que por razón de piendras que han seudo entre vos e ellos, que se dupdan de vos porque non queredes thomar lur dretcho que vos han porfierto e vos porfieren ahún. Onde vos mandamos e vos pregamos que prengades dreyto d'ellos e non fagades mal ni embargo a ellos [ne] a lures cosas, que si ellos en tuerto o en culpa vos son, nos vos faremos ende en [te?]grar assí como fuere dretcho. Data Valencie .ii. nonas octobris anno domini .M°.CC°.LXX°.VI°.

(ACA, reg. 38, f. 49)

1. Forat.

25

El rei mana a Joan, Bernat i Silvestre, joglars, i a Pascasi de Calvo, Joan de Joc i Domingo Saturnino de Daroca, que al cap de deu dies de trobar-se ell a Aragó compareguin davant d'ell, personalment o per idoni procurador.

[València, 10 octubre 1276]

Infans Petrus etc. fidelibus suis Johanni, joculari, et Bernardo, joculari, et Salvestri, joculari, et Paschasio de Calvo, Johannem de Joco et Dominico Saturnini de Darocha, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus infra decem dies post quam nos fuerimus in Aragonibus compareatis coram nobis per vos vel vestrum ydoneum procuratorem parati respondere et facere jus Dominico Vero de Darocha super quibusdam bonis que fuerunt magistri Nochalat, quondam, que vos tenetis ut asserit et que ad ipsum pertinent racione uxoris sue prout intelleximus per eandem. Data Valencie, .vi°. idus octobris anno domini .M°.CC°.LXX°.VI°.

(ACA, reg. 38, f. 54v)

26

El rei s'adreça als sarraïns batejats de poc que acostumaven habitar a Solana, a Almusajer i a Benaifaion, per dir-los que li plau llur tornada als dits llocs per treballar-hi llurs heretats salvament i segura, i mana a tots els seus súbdits que no els facin mal.

[València, 11 octubre 1276]

Infans Petrus etc. fidelibus suis universis illis qui receperunt noviter fidem Christi et qui consueverunt morari in Sulana et in Almusapher et in Benaphayon, salutem et gratiam. Sciatis quod placet nobis quod vos omnes revertamini in predictis locis ad laborandum vestras hereditates salve penitus et secure. Mandantes per presentes universis subditis nostris ad quos presentes pervenerint quod dictis baptizatis seu rebus eorum nullum malum inferant seu gravamen. Dat. Valencie .v°. idus octobris anno domini .M°.CC°.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 55)

27

El rei promet a Roger de Llúria que, quan dividirà i donarà la vall d'Alfandec a pobladors cristians, hi heretarà alguns homes del dit Roger.

[València, 12 octubre 1276]

Nos Infans Petrus etc. Concedimus vobis dilecto nostro Rogerio de Loria quod, quando nos dividemus seu dabimus vallem de Alfandech ad populandum christianis, hereditabimus ibidem Nathalem et Bernardum Fusterii et alios .III. homines vestros competenter secundum quod dabimus aliis populandis dicti loci. Dat. Valencie, quarto idus octobris, anno domini .M^o.CC^o.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 55^v)

28

El rei Pere comunica a l'alcaid i als homes de Benizaró que ha donat el dit lloc a Joan de Pròixida.

[València, 12 octubre 1276]

Infans Petrus etc. fidelibus suis alcaydo et hominibus de Benizarone, tam christianis quam sarracenis, salutem et gratiam. Nos dedisse dilecto nostro micer Johanni de Procida locum de Benizarone cum omnibus juribus terminis et pertinenciis suis. Quare mandamus vobis quatenus eidem de cetero attendatis ac sibi de omnibus juribus dicti loci impendeatis vel cui voluerit loco sui. Dat. Valencie .III°. idus octobris anno domini .M^o.CC^o.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 57)

29

El rei Pere mana a Roger de Llúria, alcaid seu de Cocentaina, que encomani el justiciat de la dita vila i d'Alcoi a prohoms que facin exercir bé i legalment el dit ofici.

[València, 15 octubre 1276]

Infans Petrus etc. Dilecto suo Rogerio de Loria alcaydo nostro de Cosentayna, salutem et dileccionem. Mandamus vobis quatenus, visis presentibus, loco nostri commandetis justiciatum de Cosentayna et de Alcoy aliquibus bonis hominibus qui officium justiciatus faciant bene et legaliter exercere. Dat. Valencie idus octobris anno domini .M^o.CC^o.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 57)

30

El rei Pere mana a Roger de Llúria, alcaid seu de Cocentaina, de fer preconitzar que els homes heretats a Cocentaina i Alcoi vagin a residir-hi personalment, i, si no hi van, els empari les heretats.

[València, 15 octubre 1276]

Infans Petrus etc. Dilecto suo Rogerio de Loria, alcaydo nostro de Cosentayna, salutem et dileccionem. Mandamus vobis quatenus, visis presentibus, faciatis preconitzari quod homines qui hereditates habent in Cosentayna et Alcoy veniant ibi facere residenciam personalem, et nisi venient ad faciendum ibi personalem residenciam incontinenti emparetis eisdem hereditates quas habent in predictis locis. Dat. Valencie idus octobris anno domini .M^o.CC^o.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 57)

31

Pere II, informat que Teresa Gil de Vidaure no observa als sarraïns de Cirac les convencions per les quals havien donat rehenes a Jaume Pere, fill del rei, pel castell de Cirac, ordena a la dita dama que enviï el seu procurador disposat a respondre de les acusacions.

[València, 18 octubre 1276]

Infans Petrus etc. Nobili et dilecte dompne Theresie Egidii de Bidaura, salutem et dilectionem. Intelleximus quod vos non observatis sarracenis de Çirach conveniencias pro quibus dederunt raenas nobili viro Jacobo, filio nostro, pro castro de Cirach. Quare mandamus vobis quatenus die veneris proxime ventura, que erit .x^o. kalendas novembris mittatis ante nos procuratorem vestrum paratum respondere pro vobis pro predictis et facere justicie complementum. Data Valencie, .xv^o. kalendas novembris, anno domini millesimo .cc^o. lxx^o. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 59)

32

Pere mana a Salomó Vidal, batlle de Vila Reial, que faci preconitzar per la ciutat de València, llocs circumveïns i altres que li semblin convenients, que tots aquells qui tenen possessions o cases en la predita vila hi vagin a residir abans del pròxim Nadal.

[València, 21 octubre 1276]

Infans Petrus, illustris domini Jacobi felicis recordacionis etc. fideli suo Salomoni Vitali, baiulo nostro de villa Regali, salutem et gratiam. Dicimus et mandamus tibi quatenus in civitate Valencie et in omnibus villis et locis Regni Valencie circumadiacentibus et aliis de quibus tibi videbitur publice preconizari facias et ex parte nostra mandari quod omnes illi qui habent apud Villam regalem predictam possessiones vel domos, veniant usque ad proximum festum natalis domini ad ipsam villam, ibidem faciant residenciam personalem et huiusmodi preconizacionem et mandatum in quolibet loco fieri facias per .iii. dies, omnibus autem illis qui ad dictam villam non venerint usque ad dictum festum ibidem ut dictum est morari ex tunc possessiones et do[m]jos quos ibi habent, ex parte nostra, empares. Data Valencie .xii. kalendas novembris, anno domini .m^o.cc^o.lxx^o. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 61^v)

33

El rei Pere mana a tots els seus oficials i súbdits que no posin cap impediment a Mossé Maymó, jueu de València, i Pere de Talla i Arnau de Sabirà, mercaders de València, per enviar a Montesa i altres llocs de sarraïns, drapades i altres mercaderies, mentre no es tracti de coses prohibides (armes, vitualles, etc.).

[València, 22 octubre 1276]

Infans Petrus etc. Universis officialibus et subditis nostris ad quos presentes litteras pervenerint, salutem et gratiam. Noveritis nos concessisse Mosse Maymono, judeo Valencie, Petro de Taylla, A. de Sabira, civibus et mercatoribus Valencie quod possint ire vel mittere draperias aut alias merces eorum aput Muntesium vel alias partes seu loca sarracenorum dum modo non portent vel mittant ad dicta loca vel partes arma, victualia seu alias res prohibitas. Quare mandamus vobis quatenus eisdem vel nunciis suis, seu rebus aut mercibus eorum in eundo aput Montesium seu alias partes sarracenorum cum predictis rebus et mercibus, stando ac eciam redeundo, ullum impedimentum vel contrarium faciatis nec fieri permitatis, immo eisdem provideatis de securo transitu et ductu, dum modo, ut dictum est, arma, victualia seu alias res prohibitas ad dicta loca seu partes non portent vel mittent. Datum Valencie .xi. kalendas novembris anno domini .m^o.cc^o.lxx^o.vi^o.

(ACA, reg. 38, f. 63^v)

34

Ordre del rei a Hug de Baus de lliurar immediatament totes les coses i els béns que té, procedents del barreig d'Onda, al batlle d'aquesta vila Vidal Aborrabe, que ha de comptar-los amb el batlle del rei Jucef Ravaya.

[València, 25 octubre 1276]

Infans Petrus etc. Nobili et dilecto Hugoni de Baucio, salutem et dileccionem. Mandamus vobis quatenus omnes illas res et bona quas et que emparastis et tenetis ab hominibus de Onda et que fuerunt ablata sarracenis Onde in barrigio per homines antedictos, tradatis incontinenti Vitali Aborrabe, baiulo dicti loci, qui debet de predictis computare cum fideli baiulo nostro Juceffo Ravaya. Dat. Valencie, .viii°. kalendas novembris anno domini .M°.CC°.LXX°.vi°.

(ACA, reg. 38, f. 68)

35

El rei concedeix a tots els neòfits del regne de València, ensems amb llurs heretats, les llibertats i els furs que tenen en aquell regne els altres cristians.

[València, 26 octubre 1276]

Infans Petrus etc. fidelibus suis universis baiulis, justiciariis et aliis officialibus nostris in Regno Valencie constitutis, salutem et gratiam. Noveritis quod nos omnibus neophitis eiusdem regni concessimus et nunc concedimus per presentes quod una cum suis hereditatibus, habeant illas libertates et foros quas et quos habent in eodem regno ceteri christiani quod tamen eis concedimus sine juris pro iudicio alieni. Unde dicimus et mandamus vobis quatenus contra concessionem nostram huiusmodi non mollestes (*sic*) eos nec permittatis ab aliquo molestari. Dat. Valencie .vii°. kalendas novembris, anno domini .M°.CC°.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 72)

36

Tenint en compte que, en la invasió i destrucció de la moreria de València, els sarraïns convertits van perdre-hi tots llurs béns, i volent-los fer gràcia especial de la pietat i la fe catòlica que havien assumit recentment, el rei els declara lliures, per dos anys, de tots els tributs i exaccions.

[València, 26 octubre 1276]

Infans Petrus etc. fidelibus suis universis neophitis Valencie, salutem et gratiam. Quia, sicut intelleximus, in invasione et destructione morerie Valencie, amisistis omnia bona vestra, nos volentes pietatis et catolice fidei quam noviter assumpcistis in cuita vobis gratiam facere specialem, concedimus vobis universis et singulis quod per .ii°. annos proxime venturos computandos a confeccione presencium ab omnibus questiis et exaccionibus sitis liberi et immunes, nisi forte recuperaretis interim bona vestra que, ut dictum est amisistis, unde dicimus et mandamus baiulo et justicie Valencie quod, contra concessionem nostram huiusmodi vos nullatenus inquietent nec permittatis ab aliquo molestari. Dat. Valencie .vii°. kalendas novembris anno domini .M°.CC°.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 72)

37

El rei mana que es compleixi l'ordinació del bisbe de València prohibint la cohabitació de sarraïns i cristians.

[València, 26 octubre 1276]

Infans Petrus etc. fidelibus suis baiulis, iusticiis et aliis officialibus nostris in regno Valencie constitutis, salutem et gratiam. Cum non sit honestum neque justum ut sarraceni coabitent christianis, ne per velamen erroris [sic] isti illis vel illi istis valeant dampnabiliter comiteri, dicimus et mandamus vobis quatenus ordenacionem quam venerabilis episcopus valentinus vel eius officiales super hoc duxerint faciendam, cum ad eum specialiter spectet de talibus que salutem anime respiciant ordinare, observetis et faciatis inviolabiliter observari. Dat. Valencie, .VII°. kalendas novembris, anno domini .M°.CC°.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 72)

38

Ordre del rei perquè no sigui posat cap impediment ni oposició a Bernat Porter, nunci seu, al soldà de Marroc i al rei de Tlemecèn, ni als homes que l'acompanyin, siguin cristians, sarraïns o jueus.

[València, 27 octubre 1276]

Infans Petrus etc. fidelibus suis universis ad quos presentes pervenerint, salutem et gratiam. Sciatis quod nos mitimus fidelem nostrum Bernardum Porterii, latorem presencium, nuncium nostrum, ad illustres Reges Aben Jucef, dominum de Marrox et ad Regem de Tirimpçé pro nostris negociis. Quare mandamus vobis quatenus dicto Bernardo vel familie aut hominibus quos aduxerit ad partes istas sive christiani fuerint sive sarraceni sive judei, aut bonis vel mercibus eorum nullum impedimentum vel contrarium faciatis nec fieri ab aliquo permitatis, immo eisdem, si necesse fuerit, provideatis de securo transitu et ducatu. Scientes quod dictus Bernardus et familia sua et homines quos aduxit, sive sarraceni sive judei fuerint, vadunt sub nostro speciali guidatico et comanda. Dat. Valencie, .VI°. kalendas novembris anno domini .M°.CC°.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 71v)

39

El rei Pere informa els cavallers que es troben a Tlemecèn i tots els mercaders i homes naturals seus que hi habiten de la tramesa de Bernat Porter al rei de Tlemecèn, i els prega que s'obliguin per ell sobre l'observança i el compliment de totes les convencions o pactes que el dit Porter faci amb el dit rei.

[València, 27 octubre 1276]

Infans Petrus etc. Dilectis suis universis militibus existentibus in Tirimpçé et universis mercatoribus et hominibus naturalibus nostris habitantibus ibidem, salutem et gratiam. Sciatis quod nos mitimus fidelem nostrum Bernardum Porterii, latorem presencium, ad illustrem Regem de Tirimpçen. Quare rogamus vos quatenus super observandis et complendis omnibus convinenciis seu patis quos dictus Bernardus Porterii nomine nostro fecerit cum dicto Rege, obligetis vos dicto Regi pro nobis, quoniam nos servabimus vos indempnes et regraciabimur illud vobis. Dat. Valencie .VI°. kalendas novembris, anno domini .M°.CC°.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 71v)

40

El rei mana als seus oficials que ajudin Pere de Llebià i Guillem de Marsella, als quals ha encomanat la tasca de fer, ordenar i administrar un estol.

[València, 27 octubre 1276]

Item fuit facta littera generalis universis officialibus domini infantis in qua facit eis sciri quod proponit facere armatam et quod comandavit ipsam armatam faciendam, ordinandam et aministrandam Petro de Libiano et Guillelmo de Marssilia. Quare mandat predictis officialibus quod eosdem Petrum et Guillelmum et socios ac nuncios eorum juvent super hiis qui necessaria fuerint ad predictam armatam. Datum Valencie .vi°. kalendas novembris, anno predicto.

(ACA, reg, 38, f. 73)

41

El rei Pere informa als seus oficials i súbdits del regne de València que, si algun sarraí de Montesa o d'altres llocs del dit regne vol passar per mar a qualsevol país de sarraïns pot fer-ho, salvament i segura, amb totes les seves coses, mentre pagui els drets acostumats. Els mana, doncs, que no hi posin obstacle.

[València, 27 octubre 1276]

Infans Petrus etc. fidelibus suis universis officialibus et subditis nostris Regni Valencie et aliorum locorum ad quos presentes pervenerint, salutem et gratiam. Noveritis nobis placere si aliqui sarraceni de Muntesia vel aliorum locorum Regni Valencie voluerint per mare transfretare ad quas-cunque partes sarracenorum, possint illud facere salve et secure cum omnibus rebus suis, ipsis tamen solventibus jura que nobis dare teneantur et consueverunt. Quare mandamus vobis quatenus aliquibus transfretacionibus vel rebus eorum quas duxerint vel dominis lignorum aut navium qui eos duxerint, super dicta transfretacione vel racione eiusdem, non faciatis nec fieri permittatis impedimentum, immo permittatis eos transfretare et ire salve et secure cum rebus eorum, ipsis ostendentibus albaranum baiuli nostri Valencie de solutione juris nostri. Dat. Valencie .vi°. kalendas novembris, anno predicto.

(ACA, reg. 38, f. 72v)

42

Pere mana als alcaïds dels castells del regne de València que hi deixin entrar A. d'Armentera, que hi va per veure i reconèixer-ne l'establiment.

[València, 27 octubre 1276]

Item fuit missa littera universis alcaidis castrorum Regni Valencie in qua dominus Infans mandat eis quod cum mittat A. de Armentera ad videndum et recognoscendum stabillimenta ipsorum castrorum quod permittant ipsum A. intrare in predictis castris et videre ac recognoscere stabillimenta ipsorum castrorum. Dat. Valencie .vi°. kalendas novembris anno domini .M°.CC°.LXX°.vi°.

(ACA, reg. 38, f. 73)

43

Pere el Gran anuncia als habitants del regne de València que ha nomenat procurador del regne durant la seva absència Rodrigo Eximèn de Luna.

[València, 27 octubre 1276]

Infans Petrus etc. viris nobiles et dilectis Richis hominibus, militibus, civibus et universis aliis in Regno Valencie constitutis, salutem et dileccionem. Cum propter diversa negocia per diversas partes Regnorum et terrarum nostrarum distrahi habemus, ut possimus comuni et singulorum utili-

tatibus providere, ne propter absenciam nostram aliquorum justicia differatur vel malefactoribus detur audacia delinquendi, dilecto nostro Roderico Xemeni de Luna procuracionem Regni Valencie duximus comitendam. Ita quod determinet causas, puniat maleficia et faciat omnia alia sicut procurator facere consuevit. Quare vobis dicimus et mandamus quatenus eundem in procuratorem tenentes eidem de cetero respondeatis et obediat in omnibus de quibus procuratori Regni Valencie consuevistis et tenemini respondere, asistentes eidem eciam in hiis que circa procuracionem predictam necessaria seu utilia fuerint auxilio, consilio et favore. Nos enim eidem super premissis comitimus totaliter vices nostras. Dat. Valencie .vi. kalendas novembris anno domini .M^o.CC^o.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 71)

44

El rei Pere ordena a Jahuda de la Cavalleria, batlle de Saragossa, que remeti la petició que ell i Joan de Guimerà feien i fan, amb lletra de Jaume I, als jueus de Montclús, sobre la percepció anticipada dels tributs a venir, de la qual cosa ara els fa gràcia especial. No tenint encara el segell reial segella la carta amb el segell habitual. Similarment per als jueus de Jaca, Barbastre i Daroca, i per als sarraïns de Daroca i de Ricla, els d'aquesta darrera població a càrrec de Muça de Portella.

[Saragossa, 17 novembre 1276]

Petrus Dei gracia, rex Aragonum. Fideli suo Jahudano de Cavalleria, baiulo Cesarauguste, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus dimitatis petitionem quam vos et Johannes de Guimerano faciebatis et facitis cum littera illustrissimi domini regis inclite recordacionis patris nostri, ut intelleximus judeis Montisclusi de adenantamento seu extraccione tributorum venturorum, quoniam nos eis de hoc ad presens gratiam facere volumus specialem. Et quia sigilla regalia nondum fieri faceremus presentem litteram sigillo antiquo et consueto precepimus sigillari. Dat. Cesarauguste, .xv. kalendas decembris, anno domini, .M^o.CC^o.LXX°. sexto.

Item alia similis fuit facta judeis Jacce.

Item alia similis judeis Barbastri.

Item alia similis sarracenis Daroce.

Item alia similis judeis Daroce.

Item alia similis fuit facta sarracenis de Ricla apud Muça de Portella.

(ACA, reg. 38, f. 81)

45

El rei Pere dona ordre de cobrar les qüestions de Ribagorça i de Pallars, que acostumen a cobrar-se per la festa de sant Miquel.

[Saragossa, 1.^r desembre 1276]

Anno domini millesimo .CC^o.LXX°. sexto, kalendas decembris jactavit dominus rex has questias in Rippacurcia et Payllars, quas quidem questias homines de Rippacurcia et de Payllars consueverunt solvere in festo sancti Michaelis. Et mandavit respondere de questiis Rippacurcie Dominico de Lasosa.

Jusseu — DL. sol. — DCCCC.

Benavarre — II. millia — III. millia

Muntanyana — M. — MD.

Loçars — D. — DCCL.

Capiella — DC. — DCCCC.

Fontova — DC. — DCCCC.

Gudal — CCL. — CCCLXXV.
 Erdavol — C. — CL.
 Aguilar — C. — CL.
 Sent Alestre — C. — CL.
 Vayl de Terrassa — C. — CL.
 Vayl de Lirp — CCC. — CCCCL.
 Bardaxi — LXX. — CX.
 Castel galeç — CCC. — CCCCL.
 Monesma — D. — DCCL.
 Sent Esteve del Mayl — CCCC. — DC.
 Orrit — CC. — CCC.
 Areny — MD. — II. millia CCL.
 Cornudela — CCCC. — DC.
 Ayscle — CC. — CCC.
 Sadarruy — CC. — CCC.
 Valabriga — CL. — CCXX.
 Falç — D. — DCCL.
 Via camp — CCC. — CCCCL.
 Calbera — CCC — CCCCL.
 Bonavia — C. — CL.
 Val de curs — LXX. — CX.
 Castanesa }
 Novals } M. — MD. { Castanesa DCC. sol. e Vayl
 Vayl de Senyn } de Senyn — CC. sol. composuerunt.
 Elms }
 Los Pahuls } CC. — CCC.
 Aholet — LXX. — CX.
 Terme danan. — LXX. — CX.
 Gavàs — L. — CX.
 Casteyló de Valdesós — CL. — CCXX.
 Sos — CL. — CCXX.
 Benasch cum Valle — M. — MD.
 Capiello — LXX. — CX.
 Paniello — L. — LXX.
 Pera rua — CC. — CCC.

In Pallars has colligit Matheus den Destre:

Castel sent — CC. — CCC.
 Mur — CL. — CCXXV.
 Guàrdia — LXX. — CX.
 Liminyana — M. — MD.
 Castelló de Liminyana — CCC. — CCCCL.
 Sent Bartholomeu — LXX. — CX.
 Besturs — LXX. — CX.
 Tremp — II. millia — III. millia
 Talarn — CCC. — CCCC.L.
 Segun — CL. — CCXX.
 Val de Bahanuy — CCL. — CCC.LXX.V.
 Olp — CXXX. — CC.
 Spluga de Torayla — CXXX. — CC.
 Capdella — CCC. — CCCL.
 Val d'Assoa — D. — DCC.L.
 Figuerols — CL. — CCXX.
 Astiel — CL. — CC.XX.

(ACA, reg. 38, f. 96v-97v)

46

Pere el Gran s'adreça al governador de Navarra Eustache de Beaumarchais, anunciant-li que, sobre les discòrdies i els malfets que hi ha hagut entre els homes de la frontera d'Aragó i Navarra, envia Pere López d'Eslava per estatuir seguretat entre ells i per restituir les preses i escriure els malfets. Li demana, al mateix temps, que enviï un home idoni de Navarra que faci el mateix.

[Saragossa, 2 desembre 1276]

Petrus Dei gracia Rex Aragonum, viro nobili et dilecto Eustache de Benmercio, gubernatori Navarre, salutem et dilectionem. Super hiis que nuper nobis significastis de discordiis et maleficiis illatis inter homines nostros frontarie Aragonie et homines frontarie Navarre mitimus dilectum militem nostrum Petrum Lupi de Eslava proponenda et statuenda securitate inter homines terrarum frontierarum et pro restituendis pignoribus et scribendis maleficiis et restitutione eorum. Quare vos rogamus quatenus super hoc alium hominem idoneum de Navarra mitatis et assignetis qui talia sciat facere et complere et restituat hominibus Aragonum homines captos et pignora et alia animalia occupata per homines de Navarra eisdem hominibus Aragonum. Nam dictus miles noster faciet istud idem ut per hoc homines dictarum frontierarum possint permanere seccure. Dat. die et anno quo supra.

(ACA, reg. 38, f. 100^v)

47

Repte d'Aznar Peres de Recessol, davant el rei Pere, contra Sanxo Ruis de Mallèn i Garcia i Ramir Ferrandis, per injúries i maltractaments que van inferir-li.

[Saragossa, 4 desembre 1276]

Die veneris, pridie nonas decembris, Anno domini .M°.CC°.LXX°. sexto. Açnarius Petri de Recessol obtulit domino Regi hoc reptamentum in hunc modum. Delant vos muy noble e alto senyor don Pedro per la gracia de Deus Rey d'Aragón me querello yo, Pedro Aznariis de Raçesol, de Sancho Ruis de Maylen e de Garcia Ferrandis e de Remiro lur hermano que .i. dia los ditos Sancho Ruis de Maylen e Garcia Ferrandis e Remiro me dieron salto a la vista de Cortes e de Maylén, e dieron me grandes contades, e derribaron me de la bestia e levaron me preso be meya legua, e de puis derribaron me otra vez e a .ii. homes que yo tenía priseron las lanças e las capas e los cuytellos, e mataron me los delant e de puis me levaron preso una gran pessa, e fazieronme fer pleyto e homanatge que por esta raçó no lur fizés mal. On senyor por que me fiçieron esto mal, sens desafiamto e sens tuerto que no-ls tenía e sens mal que nunca les fiç, digo que si por tal raçó deven seer traydores negunos fillos d'algo que ellos lo son. E, si neguno d'elos diç que no, yo digo que l'el combatré e que l'el faré dezir por su bocha, o que-1 mataré o que-1 gitaré del campo. E, si todos tres o quieren dezir que no fuesse assí a todos tres lo combatré d'un en uno e que l'els faré dezir per la boca, o que los mataré o los gitaré del campo metendo lo ellos en la jura. E d'esto trobaredes verdat en Aragón e en Navarra, si lo feytes demandar.

Et dedit fidanciam juris. R. P. de Nabal qui fideiussor obligavit bona sua.

Et fuit assignata dies ¹ aliis ad impendendum dies martis ventura.

Die dominica que est .v°. kalendas januarii comparuerunt coram domino Rege Garcia Ferrandis e Remirus Ferrandi de Mallén per se et Sancio Roderici, frater eorum et impenderunt hiis que preposita sunt per dictum Açnarium Petri contra eos ut sequitur.

Delant vos senyor don Pedro por la gracia de Deus Rey d'Aragón, nos Garcia Ferrandis e Remir Ferrandis de Mallén, proponemos que nos fizieron entender que per Aznares de Reçaçol dixo contra nos e contra Sanxo Ruis nuestro hermano que aviemos feyto algunas cosas contra él, por que valle menos nuestra fe. E senyor, salva vuestra honnor e de vuestra cort, dezimos que miente el dito P. Açnariis de quanto dixo contra nos e contra don Sancio Ruis, nuestro hermano. E somos aparelados de salvar nos d'esto que es dito contra nos por fuer d'Aragón a conoçimento de vos e de vuestra cort. E por complir aquesto somos aparelados de dar fiadores a conoçimiento de vos e de vuestra cort.

1. Per didis?

Et dederunt fidanciam juris pro predictis nobilem virum Eximinum de Urrea juniorem ... Romei de Vera qui fideiussores obligaverunt utique in solidum omnia bona sua.

Et quare dominus Rex erat iturus ad alias partes fecit eis citari per litteras suas quod ad .x. dies postquam erit in Aragonia comparerent coram eo.

(ACA, reg. 39, f. 137)

48

El rei Pere posa peites per les terres aragoneses. Els llocs on no s'expressen quantitats a pagar ja havien satisfet peites.

[Suera, 14 desembre 1270]

Anno domini .M^o.CC^o.LXX°. sexto, in Çuaría .XIX. kalendas januarii, dominus rex jactavit questias inferius nominatas, et habueramus jam peytas a locis ubi quantitates non sunt.

Istas colligit Eunnecus Lupi de Jassa in merinatu Barbastri et Osce.

Barbastre — III. millia sol. — III. millia D.

Pertusa

Berbegal

Almerge

Puzant

Gostian — CCL. sol. — II. millia sol.

Nabal

Sosa

Aranzolo } D. sol. — DCCL.

Galinero }

Casteyllo de Sobrarb — D. sol. — DCCL.

Val de Rodelar — D. sol. — DCCL.

Elsun — D. sol. — DCCL.

Val de Portoles

Bestoy

Teyllo

Eriola

Escam

Eyvera

Castelaço

Artusa

Eripol

Barthao — C. — CL.

Alquezar — II. millia D. — III. millia DCCL.

Las Belosetas — C. — CL.

Monello

Pala Ornelo

Spuynna

Ciroso

Boyl

Estadela

Castro

Olbena

Ciudat

Munt clus — D. sol.

Boltayna — MD.

Aranuest — D. sol.

Bolea — Mille sol. — Mille D. — dimisimus pro octingentis

Val de Nocito — D. sol. — DCCL.

Santa Eulalia

La Mesa } c. — cl.
 Bencue }
 Fraela — d. — dccl.
 Peraselz — d. — dccl.
 Loarre — mil — mil d. — dimisimus pro octingentis.
 Vespén — d. — dccl. — dimisimus pro ccccl. sol.
 Usson — ccl. — ccclxxv.

Raro
 Favara } Mil — mil d.
 Sotero }
 Panzano }
 Dorta } Mil — mil d.
 Seguron }
 Graynnen
 Pompíen
 Roures
 Alcoverre
 Almudévar
 Saraynena
 Val de Rodelar
 Tuno
 Pomar
 Monello

Istas colligit A. de Serzen, merinus Jacce et baiulus ...

Jacca
 Rosta
 Salvaterra
 Ena } d. sol. — dccl.
 Bahen }
 Verdú
 Ansó
 Etcho }
 Puypintano }
 Undues }
 Castel }
 Lorbies
 Camp de Jacca — d. — dccl.
 Camp franch — d. dccl.
 Val de Jacca — ccl. — ccclxxv.
 Tiermas — mil — mil d.
 Cornes
 Honor de Cortylles } d. — dccl.
 Besarán }
 Thena — mil sol. — mil d.
 Honor de Seguró — d. — dccl.
 Val de Broto — mil sol. — mil d.
 Torla
 Biescasa }
 Sobiron }
 Honor de Savynnanego

Istas colligit Matheus de Narbona in merinatu Cesarauguste

Çuera
 Alfayan — mille d. sol. — ii. millia. ccl.
 Pina — mille d. sol. — ii. millia ccl.
 Fuentes — mil — mil d.

Villela — CCL. — CCCLXXV.

Castelar — atreudat

Alagó — mil sol. — mil D. — dimisimus pro mille c.

Quadret }
Noells } — D. — DCCL.
Remolins

Istas colligat Aaron Abinafia:

Fariça — II. mil D. — III. millia DCCL. Dimisimus pro duobus milibus inter christianos et sarracenos. Ita quod sarraceni dent CCC. et christiani mil DCC.

Cetina — II. millia — III. millia.

Paracolos — D. — DCCL.

Santos }
Embit } D. — DCCL.

Savynna — D. DCCL.

Aranda — III. millia — IIII. millia D.

Nulia — mil — mil D.

Iluescha — mil — mil D.

Arandiga — D. — DCCL.

Bartomeu Thomás

Osa e aldeas — II. millia — III. millia

Istas colligit Muça de la Portela in merinatu Exee et Tirasone

Torreyllas — mil sol. — mil D.

Santa Cruz christiani et sarraceni — mil — mil D. dimisimus pro DCC. sol.

Trasmoz — CCC. — CCCL.

Malon — mil — mil D. — dimisimus pro DC. sol.

Borya — II. millia — III. millia.

Sarraceni de Borya — III. millia — IIII. millia

Magayllon — III. millia — IIII. millia D. Graciam fecimus quod non darent nisi II. millia D. sol.

Frescano

Thaust — III. millia — IIII. millia D. — composuerunt pro III. millibus D.

Lurchenic — D. — DCCL.

Epila — mil D. — II millia CCL.

Ricla christiani et sarraceni — II. millia — III. millia

Alfamem }
Almonazir }

Exea

Luna

Elpont de Luna

Elbayo

Lobera — CC — CCC.

Sos — III. millia — IIII. millia D.

Filera

Ul prob Saragossa — D. — DCCL.

Gordun }
Isuén } D. — DCCL.

Siurana

Longares }
Ivardues } D. — DCCL.

Uncastelo

Sadava

Pola

Galur

Mores

49

El rei Pere convoca a la lluita contra els sarraïns valencians els homes de Daroca, Calataiub i Terol.

[Daroca, 28 desembre 1276]

Petrus Dei gracia, Rex Aragonum. fidelibus suis justiciis, sex merinis, conciliis, juratis et universitatibus hominum aldeanum Daroce, salutem et gratiam. feritas infidelium sarracenorum in tantum sevit et sevre non cessat ut vos scire tradimus in partibus Regni Valencie contra christicolos ipsius Regni quod in partibus Regni Aragonum vicinis dicto Regno Valencie percussiones eorum et verbera sentiantur. Timetur eciam nisi obstaverimus principiis et incursibus eorundem ne eorum austeritas per Regnum Aragonum dilatent. Cum igitur disponente divina clemencia, resumtis viribus, proponamus eis resistere et de Regno predicto radicitus extirpare, fidelitatem vestram de qua plene confidimus rogamus ac vobis mandamus quatenus quatuor millia de melioribus vestrorum sitis preparati hinc ad .XV. dies sequentes in Turolio, cum armis, victualibus et aliis apparatibus vestris ad panem ad duos menses parati nobis prestare servicium et auxilium contra predictos perfidos sarracenos. Taliter facientes pro racione istius servicii quod primo vobis petimus et aliorum que nobis estis exhibituri in futurum, possimus fidelitatem vestram merito comendare. Dat. Daroce .v. kalendas januarii anno domini .M. CC. LXX. sexto.

Item similis fuit missa judici, juratis et conciliis Daroce quod venerent apud Turolium cum equis, armis, victualibus et cum lanseriis dicte ville.

Item sub eadem forma fuerunt misse due litterae apud Calatayubum de .III. millia.

Item fuit missa similis littera judici, juratis, justiciis, sexmarinis, conciliis et universis hominibus ville Turolii.

(ACA, reg. 39, f. 133v)

50

El rei Pere nomena procurador seu Fra Pere de Peronet, comanador del Temple a Borriana, per tractar amb l'alcaid i els vells de les aljames dels sarraïns d'Eslida i d'altres llocs de les Serres d'Eslida, sobre les composicions i convencions faedores entre el rei i els dits sarraïns.

[Daroca, 29 desembre 1276]

Noverint universi. Quod nos Petrus, dei gracia etc. facimus et constituimus certum et specialem procuratorum nostrum vos dilectum fratrem Petrum Peroneti, comendatorem domus Templi Burriane ad loquendum et habendum tractatus, loco nostri et nomine cum alcaidis et veteribus aliamarum sarracenorum de Eslida et aliorum locorum de las Serras de Eslida super compositionibus et convencionibus faciendis inter nos et eosdem, promittentes nos habere ratum et firmum quicquid per vos in eisdem factum fuerit seu eciam procuratum ac si per nos personaliter esset factum. In cuius rey testimonium presens procuratorem sigilli nostri munimine duximus roborandum. Dat. Daroce .IIII. kalendas januarii, anno domini .M. CC. LXX. VI.

(ACA, reg. 39, f. 135)

51

El rei Pere mana que tots els sarraïns que arribin fugitius d'altres regnes o parts als llocs del rei siguin emparats i defensats, mentre paguin el tribut i els drets com els altres sarraïns.

[Daroca, 1.ª gener 1277]

Petrus, Dei gracia Rex Aragonum. fidelibus suis baiulis, zalmedinis, justiciis, juratis et alcaldis et aliis officialibus et subditis nostris ad quos presentes pervenerint, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus si contingat aliquos sarracenos fugitivos venire ad loca nostra ab aliquibus regnis

seu partibus eosdem emparetis a quibuscumque teneantur, et eosdem salvetis, manuteneatis et deffendatis, ipsis dantibus vobis tributum et alia jura sicut alii sarraceni de Regno Aragonum nobis dare tenentur, et permitatis ipsos esse in morariis salve et secure, sicut alios sarracenos. Dat. Daroce, kalendas januarii anno etc.

(ACA, reg. 39, f. 138)

52

El rei convoca les ciutats i viles d'Avagó a la lluita contra els sarraïns valencians.

[Terol, 13 gener 1277]

Anno domini .M^o.CC^o.LXX°.VI°. idus Januarii in Turolio, dominus Rex scripsit locis Aragonum inferius nominatis quod homines eorundem locorum venirent cum armis apud Valencie juxta formanferius nominatam.

Petrus Dei gracia Rex etc. fidelibus suis universis hominibus Cesarauguste, salutem et gratiam. Quia sarracenorum de Regno Valencie debilitatur potencia in hyeme tum propter defectum victualium, tum propter modum et dispositionem ipsorum quibus adepti tempore predicto censentur, deliberate, providimus eos presenti hyeme taliter impugnare quod ipsos obtineamus, deo volente nostra subditorum potencia nostris beneplacitis subiugatos propter quod universitatem vestram sollicitamus et vobis mandamus quatenus cum nos ad presens contra predictos sarracenos feliciter procedamus, visis presentibus, taliter vos paretis quod prima die quadragesime sitis nobiscum Valencia ut expedit cum armis et aliis necessariis comuniti ad panem trium mensium moraturi nobiscum. Dat. Turolii idus januarii anno predicto.

Cesaraugusta, sunt elongati usque per totum mensem marcii, ita quod ab ipso mense (vel) antea sint parati venire cum viderint mandatum domini Regis.

Fontes, Pina, Alfageri, Çuera — composuerunt pro sex milibus solidis. Alagone — mille .cccc. Castelar — .ii. millia. Remolins, Quadret, Noela, Tarassona — elongati per mensem marcii. Exea, Epila, Riela — composuerunt pro mille solidis. Uncastello, Torrellas, Santa Crus (Istas portavit P. de Aynsa et quod traderet eas Muçe de la Portela, Trasmús, Malon, Magalon, Freschano, Lurchernic, Alfamem, Almonacir, Albayo — composuerunt pro mille .cccc. solidis, quos tradere debent Muçe de la Portela, hinc ad quandam dies post festum pasce. Sos — elongati donec habeant mandatum. Filera. Ul prope Sangossa, Gorden, Issuer, Longarres, Iverdues, Siurana, Sadava, Thaustr, Borja, Luna — elongati per totum mensem Aprilis.

Osca — elongati per mensem marcii. Pertusa, Berbegual, Almudever — .v. milia. Saraynena — .vi. milia. Barbastre, Aynsa, Bolea, Sales de Suso et de Juso, Avescha, Alquezar, Alcoverre, Almarçe, Puzant, Costian, Nabal, Sosa, Areysolo, Galinero, Castello de Sobrarb, Val de Rodelar, Elsun, Val de Portelés, Castelazo, Artusa, Cripol, Bartao, Morello, Palaotrello, Spunya, Seroso, Boyl, Gradela, Castro, Olbena, Ciutat, Montclus, Boltanya, Aravesch, Val de Nocito, Santa Eulalia, La Mesa, Bencue, Freçela, Paraçels, Loarre, Vespen, Uson, Antiló, Faro, Favaro, Sotero, Pançano, Aorta, Segron, Granyen, Pompien, Roures, Alcoverre, Tuno, Pomar, Moriello.

Jacca, Rosta, Salvaterra, Ena, Bahon, Verdú, Ansó, Etcho, Poypintano, Undues, Castell, Lorbes, Camp de Jacca, Camp franch, Val de Jacca, Termes — elongati donec habuerint mandatum a domino Rege. Honore de Cortielles, Thena, Honor de Seguró, Val de Bresora, Torla, Biescasa, Sobiron.

Cetina, Feriça, Paracuellos — Istas tradidimus Aaron, Sanctos, Embit, Savinya, Aranda, Nulia, Iluercha, Arandiga.

Leyda, Tamarit — elongati usque ad festum pasche. Almenar — per mensem elongati. Sant Esteve.

Ribacurça, Jusseu, Benavarre, Muntanyana, Longars, Capiella, Fontova, Gudal, Erdavol, Aguilar, Sent Alestre, Vayl de Terrassa, Vayl de Lirp, Bardaxy, Castel galef, Monesma, Sant Esteve de Mayl, Orrit, Areny, Cornudela, Ayscle, Sadanuy, Val abriga, Falç, Viacamp, Calbera, Bonansa, Val d'ares, Castanesa, Novals, Vayl de seyn, Elms, Los Pahuls, Aholet, Terme davan, Gavas, Casteyl de Val de sos, Sos, Benasch cum valle, Capiello, Paniello, Pera rua.

Pallars,

Castel sent, Mur, Guardia, Liminyana, Castelló de Liminyana, Sent Barthomeu, Besturs, Tremp, Talarn, Segur, Val de Bahnuy, Olp, Spluga de Torayla, Capdella, Val d'assoa, Figueroles, Astiel.

Morela.

... Super reddit ... Alphambra. Cataviella. Aliaga. Villa roya ... cedia. Villa luenga. Campello. Nuevalas. Elno. de codos Toralba. Ossella. Montalba e aldeyas. Alcaniç e aldeas. Xulbe. Alcalá. Villar luengo. La Caynada.

(ACA, reg. 39, f. 144-149)

53

El rei Pere confirma a Foçain, alfaquí de Xelva, la possessió del bany del dit lloc, tal com l'havia tingut fins aleshores.

[Morvedre, 24 gener 1277]

Nos Petrus, etc. per nos et nostros confirmamus vobis Foçain alfaquino de Celva et placet nobis quod tu et tuis teneatis habeatis balneum de Chelva cum juribus et pertinenciis suis sicut ipsum hucusque tenuistis et habuistis. Mandantes baiulo et alcaydo nostro eiusdem loci quod nullum impedimentum vobis faciant super eo seu ipsum balneum permitant vos et vestros habere et tenere sicut usque huc ipsum tenuistis et habuistis. Dat. in Murovetere .IX. kalendas februarif anno dommini .M°.CC°.LXX°. VI°.

(ACA, reg. 39, f. 151^v)

54

El rei Pere comunica al rei de Castella Alfons el Savi que els sarraïns de Xelva s'han rendit a ell amb el castell, i li prega que mani als homes de Moya i altres llocs circumveïns que no facin mal als dits sarraïns; altrament, farà fer justícia.

[Morvedre, 24 gener 1277]

Illustrissimo et karissimo tanquam fratri plurimum diligendo Alfonso, Dei [gracia, Regi Castelle] Toleti, Legionis, Gallicie, Siville, Cordove, Murcie, Jaheynis et Algarbi, Petrus, per eandem Rex Aragonum, salutem et sincere dileccionis affectum, dileccioni vestre... quod sarraceni nostri de Chelva reddiderint nobis castrum de Chelva semet ipsos, et cum aliqui homines vestri de Moya et quorundam aliorum locorum vestrorum convicinatorum eos teneant in reguardo. Rogamus vos quatenus mandetis dictis hominibus vestris quod eisdem sarracenis de Chelva non faciant dampnum aliquod seu malum, nam si conqueruntur ab eis de aliquibus maleficiis, excepta gracia, nos inde eis fieri faciemus justicie complementum. Dat. in Muroveteri .IX°. kalendas februarif, anno domini .M°.CC°.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 39, f. 151^v)

1. Manca evidentment un verb.

55

Pere el Gran absol els sarraïns de Torres Torres de llur alçament i guerra de tots els mals que hagin fet als cristians durant la dita guerra. Els concedeix alhora el manteniment del fur i les consuetuds com als altres sarraïns de València, i la conservació de la carta que Jaume I va confirmar-los sobre llur franquesa.

[Morvedre, 24 gener 1277]

Nos Petrus, etc. absolvimus, remittimus et perpetuo deffinimus et perpetuo deffinimus (sic) vobis omnibus et singulis sarracenis de Torres Torres omnem petitionem, questionem et demandam

et omnem penam civilem et criminalem quas contra vos vel bona vestra possemus infligere, imponere vel movere racione alciamenti vestri et guerre quam fecistis nobis et terre et gentibus nostris seu racione aliquorum maleficiorum per vos perpetratorum in dicta guerra usque in hanc presentem diem aliquibus christianis. Ita quod racione predictorum vobis aliquam petitionem non faciamus nec fieri permittamus, set inde sitis liberi et perpetuo absoluti preter ea concedimus vobis quod tenebimus vos in foris et consuetudinibus sicut tenebamus alios sarracenos nostros regni Valencie et observabimus eciam vobis illam cartam quam habetis ad certum tempus super franquitatem vestram quamquidem dominus pater noster vobis confirmavit ut in dicta confirmacione continetur. Dat. in Muro veteri .IX. kalendas februarii, anno domini .M^o.CC^o.LXX°.VI°.

(ACA, reg. 39, f. 151^v)

56

Pere el Gran s'adreça als oficials i prohoms de Requena, perquè ha sabut que no han mantingut bé la treva establerta al regne de València.

[Xàtiva, febrer 1277] (entre documents del 12 i el 15)

Petrus etc. Dilectis et fidelibus suis officialibus et probis hominibus de Requena, salutem et gratiam (dileccionem?). Nuper, quando recessimus de Regno Valencie, significavimus vobis treugam quam recipamus cum sarracenis Regni nostri predicti ut si forte aliqui almotaceni vel pedones contra dictam treugam apud Requenam aliquos sarracenos de dicta treuga vel de pace vel res eorum ipsos sarracenos et res emparetis ac malefactores retineritis ut illud castigare possemus. Cum autem pro certo sciverimus quod non ita bene illud tenueritis sicut nobis per vestras litteras intimastis ...¹

(ACA, reg. 39, f. 162^v)

1. No segueix.

57

Carta de capitulació dels moros de Serra.

[Xàtiva, 15 febrer 1277]

Assò és carta feta entre lo senyor en P., Rey d'Aragó, e los moros de Serra enaxí que los moros d'aquel logar donen e liuren al senyor Rey el castel de Serra e luyren lo primer dia de maig primer vinent, e d'assò que donen els .x. raenes dels malors sarraïns lurs de mantinent per complir assò. E lo senyor Rey que don a éls .vi. millia sous e un rocí e una mula e vestir a .LXXX. moros, e los .x. que ayen melorament sobre los altres. Encara que el senyor Rey los dou redre los moros de Serra qui foren preses en Morvedre per raó de peynnora. Encara que'l senyor Rey assegura tots aquels moros dels qui se'n vulien enar e que'ls fassa guiar tro a Muntesa e aquels qui romanir volran en lo dit loc que sien franchs un an e que romangan en fe del senyor Rey salud e segurs e en lurs privilegis, e tot catiu que sia fugit de terra de crestians e vengut en Serra entrò ara que sia foro e son senyor no'l pusca cobrar. E tot bategat que sia vengut alí e sia tornat moro, si enar-se'n vol a terra de moros que o pusca fer, e el senyor Rey que'l fassa guiar tro a Muntesa, e si romania en la terra, que romangués crestià. E lo senyor Rey que no pusca ...¹ ne luyren, ne ren de lus térmens. mas que o tenga a si e a los ereus e sinó que'l senyor Rey sia tengut de redre les dites rahenes e tornar a Serra salves e segures. Feit fo assò en Exàtiva .xv. dies dins febrer de l'any de .M.CC^o.LXX.VI.

(ACA, reg. 39, f. 162^v)

1. Menjat pels corcs.

Carta de convinença del caid Abu Ishac al-Ašri al rei Pere per al lliurament del castell de Gartx.

[28 febrer 1277]

Carta de la covinença que l'alcaid Abraham féu ab lo senyor Rey ¹

[هذا] ظهير كريم امر بكتبه دون بطره بفضل الله عليك
 ارغون بما اتفق به مع القايد الاجل ابو اسحق الاشقري
 ان يعطى مولانا السلطان حصر غرج يوم الجمعة الاقرب واذا
 تحل الحصر المذكور في قبض مولانا السلطان على مولانا المذكور ان
 يهدخ للقايد حدرا من احرار المسلمين وان يكون تحت امته وعوفه
 وان يكسى له ولولده ويعطي له زوج من الخيل وزوج بغلات
 ويكسى اربعين راجل من رجاله كتب ليلة الادمث الثالث وعشرين
 من شهر رماضن عام خمسة وسبعين وستماية

(ACA, reg. 39, f. 169^v)

1. Versió del professor Vernet: per la qual ens és grat de regradar-lo:

«Aquest és un noble decret que ha manat escriure don Pere, per la gràcia de Déu rei d'Aragó. Conté l'acord amb el noble caid Abū Ishāq al-Asqarī' que lliurarà al nostre senyor el Soldà (rei) el castell de Garach el proper divendres. Quan el castell esmentat sigui en poder del nostre senyor el Soldà, nostre senyor esmentat (s'obliga a) fer acompanyar el caid per un equip d'homes lliures musulmans; que estarà sota la seva emparança i protecció; que el vestirà a ell i el seu fill; que li donarà dos cavalls i dues mules; que donarà vestits a quaranta dels seus homes. Fou escrit la nit del diumenge, 23 del mes de Ramadan de l'any 675».

El rei Pere mana al batlle de València, Pere de Sant Climent, que faci fer mal als sarraïns d'Ortxeta que han armat barques i fan mal als cristians.

[Artana, 10 març 1277]

Petrus, Dei gracia Rex Aragonum. fideli scriptori suo Petro de Sancto Clemente, baiulo Valencie, salutem et gratiam. Significamus vobis quod aliqua castra que Alcaçdus Abraym tenuerit et modo teneat alcaydus Mahomet vel alius non sunt nobiscum in p[ace]¹ vel treuga, imo volumus et placet nobis quod in ipsis faciatis fieri malum quantumcumque poteritis per terram et mare quoniam secundum quod intelleximus sarraceni d'Ortxeta armaverunt barcas et faciunt malum christianis, et vos si volueritis faciatis armari contra dictas barcas et sarracenos, volumus enim quod instruates bene illos quos mitetis contra ipsas barcas et sarracenos quod non faciant malum aliis locis sarracenorū qui sunt de pace et palia, ideo caveant sibi bene, preter ea, volumus quod faciatis

preconitzari publice ideo quare nos proponimus et faciamus fieri unam bonam cavalcatam contra ipsos sarracenos et si esset publicatum...¹sibi, volumus tamen quod detis licenciam omnibus volentibus malum facere sarracenis predictis faciendi eis malum et rebus eorum. Dat. Artane, .vi°. idus Marcii anno domini .M°.CC°.LXX°. sexto.

(ACA, reg. 39, f. 172^v)

I. Forat.

60

El rei Pere, havent sabut que alguns cristians porten queviures, armes i coses prohibides a Granada. Barbaria i altres terres «de sarrains de guerra», dona llicència a Guillem Moliner i Jaume de Guarius per armar un lleny o barca contra els d'aquells cristians.

[València, 6 abril 1277]

Cum nobis Petro, Dey gracia Rex Aragonum fuerit expositum quod aliqui christiani portant apud Granatam et Barberiam et alias terras sarracinatorum de guerra victualia, arma et res prohibitas, volentes istud quantum possimus evitare, damus licenciam vobis Guillelmo Molinari et Jacobo de Guarius de València quod possitis armare lignum seu barcham contra quoslibet christianos seu alios portantes arma, victualia seu res prohibitas ad teras sarracinatorum de guerra et capere eam libere ac eciam retinere nisi certum esset quod dicta victualia seu arma ad opus eorum seu in deffensionem eorum portarent et non ad vendendum. Est enim sciendum quod vos debitis de hiis quod ceperitis racione predicta computare nobiscum vel baiulo nostro Valencie loco nostri et dare nobis vel sibi inde fideliter quintam partem. Dat. Valencie, .viii°. idus aprilis, anno domini .M°.CC°.LXX°. septimo.

(ACA, reg. 39, f. 182)

61

El rei Pere demana a Aaron Abinafia i a altres jueus i butlles seus diverses quantitats que li són necessàries per a l'armament de galeres contra els sarrains, perquè no podrà comptar sobre el bovatge de Catalunya, que esperava tenir tot seguit.

[València, 8 abril 1277]

Petrus, Dei gracia, Rex Aragonum, fideli suo Aaron Abinafia, baiulo nostro, salutem et gratiam. Sciatis quod nos propter magna negotia que habemus in partibus istis, quibus oportuit et oportet nos maximas expensas facere, indigemus modo pluribus denariis quos necessarios habemus ad armandum galeas quas facimus ad maximum honorem nostrum et totius christianitatis quas incontinenti volumus mittere ad sarracenos et si contingeret eas remanere, quod absit, redundaret nobis et principio nominis nostri ad malam famam, vituperium atque dampnum. Quare rogamus, dicimus et mandamus vobis quatenus, visis presentibus, incontinenti, omni mora postposita, mittatis nobis per Guillelmum Oulomari, latorem presencium, .xx. millia solidorum jaccensium, quoniam in hoc nobis maximum servicium facietis, nec vos ad hoc possumus aliquatenus excusare cum non possimus nos juvare ad presens de bovatice Catalonie, quod incontinenti credebamus habere. Dat. Valencie .vi. idus aprilis anno domini .M°.CC°.LXX°. septimo.

Similis Mosse Portella .xx. millia solidos jaccenses. — Mosse Alfaquim, baiulo Cesarauguste .x. millia solidorum. Enneco Loris .xx. millia solidorum. A. de Setzera .x. millia solidorum. Iueus de Calataiub .v. millia solidorum. De tribut de sen Johan de Nadal qui ve.

(ACA, reg. 39, f. 180^v)

62

Pere el Gran s'adreça als bons homes i al consell de Requena, que tenen querelles dels moros de Xelva, i els acusa de no haver complert el manament del rei de Castella de tornar els moros i mores que van robar de Xulella i d'emparar els robadors.

[València, 10 abril 1277]

Don Pedro, por la gracia de Dios, rey d'Aragón, a los buenos homes e al Concello de Requena, salut et buena voluntat. Sabet que viemos aquellos mandados vuestros que a nos embiastes e entendimos que aviades querellas de moros de Chelva, hond vos respondemos a esto que priostos somos de fazer luego quanto devamos en aquello e en todas otras querellas que ayades de omnes de nuestra tierra si quier christianos o moros, por estiers vosotros no avedes cumplido el mandamiento del Rey de Castiella de render los moros e las moras e las otras cosas que nos fueron ropados de Chulella, antes sabemos por certo que los ropadores son con vos e andan en essa tierra e non queredes obedesçer al mandamiento del Rey de Castiella, e sería bien que lo complissédes e complissedes de dretcho. Ahun por dar a entender que a nós non place que entre homnes de la terra del Rey de Castella e de la nuestra aya ninguna discordia, faremos esto que vos pongades un bon homme de vuestra parte e nos pornemos otro, e aquellos ayan nuestras raçones e las vuestras e, a cognosçencia de los amos, complamos lo que devamos a vos, e vos a nos. Dat. Valencie .iiii°. idus aprilis.

(ACA, reg. 39, f. 184v)

63

Pere el Gran s'adreça als prohoms de Morvedre, Borriana, Castelló, Llíria, Alzira, Xàtiva, Cullera, Corbera, Onda, Morella, Sant Mateu i Paniscola, perquè enviïn a Pego els homes que els fixa, a fi de tallar els llocs en poder dels sarraïns.

[Alzira, 26 abril 1277]

Fidelibus suis probis hominibus Moriveteris, salutem et gratiam. Noveritis quod nos fuimus modo in morariis de Tarbena ut faceremus talari loca que tenent sarraceni ut reducerimus eos ad nostrum intellectum et voluntatem, et quare non habemus nobiscum magnam (ma) familia[m] predictum non potuimus talare eis sicut oportebat et ideo oportet nos iterum redire cum maiori familia ut faciamus talari loca ipsorum ut non liceat eis colligere fructus et expleta, quod, si fieret, nobis ad mangnum dampnum et incomodum redundaret. Quare mandamus vobis quatenus mitatis nobis, visi (*sic*) presentibus, centum bonos homines de vestris cum securibus et alis (*sic*) apparatus eorum, cum pane ad unum mensem, ita quod a die jovis proxime ventura ad dictos locos sint nobiscum apud Pego. Dat. Algezire, .vi°. kalendas madii anno domini .m°.cc°.lxxx°. septimo.

Similis hominis (*sic*) Buriene .c. homines
 Similis hominis Castelionis .cc. homines
 Similis hominis Liria .c. homines
 Similes hominis Algezira .cc. homines
 Similis hominis Xative .ccc. homines
 Similis hominis Cullera et Corbera .cc. homines
 Similis hominis Onde .c. homines
 Similis hominis Morella .cc. homines
 Similis hominis Sent Matheu .c. homines
 Similis hominis Paniscola .c. homines.

(ACA, reg. 39, f. 190)

64

[Xàtiva, 3 maig 1277]

Nos Petrus, etc. Recognoscimus tibi Fferrario, scutifero nobilis comitisse Vngarie quod tradidisti nobis duo millia solidos regalium que ipsa comitissa habebat in Xativa que quidem duo millia solidos promittimus solvere eidem comitisse vel cui voluerit loco sui in pace. Dat. Xative, .v. nonas madii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. septimo.

(ACA, reg. 39, f. 191^v)

65

El rei nomena procurador seu el cavaller Eiximèn Sabata, per rebre en nom seu el castell i la vila de Montesa, que els sarraïns havien promès lliurar en la festa de Pentecosta ja passada (17 maig).

[Xàtiva, 20 maig 1277]

Noverint universi quod nos Petrus, Dei gracia Rex Aragonum constituimus et ordinamus certum et specialem procuratorem nostrum vos Eximenum Sabata, militem nostrum presencium exhibitorem, ad petendum et recipiendum nomine nostro Castrum et villam de Montesa ab alcaydo Abu ben abenayça e Abdela Abinfen et ab aliis ad quos ad quos (*sic*) pertinent et quorum interest, cum omnibus juribus suis et pertinenciis universis, promiserunt domino Jacobo, inclite recordacionis patri nostro et Alnaldo Scribe nomina sue tradere dictum castrum et villam eiusdem dicto domino Regi vel cui ipse voluisset in festo Pentagostes proxime transacto. Nos enim ratum et firmum habemus perpetuo quod per vos factum fuerit in predictis in cuius rey testimonium presens procuratorium sigilli nostri minime fecimus roborari. Actum est hoc in Xativa .xiii^o. kalendas junii anno domini .M^o.CC^o.LXX°. septimo.

(ACA, reg. 39, f. 192^v)

66

El rei Pere, no tenint prou de la resposta que li han fet, demana als sarraïns de Montesa una resposta certa si li compliran el que és llur deure envers ell — és a dir, si li lliuraran el castell.

[Alzira, 22 maig 1277]

Fuit missa littera de credencia alcaydo de Muntesia ut crederent Eximeno Çabate que credencia erat sic quod restituerent domino Regi castrum villam de Muntesia quod castrum et villam debuissent reddisse in festo penthecostesi preterito ut patet per publica instrumenta inde facta.

Et cum dominus Rex non esset contentus de responsione quam dictus alcaydus sibi fecit ad predicta per dictum Eximinum et etiam per litteras suas iterato monuit eundem alcaydum per alias litteras suas sarracenicis sub modo infra scripto.

De nós en Pere per la gràcia de Déu Rey d'Aragó als feels seus Mohamet Benayhe Abenayça, alcayt de Muntesa, e Ben Farim etc. salutem et gratiam, fem-vos saber que avem vistes vostres letres de resposta que'ns tramesés per Examèn Çabata, cavaler nostre, sobre la demanda que él vos féu de part de nós del castel e de la vila de Muntesa, la qual resposta nós no tenim per bastant, per que'us deim e'us manam que vós nos fassats resposta certa si'ns cumplirets so que vós nos sots tenguts de fer, car nós aparellats som de complir a vosaltres zo en què tenguts vos siam e de guardar e de defendre vosaltres e les vostres coses, axí com los altres nostros hòmens e les nostres coses e de fer a vós gràcies e amors, asò cumplit, si que vosaltres vos deyats tenir per paguats e d'aquestes coses; e d'aquestes cozes volem que creegats al davant dit Exemèn Sabata per portador de les preseus letres. Data Algesire .xi. kalendas junii anno domni .M^o.CC^o.LXX°. septimo.

(ACA, reg. 39, f. 192^v)

67

El rei escriu als homes de Saragossa i d'altres llocs d'Aragó, perquè, havent estat trencades pels sarraïns les convencions per al lliurament de Montesa i sabent que vénen companyies de genets, acudin a Xàtiva, al més tard, el 8 de juliol.

[Xàtiva, 28 maig 1277]

Petrus, Dei gracia, Rex Aragonum, fidelibus suis universis hominibus Cesarauguste, salutem et gratiam. Bene scitis quod nuper mandavimus vobis per litteras nostras quod faceritis nobis exercitum, et, ob preces et gratiam vestri, elongavimus vos de dicto exercitu per totum mensem aprilis proximo preteritum et diximus vobis quod elonguaremus vos amplius nisi ergo alia familia janetorum venturii in Regno Valencie vel si alcaidus et sarraceni de Montesia non frangerent nobis pacta et conveniencias quas habebant nobiscum, quod debebant nobis redere dictum castrum. Unde cum ista duo simile intervenient in hoc Regno quod familia janetorum venit et alcaidus et sarraceni de Montesia nolunt nobis observare seu complere ipsas conveniencias, et ideo habeamus procedere contra ipsos, mandamus vobis quatenus, visis presentibus, veniatis ad nos, cum armis et aliis apparatus vestris ad panem, ad quatuor menses, ita quod ad longius sitis nobiscum in Xativa octava die introitus mensis julii. Dat. Xative .v°. kalendas junii anno domini .m°.cc°.lxx°. septimo.

Sub forma predicta scripsit dominus Rex pro hominibus locis regni Aragonum quibus scripserat in Turolio idus januarii.

(ACA, reg. 39, f. 194v)

68

El rei convoca els cavallers heretats en el regne de València, l'arquebisbe de Tarragona, el bisbe de Tortosa i el de Segorb, l'abat de Muntaragó, el prior de Roncesvalls, el mestre del Temple, el castellà d'Amposta, el comanador d'Alcanyis i de Montalbà, perquè acudin, amb companyia de cavallers.

[Xàtiva, 28 maig 1277]

Item .v°. kalendas junii anno domini .m°.cc°.lxx°. septimo, misit dominus Rex litteras omnibus militibus hereditariis et habentibus hereditamenta in regno Valencie, sub hac forma, scilicet quod milites qui sunt in regno veniant incontinenti, et milites absentes in festo Santi Johannis sint ubicumque dominus Rex fuerit. Scripsit etiam archiepiscopo Terrachone et episcopo Dertuse et abbati Montisaragonum et priori Roncivallis quod mitant familiam militum racione hereditamentorum que habent in dicto Regno, et episcopo Segorbii quod veniat. Et scripsit etiam magistro templi et castelano Emposte, et comendatori de Alcanicio et de Montealbano quod veniant et sint cum domino Rege in festo sancti Johannis cum familia militum bene parati. Nonima militum quibus scripsimus sunt hec:

Jacobus, filius dompne Therese, Bernardus Guillelmi de Entença, Berengarius de Entença. Artaldus de Alagone. Carrocius. Dompna Alda quod mitat familiam, Guillelmus Raimundi de Montecatheno. Bertrandus de Bellopodio. Eiximinus de Urrea. Dompna Maria Fferrandi quod mitat familiam. Atho de Lison, Guillelmus de Rochafuy, Ferran Peris de Pina, Petrus Eximeni de Montornès, Dalmau de Vilanova, Pons de Vilanova, Garcia Sanches d'Enadre, Guilabert sa Noguera. Los fils d'en Gauceran de Muntcada. Guillelmo de Vilaragut. En Castelnou. Exemén Peres d'Osca. Tобaldo Yvanyes d'Arredia. Lop Exemenis d'Arredia, Exemén Peris de Calahora. Alfonso Martinis de Morella. Heredibus d'en Dragó. Heredibus d'en Ruis Peris de Tarassona. Garcia Enegis, P. Michel, P. Remir, Blasco Maça, Blasco d'Atrosillo, Exemén Peris d'Oris, Andreu d'Albalat, Pero Lopis de la Cambra, Pelegrí de Montagut, heredibus Ruy Sanches d'Altera, Exemén d'Alvero, Garcia d'Alvero, heredibus Berengarii de Cervà. Ruys Sanches de Vargays, fil de n'Artal d'Orto, Pelegrí de Bolas, Guillelmo Ciutadía, Bertrandus de Canellis, Berengarius Lansol, Arnaldus Gamel, P. de Sarrià, Petrus Remiriz, Ruy Martinis de Sagra, Loç filç d'en Gil d'Atrosillo, Sanç d'Orta, Ruy Sanches de Calatayo, heredibus Eximini Çabata, filiis Eximini Romeu, En Riusech per Ribaroya, Ferran Sanches d'Algestira, P. Urós, Blasco Peris de Tarassona, P. Çabata, Ferran Garcés de Bielsa, heredibus Petri Sabata, heredibus Garcie Peris de Loris, heredibus Pelegrini de Paterna, dona Saurina, germana d'en Garcia Peris Exemenis, dona Carmona, mulier d'en Golçalvo, heredibus Michelis Garcie d'Oylo, Jacobus de Oblites, Exemén Çabata de Borga, Exemén Sabata de Morvedre, dona Silia, mulier d'en Fortun Peris

de Borga, Ferran Peris d'Algesira, P. Martinis d'Oblites, Michel d'Oblites, G. d'Anglerola, En Pena fel, En Bernardí, Johan Martinis d'Aredia, Sancho Ruy de Corela, P. Ruys de Corella, Roger de Loria, Michel Lopis de Planes, En Priuti(?), Fortuny Garcés d'Oylo, Pons de Materó, A. de Materó, Bernat de Sarrià, Martí Lopis d'Oblites, heredibus A. de Montsó, heredibus de Johan Exeminis d'Osa, heredibus d'en P. Gavardà, filiis d'en Gil Gavardà, Berenguer d'Ofegat, Sancho Peris d'Alenda, Amor Dionis, Gabriyei Dionis, Martín Xemenes, G. Jofre, Jacme Grony, heredibus Berengarii de Lacera, G. Sal, Lop de Vaylo, P. del Bosc, Bertran de Vilanova, Alfonso Peris, Sancho Peris de Xèrica, Pons G. de Vilafranca, Abbas de Çagra, Sancho Sanchis de Loris, e de son frare, los hereus d'en Nyunyo Martinis, los hereus d'en Romaní, Roderic Ortis de Bresim, Exemèn Sançiç d'Orradre, Gonçalvo Exemenis de Parancisa, P. Simon, filiis d'en Mir e Ciutadia, uxori d'en Guil Exemenis, Ff. des Prats, uxori d'en Bonasonat de Vallebrera, Dominico Guilabert, Ruy Exeminis de Bunol, P. Dies de Bina-colet, Pero Garcés de Janoés qui ha muler la fila d'en Michel Peris de Vinyals, Exemèn Peris de Pina, fil d'en Exemèn Peris de Pina, Gil Martinis, fil d'en Bernat Guillem d'Entença, Guillem Ramon de Montpeller, misser Umbert, misser Jacme de les leys, filio Exemieni Petri de Turullo, Lop de Pomar, Martin Julianis, R. de Calvera, Romeu Martinis, senyor de Surita, Martin Eneguis, P. Eneguis, Roderic Eneguis, P. Alaman, Exemèn Peris de Novalés, Martin Peris de Novalés, P. Latron, Lupo Otxena, P. de Morella quod serviat cum uno equo armato.

(ACA, reg. 30, f. 194^v-196)

69

El rei Pere mana als seus oficials i súbdits que respectin la concessió feta a Mahomed Abu-Abdele-Aben-Beridi, algtzir del rei de Tlemecèn, senyor de Salé, per poder anar, venir i estar en aquestes parts amb totes les seves mercaderies, les quals seran lliures de venda i peatge, com també les mercaderies que envii pel seu fill o el seu germà.

[Canals, 5 juny 1277]

Petrus Dei gracia Rex Aragonum. universis officialibus et subditis nostris ad quos presentes pervenerint, noveritis nos concessisse Mahometo Abo Abdele Aben Beridi, alguasiro Regis de Tiringé, domino de Salé, quod, dum Rex Tiringé fuerit nobis in pace et habuit nobiscum pacem et amorem, possit venire in terram nostram et stare et redire salve et secure cum omnibus mercibus suis et quod sit franchus et liber ab omni lezda et pedagio ipse et merces et res ipsius et eciam si aliquas merces miserit ad partes nostras per filium vel fratrem suum sint salve et secure et franche et libere et ductores earum predicti, ipsis jurantibus quod dicte merces sint dicti Mahometi. Quare mandamus vobis quatenus predictam nostram gratiam observetis dicto Mahometo prout superius continetur et contra eam non veniat nec aliquem contravenire permitatis aliqua racione. Dat. apud Canals nonas junii anno domini .M°.CC°.LXX°. septimo.

(ACA, reg. 30, f. 196^v)

70

El rei mana comparèixer davant seu o davant el jutge Albert de Lavània, el noble baró Berenguer d'Entença o el seu procurador, disposat a fer complement de justícia a Berenguer Dalmau, ciutadà de València, que l'acusava, com també al seu alcaid del Puig de Santa Maria, d'haver-li inferit injúries i violències.

[Xàtiva, 16 juny 1277]

Petrus, Dei gracia, Rex Aragonum, viro nobili et dilecto Berengario de Entença, salutem et dileccionem. Ex parte Berengario Dalmacii, civi Valencie nobis fuit conquerendo monstratum quod vos et alcaidus vester seu baiulus de Podio beate Marie intulistis et infertis sibi in alqueria de Cebolla et hominibus eiusdem alquerie injuste plures injurias et violencias. Quare mandamus vobis quatenus hinc ad .xxx. dies continue subsequentes compareatis coram nobis per vós vel procuratorem vestrum idoneum, vel coram Alberto de Lavania, dilecto iudice nostro, paratus predicto Berengario Dalmacii facere super predictis justicie complementum. Quamquidem diem adeo prolixam loco trium citacionum vobis preemptoriam assignamus. Dat. Xative .xvi. kalendas julii anno domini .M°.CC°.LXX°. septimo.

(ACA, reg. 30, f. 201)

71

El rei dóna llicència a Pericó Roig perquè, malgrat la guerra amb Montesa, pugui anar-hi, quan vulgui, amb les seves mercaderies, sempre que no es tracli d'armes o coses prohibides, i pugui redimir-hi cristians captius. El guialge comprèn també alguns mercaders sarraïns de Montesa mateix.

[Xàtiva, 20 juny 1277]

Nos Petrus, Dei gracia, damus licenciam vobis Pericono Roig quod non obstante guerra quam habemus cum Muntesia possitis mitere et ire ac intrare Muntesium quancumque volueritis cum rebus et mercibus vestris, dum modo arma seu res prohibitas ad dictum locum non portetis vel mitatis, et possitis ibidem christianos captivos redimere et aducere vobiscum. Nos enim guidamus vobis dictas res et merces et portantes easdem. Guidamus etiam cum presenti carta et assecuramus Abdurasmem, Alcarmem et Jaffer Axohain sarracenos et mercatores de Muntesia et omnes merces eorum in veniendo apud Xativam vobiscum vel sine vobis et stando ibidem ac etiam redeundo cum mercibus supradictis, ita quod nullus confidens de nostri gracia sit ausus dictis sarracenis vel rebus an mercibus eorum in veniendo ut dictum est in Xativam, stando ac etiam redeundo, vobiscum vel sine vobis, malum facere neque dampnum, immo eisdem providant de securo transitu et conductu. Predicta enim durare volumus donec post .vi. dies ea nobis placuerit revocare. Dat. Xative .xii. kalendas julii, anno domini .m°.cc°.lxx°.vii°.

(ACA, reg. 39, f. 208v)

72

El rei Pere reconeix als jueus de les aljames de Barcelona, Girona, Besalú i Lleida el privilegi que tenen pel rei Jaume de franquesa de bovatge; però els demana que contribueixin, amb les quantitats que els indica, al pagament de les grans despeses que té, a causa, sobretot, de la lluita contra els sarraïns i l'armament de galeres.

[Xàtiva, 21 juny 1277]

Petrus Dei gracia, Rex Aragonum, fidelibus suis alyame judeorum Barchinone, salutem et gratiam. Noveritis nobis expositum fuisse ex parte vestra per fidelem baiulum nostrum Jucefum Ravaya quod vos habetis privilegium a domino Jacobo, inclite recordacionis patre nostro super franquitate bovatici, super quo vos excusatos habemus et volumus quod sitis inde franchi. Verum cum ratione nove dominacionis nostre et ratione plurimum arduorum negociorum quibus intendere habemus propter que expensas maximas nos facere oportet cum propter guerram quam habemus cum sarracenis atque etiam ratione expensarum quas nos facere oportuit et oportet in galeis quas fieri et armari fecimus vestrum servicium necessarium habeamus, rogamus et dicimus vobis quatenus in auxilium predictorum donetis nobis .xxx. millia solidorum barchinonensium, quos, visis presentibus, incontinenti, omni dilacione et excusacione postpositis tradatis pro nobis loco nostri fideli nostro Mosse Ravaya, qui ipsam quantitatem conversere debet in expedicionem dictarum galearum, quam expedicionem quantum tardat redundat in dampnum et scandalum nostrum, vos eciam iterato rogantes quod in hiis nullam excusacionem vel dilacionem ponatis quam ad memoriam reduamus quod quando ab hominibus terre nostre auxilio in nostris necessitatibus non habueramus a vobis auxilium consuevimus recipere, unde non esset nobis bonum quod nunc cum haberemus opus hinc subsidium ab hominibus terre nostre quare in presenti ab universis de vobis aliquod non habemus. Dat. Xative .xi. kalendas julii anno domini .m°.cc°.lxx°.vii°.

Similis fuit missa aljame judeorum Gerunde et Bisuldoni de .xv. millia solidorum.

Similis fuit missa aljame Ilerde de .vi. millia solidorum jaccensium.

(ACA, reg. 39, f. 209v)

73

Pere II escriu al seu fidel Ermengol, justícia d'Alzira, manant-li que en nom del rei assigni dia als homes i dones que anomena perquè compareguin davant Ramon de Manresa, onsevulla que sigui el rei, per a respondre del barveig de la moreria d'Alzira.

[València, 26 juny 1277]

Petrus, Dei gracia Rex Aragonum, fideli suo Ermengaudu, justicie Algesire, salutem et graciam, Mandamus vobis quatenus, visis presentibus assignetis ex parte nostra diem martis proxime ventura preemptoria ad proponendum et dicendum quicquid proponere vel dicere voluerint coram Raymundo de Minorisa ubicumque nos fuerimus contra inquisitionem factam super barrigio morerie omnibus istis que secuntur: R. Sequerre, Berengario Urgelès, P. Serrano, P. de Elparia, Berengario de Na Mandonia, Bonaquer, Dominico Guascó, Berengario Pelicer, Justet batiat, Dominico batitzato, Martino f. batitzato, Dominico Xorelado, Dominico de Geraniu, Bernat de [Val?]daura, Theriese uxori quondam Micchel, P. Dolit, Bernat de Na Barçolona, R. Texidor, Bernat qui moratur cum Ja. Escuder, Aparicio, Galiden, Martino de Spessa, F. traginer marito de Na Amada Micheli qui moratur cum Ferran Sanxis, Johan Amoret, marito de na Catarina, Ja. qui moratur cum Johanne de Vuyol, P. Fuster, Dominico Gil, G. de Cremades, Dominico Cavaleri, Berengario de Nepes, Bondia batiat, en Cabrera, Bernardo de Calidis, En Calders, F. Rayc, similiter files de na Cabrera, Bernat de Calidis qui moratur in ravali, filio d'en Cama ... et matri eius Carbona, Petro Januarii filio d'en Gil Tafur, Bernat Marsol, Andree Dunola, Francisco filio Petri Sancii, G. de Cilla, Nicholae uxori quondam Irraqueti,¹ Romeo Pervigno d'en Grayana, Berengario de Calidis, G. Venrel, Romeo Peira, P. Peronela, R. de Ture, Michel Ff., Martino de Carcastello, P. Ermengaudi, Johan de Buyol, P. Paschali, Galindo, Berengario de na Mandonia, Raimundo de Poale, uxori Martini de Mila, Petro Rossel, Guillelmo de Anglada, Paschali de Alcludia de Carlet, Fernando Sancii, Marcio Galindo. Dat. Valencie .vi. kalendas Julii, anno domini m^o.cc^o.lxx^o. septimo.

(ACA, reg. 39, f. 210^v)

1. Sembla que ha de tractar-se del cognom del marit, però no responem que aquesta sigui la bona lectura. El final també podria ésser *quanti* com el començament podria ésser *vera*.

74

El rei comunica als seus oficials i súbdits que ha concedit al lloctinent del batlle de València, Berenguer de Conques, llicència per a agafar tots aquells, cristians, jueus o sarraïns de pau, que trobin duent vitualles, contra l'ordinació del rei, sense l'albarà exigir.

[València, 3 juliol 1277]

Petrus, Dei gracia Rex Aragonum fidelibus suis universis officialibus et subditis nostris ad quos presentes pervenerint, salutem et graciam. Noveritis nos concessisse ac licenciam dedisse Berengario de Conques, tenenti locum baiuli Valencie, quod ipsi vel illi quos ad hoc posuerit possint capere quoscumque christianos, judeos vel sarracenos invenerint portantes victualia vel arma seu alias res prohibitas ad sarracenos [de guerra?] vel loca eorum; possint eciam capere quoscumque sarracenos de pace invenerint portantes aliqua victualia contra ordinacionem nostram abs[que] albaranis tabule Valencie si in termino Valencie vel circa terminum inventi fuerint, vel absque albaranis aliorum officialium nostrorum locorum quibus dicta victualia extraherent et licet victualia predicta cum albaranis portarent si majori quantitates eis inveniretur quam eis concessum esset in dictis albaranis similiter volumus quod capiantur quorum omnium predictorum sarracenorum presumptionem talia per hanc medietatem taliter capientes eosdem et alia medietatem recipiant nostri baiuli loco nostri. Quare mandamus vobis quatenus eisdem super hoc nullum impedimentum seu contrarium faciatis nec fieri permitatis. Immo eisdem prestetis auxilium et juvamen. Istud enim durare volumus dum nostre placuerit voluntati et dum utantur legaliter de predictis. Dat. Valencie .v. nonas julii anno domini .m^o.cc^o.lxx^o. septimo.

(ACA, reg. 39, f. 220^v)

El rei Pere s'adreça a bon nombre de feudataris catalans manant-los que acudin allà on ell sigui el dia 1.º de setembre perquè té notícies que, al regne de València, creix la multitud dels genets i perquè l'alcaid i els sarraïns del castell de Montesa li han trencat les convencions.

[València, 3 juliol 1277]

Petrus, Dei gracia Rex Aragonum, dilecto suo salutem et dileccionem. Cum in Regno Valencie, secundum quod nos audisse credemus multitudo crevent janetorum et alcaidus et sarraceni Castri de Muntesia fregerint nobis pacta et convenencias in quibus erant nobiscum super restitutione dicti castri quod nobis reddere contradicunt et ideo simus cum eis in guerra, propter quod vos et alios subditos nostros in deffensione dicti Regni valde necerarios habeamus, mandamus vobis quatenus veniatis ad nos cum equis, armis et aliis apparamentis vestris in deffensionem et subsidium dicti Regni. Ita quod in prima die proximi venturi mensis septembris sitis nobiscum ubicumque nos fuerimus in dicto Regno parati servire nobis secundum quod nobis tenetis. Data Valencie .v. nonas julii anno domini .M.º.CC.º.LXX.º. septimo.

Sub forma predicta dominus Rex militibus infrascriptis.

Isti tenent feuda:

Icardo de Talarno — Bernardo de Capdella — Bernardo de Maloleone — Raimundo de Peralta — Alamando de Torayla — Guillelmo de Bellera — heredibus Mironibus A. — filiis Guillelmi de Erillo — Petro de Meytats — Bernardo de Torayla — Poncio de Peralta — Raimundo de Siscar — Bernardo de Cornudella — Raimundo de Ape — Berengario de Tamarito — Raimundo d'Orcau — Gombaldo de Benavent — Petro de Vilamuro — Bernardo de Beranuy — Johanni de Logran — A. Petri d'Aguilaniu — Petro de Sancto Vicencio — Raimundo de Fontova — Guillelmo de Mediano — A. de Loadano — Heredibus Bernardi de Montanyana — Filiis Jordani de Peralta — Guillelmo de Beranuy — Poncio de Erillo — Icardo de Muro.

In vicaria Ilerde:

Raimundo de Montecatheno domino Frage — ff. et h.¹ Dominus Rex excusavit ipsum donec ad mandatum ... ret. Raimundo de Servaria, domino castri asinorum — ff. Berengario de Podio Viridi — ff. Guillelmo Raimundo de Montecatheno — ff. ho. Geraldo de Capraria — ff. ho (dominus Rex excusavit ipsum quantum ad presens). Hugueto de Angularia — ff. ho. Raimundo de Montecatheno — ff. et ho. Jacobo de Cervaria — ff. ho. Periconus (*sic*) de Montcada — ff. et ho.

In vicaria Terrachone:

Guillelmo de Claromonte — ff. Bernardo de Cambrils — ff. Castlanis de Vilalonga — ff.

In vicaria Cervarie:

Petro de Queralto — ff. Ponç de Concabela, Bernardo de Riner, Sibilia de Muntfalcó, Berengario de Concabela, Sadrio de Riber. Militibus de Podio alto, de Guardia et de Timor — ff. Heredi A. Sardi — ff. Berengario de Jorba et F. A. Muntcortès. Militibus de Montmaneu et de sa Paladella — ff. Militibus de Copons, de Vaciana et de Muntfalcó — ff. Heredi Ermengaudi Senesterra — ff. Castelanis Cervarie. Poncio de Ribelles — ff. Militibus de Camarasa, de Cubels et de Muntgay, Peramola militi — ff. [Presens Marti] de Belveer — ff. Berengario de Vilanova, Guillelmo d'Abeylla. Pí. de Muntroig.

Baiulia Barchinone:

Gastoni, vicecomiti bearnensi — ff. Geraldo de Cervilione — ff. Castlanis Ville franche — ff. Heredi Hugueti de Cervilione — ff. Raimundo de Ripis — ff. Bernardo de Castro episcopali — ff. Bernardo de Scintillis — ff. et ho. G. de Montcluso — ff. G. de Monte serrato — ff. G. de Rayadello — ff. Gaucerando de Pinós, senior — ff. Raimundo de Peguera — ff. Ff. de Monte regali — ff. Bernardo de Scintillis — ff. Guillelmo de Sancto Vicencio — ff. Raimundo des Papiol — ff. Bernardo Ça Portella — ff. honoris de Portella et de Luçano. Heredi Ponciis de Cervaria — ff. Tenenti locum

1. Aquesta abreviatura deu voler dir *feus i honor*.

Bernardi de Castelleto. Berengario de Entença — ff. Gaucerando de Pinós juniore — ff. Ponç de Gualba — ff.

In vicaria Gerunde:

Jaufrido vicecomiti de Rochabertino — ff. Geraldo vicecomiti Caparie — ff. Guillelmo de Canet — ff. per lo castell de Palau. Huguet de Santa pau. Raimundo de Ad mani — ff. A. Guillelmi de Cervillione — ff. Raimundo de Capraria — ff. Geraldo de Cerviano — ff. Arnaldo de Vilademan — ff. Mascarosio de Cucals — ff. Heredi Petri de Corneliano — ff. (Jacobo de Corneliano). Guillelmo de Monterubeo — ff. Heredi Guillelmi de Crexello — ff. Guilaberto de Crudillis — ff. Galceran de Sales. Tymbós. uxori quondam Raimundi d'Empuriis — ff. Filius Raimundi de Solerio.

Ramon Folc — ff. Arnau Roger, comte de Payllars — ff. Sibilia, comtessa d'Anpuries — ff. Na Beatriu de Melan, sa filla — ff. Guillem Galceran — ff. Gilabert de Centeylles — ff.

(ACA, reg. 39, f. 219^v-220)

76

El rei guia i assegura diversos adalils, almocatens, peons i companyia d'aquells, que van intervenir en el barreig, fet als sarraïns del castell de Xulella, fins quinze dies després de la festa de Nadal.

[Gandia, 12 juliol 1277]

Nos Petrus, Dei gracia Rex Aragonum, guidamus et securamus vos Sancium de Serra et Diagum Lupi de Maça Johannem Juvenis et Martinum de Peytanina, adaly, ac omnes almocatenos, pedites et familiam vestram qui interfuerunt simul vobiscum barrigio, raubarie et invasioni que fecistis de sarracenis et sarracenis castri de Xuliela, et rebus ipsorum, hinc usque ad quindecim dies sequentes post festum Natalis domini proximo venturum dum tamen a vos aut pedites aut familiam vestram non sitis culpabiles in alio preter quam predictis. Mandantes per presentes universis oficialibus et subditis nostris quod per totum dictum tempus vos aut pedites aut familiam vestram vel bona vestra et ipsorum racione dicti barrigii et invasionis non impediatis aud gravent vel molestent. Dat. Gandie .IIII. idus julii anno domini .M^o.CC^o.LXX.VII°.

(ACA, reg. 39, f. 222^v)

77

Lletra del rei Pere a Ramon Folc, vescomte de Cardona, recordant-li que el rei Jaume, a precis seus, quan va convocar-lo, l'any abans, a la lluita contra els sarraïns valencians, li havia atorgat remissió del servei feudal; però que ara, ell, a causa de la situació del regne de València, necessita que vingui amb els seus cavallers per al primer de setembre.

[Xàtiva, 13 juliol 1277]

Petrus Dei gracia, Rex Aragonum viro nobili et dilecto Raimundo Fulconis vicecomiti Cardone, salutem et dileccionem. Si bene recolitis cum dominus Jacobus, inclite recordacionis pater noster requireret a vobis anno preterito quod serviatis sebi feuda que tenebatis pro eo contra sarracenos pro deffensione Regni Valencie vos pro predictis misissetis ad ipsum dominum Regem Berengarium de Cardona et Guillelmum de Brulio ut obtinerent ab ipso domino Rege quod remitteret vobis dictum servicium quod per ipsum dominum Regem vobis fuerat postulatum. Cum igitur in Regno Valencie multitudo creverit janetorum, et alcajdus et sarraceni castri de Muntesia fregerint nobis pacta que habebant nobiscum super restitutionem dicti castri, propter quod sumus in guerra cum eis et ideo dictum servicium ad presens necessarium habeamus, mandamus vobis quatenus ex quo tunc vestre satisfacimus voluntati veniatis et preparatis vos incontinenti paratus servire nobis dicta feuda, vel mitatis nobis familiam militum quam per ipsis feudis tenemini facere debetis taliter quod stetis nobis vos vel dicta familia prima die mensis septembris proxime venientis. Dat. Xative .III°. idus julii anno domini .M^o.CC^o.LXX°. septimo.

(ACA, reg. 39, f. 221)

78

Nota en català del contingut d'unes quantes cartes que duu Mossé (Ravaya?) a Saragossa, una de les quals relativa a la fonsadia de tots aquells de la host que havia d'anar al regne de València, que romanguessin a Saragossa.

[Entre docs. datats el 15 juliol 1277]

Item leva carta en Mossé per a n Juhàn Gil del Pont de la Regina que fos jutge general de tots los pleytz que en Mossé per rahon del Rey auria ab neguns del merinad de Çaragoça.

Item leva altra carta com lo Rey manave al dit en Juhàn Gil que feés inquisició contra en Jahuda sobre aquellas cosas que el dit en Mossé li dirie.

Item leva altra carta com lo Rey manave al dit en Mossé que tulgúés la fonsadia de tots los qui romanrien en Çaragoça de la host en la qual devien venir el Regne de València.

Item leva altra carta al sobredit en Juhàn Gil que feés inquisició contra en Simon Sageró e contra sa muller, per rahon d'una sirventa lur, la qual havien messa en torments e feta rodar en menyspreu de la senyoria.

(Reg. 39, f. 223)

79

Instruccions de Pere el Gran a l'abat de Verola, missatger seu prop del rei de Castella Alfons X el Savi i prop del seu fill l'infant Sanç.

[Juliol 1277]

Aquestes són les coses que deu dir l'abat de Berola al Rey de Castella de part del Rey d'Aragó. Primerament que sobre la missatyeria per maestre Çuero feta de part del Rey de Castella al Rey d'Aragó a València, la qual missatyeria lo dit abat...¹ tramès lo dit Rey d'Aragó per Pero Martinis d'Artesona resposta al Rey de Castella que ell, lexada tota la ffrontera e la guerra e els altres affers que aquí avia entenem fer servid a Déu e a cascú d'ells e de cumplir son deure, vendria en Aragó, a les parts de la frontera de Castella e de Navarra, e veuria's ab ells per tractar pau e adob entre éls.

Item que'l Rey d'Aragó, lexats e desemparats tots aquells fets, venc en Aragó, e, com fo aquí, trobà que avien tractat de pau e preses treves, de la qual cosa lo Rey d'Aragó és molt pagat. E pus aquell peril no·y és a ara, torna-se'n a aquells affers que avia desemparats, e majorment per ço cor los sarraýns li an trencada la treva, per ço cor la sua presència és molt necerària a aquella terra; però si'l Rey de Castella vol ni a gran mester fa sua vista, fassa-li-o saber e el Rey d'Aragó com aja donat alcun bo endreçament a aquells fets vendrà volenterosament a la sua vista en loc covinent.

Item a dou Sancho, com lo Rey d'Aragó, per metre pau e adob entre'l Rey de França e el Rey de Castella era vengut en Aragó e avia desemparada la frontera e tots sos fets, e que ara, pus treves hi a, e peril no·y ha quant a ara, torna-se'n a la frontera e a aquells fets que avia desemparats en què la sua presència és molt necerària, majorment que els sarraýns li an trencada la treva, e de ço que él avia dit a Portolès com venc a València no o dix per ço que ell vengés al Rey a vista, ja sia ço que tota via plagés a ell la sua vista. Mas dix-li sobr'aquells fets que Portolès li deya que quant que's vessen que ell li·o diria axí com a ell o dehia. Pero, si a don Sancho és la sua vista mester ni la vol, a ell plaurà molt, com aja donat alcun bon adressament a aquells fets.

(ACA, reg. 39, f. 226v. Entre un doc. datat 2 idus d'agost de 1277 i un altre de datat 13 kalendas d'agost)

1. Corc.

80

Pere el Gran reclama prop dels oficials del rei de Castella perquè siguin detinguts alguns almocatenes i peons castellans que van envair el raval de Cocentaina i es van endur a Castella sarraïns i sarraïnes que també els prega de restituir-li.

[Xàtiva, 19 juliol 1277]

Petrus Dei gracia Rex Aragonum. Dilectis suis officialibus Regis Castelle, de Murcia, de Alacant, de Ayora, de Exorquera, de Riquena, et aliorum locorum Regis Castelle ad quos presens littera pervenerit, salutem et bonam voluntatem. Sepades que nos dixeron por cierto que día domingo primero passado, Ruy el Adalyt e Johan Gómez, e Domingo Gomes, e Polelo, e Pedro de Saix, e García Remirez, e Domingo Pérez d'Ocaymia, e Bernat Çavit, e Pero Muynós, con otros alcumatenes e pedones crebantaron el raval nuestro de los moros de Cocentayna, e levaron quantos moros e moras podieron hii faylar a Castella aquellos almugatenes e pedones, tomando de nos talegas nuestro benfeyto e haún que havia fetcho homenatge de manos e de boca a l'amat escuder nostro Roger de Loria, alcaide del dit logar de Coçentayna que en neguna del mundo no farian dayno sino en logares de guerra. on como el muy noble Rey de Castella aya mandado per sus cartas en toda su terra que nienguno non sustenga malfatxores nienguno de nuestro Regno, antes don quiere que los troben los prendan e fagan a nos render lo que de nostra tierra aurían levado, segund que vos esto sabedes e los ditos almucatenes e pedones com grand enemiga ayan crebantado la dita alqueria nos aviendo a ellos pe[r]donado otros maleficios e barreyamientos que avian fetxos en nuestra tiera, Rogamos vos tanto quanto podemos e vos dezimos de part del Rey de Castella que donquiere que aquellas almucatenes e pedones e algunos d'ellos con los ditos moros nuestros o con partida d'ellos poredes faiar, que los aturedes por que n podamos complir nuestro deudo, e nos enviedes los ditos moros nuestros. E, en esto, faredes a nos grant amor e grand servicio e ahún al dito Rey de Castella. E en esto conexeremos que voluntat avedes de catar lo nuestro e d'escarmentar los malfeytores nuestros qui vengan en Castella, que otro sí somos prestos nos de catar lo del Rey de Castella e de escarmentar los malfeytores qui en su terra fisiessen mal. Dat. Xative .XIII. kalendas augusti anno domini .M°.CC°.LXX.VII.

Similes fuerunt misse Gondçalbo Lupi Guiron, magistro milicie Sancti Jacobi, adelantado Murcie pro Enricho Petri, Martino Aznares, alcaido de Billena. Dia Sancii de Bustaman, alcaido Murcie.

(ACA, reg. 39, f. 224)

81

El rei Pere autoritza Galceran de Pinós per anar a servir a Múrcia el rei de Castella, com aquell li ha demanat, però a condició que no deixi de fer-li a ell mateix el servei a què està obligat pels feus que té per ell.

[Setge de Montesa, 22 juliol 1277]

Petrus Dei gracia Rex Aragonum. Nobili et dilecto viro Gaucerando de Pinós, salutem et dilectionem. Vestras recepimus litteras continentes quod cum illustris Rex Castelle vobis dare vellet denarios ut sibi servicium in Regno Murcie faceritis, rogabatis nos ut significarem vobis nostram voluntatem super precibus antedictis. Nos enim hiiis et aliis et aliis contentis in prefatis litteris diligenter inspectis et intellectis vobis duximus respondendum quod placet nobis quod prefato Regi Castelle servicium faciatis, maxime cum istud servicium eidem vos facturum in Regno Murcie asseratis dum modo servicium quod nobis facere tenemini pro feudis que a nobis tenetis nobis faciatis prout per alias nostras litteras requisimus jam a vobis. Dat. in obsidione Muntésie, .XI. kalendas augusti anno domini .M°.CC°.LXX°. septimo.

(ACA, reg. 39, f. 228^v)

El rei mana als veguers i batlles de Girona, Besalú, Figueres i altres llocs que no facin cap petició ni demanda als homes del comte d'Empúries Ponç Hug, per raó dels danys de la guerra que hi hagué altre temps entre el rei Jaume i el comte d'Empúries Hug, pare de l'actual.

[Setge de Montesa, 22 juliol 1277]

Petrus, Dei gracia, Rex Aragonum fidelibus suis vicariis et baiulis Gerunde, Bisuldoni et de Figueriis et aliorum locorum nostrorum ad quos presentes pervenerint, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus, racione aliquarum querimoniarum quas racione nostri seu donacionis nostre habeatis a Bernardo des Vilar, milite, vel ab hominibus termini Castri foliti de Basso vel ab aliquibus militibus seu hominibus qui sunt nobilis viri Poncii Hugonis, comitis Impuriarum, non faciatis eisdem petitionem aliquam seu demandam occasione guerre que olim fuit inter dominum Jacobum inclite recordacionis regem Aragonum, patrem nostrum et nos et nobilem Hugonem, comitem quondam Impuriarum, patrem dicti comitis, pro aliquibus maleficiis que per eosdem in dicta guerra fuerunt perpetrata donec aliud a nobis super hoc habeatis mandatum quoniam nos ad preces dicti comitis in eis supercederi volumus quoad presens ipsis facientibus, querelantibus suis super quolibet aliis interim justicie complementum, preterea mandamus vobis quod manuteneatis et deffendatis in jura eorum homines et bona dicti comitis, cum ipse in nostro servicio sit nobiscum¹ et donetis concilium (*sic*) et juvamen officialibus suis ac similiter cum eis eatis quocumque ab eis inde fueritis requisiti contra quoslibet volentes terre eiusdem comitis injuste inferre injuriam seu gravamen. Dat. in obsidione Muntlesie .XI. kalendas augusti, anno domini .M°.CC°.LXX°. septimo.

(ACA, reg. 39, f. 230v)

1. Aquesta frase sembla ratllada en el text.

Pere el Gran s'adreça als sarraïns de diverses aljames d'Aragó per dir-los que li plau que restin fora de l'exèrcit en què havien de venir a les parts de València, i mana que cada aljama doni 2.000 sous jaquesos per a la redempció del dit exèrcit.

[Setge de Montesa, 25 juliol 1277]

Petrus, Dei gracia Rex Aragonum, fidelibus suis alyamam sarracenorum de Taraçona, salutem et gratiam. Placet nobis quod remaneatis ab exercitu in quo ad partes Valencie vos venire mandavimus et quod donetis pro redempcione eiusdem duo mille solidorum jaccensium. Quare mandamus vobis quatenus de eisdem respondeatis loco nostri fideli baiulo nostro merino Muçe de Portella vel Enegoto portario nostro loco sui, et alias mandamus eisdem quod vos inde compellant. Dat. in obsidione Muntlesie .VIII°. kalendas augusti, anno domini .M°.CC°.LXX°. septimo.

Similis fuit missa alyamam sarracenorum de Torrellas de .II. millia solidorum.

Similis fuit missa alyamam sarracenorum de Borja de .III. millia solidorum.

Similis fuit missa alyamam sarracenorum de Lurçenit de mille solidorum.

Similis fuit missa alyamam sarracenorum de Alphamen de .III. millia solidorum.

Item sarracenorum de Almonazir de .III. millia.

(ACA, reg. 39, f. 233)

84

El rei mana al justícia de Calataiub o al seu lloctinent que, si els homes de Vilallonga no han acostumat a fer exèrcit, especialment contra els sarraïns, no els obliguin a fer-lo; però, si troben que han d'acudir al rei, els hi obliguin immediatament tot imposant-los pena pecuniària.

[València, 4 agost 1277]

Petrus Dei gracia etc. dilecto suo Martino Romei de Vera, justicie Calataiubi vel eorum locumtenenti, salutem et dileccionem. Mandamus vobis quatenus si homines de Villalonga non consueverunt nec debent nobis facere exercitum seu predecessoribus nostris specialiter contra sarracenos et in defensionem nostram et eorum non compellatis eos ad veniendum in exercitum nostrum. Immo si que pignora eosdem racione predicta fecistis ipsam eisdem restituatis, si autem inveneritis quod venire debeant incontinenti eosdem compellatis ad veniendum, tamen in hoc casu penam habere voluerimus ab eisdem, quare ad diem per nos exercitibus assignatam non venerunt. Dat. Valencie .II. nonas augusti anno Domini .M°.CC°.LXX°. septimo.

(ACA, reg. 40, f. 3)

85

El rei ordena la seva armada amb Pere de Queralt, almirall general, com a cap de tots; G. de Marsella, com a almirall per a tot el fet de la mar, i en Pere de Llebià en substitució, si cal, de G. de Marsella.

[València, 5 agost 1277]

Nós en Pere, per la gràcia de Déu rey d'Aragó, ordenam a honor de Déu e de santa Maria nostra dona, a prou de tota la crestiendat, la armada nostra de les galeres en esta manera: volem que el noble baró En Pere de Queralt qui es almiray general nostre vaya sobre la armada cap de totz e aya poder de fer pau e guerra e treves, justícies e totes coses que nós fer poríem si personalment hy érem. E zo que él faza tenim nós per ferm. Aprés volem e ordenam En G. de Marsseylla per almirayl sobre tot lo feit de la mar, que aya poder sobre los còmitz e sobre tots los altres de les galeres dementre negú n'i avíem que justícia merís que'l viuràs,¹ e trer e camjar los officis e zo que'l sirà viyares de fer e de manar e de posar pena, e de pendre totz aquels a son vigares, e si negun n'i avie que justícia merís, que'l viuràs al dit Pere de Queralt que la'n feés. E si tant s'ere que d'en G. Marsseylla devingés, que fos en loc d'él En Pere de Lebià en aquela matexa manera, e aprés d'él En Bernat de Lebià si d'En Pere de Lebià devenia. Feit fo açò en València nonas augusti anno domini .M°.CC°.LXX°. septimo.

(ACA, reg. 40, f. 5^v)

1. Viuràs per lliuràs.

86

El rei Pere ha ordenat a diverses aljames de sarraïns dels seus regnes la tramesa de ballestes i tretes.

[Entre documents datats a València, 5 agost 1277]

Mandavit dominus Rex per litteras suas ut miteret sibi .v. millia vel .vi. millia tretes et .v. balestes de tornio et sagetes ad earum pertinentium.

Aliam aliamam sarracenorum Cesarauguste ut .x. millia tretes quod baiulus compelleat eos.
 Aliam sarracenorum Osce .x. millia tretes
 Aliam sarracenorum Tirassone .v. millia tretes
 Sarracenorum Calataiubi .v. millia tretes
 Sarracenorum Daroce .x. millia tretes
 Sarracenorum Turolii .v. millia tretes
 Sarracenorum Ilerde .ii. millia tretes

(ACA, reg. 40, f. 7)

87

El rei Pere reconeix al venerable fra Ramon de Ribelles, castlà d'Emposta, que, a precís i manament seu va obligar-se ell i els béns de l'Hospital en 8.000 lliures torneses i en 5.000 lliures barcelonenses i 2.000 de jaqueses al mestre Bonanat de Lavània, canonge de Narbona i col·lector de la dècima de Terra Santa en els regnes d'Aragó i Navarra; les quals sumes el dit mestre Bonanat, dels diners de la dita dècima, va posar en poder del rei, per urgent necessitat a causa de la guerra contra els sarraïns. Un document semblant fou fet a fra Pere de Tous, comanador de Miravet, i al bisbe d'Osca.

[Setge de Montesa, 11 agost 1277]

Nos Petrus Dei gracia, Rex Aragonum, per nos et nostros recognoscimus et confitemur vobis venerabili fratri Raimundo de Ribellis, castallano Emposte, quod vos precibus et mandato nostro obligavistis vos et bona Hospitali in .VIII. millia libras turonenses et in .V. millia libras Barchinone ac eciam duo millia jaccenses venerabili et discreto viro magistro Bonanato de Lavania, canonico narbonensi et collectori decime terre sancte subsidio deputate in Regnis Aragonum et Navarre. Quas quidem peccunie sumas idem magister Bonanatus de peccunia dicte decime regni Aragonum collecta penes nos deposuit ex speciali gracia et urgente eciam neccitate qua propter guerram saracenorum dictam peccuniam quam plurimum neccessariam habebamus; de qua quidem obligacione seu obligacionibus dicto magistro per vos factis de summis peccunie supradictis vos hospitale et bona hospitalis universa ab omni dampno gravamine, interece, firma suplicacione interveniente, indemnes promittimus observare. Obligantes inde vobis et hospitali omnia bona nostra et specialiter predictas quantitates peccunie quas a predicto magistro Bonanato in deposito recepimus ut superius continetur, hoc modo scilicet quod frater Petrus de Tous, comendator Miraveti et tenens locum magistri Templi in terra nostra, non teneatur nobis vel alicui peccuniam restituere supradictam donec prefatus magister Bonanatus vel alium qui in locum et officium eius fuerit subrogatus vos absolverit ab obligacione predicta; promittentes insuper vobis dictas quantitates peccunie ponere in castro de Gardeny et non extrahere inde donec de predicta obligacione fueritis penitus absoluti vos et dictus frater Petrus de Tous, qui simul vobiscum est in hac obligacione, quod nos eidem fratri Petro promisimus cum instrumento nostro. Dat. in obsidione Muntésie tercio idus augusti anno domini .M^o.CC^o.LXX°. septimo.

Similis fuit facta fratri Petro de Tous, comendatori Miraveti et gerenti vices magistri Templi in terra domini Regis.

Similis fuit facta Oscensi Episcopo.

(ACA, reg. 40, f. 8^v)

88

El rei concedeix a Bernat Duran i a cent socis seus, en heretat pròpia, franca i lliure, els llocs de Motalla, de Teulada i de Rafal de Benimarxó, a fi que el dit Duran els reparteixi entre tots.

[Setge de Montesa, 11 agost 1277]

Nos Petrus, Dei gracia Rex Aragonum, per nos et nostros, damus et concedimus per hereditatem propriam francham et liberam vobis Bernardo Durandi et centum sociis vestris dividendam inter omnes per vos dictum Bernardum Durandi prout visum fuerit hereditates sive loca vocata de Motayla et de Taulada et de Rafal de Benimarcho cum pertinenciis suis que afrontant ex una parte cum alcheria de Abbenmadel et altera cum alcheria vocata Ablabiar, et ex alia in mari, et ex alia parte in lenis. Item damus et concedimus per hereditatem propriam francham et liberam vobis dicto Bernardo Durandi et centum sociis vestris predictis hereditates vocatas Benimarag et Albinyen et Aleyen cum pertinenciis suis que sunt in termino Castri de Calp et afrontant ex una parte cum alcheria vocata Benimalux et ex alia cum montayna d'Alchauhi, et ex alia cum alcheria de Beniasme prout dicte affrontaciones concludunt hereditates predictas. has autem hereditates et loca damus et concedimus per nos et nostros vobis Bernardo Durandi et sociis vestris predictis et vestris et eorum successoribus perpetuo ad habendum, tenendum et ad omnes vestras voluntates libere

faciendas et ad dandum, vendendum et alienandum, exceptis enim clericis militibus et locis religiosis. Ita tamen quod vos et dicti socii vestri teneamini facere servicium nobis et successoribus nostris prout alii habentes hereditates in regno Valencie serviunt et servire teneantur pro ipsis hereditatibus. In hanc autem donacionem non intelligimus vobis nec dictis sociis vestris dare aliquas hereditates de predictis vel de aliis hereditatibus que consistant infra dictas afrontaciones que alicui vel aliquibus pertineant ex donacione domini Jacobi inclite recordacionis patris nostri vel alia justa causa nec nolumus alicui vel aliquibus per hanc donacionem fieri perjudicium vel injuria. Dat. in obsidione Muntésie .III.º idus augusti anno domini .M.º.CC.º.LXX.º. septimo.

(ACA, reg. 40, f. 10)

89

El rei Pere autoritza Ramon de Sant Just perquè construeixi un far en el grau de València on cada nit encengui un faró per a guia dels navegants.

[Setge de Montesa, 13 agost 1277]

Nos Petrus Dei gracia, Rex Aragonum. Damus et concedimus tibi Raimundo de Sancto Justo quod possis facere et facias quoddam hedifficium in gradum nostrum Valencie ante litus maris in quo qualibet nocte in vita tua facias faronem per quem enffretantes possint cognoscere evidenter quod securius venire ad portum sive gradum valeant supradictum. Concedentes tibi quod ab unoquoque ligno sive barcha ibi portum, ut dicitur facienti possis recipere tantum quantum tibi dare voluerint pro hec gratis et spontanea voluntate. non tamen quod inviti tibi dare aliquid teneantur. Et quod, te vivente, nemo preter te farone facere possit in gradum et litore supradicto. Pro hac autem concessione nostra est sciendum quod debes dare nobis .XIII. morabetinos annuatim nobis solvendos infra duos terminos anni medietatem solvere in festo Natalis domini et aliam medietatem in festo sancti Johannis baptiste. Concedimus etiam tibi quod post vitam tuam filii tui aut qui volueris loco tui sub dicta forma teneant dictum faronem per quinque annos sequentes salvis nobis quolibet anno dictis .XIII. morabetinis. Mandantes baiulo et aliis officialibus nostris Valencie quod super predictis nullum impedimentum tibi faciant, sed dictam concessionem nostram observent. Dat. in obsidione Muntésie idus augusti anno domini millessimo .CC.º.LXX.º.VII.º.

(ACA, reg. 40, f. 11)

90

Ordres del rei Pere al comanador de Tortosa, a Ramon de Montcada i als prohoms d'aquella ciutat per posar remei als abusos d'Arnau Cerdà, que s'havia apoderat de sarraïns de pau, súbdits del rei de Tunis, i ara en feia encant o almoneda.

[Setge Montesa, 17 agost 1277]

Petrus, Dei gracia Rex Aragonum. Dilecto suo comendatori Dertuse vel eius locum tenenti et nobili viro Raimundo de Montechateno ac probis hominibus Dertuse, Salutem et dileccionem. No-veritis nobis expositum fuisse quod Arnaldus Cerdà, civis Dertuse, qui cum quibusdam aliis armavit quondam lignum, cepit quosdam sarracenos de pace cum quibusdam rebus eorum. Et cum pro parte nostra vobis esset denunciatum quod illi sarraceni de pace erant et signaverint de rege Tunicii cum quo pacem habebamus, propter hoc dicti sarraceni cum rebus predictis emparati fuerint ac inde fidancie recepte fuerunt quod dictus Arnaldus teneret de manifesto. Nunc autem intelleximus quod dictus Arnaldus Cerdà, contempnendo predicta fecit inquantum seu almonetam et facet cotidie de sarracenis predictis. Quare vobis dicimus et mandamus quatenus, visis presentibus emparetis dictos sarracenos vel quoscumque eorum inveneritis et omnes res predictas et ipsos et eas emparata teneatis donec nos scita inde veritate aliud super eo fecerimus mandamentum; preterea volumus et vobis mandamus quod dictum Arnaldum incontinenti capiat vel bonos suficientes tamplures recipiat ab eo et sub tali pena quod quandocumque ipsum pecierimus ad faciendum jus de predictis ipsum valeamus habere. Nos enim mittimus pro complendis ipsum Sanccium de Cassa, portarium nostrum, presencium portatorem, cui super hoc prestetis concilium et juvamen, cum ab eo inde fueritis requisiti. Dat. in obsidione Muntésie .XVI.º kalendas septembris, anno domini .M.º.CC.º.LXX.º. septimo.

(ACA, reg. 40, f. 12)

91

El rei Pere declara a Ferrer Maiol, veguer de Barcelona, revocada i irrita la venda de l'alfòndic de Tunis feta per Jaume I a Ramon Ricard i Felip de Dènia, perquè el propietari n'era l'infant Pere, i el seu pare no n'era sinó usufructuari. Li dona ordres perquè obri en conseqüència.

[Setge de Montesa, 18 agost 1277]

Petrus, Dei gracia Rex Aragonum, fideli suo Fferrario Mayolli, vichario Barchinone, salutem et graciam . . . . .
 . . . alfundicum Tunicii, et nolimus quod Raimundus Ricardi vel manumissores seu heredes Filípi de [Denia]...¹ ipsum teneant racione emptionis que inde fecerint a domino Jacobo, inclite recordacionis patre nostro, teneant ipsum alfundicum. Nos enim ipsam vendicionem revocamus et irritam reputamus eo quare dictus dominus rex, pater noster erat usufructuarius tantum in dicto alfundico et in aliis bonis de quibus nos hereditaverat et nos eramus proprietarii in eisdem, et ideo, mortuo dicto domino rege, qui usufructuarius erat, finitus fuit usufructus. Cum igitur vendicio facta per dictum Raimundo Ricardi et Filipum de Denia, quondam, Bernardo de Rubione de dicto alfundico non valeat post mortem dicti domini Jacobi, et nos ipsam revocaverimus, mandamus vobis quatenus desemparetis et restituatis, visis presentibus, Berengario de Romanino, procuratori dicti Bernardi de Rubione, omnes res et merces et pecuniam quam et quas dictus Raimundus Ricardi et manumissores dicti Filípi de Denia emparaverunt et emparari fecerunt per vos ipso tamen procuratore solvente vobis recipienti nomine nostri illud quod dictus Bernardus de Rubione dare et solvere tenetur pro uno anno per quem tenuit dictum alfundicum in festo sancti Michaelis racione empcionis quam fecit de predicto alfundico a dicto Raimundo Ricardo et Filipo de Denia, facta racione precii quod eis dare debebat pro ipsa empcione. Nos enim satisficiemus dicto Ricardi et manumisoribus et heredibus dicti Filípi de Denia de precio quod dederunt domino Jacobo, inclite recordacionis patre nostro pro vendicione eis facta de alfundico supradicto et ipso Berengario de Romanino solvente vobis pro dicto Bernardo de Rubione illud quod solvere pro tempore quo dictum alfundicum tenuit, non permitatis ipsum nec bona vel merces sua detineri, impediri vel pignorari per dictos Raimundum Ricardi et manumissores ac heredes dicti Filípi de Denia seu per aliquem alterum immo pignora ipsi procuratori facta eidem restitui faciatis nec fidelussores pro ipso Bernardo de Rubione vel procuratore eius obligatos vel bona eorum compellatis aut compelli permitatis a predictis seu aliquibus aliis racione predicta, et si forte aliquid fuerit processum contra dictum Berengarium de Romanino, volumus quod incontinenti, visis presentibus, revocetur. Dat. in obsidione Muntésie, .xv.^a kalendas septembris anno domini millesimo .cc°.lxx°.vii°.

(ACA, reg. 40, f. 12^v)

1. Esborrat per la humitat.

92

El rei Pere reconeix deure a Bernat de Rubió la suma de 10.000 sous barcelonesos, per al cobrament dels quals li assigna l'alfòndic de Tunis dit dels catalans, en la forma que s'especifica.

[Setge de Montesa, 21 agost 1277]

Petrus, Dei gracia et cetera. Recognoscemus et confitemur vobis Bernardo de Rubione, absenti tanquam presenti, quod debemus vobis decem millia solidorum barchinonensium ex causa mutui que Berengarius Romanini, procurator vester, pro vobis tradidit nobis. Que decem millia solidorum assignamus vobis et vestris habenda et percipienda super alfundico noster Tunicii qui dicitur catalanorum, super omnibus juribus, proventibus et redditibus dicti alfundico, ita quod vos teneatis dictum alfundicum cum consulatu, furno, scribaniis notarie videlicet et duane, butigiis, maczenis et taberna, et cum omnibus redditibus, proventibus et aliis iuribus dicti alfundici. In hunc videlicet

modum quod vos teneatis pro nobis dictum alfundicum et omnes redditus et jura eiusdem et pro labore vestro et pro omnibus expensis quas vos facere oportebit ratione dicti alfundici, habeatis terciam partem de omnibus redditibus, proventibus et aliis juribus dicti alfundici, consulatus, furni, scribanie, duane, butigarum, maccenis et taberna (*sic*). Et nos vero habemus residuas duas partes dictorum reddituum et proventuum et aliorum jurium dicti alfundici, quitias et immunes ab omni honore expensarum, quasquidem duas partes vos recipiatis in solutum debiti supradicti tamdiu donec de predicto debito fuerit vobis integre satisfacto, promittentes vobis quod predictum alfundicum non extrahemus de posse vestro donec de predicto debito fuerit vobis integre satisfactum, immo ipsum faciemus vos tenere et habere pacifice et quiete donec vobis satisfecerimus de debito supradicto. Promittimus eciam vobis quod si forte antequam esset vobis satisfactum de dicto debito contingeret ratione guerre vos amittere dictum alfundicum et ipsius redditus annullari, nos satisfaciamus vobis vel cui volueritis in pace ad voluntatem de eo quod vobis de predicto debito restiterit ad solvendum. Dat. in obsidione Muntésie, .XII. kalendas septembris anno domini millesimo .CC°.LXX°.VII°.

(ACA, reg. 40, f. 13)

93

Lletra del rei als feudataris de Catalunya comunicant-los que no cal que acudin a ell al regne de València el primer de setembre, tal com els havia manat, perquè sap del cert que el rei del Marroc no ve ni tampoc cap companyia de genets, i espera dur aviat a bona fi l'afar de Montesa.

[Setge de Montesa, 21 agost 1277]

Anno domini .M°.CC°.LXX. septimo. Duodecimo kalendas septembris, In obsidione Muntésie, scripsit dominus Rex feudatariis Catalonie in hunc modum.

Petrus, dei gracia Rex Aragonum. Dilecto suo Icardo de Talarn, salutem et dileccionem. licet per alias nostras litteras vobis dederimus in mandatis quod prima die proximi mensis septembris essetis nobiscum in Regno Valencie paratus servire nobis feudum quod a nobis tenetis. nunc autem, cum pro certo didicerimus quod Abojuceff, Rex de Marrochs nec aliqua familia janetorum non transfretaverint ad partes cismarinas, et negocium Muntésie credamus in brevi ad laudabilem finem deducere, domino permitente, volentes vos relevare ab expensarum honore et laborum, significamus vobis quod volumus vos a predicto servicio elongare donec mandatum nostrum habueritis super predictis. Data in obidione Muntésie, die et anno predictis.

Bernardo de Capdella — f. Bernardo de Maloleone — f. Raimundo de Peralta — f. Alamo de Toraylla — f. Guillelmo de Bellera — f. Heredibus Mironis A. — f. Filiis Guillelmi de Erillo — f. P. de Meitats — f. Bernardo de Toraylla — f. Poncio de Peralta — f. R. de Siscar — f. Bertran de Cornudella — f. R. d'Ape — f. Berengario de Tamarito — f. R. d'Orcau — f. Gombaldo de Benavent — f. R. de Vilamuro — f. Bernardo de Benanuy — f. heredi Johanni de Logran — f. A. Petri d'Agilaniu — f. P. de Sancto Vicencio — f. R. de Fontova — f. Guillelmo de Mediano — f. A. de Lordano — f. G. de Montaynana — f. Filiis Jordani de Peralta — f. G. de Benanuy — f. Poncio de Erillo — f. Icardo de Muro — f.

In vicaria Ilerde. R. de Moncada, domino Frague — f. et h. R. de Cervaria — f. Berengario de Podio viridi — f. G. R. de Moncada — f. Geraldo de Capraria — f. Huguet de Angularia — f. R. de Moncada de Albalato — f. Heredi Jacobi de Cervaria — f. Petro de Moncada — f.

In vicaria Terrachone. Guillelmo de Claramonte — f. Bernardo de Cambrils — f. Castlanis de Villalonga — f.

In vicaria Cervarie. P. de Queralto — f. Militibus de Podio alto et de Ça Guardia et de Timor — f. Heredi A. Surdi — f. Militibus de Montmaneu et de Ça Paladella — f. Militibus de Copons et de Veciana et de Montfalcó — f. Heredi Ermengaudi Senesterra — f. Castlanis Cervarie. Berengario de Jorba — f. V. Geraldo de Aquilone — f. Maymono de Castro Eulino — f. Poncio de Ribellis — f. Militibus de Camarasa et de Cubels et de Montgay — f. Peramola militi — f. Gombaldo de Sancto Martino — f. Berengario de Villanova — f. Guillelmo de Abella — f. V. Bernardo de Conesia — f.

In vicaria Barchinone. Gastono, vicecomiti Bearn — f. Geraldo de Cervillone — f. V. Castlanis de Villafrancha — f. Heredi A. Hugueti de Cervillone — f. Raimundo de Ríppis. V. Bernardo de Castroveteri — f. Bernardo de Scintillis — f. Heredi Guillelmi de Montclús — f. Guillelmo de Montserrat — f. Guillelmo de Rayadello — f. Gaucerando de Pinós, seniori — f. R. de Peguera — f. Ferrario de Monteregali — f. Bernardono de Scintillis — f. Guillelmo de Sancto Vicencio — f. R. de Papiolo — f. Bernardo za Portella — f. Heredi Poncii de Cervaria — f. Tenenti locum Bertrandi de Castelleto — f. Berengario de Entença — f. Gaucerando de Pinós juniori — f. Poncio de Gualba — f. Guilaberto de Scintillis — f.

In vicaria Gerunde. Jauffrido, vicecomiti Rocabertino — f. Geraldo vicecomiti Caprarie — f. G. de Canet — f. Heredi Hugueti de Santa Pau — f. Arnaldo Guillelmi de Carteliano — f. Raimundo de Capraria — f. Geraldo de Cerviano — f. A. de Vilademaný — f. Mascarosio de Ortals — f. Jacobo de Corneliano — f. Guillelmo de Monterubeo — f. Heredi Guillelmo de Crexello — f. Guilaberto de Crudilis — f. Heredi R. de Solerio — f. Beatrici de Melani et filie sue — f. G. Galcerandi — f.

(ACA, reg. 40, f. 13v)

94

El rei Pere mana que, si els homes a qui P. de Belfort havia venut certes heretats del terme de Nutxes firmen bastantment que al cap de deu dies es presentaran davant el rei per fer dret en el seu poder, els desemparin aquelles heretats i llurs esplets.

[Cocentaina, 1.ª setembre 1277]

Petrus Dei gracia, Rex Aragonum, dilecto suo Petro Alamayni, tenenti locum Petri Alamayni, tenenti locum alcaydi in Castro de Sexona, salutem et gratiam. Manam-vos que si los hòmens a qui en P. de Belfort vené les heretats que avia en terme de Nutxes firmen bastantment en vostre poder que d'aquí a .x. dies sien denant nós per fer e per cumplir dret en nostre poder per raó d'aquels hòmens e dels esplets, que vós lus desemparets, vistes les presens letres, aqueles heretats ab tots lurs esplets e'n aqueles heretats no'ls toquets tro que altre manament ayats de nós. Dat. Cocentaine kalendas septembri anno domini .M^o.CC^o.LXX°. septimo.

(ACA, reg. 40, f. 16)

95

El rei comunica als seus oficials i prohoms d'Elx que ha fet la pau amb els alcaids Abraham i Mahomet i amb els sarraïns dels llocs que ells tenen, i amb els sarraïns de Biar; i els mana que no els facin mal ni a ells ni a llurs béns.

[Cocentaina, 8 setembre 1277]

Petrus Dei gracia Rex Aragonum. fidelibus et dilectis suis officialibus et probis hominibus de Elx, salutem et dileccionem. noveritis nos fecisse pacem cum alcaydis Abraham et Mahomet et cum sarracenis locorum que ipsi tenent et cum sarracenis loci de Biar. Quare vos rogamus quatenus non faciatis dictis sarracenis vel rebus aut bonis eorum malum aliquod neque dampnum nec fieri permittatis aut consentiatis. Immo amore nostra sicut jam inde pluries vos rogamus si contingat venire ibidem aliquos almucadenos vel pedites cum sarracenis aliquibus terre nostre in continenti ipsos teneatis et ab eisdem almucadenis et peditibus recipiatis idoneas cauciones. Dat. Coçentaine .vi^o. idus septembris anno domini .M^o.CC^o.LXX°. septimo.

Similis fuit missa a Alacant. Item a Biylena. Item a Elx. A Murcia, et ex parte regis Castelle vobis dicimus. A Val d'Ayora. Exorquera. Requena.

(ACA, reg. 40, f. 16v)

96

Ordre del rei Pere a Inyigo Lópes de Jassa, batlle i salmedina d'Osca, de donar cent morabetins a Garcia Arnau d'Erill per un cavall, en esmena del que va perdre en el setge de Montesa.

[Ontinyent, 8 octubre 1277]

Mandavimus quandam litteram Enequeo Luppi de Jassa, baiulo et çalmedine oscensi quod daret .c. morabetinos de redditibus quos tenet Garçie .A. de Cil pro uno equo in emenda illius equi quem amissit in obsidione Muntésie. Dat. iiii Untinyen .viii.º idus octobris anno domini millessimo .cc.lxx.vii.

(Reg. 40, f. 26v)

97

El rei ordena al batlle de Saragossa la imposició de les penes pecuniàries que especifica als ciutadans d'aquella ciutat i homes d'altres poblacions de la seva jurisdicció que no acudiren [al setge de Montesa i als qui, havent-hi acudit, se'n partiren sobtadament, deixant el rei en gran perill.

[València, 8 novembre 1277]

Petrus, Dei gracia Rex Aragonum, fideli suo Mossé alfaquino nostro baiulo Cesarauguste, salutem et graciam, cum in contemptum dominacionis nostre plures cives Cesarauguste et alii homines locorum que pro nobis tenetis remanserant ab exercitu Muntésie ad quem ipsos venire mandavimus sicut scitis et plures eciam qui venerunt resesserunt incontinenti, nos in dicto exercitu ad magnum periculum dimitentes, volentes istud castigare non quantum possemus et deberemus de jure, set misericorditer compaciendo eisdem, volumus quod qui mille morabetinos auri habet in bonis mobilibus et immobilibus et non venit ad exercitum supradictum neque misit idoneum vel ydoneos bellatores, ita quod tantumdem valerent hii quos miserunt et cum tanta familia quantum quod ipsi idem in propria persona venisset solvant ducentos solidos jaccenses, si autem duo millia morabetinos habuerit in bonis, solvat quadragentos solidos. si ultra duo millia morabetinos multa plus centetos (*sic*)¹ solidos solvat. volumus eciam qui mille solidos jaccenses habuerit in bonis scilicet minus solvat pro rato ad illam racionem. idem intellegimus de hiiis qui de dicto exercitu absque nostra licencia recesserunt, quare mandamus vobis quatenus dictam penam exigatis et habeatis que nobis ipsos et bona eorum ab hoc fortiter compellendo mitimus autem vobis scriptum illorum qui nobiscum erant in dicto exercitu quod ipsi nobis dederunt. Datum Valencie .vi.º idus novembris anno domini m.º.cc.º.lxx.º. septimo.

(ACA, reg, 40, f. 38)

1. Probablement per *quingentos* o potser per *sexcentos*.

98

Lletra del rei a Inyigo Lópes de Jassa, meri d'Osca i Barbastre, manant-li que castigui els ciutadans d'aquelles dues poblacions i altres homes de la seva jurisdicció que no havien acudit a l'exèrcit de Montesa o que n'havien desertat.

[Sense data]¹

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, ffideli suo Enego Luppi de Jassa, baiulo et merino Osce et Barbastri, salutem et graciam. Cum in contemptum dominacionis nostre plures cives Osce et Bar-

1. Entre un document datat a Xàtiva a 3 idus de novembre de 1277, i un de datat a València a 3 calendes de desembre.

bastri et alii homines locorum que pro nobis tenetis remanserint ab exercitu Muntésie, ad quem ipsos venire mandavimus, sicut scitis, et plures eciam qui venerunt recesserint incontinenti, nos in dicto exercitu ad magnum periculum dimitentes, volentes istud castigare non quantum possumus et deberemus de jure, set misericorditer compaciendo eosdem, volumus quod qui mille morabetinos auri habet in bonis mobilibus et immobilibus et non venit ad exercitum supradictum neque misit ydoneum vel ydoneos bellatores, ita quod tantumdem valerent hii quos miserunt et cum tanta familia quantum si ipsi item in propria persona venissent, solvant ducentos solidos jaccenses. Si autem duo millia morabetinos habuerit in bonis, solvat .cccc. solidos. Si ultra duo millia morabetinos habuerit multo plus, quingentos solidos solvat. Si vero minus habuerit infra a summa duorum milium aureorum usque ad summam millium aureorum, solvat pro rata. Qui habuerit in bonis a summa millium aureorum infra usque ad summam quingentorum morabetinorum solvat pro rata. Si vero habuerit quingentos morabetinos in bonis et infra usque ad summam trescentorum morabetinorum, solvat .c. solidos. Et qui habuerit in bonis duo millia solidorum solvat .lxxx. solidos. Et qui habuerit in bonis infra summam duorum milium solidorum, solvat fonzaderam secundum forum et prout est fieri consuetum. Et licet aliquis miserit bellatorem vel bellatores ydoneos, volumus quod de quantitate quam nobis solvere debeant prout taxatum est deducantur expense quas quis fecit in ipso bellatore vel bellatoribus et ad residuum solvendum usque ad quantitatem qua taxatus fuerit compellatur.

(ACA, reg. 40, f. 43)

99

El rei mana al seu batlle de Beniopa que pagui anualment a Mahomet Abenjumen la quantitat de trenta sous que el rei Jaume va concedir-li segons consta en la carta que posseeix.

[Xàtiva, 7 octubre 1277]

Petrus, Dei gracia, etc. Fideli suo baiulo Beniopie, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus illos triginta solidos regalium quos Mahomet Abenjumen, saracenus de Beniopa recipere consuevit, ut asserit, cum carta domini Jacobi, inclite recordacionis Regis Aragonum, patris nostri, de redditibus Beniopie, ipsos sibi solvatis annuatim ut in dicta carta videbatis contineri. Dat. Xative Nonas octobris, anno domini millesimo .cc°.lxx°.vii°.

(ACA, reg. 40, f. 26)

100

El rei enfranqueix i fa lliure i immune el sarrat Abdallà Bloch i la seva muller i el seu domicili, de tota peita, servei i exacció, per tots els dies de la seva vida, en premi a haver contribuït a la fuga del mestre del Temple, caigut en captivitat.

[València, 21 octubre 1277]

Infranquimus et franchum, liberum et immunem facimus tibi Abdella Bloch, sarracenum, cum uxore et domicilio tuo ab omni peyta, servicio et qualibet exaccione regali diebus omnibus vite tue cum omnibus bonis tuis habitis et habendis, ita quod ex nunc non teneatis aliqui in peitis nostris contribuere nec servicia facere, nec aliquibus exaccionibus solvere partem tuam, set sis inde cum omnibus bonis tuis franchis dum vixeris et immunis prout melius dici et intelligi potest ad tuum bonum et sincerum intellectum. Hanc siquidem gratiam tibi concedimus pro eo quare dedisti operam ad liberandum magistri templi quem captivaverant sarraceni. Dat. Valencie .xii. kalendas novembris, anno domini .M°.cc°.lxx°. septimo.

(ACA, reg. 22, f. 76)

101

El rei, sortint en defensa de deu sarraïns de la vall d'Alfandec, que han estat raptats i duts a Mallorca, reclama prop del batlle i el veguer de l'illa, i els anuncia que altres onze persones sarraïnes del terme de Benaguasir han estat també raptades i dutes a Mallorca.

[Gandia, 20 desembre 1277]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, dilectis suis Berengario Arnaldi, baiulo, et Geraldo de Rivo, vicario mayoricensi, salutem et dileccionem. Vestras recipimus litteras responsales ad ea que vobis dici transmisimus super facto illorum decem sarracenorum qui furati extiterant in valle nostra de Alfandech, in quibus significastis nobis quod inquisitione per vos facta de dictis saracenis, emparavistis et emparari fecistis illos sarracenos jus troterius noster quem pro predictis vobis miseramus vobis hostendit, sed quia illi qui dictos saracenos tenebant oposuerint quod erant parati jus de eisdem facere cuilibet conquerenti, et quare allegabant quod habebant de predictis privilegium et franchiciam ex concessione domini Jacobi, inclite recordacionis Regis Aragonum, patris nostri, oportuit vos ipsos audire super predictis; ad que vobis taliter respondemus quod oposicio facta pro detencionis (*sic*) dictorum saracenorum non videtur nobis justa aut consona rationi, eo quare vobis constiterant, credemus, quod omnes sarraceni capti de bona guerra in juris dicione nostra qui dicuntur apud Mayoriam portant albaranum de quinta, et ideo presumitur quod ceteri non portantes albaranum sunt rapti et suplati, et ideo non videtur nobis racionabiliter quod eorum oposicionem admitere debeatis, cum de rapina manifesta recipi non debebant fidancia de directo. Preterea sumus inde parati et placet nobis dum tamen non displiceat vobis et civibus Mayorice si offeratur eis fidancia de directo, si forte contingat eos conquerii de injuriis sique eis illate sunt per supradictos nostros. Significamus vobis preterea quod pridie fuerunt suplate et rapte undecim persone saracenorum in termini castri de Benguasir, qui sunt mayoricis ut intelleximus; et si de eisdem ipsum responsum feceritis sicut de ceteris, placet nobis. Dat. Gandie .XIII. kalendas Januarii anno Domini .M°.CC°.LXX°.VII°.

(ACA, reg. 40, f. 49^v)

102

El rei comunica a Rodrigo Eximén de Luna, procurador seu en el regne de València, que a precís de la reina Constança ha reduït en 5.000 sous la multa de 15.000 sous que havia imposat als homes d'Alzira pel barreig de la moveria.

[València, 12 febrer 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, nobili et dilecto Roderici (*sic*) Exemeni de Luna, procuratori regni Valencie vel collectori denariorum condemnationis Algezire, salutem et dileccionem. Noveritis quod nos de gracia speciali, ad instanciam et preces carissime consortis nostre regine Aragonum, absolvimus et remittimus universitati hominum de Algezire quinque millia solidorum de illis quindecim milibus solidorum in quibus ipsa universitas nobis extitit per summam condemnata. Quare mandamus vobis quatenus ab ipsis hominibus de Algezira non petatis seu exigatis de inde pro ipsa condemnatione nisi tanto decem milia solidorum. Dat. Valencie, pridie idus febroarii anno domini .M°.CC°.LXX°.VII°.

(ACA, reg. 40, f. 63)

103

El rei Pere ordena al seu procurador en el regne de València, Rodrigo Eximén de Luna, que no procedeixi contra Gonçal de Conoa, acusat d'haver captivat quatre sarraïns en el barreig de la moveria d'Alzira, perquè el dit Gonçal ha pogut demostrar que no procedien del barreig.

[València, 13 febrer 1278]

Nobili et dilecto viro Roderico Eximeni de Luna, procuratori Regni Valencie vel collectori condemnationis quam nos fecimus in Algezira, salutem et dileccionem. Gondisalbus de Concha,

habitor de Algezira, nobis supplicando monstravit quod cum ipse, racione barrerii morerie de Algezira, singulariter esset condempnatus racione quatuor sarracenorum quos confessus fuit se habuisse de dicto barrigio, quo prout nunc asserit non in modum barrerii set alias cepit dictos quatuor sarracenos et eos tradidit baiulo et justicie de Algezira, super quo supplicavit probacionem suam recipi. nos autem recepcionem testium et examinacionem et probacionem istius negocii comisimus venerabili Episcopo valentino, per quem nobis constat predictum Gonçalbum sufficienter probasse predicta. Quare mandamus vobis quatenus, racione predictae, singularis seu specialis condempnacionis non petatis vel recipiatis aliqui ab eo. Immo si aliqua recepistis ab eo racione predicta, ea, visis presentibus restituatis sibi et restitui faciatis. Volumus tamen quod ipse in generali condempnacione contribuat simul cum aliis convicinis suis. Dat. Valencie, idus februarii anno domini .M°.CC°.LXX°. septimo.

(ACA, reg. 40, f. 63)

104

El rei mana al seu porter Marti de Seta que exigeixi als homes d'Alzira les sumes a què foren condemnats pel barreig de la morevia, i que, si dels que foren especialment condemnats, n'hi ha que no tenen béns mobles, subhasti de llurs possessions, segons fur de València, el que calgui per a pagar el que els correspongui.

[València, 3 abril 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fideli porterio suo Martino de Seta, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus exigatis et habeatis ab hominibus Algezire id in quo condempnati sunt racione barrerii morerie. Et si apud eos qui specialiter condempnati sunt bona mobilia non inveneritis de quibus condempnacionem possint solvere supradictam, vendatis de possessionibus eorum usque ad summam quantitatis quam solvere teneantur, facta prius de eisdem possessionibus legitima subastacione secundum forum Valencie. Nos autem illis vendicionibus que per vos tali modo facte fuerint auctoritatem impendimus et eas ratas et firmas haberi promitemus emptoribus earundem. Dat. Valencie, .III. nonas aprilis anno Domini .M°.CC°.LXX°.VIII°.

Similis fuit facta Cardoneto de habitatoribus Muriveteris pro barrigio de Liria.

(ACA, reg. 40, f. 79)

105

El rei mana al seu fidel Bartomeu d'Ossal, jurisperit de València, que inquireixi sobre el barreig fet, segons es diu, pels homes de Segorb, de les coses que els sarrains tenien al Castell nou.

[València, 5 abril 1278]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, fideli suo Bartholomeo de Ossal, jurisperito Valencie, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus inquiretis super barrigio quod dicitur factum per homines de Segurbio in Castro novo de rebus sarracenorum dicti Castri, si tamen vobis constiterit fore famam in partibus illis de premissis. Dat. Valencie, nonas aprilis anno domini .M°.CC°.LXX°. octavo.

(ACA, reg. 40, f. 87)

106

El rei mana al justícia de Segorb que doni consell i ajuda a Bartomeu d'Ossal, jurisperit, en la inquisició que li ordena de fer sobre el barreig a què es refereix el document anterior.

[València, 5 abril 1278]

Petrus Dei gracia rex Aragonum, fideli suo justicie Segorbii, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus, super inquisicione quam fieri mandamus per Bartholomeum de Ossal super barrigio predicto, detis dicto Bartholomeo consilium et juvamen. Dat. die et anno quo supra.

(ACA, reg. 40, f. 87)

107

El rei Pere mana al justícia d'Alzira i a Martí de Seta que, si els cavallers d'aquella població presentessin davant d'ell una defensa en el sentit que no han d'ésser compresos en la condemnaió sobre el barreig de la moreria, acceptin llur defensa i no els gravin en res, ni a ells ni llurs coses.

[València, 15 abril 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fidelibus suis justicie Algezire et Martino de Seta de domo nostra, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus, si milites Algezire proposuerint coram vobis aliquas deffensiones propter quas, secundum tenore sentencie late contra universitatem Algezire super facto morarie, intelligi non debeant in condempnacione ipsius sentencie, ipsas deffensiones eorum admitentes, ipsos vel res eorum contra tenorem ipsius sentencie in aliquo non gravetis. Dat. Valencie, .xvii°. kalendas madii anno predicto.

(ACA, reg. 40, f. 92^v)

108

El rei enfranqueix de tota peita i per un any complet tots i cadascun dels sarraïns que habitin o vinguin a habitar la moreria de la ciutat de València.

[València, 5 maig 1278]

Nos Petrus, Dei gracia rex Aragonum. Enfranguimus universos et singulos sarracenos qui sunt et venient ad populandum in moraria Valencie per unum annum completum ex quo ipsi sarraceni in dicta moraria habitaverint computandum ab omni peyta quam nobis teneantur dare infra tempus. Dat. Valencie, .iii. nonas madii anno domini .M°.cc°.lxx°.viii°.

(ACA, reg. 40, f. 102)

109

El rei Pere mana al jutge Albert de Lavània que, respecte a la inquisició feta per Pere Vidal, justícia d'Onda, contra els homes d'aquesta població i els seus termes i contra alguns altres, pel barreig dels sarraïns de Ribesalbes i del terme i raval d'Onda, procedeixi vistes les presents, i examini i determini la dita inquisició fins on calgui de dret.

[Lleida, 25 maig 1278]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum. Dilecto judici suo Alberto de Lavania, salutem et dileccionem. Mandamus vobis quatenus super inquisicione facta per Petrum Vitalis, justiciam Onde, contra homines Onde et terminorum suorum et quosdam alios, racione barrigii facti per ipsos homines, ut dicitur, de sarracenis de Ribesalbis et aliis dicti termini de Onda et eciam racione fraccionis seu invasionis ravalis Onde procedatis, visis presentibus, et ipsam inquisitionem examinetis et determinetis sine debito prout de jure fuerit faciendum. Dat. Ilerde, .viii°. kalendas junii, anno domini .M°.cc°.lxx°.viii°.

(ACA, reg. 40, f. 106^v)

110

El rei Pere mana als batlles, vicaris, cùries i altres oficials reials que emparin tots els sarraïns de Benaguazir i de Llíria venuts en la proppassada guerra i els presents al rei per Vidal de Porta, els senyors dels quals no tenen albarà del quint.

[Lleida, 6 juny 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum. fidelibus suis baiulis, vicariis, curiis et universis aliis officialibus nostris ad quos presentes pervenerint, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus omnes sarracenos qui fuerunt de Benaguazir et de Liria capti et venditi in proxima preterita guerra sarracenorum regni Valencie quos que Vitalis de Porta, filius quondam Benvenist de Porta, nobis ostendet

et pro quibus domini ipsorum non habent albaranum de quinta, emparetis visis presentibus et ipsos tam diu emparatos teneatis donec detentores ipsorum firmaverint et assecuraverint per donacionem in posse vestro quod faciant et prosequantur suum jus racione ipsorum sarracenorum absque difugio et malicia. Dat. Ilerde .VIII. idus junii anno domini milesimo .CC°.LXX°. octavo.

(ACA, reg. 40, f. 117)

111

El rei ha expulsat dels seus regnes una multitud de sarraïns, que s'embarquen cap a Tlemecèn en la nau de Bonifacio Furli i Andalano Alardo, mercaders genovesos, retinguda pel rei al seu servei. Mana, per tant, que no els impedeixin, marquin ni penyorin.

[Lleida, 18 juliol 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, universis officialibus et subditis nostris ad quos presentes pervenerint, salutem et gratiam. Cum navis Bonifacii Furli et Andalani Alardo, mercatori Janue, retinuerimus in servicio nostro, scilicet quare in eadem debent transferre alcaydus Abrafim et alcaidus Mafumet apud Tirimçe cum magna multitudinem sarracenorum, quos eyicimus de regno Valencie, mandamus vobis quatenus dictam navem seu predictos mercatores, cum rebus quas secum portaverint non impediatis, marchetis seu pignoretis in eundo, stando et redeundo hinc usque ad festum natalis domini proxime ventura racione aliquorum pignorum seu marcharum que fiant ex licencia nostra civibus et comuni Janue aut alia racione, dum tamen non exportent res que sint prohibite exportari, et nisi ipsi principales essent debitores vel fideiussores pro aliis constituti. Dat. Ilerde .XV. kalendas [augusti]¹, anno domini .M°.CC°.LXX°.VIII°.

(ACA, reg. 40, f. 138^v)

1. El text diu *julii*, però es tracta, indubtablement, d'una errada del copista. El 17 de juny el rei era a Ivorra (reg. 40, f. 128 v.), i el document en qüestió es troba entre documents datats el juliol.

112

El rei mana a Rodrigo Eximén de Luna, procurador seu en el regne de València, que restitueixi encontinent a Jaume Gomà (?) la torre d'Albalat i les alqueries de Murta i de Benabrafim, que diu tenir per donació del rei Jaume.

[Agramunt, 10 agost 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, viro nobili et dilecto Roderico Eximini de Luna, procuratori regni Valencie ...¹ Mandamus vobis quatenus Jacobo Gomani (?) vel alio pro eodem faciente et satisfaciente vobis ... quibus vobis teneatur racione turris de Albalato et alquerie de Murta et de Benabrafim, quas habere dicitur ex donacione (?)¹ domini patris nostri, inclite recordacionis, et vos a sarracenis recuperastis, restituatis eidem incontinenti juxta modum aliorum quibus loca recuperata a sarracenis restituistis, vel cui ipse Jacobus voluerit loco sui. Dat. in Acrimonte .IIII°. idus augusti anno domini .M°.CC°.LXX°. octavo.

(ACA, reg. 40, 147^v)

1. Esborrat per la humitat.

113

El rei mana a Rodrigo Eximén de Luna, procurador del regne de València, que, un cop Garcia Jofre li hagi satisfet el que calgui pel castell de Serella, que el rei ha recuperat dels sarraïns, l'hi restitueixi en la forma acostumada, i també que li desempari el que li havia emparat a València per raó de la seva absència.

[Lleida, 25 agost 1278]

Petrus etc., viro nobili et dilecto Roderico Eximeni de Luna, procuratori regni Valencie, salutem et dileccionem. Mandamus vobis quatenus Garcia Jofre solvente et satisfaciente vobis in eo in

quo vobis teneatur racione castri de Serella quod a sarracenis recuperavimus illud restituatis eidem(?) juxta formam aliorum quibus restituistis castra recuperata restituatis eidem desemparetis eciam secundo illud quod in Valencia imparastis eidem racione absencie sue. Dat. Ilerde, .VIII.º kalendas septembri anno domini .M.º.CC.º.LXX.º.VIII.º.

(ACA, reg. 40, f. 149)

114

El rei Pere mana al seu batlle Jucef Ravaia que pagui a la universitat dels homes d'Alzira la quantitat de 28.833 sous i quatre diners de reials, que Jaume I els devia per raó dels queviures que en va rebre en temps de la guerra contra els sarraïns.

[Lleida, 4 setembre 1278]

Petrus, Dei gracia etc. Fideli baiulo suo Juceffo Ravaia vel emptoribus nostrorum reddituum Algezire, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus debitum viginti et octo milium et octingentorum triginta et trium solidorum et quatuor denariorum regalium Valencie, quos dominus rex inclite recordacionis pater noster debebat universitati hominum Algezire racione victualium quos recepit ab eis tempore guerre sarracenorum et quos assignavit eis in redditibus dicti loci, solvatis et solvi faciatis eis de redditibus predictis et responderi eis de ipsis juxta assignacionem factam per dictum regem predictum ut continetur in carta per emptores reddituum predictorum Algezire, solutis tamen assignacionibus prius factis in eisdem. Dat. Ilerde, .II. nonas septembris anno domini .M.º.CC.º.LXX.º. octavo.

(ACA, reg. 40, f. 156)

115

Disposicions dictades pel rei Pere a fi de protegir els sarraïns que havien estat a servitud contra els abusos dels cristians, de forma que tots els qui siguin retinguts per llurs amos sense títol just hagin d'ésser emparats pels oficials reials.

[Lleida, 8 setembre 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fidelibus suis vicariis, baiulis, curiis, justiciis et aliis officialibus nostris ad quos presentes pervenerint, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus quoscumque sarracenos Arnaldus Goeva, de domo nostra, inventure fuisse sumptos seu barrigatos de regno Valencie, vel fuisse venditos absque albarano de quinta a tribus annis citra, emparetis incontinenti et extrahatis de posse illorum qui eos tenebant ut non teneant eos super veritate dicenda, et cum ipsos extraxeritis de posse illorum qui eos tenent, recipiatis confessionem ipsorum sarracenorum, et si inveneritis ipsos barrigatos fuisse aut malo modo captos seu surreptos et fuisse venditos sine albarano de quinta si domini eorum hostenderint ipsos emisse pro publica justicia aut alio justo titulo possidere, detis eos ad capbrevandum cum ydoneis fideiussoribus dominis eorumdem. Et si ipsi domini vobis hostenderint quod ipsos sarracenos emerint, si ipsi venditores presentes fuerint, compellatis eos ad restituendum ipsis emptoribus precium quod dederunt in dictis sarracenis. Si vero absentes fuerint, significetis istud officialibus loci in quo habitabunt ut compellant ipsos venditores ut veniant in loco ubi fuerit facta vendicio ipsorum sarracenorum ad satisfaciendum ipsis emptoribus de precio ipsorum sarracenorum, et facta satisfaccione dominis ipsorum sarracenorum de precio eorum pro quo fuerunt venditi, tradatis eos dicto Arnaldo Goeva. Quoscumque autem sarracenos aut sarracenas inveneritis pro quibus domini eorum habeant albaranum de quinta non emparetis, capiatis aut alio modo impediatis dominis eorumdem. Si vero inveneritis aliquos sarracenos captos in regno Valencie a tribus annis ante, pro quibus domini eorumdem non hostenderint albaranum de quinta vel instrumentum empcionis aut se eosdem justo titulo possidere, eosdem recuperetis, accipiatis incontinenti et tradatis eosdem dicto Arnaldo de Goeva. Dat. Ilerde, .VI.º idus septembris anno predicto.

(ACA, reg. 40 f. 159v)

II. ITINERARI DE PERE *EL GRAN* EN ELS ANYS 1276-1277

1276				
<i>Juliol</i>				
27	València (•Anno domini .M°.CC°. LXX°. sexto in Valencia dominus Infans habuit regnum per mortem patris sui .VI°. kalendas augusti)	38,11		
	<i>Agost</i>			
† 9	Alcoi	38,11		
12	Cocentaina	38,11		
† 16	Xàtiva	38,11 ^v		
17	—	38,12		
19	—	38,1		
20	—	38,8		
21	—	38,7 ^v		
22	—	38,7 ^v		
† 23	—	38,17		
25	—	38,20		
26	—	38,21 ^v		
27	—	38,17 ^v		
28	—	38,26 ^v		
29	—	38,18 ^v		
† 30	—	38,28		
31	—	38,18 ^v		
	<i>Setembre</i>			
1	Xàtiva	38,18		
6	—	38,33		
8	—	38,18 ^v		
	Alzira	38,16		
12	València	38,15		
† 13	—	38,35 ^v		
14	—	38,35 ^v		
15	—	38,35		
16	València	38,36		
17	—	38,36 ^v		
18	—	38,37		
19	—	38,38		
† 20	—	38,39		
21	—	38,39		
22	—	22,41		
23	Vall d'Alfandec	38,41 ^v		
24	Setge d'Alfandec	38,40		
28	València	38,17 ^v		
29	—	38,40 ^v		
30	—	38,41 ^v		
	<i>Octubre</i>			
1	València	38,42		
2	—	38,19		
5	—	38,49		
6	—	38,49		
7	—	38,52		
9	—	38,52 ^v		
10	—	38,53 ^v		
11	—	38,49		
12	—	38,55 ^v		
13	—	38,18		
14	—	38,17		
15	—	38,57		
16	—	38,58		
17	—	38,60 ^v		
† 18	—	38,59		
19	—	38,59 ^v		
20	—	38,59 ^v		
21	—	38,61 ^v		
22	—	38,62 ^v		
23	—	38,64		
24	—	38,66		
† 25	—	38,68		
26	—	38,68 ^v		
27	—	38,70		

29	València	38,83 ^v
30	—	38,83 ^v
31	Terol	38,73

1277

Gener

Novembre

† 1	Terol	38,73 ^v
2	Celfa	38,74 ^v
3	Montreal	38,75
5	Viladolça, Villadulce	38,75 ^v
6	Calamotxa	38,76
6	Viladolça	38,76 i 76 ^v
	Caranyena	38,76 ^v
7	—	38,77 ^v
11	Saragossa	38,78 ^v
14	—	38,80
17	—	38,81
18	—	38,80
19	—	38,82
20	—	38,82
21	—	38,82 ^v
†22	—	38,84
23	—	38,88 ^v
27	—	38,92 ^v
28	—	38,51
†29	—	38,92 ^v
30	—	38,95 ^v

1	Daroca	39,136
2	—	39,138 ^v
† 3	—	39,139 ^v
4	—	39,140 ^v
6	Torre de Càrcer	39,142 ^v
8	Vilarquemado	39,143
	Fariça (Hariza)	38,125
12	Daroca	39,136
13	Terol	39,143
14	—	39,144
15	—	39,149 ^v
16	—	39,149 ^v
20	Segorb	39,150 ^v
21	—	39,151
†24	Morvedre	39,151 ^v
26	València	39,152 ^v
27	—	39,153
28	—	39,157 ^v
29	—	39,153 ^v
30	—	39,154

Febrer

Desembre

1	Saragossa	38,96
2	—	38,100
3	—	38,101 ^v
4	—	38,102 ^v
5	—	38,103
† 6	—	38,104 ^v
7	—	38,106
8	—	38,107
10	Suera	38,109 ^v
11	—	38,110
†12	—	38,112
13	—	38,110 ^v
14	—	38,115 ^v
15	—	39,127
	Saragossa	38,116
17	Medes (Miedes)	38,126 ^v
†20	Daroca	39,127
22	—	39,127 ^v
23	—	39,127 ^v
25	—	39,131 ^v
†27	—	39,132 ^v
28	—	39,132
29	—	39,132 ^v
30	—	39,134
31	—	39,135

1	València	39,155
2	—	39,156 ^v
3	—	39,156
4	—	39,156 ^v
6	Alzira	39,160 ^v
7	Xàtiva	39,161
10	—	39,161 ^v
11	—	39,162
12	—	39,162 ^v
13	—	39,173 ^v
†14	—	39,163
15	—	39,162 ^v
16	—	39,164 ^v
17	—	39,165
18	—	39,167
20	—	39,165
†21	—	39,167
22	—	39,167
24	Cocentaina	39,168 ^v
25	—	39,169 ^v
†28	—	39,169

Març

1	Cocentaina	39,171
3	—	39,171 ^v
7	València	39,171 ^v
9	—	39,172

10	Artana	39,172 ^v
15	València	39,172
18	Artana	39,174
†21	—	40,151
23	Setge d'Eslida	39,174 ^v
25	Morvedre	39,175 ^v
27	València	39,176
29	—	39,176 ^v
30	—	39,176 ^v
31	—	39,177 ^v

Abril

1	València	39,177 ^v
	Xàtiva	38,23 ^v
2	València	39,178 ^v
3	—	39,178 ^v
†4	—	39,180
5	—	39,180
6	—	39,182
7	—	39,180 ^v
8	—	39,180 ^v
9	—	39,183
10	—	39,184
†11	—	39,185
12	—	39,185
13	—	39,186 ^v
14	—	39,187 ^v
17	Xàtiva	39,188
24	Gandia	39,189
†25	Alzira	39,187 ^v
26	—	39,190
29	Xàtiva	39,190 ^v

Mai

†2	Xàtiva	39,191 ^v
3	—	39,191 ^v
4	—	39,191 ^v
5	—	39,191 ^v
6	Alzira	39,192
9	Gandia	39,192
17	Xàtiva	39,211
18	—	39,200
20	—	39,192
22	Alzira	39,192 ^v
26	Xàtiva	39,193
28	—	39,193 ^v

Juny

2	Xàtiva	39,195
4	—	39,196 ^v
5	Canals	39,196 ^v
7	— Xàtiva	39,198

9	Canals	39,198 ^v
10	—	39,199 ^v
12	—	39,198 ^v
13	Xàtiva	39,200
14	—	39,202
15	—	39,202
16	—	39,201
17	—	39,201
18	—	39,303
19	—	39,205
20	—	39,206 ^v
21	—	39,209 ^v
24	València	39,210
25	—	39,212 ^v
26	—	39,210 ^v
27	—	39,213
28	—	39,213
29	—	39,215
30	—	39,216

Juliol

1	València	39,210
2	—	39,218 ^v
3	—	39,218 ^v
5	—	39,219
7	Gandia	39,222
12	—	39,222 ^v
	Xàtiva	39,221 ^v
15	Setge de Montesa	39,223 ^v
17	—	39,223 ^v
19	Xàtiva	39,224
20	—	39,225
21	—	39,227
	Setge de Montesa	39,227
22	—	39,228 ^v
23	—	39,231 ^v
24	—	39,232
25	—	39,233
26	—	39,234
27	—	39,234
28	—	39,234
30	—	39,228 ^v

Agost

2	València	40,5
3	—	40,2
4	—	40,2
5	—	40,4 ^v
6	—	40,4
7	Setge de Montesa	40,7 ^v
10	—	40,8
11	—	40,8 ^v
12	Xàtiva	39,225

13	Setge de Montesa	40,10
15	—	40,10 ^v
16	—	40,11
17	—	40,12
18	—	40,12 ^v
20	—	40,12 ^v
21	—	40,13
27	Xàtiva	40,15
28	—	40,15 ^v

Setembre

1	Cocentaina	40,16
5	—	40,16
8	—	40,16 ^v
12	Setge de Montesa	40,20
13	—	40,17 ^v
16	—	40,18 ^v
17	—	40,19
18	—	40,20
19	—	40,21 ^v
20	—	40,21
21	—	40,21 ^v
22	—	40,22 ^v
23	—	40,23 ^v
27	—	40,23 ^v
28	—	40,24
30	Montesa	40,24

Octubre

1	Montesa	40,24 ^v
3	Xàtiva	40,25
4	—	40,25
7	—	40,25 ^v
8	—	40,26
	Ontinyent	40,26 ^v
9	Bocairent	40,28 ^v
11	—	40,26 ^v
17	València	40,28 ^v
18	—	40,27 ^v
20	—	40,27 ^v
21	—	40,28 ^v

23	València	40,29 ^v
24	—	40,30
25	—	40,29 ^v
26	—	40,31
27	—	40,33
28	—	40,35
29	—	40,35 ^v

Novembre

1	València	40,37
4	—	40,37
5	—	40,37 ^v
6	—	40,39
7	—	40,38
8	—	40,38
9	—	40,38
11	—	40,42
12	—	40,42 ^v
21	Alcoi	40,46
30	València	40,43 ^v

Desembre

1	València	40,44
2	—	40,44
5	—	40,44 ^v
6	—	40,45 ^v
7	—	40,45 ^v
8	—	40,47 ^v
9	—	40,48 ^v
10	—	40,47 ^v
11	—	40,48
12	—	22,76 ^v
20	Gandia	40,49 ^v
23	València	40,50 ^v
25	—	22,77
26	—	40,50
27	—	40,49
28	—	40,52 ^v
29	—	40,51 ^v
30	—	40,53

VOLUM II

IV

LA QÜESTIÓ DEL BOVATGE

Com hem advertit en el capítol precedent, hem deixat per a un altre capítol, aquest, la presentació d'una sola de les causes de malcontentament i revolta d'alguns barons de Catalunya contra el rei Pere: la qüestió del bovatge. Aquesta fou, sens dubte, una de les causes que major difusió atenyé; no per altre motiu sinó per l'abast que el dit servei tenia. No el pagaven ni els nobles ni els senyors eclesiàstics; però el pagaven els homes de vila que en depenien; i encara que senyors eclesiàstics i nobiliaris es limitaven a donar llur conformitat al pagament del servei per part de llurs súbdits, sempre els havia d'ésser enutjós de veure que un tribut era percebut damunt els homes de llurs dominis i que ells no en participaven. Quant als ciutadans i vilatans, si els altres greuges que els barons tenien contra el rei no els podien afectar, si no fos en sentit favorable a ells mateixos, la prestació del servei de bovatge, afectant-los directament, havia de donar de resultat un malcontentament popular que, en certes zones, arribaria a fer establir contacte entre els homes de vila i els barons en llur hostilitat envers el rei. Això es manifestà al començament de la revolta a les terres del comtat d'Urgell, no tan sols a causa de la fidelitat deguda al comte llur senyor, sinó també, podem conjecturar, perquè els homes d'aquell comtat estaven sotmesos a la prestació del servei de bovatge. El malcontentament i la consegüent hostilitat contra el rei, en tot cas, són certs. En una lletra adreçada al seu primogènit l'infant Alfons, el rei Pere ho confessa declaradament.¹ És més: li ho adverteix perquè ho tingui en compte, ja que l'infant, mentre el rei arriba, és qui dirigeix l'acció contra els revoltats.

Els autors han parlat molt del bovatge, en el sentit que han hagut de referir-s'hi sovint, base financera com fou per a les grans conquestes de Jaume I: Mallorca, València i Múrcia, i encara per a la conquesta de Menorca per Alfons *el Franc* o *el Liberal*. Però el fet és que la institució ha estat molt poc estudiada i alguna vegada fins i tot deixada de banda.² Una breu monografia

1. L'autor està segur d'haver llegit aquesta lletra, però a l'hora d'escriure el present capítol no ha pogut localitzar-la.

2. Així, per exemple, COROLEU i PELLA, *Las Cortes catalanas*, Barcelona, 1876, que, a vegades, en l'enumeració de les qüestions tractades a les Corts, ometen la qüestió del bovatge, tot i la seva importància; així el *Diccionario de Historia de España* de la «Revista de Occidente», en el qual no figura per a res.

nostra, publicada fa poc temps en el primer volum de l'«Anuario de Estudios Medievales» de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona,³ creiem que és l'únic estudi que li ha estat dedicat; i un passatge de Zurita, a propòsit del bovatge concedit al rei Jaume I l'any 1217, amb motiu de la seva eixida de Montsó i del començament del seu regnat efectiu, ha servit de base a la informació que alguns historiadors donen del dit servei. Per aquesta qualitat bàsica i perquè pot servir de punt de referència per a confirmar o rectificar les seves afirmacions, creiem escaient de reproduir-lo:

«Havía estado el rey en Monzón dos años y medio, y allí le fué concedido en el mes de julio de M.CC.XVII, por los barones de Cataluña y por la clerecía el bovaje, que era cierto servicio que se hizo en reconocimiento del señorío de los reyes, al principio de su reinado, en el cual contribuían los eclesiásticos y las ciudades y villas del principado de Cataluña, y comprendía todos los lugares desde el Segre a Salsas. Pagábase este servicio por las juntas de bueyes, de donde tomó el nombre, y por las cabeças de ganado mayor y menor y por los bienes muebles cierta suma, la cual se fue variando conforme a los tiempos. Este servicio se concedió primero fuera de lo acostumbrado en tiempo del rey Don Pedro, padre de este rey don Jaime, en el año de 1211, para la guerra contra los moros y para la ida a la batalla de Ubeda, no siendo a ello obligados, y también se concedió al mismo rey, graciosamente, cuando casó sus hermanas con Federico, rey de Sicilia y con los condes de Tolosa».⁴

Deixant de banda que hi havia llocs de Catalunya que no estaven sotmesos al bovatge, i que, en conseqüència, no és cert que tots els llocs el paguessin, cal també precisar que, durant el període que els límits oficials de Catalunya s'estengueren del Cinca a Salses (1244 a 1300) (i el regnat de Pere el Gran hi és íntegrament comprès)⁵ el bovatge era percebut també en els llocs entre el Cinca i el Segre. Això a part, la síntesi de Zurita és acceptable, dins la seva brevetat. Intentarem de completar-la, quan serà possible, amb algunes dades més.

Hi ha, en primer lloc, el problema de l'origen de la institució, que, per a nosaltres, no és altre sinó l'usatge de Ramon Berenguer III *Cunctis pateat*, promulgat en l'assemblea de pau i treva de Girona de l'any 1118.⁶ Si la primera part d'aquest usatge és dedicada a establir que Ramon Berenguer III, comte de Barcelona i marquès, i Pere, bisbe d'Elna, posen pau en el comtat de Cerdanya i Conflent, de bous i d'animals aratoris i de tots els homes que els guardin o que llaurin, en la segona part el comte declara que no alterarà, en tot el temps que visqui, en llei o en pes, el valor de la moneda, en aquell comtat i en els altres. I afegeix: «Tali vero racione ut omnes homines vel femine totius predicti comitatus donent per paria bovum duodecim denarios, et per unum bovem sex denarios, et exades tres denarios». «Observem que el servei que el comte demana», escrivia en l'esmentada monografia,⁷ «no revesteix encara el nom de la institució: el nom de *bovatge*. No ha estat encara batejada. Això pot ésser un indicatiu de la seva novetat. El ser-

3. *A propòsit del servei del bovatge*, pàgs. 573-587.

4. ZURITA, *Anales*, llib. II, cap. LXIX.

5. Des del regnat de Jaume I fins al de Jaume II. Vegeu la nostra *Història de Catalunya*, 2.ª edició, p. 286 i 343.

6. Usatge núm. 172, llib. X, tit. 11 §6.

7. SOLDEVILA, *A propòsit del servei del bovatge*, pàg. 576.

vei apareix de fet, però ni té nom ni suscita cap referència, de l'ordre que sigui, a cap precedent que pugui tenir. Al contrari: a continuació el comte Ramon Berenguer III es compromet a no tornar a demanar mai més aquells diners que ara demana per bous i per aixades».

Però, si ell no tornà a demanar aquell tribut, els seus successors saberen servir-se'n com d'un precedent. Hem vist que Zurita ens en parla com si Pere *el Catòlic* hagués estat el primer a obtenir-lo en ocasions altres que el començament del regnat. Això vol dir que, segons ell creia, abans de Pere *el Catòlic*, els comtes i comtes-reis l'havien rebut en aquells començaments. Confessem no haver-ne trobat confirmació,⁸ i estariem temptats de creure que el punt de partença de la tradició que adjudica als reis com un dret el cobrament del bovatge al començament del regnat data del temps de Jaume I. En tot cas, no pren l'origen en la promulgació de l'usatge *Cunctis pateat*, perquè, l'any 1118 que fou promulgat, ja feia vint-i-dos anys que Ramon Berenguer III havia començat a regnar; per bé que, certament, és llavors que s'inicia el seu govern al comtat de Cerdanya. En canvi, si bé és veritat que l'any 1217, que fou concedit el bovatge a Jaume I, no és tampoc el del començament del seu regnat, que s'inicia el 1213, data de la mort de Pere *el Catòlic*, o el 1214, data de l'assemblea o cort de Lleida en què és jurat pels estaments dels seus regnes, és també veritat que el 1217 (concretament el mes de juny) comença el seu regnat efectiu. Abans, reclòs a Montsó, nin de pocs anys sota la guarda dels templers, no es pot dir que hagués regnat. Un cop eixit del castell de Montsó, tot i sacsejat pels homes i pels esdeveniments, comença a regnar. I just abans de llançar-se a la seva vida atzarosa de pueril governant, li és concedit el bovatge. Per dret o per gràcia? Per dret, sostindrà Pere *el Gran*, el seu fill i successor. Dubtós, oposaran els eclesiàstics, que pretendran d'adjudicar-li el caràcter d'una concessió graciosa.⁹

Algun passatge de la crònica de Jaume I, font important per a aquesta i altres qüestions institucionals del regnat, per cert poc utilitzada en aquest sentit, dóna suport a la posició del rei Pere. Abans que ell, el seu pare havia afirmat, en la seva crònica, el seu dret a la percepció del bovatge. Quan, a les Corts de Barcelona del 1228, el rei demana ajut per a la projectada expedició a Mallorca, Guillem de Montcada, vescomte de Bearn, en nom dels barons, li respon: «E demés volem que prengats lo bovatge sobre nostres hòmens. E donam-vos-ho en do, car ja altra vegada l'havets pres per la vostra dretura, així com és usat pels reis que el prenguen una vegada, mas aquell vos donam per gràcia e per amor, per tal que vós façats bé vostres faenes».¹⁰ I Nunyo Sanç, en nom propi, afegeix: «Les paus e treves vos atorç, per mi e per la terra que el vostre pare me donà, ço és a saber: Rosselló e Conflent e Cerdanya, e tinc-la de mos dies, e don-vos-hi que puscats fer bovatge».¹¹

Dues coses essencials cal destacar en aquests textos: primera, que Guillem de Montcada no es refereix per a res al bovatge concedit per dret al començament del regnat, sinó al bovatge pres pel rei lícitament i per dret propi una sola vegada. Un cop pres aquella vegada, les altres seran atorgades per do —o per gràcia, com diran en altres ocasions—. Segona: que tampoc

8. MIRET i SANS, en el seu *Itinerario de Alfonso I de Cataluña, II en Aragón*, «Boletín de la R. Ac. de Buenas Letras», II, 1903-1904.

9. Vegeu més endavant, pàg. 129.

10. *Llibre dels Feys del rei En Jacme*, §50.

11. *Id.*, §51.

Nunyo Sanç no es refereix per a res al dret del rei a cobrar el bovatge al començament del regnat; més encara, de les seves paraules cal deduir que el rei no podia imposar en aquells territoris el servei del bovatge, ans era un dret que Nunyo Sanç li atorgava per a aquella vegada.¹²

La crònica o *Llibre dels Feyts* no parla del bovatge a propòsit de la conquesta de València, malgrat que també fou atorgat pels catalans, probablement quan es tractà d'enfocar l'escomesa contra la capital.¹³ En canvi, en parla, i més d'una vegada, a propòsit de l'empresa de Múrcia, perquè també per a la seva conquesta fou concedit al rei pels catalans. Davant la insistent requesta del *Conqueridor* i perquè no se n'anés despagat d'ells, li declaren, segons explica ell mateix a la Crònica, que «ells que tenien cor de dar bovatge, jassia que nós no hi haguéssem dret, si bé el nos haviem ja pres dues vegades, la una quan regnam e l'altra quan anam a Mallorques; mas ara que el darien, pus que nós ho volíem, e que ens servirien en aquell feit en tal manera, que nós los ho graïríem. E nós fom pagats de llur resposta».¹⁴

Observem que aquesta vegada la crònica, cosa que no havia fet fins ara, ja es refereix al començament del regnat: «quan regnam»; i observem també la importància que financerament devia tenir el bovatge, quan Jaume I, per a una empresa com la conquesta de Múrcia, ja se'n declara satisfet. Però encara els barons declararen que el servirien per llurs feus.¹⁵

Segons Zurita, aquesta concessió del bovatge tingué lloc a les corts de Barcelona del 1264.¹⁶ I encara, segons la crònica reial, a les corts que, subsegüentment, el rei Jaume I tingué amb els aragonesos a Saragossa, hom tornà a parlar del bovatge: el rei, per estimular-los, els posà l'exemple dels catalans. «Ver és», els digué, segons el *Llibre dels Feyts*, «que nós faem Cort en Barcelona, e podem-nos lloar de la clerecia de Catalunya e dels rics-hòmens, car, quan nós los mostram aquest bon propòsit que nós haviem de servir Déu e d'ajudar el rei de Castella, fo llur cor e llur voluntat que ens hi ajudassen: primerament, que ens hi ajudarien d'haver que ens darien sobre els homes llurs e que fos bovatge». Què havia fet? De tots els pobles de la corona, tan sols els catalans prestaven aquell servei. Els aragonesos no tan sols no el prestaven, sinó que rebutjaven iradament qualsevol insinuació o al·lusió que s'hi fes en llur presència. «Senyor, no sabem bovatge que s'és en Aragó», «No sabem en esta terra, senyor, què s'és bovatge», fou la resposta insistent de don Eixemèn d'Urrea, corejada per tots els nobles i cavallers aragonesos a les anteriors paraules del rei; paraules triplement perilloses, perquè els posaven com a exemple els catalans; perquè pretenien menar-los a una empresa que els repugnava, l'ajut al rei de Castella Alfons *el Savi*, confrontat amb la gran revolta dels sarraïns de Múrcia i d'Andalusia; i perquè es creien amenaçats amb la introducció d'un tribut que els era estrany. «E dic-vos», afegeix la crònica «que, quan oïren dir aquesta cosa, que tots cridaren a una veu que no en farien re».¹⁷

Tampoc els valencians no pagaven el bovatge. Un document de Pere *el Gran* que podria fer creure el contrari, almenys per a certs castells de les vores del Xúquer, conté, indubtablement,

12. SOLDEVILA, *A propòsit del servei de bovatge*, «Anuario de Estudios Medievales» I, 579.

13. ZURITA, llib. III, cap. XXVI; SOLDEVILA, *op. cit.*, 580-581.

14. *Llibre dels Feyts*, § 387.

15. Vegeu una mica més avall.

16. ZURITA, llib. III, cap. LXVI.

17. *Llibre dels Feyts del Rei en Jacme*, § 391.

una seriosa errada del redactor o del copista. Datat a Alzira, el 26 de març de 1280, la proximitat del Xúquer degué provocar l'errada. El riu al qual el document es refereix ha d'ésser l'Ebre, no el Xúquer. Perquè el rei Pere s'hi adreça a Camí de Peramola, veguer de Tarragona i del Camp, que actua en la qüestió del bovatge, i perquè els castells a què es refereix són castells de Berenguer d'Entença, és a dir, castells de la baronia que duia el seu nom. Cal, doncs, no deixar-se enganyar per aquest Xúquer suplantador de l'Ebre: els valencians no tenien res a veure amb el bovatge, i aquest és l'únic document que podria induir a confusió.¹⁸

Però és que tampoc tots els catalans, com ja hem assenyalat esmenant una afirmació de Zurita,¹⁹ no estaven obligats a la prestació del bovatge. Hi havia poblacions i fins zones que no eren sotmeses a un tal servei. Nombroses proves en trobarem a les pàgines subsegüents per la protesta o l'oposició d'aquells qui se'n creien lliures o exempts. I el mateix Pere *el Gran*, a les Corts de Barcelona del 1283, hagué de reconèixer, com veurem, l'existència d'aquelles exempcions, en declarar que, en l'avenir, ell i els seus successors no rebrien el bovatge sinó en aquells llocs que antigament els seus antecessors havien acostumat de rebre.²⁰

* * *

El motiu al·legat per Pere *el Gran* per a l'exigència del bovatge (perquè ell el reclamava com un dret) era el començament del seu regnat. Però no parla de bovatge fins després d'haver-se coronat a Saragossa el 17 de novembre de 1276.¹ Ara, un cop coronat, no triga ni vint dies a començar a parlar-ne, en termes que ens indiquen que ja té organitzada la màquina tributària per a percebre aquell servei. El document en què per primera vegada hi fa referència és datat a Saragossa el 6 de desembre.² El rei hi reconeix deure a Borràs de Montornés la suma de mil sous per un cavall de pèl negre que li comprà i que regalà al noble aragonès Pere Cornel. I es veu que, en lloc de pagar-li els mil sous, els hi havia assignats damunt el bovatge «quod recipere debemus in Cathalonia». El col·lector del servei, que, com veurem no era altre sinó el jueu Jucef Ravaya, havia de fer-li efectiva aquella suma i recuperar-ne l'albarà. El rei encara no s'havia fet fer el segell reial: per això signava la lletra, diu, amb el seu segell habitual.³ Sens dubte, li corria més pressa el cobrament del bovatge que la legalització d'aquest requisit sigil·logràfic. El rei, d'altra banda, era encara a Saragossa després de la coronació. Encara no havia estat a Catalunya, ni pensava tornar-hi de moment, que prou feina tenia amb els sarraïns valencians revoltats. I sense esperar trobar-se a Catalunya, ni haver-hi tingut Corts, ni tan sols haver estat jurat com a comte de Barcelona, ja donava ordres de cobrament d'un tribut exclusivament pagat pels catalans i que

18. Sobre aquest document, vegeu més endavant, pàg. 137; i Apèndix, doc. 42. Vegeu també el doc. 41 en què es veu Camí de Peramola actuant en el bovatge dels homes de Móra.

19. Més amunt, pàg. 118.

20. Més avall, 2.ª part, vol. III (volum projectat per l'autor i no realitzat).

1. Vegeu 2.ª part, cap. anterior, pàg. 22.

2. Apèndix, doc. 1.

3. El segell a què el document es refereix és el descrit i publicat per Ferran de SAGARRA, *Sigil·lografia catalana*, I, Barcelona, 1916, pàgs. 115-117

els catalans o molts d'ells no consideraven obligatori sinó graciós. No era difícil de preveure que, per aquell doble motiu —absència i il·legalitat—, l'exigència del rei suscitaria protestes i resistències.

Però el rei havia començat, amb aquell simple document per al pagament d'un cavall, a escampar la notícia del seu propòsit de cobrament del bovatge. Era potser una primera provatura. Al cap d'una setmana (Suera, 13 desembre 1276) la provatura es convertia en una ordre dictada per a tot Catalunya:⁴ al veguer i al batlle de Barcelona, en primer terme, i després a diversos oficials seus en tots els bisbats de Catalunya: als dits veguer i batlle, per als bisbats de Barcelona i Vic; a Camí de Peramola, Ferran de Soler i Joan Peris Sabata, per la diòcesi de Tarragona; a Guillem de Ratera, per al bisbat d'Urgell; a Guillem de Redorta i Dalmau de Vila-rasa en el bisbat de Lleida; a Ramon Guàrdia i Bonsenyer de Girona, en el de Tortosa; a Astruc Ravaya, en el de Girona. Alguns ens són prou coneguts —Ratera, Vila-rasa, Ravaya— perquè puguem dictaminar la importància dels personatges als quals era encomanada la missió. I la missió era el cobrament del bovatge, de manera que ells havien de demanar-lo en nom del rei i de rebre'l de tots els llocs i viles dels respectius bisbats, com ha estat acostumat i com ha d'ésser llevat i rebut: «sicut levare et accipi consuevit et debet». I si és notable la forma amb què el rei els encomana aquesta missió, no ho és pas menys, ans ho és encara més, la manera com encapçala les seves ordres, categòricament i sense admissió de rèplica: «Sapigüeu que volem tenir el bovatge de Catalunya, com és de costum i ha d'ésser donat per raó del nou domini nostre», «Sciatis quod nos volumus habere bovaticum Cathalonie, sicut moris est et dari debet rationi novi domini nostri».

Per al rei, doncs, el seu dret a imposar el servei del bovatge al començament del regnat no sembla oferir cap dubte. En tot cas, com a indubtable el presenta i l'exigeix als seus súbdits: a aquells almenys que hi estan obligats. El rei admet així les possibles excepcions. Tots els altres ho hauran de pagar al delegat o col·lector corresponent i aquests ho hauran de pagar tot a Jucef Ravaya, batlle del rei, o a qui ell ho hagués encomanat.

Ara al cap de pocs dies, tot Catalunya sabia que el novell rei demanava el servei del bovatge. Les coses, però, no degueren anar tan simplement com el rei, en les seves presses, desitjava. Probablement sorgiren dificultats, perquè s'escolen dues mesades llargues sense que tornem a tenir notícies sobre el cobrament del bovatge, i, quan novament en surten al pas, ens trobem amb unes instruccions del rei a Mossè Ravaya, datades a Cocentaina, el 24 de febrer de 1277,⁵ les quals, per llur caràcter, haurien d'haver acompanyat les ordres inicials. N'hi ha prou de dir que el rei, després d'una breu introducció en què ordena al dit Mossè, un altre dels membres sobresortints de l'activa família israelita que tan bons servidors i administradors donà a Pere *el Gran*, el cobrament del bovatge de Catalunya, tant en les ciutats com en tots els altres llocs, li especifica, qüestió essencial per al cobrament, les quantitats que hauran d'ésser cobrades per cadascuna de les bèsties i les coses imposables. «In hunc modum»: per un parell de bous, vuit sous; i si es tracta d'un vedell que no hagi fet un any, dos sous; per un ase o una somera que ja tingui un any o més, quatre sous; però si no arriba a l'any, dos sous; per un cavall, rossí, o egua, o mul, o mula, d'un any o més, sis sous; si no arriba a l'any, tres sous; i si és menut, quatre diners. Per porcells i anyells,

4. Apèndix, doc. 2.

5. Apèndix, doc. 3.

dos diners; per aixaders i borders, o simples menestrals, que cadascun doni dos sous; per penyores, vuit diners per lliura; per coses mobles, dotze diners per lliura; pels honors, quatre diners per lliura, excepte per les cases en què hom habiti; però per obradors o cases de lloguer, segons aquesta raó: que l'honor que fos llogat, s'estimin deu sous al preu de cent sous. I que ningú no es pugui excusar d'això per carta de franquesa, butllada ni segellada, o bé per altra manera. Els homes que habiten en cases de religió, siguin mercenaris o altres qualsevol que avui no portin hàbit, no podran per cap motiu excusar-se de pagar.

Cal tenir en compte, però, que per cavalcadura pròpia que algú cavalca ni per utensilis de la pròpia casa no es dona bovatge. De tot blat i tot vi es dona bovatge com de cosa moble, deduït allò que sigui necessari fins al novell. De les comandes fetes en cases de religió sigui donat bovatge, tal com ha estat dit. I si algú haurà perjurat, perdi allò de què haurà perjurat i al damunt doni al rei una quantitat equivalent. Però, si l'home que haurà perjurat fos d'altra senyoria, allò que ha estat objecte de perjuri sigui dividit per meitat entre el rei i el senyor del perjur.

Aquestes eren les regles dictades pel rei Pere de cara al cobrament del bovatge. La importància del document prové, sobretot, de la seva excepcionalitat. Per fi tenim una valoració oficial del tribut segons les bèsties i les coses que grava, i tenim notícia de les que no grava; per fi sortim de vaguetats. Però encara el document, en les darreres ratlles, ens dona algunes precisions més, del màxim interès. Per elles acabem de comprendre l'hostilitat que la percepció del tribut damunt llurs vassalls havia de suscitar en els barons i cavallers; perquè cal deduir-ne que barons, magnats i cavallers, i encara d'altres no especificats, tenien dret a rebre alguna part de les sumes cobrades als súbdits, i ara el rei sortia al pas d'aquest avantatge que podien trobar en la imposició del tribut. Per tal com argumentava: «I perquè el bovatge pedit ens és degut de dret, com sigui el primer que fem, per raó de la nova senyoria nostra, barons, magnats, cavallers ni cap altre no en rebin ni hi tinguin cap part», «Et quare bovaticum predictum, de jure nobis debetur, sicut primum facimus racione nove dominacionis nostre, barones, magnates, milites nec aliqui alii nullam partem accipiant sive habeant». Fos o no justificada pels precedents (i el precedent a què podia referir-se, el del començ del regnat de Jaume I, era molt llunyà i podia ésser molt imprecís), aquesta restricció no podia sinó produir disgust entre els nobles. A més a més, era ben clar que el rei, sempre allunyat de Catalunya (en començar l'exigència del bovatge, era a Saragossa; ara, a Cocentaina), no havia consultat per a res els nobles o almenys alguns dels cabdals, i això no podia fer sinó exasperar l'orgull nobiliari, ja prou disposat contra ell. Afegim les presses amb què el rei es llançava a exigir la prestació del servei, presses que, lluny de dissimular, esgrimia com a un justificant de la seva exigència. Perquè eren les grans despeses que li calia fer en la lluita contra els sarraïns allò que l'impulsava a demanar a Mossè Ravaya que s'apressés a rebre i col·lectar el bovatge. I li ordenava posar bovaters o sia funcionaris encarregats de col·lectar-lo i rebre'l, cristians i jueus, que li apareguin com a idonis i suficients.⁶

Quan, després d'aquestes ordres i instruccions fonamentals, tornem a tenir notícies del cobrament del bovatge (i és al cap d'un mes, per document del rei datat a València el 27 de març de 1277), ja algunes resistències deuen haver-se produït, perquè el rei s'adreça al veguer

6. Apèndix, doc. 3.

de Barcelona Ferrer Mallol i li mana de donar ajut a Mossè Ravaya i als col·lectors del bovatge de la diòcesi barcelonina en allò que calgui per a la imposició de la col·lecta del dit tribut en aquella diòcesi, sempre que en fos requerit.⁷ I, en efecte, un document del 8 d'abril subsegüent, expedit també a València, ens informa que els homes de les esglésies i dels monestirs devien haver fet alguna resistència al pagament, i el rei havia ordenat a Mossè Ravaya de penyorar-los; ara, però, a prec de l'arquebisbe de Tarragona, el rei ordena al dit Mossè que ajorni la imposició de penyores i la compulsió mateixa al pagament, fins que hagi tingut lloc el pròxim concili de Tarragona.⁸ Segurament que en aquell concili provincial fou tractada la qüestió plantejada, i el rei accedí al prec de l'arquebisbe de Tarragona en espera d'algun acord favorable.

Tampoc els barons no devien haver-se mostrat disposats a obeir les ordres reials, perquè el mateix dia 8 d'abril que dóna a Mossè Ravaya aquestes ordres relatives als eclesiàstics, el rei s'adreça a una llarga sèrie de senyors nobiliaris i eclesiàstics, encapçalats respectivament pel vescomte Ramon Folc de Cardona i el bisbe de Barcelona.⁹ És, probablement, la llista completa de barons i senyors eclesiàstics els súbdits dels quals estaven obligats a pagar el bovatge, o almenys que així ho creia el rei o els funcionaris que n'havien dreçat les llistes. Entre els eclesiàstics, ultra els prelats del Principat, amb excepció de l'arquebisbe de Tarragona i dels bisbes de la Seu d'Urgell i de Tortosa, trobem els abats de Poblet, de Santes Creus, de Banyoles, de Roses, de Sant Pere de Besalú, d'Amer, de Sant Salvador de Breda, de Vilabertran, el prior de Cornellà, el prior d'Espirà, l'abat de Ripoll, els de Sant Joan de les Abadesses, de Sant Llorenç del Munt, de Sant Miquel del Fai, de Sant Cugat del Vallès, de Sant Feliu de Guíxols i de Sant Pere de Rodes, el prior de Besalú, l'abat de Sant Miquel de Fluvià, el de Sant Benet de Bages i el de Camprodon.

Respecte als barons i cavallers, avantposats, com en tota aquesta qüestió als eclesiàstics, ultra el vescomte de Cardona, hi ha Berenguer de Cardona, Bernat Sa-Portella, Bernat de Centelles, Gilabert de Centelles, Pere de Queralt, Guerau de Cervelló, Riambau de Montclús, Galceran de Pinós, Ramon d'Urtx, Bernadó de Centelles, Berenguer de Puigverd, Ponç de Peralta, Guillem d'Anglesola, Berenguer de Bellvis, Ramon d'Anglesola, Guerau de Cabrera, Ramon, vescomte de Vilamur, Àlvar, fill del comte d'Urgell,¹⁰ Bernat d'Aspes, Guillem Ramon de Montcada, Ramon de Peralta, Guillem de Bellera, Bernat d'Anglesola, Ermengol, fill del comte d'Urgell, Ramon de Cervera, Ramon de Montcada, senyor d'Albalat, Berenguer d'Anglesola, Pere de Montcada, Ramon de Montcada, senyor de Fraga, Bernat de Mal·leó, Arnau Roger, comte de Pallars, Berenguer d'Entença, Ponç Hug, comte d'Empúries, Beatriu de Milany, Guillem Galceran, Arnau de Vilademany, Hug de Cervera, Dalmau de Rocabertí, Arnau Guillem de Cartellà, Jofre de Rocabertí, Guerau de Cabrera i Ponç Sa-Guàrdia.

Aquests eren els nobles i cavallers i aquells els senyors eclesiàstics que havien de consentir el cobrament del bovatge damunt llurs homes. Observem el to, no sols deferent amb què el rei s'hi adreça, no sols insistint en el «nobili et dilecto» i el «salutem et dileccionem», sinó també

7. Apèndix, doc. 4.

8. Apèndix, doc. 5.

9. Apèndix, doc. 6.

10. Germà d'Ermengol, citat més avall.

demanant amb un «rogamus et dicimus vobis» no seguit de cap fórmula o expressió de manament: el rei extrema la seva actitud conciliadora, que, fineix, en la seva lletra amb un oferiment d'acció de gràcies, si els barons i cavallers i els prelats, abats i priors satisfan el seu prec.

Tingué efecte aquest prec? La primera notícia que tornem a tenir respecte al curs de les gestions reials, es refereix al resultat de l'ajornament, concedit a prec de l'arquebisbe de Tarragona, de l'acció contra els homes d'esglésies i monestirs que es negaven a pagar el bovatge.¹¹ L'ajornament era fins a nova ordre: ara, el dia 16 de maig de 1277, des de Xàtiva, la nova ordre és llançada. Un mes i vuit dies, des del 8 d'abril, el rei ha esperat pacientment. Les notícies que li arriben del tomb dels esdeveniments deuen haver estat desfavorables a les seves esperances de concòrdia; perquè, adreçant-se a Guillem de Redorta, batlle i veguer de Lleida, li mana de fer collir el bovatge en els llocs de l'Església. L'havia ajornat i sobresegut mentre el dit batlle no rebés nova ordre: ara solament n'exceptua els llocs de la milícia del Temple, en els quals també l'haurà de sobreseure mentre no rebí ordre en contra.

La milícia del Temple era molt vividora i no és sorprenent que, ja en temps de Jaume I, s'hagués espavilat per tal d'obtenir algun privilegi d'exempció, o que ara trobés la forma de fer passar amb raons el rei Pere. Més lenta en la seva actuació, l'ordre de l'Hospital acabava seguint-la amb èxit.¹² Recordem l'actuació de l'una i l'altra llavors de la conquesta de Mallorca: els cavallers del Temple, prenent part en l'expedició conqueridora; els hospitalers — el seu mestre Hug de Forcalquer —, no compareixent-hi fins després de la presa de la capital; i, tanmateix, aconseguint que els fos format un lot de propietats com si haguessin participat en l'expedició.¹³ Ara, probablement a remolc també dels templers, obtenen de Pere *el Gran* una gràcia similar. El rei, el 9 de juny de 1277, trobant-se en el lloc de Canals, en el regne de València, vint-i-quatre dies, doncs, després de la seva concessió als templers, mana al seu fidel Mossè Ravaya, i a tots els col·lectors del bovatge, que, sobre l'exacció del dit servei de tots els frares i homes de l'Hospital de Jerusalem, sobreseguin qualsevol altre manament que tinguin d'ell. El venerable fra Ramon de Ribelles, castellà d'Amposta, ha afirmat davant el rei tenir privilegis, en virtut dels quals els frares i homes de l'Hospital són immunes a la prestació del bovatge; i s'ha compromès a fer ostensius els dits privilegis. El rei no vol que, mentrestant, siguin penyorats o agreujats per aquesta causa.¹⁴

No mostrava el rei tantes contemplacions amb homes de la ciutat de Barcelona. Es veu que alguns prohoms de la ciutat havien anat a trobar el rei, al regne de València, a Xàtiva probablement, i rei i prohoms no s'havien entès. En vista d'això, el rei, de Xàtiva estant, escriu a Mossè Ravaya, manant-li, com ja li ha manat per altres lletres, que, vistes les presents, encontinent, col·lecti i rebí el bovatge dels homes de la ciutat de Barcelona, i, si cal, els compelleixi i els obliui, ells i llurs béns, al pagament del sobredit bovatge. La causa n'és la mancança d'entesa amb els prohoms de Barcelona.¹⁵

11. Apèndix, doc. 7.

12. Vegeu J. MIRET i SANS, *Les cases dels Templers i Hospitalers a Catalunya*, Barcelona, 1910.

13. *Llibre dels Feys del rei En Jacme*, § 95 ss.

14. Apèndix, doc. 8.

15. Apèndix, doc. 9.

Si així s'expressa el rei en la lletra a Mossè Ravaya i als col·lectors del bovatge, en termes no menys precisos i durs s'expressa en la lletra en què comunica les seves ordres als prohoms i a la universitat o municipi barceloní. «Sapigueu», els diu, «que hem manat per les nostres lletres a Mossè Ravaya que col·lecti i rebí de vosaltres el bovatge. Per què us manem que, sobre exigir, collir i rebre el dit bovatge, no feu cap impediment o oposició al dit Mossè, ans el pagueu sense cap contradicció. Altrament, li manem que us en penyori i compelleixi». Aquesta lletra duu la mateixa data que l'adreçada a Mossè Ravaya.¹⁶ Ja veurem que, al cap d'un parell de mesos, el rei haurà de tornar a encarar-se amb el cas del bovatge barceloní, i la seva lletra ens aclarirà força el fons de la qüestió. El to autoritari i expeditiu que el monarca emprà amb els prohoms barcelonins contrasta amb les formes que usa quan s'adreça als nobles i prelats. Així mateix en les lletres a altres ciutats i viles no es mostra tant radical com en les que adreça a Barcelona. Quan, de València estant, el 28 de juny, al cap d'onze dies d'haver escrit als prohoms barcelonins, escriu als de Cervera, Tàrraga i Vilagrassa i als prohoms i a la universitat (és a dir, a la totalitat) dels homes del comtat d'Urgell, el to no és amenaçador, i el text de la lletra que els adreça no conté cap amenaça. Es limita a manar-los que, sobre el bovatge que ara li han de prestar, en responguin, el satisfacin i el lliurin, bé i legalment, a Mossè Ravaya o a aquells qui n'haurà constituït col·lectors.¹⁷

En el cas dels homes d'Agramunt, que, sens dubte devien haver adreçat al rei alguna reclamació sobre el pagament del bovatge, el rei, de València estant, el 7 de desembre de 1277, donà ordre a Mossè Ravaya de fer diferir i sobreseure el cobrament fins que ell sigui personalment a Catalunya o fins a nova ordre. Li mana, així mateix, que faci restituir als dits homes d'Agramunt, les penyores que els hagin pogut ésser imposades per les coses predites.¹⁸ L'actitud contemporitzadora del rei no ens ha, però, d'enganyar sobre els seus veritables i enèrgics designis: en el cas dels homes de Berga, que posaren resistència al pagament del bovatge, el rei, del setge de Montesa estant, el 27 de setembre de 1277, els ordenà de pagar-lo sense dilació, i els amenaçà, si el desobeïen, que els faria sentir fins a quin punt li era pesant que algú volgués frustrar-lo en els seus drets.¹⁹

L'energia mostrada pel rei en aquest afer del bovatge no li donà sempre el resultat que, sens dubte, n'esperava. Els eclesiàstics, com en altres ocasions, figuren entre els protestataris més tenaços. Tant, que el rei Pere es decidí a acudir al Sant Pare. Els eclesiàstics tenien les armes espirituals, i amb elles podien regirar-se contra els col·lectors del bovatge. El rei amb aquella apel·lació a la seu apostòlica procurava posar-se ell, els seus oficials i els seus súbdits sota l'especial protecció del suprem pontífex. El rei no oblidava de fer constar, al començament de la lletra, el seu dret a tenir i rebre el bovatge a Catalunya, des de Salses fins a Montsó, al principi del regnat («a Salses scilicet usque ad Montesonum, in principio regiminis nostri»). Ell vol usar d'aquest dret, i alguns prelats, de fet, s'esforcen a impedir-ho.²⁰

16. Apèndix, doc. 10.

17. Apèndix, doc. 11.

18. Apèndix, doc. 17.

19. Apèndix, doc. 19.

20. Apèndix, doc. 14.

La lletra és datada a València, el 5 d'agost de 1277. Observem que, per primera vegada tractant de la qüestió del bovatge, són evocats els límits de Catalunya, límits màxims, prescindint que els comtats de Rosselló i Cerdanya, enclosos en el límit fixat per Salses, a l'extrem nord del Rosselló, formen part dels dominis de Jaume II de Mallorca, germà de Pere.²¹ És, doncs, inexacte Zurita, quan, parlant en termes generals del bovatge, i aplicant-hi un criteri aragonès, assenyalava el límit del servei i, en conseqüència, el límit de Catalunya, al Segre.²²

Al costat de les dificultats posades pels eclesiàstics al cobrament del bovatge, ara retrobem les que provenien de la ciutat de Barcelona, o almenys d'una part dels barcelonins, les classes altes especialment. El dia abans de la lletra al Sant Pare, o sia el 4 d'agost de 1277, el rei Pere, també de València estant, adreçava un document interessantíssim, a «tots els seus fidels de la universitat de Barcelona», «fidelibus suis toti universitati Barchinone»,²³ que ens deixa entreveure l'actitud diferent dels nuclis ciutadans davant els manaments reials. Se li havien presentat, escriu, Ramon Ricart, Ramon Marquet, Guillem Llull, Ramon de Montseny i Pere Salolm (ciutadans, doncs, d'entre els potentats de Barcelona), els quals li digueren que acudien a ell en representació de tot el poble de Barcelona, a propòsit del fet del bovatge. I afirmava el rei que, semblantment, ja altres havien acudit a la seva presència que, semblantment encara, deien que hi anaven per tots ells (és a dir, per tots els barcelonins) i sostingueren un col·loqui amb ell sobre el fet del mateix bovatge, en no mòdic desheret i dany d'ell i dels barcelonins, la qual cosa de cap manera no volgué creure que procedís d'ells, ans creia que provenia dels majors rics homes de Barcelona, als quals desplaïa que se sabessin i es manifestessin llurs riqueses, i per aquest motiu procuraven el dany del rei i el de la resta dels barcelonins, ja que, afegeix el monarca, «el vostre dany reputem com a nostre en tota cosa». Tanmateix, havia entès pel seu fidel Mossè Ravaya (el factòtum en la qüestió del cobrament del bovatge), que tots ells, com a fidels i bons i que sempre havien volgut sostenir el seu dret i el seu profit i honor, s'havien presentat al dit Ravaya, i sobre el jurament del bovatge, havien procedit de molt bon grat i demanaven amb gran diligència, que es procedís sobre el fet, perquè els desplaïa molt que per alguns fos impedit i retardat el dit bovatge. Això plagué molt al rei i els en donà moltes gràcies perquè els desplaïa el seu dany i el d'ells. Als nuncis avant dits, que van parlar amb ell, el rei va preguntar-los si parlaven ensems per llur consell i mandat, i els nuncis van respondre que sí, la qual cosa no pot creure ni creurà, com no sigui que, especialment, ho oís de tots ells. Per tant, els prega que, si el dit Mossè afirma que ells han començat bé en aquest negoci, així el duguin a efecte i procedeixin a jurar i pagar el damunt dit bovatge i no consentin que ningú ho impedeixi, ans actuïn de tal manera que la bona voluntat que ha concebut envers ells hagi d'augmentar-la multiplicadament, perquè en l'apressament gran servei li faran, per raó de la necessitat que té per les moltes despeses que li cal fer amb motiu de la guerra dels sarraïns i amb motiu del passatge d'Aben Jucef, rei de Cartago, amb multitud de gentes.

Aquesta és la lletra interessantíssima del rei Pere als barcelonins. Hi entreveiem l'actitud egoïsta de l'alta burgesia i l'actitud més afecta als designis reials dels altres elements de la ciutat, la manera d'actuar del rei prop dels uns i dels altres; alhora amb vigor i amb ducti-

21. Vegeu més amunt, 1.ª part, caps. III i VI, 2, per a la qüestió dels límits.

22. ZURITA, llib. II, cap. LXIX.

23. Apèndix, doc. 13.

lesa, la forma com fa lluir, com a estímul i justificant, la lluita que mena contra els sarraïns valencians. No oblidem que tota la qüestió del bovatge es descabdella paral·lelament a la lluita contra sarraïns i que aquesta lluita és la causa immediata i principal de les dificultats financeres del rei.

Damunt el papa i damunt els seus súbdits havia de pesar la causa d'aquelles dificultats. Era la lluita contra els infidels, contra la revolta que posava en perill el regne de València. La curiosa al·lusió al rei de Cartago, reminiscència clàssica referida al tunisenc, era feta per obtenir una accentuació en l'efecte produït pel dramatisme de la situació. De fet, mentre el rei esperava el resultat de la seva lletra als barcelonins i de la seva lletra al Sant Pare —aleshores Nicolau III—, havia posat setge a Montesa.

Amb més o menys dificultats, el cobrament del bovatge devia anar-se acomplint. El rei procurava de respectar els privilegis adquirits. Si algú els invocava, sense esperar a tenir-ne la prova, manava d'aturar el procediment fins a nova ordre, en espera que l'interessat provés la seva exempció. Així, el 18 de setembre de 1277, del setge de Montesa estant, el rei manava a Mossè Ravaya i als altres col·lectors del bovatge que, si Pascasi, fill de Gausbert de Camprodon, pot excusar-se amb privilegi de no donar el bovatge, no el compel·leixin ni a ell ni els seus béns, a donar-lo, fins que en tinguin manament d'ell.²⁴ I el mateix dia expedia una ordre, en el mateix sentit, relativa al prior de Santa Maria de Montserrat, i a alguns llocs seus i als homes respectius: si poden excusar-se de donar bovatge amb privilegis de llurs antecessors, no els compel·leixi tampoc, fins a nova ordre, a pagament ni a ells ni llurs béns.²⁵

Probablement, un cas similar devia haver estat el del monestir de Sant Daniel de Girona. Sabem que el dia primer de juliol d'aquell any 1277 el rei, de València estant, havia donat ordre a Astruc Ravaya de sobreseure el cobrament del bovatge al dit monestir, fins a nova ordre. Mostres aquestes de respecte, per part del rei, dels drets dels eclesiàstics.²⁶

En aquest darrer aspecte, per bé que no coneixem la resposta de Roma a l'apel·lació del rei Pere, posseïm raons per a creure que degué ésser favorable. El papa Nicolau III, advers a Carles d'Anjou,²⁷ tenia motius per a complaure el rival d'aquest; els diners eren per a la lluita contra els infidels, i ja veurem com, per aquesta lluita, el papa no dubtarà a concedir al rei Pere la dècima; i l'actitud dels prelats catalans, que coneixem bé, degué correspondre a indicacions papals. Això permeté que el rei i els prelats —almenys alguns d'ells— entressin en tractes i, a base de concessions mutuais, arribessin a un acord.

L'acord fou signat a Xàtiva, el 7 d'octubre de 1277.²⁸ S'havien escolat dos mesos gairebé justos des que el rei acudí a la Santa Seu. «Sàpiga tothom —així comença el document—, que aquesta és la convenció feta sobre el bovatge entre l'il·lustre senyor Pere, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, d'una part, i els venerables bisbes Arnau, de Barcelona, Ramon, de Vic, i Pere, d'Urgell, i altres bisbes que vulguin subscriure aquesta convenció, d'altra part». Els tractes i l'acord havien

24. Apèndix, doc. 15.

25. Apèndix, doc. 16.

26. Apèndix, doc. 12.

27. Vegeu més endavant, segona part, vol. III (volum projectat per l'autor i no realitzat).

28. Apèndix, doc. 18.

tingut lloc, doncs, solament, amb el bisbe de Barcelona Arnau, el de Vic Ramon i el d'Urgell Pere. No sembla que sigui una delegació prelatícia per tal de negociar en nom de tot l'episcopat català, perquè aleshores també figurarien altres bisbes entre els contractants.

La presència entre ells del bisbe d'Urgell, protegit pel rei enfront de les escomeses dels barons, ens diu prou que aquests tres prelats eren favorables al rei o, pel cap baix, els menys hostils a les seves pretensions. Així devien haver pogut arribar a l'acord que representen aquests pactes, encapçalats per la solemne declaració prèvia: «En primer lloc, que els predits prelats, en nom seu i de llurs súbdits, concedeixen al rei el bovatge en les condicions infrascrites». Fossin les que fossin aquestes condicions, aquesta declaració ja representava un triomf per al rei, perquè volia dir que aquells tres prelats deixaven l'actitud intransigent i s'avenien a negociar. Ara la qüestió era de veure a quins resultats arribaven les negociacions i quines condicions aconseguien els prelats.

La primera condició era la protesta dels prelats —protesta que el rei admetia—, en el sentit que la col·lecta present i la prestació del bovatge no els causés perjudici en el futur. Des d'ara convenien a nomenar àrbitres determinats —infrascrits—, que coneguessin sobre la col·lecta feta del bovatge i que dictaminessin si el bovatge prestat al rei Jaume I, de bona memòria, al començament del seu regnat, havia estat prestat de gràcia o de deure. I en cas que els àrbitres decretessin que la predita prestació del bovatge havia estat de gràcia, com a gràcia especial la rebí el rei, no com a deute o per dret, de manera que, amb ocasió de la prestació del dit bovatge, els seus successors no vindiquin cap dret, ans a ell i als seus successors no sigui pagador perpètuament sinó de gràcia, i així aleshores li sigui concedit per ells. Però, si els predits àrbitres decretessin que la prestació feta al rei Jaume, al començament del seu regnat, hagués estat feta per deure, la prestació present sigui tinguda com de deure, per a ell i per als seus successors, perpètuament, com no fos que ell o els seus successors volguessin sobre això fer gràcia especial.

La segona condició fou —i també el rei la concedí— que aquella prestació del bovatge no perjudicés en res els privilegis de les esglésies i de llurs homes, allò que tenen sobre llurs immunitats i les liberalitats, ans romanguin perpètuament en la fermesa de la seva força; i tant sobre la prestació del bovatge com en altres coses, puguin fer ús, segons llur dret.

Terça condició: que el senyor rei concedeix des d'ara als prelats predits la dècima del bovatge de llurs homes i dels monestirs i de llurs terres, mentre els dits prelats provin per testimonis, o per llibres antics, que havien tingut la dècima del bovatge prestat al rei Jaume al començament del seu regnat. I en l'endemig, mentre hom haurà conegut sobre això, la dita dècima serà dipositada a les cases dels frares predicadors o menors d'aquella diòcesi que els prelats mateixos elegeixin.

Quarta condició: el rei concedí que, si els àrbitres haguessin decretat que el bovatge prestat al rei Jaume havia estat prestat per deure i que per deure havia d'ésser prestat al rei Pere i als seus successors, puguin conèixer sobre la forma de prestació del bovatge, és a saber, que es presta segons hagués estat provat que abans havia estat prestat al rei Jaume; però, mentre s'investiga, cobri el rei el bovatge segons el rep dels altres homes de la seva terra.

Continuen les condicions sense que la numeració en continuï. Nosaltes la continuarem per a més claredat en l'exposició. Cinquena: si els àrbitres veuen que no poden dictaminar en el dit negoci per negligència o culpa del rei, com més amunt ha estat indicat, i sobre la negligència o la culpa del rei els àrbitres es pronuncien contra ell, no podran els successors ni demanar ni

rebre per dret el bovatge fins que sigui conegut sobre això. Sisena: quan s'esdevingui que algun dels àrbitres no pugui o no vulgui entendre o pronunciar-se en aquest negoci, un altre sigui subrogat en lloc d'ell. Setena: aquest negoci serà sempre seguit a Barcelona, de manera, però, que els àrbitres puguin anar o enviar algú a altres llocs per tal de rebre els testimonis. Vuitena: fou acordat, i el rei ho concedí, que cadascun dels homes de les esglésies o dels llocs religiosos retengui la dècima part de tot el bovatge, fins que haurà estat determinat pels àrbitres la quantitat i la manera del bovatge segons la forma més amunt anotada. Novena: fou també concordat que, en tota col·lecta del bovatge de les esglésies i monestirs, intervingui un clergue de la diòcesi que el prelat de la mateixa diòcesi elegeixi, amb el qual sigui fet el còmput de la dècima del bovatge dels dits homes. Desena: els àrbitres elegits sobre les coses predites foren: el venerable Jaspert, bisbe de València, pels bisbes; Guillem de Rosanes, canonge de Barcelona, pels prelats; i Ramon de Tallà pel rei. En cas que el predit bisbe de València no pogués o no volgués intervenir en la cognició i la decisió del dit bovatge, un altre li sigui sobrogat. I això mateix podrà ésser fet respecte al dit Guillem i al dit Ramon, aquell subrogat pels prelats, aquest pel rei.

Els testimonis del document foren els nobles Ato de Foces, Guillem d'Anglesola, Bernat d'Anglesola, Gilabert (de Cruïlles)²⁹ i molt altres —«et pluribus aliis»—. I l'arquebisbe de Tarragona present i consentint, «presente et consentiente».

Aquest és l'important document que intentava de posar terme, malgrat les reserves que conté, a la discrepància entre el rei i els prelats catalans. Era un gran pas endavant per a la solució del conflicte, no tan sols pel que feia als prelats i als eclesiàstics i religiosos en general, sinó també pel que feia als altres estaments, el nobiliari i el de les ciutats i viles. Un exemple restava donat, un camí de concòrdia assenyalat. I, en efecte, si no tots els bisbes, la major part semblen haver-se relligat als pactes; i els prohoms barcelonins semblen haver deixat de fer oposició al cobrament del bovatge. La prova n'és que, amb data del 18 de febrer de 1278, el rei, de València estant, amb document que, en el registre corresponent de l'Arxiu Reial (40, f.67) duu el títol de «Declaració bovatíca»,³⁰ adreçant-se al seu fidel Mossè Ravaya, li comunica que, recentment, els ciutadans de Barcelona li han presentat alguns capítols de dubtes sobre la prestació del bovatge. Qui exposa dubtes sobre el compliment d'una obligació perquè li siguin aclarits per aquell qui la imposa, vol dir que li reconeix autoritat per a imposar-la i que no nega l'obligació. El document dóna primerament la llista dels dubtes presentats, i a continuació dóna la llista de les respostes corresponents del rei. Els capítols són set, i altres tantes les respostes. Si en el document són donats separadament, nosaltres els acoblarem a fi d'evitar repeticions i de fer aparèixer més clarament la solució donada en cada cas.

Primer dubte: si per les cases que es lloguen, com sigui que, segons la carta del bovatge (es refereix al document núm. 3), deu sous de pensió són estimats per valor de cent sous, ha d'ésser prestat el bovatge per cosa moble i immoble. Resposta: les cases que es lloguen per certa pensió (lloguer), com que, segons la carta del bovatge, 10 sous de pensió són estimats per valor de 100 sous, encara que la pecúnia de la pensió sigui moble, no obstant això, es pagui com a immoble, ja que la dita pensió, fins que és pagada, es considera cosa immoble com la casa.

29. El fet que no en doni el cognom sembla indicar que es tracta de Cruïlles, conseller del rei.

30. Apèndix, doc. 20.

Segon: si pels sarraïns o sarraïnes, o batejats captius, que serveixen els qui paguen bovatge, els seus senyors han de pagar bovatge i, en cas afirmatiu, ho han de fer com per cosa moble o immoble? Resposta: no sigui prestat bovatge d'aquells que són retinguts a ús de casa seva, ús necessari d'alguna manera; però per aquells que no són tinguts per a ús necessari de la casa, sigui pagat bovatge com per cosa moble, si no són adscrits a la gleba, de manera que no siguin dedicats a altra cosa ni facin altra cosa sinó el conreu de la gleba; però llavors sigui pagat per ells com per cosa immoble.

Tercer: saber si dels honors tinguts en emfiteusi cal deduir res per raó del lluïsmen que el senyor ha de percebre en els mateixos honors al temps que es venguin. Resposta: dels honors i possessions que són tinguts en emfiteusi no cal deduir res per raó del lluïsmen.

Quart: saber si dels vasos viners, tines i arques s'ha de rebre bovatge o no. Resposta: si hom els té per a l'ús necessari de la casa, per a conservar-hi vi, blat o altres vitualles de collita pròpia i fins a la novella, com que aquests utensilis són de la casa, no sigui prestat bovatge. I el mateix entenem de les arques i les caixes que siguin necessàries per a conservar-hi draps i altres objectes del parament de la casa.

Cinquè: saber si els qui paguen el bovatge han de mostrar i manifestar si llurs béns són immobles, mobles o semovents, o és suficient d'estimar aquells béns que presten bovatge generalment en suma. Resposta: els qui pagaran bovatge estaran obligats, previ jurament, a expressar i declarar tots llurs béns mobles o semovents, d'aquesta manera: tot allò que tinguin en pecúnia, tant si consisteix en or, argent o diners, i tot allò que tinguin en draps, pebre i gíngebre, i totes les altres mercaderies de qualsevol gènere que siguin, i tot el que tinguin en deutes i tot quant tinguin en altres coses, excepte aquelles per les quals no cal prestar bovatge. També estaran obligats a expressar i mostrar les coses immobles i a dir on es troben situades.

Sisè: si cal deduir els deutes del rei als clergues, cavallers i jueus que siguin francs de la prestació del bovatge. Resposta: han d'ésser deduïts, amb la condició que les coses que el rei degui no siguin en béns seus, sinó solament aquelles que resten en poder d'ell un cop deduït «ore alieno». Els deutes, seran deduïts de tots els béns, tant d'aquells pels quals no es presta bovatge, com d'aquells pels quals se'n presta, a prorrata dels mateixos béns, com no sigui que, pel mateix deute, altres béns siguin obligats especialment. Llavors, però, d'aquests béns especialment obligats seran deduïts els dits deutes, tant si són béns pels quals calgui prestar bovatge com si no.

Setè: saber si els col·lidors del bovatge poden inquirir, pel sagrament prestat en pagar-lo, si tenen en llur poder res que a súbdit del rei pertanyi, sia per causa de comanda o per causa de societat o per altra manera. Resposta: que els qui tinguin comandes estiguin obligats a dir les comandes i dipòsits fets a ells, i de qui són; no ho estan a expressar la quantitat, ni tampoc a mostrar les coses mateixes que, en dipòsit o d'altra manera, tenen en poder llur, pertanyents, com ja ha estat dit, a d'altres.

Amb això es clou la «Declaració bovatic».

Ignorem quina fou la reacció dels ciutadans de Barcelona davant les respostes del rei als capítols presentats; però el fet mateix que no n'hàgim trobat cap notícia ha de decantar-nos a creure que foren considerades acceptables i que foren acceptades sense protesta, plaguessin o no. En tot cas, sabem que amb data de 28 de juny de 1278, el rei, d'Enfesta estant, manava a Mossè Ravaya que, del bovatge col·lectat a Barcelona, pagués a Bernat Burget, ciutadà barceloní, tot allò

que li devia per raó de les despeses realitzades en el viatge que, pel rei, havia fet a Castella.³¹ Prova que el cobrament del servei era en marxa. I així continuà el cobrament del bovatge, ara reconeixent el rei algun privilegi d'exempció, ara afavorint algun personatge ben vist per ell, ara assenyalant la imposició del servei a diverses sèries de llocs, ara mantenint els seus drets davant els recalitrants, fossin de l'estament que fossin.

Entre els personatges afavorits hi hagué el bisbe d'Urgell. Recordem no tan sols la protecció que el rei li atorgava enfront dels nobles hostils, sinó també que ell, amb el de Barcelona i el de Vic, havia estat un dels tres prelats que havien arribat abans que cap dels altres a un acord amb el rei.³² Probablement per això amb data del 25 de maig de 1278, de Lleida estant, mana a Mossè Ravaya que sobreseguí de rebre o collir el bovatge, fins a nova ordre, en els llocs següents: la Seu d'Urgell, el Pla de Sant Tirs, Asfa, Montferrer, Vall de Tost, Sastmunt i el seu domini, Arcavell, Bescaran, Torres, Alàs, Ortedó, Lletó, Tuixén, Cornellana i Argolell. «Aquests llocs», afegeix el document, «són del venerable bisbe d'Urgell, pels precés del qual nós volem sobreseure en les coses dites».³³

El favor i el premi apareixen, doncs, clarament. I encara no apareixen més, si considerem que el mateix dia el rei concedeix al mateix bisbe urgellitè que, per causa de la percepció del bovatge en els seus llocs propis i en els del bisbat, no sigui engendrat cap perjudici als privilegis de llibertats si alguna en tenen ell i l'església predita sobre el damunt dit bovatge; ans aquests privilegis, no obstant la seva percepció, restaran vàlids en llur vigor. Amb la reserva, per al rei, que, per la concessió d'aquella lletra, no sigui causat perjudici al dret a ell competent, tant pel compromís establert entre ells com per qualsevol altra raó.³⁴ El compromís al·ludit deu ésser el que hem esmentat abans dels tres prelats.³⁵

Si, d'una banda, el rei excusava alguns llocs del pagament de bovatge, d'altra banda anava estenent a altres llocs, en molt major nombre, la seva exigència. Ho feia per etapes, amb mesos, fins i tot amb anys d'interval, probablement per facilitar-ne la percepció per part dels collidors, i potser també per no provocar alhora inquietuds massa extenses. Així el 19 de febrer de 1278 de Saragossa estant, el rei manava als homes de Sant Esteve de Llitera, tant cristians com sarraïns, que paguessin el bovatge a Borràs de Montornès o a qui ell volgués, en lloc de Mossè Ravaya, que l'havia posat en lloc seu per al cobrament del bovatge; i això per res no mudin; en cas contrari mana que penyorin i compelleixin a ells i llurs béns.³⁶ Així també, el 8 de juny de 1278, d'Agramunt estant, el rei mana a Guillema de Claramunt que, d'ara endavant, no impedeixi a Camí de Peramola, veguer de Tarragona i del Camp, la percepció del bovatge, en lloc seu, al castell de Tamarit, ans li'n permeti el cobrament, a ell o a qui volgués en el seu lloc, no obstant l'allongament concedit pel rei fins que es trobés a Catalunya, perquè ara ja s'hi troba i el dit servei del bovatge li és molt necessari.³⁷ I dos mesos després, el 8 d'agost de 1278, des de Lleida, que

31. Apèndix, doc. 25.

32. Més amunt, pàgs. 128-129.

33. Apèndix, doc. 22.

34. Apèndix, doc. 23.

35. Apèndix, doc. 18.

36. Apèndix, doc. 21.

37. Apèndix, doc. 24.

havia esdevingut el seu centre d'actuació, dóna una ordre en massa a tot de viles i vilatges de Ribagorça, la Llitera, l'Urgell, el Pla de Lleida i fins i tot de la baronia d'Entença. Com que la llista és llarga i ja en donem el document íntegre, ens estarem de reproduir-la ací, encara que sempre és útil de donar en llengua vulgar i amb la correspondència actual aquests noms a vegades més o menys llatinitzats i arcaics. El lector els trobarà en l'Apèndix de documents.³⁸ Ací ens limitarem a dir que el rei els mana que, vistes les presents, ajudin, manifestin i paguin el bovatge a aquells collidors que Mossè Ravaya, sobre això, volgués delegar. En cas contrari, li mana que penyorin i compel·leixin llurs persones i llurs béns.

A vegades l'ajornament de la prestació del bovatge no era indeterminadament fins a nova ordre, sinó concretament per un nombre de dies. Es tractava de concedir a l'interessat un temps, generalment breu, que li permetés de disposar el pagament o potser de trobar el títol que el n'eximia. Així veiem que, el 10 de novembre de 1278, el rei, des de Sant Cugat, escriu a Mossè Ravaya ordenant-li que, per vuit dies, sobreseguí la col·lecta del bovatge dels homes de Gastó de Bearn en els llocs que té al Vallès.³⁹ No en diu la causa ni l'objectiu. Recordem que el vescomte de Bearn, un Montcada al cap, tenia possessions a la comarca del Vallès, començant pel castell del seu nom.

El lloc d'Estadella no figura en la llarga llista de llocs als quals el rei manava pagar el bovatge en la lletra citada una mica més amunt, tot i que d'altres n'assenyala que el voregen. Ara, el dia 17 de gener de 1279, el rei, que es troba novament a Lleida, esmena aquesta omissió.⁴⁰ L'encarregat d'exigir-hi el tribut n'és ara el veguer de Ribagorça i de Pallars Ramon de Molina: a ell, en lloc del rei, o a qui ell designi, hauran de manifestar i donar el bovatge.

I, finalment, el 5 de gener de 1279, sorgeix la notícia que la discrepància ha esclatat amb el prelat d'una de les diòcesis catalanes. I la discrepància ha passat a controvèrsia. I, com a procurador seu per a tractar-ne, el rei ha nomenat un altre membre de la influent família jueva que ja té entre les mans el cobrament del bovatge: Astruc Ravaya, pare de Mossè.⁴¹ Astruc, per document datat a Barcelona, el dia esmentat, és constituït cert i especial procurador, tant present com absent, en la controvèrsia o qüestió que s'agita entre el rei d'una banda i, d'altra banda, els venerables bisbe i capítol de l'església gironina i els altres clergues o persones eclesiàstiques d'aquella diòcesi, sobre el bovatge que el rei exigeix als homes llurs. I el rei dóna a Astruc Ravaya, sobre aquestes coses, plena autoritat i poder d'actuar i de defensar, de respondre, d'exercir i de replicar; i també de cometre, i transigir, i de pactar i de fer tota altra cosa. El rei ho té tot per ratificat.⁴²

El mateix dia, però, el rei adreça a Astruc Ravaya un altre document⁴³ en què l'informa d'haver estat convingut entre ell i els procuradors dels venerables bisbe i capítol de l'església gironina, sobre la qüestió o controvèrsia, agitada entre ells, per raó del bovatge, que sigui comesa pels dits procuradors i pel dit Astruc, constituït procurador seu en aquest negoci, al venerable mestre Bonanat de Lavània, canonge narbonès i legat de Seu apostòlica. El rei vol, doncs, que Astruc

38. Apèndix, doc. 26.

39. Apèndix, doc. 27.

40. Apèndix, doc. 28.

41. Vegeu el treball de David ROMANO, *Los funcionarios judíos de Pedro el Grande de Aragón*. (Barcelona 1970), 40.

42. Apèndix, doc. 29.

43. Apèndix, doc. 30.

Ravaya faci aquest compromís. El bisbe, però, un cop fet el compromís, ha de pagar l'interdicte i la convenció feta entre el rei i els predits procuradors. I un cop pagat, Astruc Ravaya, semblantment, per part del rei, ha d'alçar la prohibició feta pel rei abans de la immissió del mateix interdicte. Tanmateix, aquell qui faci el compromís i tracti de la composició no haurà de procedir a cap fermesa de l'afer sense manament i requisició del rei.

El rei mateix, quan li semblava convenient, prenia els comptes que rendien els cobradors del bovatge. Així tenim el cas del veguer de Tarragona i del Camp, Camí de Peramola. No sabem ben bé per quina causa, el rei, de Barcelona estant, amb data de 7 de maig de 1279,⁴⁴ li mana que, vistes les presents, vagi a ell, disposat a rendir-li compte de tot allò que ha rebut i hagut per raó de la vegueria i la batllia dels dits llocs, i també d'allò que ha rebut per raó del bovatge. Altrament, mana a Berenguer Bonet, de la seva casa, que l'hi compelleixi. El to, doncs, no és gaire tranquil·litzador per a aquell funcionari, que l'ha servit i el servirà encara llargament en càrrecs d'una tal importància, aquest cop acumulats, veguer i batlle en una sola persona.

Qüestió delicada era la del bovatge dels homes de Ribagorça. Des dels temps de Jaume I el límit de Catalunya era, oficialment reconegut, al Cinca. Ja hem vist que el rei Pere no s'estava d'exigir el servei de bovatge a poblacions d'ençà d'aquell riu i d'enllà del Segre. Ara tornem a trobar-nos amb ordres que també els concerneixen. El dia 10 de juny de 1279,⁴⁵ trobant-se a València, el rei expedeix una ordre adreçada a tots els seus fidels homes de les viles i llocs d'ençà del Cinca que té, pel rei, el cavaller Ramon de Molina, manant-los que, vistes les presents, li paguin el bovatge que estan obligats a donar-li, del qual han de respondre, en lloc d'ell, al dit Ramon de Molina, veguer de Ribagorça i de Pallars. Altrament, mana a aquest cavaller que penyori i obligui ells i llurs béns a la prestació del bovatge. Havien, els homes de Ribagorça, de pagar el bovatge? És dubtós, com és dubtós que l'haguessin pagat en temps anteriors. El fet és, però, que ara el pagaven i que Pere *el Gran* aconseguia que el paguessin.

Encara que no és concretament qüestió del bovatge, s'hi pot també referir un document del rei Pere, datat a València mateix, el 20 del mateix juliol, relatiu a la ració que han de tenir els porters i altres collidors que recullen diners de les diverses exaccions. I cita les peites, quèsties, cenes, alfonsadia, el monedatge i la quinta; però afegeix: «... e de qualque altra exacció o cuyllita». Això vol dir que el bovatge també hi ha d'ésser comprès i, amb ell, els bovaters o bovatgers. No constant-hi, però, taxativament, no consta tampoc la ració que els pertoca. Amb tot, suposem que devia ésser similar a la dels collidors de l'alfonsadia o del monedatge. Això és: fins a cinc mil sous recaptats, ració de deu dies; de cinc mil a deu mil, ració que no consta; de deu mil a cinquanta mil, ració de quaranta dies; de cinquanta mil a cent mil o més, ració de vuitanta dies.⁴⁶

Els collidors, que així, en formes i quantitats similars, devien ésser retribuïts per llur treball, no eren sempre gent massa curosa de les bones maneres ni de cenyir-se escrupolosament a la legalitat, sobretot si es tractava de llocs que manifestessin resistència a llur actuació, majorment en cas que ordres del rei els donessin suport. Entre els contradictors del bovatge, es veu que hi havia la ciutat de Vic. I el rei hi havia tramès homes de Manresa i de Moià per reduir-los a obediència

44. Apèndix, doc. 31.

45. Apèndix, doc. 32.

46. Apèndix, doc. 33. Les racions acostumaven a ésser, materialment, racions de menjar.

—nova mostra de la impopularitat del bovatge—. Doncs, bé: els dits homes es presentaren en un lloc pertanyent a Beatriu de Mata, i, sense fer cas de les seves protestes d'haver ja satisfet el pagament del bovatge, hi tallaren una trilla i hi infligiren molts altres danys, sense cap causa justa. El rei, sempre respectuós amb els drets dels seus súbdits, requerit per Beatriu de Mata i els seus fills, s'adreçà al veguer d'Osona o al seu lloctinent i li ordenà que, si Beatriu de Mata no vivia a Vic, compel·lís els predits homes a restituir-li i esmenar-li els danys fins on calgués segons dret. La lletra és datada a València el 21 d'agost de 1279.⁴⁷ I si, d'una banda, ens mostra la preocupació del rei per sortir al pas de les extralimitacions i per proveir a les degudes reparacions, d'altra banda ens mostra la duresa de les sancions que queien damunt els qui s'oposaven a la prestació del bovatge.

Algun temps abans s'havia produït un altre cas d'exigència indeguda del bovatge, per part dels bovaters d'Almenar, i el rei Pere també s'havia apressat a posar-hi remei. És veritat que eren homes pertanyents als frares del Temple, i ja hem vist que aquest orde era exempt del pagament del bovatge.⁴⁸ Ara els frares s'havien queixat al rei per l'exigència dels bovaters d'Almenar damunt dos o tres homes que els frares tenien en aquella població; i el rei escrivia als dits bovaters perquè, si els consta realment que aquells homes pertanyen al Temple, sobreseguin la petició que els fan i desemparin encontinent allò que els hagin emparat per la raó predita, tot fins que rebin sobre això algun altre manament. La carta és datada a València, el 30 de juliol de 1279.⁴⁹

La forma de pagament del bovatge no era uniforme: hi havia diferències, matisos. Ho mostra ben clarament una lletra del rei, datada a València el 7 de novembre de 1279, i adreçada als bovaters de Vilafranca. Es veu que el rei els havia manat que hi cobressin el bovatge segons la manera com era rebut a Barcelona. Però vet aquí que ulteriorment el rei ha sabut que la major part dels homes de Vilafranca ja havien pagat el bovatge en una altra forma. Davant aquesta situació, el rei ordena als bovaters que, si els homes de Vilafranca s'avenen i concorden a pagar el bovatge segons la manera de Barcelona, és a dir (així es dedueix del document reial) jurant i manifestant llurs béns, els observin la manera de Barcelona; però, si no es concorden a pagar segons aquesta manera, els compel·leixin a pagar el bovatge de llurs béns segons la forma que els ha estat indicada de pagar-lo.⁵⁰

El temps passa. Ja fa tres anys que les primeres ordres sobre el cobrament del bovatge foren donades pel rei.⁵¹ De grat o per força, amb resistències o amb bona voluntat, els catalans van acomplint la prestació del servei. Una bona part de les contrades catalanes que hi són obligades ja deuen haver-lo acomplert. Però encara cal que el rei insisteixi, que doni ordres contra els retardaris, que atorgui també algunes gràcies rellevant de la prestació certes persones. La Catalunya occidental sembla encara la més endarrerida en el pagament, o la més remisa. Per això part de la tasca romanent recau damunt el cavaller Ramon de Molina, aquell veguer de Ribagorça i de Pallars que ja hem trobat en episodis precedents.⁵² Encara resten homes del bisbat de Lleida que no han satisfet el bovatge; no manquen els qui han estat sorpresos en perjuri en llur decla-

47. Apèndix, doc. 35.

48. Més amunt, pàg. 9.

49. Apèndix, doc. 34.

50. Apèndix, doc. 36.

51. Recordem que són de la fi del 1276, Apèndix, doc. 2.

52. Més amunt, pàgs. 133-134.

ració sobre el fet del servei; que Ramon de Molina obligui els primers a pagar; quant als perjurs, que els puneixi amb el pagament d'allò que els correspon pel perjuri, segons ordinació feta pel rei. Hi ha alguns homes de la vall d'Aran que Molina té presos: el rei vol que els hi tingui encara. Per motius que no es declaren, si no és per un imprecís «ratione defectus servicii», han estat emparades (embargades) les rendes de Tamarit i d'Albelda; Ramon de Molina ha actuat, i el rei té per bo el que ha fet, sense que sapiguem en què ha consistit. De tot això ens informa un document datat a València el 8 de novembre de 1279, l'endemà del document adreçat als bovaters de Vilafranca.⁵³

No acaba ací la feina de Ramon de Molina. Ha sorgit el problema de si el lloc de Belsa o Bielsa és de Catalunya o d'Aragó. Si és de Catalunya ha de pagar el bovatge; si és d'Aragó, ha de pagar el quint. En aquest sentit escriu el rei a Ramon de Molina a fi que, vistes les presents, ho inquireixi diligentment, per homes que sàpiga sabedors de la veritat. En el primer cas, el rei vol que Molina hi rebí el bovatge en lloc del rei, tal com és rebut a Catalunya, i que no permeti, en canvi, que hi sigui exigit el quint o la quinta del bestiar. En el segon cas, cal que Ramon de Molina procedeixi a la inversa, i que, lluny de cobrar-hi el bovatge, permeti a Arnau de Bela el cobrament del quint. El citat personatge tenia la vila en feu pel rei, i altres infançons i cavallers que tenien pel rei llocs en feu cobraven la quinta, com podia cobrar-la el dit Arnau fins que el rei haurà determinat si la dita quinta ha de pertànyer-li.⁵⁴

La lletra fou datada a València el 2 de desembre de 1279. Doncs, bé: l'endemà dia 3, Pere *el Gran* tornava a escriure-li sobre la mateixa qüestió de Belsa.⁵⁵ Ha sabut que els homes d'aquest lloc han acostumat sempre a donar la quinta i el monedatge, donant-ho al rei son pare i als seus propis oficials. Li mana, doncs, que pel rei i en nom del rei, faci exigir i haver la quinta de la dita vila, per Gonçal Pérez de San Pedro, sobrejunter d'Osca, que ja, segons es diu, n'ha rebut una part.

Li diu que no exigeixi, en canvi, ni rebí d'ells el bovatge, que el rei els perdona de gràcia especial. Motius de caràcter jurídic — dret pel qual es regien — i motius de caràcter tributari — tributs que pagaven — eren aleshores els que acostumaven a decidir aquestes qüestions de límits. I en aquest cas i també en altres, aquest criteri havia perjudicat Catalunya. Observem que, fins i tot, la descoberta que Belsa era d'Aragó pot haver estat causa del canvi de títol que, en aquest document, és donat a Ramon de Molina. El veguer de Ribagorça s'ha convertit de sobte, en vint-i-quatre hores, en sobrejunter; i el de sobrejunter era ofici aragonès, com el de veguer era ofici català. Curiosament el rei es creu encara amb dret, segons sembla, al cobrament del bovatge, damunt els homes de Belsa; perquè no s'explica d'altra manera que els el perdoni, com hem dit, «de gràcia especial».

També de gràcia especial perdona el rei el pagament del bovatge a Arnau Colomer i a la seva muller Romia, i en aquest sentit escriu a Mossè Ravaya amb lletra datada a València el 19 de desembre de 1279. Cal, però, que els afavorits manifestin, mitjançant jurament, els béns que posseeixen.⁵⁶

53. Apèndix, doc. 37.

54. Apèndix, doc. 38.

55. Apèndix, doc. 39.

56. Apèndix, doc. 40.

Entrem en l'any 1280. Els documents relatius al bovatge escassegen cada cop més: senyal que el cobrament del servei toca a la seva fi. Entre les darreres notícies que en tenim, hi ha les que es refereixen a la baronia d'Entença, i també a Camí de Peramola, aquell veguer de Tarragona i del Camp que hem vist requerit peremptòriament pel rei per a rendir-li compte de totes les sumes recaptades per ell i per diversos conceptes.⁵⁷ El resultat del rendiment de comptes no devia haver-li estat desfavorable, ja que el veiem que continua exercint les mateixes funcions. Ara, 4 de març de 1280, d'Alzira estant, el rei li mana que, sobre la percepció del bovatge, observi amb els homes de Móra la mateixa forma que observarà amb els homes dels altres castells d'ençà de l'Ebre, que tinguin heretats enllà del riu. Li mana també que no gravi aquells homes més que els altres.⁵⁸

No gaires dies després, el 26 de març, trobant-se encara a Alzira, el rei torna a insistir prop del seu veguer sobre la qüestió tractada en el document anterior. El rei ha rebut les lletres que Camí de Peramola li ha enviat sobre el bovatge a demanar als homes dels castells de Berenguer d'Entença situats ençà de l'Ebre,⁵⁹ tenint heretats a l'altra banda del riu, i també dels homes dels altres castells existents en el mateix riu (*in eodem rivo*). El veguer consulta al rei la forma, que ignora, de l'exacció d'aquest bovatge. El rei, en la seva resposta, aprova la percepció del servei damunt els homes d'aquells castells, que haurà d'ésser feta d'acord amb la forma que el batlle Jucef Ravaya li tramet.⁶⁰ En efecte, a continuació de la lletra, consta que hom escriu a Jucef Ravaya, ordenant-li que, per un nunci o enviat seu, trameti a Camí de Peramola la forma sota la qual ha de demanar el bovatge als homes de Berenguer d'Entença, forma que, sens dubte, ha de servir de model per a tots els altres que es trobin en el mateix cas.

Una altra qüestió es debatia. Es veu que Berenguer d'Entença havia inferit injúries (ignorem en quina forma) a Arnau d'Artesa. Camí de Peramola havia consultat el rei. El rei s'excusava: no tenia allí el procés; no podia, doncs, entendre-hi; aviat aniria a aquelles parts, Déu concedint-ho, i llavors s'ocuparia d'aquell fet. La carta acaba referint-se a una caixa que Peramola li ha enviat i que el rei ha rebut ensems amb les claus i les seves lletres.

Tal com anunciava en la seva carta, el rei, en el seu itinerari, anava cap al nord. Passaria per terres de la baronia d'Entença, podria encarar-se amb la qüestió de les injúries a Arnau d'Artesa. Dubtem, però, que volgués indisposar-se amb un magnat tan poderós com Berenguer d'Entença, que fins aleshores no s'havia sumat a la revolta dels barons i que, sens dubte, degué restar prou satisfet del rei per no sumar-s'hi després. El rei, prosseguint el seu camí, s'apressà cap a Lleida. Ara tota altra qüestió esdevenia secundària, i la del bovatge més, perquè la recaptació devia trobar-se a les acaballes i, si de cas, era en territoris dels barons revoltats on persistien les resistències, i era per la resistència dels barons, abatent-la definitivament, per on calia començar. La qüestió del bovatge no restaria encara solucionada per al rei Pere. I veurem que tornarà a sortir-li al pas tan bon punt aplegarà en Corts els catalans. Però això no tindrà lloc fins l'any 1283.

57. Més amunt, pàg. 134.

58. Apèndix, doc. 41.

59. El text diu *Xucarum*. Però es tracta d'un lapsus de l'escrivà com hem assenyalat més amunt, pàg. 121.

60. Apèndix, doc. 42.

APÈNDIX

DOCUMENTS

1

El rei Pere reconeix deure a Borràs de Montornès, cavaller, mil sous jaquesos per un rossí de pèl negre que li comprà i que dóna al noble Pere Cornel. Els hi assigna del bovatge que ara ha de rebre a Catalunya. Com que encara no s'ha fet fer el segell reial, fa segellar el document amb el seu segell habitual.

[Saragossa, 6 desembre 1276]

Nos Petrus, Dey gracia rex Aragonum, recognoscimus debere vobis Boracio de Mont-tornes¹ mille solidos jaccenses racione cuiusdam roncini de pilo nigro quem a vobis emimus et dedimus nobili Petro Cornilii, quos assignamus vobis habendos et percipiendos super bovatico quod nunc recipere debemus in Cathalonia; mandantes collectori nostro dicti bovatici quod dictos denarios vobis solvat et hunc a vobis recuperet albaratum. Et quia sigilla nostra regalia nondum fieri fecimus, presentem litteram sigillo nostro consueto fecimus sigillari. Datum Cesarauguste, .VIII. idus decembris anno Domini. M.^oCC.^o.LXX. sexto.

(ACA, reg. 38, f. 107)

2

El rei Pere mana al veguer i al batlle de Barcelona i als altres oficials seus en els bisbats de Catalunya que cobrin el bovatge que hom acostuma a donar i cal donar al començament del regnat.

[Suera, 13 desembre 1276]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fideli suo vicario et baiulo Barchinone, salutem et gratiam. Sciatis quod nos volumus habere bovaticum Catalonie, sicut moris est et dari debet rationi novi domini nostri. Quare mandamus vobis quatenus petatis nomine nostro, recipiatis et colligatis bovaticum omnium villarum et locorum episcopatum Barchinone et Vici, sicut levare et accipi consuevit et debet, compellentes quoscumque ad solvendum, prout tenentur, bovaticum supradictum. Mandantes universis ditorum episcopatum quod vobis et cui volueritis respondeant de eodem et vos respondeatis de toto eo Juceffo Ravaya, baiulo nostro, vel cui ipso mandaverit. Datum Çuere, idus decembris, anno predicto.

Similis Camino de Peramola, Fferrario de Solerio et Johanni Petri Zabata, de diocesi Tarrachone.

Guillelmo de Ratera, de episcopatu Urgelli. Guillelmo de Redorta et Dalmacio de Villarasa, de episcopatu Ilerde. Raimundo Guardia et Bonsenyer de Gerunda, de episcopatu Dertuse. Astruguo Ravaya, de episcopatu Gerunde.

(ACA, reg. 38, f. 116)

1. Mont Trones, *al ms.*

3

Lletra del rei a Mossè Ravaya ordenant-li que, vistes les presents, rebi i faci rebre el bovatge de Catalunya, tant a les ciutats com als altres llocs, en la forma que li indica amb precisió de les quantitats a pagar per cadascuna de les coses gravades.

[Cocentaina, 24 febrer 1277]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, fideli suo Mosse Ravaya, salutem et gratiam. Mandamus vobis quod, visis presentibus, levetis, colligatis et recipiatis et recepi, colligi ac levari faciatis bovaticum Catalonie, tam in civitatibus quam in omnibus aliis locibus. In hunc modum: Dentur nobis pro pare bovum octo solidi, et si fuerit vitulus, qui non habeat annum, dentur duo solidi. De asino vel asina, qui habeat annum vel ultra, dentur nobis quatuor solidi. Et si fuerit asinus vel asina, que non habeat annum, dentur nobis duo solidi. De equo, roncino vel equa vel mulo vel mula, que habeat annum vel plus, dentur pro unoquoque sex solidi. Si vero non habeat annum, dentur tres solidi. Pro bestiis, vero, minutis pro unaquaque quatuor denarii. Pro porcellis et agnis, duo denarii. Pro exaderiis et bordariis vel scimplicibus ministrilibus unusquisque dent duos solidos. Item pro pignoribus, octo denarios pro libra. De rebus mobilibus, duodecim denarii pro libra. De honoribus quator denarii pro libra, exceptis domibus in quibus habitant. De operatoris vero et domibus que locaverint dentur secundum istam rationem ut honor qui locatus fuerit decem solidi extimentur ad precium centum solidorum. Nullus enim per cartam franquitatis bullatam vel sigillatam aut alio modo ab hac se valeat excusare. Item homines qui morantur in domibus religionum sive sint mercennarii sive alii quilibet qui habitum non portent hodie ab hoc bovatico nullatenus excusentur. Est enim sciendum quod pro equitatura propria quam aliquis equitat et pro utensilibus domus sue non dabit bovaticum. De omni blado et vino dabit bovaticum sicut de mobili, deducto eo quod sibi fuerit necessarium usque ad novellum. De comandis autem factis in domibus religionum dentur bovaticum sicut est predictum. Et si aliquis perjuraverit se, perdat illud de quo se perjuraverit et insuper donet nobis tantum quantum erit illud de quo periuraverit. Si autem homo qui perjuraverit fuerit alterius dominacionis, illud quod pro perjuro habebitur dividatur per medium inter nos et dominum perjurii. Et quare bovaticum predictum de iure nobis debetur sicut primum quod facimus, ratione nove dominacionis nostre, barones, magnates, milites nec aliqui alii nullam partem accipiant sive habeant. Cum autem nos facere oporteat magnas expensas propter guerram sarracenorum, mandamus vobis quatenus festinetis recipere et colligere dictum bovaticum, ita quod ponatis bovateriis ad recipiendum et colligendum illud, christianos videlicet et judeos quos ydoneos et sufficientes videatis super eo. Datum in Cozentayna, vi. Kalendas marcii, anno Domini. M^o.CC^o.LXX°. sexto.

(Reg. 39, f. 168^v)

4

El rei Pere mana a Ferrer Mallol, veguer de Barcelona, d'ajudar Mossè Ravaya i els col·lectors del bovatge de la diòcesi barcelonina en allò que calgui per tal de collir el dit bovatge, sempre que en fos requerit.

[València, 27 març 1277]

Petrus Dei gracia, fideli suo Ferrario Mayoli, vicario Barchinone, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus iuvetis Mosse Ravaya, fidelem nostrum, et collectores bovatici diocesis Barchinone in hiis in quibus necessarium habuerat pro districtu eiusdem bovatici colligendi in eadem diocesi quandocumque et quocienscumque inde ab eis fueritis requisitus. Datum Valencie, .vi. kalendas aprilis, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. septimo.

(Reg. 39, f. 181)

1. *Segueix tantum quantum, repetit.*

5

El rei mana a Mossè Ravaya que, si els homes de les esglésies i monestirs no volguessin planerament donar-li el bovatge que per raó de la novella senyoria ha de rebre'n i llevar-ne, no es preocupi de penyorar-los ni compel·lir-los fins que s'hagi celebrat el pròxim concili de Tarragona, ja que, a prec de l'arquebisbe, els ha allargat el termini.

[València, 8 abril 1277]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, fideli suo Mosse Ravaya, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus, nisi forte plano modo homines ecclesiarum et monasteriorum vellent nobis dare bovaticum, quod ratione novi domini nostri debemus ab eisdem recipere et levare, non curetis ipsos pignorare seu alias compellere ratione predicta, donec transactum fuerit proximum concilium Tarrachone, cum mandatum aliud habeatis a nobis, quoniam ad preces venerabilis archiepiscopi Tarrachone ipsos inde elongamus ad presens. Datum Valencie, .vi. idus aprilis, anno Domini .m^o.cc^o.lxx^o. septimo.

(Reg. 39, f. 181)

6

El rei prega Ramon Folc, vescomte de Cardona, i tota una sèrie de barons i cavallers catalans que no impedeixin el bovatge que ell ha de tenir de llurs homes, sinó que hi ajudin i facin que els col·lectors puguin rebre'l i llevar-lo de manera que els vingui d'ell la deguda acció de gràcies.

[València, 8 abril 1277]

Petrus, Dei gracia, etc., nobili et dilecto Raimundo Fulconis, vicecomiti Cardone, salutem et dilectionem. Rogamus et dicimus vobis quatenus bovaticum quod nos habere debemus ab hominibus vestris ratione novi regiminis nostris, non impediatis nobis et collectoribus nostris, immo iuvetis et faciatis quod dicti collectores ipsum possint recipere et levare, taliter faciendo quod a nobis ad vos debita proveniat accio gratiarum. Datum Valencie, .vi. idus aprilis, anno Domini .m^o.cc^o.lxx^o. septimo.

Similes fuerunt misse Berengario de Cardona, Bernardo de Portella, Bernardo de Scintillis, Guilaberto de Scintillis, Petro de Cheralto, Geraldo de Cervilione, Rimbardo de Montecluso, Gacerando de Pinos, Raimundo de Urgio, Bernardono de Scintillis, Berengario de Podioviridi, Poncio de Peralta, Guillelmo de Angularia, Berengario de Pulcrovisu, Raimundo de Angularia, Geraldo de Capraria, Raimundo, vicecomiti de Vilamuro, Alvaro, filio comitis Urgellensis, Bernardo de Aspes, Guillelmo Raimundo de Montecatheno, Raimundo de Peralta, Guillelmo de Belera, Bernardo de Angularia, Ermengaudu, filio comitis Urgellensis, Raimundo de Cervaria, Raimundo de Montecatheno, domino Albalati, Berengario de Angularia, Petro de Montecatheno, Raimundo de Montecatheno, domino Frage, Bernardo de Maloleone, Arnaldo Rogerii, comiti Pallariensi, Berengario de Entença, comiti Impuriarum, Beatrici de Melan, Guillelmo Gaucerandi, Arnaldo de Vilademany, Hugoni de Cervaria, Dalmacio de Rocabertino, Arnaldo Guillelmo de Cartiliano, Jaufredo de Rocabertino, Geraldo de Capraria, Raimundo de Capraria, Poncio de Guardia.

Episcopo Barchinonensi, Episcopo Illerdensi, Episcopo Vicensi, Episcopo Gerundensi, abbati Populeti, abbati Sanctarum Crucum, abbati de Bagneolis, abbati de Rosis, abbati Sancti Petri de Bisuldo, abbati de Amer, abbati Sancti Salvatoris de Brea, abbati de Vilabertran, priori de Corniliano, priori de Spirano, abbati Rivipollensi, abbati Sancti Johannis, abbati Sancti Laurencii de Monte, abbati Sancti Michelis de Fallio, abbati Sancti Cucuphatis Vallensis, abbati Sancti Felicii Gexollensis, abbati Sancti Petri de Rosis, priori de Bisuldo, abbati Sancti Michaelis de Fluviano, abbati Sancti Benedicti de Bagis, abbati Campirotundi.

(Reg. 39, f. 181')

7

El rei mana al seu fidel Guillem de Redorta, batlle i veguer de Lleida, que col·lecti i faci col·lectar en els llocs de l'Església el bovatge com en els altres llocs seus; el qual bovatge en els llocs de l'Església havia fet sobreseure fins a nova ordre. Exceptua, però, el bovatge dels llocs de la milícia del Temple, en els quals ha de sobreseure fins a ordre en contra. En els altres llocs seus i en els dels nobles i cavallers, en el fet del bovatge, procedeixi com ja li ha ordenat.

[Xàtiva, 16 maig 1277]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fideli suo Guillelmo de Redorta, baiulo et vicario Ilerde, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus colligatis et colligi faciatis in locis Ecclesie bovaticum sicut in aliis locis nostris, quod quidem bovaticum locorum Ecclesie nos elongavimus et supercederi fecimus in eo, donec aliud mandatum a nobis in contrarium haberetis, excepto tamen bovatico locorum milicie Templi, in quo volumus quod supercedeat donec a nobis mandatum contrarium habeatis. Mandamus eciam vobis quatenus in aliis locis nostris et nobilium et militum procedatis in facto bovatici secundum quod iam mandavimus. Datum Xative, .xvii. kalendas iunii, anno Domini .m^o.cc^o.lx^o. septimo.

(Reg. 39, f. 202)

8

El rei mana a Mossè Ravaya i a tots els col·lectors del bovatge que, sobre l'exacció del dit servei, sobreseguin qual-sevol altre manament que tinguin d'ell; perquè fra Ramon de Ribelles, castellà d'Amposta, ha afirmat davant el rei tenir privilegis que declaren immunes els frares i els homes de l'Hospital.

[Canals, 9 juny 1277]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, fideli suo Mosse Ravaya et aliis universis collectoribus bovatici, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus super exaccione bovatici ab universis ffratribus et hominibus Hospitalis Iherosolomitani supersedeatis quousque a nobis super hoc mandatum aliud habeatis. Quoniam venerabilis et dilectus noster ffrater Raimundus de Ripellis, castellanus Emposte, asseruit coram nobis se habere privilegia quod fratres et homines Hospitalis a prestacione bovatici sunt inmunes. Que privilegia debet nobis ostendere, prout inter nos et ipsum positum extitit et condictum. Et nolumus quod interim pignorentur predicta de causa vel eciam aggraventur. Datum apud Canals, .v. idus iunii, anno Domini .m^o.cc^o.lxx^o. septimo.

(ACA, reg. 39, f. 199)

9

El rei mana a Mossè Ravaya que, vistes les presents, tot seguit col·lecti i rebí el bovatge dels homes de la ciutat de Barcelona, com ja li ha manat per altres lletres, i, si cal, els compelleixi i els obligui, a ells i llurs béns, al pagament; perquè els prohoms de Barcelona, que anaren al rei, no arribaren a entendre-s'hi.

[Xàtiva, 17 juny 1277]

Petrus, Dei gracia, etc., fideli suo Mosse Ravaya, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus, visis presentibus, incontinenti collegatis et recipiatis ab hominibus civitatis Barchinone bovaticum, prout iam per alias nostras litteras vobis dedimus in mandatis, et eosdem homines et bona eorum, si necesse fuerit, compellatis et distringatis ad solucionem bovatici supradicti, quare probi homines Barchinone, qui ad nos venerunt, non expediunt se nobiscum. Datum Xative, .xv. kalendas iulii, anno M.CC.LXX.VII°.

(Reg. 39, f. 201)

10

El rei escriu als proboms de la ciutat de Barcelona, comunicant-los que ha manat a Mossè Ravaya la col·lecta i recepció del bovatge; no facin, doncs, cap impediment ni oposició al dit Mossè, ans l'hi paguin sense contradicció. Diu que, en cas contrari, li mana que els penyori i compel·leixi.

[Xàtiva, 17 juny 1277]

Petrus, Dei gracia etc., fidelibus suis probis hominibus et universitati Barchinone, salutem et gratiam. Noveritis nos mandasse per litteras nostras fideli nostro Mosse Ravaya quod colligat ac recipiat a vobis bovatium. Quare mandamus vobis quatenus eidem Mosse super exigendo et colligendo ac recipiendo dicto bovatium nullum impedimentum vel contrarium faciatis. Immo illud sibi sine contradicció aliqua exsolvatis. Alias mandamus eidem quod vos inde pignoret et compellat. Datum Xative, xv° kalendas iulii, anno Domini .M°.CC°.LXX. septimo.

(Reg. 39, f. 201)

11

El rei mana als proboms de Cervera, Tàrraga i Vilagrassa que, sobre el bovatge que ara li han de prestar, el satisfacin i el lliurin, bé i legalment, a Mossè Ravaya o a aquell o aquells qui n'haurà constituït col·lectors. En el mateix sentit, s'adreça als proboms i a la universitat dels homes del comtat d'Urgell.

[València, 28 juny 1277]

Petrus, Dei gracia, etc. fidelibus suis universis probis hominibus Cervarie, Tarrege et Villegrasse, salutem et gratiam. Mandamus et dicimus vobis quatenus super bovatium quod nobis estis prestaturi in presenti, respondeatis, satisfaciatis et tradatis bene et legaliter fideli nostro Mosse Ravaya vel illi seu illis quem aut quos super eodem bovatium constituerit collectores. Datum Valencie, .iiii. kalendas iulii, anno predicto.

Item similis fuit missa probis hominibus et universitati hominum comitatus Urgelli.

(ACA, reg. 39, f. 214*)

12

El rei mana a Astruc Ravaya, batlle, que sobreseguí la petició de bovatge al monestir de Sant Daniel fins que no rebí nova ordre seva.

[València, 1 juliol 1277]

Kalendas iulii, dominus rex scripsit Astruguo Ravaya, baiulo, quod supersedeat a petitione bovatium monasterii Sancti Danielis quousque a dicto domino rege aliud mandatum haberet.

(Reg. 39, f. 218)

13

Lletra del rei Pere als barcelonins exposant-los la situació en què es troba la qüestió del bovatge, l'oposició que fan al seu cobrament els magnats de la ciutat, la bona disposició en què, segons li comunica Mossè Ravaya, es mantenen com a bons i fidels altres nuclis ciutadans, l'esperança que té de llur persistència en aquesta disposició i el seu prec perquè hi perseverin.

[València, 4 agost 1277]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fidelibus suis toti universitati Barchinone, salutem et gratiam. Noveritis nos vidisse Raimundum Ricart, Raimundum Marquet, Guillelmum Luyl, Raimundum de Muntseyn et Petrum Zelolm, qui nobis dixerunt quod ad nos venerant pro leugacione tocius populi Barchinone super facto bovatium, et iam in simili modo alii nuncii ad nostram presenciam accesserunt qui similiter dicebant ad nostram presenciam, pro vobis omnibus, se venisse, qui quidem colloquium nobiscum habebant super facto eiusdem bo-

vatici in non modicum nostrum et vestrum destretum et dampnum quod nullatenus credere voluimus quod de vobis talia evenissent et verum credebamus quod movebat a majoribus richis hominibus Barchinone, quibus displicet quod divicie scirentur et manifestentur eorum et immo nostrum et vestrum dampnum procurabant in eo quod dampnum vestrum tanquam nostrum in omnibus reputamus. Verum cum intellexerimus ex parte Mosse Ravaya, fidelis nostri, quod vos alii tanquam fideles et boni et qui semper voluistis ius nostrum solvere at nostrum comodum et honorem, venistis ad eum et, super iurando bovatico predicto, libentissime processistis ac cum magna diligencia petebatis quod procederet super eo, nam vobis plurimum displicebat quomodo per aliquos nobis dictum bovaticum impediatur et tardabatur, illud placuit nobis multum et ex inde vobis reseramus multas grates cum vobis diplicet nostrum dampnum et vestrum. Attamen nuncii predicti, qui nunc ad nostram presenciam evenerunt, fuerunt locuti nobiscum eodem modo super facto bovatici quod esset dampnum nostrum pariter atque vestrum. Et nos petiimus ab omnibus nunciis supradictis si loquebantur insimul de vestrum omnium consilio et mandato, qui quidem dixerunt quod sic, quod credere non possumus nec credemus nisi illud specialiter a vobis omnibus audiremus. Quapropter fidelitatem vestram rogamus quatenus, si dictus Mosse asserit vos bene in dicto negocio incepisse, sic bene ducatis ad effectum et quod procedatis ad iurandum et solvendum bovaticum supradictum et non consentiatis quod aliqui nobis impediatur super eo, immo taliter faciatis quod bonam voluntatem quam erga vos concepimus habeamus erga vos multipliciter augmentare, nam in festinacione eiusdem magnum servicium facietis, racione necessitatis quam habemus super pluribus expensis quas racione guerre sarracenorum nos facere decet, quare Abejucef, rex Cartaginis, cum multitudine jentium transfretavit. Datum Valencie, .ii. nonas augusti, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. septimo.

(Reg. 40, f. 2v)

14

El rei s'adreça al Sant Pare exposant-li que, competint-li el dret de rebre el bovatge a Catalunya, des de Salses fins a Montsó, al començament del seu regnat, i volent usar del seu dret, alguns prelats s'hi oposen i amenacen els col·lectors, motiu pel qual ell i els dits col·lectors demanen la protecció de la Seu apostòlica.

[València, 5 agost 1277]

Nos Petrus, Dei gracia rex Aragonum, cum ibi competat et competere debeat ius habendi et recipiendi bovaticum in Catalonia a Salsis scilicet usque ad Montesonum in principio regiminis nostri et volumus uti iure nostro circa percepcionem et recepcionem dicti bovatici et aliqui prelati de facto nitantur impedire nos, si possent, super percepcionem ipsius, ad eo quod aliqui de facto processerunt super eo et cominantur procedere contra collectores nostros, quos deputavimus sive deputabimus ad colligendum dictum bovaticum, timentes ex hoc nobis dictis collectoribus iniuriam inferi vel gravamen, apellamus ex dictis causis ad sedem apostolicam, promittentes nos et officiales, collectores et subditos nostros sub proteccionem speciali summi Pontificis, petentes instanter appostolos nobis dari, in cuius rei testimonium presentem appellacionem sigilli nostri munimine fecimus laborari. Datum Valencie, nonas augusti, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. septimo.

(ACA, reg. 40, f. 5)

15

El rei Pere ordena a Mossè Ravaya i als altres col·lectors del bovatge que, si Pascasi, fill de Gausbert de Camprodon, es pot excusar amb privilegi de no donar el dit servei, no l'hi compel·leixin ni a ell ni els seus béns fins a nova ordre seva.

[Setge de Montesa, 18 setembre 1277]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, fidelibus suis Mosse Ravaya et aliis collectoribus bovatici, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus si Paschasius, filius Gausberti de Camporotundo, poterit se cum privilegio excusare de non dando bovatico, non compellatis eum nec bona sua ad dandum bovaticum, donec a nobis aliud habueritis mandatum. Datum in obsidione Muntiesie, .xiii. kalendas octobris, anno .M^o.CC^o.LXX°. septimo.

(Reg. 40, f. 20°)

16

El rei mana a Mossè Ravaya i als altres col·lectors del bovatge que, si el prior de Santa Maria de Montserrat pot excusar de donar el bovatge alguns llocs seus i els homes respectius, amb privilegis dels seus predecessors, no els compelleixin a pagar-lo, ni tampoc llurs béns, fins a nova ordre.

[Setge de Montesa, 18 setembre 1277]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, fidelibus suis Mosse Ravaya et aliis collectoribus bovatici, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus, si prior Sancte Marie Montis-serrati poterit excusare de non dando bovatico aliqua loca sua et homines eorumdem locorum cum privilegiis antecessorum nostrorum, non compellatis eos nec bona eorum ad solvendum bovaticum, donec a nobis super eo aliud habueritis mandatum. Datum in obsidione Montesie, .XIII. kalendas octobris, anno Domini, .M^o.CC^o.LXX°. septimo.

(Reg. 40, f. 20°)

17

El rei escriu al batlle i als homes de Berga mostrant la seva estranyesa perquè no paguen als col·lectors el bovatge que els correspon, i els ordena de pagar-lo sense dilació; en cas contrari, sabran com castiga aquells qui vulguin frustrar-lo en els seus drets.

[Setge de Montesa, 27 setembre 1277]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, fidelibus suis baiulo et universis hominibus de Berga, salutem et gratiam. Miramur de vobis quamplurimum quare differtis solvere collectoribus bovatici Catalonie, qui constituti sunt pro fideli nostro Mosse Ravaya, bovaticum quod nobis dare debetis racione nostri novi regiminis. Quare dicimus et mandamus vobis quatenus, visis presentibus, donetis et solvatis dictum bovaticum collectoribus supradictis, qui constituti sunt pro predicto Mosse Ravaya, et in hoc excusacionem aliquam non interponatis nec decipiaini ad suggestionem vel induccionem alicuius. Alias sciatis quod nobis plurimum displiceret et haberemus contra vos procedere super hoc taliter quod sentiretis quod grave est nobis qui vult nobis iura nostra auferre aliqua vel diferre. Datum in obsidione Muntésie, .V. kalendas octobris, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. septimo.

(Reg. 40, f. 23°)

18

Convinences entre el rei Pere i els bisbes de Barcelona, Vic i Urgell i altres bisbes de Catalunya que vulguin adherir-s'hi, sobre la prestació del bovatge pels homes de les esglésies i els monestirs, signades davant l'arquebisbe de Tarragona, que hi consentí.

[Xàtiva, 7 octubre 1277]

Noverint universi quod hec est conveniencia facta super bovatico inter illustrem dominum Petrum, Dei gracia regem Aragonum, ex una parte et venerabiles Arnaldum Barchinonensem, Raimundum Vicensem et Petrum Urgellensem episcopos et alios prelatos qui hanc convenienciam scribere voluerint ex altera. In primis, quod predicti prelati, nomine suo et subditorum suorum, concedunt bovaticum predicto domino regi condicionibus infrascriptis:

Primo videlicet quod ipsi prelati protestantur, quam protestacionem idem dominus rex admitit, scilicet quod presens colleccio et prestacio bovatici non prejudicet Ecclesie in futurum, et quod ex nunc conveniant in arbitros infrascriptos qui, colleccione facta bovatici, cognoscant utrum bovagium quod fuit prestitum illustri domino Iacobo, bone memorie regi Aragonum, in inicio regni suo, fuerit prestitum ex gracia vel ex debito; et siqui predicti arbitri decreverint prefatam prestacionem bovatici fuisse de gracia, presentem bovaticum¹

1. bovatici *al ms.*

pro gracia speciali dictus dominus rex recipiat, non ex debito vel de iure, ita quod occasione dicti bovatici prestationis successores sui non vendicent quicquam iure, immo sibi et successoribus suis scilicet sit impositum in perpetuum, nisi de gracia tunc ab Ecclesia concederetur eidem. Si vero prefati arbitri decreverint prestationem illam domino Iacobo regi predicto in inicio sui regiminis factam ex debito, presens prestacio ex debito habeatur sibi videlicet et successoribus suis in perpetuum, nisi quatenus ipse super hoc vel successores sui vellent Ecclesie gratiam facere specialem.

Secundo, eciam fuit dictum et per dominum regem concessum quod hec prestacio bovatici non noceat in aliquo privilegiis ecclesiarum et hominum suorum que super immunitatibus et libertatibus suis habent, immo remaneant per omnia in sui roboris firmitate et possint eis uti tam super prestacione bovatici quam in aliis in quantum de iure poterint.

Tercio, quod dominus rex concedit ex nunc prelati predictis decimam bovatici hominum suorum et monasteriorum et ecclesiarum suarum diocesis, dum modo ipsi prelati prebeat per testes vel per libros antiquos bovatici a se habuisse decima bovatici prestiti ipsi domino Iacobo regi in inicio regni sui, et interim, donec super hoc cognitum fuerit, decimam predictam systeretur in domibus fratrum Predicatorum vel Minorum cuiuslibet diocesis, prout ipsi prelati duxerint eligendum.

Quarto, fuit actum et per dominum regem concessum quod, si prefati arbitri decreverint bovaticum prestitum domino Iacobo, regi predicto, ex debito fuisse prestitum et ipsi domino regi predicto Petro et suis successoribus ex debito debere prestari, possint et super forma prestationis bovatici cognoscere, videlicet quod prestitur secundum quod probatum fuerit quod tunc temporis prestitum fuerit domino Iacobo supradicto, medio autem temporis, donec cognitum fuerit, recipiat dominus rex bovaticum secundum quod recipit ab aliis hominibus terre sue.

Item quod, si predictis arbitris videatur quod per negligenciam vel culpam predicti domini regis scit quominus in predicto negotio, per ipsos arbitros deffiniatur, ut superius continetur, et super huiusmodi negligencia vel culpa pronunciaverint contra eum, non possint successores neque petere vel recipere ex directo bovaticum donec cognitum fuerit super ipso.

Item fuit actum quod quodcumque contigerit aliquis arbitratorum non posse vel nolle intendere vel pronunciare in dicto negotio quod loco illius alius subrogatur.

Item fuit actum quod predictum negotium semper ducatur Barchinone, ita tamen quod arbitri predicti possint ire vel mittere ad alia loca pro testibus recipiendis.

Item fuit actum et per dictum regem concessum quod quilibet hominum ecclesiarum et locorum religiosorum retineant decimam partem totius bovatici donec determinatum fuerit per dictos arbitros de quantitate et modo bovatici iuxta formam superius annotatam.

Fuit eciam conductum quod in qualibet colleccione bovatici dictorum hominum ecclesiarum et monasteriorum intersit unus clericus in qualibet diocesi, quem prelati eiusdem diocesis duxerit eligendum, cum quo de decima dicti bovatici dictorum hominum computetur.

Arbitri super predictis fuerunt electi venerabilis Jasbertus, Valencie episcopus, pro episcopis, et Guillelmus de Rosanis, Barchinone canonicus, pro prelati, et Raimundus de Toyllano pro domino rege. Et, si predictus dominus episcopus Valentinus non possit vel nollet interesse cognicioni et decisioni dicti bovatici, quod alius loco tercii comuniter subroguetur. Et si dictus Guillelmus non posset aut nollet predictis similiter interesse, alius a predictis prelati subroguetur quod quidam fiat de dicto Raimundo a domino rege. Actum est hoc Xative, nonas octobris, anno Domini m^o.cc^o.lxx^o septimo, presentibus nobilibus Atone de Focibus, Guillelmo de Angularia, Bernardo de Angularia, Gilaberto de Crudiliis et pluribus aliis et domino archiepiscopo Terracone presente et consentiente.

(Reg. 40, f. 32)

El rei mana al seu fidel Mossè Ravaya que faci diferir i sobreseure als homes d'Agramunt i als seus béns el pagament del bovatge fins que sigui a Catalunya o fins que rebi altre manament. Que faci, tanmateix, restituir als dits homes les penyores que els han estat imposades per les coses predites.

[València, 7 desembre 1277]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, fideli suo Mosse Ravaya, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus faciatis elongari et supersederi homines Acrimontis et bona eorum ad solvendum bovaticum et mone-

taticum donec nos fuerimus in partibus Catalonie personaliter constituti vel donec aliud mandatum fecerimus super ipsis. Faciatis enim restitui, visis presentibus, dictis hominibus, si qua pignora eis facta sunt pro predictis. Datum Valencie, .vii. idus decembris, anno Domini, .M^o.CC^o.LXX°. septimo.

(Reg. 40, f. 49)

20

Els ciutadans de Barcelona han elevat al rei una sèrie de set capítols plantejant-li dubtes suscitats pel pagament del bovatge. El rei els comunica a Mossèn Ravaya, seguits de les corresponents respostes.

[València, 18 febrer 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fideli suo Muçe Ravaya, collectori bovatichi, salutem et gratiam. Nuper nobis quedam dubitacionis capitula oblata fuerunt super prestacione bovatichi ex parte civium Barchinone:

Primum, scilicet an pro domibus que locantur, cum secundum cartam bovatichi .x. solidi pensionis extimentur ad valorem .c. solidorum, debeant prestari bovaticum pro re mobili et immobili.

Secundum, verum quod sarracenis aut sarracenabus vel baptizatis captivis quos prestantes bovaticum an suo servitio retinent recipiatur vel non bovaticum a dominis eorumdem, et an recipiatur pro eisdem bovaticum tanquam pro re mobili aut immobili.

Tercium, utrum de honoribus qui tenentur in emphiteosim deducatur aliquid racione laudimii quod dominus in eisdem honoribus percipere debet tempore quo venduntur.

Quartum, utrum de vasis vinariis, tinis et archis recipiatur bovaticum an non.

Quintum, utrum solventes bovaticum debeant ostendere et manifestare bona sua sive sint inmobilia seu mobilia vel semovencia an sufficiat ea bona prestantes bovaticum in summa generalitar extimare.

Sextum, an debita que debentur clericis, militibus et iudeis, qui sunt franchi a prestacione bovatichi, deducantur.

Septimum est an collectores bovatichi possint inquirere per sacramentum prestitum in solventibus bovaticum si habent aliquid penes se ex causa comodati, depositi vel ex causa societatis vel alio modo quol ad subditum nostrum pertineat.

Ad que capitula et de consilio nostri consilii hoc modo duximus respondendum:

Ad primum capitulum respondemus quod domus que locantur pro certa pensione, cum secundum cartam bovatichi .x. solidi pensionis extimentur ad valorem .c. solidi, licet ipsa peccunia pensionis sit mobilis, nichilominus pro immobili solvatur, cum ipsa pensio, donec soluta fuerit, censeatur res immobilis sicut domus.

Ad secundum capitulum respondemus quod sarracenis, sarracenabus et baptizatis captivis, quos prestantes bovaticum ad suum servitium retinent, non prestetur bovaticum de hiis qui retinentur ad usum domus sue necessarium ullo modo, pro aliis vero, qui ad usum necessarium domus sue non habentur, solvat bovaticum tanquam pro re mobili, nisi sint ascripti glebe, ita quod non sint ad aliud deputati nec aliquid aliud faciant nisi culturam ipsius glebe, tunc enim pro eis tanquam pro re immobili persolvatur.

Ad tertium capitulum respondemus quod de honoribus et possessionibus qui tenentur in emphiteosim non deducatur aliquod racione laudimii. Immo integre solvatur bovaticum de eisdem. Cum de ipsis quamdiu ab ipsis possessionibus possidentur non prestetur laudimium nisi tempore quo venduntur.

Ad quartum capitulum respondemus quod de vasis vinariis, tinis et archis que ad usum necessarium domus habentur pro conservando vino, blado et aliis victualibus de collecta eorum usque ad novellam, quia illa utensilia domus sunt, bovaticum non prestetur, de aliis autem bovaticum persolvatur; hoc idem intelligimus de archis et caxiis, quas¹ necessarias habuerit pro conservandis in eis pannis et aliis suppellectilibus, domus sunt quod pro hiis bovaticum non prestetur.

Ad quintum capitulum respondemus quod solventes bovaticum teneantur, prestito iuramento, omnia bona sua mobilia seu semovencia exprimere et declarare in hunc modum, scilicet quantum habent in peccunia si ve consistat in auro, argento vel denario et quantum habent in pannis et pipere et zinzibere et omnibus aliis mer-

1. *Segueix quas, repetit.*

cibus cuiuscumque generis sint et quantum habent in debitis et quantum in aliis rebus exceptis hiis de quibus bovaticum prestari non debeant; immobilia etiam exprimere et ostendere teneantur et ubi sint sita dicere.

Ad sextum capitulum respondemus quod debita debent deduci, etiam ea que debentur clericis, militibus et iudeis, cum ea que debemus non sint in bonis nostris set ea solum que penes nos remanent, deducto ore alieno. Ea tamen debita deducantur ab omnibus bonis, tam ab hiis pro quibus bovaticum non prestatur quam ab hiis pro quibus prestatur bovaticum, pro rata scilicet ipsorum bonorum, nisi forte pro ipso debito bona aliqua essent specialiter obligata, tunc enim de ipsis bonis specialiter obligatis dum taxat dicta debita deducuntur, sive sint bona de quibus debeat prestari bovaticum sive non.

Ad septimum capitulum de comandis respondemus quod tenentes comandas teneantur dicere comandas et deposita eis facta quorum sunt, non tamen exprimere quantitatem nec ipsas res quas in deposito vel alio modo habent penes se, ad alios ut supradiximus pertinentes, non teneantur ostendere. Datum Valencie, .xii. kalendas marcii, anno predicto.

(ACA, reg. 40, f. 67^v)

21

El rei Pere mana als homes de Sant Esteve de Llitera que paguin el bovatge a Borràs de Montornès, home seu, o bé a qui aquest designi, en el lloc de Mossè Ravaya, que posà el dit Borràs per a la col·lecta del dit bovatge. I això per res no mudin, si no volen que hom procedeixi contra ells i llurs béns.

[Saragossa, 19 febrer 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fidelibus suis universis hominibus Sancti Stephani de Litera tam christianis quam sarracenis, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus, visis presentibus, donetis et solvatis bovaticum Borracio de Montetornesio, homini nostro, vel cui ipse voluerit loco fidelis nostri Mosse Ravaya, qui ipsum loco sui possuit et constituit super colleccione bovatici antedicti. Et hoc aliquot non mutetis, alias mandamus eidem quod vos et bona vestra inde pignoret et compellat. Datum in Sessaraugusta, .xiii. kalendas februarii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. septimo.

Similis fuit missa hominibus Tamariti et termini sui tam christianis quam sarracenis.

Item hominibus de Ceydi tam christianis tam sarracenis.

Item hominibus de Almenar.

(Reg. 40, f. 59)

22

El rei mana a Mossè Ravaya que sobreseguí la recepció del bovatge, fins a nou manament, en la llista dels llocs que assenyala, tots del bisbe d'Urgell, pels precés del qual el rei vol sobreseure en les coses predites.

[Lleida, 25 maig 1278]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, fidei suo Mosse Ravaya, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus supersedeatis recipere seu colligere bovaticum in locis infrascriptis donec a nobis mandatum aliud receperitis super eo, videlicet in Sede Urgelli, Laorto, Plano de Sentis, Asfa, Monfferrer, Valle de Tost, Sastmunt et dominio, Archavell, Bascharan, Torres, Alas, Artodo, Leto, Tuxen, Corneliana et Argolel. Que loca sunt venerabilis Episcopi Urgellensis, cuius precibus nos supersederi volumus in premissis. Datum Illerde, .viii. kalendas iunii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX. octavo.

(Reg. 40, f. 107)

23

El rei concedeix a Pere, bisbe d'Urgell, que per la percepció del bovatge en els llocs seus propis, no s'engendri perjudici als privilegis del bovatge, si en tenen ell i la seva església.

[Lleida, 25 maig 1278]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, concedimus vobis, venerabili Petro per eandem episcopo Urgellensi, quod propter percepcionem quam nos facimus de bovatico in locis vestris propriis et ecclesie vestre, non ge-

neretur aliquod preiudicium privilegiis libertatum, si qua vos vel ecclesia vestra predicta habetis de bovatico supradicto. Immo ipsa privilegia non obstante huiusmodi percepcione remaneant in suo robore valitura. Salvamus, tamen, nobis quod per concessionem huius literæ non fiat preiudicium iuri nobis competenti, tam ex compromisso confecto inter nos et vos quam ex qualibet alia racione. Datum Ilerde, .VIII. kalendas iunii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

(Reg. 40, f. 107)

24

El rei Pere mana a Guillema de Claramunt que permeti el cobrament del bovatge, al castell de Tamarit, per Camí de Peramola, veguer de Tarragona i el Camp, malgrat l'allongament concedit fins que es trobés a Catalunya, perquè ara ja s'hi troba i ho té molt necessari.

[Agramunt, 8 juny 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, nobili et dilecte dompne Guillelme de Claromonte, salutem et dilectionem. Mandamus et dicimus vobis quatenus deinceps non impediatis Camino de Peramola, vicario Terracone et Campi, quin recipiat loco nostri bovaticum in castro de Tamarito, immo ipsi Camino, vel cui voluerit, permitatis ipsum bovaticum colligere, non obstante elongamento quod inde vobis fecimus quousque essemus in Catalonia, cum nunc simus in Catalonia et ipsum bovaticum valde necessarium habeamus. Alias mandamus eidem quod homines vestros compellat ad prestandum bovaticum supradictum. Datum in Acrimonte, .VI. idus iunii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

(Reg. 40, f. 121)

25

El rei Pere mana al seu fidel Mossè Ravaya que, del bovatge col·lectat a Barcelona, pagui a Bernat Burget, ciutadà barceloní, tot allò que li deu per raó de les despeses fetes en el viatge que, pel rei, féu a Castella.

[Enfesta, 28 juny 1278]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, fideli suo Mosse Ravaya, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus de bovatico quod pro nobis colligitis in Barchinona solvatis Bernardo Burgeti, civi Barchinone, ac recipiatis in comptum totum id quod nos sibi debemus, racione expensarum quas fecit in viatico quod pro nobis fecit in Castella. Datum apud Emfestam, .IIII. kalendas iulii, anno predicto.

(Reg. 40, f. 131^v)

26

El rei Pere mana als homes d'una llarga sèrie de viles i vilatges catalans que jurin, manifestin i paguin el bovatge als collidors que Mossè Ravaya, de part del rei, delegui. En cas contrari mana als dits collidors que els penyorin i compelleixin a ells i llurs béns.

[Lleida, 8 agost 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fidelibus suis universis hominibus de lo Pedros, de Albarrec, de Monteolivo, de la Monge, de Vinatea, de Monte-leono, de Vinfareu, de Esfeix, de Tabach, de Suyner, de Rocha, de Sudanello, de Torres, de Val de Seca et de la Sala. Mandamus vobis quatenus, visis presentibus, juretis et manifestetis ac solvatis bovaticum illis collectoribus quos Mosse Ravaya super hoc, ex parte nostra, vobis duxerit deputandos. Alias mandamus eisdem quod vos inde vobis et bona vestra pignorent et compellant. Datum Ilerde, .VI. idus augusti, anno .M^o.CC^o.LXX°.VIII°.

Similis hominibus de Fraga cum termino eiusdem, de Agebut, de Monte-regali, de Uretxa et de Scarp cum termino eiusdem. Item similis hominibus de Soses, de Albalato, de Aytona, de Çeroz, de Calaterra, de

Algorfa. Item similis hominibus de Alcarracio, de Villanova, de Remolins, de Vingania, de Turre Sancte Crucis, de Granyadella, de Montagut, de Suchs, de Raymat, de Hospital, de Vista, de l'Estable, de Podio, de Gomiz, de Çayda, de Benavent, de Turre-serona, de Turre Payllaresa, de Alander, et de Scolaz. Item similis hominibus d'Alcolegia et de Almonarilla, de Pulcroloco, de Turre Bernardi Fferrarii, de Turre Oromiriis, de Grahillo, de Batçarra cum termino eiusdem et de terra de Aspa. Item similis hominibus de Almaselles, de Guimanellis, de Vallmayna, de Almudafer, de Turri de Roda et de Corne. Item similis hominibus de Mayals, de Lardacans, de Villa-sicca, de Palma et de Flix. Item similis hominibus de Alcanono, de Cugul, de Torres Beçes, de Granyana, de Grananella, de Bovera, de Albageses, de Valle de Rege et de Sisquella. Item similis hominibus de Acromonte ut respondeant Guillelmo de Curtibus et Issacho Solam Çaporta. Item similis hominibus de Lineiola. Item similis hominibus de Balaguerio. Item alia litera fuit missa Guillelmo de Curtibus de Acromonte ut compelleret homines de Acromonte ad dandum et solvendum bovaticum in forma quam Mosse Ravaya, ex mandato nostro, faciet colligi et levare. Item similis hominibus de Camerasa, de Cubellis, de Muntgay, de Brocha, et de Bonança. Item similis hominibus de Castilione, de Algerre, de Os et de Tartareu. Item similis hominibus de Menargis et de Albesa.

(Reg. 40, f. 146^v-147^v)

27

El rei ordena a Mossè Ravaya que, per vuit dies, sobresegui la col·lecta del bovatge dels homes de Gastó de Bearn, en els llocs que aquest té al Vallès.

[Sant Cugat, 10 novembre 1278]

Mosse Ravaya quod faciat supercedere per octo dies colligere bovaticum ab hominibus Gastonis de Bearn locorum que habet in Vallensi. Datum apud Sanctum Cucufatum, .iiii. idus novembris, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°.viii. Petrus Marchesii.

(Reg. 41, f. 13^v)

28

El rei mana als homes d'Estadella que paguin el bovatge a Ramon de Molina, veguer de Ribagorça i de Pallars, o a qui ell designi.

[Lleida, 17 desembre 1278]

Hominibus de Estadella quod iurent, manifestent et donent bovaticum Raimundo de Molina, vicario Rippecurcie et de Paillars, loco domini regis, vel cui ipse voluerit. Datum Ilerde, .xvi. kalendas ianuarii. Raimundus Escorna.

(Reg. 41, f. 25^v)

29

El rei nomena Astruc Ravaya procurador seu en la controvèrsia o qüestió que s'agita entre el rei d'una banda i, d'una altra, els venerables bisbe i capítol de l'església gironina i els altres clergues o persones eclesiàstiques d'aquella diòcesi.

[Barcelona, 5 gener 1279]

Nos Petrus, etc. Constituimus certum et specialem procuratorem nostrum fidelem nostrum Astruch Ravaya, licet absentem tanquam presentem, in controversia sive questione que agitur inter nos ex una parte et venerabiles episcopum et capitulum Gerundensis Ecclesie ac ceteros clericos sive personas ecclesiasticas diocesis eiusdem ex altera, super facto bovatici quod exigimus ab hominibus eorumdem. Dantes sibi super hiis plenam auctoritatem et posse agendi et defendendi, respondendi, exercendi et replicandi, compromittendi eciam et transigendi et paciscendi, et omnia alia faciendi etc., habentes ratum etc. In cuius rei testimonium etc. Datum Barchinone, nonas ianuarii. Petrus de Santo Clemente.

(Reg. 41, f. 35^v)

30

El rei informa Astruc Ravaya haver estat convingut entre ell i els procuradors del bisbe i capítol de l'Església gironina, en la qüestió del bovatge, que sigui comesa al mestre Bonanat de Lavània, canonge narbonès i legat de la seu apostòlica.

[Barcelona, 5 gener 1279]

Astrugo Ravaya. Noveritis conventum fuisse inter nos et procuratores venerabilium episcopi et capituli Gerundensis Ecclesie quod super questione sive controversia, que racione bovatici agitur inter nos et ipsos, compromittatur per ipsos et vos, quem procuratorem constituimus nostrum super negocio memorato, in venerabilem magistrum Bonanatum de Lavania, canonicum Narbonensem ac apostolice Sedis legatum. Volumus itaque et mandamus vobis quatenus dictum compromissum faciatis. Dictus enim episcopus, facto compromisso, debet solvere interdictum ex conveniencia facta inter nos et procuratores predictos. Quo soluto, vos similiter, ex parte nostra, prohibitionem factam per nos prius immissione eiusdem interdicti. Datum ut supra.

Eidem quod compromittat ut supra et tractet de compositione, tamen ad nullam rei firmitatem procedat sine mandato et requisicione domini regis. Ut supra.

(Reg. 41, f. 35^r-36^r)

31

El rei Pere mana a Camí de Peramola, veguer de Tarragona i del Camp, que vingui a la seva presència, disposat a rendir comptes de tot allò que ha rebut per raó de la vegueria i la baillia i també per raó del bovatge.

[Barcelona, 7 maig 1279]

Fideli suo Camino de Peramola, vicario Tarracone et Campi, salutem et gratiam. Quod, visis presentibus, veniatis ad nos, paratus redere computum nobis de omni eo quod recepistis et habuistis ratione vicarie et baillie dicti loci et eciam de eo quod recepistis de bovatico, alias mandamus Berengario Boneti, nostro et de domo nostra, quod inde vos compellat. Datum Barchinone, anno quo supra. Petrus Marquesii.

(Reg. 41, f. 70)

32

El rei s'adreça als homes de les viles i llocs ençà del Cinca, que té per ell Ramon de Molina, veguer de Ribagorça, manant-los que paguin al dit veguer el bovatge que estan obligats a pagar.

[València, 10 juny 1279]

Fidelibus suis universis hominibus villarum et locorum quas (sic) dilectus miles noster Raymundus de Molina pro nobis tenet citra flumen Cinche, salutem. Mandamus vobis quatenus, visis presentibus, solvatis nobis bovaticum quod nobis dare tenemini, de quo respondeatis loco nostri predicto Raymundo de Molina, vicario nostro Rippacurcie et de Paylars, alias mandamus eidem Raymundo quod ad prestandum dictum bovaticum vos et bona vestra pignoret et distringat. Datum Valencie, .iiii^o. idus iunii. Petrus de Sancto Clemente.

(Reg. 41, f. 91)

33

Ració que han de tenir els porters i altres collidors que recullin diners de les diverses exaccions.

[València, 20 juliol 1279]

Dimecres, .XIII. kalendas augusti, anno Domini, M^o.CC^o.LXX°. nono. In Valencia. Lo seynor rey ordena que porters o altres cuyllidors qui cullissen diners de peites, de questes, de cenes, d'alfonçadera, de monedatye e de quinta o de qualque altra exacció o cuyllita, ajen despesa a dies sabuts, segons que dejús és contengut.

Qui cuyllirà cenes de què sia feta composició a diners aja ració de .III. dies, oltra despesa d'anar e de venir per cada logar, si doncs no eren tan prob que'l dia pogués anar per tots o per aytants con anar pogués, que fos comtat per un loch.

De questes o de diners, qui's donen per alfonçadera o de monedatye clar, qui munten a .V. mília solidorum o de .V. mília solidorum enjós, ajan ració de .X. dies oltra despesa d'anar e de venir e d'aquelles qui seran .V. mília solidorum ensús entrò a .X. mília solidorum, ració de .XX. dies; e de .X. mília tro a .L. mília solidorum .XL. dies; e de .L. mília entrò a .C. mília solidorum o més, .LXXX. dies.

(Reg. 41, f. 111)

34

El rei Pere s'adreça als bovaters d'Almenar, que han volgut cobrar el bovatge a dos o tres homes que els frares del Temple tenen en aquella població, i els mana que, si realment aquells homes pertanyen als frares, no insisteixin en el cobrament.

[València, 30 juliol 1279]

Fidelibus suis bovateris de Almenar, salutem et gratiam. Intelleximus per fratres Templi quod vos exigitis pro nobis bovaticum a duobus vel tribus hominibus quod ipsi fratres Templi habent in Almenar pro sancto redemptore. Unde cum mandaverimus supersederi in exigendo bovatico ab hominibus Templi, mandamus vobis quatenus si vobis constiterit dictos homines fore Templi supersedeatis a petitione quam eis facitis ratione dicti bovatici et quicquid eis emparaveritis ratione predicta desemparetis in continenti eisdem donec aliud a nobis super hoc receperitis mandamentum. Datum Valencie, .III. kalendas augusti, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°.IX°. Raimundus Scorna.

(Reg. 42, f. 122)

35

Lletra del rei al veguer d'Osona: Beatriu de Mata i els seus fills se li han queixat que homes de Manresa i de Moià, que ell enviava a Vic per raó del bovatge, anaren a un lloc de la dita Beatriu que ja l'havia pagat i hi feren diversos mals sense cap causa justa. El rei mana, doncs, que, si Beatriu no viu a Vic, li siguin esmenats els danys rebuts.

[València, 21 agost 1279]

Petrus etc. fideli suo vicario Ausone vel eius locum tenenti, salutem et gratiam. Quia ex parte Beatris de Mata et filiorum suorum fuit expositum conquerendo coram domino rege quod homines Minorise et Modiliani, quos dominus rex mitebat apud Vicum ratione bovatici quod sibi contradicebant, iverunt ad quandam locum dicte Beatricis, ex quo iam domino regi solverat bovaticum, et talaverunt ibi quandam trileam ac plurima alia dampna ibidem intulerunt absque aliqua causa iusta. Quare mandat sibi, quod, si dicta Beatrix non moratur in Vico, compellat predictos ad restituendum et emendandum sibi predictum malum prout de iure etc. Datum, Valencie, .XII. kalendas setembris, anno etc. Raimundus Scorna.

(Reg. 42, f. 129)

36

Carta del rei als bovatgers de Vilafranca. Els havia manat que rebessin bovatge dels homes de Vilafranca segons la manera com es rep el bovatge de Barcelona. Ara resulta que la major part ja l'han pagat d'altra manera. Així, doncs, si no s'acorden a pagar-lo en aquella forma, que el paguin d'aquesta.

[València, 7 novembre 1279]

Petrus Dei gracia rex Aragonum, fidelibus suis bovateriis Villefranche, salutem et gratiam. Cum vobis mandaverimus per litteras nostras quod, iuxta modum iuxta quem recipitur bovaticum Barchinone, receptoritis bovaticum ab hominibus Villefranche, nisi iusta causa subesset propter quam fieri non debetur, et intellexerimus quod major pars hominum dicte ville iuraverant et solverant iam bovaticum ante dictum mandatum ipsum per alium modum, mandamus vobis quatenus si maior pars hominum predictorum concordaverint solvere bovaticum iuxta modum predictum per quem recipitur bovaticum Barchinone, ita quod redeant iurare et manifestare bona sua, observetis eisdem ipsum modum per quem solvitur Barchinone. Si vero non concordaverint illud facere, compellatis ipsos homines solvere bovaticum de bonis suis secundum modum secundum quem bovaticum solvere receperunt. Datum Valencie, .vii. idus novembris, anno Domini. M^o.CC^o.LXX°. nono. Petrus Marchesii.

(Reg. 42, f. 163^v)

37

Ordres del rei Pere a Ramon de Molina per al cobrament del bovatge als homes del bisbat de Lleida que encara no l'han pagat i als sorpresos en perjuri en llur declaració, segons ordinació feta pel rei. També sobre el fet del bovatge d'Aran i sobre els emparaments de rèdits de Tamarit i d'Albelda per defecte de servei.

[València, 8 novembre 1279]

Raimundo de Molina, quod compellat homines episcopatus Ilerde qui nondum solverunt bovaticum, ad solvendum ipsum. Similiter compellat omnes illos quos invenerit in periurium cecidisse super facto bovatici, ad solvendum id quod ratione dicti periurii, solvere tenentur iuxta ordinacionem factam per dominum regem super dicto periurio. Super facto hominum de Aran, quos idem Raimundus cepit, vult dominus rex quod adhuc teneat eosdem. Super emparamentis reddituum de Tamarito et de Albelda, ratione defectus servicii, tenet pro bono dominus rex illud quod super eo fecit idem Raimundus. Datum Valencie, .vi. idus novembris. Raimundus Scorna.

(Reg. 42, f. 163^v)

38

El rei s'adreça a Ramon de Molina, veguer de Ribagorça, i li mana que inquireixi si el lloc de Belsa és de Catalunya o d'Aragó, i en cas que sigui de Catalunya, hi exigeixi el bovatge, segons és rebut a Catalunya, i, en canvi, no permeti que hi sigui exigint el quint del bestiar. En cas que Belsa fos d'Aragó, cal procedir a la inversa i no exigir-hi el bovatge sinó el quint.

[València, 2 desembre 1279]

Reimundo de Molina, vicario Rippecurcie etc. Mandamus vobis quatenus, visis presentibus, inquiratis diligenter, per homines quos sciveritis scire veritatem, an Belsa sit et constatur in Aragonie vel Catalonia. Et si inveneritis ipsam censi et fore infra terminos Catalonie, volumus quod ab hominibus ipsius ville et termini eiusdem exigatis et recipiatis loco nostri bovaticum secundum quod in Catalonia est receptum, et non permitatis eos compelli ad dandum quintam ganatorum suorum. Si autem inveneritis ipsam esse in Aragonie, volumus quod non exigatis ibi dictum bovaticum, set permitatis dictam quintam recipi ab Arnaldo de Bela, qui predictam villam tenet pro nobis in feudum, sicut alii milites seu infançones recipiunt ipsam in locis que pro nobis tenent in feudum, donec determinaverimus utrum dicta quinta ad nos debeat pertinere. Datum Valencie, .iiii. nonas decembris. Raimundus Escorna.

(Reg. 42, f. 186)

39

El rei havia encomanat a Ramon de Molina, sobrejunter de Ribagorça, que esbrinés si Belsa pertanyia a Catalunya o Aragó, i en el primer cas hi fos cobrat el bovatge, i ara resulta que Belsa ha acostumat de pagar la quinta i el monedatge al rei Jaume i als seus oficials i als de Pere; aquest ordena que els exigeixin la quinta, i no el bovatge, que els remet de gràcia especial.

[València, 3 desembre 1279]

Raimundo de Molina, superiuntario etc. Cum nos mandaverimus vobis per literam nostram quod videritis utrum Belsa sit in Aragonie vel Catalonia et, si esset in Catalonia, quod reciperitis ibidem pro nobis bovaticum et, si in Aragonie, quod permitteretis recipi quintam per Arnaldum de Bela ab hominibus dicte ville donec super facto quinte aliter ordinavissimus, et nunc didicerimus quod homines de Belsa semper quintam et monetaticum dare consueverint domini regi patri nostro et officialibus suis et nostris, mandamus vobis quatenus dictam quintam pro nobis et nomine nostro faciatis exigere et haberi ab hominibus dicte ville per Gondicalbum Petri de Sancto Petro, superiuntarium Osce, qui partem dicte quinte iam pro nobis dicitur recepisse, et bovaticum non exigatis vel recipiatis ab eis, quem nos remittimus ipsum eisdem de gracia speciali. Datum Valencie, .III. nonas decembris. Raimundus Escorna.

(Reg. 42, f. 190)

40

El rei Pere mana a Mossè Ravaya que no exigeixi el bovatge a Arnau de Colomer i a la seva muller Romia, als quals els l'ha perdonat per gràcia especial. Cal, però, que manifestin, mitjançant jurament, llurs béns.

[València, 19 desembre 1279]

Mosse Ravaya. Noveritis nos dimississe de gracia speciali Arnaldo de Columbario et Romie, uxori eiusdem, bovaticum quod nobis dare tenebantur. Quare mandamus vobis quatenus nichil petatis vel exigatis ab eis racione predicti bovatici, facta tamen manifestacione de bonis eorum per iuramentum. Datum Valencie, .XIII. kalendas ianuarii. Petrus Marchesii.

(Reg. 42, f. 205)

41

El rei Pere ordena a Camí de Peramola que, sobre la percepció del bovatge, observi als homes de Móra la forma que observi als homes dels altres castells ençà de l'Ebre que tenen heretats enllà del dit riu, i no els gravi més que els altres.

[Alzira, 4 març 1280]

Camino de Peramola, vicario Terrachone. Quod super percepcione bovatici observet hominibus de Mora formam quam observabit hominibus aliorum castrorum citra Iberum positorum habentibus hereditates ultra ipsum flumen et ipsos homines plus quam alios non gravet. Datum Aljazire, .III. nonas marcii. Petrus de Sancto Clemente.

(Reg. 42, f. 229)

El rei Pere escriu al seu veguer Camí de Peramola sobre la qüestió del bovatge a demanar als homes dels castells de Berenguer d'Entença situats ençà del Xúquer que tinguin beretats enllà del riu. El rei li ordena que els exigeixi el bovatge, però d'acord amb la forma que li enviarà el seu batlle Jucef Ravaya. Ordre del rei a Jucef Ravaya perquè trameti a Camí de Peramola la forma amb la qual es demana el bovatge als dits homes.

[Alzira, 26 març 1280]

Camino de Peramola, vicario etc. Recepimus litteras quas nobis misistis super eo utrum vellitis, si peteretis bovaticum ab hominibus castrorum Berengarii de Entença sitorum citra Xucarum habentibus hereditates ultra ipsum flumen et eciam ab hominibus aliorum castrorum existentibus in eodem rivo cuius exactionis bovatici ignorabatis formam. Unde vobis respondemus quod placet nobis ut dictum bovaticum ab hominibus dicatorum castrorum habentibus hereditates ultra dictum flumen exigatis pro ipsis hereditatibus, iuxta formam quam fidelis baiulus noster Iuceffus Ravaya vobis mittit. Super facto iniuriarum illatarum per dictum Berengarium de Entença Arnaldo de Artesia non possumus ad presens intendere cum habeamus habere processum, set in brevi erimus in partibus ipsis, Domino concedente, et tunc viderimus in eodem facto. De facto caixie quas nobis misistis habuimus claves simul cum vestris literis, et quod ipsa caixa erat pro nobis in Valencie, in domo Guillelmi Ricardi. Datum Algezire, .vii. kalendas aprilis anno predicto. Petrus de Bonastre.

Juceffo Ravaya quod miteret dicto Camino per nuncium suum formam sub qua peteret bovaticum hominibus antedictis. Datum ut supra. Raimundus.

(Reg. 42, f. 239°)

LA REVOLTA D'ALGUNS BARONS CATALANS EL 1278*

Anem ara a historiar un episodi que quasi ha estat deixat de banda per la historiografia medieval i que els historiadors posteriors i àdhuc els contemporanis han tractat molt per damunt i sovint d'una manera molt incompleta i desenfocada.

Desclot, el cronista que escriu més arran dels fets, no els esmenta sens dubte perquè, a quasi deu anys de distància, els confon, més o menys conscientment, amb els del 1280, dels quals constitueixen una mena d'assaig general. En realitat quan dóna la motivació dels més tardans podríem prendre-la i amb més raó com a causa dels més primerencs, i com a tal utilitzarem el seu testimoni en aquest estudi.¹

Després, l'autor de l'anomenada versió definitiva dels *Gesta comitum* parla breument de l'episodi que ens ocupa i ens en dóna algunes notícies prou interessants i que sens dubte cal recollir. Encara que aquest autor escriu una trentena d'anys més tard de la data d'aquests esdeveniments, en general dóna mostres de bona informació des dels darrers temps del regnat de Jaume I i podem acceptar-la sense massa reserves.² Les seves notícies, quant al tema que ens ocupa, passaren sense ampliació de cap mena a la *Crònica dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona*, o Pseudo-Pinatesa, en les seves diverses redaccions.³

Ens cal esperar llavors l'aparició dels *Anales de Aragón* (1562), de Zurita, per a trobar alguna dada suplementària en relació amb la nostra matèria. En dos passatges de la seva obra el gran cronista aragonès es refereix als fets que ara ens interessen, i les seves fonts són Desclot (al qual al·ludeix d'una manera expressa) i la documentació de l'època que encara avui podem iden-

* Aquest capítol fou redactat per Miquel Coll i Alentorn, membre de l'Institut d'Estudis Catalans, amb el material de Ferran Soldevila, sota la supervisió d'aquest, quan ja era malalt.

1. Bernat DESCLOT, *Llibre del rei en Pere*, a *Les quatre grans cròniques*, revisió del text, pròlegs i notes per F. SOLDEVILA, Barcelona, Ed. Selecta, 1971, cap. LXXV, 461-464.

2. *Gesta comitum Barcinonensium*, textos llatí i català, editats i anotats per L. BARRAU DIHIGO i J. MASSÓ TORRENTS, a *Cròniques catalanes* publicades sota la direcció de l'I.E.C., II, Barcelona, Fundació C. Rabell, 1925.

3. Cf. l'edició d'A. SOBERANAS LLEÓ, *Crònica general de Pere III el Cerimoniós dita comunament "Crònica de Sant Joan de la Penya"*. Primera edició del seu text català, Barcelona, Alpha, 1961.

tificar. No sembla, en canvi, que utilitzés en aquest cas els *Gesta comitum*, ni la informació que d'aquests passà a textos posteriors.⁴

Serà Montfar en la seva *Historia de los condes de Urgel* qui, el 1650, farà noves aportacions documentals sobre la qüestió i aprofitarà les dades dels *Gesta*. La seva interpretació dels fets és sovint discutible, però gràcies a ell el coneixement de l'episodi avançà sensiblement. Cal assenyalar que en el seu estudi és transcrit per primer cop un document relatiu al tema; el d'infeudació del comtat d'Urgell de l'11 de desembre de 1278.⁵

A través dels historiadors posteriors i sobre la informació bàsica de Zurita i Montfar, el tema va transmetent-se, reelaborant-se i de tant en tant enriquint-se. Antoni de Bofarull és qui, després d'un cert estancament, hi fa noves aportacions.⁶ Baudon de Mony enriqueix notablement aquestes i publica una notable col·lecció de documents de gran interès.⁷ Sobre aquesta base, Rovira i Virgili fa una nova síntesi del tema.⁸ En fi, aquest és exposat en les línies generals per Ferran Soldevila en la seva *Vida de Pere el Gran i d'Alfons el Liberal* (1963) partint de les notes d'arxiu preses per a l'elaboració que es proposava de fer d'aquest episodi en la present biografia.⁹ És sobre aquestes notes i sobre els documents a què es refereixen, en gran part transcrits per l'eminent historiador, que intentarem ara la reconstrucció dels fets ajudant-nos dels textos historiogràfics que mereixen més confiança, redactats com són a força distància d'aquells: la *Crònica de Desclot* i la redacció definitiva dels *Gesta*.

Si la persistent absència del rei de Catalunya des de la mort del seu pare havia contribuït en gran manera a complicar la qüestió del bovatge,¹⁰ incidí també poderosament en les dificultats amb alguns barons catalans que conduïren a la lluita armada contra ells del juny a l'agost de 1278, després d'haver perpetrat aquells alguns actes d'agressió des de mitjan juny de l'any anterior. Durant els primers mesos posteriors al traspàs del *Conqueridor* aquella absència era perfectament excusable en esguard de les necessitats de la lluita contra els sarraïns valencians revoltats; però després de la rendició de Montesa (29 de setembre de 1277)¹¹ i després de dues estades a Aragó (de la fi d'octubre de 1276 a mitjan gener de 1277, i del començament de gener a la primeria de febrer de 1278),¹² resultava difícil de justificar la incompareixença del rei a Catalunya on hauria hagut de jurar els seus privilegis i tenir-hi corts.

És evident que el rei defugia aquestes solemnitats i que els catalans s'adonaven de les seves intencions. Prou ens ho diu Desclot en historiar el començament del regnat del seu protagonista: «depulls que avia presa la corona en Aragó (17 de novembre de 1276), no avia volguda tenir

4. J. ZURITA, *Anales de Aragón*, ed. preparada per A. CANELLAS LÓPEZ, 2, Saragossa, Institución Fernando el Católico (CSIC), 1970, lib. IV, cap. V, 22-23; cap. VI, 26.

5. D. MONFAR Y SORS, *Historia de los condes de Urgel*, II, publ. per P. de BOFARULL Y MASCARÓ, *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, X, Barcelona, 1853, 20-22.

6. A. de BOFARULL Y BROCA, *Historia crítica, civil y eclesiástica, de Cataluña*, 3, Barcelona, 1876, 323-329.

7. Ch. BAUDON DE MONY, *Rélatiions politiques des comtes de Foix avec la Catalogne jusqu'au commencement du XIV siècle*, París, Picard, 1896, 2 vols.

8. A. ROVIRA I VIRGILI, *Història nacional de Catalunya*, V, Barcelona, 1928, pp. 134-135.

9. F. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran i d'Alfons el Liberal*, Barcelona, ed. Aedos, 1963, 122-126.

10. Vegeu el capítol anterior.

11. F. SOLDEVILA, *Pere el Gran. Segona Part: El regnat fins a l'any 1282*, I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1962, 27-51.

12. *Ibidem*, Apèndix II.

cort en Barcelona ne confermar les franquees als barons e als cavallers que'l comte de Barcelona lur avia dades e confermades. De les quals custumes n'i avia qui eren bones e d'altres qui eren molt males e a gran dan de la terra», i a continuació el cronista revelava la intenció del rei que volia que les males costumes «fossen cassades e gitades fora de la terra, e les altres fossen en ça volentat»¹³ coincidint en part amb el testimoni del trobador Cerverí que ens diu que el «rey vol gitar tot mal usatge de sa terra».¹⁴ L'experiència del període de govern de quan era infant com a Procurador general de Catalunya, i el seu caràcter abrivat i dominant, el duïen a un intent d'anul·lar les traves legals que a Catalunya s'havien d'oposar a la imposició neta i crua de la seva voluntat, i això no solament quant als usatges i constitucions que poguessin resultar anacrònics, i per tant perjudicials, sinó també respecte dels altres que no volia respectar sinó quan li plagués. Si, com sembla, Desclot simpatitzava en general amb la idea que Pere tenia de la seva missió de governant, hom pot endevinar, amb tot, que a través de les matisacions de les seves frases, desaprovava que no fos garantit el respecte a les «costumes... que eren bones».¹⁵ Si aquesta era l'opinió dels partidaris de la nova política, podem suposar com devia ésser la reacció dels contraris a ella i la dels qui no havien arribat a prendre partit.

De moment, l'actitud del rei i la interpretació que hom n'havia de donar a Catalunya serví d'un cantó per a dificultar la percepció del bovatge, i de l'altre per a reanimar problemes que semblaven de solució impossible: les eternes rivalitats entre el bisbe d'Urgell i el vescomtat de Castellbò, ara unit al comtat de Foix, i una nova manifestació de l'endèmica guerra d'Urgell que s'anava arrossegant des dels temps de la minoritat de Jaume I. Quant a les primeres, l'edificació de la fortalesa de Castellciutat a mitjan segle XII (sense comptar l'entremesclament de les possessions vescomtats i les bisbals) feien massa temible per al bisbe i massa temptador per al comte el veïnatge amb la Seu.¹⁶ Quant a la segona, després de l'aquietament subsegüent a les lluites dels anys 1268-1269, ara renaixia segons els *Gesta, propter quasdam in iurisdictiones et demandas quas dominus rex Petrus faciebat in comitatu Urgelli*.¹⁷ La causa de la disputa era, com llavors, la divergència entre el criteri del comte de Foix, tutor dels menors Ermengol i Àlvar d'Urgell, nebots seus, i el del rei, que tenia ocupada la major part del comtat com a garantia dels 250.000 sous que Jaume I havia hagut de deixar en préstec als marmessors del dissortat comte Àlvar d'Urgell.¹⁸ Aprofitant la revolta sarraïna i el descontentament dels barons catalans, Roger Bernat de Foix intentava novament la recuperació del comtat. També ara l'ajudava el vescomte de Cardona, emparentat amb ell a través de la mare de Roger Bernat, Bonnigrèn de Cardona, però ara ja no era Ramon de Cardona, mort el 1276, sinó el seu fill Ramon Folc V. De fet els

13. B. DESCLOT, *Llibre del rei en Pere*, cap. LXXV, 462.

14. M. de RIQUER, *Obras completas del trovador Cerverí de Girona*. Texto, traducción y comentarios, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1947, 39: "Nina, ¡rey vol gitar tot mal usatge de sa terra ez als baros par sia tortz ço qu'el fay, car no sec l'us del payre". La versió de J. COROMINES, CERVERÍ DE GIRONA, *Lírica*, II, Barcelona, Curial, 181, "Nina, ¡Rey <s> vol gitar tot, al usatge de sa terra; ez als barós par sia tortz ço qu'el fay, car no sec l'ús del payre", perd el sentit que ha de tenir en la circumstància històrica en què fou escrit.

15. B. DESCLOT, *Llibre del rei en Pere*, cap. LXXV, 462.

16. S. SOBREQÜÉS VIDAL, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Ed. Vicens Vives, 1961, 55-57. Per a més detalls sobre el vescomtat de Castellbò, vegeu J. MIRET SANS, *Investigación històrica sobre el vizcondado de Castellbó*, Barcelona, 1900.

17. *Gesta comitum*, 66.

18. S. SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya*, 76-79.

Cardona no havien deixat d'oposar-se a la casa reial, amb breus intervals d'apaivagament, des del 1273.¹⁹

En relació amb la primera d'aquestes pugnes, hem de posar un document del 30 de març de 1277. En aquesta data el rei, des de València, escriu a Roger Bernat, comte de Foix, i li comunica que Pere, bisbe d'Urgell, se li ha queixat que el comte i altres barons de Catalunya es proposen de fer-li la guerra i que li ha fet saber que està disposat a fer-los dret en poder del rei. Davant això, com que aquest se sent obligat a defensar els prelats i els béns de l'Església, li prega que no causi dany al dit bisbe ni als seus homes ni béns, ni consenti que d'altres li n'infereixin, i que si té algun greuge contra aquell, que el manifesti, puix que està disposat a acceptar allò que el rei decideixi en justícia.

Quant als altres barons lligats amb el de Foix en l'empresa que prepara contra el bisbe, hem de deduir-los de lletres semblants que, segons nota al peu de l'enviada al comte, foren trameses en igual data. Són: Ramon Folc, vescomte de Cardona, Ermengol, fill del difunt comte d'Urgell, Ramon, vescomte de Vilamur, Bernat i Ramon d'Anglesola, Guillem Ramon de Josa i Ferrer i Guillem d'Abella.

Una altra nota semblant ens revela que el rei simultàniament donava ordre als seus oficials perquè defensessin el bisbe d'Urgell i els béns de la seva Església.²⁰

Cosa d'un mes més tard el rei continua rebent notícies alarmants dels aparellaments bèl·lics del comte de Foix i de l'ajut que està obtenint de territoris sotmesos a sobirania francesa. Per això el 29 d'abril des de Xàtiva escriu als senescals de Tolosa i de Carcassona i al que ell anomena senescal de Miralpeix (sens dubte per confusió amb el títol de mariscal que hom li dona sovint) demanant-los de no concedir cap ajut a Roger Bernat. I el mateix dia fa la mateixa recomanació a Arnau Roger, comte de Pallars, a Dalmau de Rocabertí, a Ponç Sa-Guàrdia i a Galceran de Pinós. Simultàniament mana als veguers de Manresa i de Vic, a Ramon de Montcada, als batlles de Ribagorça i Pallars, als veguers de Cervera i d'Urgell, a Ramon d'Urtx i a Blanca, mare d'aquest, que duguin llurs homes en socors del bisbe (que era Pere d'Urtx) si aquest arribava a ésser atacat pel seu adversari.²¹

Per una lletra del rei Pere al comte del 2 de juny sabem que aquell li havia escrit sobre l'afer i que aquest li havia respost proment-li d'obeir les seves ordres i de fer el que fos de raó, però intentava de justificar-se invocant el costum de Catalunya que l'autoritzava a fer la guerra als seus enemics. Expressava, amb tot, el seu desig d'entrevistar-se amb el rei. Aquest, en la lletra al·ludida, li repetia la prohibició de cometre cap agressió contra el bisbe vist que aquest estava disposat a fer-li dret. Li feia present que se sentia obligat a defensar l'Església i els seus béns i contradeia l'apel·lació que el comte feia al costum de Catalunya perquè aquest es referia només a les guerres privades entre cavallers, però no autoritzava aquesta a atacar els eclesiàstics que estiguessin disposats a atendre reclamacions justificades.²²

19. *Ibidem*, 112-113.

20. Apèndix, I, doc. 1.

21. Ch. BAUDON DE MONY, *Relations*, I, 228 i II, doc. 67, i C. BARAUT, *Cartulari de la Vall d'Andorra, segles IX-XIII*, Andorra, 1988, doc. 125.

22. Ch. BAUDON DE MONY, *Relations*, II, doc. 68, i C. BARAUT, *Cartulari de la Vall d'Andorra*, doc. 127.

Sembla, però, que els preparatius que declaradament hom feia contra el bisbe anaven més aviat adreçats contra el rei per a l'ocupació del comtat d'Urgell i hom els dissimulava sota aquella aparença per evitar una reacció o acció preventiva o una reacció massa immediata. En realitat, les primeres agressions de què tenim notícia són contra les posicions reials a Urgell. Ja havien tingut lloc el 18 de juny quan el rei escriu a Arnau Roger, comte de Pallars, i li diu que ha sabut que el comte de Foix i el seu nebot Ermengol han entrat a mà armada en el comtat d'Urgell en dany seu i del comtat i que envia al dit comte el seu fidel Esteve de Cardona, rebooster de la reina. Prega a Arnau Roger que si és requerit pel dit Esteve li presti ajut per a la defensa del dit comtat.²³

Amb aquesta iniciativa Pere, sens dubte, intentava d'apartar Arnau Roger de l'aliança amb el comte de Foix.

Ignorem els efectes immediats d'aquesta intervenció reial. Allò que podem afirmar (i ho veurem més endavant) és que en definitiva l'atac del comte contra el bisbe arribà a produir-se.

Un mes més tard, la situació continua tensa. El 19 de juliol el rei, des de Xàtiva, escrivia a Guillem Ramon de Josa (un dels lligats amb el comte de Foix contra el bisbe d'Urgell) i li deia que s'admirava que, segons li feien saber, sostingués i donés ajut que el noble Ermengol exigís o fes percebre algunes de les regalies o altres drets del comtat d'Urgell que ha de rebre el rei; per la qual cosa li mana que no sostingui que el dit Ermengol (que està en poder del dit Guillem Ramon), ni ningú, percebi o ocupi algun dels predits drets o regalies en perjudici i greuge del rei, puix que aquest està disposat a estar a dret a coneixença d'homes bons en relació amb allò que pertanyi al dit Ermengol.²⁴ I el mateix dia escrivia en termes iguals a aquest Ermengol, que no és altre sinó el fill del difunt comte d'Urgell que hem trobat també entre els companys del comte de Foix en l'empresa contra el bisbe.²⁵ Als tres dies (22 de juliol) sabem que el comte ha atacat Ponç de Cervera, li ha assaltat un castell, li ha talat i cremat les terres i ha comès altres malifetes contra ell i els seus homes sense haver-li'n donat motiu.²⁶ Molt poc després, i sense que els destinataris de les lletres del dia 19 haguessin pogut tenir temps de rebre-les, el rei era visitat, probablement, al setge de Montesa, pels cavallers Berenguer de Sagàs i Guillem de Jorba, portadors de lletres de creença contenint certs capítols que li presentaren de part d'Ermengol, fill del difunt comte d'Urgell, Roger Bernat, comte de Foix i vescomte de Castellbò, Arnau Roger, comte de Pallars, Ramon Folc, vescomte de Cardona, Guillem d'Anglesola, Ramon de Peralta, Berenguer de Puigverd, Berenguer Arnau d'Anglesola, Bernat Sa-Portella, Ramon d'Urtx, Ponç de Ribelles, Ramon d'Anglesola i Guillem Ramon de Josa. Ignorem el contingut i la motivació d'aquestes lletres, així com la contestació que els féu el rei, però cal suposar que estava en relació amb els afers en litigi entre el rei i els dits nobles: la pugna amb el bisbe d'Urgell, les regalies del comtat del mateix nom, o ambdues coses alhora.²⁷

El motiu immediat de la discrepància entre el rei i Ermengol d'Urgell i els seus valedors és exposat per aquell en una lletra adreçada als homes d'Àger el 29 de maig de l'any següent. Segons

23. Ch. BAUDON DE MONY, *Relations*, II, doc. 69.

24. Apèndix, I, doc. 2.

25. Apèndix, I, doc. 3.

26. Ch. BAUDON DE MONY, *Relations*, II, doc. 70.

27. Apèndix, I, doc. 4.

diu, el difunt Àlvar, comte d'Urgell, en el seu testament havia disposat que els marmessors paguessin tots els seus deutes, llegats i injúries amb les rendes i béns del comtat d'Urgell i del vescomtat, però veient els dits marmessors que els béns mobles no bastaven per al dit pagament, i no trobant millor camí, havien empenyorat aquells comtat i vescomtat al rei Jaume, d'inclita recordació, per valor de dos-cents cinquanta mil sous amb els quals foren pagats aquells deutes i reparades les dites injúries, i dels quals el rei i els seus havien de rescabalar-se amb totes les rendes dels esmentats comtat i vescomtat. El conflicte venia, sens dubte, del fet que els hereus del dit comte d'Urgell i llurs partidaris pretenien de percebre algunes de les rendes esmentades abans de la completa satisfacció del deute al rei.²⁸

D'altra banda, els mateixos dies de la visita de Berenguer de Sagàs i de Guillem de Jorba al rei, aquest, des del setge de Montesa, es queixava a Guillem d'Anglesola (del bàndol dels Foix-Urgell-Cardona) d'haver acollit, a Bellpuig, Pere, Bernat i Pericó Rossell de Verdú, i Ramon de Prenyanosa, que havien mort injustament Pericó de Vallfogona, Arnau de Vall de Lord i Guillem de Vall de Lord, i de no haver volgut lliurar-los al veguer Joan Peris Sabata perquè en fes justícia tot i haver-ne estat requerit repetidament.²⁹

Desconeixem els indrets on foren perpetrades aquestes primeres agressions contra la jurisdicció reial, però notícies posteriors ens indueixen a creure que tingueren lloc al vescomtat d'Àger, on els rebels ocuparen Alsamora i la Clua, i potser algunes posicions més, i també a la canal del riu Segre, on fou ocupat Aguilar, potser per la gent que guarnien Ponts i Montmagastre, des d'on es proposaven d'impedir que el rei avancés vers la Seu en ajut del bisbe i vers el vescomtat de Castellbò per amenaçar el comte de Foix en el mateix cor dels seus dominis.

Poc després devia començar l'acció contra el bisbe d'Urgell.

Aquestes causes de tensió havien donat ja lloc, com hem vist, a serioses agressions contra els llocs del comtat sotmesos a la jurisdicció reial que, si hem de creure els *Gesta*, eren tots els d'Urgell menys els castells de Montmagastre i de Ponts.³⁰ El 28 de desembre el comte de Foix havia passat també en aquest aspecte a les vies de fet i havia inferit danys greus als homes de l'Església d'Urgell tant en les persones com en els béns, arribant a perpetrar incendis i homicidis. Desconeixem els detalls del fet però sabem del cert que hi intervingueren, de la banda del comte, Guillem Arnau de Castellverdú i d'altres que després es trobaren assetjats dins el castell de Ponts. Per això en la dita data el rei ordenava al seu procurador a Catalunya, Ferrís de Liçana, que amonestés i cités el dit comte per trencament de pau i treva. Preveia el rei la incompareixença del citat i donava instruccions per a aquest cas, ordenant que en darrer terme el comte, els seus béns i els seus valedors fossin trets de pau i treva i hi fossin posats el bisbe, els afavoridors d'aquest i tots llurs béns.³¹ Ignorem, d'altra part, l'indret on havia tingut lloc l'atac dels partidaris del comte als súbdits del bisbe, com ignorem també la data exacta d'aquesta malifeta, per bé que la podríem suposar perpetrada vers la fi de novembre o la primeria de desembre, perquè els dies 2 i 7 d'aquest mes el rei sembla preocupar-se d'aplegar recursos econòmics potser de cara a alguna

28. Apèndix, I, doc. 25.

29. Apèndix, I, doc. 5.

30. *Gesta comitum*, 66.

31. Apèndix, I, doc. 8.

acció bèl·lica que preveu, tot i l'acabament de la lluita contra els sarraïns de València. En la primera d'aquestes dates, Pere ordena a Mossè Ravaya el pagament d'un deute de dos mil sous que ha contret amb Bonanat Sabater;³² en la segona anuncia que envia a Aragó Mussa de la Portella, fidel batlle seu, perquè vengui totes les batllies, rendes i eixides de les ciutats i llocs reials del regne d'Aragó corresponents a un any, comptador des del vinent primer de gener.³³

Coincidint probablement amb l'acció del comte de Foix contra el bisbe d'Urgell, es produí una incursió del vescomte de Cardona contra Vilafranca. Sabem del cert que aquella havia ja tingut lloc l'11 d'abril de l'any següent quan el rei escrigué al vescomte i li parla «super fraccione pacis et treuge per vos comissa in invasione hominum Villefranche»,³⁴ però creiem que aquesta invasió és força més antiga i que ja s'hi refereix un altre document del rei al vescomte del 29 de desembre anterior. Per aquest document sabem que Ramon Folc de Cardona havia enviat al rei el prior de Calaf, Jaume, amb lletres de creença perquè li concedís de fermar de dret segons forma de pau i treva, tot i haver-s'hi negat prèviament quan en fou requerit pel seu veguer i ésser per això contumaç; sabem pel mateix document que aquest veguer era el de Vilafranca i que havia incoat un procés contra el vescomte per trencament de pau i treva.³⁵ Tots aquests tràmits, que necessitaven un cert temps, ens obliguen a situar la incursió contra Vilafranca a algunes setmanes abans del 29 de desembre i a fer-la coincidir aproximadament amb l'agressió de Roger Bernat de Foix al bisbe Pere d'Urgell.

Aquesta simultaneïtat devia fer veure al rei la possible gravetat de la situació que s'estava creant en l'angle nord-oest de Catalunya i el decidí a preparar una operació militar de gran envergadura per al moment que haguessin transcorregut els rigors hivernals. Per això, des de València, el 30 de desembre de 1277 enviava lletres a cavallers i viles perquè es preparessin a servir els feus que tenien pel rei per al primer dia de març propvenent i a seguir-lo onsevulla que els fos manat. Als homes de les viles els era afegit que portessin pa per a tres mesos. Els cavallers convocats eren: Ponç de Peralta, Ramon d'Abella, Bernat de Capdella, Ramon de Vilamur, hereu de Joan de Logran, Ramon d'Orcau, Acard de Mur, Ramon de Siscar, Guerau de Cabrera, Arnau de Llordà, Arnau Pere d'Aguilaniu, fills de Guillem d'Erill, Pere de Meitats, Bernat de Beranui, fills de Jordà de Peralta, Bernat de Toralla, Bernat de Mal·lleó, Ramon de Peralta, Pere de Sant Vicenç, Jaume de Cornellà, Alamany de Toralla, Ponç d'Erill, hereus de Miró Arnau, Ramon de Fontova, Gombau de Benavent, hereu de Guillem de Beranui, Guillem de Meià, Bernat de Cornudella, Guillem de Bellera, Berenguer de Vilanova, Guillem d'Abella, Aicard de Talam, hereu de Bernat de Montanyana, Pere de Queralt, Ponç de Ribelles, Ramon de Cervera, senyor de Castellàsens, Berenguer d'Entença, Berenguer de Puigverd, hereu de Jaume de Cervera, hereu d'Ermengol Senesterra, Huguet d'Anglesola, Guillem Ramon de Montcada, Pericó de Montcada, Ramon de Montcada senyor d'Albalat, Ramon de Montcada senyor de Fraga, hereu de Ponç de Cervera, el cavaller Peramola, hereu d'Arnau Sord, cavallers de Puig-alt, de Guàrdia i de Timor, castlans de Cervera, Gombau de Sant Martí de Bellver, cavallers de Sedó i de Riber, cavallers de

32. Apèndix, I, doc. 6.

33. Apèndix, I, doc. 7.

34. Apèndix, I, doc. 13.

35. Apèndix, I, doc. 9.

Copons, de Veciana i de Montfalcó, cavallers de Montmaneu i de Sa-Paladella, Ramon Folc vescomte de Cardona, el comte de Pallars, Galceran de Pinós el vell, Galceran de Pinós el jove, Bernat de Sa-Portella, Beatriu de Milany, Ferrer de Mont-reial, Guillem de Rajadell, Ramon de Peguera, hereu d'Huguet de Cervelló, Guerau de Cervelló, lloctinent de Bertran de Castellet, Bernat de Cambrils, Berenguer de Tamarit, Guillem de Claramunt, Ramon de Ribes, Bertran de Castellbisbal, castlans de Vilafranca, Ramon Des-Papiol, Bernat de Centelles, Guillem de Sant Vicenç, Bernadó de Centelles, Gastó vescomte de Bearn, castlans de Vilallonga, Guillem de Montserrat, Ramon de Cabrera, Guerau vescomte de Cabrera, Ponç de Gualba, Guillem Galceran, Arnau de Vilademany, hereu de Guillem de Creixell, Gilibert de Cruïlles, Arnau Guillem de Cartellà, Mascaró d'Ortals, fill de Ramon de Soler, Galceran de Sales, Guillem de Mont-roig, Jofre de Rocabertí, comtessa d'Empúries i Guillem de Canet.

Les viles advertides foren les següents: Aguilar, Benavarri, Esplugua de Toralla, Iscles, Castanesa, Benasc, Tamarit, homes d'Areny, de Basturs, de Talarn, de Vall de Lierp, Gavàs, Sant Bartomeu, les Paüls, Cornudella, Bonansa, Capdella, Piniello, Castigaleu, Terme d'Aran, Sant Esteve de Llitera, Olp, Vall de Sirès, Guàrdia, Figuerola, Örrit, Vall de Senyiu, Serradui, Vall de Terrassa, Vallabriga, Güel, Tremp, Santaliestra, Sant Esteve del Mall, Viacamp, Ardèvol, Perarrua, Castelló de Vall de Sos, Mur, Vall d'Aüix, Castelló de Liminyana, Liminyana, Vall d'Àsua, Jusseu, Alins, Astell, Almenar, Bardaixí, Cepillo, Calbera, Monesma, Noals, Castissent, Lluçars, Fontova, Montanyana, Lleida, Balaguer, Agramunt, Linyola, Albesa, Vilagrassa, Cervera, la Manresana, Tàrrega, Berga, Manresa, Camarasa, Cubells, Montgai i Montblanc; i especificava que havien d'aportar ballestes i escudats a Pere de Queralt les següents viles i en el nombre indicat: Cervera (que havia d'aportar dos-cents ballestes i escudats), Tàrrega i Vilagrassa (cent), Montblanc (dos-cents), Vilafranca (dos-cents), Piera (cinquanta), Igualada (vint) i Manresa (dos-cents). Eren també convocats sense especificació de nombre els homes de l'Arboç, Fontrúbia, Vilafranca, Barcelona, Caldes de Montbui, Vilamajor, Cardedeu, Caldes de Llagostera (de Malavella), Girona, Besalú i Figueres.

El text de la convocatòria afegeix que en la mateixa forma foren enviades lletres a tots els cavallers i viles del regne de València.³⁶

Era qüestió, doncs, de reunir un exèrcit important, i cal inferir d'això que hom preveia la possibilitat d'un conflicte de grans proporcions. Com que els enemics en potència no semblaven exigir un esforç d'aquella envergadura, hem de creure que el rei intentava d'obtenir, a través d'aquella mobilització, un aclariment de les posicions d'una bona part de la noblesa. Fixem-nos que convoca moltes persones l'actitud de les quals era més que dubtosa — com el vescomte de Cardona i el comte de Pallars — i que només deixa de convocar, entre els qui tenen els feus a la Catalunya nord-occidental, aquells qui ja estan col·locats sens dubte en una actitud declaradament hostil: el comte de Foix, feudatari com a vescomte de Castellbò, Ermengol d'Urgell, Guillem Ramon de Josa, els Anglesola (llevat d'Huguet) i uns quants més. D'altra part cal observar que, tot i ésser convocats barons i viles de tots els seus dominis, els de les comarques nord-occidentals ho són d'una manera quasi total, mentre que els altres només ho són en nombre

36. Apèndix, I, doc. 10.

reduït i com escollint-ne tan sols els més importants. És evident que això ha d'ésser interpretat en el sentit que Pere esperava que la lluita es produiria en aquells paratges i que era allà on també es feia més necessària una clarificació d'actituds. La situació de les viles a les quals hom especifica el nombre d'homes que han d'enviar potser permet d'assenyalar que hom temia que la pugna es desenvoluparia a la Segarra, l'Urgell, la Conca de Barberà, el Penedès, la Conca d'Òdena i el Pla de Bages.

Resulta també evident que el rei fa tots els possibles per evitar d'arribar a la ruptura definitiva amb Ramon Folc de Cardona. Aquest desig de contemporitzar ja es manifestava en el document al·ludit del 29 de desembre, i resulta també d'un altre del 18 de gener segons el qual el rei s'adreça al seu veguer d'Urgell fent-li saber que Guillem Jafa, clergue del difunt vescomte Ramon de Cardona, havia estat pres indegudament per Ramon Folc, fill del vescomte, i portat fins a la forca com si volgués fer-lo penjar i li havia arrabassat els béns; i com que el dit clergue i tots els altres estan constituïts sota la pau i treva reial, li mana que amonesti el dit Ramon Folc perquè en l'espai de quinze dies torni al desposseït els béns que li havia pres i el rellevi de les obligacions que li havia fet acceptar violentament, i si no vol fer-ho que li ordeni de presentar-se al rei preparat a tornar les penyores segons la forma de pau i treva; altrament caldria procedir contra ell.³⁷

Encara l'11 d'abril, segons el document que hem esmentat, el rei donava una nova mostra de bona voluntat, tot i la intemperància del vescomte, i li donava un nou termini per tot un mes després de la vinent pasqua de Resurrecció, o sigui fins el 17 de maig, perquè pogués comparèixer davant el rei i regularitzar la seva situació, i li oferia encara una nova pròrroga si fos necessària.³⁸ Simultàniament el rei comunicava a Ferrís de Liçana, procurador de Catalunya, i a tots els veguers, oficials i súbdits d'aquest territori la concessió del termini indicat al vescomte de Cardona.³⁹

Potser en espera del fruit d'aquestes negociacions, el rei, el dia abans, havia ajornat per al dia primer de maig la convocatòria de les seves hosts que el 30 de desembre havia fet per al primer de març,⁴⁰ i aprofitava la treva que en resultava per fer el trasllat del cos del rei Jaume des de València, per a ésser sepultat a Poblet, tal com el rei difunt havia disposat. Des de València, Pere, el 13 d'abril, ho comunicava al seu germà Jaume (al qual anomena infant) i li diu que tres setmanes després de la pasqua de Resurrecció serà a Tarragona per a procedir a la sepultura del seu pare al monestir de Poblet. La notificació és feta a Bernat, arquebisbe de Tarragona; als bisbes Arnau (de Barcelona), Pere (de Girona), Ramon (de Vic), Pere (d'Urgell), Guillem (de Lleida), Arnau (de Tortosa), Pere (de Saragossa), Fortuny (de Tarassona) i Jaume (d'Oscà); als abats de Ripoll, Sant Cugat, Sant Llorenç del Munt, Sant Salvador de Breda, Sant Pere de Rodes, Sant Feliu de Guíxols, Banyoles, Sant Pere de Galligants, Santes Creus, Camprodon, Sant Victorià, Benifassà, l'Estany, Escarp i Sant Joan de les Abadesses, i al paborde de Solsona.⁴¹

El seguici fúnebre, presidit pel rei, devia sortir de València el dia 7 de maig, era a Cabanes el mateix dia i, després de passar per Sant Mateu, on el rei expedeix documents el dia 8, el 8 o el

37. Apèndix, I, docs. 9 i 11.

38. Apèndix, I, doc. 13.

39. Apèndix, I, doc. 14.

40. Apèndix, I, doc. 12.

41. Apèndix, I, doc. 15.

9 de maig feia entrada a Catalunya, i ja signa documents a Tortosa el dia 9. El dia 13 n'expedeix a Tarragona després de passar per Cambrils. El 16 en signa a Poblet i el 21 ja és a Lleida.⁴² La solemnitat de l'enterrament degué tenir lloc, doncs, entre el 16 i el 20, o potser poc abans del 16.

La més acostada relació de l'esdeveniment que ens ha arribat és la de la redacció definitiva dels *Gesta* que ens explica breument que, després de la presa de Montesa, el rei Pere, «no oblidant l'amor filial ni la reverència paterna, acompanyat de l'arquebisbe, de tots els bisbes i d'un seguici d'altres prelats, religiosos i clergues, de nobles i cavallers i de la més gran multitud de ciutadans i altres del seu regne, el nombre dels quals era infinit, amb gran multitud de ciris, portà sobre les seves mateixes espatlles el cos del seu piadós pare al monestir de Poblet i allà amb solemnitats de misses en lloança de Déu, honorablement, amb substàncies aromàtiques, el sepultà».⁴³

Muntaner, sens dubte, imaginant a la seva manera un acte que no presencià, explica:

«E puis tots aquells qui eren honrats acompanyaren lo cors e en cascun castell, vila o lloc on venien, així com d'abans lo solien reebre ab grans balls e ab grans alegres, així el reebien ab grans plors e crits e plants. Sí que ab aital dolor com oïts, lo cors fo portat a l'orde de Poblet.

«E com fo lla, foren venguts arquebisbes, bisbes e abats, priors e abadesses, prioresses, hòmens d'orde, comtes, barons, mainaders, cavallers, ciutadans, hòmens de viles e hòmens de totes condicions de totes les sues terres: així que a sis llegües lluny, per viles ne per llocs no podien caber. E aquí foren los reis sos fills e les reines e els néts e les nétes qui nats eren. Què us diré? Que tant era la congregació de la gent que enfenitat era, així que no es trobà que anc tan grans gents fossen ajustades null temps a sebollir negun senyor.

«E aquí, tots ensems, ab grans professons e ab moltes oracions, e grans plors, e plants e crits ell fo enterrat. Déus, per la sua mercè, haja la sua ànima! E així és ma fe que ell sia ab los sants en Paradís, amén.

«E açò deuen cascuns creure.

«E con açò fo fet, cascuns dels reis se n'anaren en llurs terres, e els comtes e els barons e altres gents atretal».⁴⁴

Jaume Finestres, l'historiador de Poblet, dóna sobre l'enterrament alguna dada que pot complementar la sumària informació que acabem d'anotar. Afirmar que hi fou present la reina Violant de Castella, filla del *Conqueridor*, i que el cos d'aquest fou depositat en una tomba de fusta situada al presbiteri, al costat de la del seu avi Alfons *el Cast*, i que hi romangué fins que Pere *el Cerimoniós* el féu traslladar a les tombes dels arcs reials que havia fet construir.⁴⁵

Pocs dies abans de l'enterrament (9 de maig), i precisament quan el comte-rei acabava d'entrar a Catalunya, Jaume de Mallorca conclouïa amb el comte de Foix, cunyat seu, una lliga per cinc anys, segons la qual es comprometien ambdós a defensar-se mútuament en cas de guerra contra el rei Pere.⁴⁶

42. Apèndix, II.

43. *Gesta Comitum*, 64.

44. R. MUNTANER, *Crònica*, a *Les quatre grans cròniques*, cap. XXVIII, 690.

45. J. FINESTRES Y DE MONSALVO, *Historia del real monasterio de Poblet*, III, Barcelona, 1948, 63.

46. Ch. BAUDON DE MONY, *Relations*, I, 230.

Durant el viatge des de València, el rei Pere s'ha anat preocupant dels afers que té entre mans. El 8 de maig, des de Sant Mateu, ha replicat al comte de Foix, que se li havia queixat d'haver estat tret de pau i treva, donant per bona la decisió en aquest sentit de Ferrís de Liçana i justificant-la en el fet de no haver volgut satisfer al bisbe d'Urgell els danys que li havia inferit.⁴⁷ I el 16, des de Poblet, dóna instruccions als seus fidels Pere de Palau i Guillem Moliner en relació amb unes gestions que fan amb el Bord de Florejacs sobre la rendició del castell de Llorenç, entre Vallbona de les Monges i Maldà. Es tracta sens dubte d'una negociació que no ha estat precedida d'accions guerreses. El rei accepta d'assegurar el dit personatge i dos homes de la seva companya amb tots llurs béns i de pagar a aquell un deute que li havia de satisfer Ramon de Cardona; assegura també tots els llauradors naturals del dit castell i llurs béns, de manera que romanguin en llurs tinences i que els cristians que hi són restin a la mercè del rei. En tals condicions els fidels indicats, amb els quals es comunica per Guillem Pellicer, portador de lletres de creença, poden signar en nom del rei l'assegurament i rebre el castell.⁴⁸ L'acceptació de les condicions pel rei devia menar a l'immediat lliurament del castell perquè el dia 23 següent aquest ja es trobava en poder del rei el qual expedia llavors cartes de guiatge i assegurança a favor del Bord de Florejacs, de Guillem de Sobirats, del Bord de Cardona, de Pere Negre i Guillem, companys d'aquell, de Bernat Gavarra, Garcia la Serra, Pere d'Albelda, Rosset, Guillem Ram, Pulmuri i Traver, tots els quals eren en establiment del repetit castell de Llorenç.⁴⁹ El mateix dia feia igual amb els llauradors que es trobaven guarnint aquest castell: Bernat de Castellet, Ramon Redon i els seus fills Bernat i Ramon, En Calp i el seu fill Pere, el fill de Guillem Feliu, Arnau Ferrer, Ramon Rossell, Bernat Alegret, Bernat de Queralt, Pere Alegret, Balaguer Borrell, Arnau de Conques i el seu germà Ramon, Balaguer Rossell i els seus fills Bernat i Jaume, Balaguer de Queralt i el seu fill Berenguer, Bernat Feliu, Mala-sang, Pere Sèquia, Pere Llorenç, Oliver Alegret i el seu fill Guillem, Borràs, Arnau Monestiró, Bartomeu Eixirca, Pere Rossell, Guillem de Queralt i Pere Figuera. Aquesta quarantena llarga d'homes hauria pogut mantenir una dura defensa del castell que Ramonet de Cardona (germà del vescomte) els tenia encomanat, i el reeiximent de la negociació per a obtenir-ne el lliurament representava per al rei un considerable avantatge inicial en la lluita que s'iniciava.⁵⁰

Encara el rei ajornà uns dies més la convocatòria de les seves forces. Aquestes, segons ordres del dia 21 de maig, han de concentrar-se a Cervera al cap de deu dies o sigui el 31 de maig. Preveient potser moltes inhibicions entre els barons catalans, ara convoca també alguns nobles aragonesos o tenedors d'honor a Aragó. Eixemèn d'Urrea, el germà del rei Pere (Ferrandis d'Híjar?), Pere Martinis de Luna, Ato de Foces, Sanç d'Antilló, Ferrís de Liçana, Artal d'Alagó, Fortuny de Vergua, Amor Dionís, Guerau de Cabrera, Bernat de Sant Vicenç, Guillem Sa-Cort i Guillem de Bellvís. Cal observar que en reiterar la convocatòria dels barons de Catalunya, omet ara el vescomte de Cardona com si ja el considerés decididament adversari.⁵¹

47. Apèndix, I, doc. 16.

48. Apèndix, I, doc. 17.

49. Apèndix, I, doc. 22.

50. Apèndix, I, doc. 23.

51. Apèndix, I, docs. 18 i 19.

La lluita armada ara ja sembla imminent. El mateix 21 de maig el rei expedeix altres documents: uns per a prevenir els veguers, batlles i prohoms de Barcelona, Girona, Tarragona, Manresa, Caldes de Montbui, Vic, Torroella, Figueres, Pontons, Creixell, Palamós, Prats, Copons, Igualada, la Manresana, Cervera, Vilafranca, l'Arboç, Montblanc, Piera, Cabra, Forès, Sarral, Tàrraga, Cubells, Montanyana, Tremp i Benavarri perquè exerceixin vigilància per tal d'evitar d'ésser atacats per alguns rics-homes i cavallers de Catalunya contra els quals ha d'actuar per trencament de pau i treva i altres malifetes; perquè no permetin de treure armes, vitualles i altres paraments que puguin ésser utilitzats en dany del rei; i perquè al cap de deu dies siguin a Cervera amb llurs armes i amb pa per a tres mesos.⁵² Altres documents són adreçats a prelats i abats perquè facin veïllar sobre tot els clergues i religiosos i els homes llurs perquè els violadors de pau i treva contra els quals entén procedir tot seguit («contra quos incontinenti procedere intendimus») no puguin atacar-los i robar-los, ni ajudar-se amb llurs béns; i els ordena també que impedeixin que els seus adversaris puguin rebre dels homes llurs armes, vitualles i altres paraments. Els destinataris d'aquestes darreres lletres són: Bernat, arquebisbe de Tarragona, els bisbes de Barcelona, Girona, Vic, Tortosa, Lleida i Urgell, els abats de Ripoll, Amer, Sant Joan de les Abadesses i Santpedor i el paborde de Solsona.⁵³

Els darrers dies de maig i els primers de juny, Pere continua a Lleida, tot adoptant mesures relacionades amb la pugna que s'acosta. El 28 de maig concedeix a Arnau de Tamarit de Puigdelfí que, per raó del servei que fa al rei pel feu que té per ell en el terme del castell de Tamarit, no li pervingui cap perjudici ni se'n beneficiï en res el dret del rei; i manifesta que, no constant-li la raó per la qual li presta servei pel dit feu, ho farà aclarir després de l'exèrcit que fa contra alguns barons de Catalunya.⁵⁴

El dia següent escriu als homes d'Àger perquè rebin el seu porter Mateu Roig i aquest tingui poderosament en nom del rei la vila i el castell d'aquell lloc.⁵⁵

El 2 de juny, en un darrer gest de bona voluntat per a afavorir un possible arranjament, mana als batlles i homes de Tàrraga, Vilagrassa, Anglesola, Hospital d'Anglesola, Bellví i Belllloc que, si el comte de Foix i Ramon Folc anessin als dits llocs, els rebin amistosament i benigna, ells i els qui els acompanyin, i els permetin de comprar les vitualles que els calguin, i això fins al diumenge propvenent, o sigui fins el 5 de juny.⁵⁶ L'examen de la situació de les dites localitats ens indica que les forces dels nobles revoltats estaven situades en llurs immediacions, probablement al nord, confirmant-nos així la possessió de Montmagastre i Ponts pels rebels coneguda a través dels *Gesta*.⁵⁷

Al mateix esforç de bona voluntat hem d'atribuir un guiatge i assegurança que el rei concedeix a Arnau de Joval, procurador d'Ermengol i Àlvar d'Urgell, fills del difunt comte Àlvar, a Jaume Major i a qualssevol altres procuradors i advocats llurs i el seguici que duguin, anant, estant o retornant de Tarragona, per raó del plet que hi és ventilat entre aquells i Guerau de

52. Apèndix, I, doc. 20.

53. Apèndix, I, doc. 21.

54. Apèndix, I, doc. 24.

55. Apèndix, I, doc. 25.

56. Apèndix, I, doc. 26.

57. *Gesta Comitum*, 66.

Cabrera. Es tracta, probablement de quelcom relacionat amb el famós litigi sobre la legitimitat dels matrimonis i descendència del pobre comte Àlvar d'Urgell.⁵⁸

Mentrestant, en un lloc ben allunyat l'amenacen nous problemes. El comte d'Empúries amenaça el castell d'Albons. Bernat d'Orriols, que el deu tenir en custòdia, n'ha advertit el rei i aquest escriu al comte (2 de juny) recordant-li que el castell li pertany i manant-li que no hi faci cap dany; altrament el dit Bernat està disposat a fer-li complement de justícia en qualsevol petició que formuli contra ell.⁵⁹

L'empresa que és a punt d'iniciar-se requereix considerables despeses i proveïments. No ens ha d'estranyar, doncs, que en la mateixa data del 2 de juny el rei mani a la prioressa i als homes d'Alguaire, als homes de Torrent i a l'abat d'Escarp que li enviïn a Lleida algú o alguns disposats a proveir el rei i la seva companya d'allò necessari per a un dia, per raó del tribut de la cena, i que paguin dos sous al portador de les lletres.⁶⁰

Tampoc no ens ha de sorprendre una ordre de pagament de peïtes enviada el 5 de juny a Calataiud, Daroca, Terol i moltes altres viles i aljames aragoneses subratllant que vol rebre els diners amb gran pressa per les grans despeses que ha de fer en l'acció contra alguns rics-homes de Catalunya que han inferit molts danys a ell, a la seva dominació i als homes de la seva terra;⁶¹ ni un manament del 7 de juny a les aljames de sarraïns de Saragossa, Daroca, Osca, Terol, Calataiud i Lleida perquè, deixant qualsevol altre treball, facin fabricar i li enviïn un total de 45.000 tretes de cairells (o sigui sagetes) ben obrades i ben fetes, de les quals la major part són per a ballestes d'estrep i de dos peus, i una part menor per a ballestes de torn,⁶² ni que el mateix dia, des d'Agramunt (on ha anat només unes hores), ordeni als homes de Cambrils i Vilallonga que hi acudin amb pa per a tres mesos o que componguin sobre llur vinguda (o sigui que paguin una quantitat en comptes de llur servei personal) amb Camí de Peramola, veguer de Tarragona i el Camp;⁶³ ni que novament a Lleida, el 8 de juny, exciti els paers, prohoms i tota la universitat o municipi de la dita ciutat perquè no ronsegin a acudir al seu exèrcit, assignant-los com a darrer termini el matí del dijous, dia 10, altrament imposarà als cavallers la pena de sis-cents sous i als peons la de dos-cents sous, per a la qual cosa ja dóna ordres al cúria de Lleida Guillem Moliner o al seu lloctinent. I aquesta és la pena que imposa el dia següent, retornat a Agramunt, a Ramon Redon, un dels cavallers tocatardans.⁶⁴

Per cert que aquestes estades del rei a Agramunt els dies 7 a 9 de juny ens obliguen a analitzar les notícies de Montfar sobre un suposat setge a aquella vila i al seu castell que hauria estat establert per Pere després de la presa de Ponts (15 de juny).⁶⁵ Ja veiem que Agramunt era en mans del rei abans d'aquesta presa i abans de veure-li emprendre cap operació militar. Sens dubte, tal com diuen els *Gesta*, només Montmagastre, Ponts i els termes respectius eren en mans del comte de Foix i els seus partidaris en iniciar-se el conflicte.⁶⁶ La idea d'una acció militar sobre Agra-

58. Apèndix, I, doc. 29.

59. Apèndix, I, doc. 27.

60. Apèndix, I, doc. 28.

61. Apèndix, I, doc. 31.

62. Apèndix, I, doc. 32.

63. Apèndix, I, doc. 33.

64. Apèndix, I, docs. 34 i 35.

65. D. MONFAR, *Historia de los Condes de Urgel*, 19.

munt degué venir a Montfar d'una mala interpretació d'una frase de Zurita, que diu: «Por este tiempo estando el rey sobre Agramonte... Esto fue a nueve del mes de Junio deste año de M.CC.LXXVIII». «Sobre Agramonte» no ha d'ésser necessàriament interpretat com a «contra Agramunt».⁶⁷

I arribem ara a les darreres mesures que precedeixen la guerra feudal: la petició de postats de castells als nobles sospitosos d'enemistat, i els deseiximents d'aquests. Aquella petició era formulada pel rei des de Lleida el 3 de juny i comprenia una extensíssima relació que afectava els nobles següents: Bernat Guillem d'Entença, Guerau de Cabrera, Ponç de Peralta, Guillem de Montanyana, hereus de Bernat Cancerc, Ramon de Casserres, Arnau Pere d'Aguilaniu, Ramon de Montcada, Pere de Meitats, Gombau de Benavent, Ramon de Fontova, Bernat de Mal-lleó, Berenguer de Meitats, Ponç de Gil, fills de Guillem de Pena, abat de Sant Victorià, Teresa Gombau, muller de Pere Ferrandis, Ferrer d'Areny, Bernat d'Àfres, Bernat de Benasc, Ramon de Vilamur, abat de Lavaix, prior de Roda, Arnau Roger, comte de Pallars, Ramon de Peralta, Acard de Mur, Artús de Mur, Guillem de Meià, Ramon d'Abella, Ramon d'Orcau, Acard de Talarn, Alamany de Toralla, Guillem de Bellera, Bernat de Capdella, Guillem de Bellera (un altre cop), Bernat de Toralla, Guillem de Peravàs i Berenguer d'Entença; tots per a castells situats a Ribagorça, la Llitera i Pallars (cobrint una extensa zona des de Graus fins a Perarrua, Benasc, Capdella, Sort, Llimiana, Albelda i Tamarit, entre l'Éssera i la Noguera Pallaresa) llevat de Móra i Tivissa que corresponen al Baix Ebre i que tenia Berenguer d'Entença.⁶⁸

Els primers deseiximents sembla que foren els de Roger Bernat, comte de Foix, d'Arnau de Cortsaví, de Ramon Roger, que és sens dubte el germà del comte de Pallars, i de Ponç Sa-Guàrdia, tots els quals escriuen al rei l'endemà de l'Ascensió (dia 27 de maig) des de Solsona, on semblen haver-se concentrat els principals valedors del de Foix i ell mateix. Els dits deseiximents arribaren al rei el 7 de juny, i al dia següent el rei hi responia des d'Agramunt. El contingut dels documents mostra les habituals distorsions i tergiversacions per tal d'aparèixer com a víctima d'una actuació injusta tot i els oferiments d'estar a dret. El rei insisteix en el fet que la seva actuació «axí com seynor deu fer», és deguda al trencament de pau i treva per l'agressió del comte de Foix al bisbe d'Urgell.⁶⁹

Alguna cosa crida l'atenció en el deseiximent d'Arnau de Cortsaví. En primer lloc, que es tracta d'un noble rossellonès i no de la zona nord-oest de Catalunya. És cert que tenia greuges antics amb el rei Pere del temps que aquest era infant i l'obligà, el maig de 1276, a alçar el setge de Montboló que mantenia junt amb altres senyors rossellonesos contra Guillem de Castellnou; però ara és ell sol, sense els seus antics companys, qui actua contra el rei. La seva presència al costat del de Foix representa alguna connivència amb el comte d'Empúries a qui ja hem vist adoptar una actitud poc amistosa? O més aviat té relació amb els pactes entre Roger Bernat i Jaume de Mallorca, senyor d'Arnau de Cortsaví? El seu deseiximent (i potser el de Ramon Roger i el de Ponç Sa-Guàrdia) presenta encara una altra particularitat: diu que el comte de Foix i Ramon Folc de

66. *Gesta Comitum*, 66.

67. J. ZURITA, *Anales*, lib. IV, cap. VI, vol. 2, 26.

68. Apèndix, I, doc. 30.

69. Apèndix, I, doc. 36.

Cardona li han dit que han d'estar en guerra contra el rei, i aquest, com és natural, en contestar-li li crida l'atenció sobre el fet que ell no ha rebut deseiximents del de Cardona i que per tant no és raonable que Arnau es desixi per aquest quan aquest no ho ha fet.

Això sembla indicar que Ramon Folc ha vacil·lat a darrera hora a rompre amb el rei i que els seus amics volen forçar-li la mà anticipant-se a les seves decisions finals. Per fi arribarà el deseiximent del vescomte, i realment el seu contingut sembla abonar la nostra suposició. El vescomte escriu des de Castellfollit (suposem que és el de Riubregós) el 9 de juny i el rei rep la lletra el 12 de juny, i ja sembla que tres dies són molts per a recórrer la trentena de quilòmetres que separen Castellfollit d'Agramunt. Allò, però, que crida més l'atenció és l'interès que mostra Ramon Folc a subratllar el seu bon desig de no trencar amb el rei i a atribuir la seva decisió a les pressions del comte de Foix.

«Encara, senyor — diu, després de formular precís i justificacions —, jassia ço que a nós sia gran cosa la vostra sospita, tot ho soferirem, e esperarem la vostra mercè e'l vostre bon cosiment, si no·ns fos per lo comte de Foix, *que·ns ha dit e pregat e manat* que nós que us acuyndem. E nós, sènyer, som tan tenguts al comte de Foix, que de negun feyt no li podem fallir ni dir de no. Per què nós, sènyer, mal e greu que·ns és *e despagats que·n som, per lo comte de Foix que ho vol, desexim-nos de vós...*»⁷⁰

L'endemà de la contestació als primers deseiximents, el rei es posa en moviment i entra al terme de Ponts, on resideix Ermengol d'Urgell, sota la defensa de Guillem Arnau de Castellverdú, de Guillem de Ponts, de Guillem de So i de Pere Bernat d'Asnava. El dia següent — 10 de juny — és davant aquesta vila i és llavors i des d'aquí que l'inquisidor Pere de Cadireta escriu al comte de Foix, sens dubte d'acord amb Pere, insinuant-li un greu perill en què es pot trobar. El dominicà comunica al comte que sap pel rei que aquest el vol citar perquè exhibeixi, per ell mateix o per procurador, per quina raó posseeix el vescomtat de Castellbò després de la sentència donada contra el noble Arnau de Castellbò i la seva filla. Diu que el rei no vol actuar en tal qüestió sinó com mana l'ordre jurídic com correspon a l'equitat reial, però l'inquisidor li aconsella que comparegui ell mateix o per procurador el dia assignat.⁷¹

Recordem que Arnau de Castellbò havia estat condemnat per heretge i que, després de la seva mort, les seves restes i les de la seva filla Ermessèn, àvia de Roger Bernat, dipositades a Costoja (entre la Seu i Castellbò), havien estat exhumades i expulsades de terra sagrada el 1269 per sentència del mateix Pere de Cadireta i de Guillem de Calonge. El rei Pere devia creure oportú d'estovar la moral del seu adversari recordant-li la feblesa dels seus títols de propietat sobre el vescomtat que li pervenien d'aquell avantpassat acusat de catarisme. Tanmateix, Pere II no podia ignorar que el rei Jaume, abans d'aquella sentència, havia renunciat al dret de confiscació dels estats dels Castellbò mitjançant la percepció de 45.000 sous barcelonesos de tern.⁷²

Mentrestant la situació amenaça complicar-se perquè, per solidaritat amb Ramon Folc de Cardona, el dia 11, es desix del rei un altre noble que tenia també antics greuges contra ell i que per la situació dels seus feus podia contribuir a convertir en efectiu el potencial nucli rebel

70. Apèndix, I, doc. 37.

71. Apèndix, I, doc. 38.

72. Ch. BAUDON DE MONY, *Relations*, I, 213-215, i II, doc. 54.

d'Empúries-Gironès-Rosselló. Ens referim a Guillem Galceran de Cartellà, que havia vist atacat i pres per l'infant Pere el seu castell pairal d'Hostoles potser vers la meitat del 1258.⁷³

Cal doncs, actuar amb energia i encert i això és el que fa el rei en formalitzar el setge de Ponts a partir del 12 de juny. L'atac en aquest indret sembla tendir a apoderar-se de la persona del jove Ermengol d'Urgell, aïllar les forces rebels concentrades al Solsonès i Cardonès de llurs bases de Castellbò i de Foix, obligar-les a dividir-se i deixar separat Ramon Folc de Roger Bernat a fi de poder obtenir del primer, que tan vacil·lant s'ha mostrat, una retirada de la lluita.

Les forces reials s'han concentrat en gran nombre al voltant de Ponts. Hi ha Ramon Rufaca amb dos cavallers, Ferrer de Vilafranca amb un cavaller, Jaume de Queralt, Arnau de Tamarit de Puigdelví, Guillem de Corbella, Bernat de Castellbisbal, Ponç Rober, Ponç de Miravall, Bernat de Benviure, En Pela-rossa, Arnau de Gàver, Guillem de Montanyana, Guillem de Cirera, Bernat de Conesa amb Bernat de Montpaó i un altre cavaller, Bernat de Peramola, Guillem de Montserrat, Bernat de Sant Vicenç, Pere de Queralt amb tres cavallers, Arnau de Montmaneu, Bernat de Timor i tres cavallers, i dos combatents de Ramon de Cervera. Pocs dies després (el 20 de juny quan Ponts ja ha capitulat) s'hi afegiren un cavaller d'Arnau Pere d'Aguilaniu, Ramon de Fontova amb un cavall armat i Bernat Ramon de Montsenís també amb un cavall armat.⁷⁴ Hi foren també, almenys en el moment de la capitulació, Joan Peris Sabata, veguer de Montblanc i Tàrrrega, Guillem Ramon de Montcada, Ponç de Ribelles, Berenguer de Puigverd i l'escrivà del rei, Pere Marquès.⁷⁵

Un document del mateix dia 12 sembla indicar que també es troben assetjant Ponts Gilibert de Centelles, Gilibert de Cruïlles i Arnau d'Espell que, juntament amb el Bernat de Montpaó ja assenyalat com a present, hi són esmentats.⁷⁶

Com podem veure, és gent de la petita noblesa sense quasi cap nom destacat. El cap militar de l'operació sembla haver estat Pere de Queralt; Joan Peris Sabata li devia fer costat en els aspectes administratius. Els grans noms del baronatge català volen aparèixer inhibits, quan no hi són obertament contraris.

Un dels primers episodis de l'operació fou la presa de la bastida de Ponts, que devia ésser una mena de fortificació improvisada en el recinte exterior del castell. Això s'esdevingué ja el repetit dia 12, i hi foren fets presoners vint-i-un homes que tot seguit prestaren homenatge i fidelitat al rei.

Presa la bastida, la vila devia ésser assaltada i incendiada, d'acord amb el testimoni dels *Gesta*.⁷⁷

L'operació militar seguí progressant amb rapidesa, i el 15 de juny el castell capitulà. Els pactes de capitulació són convinguts per un cantó per Guillem Arnau de Castellverdú, Guillem de Ponts, Guillem de So i Pere Bernat d'Asnava, per ells, per Ermengol d'Urgell i per tots els qui es troben assetjats, i per l'altre cantó per Pere de Queralt i Joan Peris Sabata en nom del rei. El castell és retut salvant-hi els drets que Ermengol hi té. Aquest és lliurat al rei, qui el tindrà en

73. Apèndix, I, doc. 39.

74. Apèndix, I, doc. 40.

75. Apèndix, I, docs. 45 i 46.

76. Apèndix, I, doc. 42.

77. *Gesta Comitum*, 66.

custòdia salv i segur «tro que·ls feyts de què són guerres e enantaments entre el senyor rey e·ls richs-hòmens sien pacificats» i després «puscha eixir de poder del senyor rey e anar honsevula». La terra i els llocs d'Ermengol seran també salvs i segurs mentre no en surti mal per al rei i la seva terra, i els homes d'aquell estiguin a dret. Guillem Arnau de Castellverdú i els de la seva companya resten presoners, però no hauran de respondre sinó del trencament de pau i treva. També resten presoners en semblants condicions Guillem de Ponts i la seva companya, sense que en llur cas (a dissemblança d'allò que hom diu en el cas anterior) sigui feta cap al·lusió a l'atac contra el bisbe d'Urgell. En fi, els homes de Ponts que són al castell poden anar-se'n o restar-hi, segons vulguin.⁷⁸

El mateix dia 15, com a document complementari, al castell de Ponts, en presència de Guillem Ramon de Montcada, Ponç de Ribelles, Joan Peris Sabata i Pere Marquès, signa per pau i treva Guillem Arnau de Castellverdú en nom de Guillem de So, Pere Bernat d'Asnava, Gauter Desfossar, Jordà de Merlat, Hug Sa-Roca i Arnau Sa-Guàrdia, per raó dels malefics inferits per ells al bisbe i a l'Església d'Urgell, i hi obliga la seva persona i els seus béns i es posa en poder del rei fins que els danys inferits siguin satisfets. Vet aquí, doncs, com entrem en coneixement d'altres perpetradors de l'atac al bisbe d'Urgell dut a terme mig any abans a inducció del comte de Foix.⁷⁹

Durant els breus dies que ha durat el setge de Ponts, la situació general sembla haver evolucionat a favor del rei. Si molts dels seus nobles li han fet defecció i algunes viles han ronsejat en la tramesa de llurs hosts, els revoltats, per llur banda, no aconsegueixen que hom els secundi i es troben cada dia més isolats. Aquest estat de coses permet el retorn de les postats dels castells de Ribagorça i Pallars als seus castlans i feudataris que el rei ordena al sobrejunter i veguer dels dits territoris Ramon de Molina el 13 de juny.⁸⁰ I permet també que en el joc d'estira i arronsa a què el rei sotmet Ramon Folc de Cardona, ara pugui aplicar-li una mesura de rigor i manar al seu fidel Joan Peris Sabata el dia 14 que s'empari de tots els feus i béns que aquell tingui en el castell i terme de Montblanc.⁸¹

D'altra part, Pere té interès a actuar ràpidament, i el mateix dia de la rendició de Ponts es troba ja al terme de Biosca, una vintena de quilòmetres al sud-est, i també deu aconseguir d'ocupar aquest castell en molt breus dies perquè si el 16 de juny és encara davant la dita força, l'endemà ja és a Ivorra, una dotzena de quilòmetres més avall en la mateixa direcció. Mentrestant el rei, durant l'atac a Biosca, ha contestat al deseiximent de Guillem Galceran de Cartellà⁸² i ha amonestat severament Pere Guillem Sa-Cirera per les malifetes que ha perpetrat contra ell i la seva terra; i, com que li ordena d'acudir el mateix dia a presència seva, hem de creure que el camp d'operacions de l'amonestat no és gaire allunyat del castell atacat.⁸³

Enllestida l'operació de Biosca, Pere, com hem dit, es trasllada a Ivorra, que no sembla haver necessitat cap operació militar per a ocupar-la. Ens consta que el rei hi és encara el 21 de

78. Apèndix, I, doc. 45.

79. Apèndix, I, doc. 46.

80. Apèndix, I, doc. 43.

81. Apèndix, I, doc. 44.

82. Apèndix, I, doc. 47.

83. Apèndix, I, doc. 48.

juny, perquè des d'aquell lloc i en tal data expedeix tres documents. Dos d'ells consisteixen en sengles ordres al veguer de Montblanc Joan Peris Sabata i al batlle Arnau de Calaf perquè s'emparin dels feus de les respectives demarcacions (Conca de Barberà i Urgell) corresponents als qui no han acudit a servir els dits feus, i que els retinguin fins a nova ordre.⁸⁴ El tercer dels dits documents, juntament amb una lletra inacabada escrita a Ivorra, però sense data, es refereixen a una qüestió que en relació amb el servei del feu de Besalú, sorgeix entre el rei, Galceran de Sales i Arnau Guillem de Cartellà.

Sembla que el rei havia manat a Galceran que anés a servir-lo pel feu de Besalú i aquest li havia respost que ell no tenia aquest feu sinó que el tenia Arnau Guillem de Cartellà; Galceran afegia que, malgrat tot, si el rei ho volia, estava disposat a acudir a prestar-li servei.⁸⁵ Com que la lletra és deixada enlaire i potser no arribà a ésser tramesa, no sabem res més en relació amb Galceran de Sales, però per l'altre document veiem que el rei, un cop informat degudament, escriví a Arnau Guillem de Cartellà reclamant la seva prestació de servei pel feu de Besalú i manifestant-se sorprès que hagi deixat passar tant de temps sense fer-ho.⁸⁶

Al cap de tres dies, el rei, seguint la seva marxa vers el sud-est iniciada des de Ponts, és a Calaf, des d'on mana el 25 als seus fidels veguer i batlle de Copons que emparin els feus dels castells de Veciana, Montfalcó i Argençola i altres llocs de la vegueria de Copons que tinguin cavallers que no hagin acudit a prestar-li servei o estiguin contra ell en la guerra llavors en curs.⁸⁷ No vol, però —i això ho sabem per un altre document d'igual lloc i data—, que sigui emparat res que pertanyi a la muller o als fills dels revoltats, perquè per culpa d'aquests no deuen ésser damnificats els altres si no participen en llur culpa. En canvi, mana que les dites mullers i fills i llurs famílies siguin expulsats dels llocs ocupats pel rei, no fos que donessin als seus enemics informacions perjudicials. En donar aquestes instruccions, Pere concreta dos casos de tals característiques: el de Berenguer d'Urban i el de Berenguer de Tàrrega, ambdós en guerra contra el rei, que tenen respectivament la muller i els fills i la muller i altra família a Copons i a Veciana.⁸⁸

A partir d'aquest moment el rei deu creure arribat el temps de deixar de banda l'acció contra el vescomte de Cardona, que, pel que veurem, creu haver dissociat dels seus aliats, i anar a atacar aquests al mateix cor de llur dominis. Cessa, doncs, l'avanç vers el sud-est i ara el rei s'adreça vers al nord. El 26 és encara a Calaf, però el 27 el trobem a Enfesta (sis quilòmetres al nord-oest de Calaf, en l'actual terme municipal de la Molsosa) i hi roman fins el 30. Des d'aquí, el dia 28, comunica als prohoms de Barcelona i de moltes d'altres municipalitats la nova actitud presa per Ramon Folc vescomte de Cardona. Per aquesta comunicació sabem que el vescomte, per ell i per tots aquells qui intervingueren en l'atac contra els homes de Vilafranca i en el dany que els fou inferit, havia fermat per trencament de pau i treva en poder de Bernat Martí, veguer de Vilafranca, per raó dels dits atac i dany i per altres reclamacions fetes o faedores contra aquell

84. Apèndix, I, doc. 51.

85. Apèndix, I, doc. 49.

86. Apèndix, I, doc. 50.

87. Apèndix, I, doc. 52.

88. Apèndix, I, doc. 53.

per causa de pau i treva des d'aquell atac ençà. En conseqüència, el rei mana que no facin mal o dany, ni al dit noble, ni a la seva companya, ni a llurs béns, des de l'endemà dimecres, que serà 29 de juny, i afegeix que des del dit moment no els cal témer res per aquest cantó, però que prossegueixin guardant-se d'eventuals atacs del comte de Foix, de Ponç Sa-Guàrdia, d'Arnau de Cortsavi i de Ramon Roger, que continuen en guerra contra el rei.

Les municipalitats advertides són, a més de Barcelona, Girona, Besalú, Camprodon, Figueres, Manresa, Santpedor, Moià, Caldes (de Montbui?), Vilafranca, Piera, Montblanc, Igualada, Cervera, Òdena, els Prats (de Rei?), Tàrrega, veguer d'Osona, veguer de Tarragona, Agramunt, Linyola, Bellver, Mont-roig, Balaguer, Castelló (de Farfanya), Camarasa, Cubells, Montgai, Lleida, Cabra Forès, Sarral i Conesa.⁸⁹

El mateix dia i des del mateix indret el rei mana a Ferrer Mallol, veguer de Barcelona, que no compel·leixi el seu amat cavaller Simó Desllor, ni els seus valedors, a pagar els seus deutes, mentre es trobi, com hi és de fet, prestant-li servei.⁹⁰

El 30 Pere surt d'Enfesta, i l'endemà ja és a Berga, després d'una sens dubte ràpida marxa. Hi restarà dos dies i s'adreçarà a Tuixén, on serà dos dies més, i el dia 6 el trobarem ja davant Castellciutat, on la pugna amb Foix i els seus aliats arribarà al punt culminant.⁹¹

Des de Berga, l'1 de juliol, el rei pren disposicions per a reforçar la seva host i escriu als seus fidels, els prohoms i tota la universitat de Vic manant-los que immediatament, preparats amb vitualles i armes, acudin de manera que en l'espai de quatre dies siguin amb ell, onsevulla que es trobi; i amenaça els cavallers que no hi acudin amb la pena de sis-cents sous, i els peons amb la de tres-cents sous. El rei els envia el seu home Pere d'Aïnsa perquè els compel·leixi a actuar en el sentit indicat.⁹² Per documentació posterior sabem que els vigatans no acudiren a la crida.

El dia següent, encara a Berga, el rei Pere comunica al seu fidel Joan Peris Sabata, veguer de Montblanc i de Tàrrega, que, a prec del noble Ramon Folc de Cardona i dels marmessors del noble Ramon de Cardona (pare d'aquell), difunt, ha fet desemparar el feu de Montblanc que havia emparat o confiscat al dit noble, però de manera que resti salvat el dret reial en el dit feu, tant per raó de falliment en el servei com per qualsevol altra raó, i li ordena que obri en conseqüència. El document corresponent diu al peu que, ultra la carta enviada al veguer de Montblanc, hom féu reserva del dit dret reial en presència del comte de Pallars, de Guillem de Castellolí, del paborde de Solsona i de molts altres. Sembla desprendre's d'això que les gestions de Pere han aconseguit d'atraure's en certa manera el comte de Pallars o han evitat almenys que es manifestés clarament a favor del bàndol de Foix.⁹³

En passar per Tuixén, el rei (el 3 de juliol) es preocupa d'atraure's un altre dels seus adversaris que sembla haver-li fet manifestació de bona disposició per a una entesa. Ens referim a Guillem Ramon de Josa, que, des dels primers moments de la pugna, ha estat al costat del comte de Foix contra el bisbe d'Urgell primer i contra el rei després en defensa de les pretensions d'Ermengol d'Urgell i dels valedors d'aquest. Ara Guillem Ramon deu veure que el seu bàndol

89. Apèndix, I, doc. 54.

90. Apèndix, I, doc. 55.

91. Apèndix, II.

92. Apèndix, I, doc. 56.

93. Apèndix, I, doc. 57.

resultarà perdedor i fa temptejar la voluntat del rei. A través d'un clergue al servei del rei ha fet preguntar a aquest si té la intenció de fer-li mal, vista l'actitud hostil que fins ara ha tingut el consultant. La resposta és hàbil i deixa la porta oberta a un arranjament, sense, però, deixar d'amençar per si hom no arriba a una avinença. Pere diu a Guillem Ramon que com que és home seu i no s'ha deseiixit d'ell, ni ell de l'altre, no té la intenció de fer-li mal per manera de guerra. Però que ha de procedir contra el comte de Foix i els seus valedors que intervingueren en els danys i malifetes inferits al bisbe d'Urgell per raó de trencament de pau i treva, i com que sap que Guillem Ramon era de la companya del dit comte i havia intervingut en alguna de les sobredites malifetes, i també perquè havia percebut el bovatge que pertoca al rei en alguns llocs del comtat d'Urgell i encara per altres transgressions contra el rei i la seva terra, es veia obligat a procedir contra ell i els seus béns mitjançant justícia en virtut de la pau i treva i dels Usatges de Barcelona. Afegia, però (i ací obria la porta al possible acord), que si compareixia disposat a fermar i fer dret sobre això predit, o enviava procurador idoni per a aquestes actuacions, desistiria de fer-li mal i de procedir contra ell i els seus béns.⁹⁴

Al dia següent, encara a Tuixén, havent sabut que Berenguer d'Entença havia fermat per pau i treva de fer dret en poder del rei en relació amb els atacs perpetrats per la seva gent contra el rei i els seus homes i contra els de l'arquebisbe de Tarragona, per un import fins a tres-cents sous d'or i escaig, Pere mana a Camí de Peramola, veguer de Tarragona i el Camp, que restitueixi a aquell les postats dels castells de Móra i Tivissa.⁹⁵

És segur que, en un moment subsegüent a la capitulació de Ponts i a l'empresonament d'Ermengol d'Urgell (15 de juny), i que no deu ésser-ne gaire posterior, algunes forces fidels al rei intentaren de prosseguir l'avanç Segre amunt i ocuparen Tiurana i Vilaplana, a mig camí entre Ponts i Bassella. La prèvia ocupació d'Aguilar, tocant a Bassella, pels revoltats i la conservació per aquests de Montmagastre, devien fer perillós un avanç per aquests angostos passos del riu tan fàcilment defensables, i això decidí sens dubte el rei, aprofitant l'afluïxada de Ramon Folc de Cardona, a avançar vers el vescomtat de Castellbò donant la volta per Berga i Tuixén. Aquesta darrera localitat sembla haver estat ocupada pels Josa en el moment de l'atac al bisbe d'Urgell. La proximitat de les forces reials devia aconsellar a Guillem Ramon de retirar-se al seu castell pairal, situat a uns cinc quilòmetres al nord-est, i a negociar des d'allà la reconciliació amb el sobirà.

Aclarides o en curs d'aclarir-se a favor del poder reial les posicions del vescomte de Cardona, del comte de Pallars, de Guillem Ramon de Josa i de Berenguer d'Entença, el rei compareix amb les seves forces davant Castellciutat a les portes de la Seu d'Urgell. Ja hi és, com hem dit, el 6 de juliol. Establert davant la fortalesa, va donant ordres d'incrementar i proveir el seu exèrcit, i d'altra banda prossegueix l'acció diplomàtica per a dividir els seus adversaris i madurar l'ànim de cada un d'ells vers l'acceptació d'una fórmula d'avinença. Sembla segur que el setge no arribà a formalitzar-se. Les dates dels documents del 6 al 12 de juliol ens diuen sempre «ante Castrum de Ciutat», «apud Castrum de Ciutat» o «circa Castrum de Ciutat», i mai «in obsidione Castrum de Ciutat». Probablement les forces reclamades pel rei no acabaven d'arribar en quantitat

94. Apèndix, I, doc. 58.

95. Apèndix, I, doc. 59.

suficient, ni hom disposava del material necessari per a l'expugnació d'una plaça forta. Instal·lat davant aquesta, dificultant-ne el proveïment, reforçant les seves hosts, amenaçant amb una acció d'importància creixent, el rei aprofitava aquells dies d'immobilització per continuar madurant les voluntats de Guillem Ramon de Josa i d'Arnau Roger, comte de Pallars. Quant a aquell, després del tempteig fet fer a través d'un clergue del rei, ara en fa fer un altre a través d'un personatge més important — Galceran de Pinós —, que és encarregat de dir al rei que Guillem Ramon no es proposa de fer mal ni dany al rei, ni als seus homes ni a llurs béns. En saber això, el rei li escriu demanant-li que li doni una garantia escrita en aquest sentit i que li enviï un home seu a on li dirà, perquè eviti que sigui fet mal a la gent del rei. Aquest, d'altra banda, li assegura que no es proposa de fer mal ni a ell ni als seus homes i béns per manera de guerra, mentre no li ho faci saber.⁹⁶

No conservem la resposta de Guillem Ramon al rei, però podem deduir-la d'una nova lletra del rei a aquell datada encara davant Castellciutat l'endemà de la primera. Vol dir que Guillem Ramon es troba en lloc molt proper i que els dos corresponsals tenen gran interès en l'encreuament de les lletres (Josa, probablement, com hem dit) i en la maduració d'un ràpid acord. El noble ha dit al rei que ni aquest ni els seus homes han de témer res d'ell ni dels seus, quan vagin, tornin, o passin pels seus llocs, però que no pot impedir que els facin mal els enemics del rei. Li ha demanat que posi en llibertat els homes que havia fet presoners a Adreyn i a Bastida i que li esmeni els mals que havia inferit en aquests llocs. Observem, de passada, que aquests topònims, corresponents a Adraén (a poca distància a l'oest de Tuixén) i a la bastida d'Hortons (poc més enllà de mig camí entre Adraén i Castellciutat), jalonen la ruta que Pere devia seguir des de Tuixén. A la primera manifestació de Guillem Ramon, el rei diu que l'en regracia i que en té prou que li certifiqui per escrit que mal no eixirà dels seus llocs contra ell ni els seus homes. A la segona, manifesta que, quan damnificà aquells llocs, entenia de fer-ho al comte de Foix a qui pertanyien, encara que Guillem Ramon en tingués les rendes. Malgrat tot (acaba amb to conciliador), està disposat a fer allò que sigui de raó.⁹⁷

Com que Guillem Ramon sembla ronsejar a comprometre's definitivament a seguir el camí de conciliació assenyalat pel rei, aquest el dia 11 ha d'adoptar novament la manera forta i amenaçar-lo per no haver volgut, com a contumaç i rebel, firmar per pau i treva ni comparèixer davant aquell. Li diu que està disposat a admetre la seva firma per tot l'endemà dimarts; altrament procedirà contra ell per trencament de pau i treva.⁹⁸ Després d'això, no conservem nova documentació sobre aquest afer i ens decantaríem a creure que la retirada de la host reial de davant Castellciutat i el seu trasllat vers Solsona i després vers Lleida deixaren aquesta qüestió en suspens.

El proveïment de la host davant el reducte rebel preocupava el rei. El mateix dia d'establir-s'hi ordenava als homes de la vall de la Noguera que hi portessin a vendre vianda «aytanta com pugats, so és a saber: pan, vin, carn e civada» i per pressionar-los els diu que, si no ho fan, no podrà evitar que la seva gent es prengui per la força allò que no vulguin vendre'ls de grat.⁹⁹ Per

96. Apèndix, I, doc. 60.

97. Apèndix, I, doc. 64.

98. Apèndix, I, doc. 68.

99. Apèndix, I, doc. 61.

a facilitar la vinguda dels dits homes el dia 12 següent els dona guiatge i assegurança perquè — diu — «puschats anar e venir e estar sans e segurs, e les vostres coses, hon que sien».¹⁰⁰

En el mateix sentit, el 7 de juliol escriu als batlles, cúries i prohoms de Lleida, Cervera, Linyola, Balaguer, Tàrraga, Castelló (de Farfanya), Camarasa, Almenar, Vilagrassa i Agramunt, notificant-los que es troba a l'Urgellet amb les seves hosts i que els calen vitualles, per la qual cosa els mana que a tota pressa trametin al castell de Ponts tanta vianda com puguin, o sigui pans cuits, blat, farina, vi, civada, carn i totes altres vitualles, de manera que els seus homes i els de les dites hosts que hi envia a adquirir les dites vitualles, n'hi trobin amb abundor per a poder-ne comprar.¹⁰¹

Aquestes mesures d'urgència, preses tan a darrera hora, fan creure que l'operació sobre Castellciutat fou decidida improvisadament, potser aconsellada per informacions rebudes pocs dies abans.

Mentrestant cal vetllar sobre les actituds que puguin prendre el vescomte de Cardona i el comte de Pallars, sempre insegures. En relació amb el primer, tot just arribat davant Castellciutat, el rei ha d'escriure-li perquè esmeni malifetes que la gent del vescomtat ha comès després d'establerta la treva, car havien fet presoners Guillem Febrer de Cervera en terme d'aquesta vila, i Guillem de Biosca en el camí públic que va pel replà de la Manresana, i s'havien apoderat d'un mul i un ase d'un home de Cervera en terme d'Enfesta, i encara d'altres homes, animals i coses, que no són concretats. Resulta, doncs que la gent del vescomtat, tan bon punt el rei s'havia adreçat vers el nord, havien tornat a cometre depredacions contra els partidaris d'aquest a la Segarra.¹⁰²

Quant al comte de Pallars, és evident que no s'ha declarat contra el rei i que aquest segueix confiant de mantenir-lo apartat del bàndol rebel, però sovint la seva actitud és dubtosa i convé alternar en relació amb ell l'afalac i la insinuació amenaçadora. Per un cantó el 8 de juliol el rei escriu al seu amat cavaller Ramon de Molina, veguer de Ribagorça i Pallars i paer de Sobrarb, i li fa saber que el comte no és en guerra contra ell ni creu que arribi a ésser-hi, per la qual cosa no vol que faci mal ni a ell ni als seus béns, i li mana que, un cop transcorregut el termini degut, li restitueixi la postat del castell d'Olp. Pel mateix escrit ens assabentem que Guillem de Bellera s'ha girat al costat del rei contra el comte de Foix i els seus valedors i vol acuir el comte actuant ja com a partidari del rei. Aquest n'està molt satisfet i diu que en aquell moment no li podrien fer major servei que mantenir oberts i segurs els camins del Pallars de manera que molta vianda d'aquesta comarca i de la terra del dit Guillem pugui arribar a l'Urgellet on és el rei. I ordena al dit veguer que procuri aquesta afuència de queviures i faciliti la regularització de la situació del de Bellera en relació amb la pau i treva sense que li calgui comparèixer en presència del rei, afegint que, quan això sigui fet, amb els homes de la vegueria defensi el dit Guillem i tots els seus béns i la seva terra.¹⁰³ Per un altre cantó, el rei s'inquieta de determinades maniobres que el comte de Pallars està fent a la rodalia de Berga, que havia heretat de Pere de Berga, mort feia poc, potser perquè tem de veure compromesa la seva reraguarda. En raó d'això escriu al comte el 10 de juliol

100. Apèndix, I, doc. 69.

101. Apèndix, I, doc. 63.

102. Apèndix, I, doc. 62.

103. Apèndix, I, doc. 65.

dient-li que ha sabut que busca raons a alguns homes de Berga que havien acudit en ajut del bisbe d'Urgell. Es declara sorprès d'aquesta informació, si correspon a la realitat, perquè és llegut als seus homes d'ajudar aquells que a ell correspon d'ajudar mitjançant justícia. Li mana en conseqüència que desisteixi de les demandes que els fa i els restitueixi allò que n'hagi rebut.¹⁰⁴

La reacció del comte no devia ésser prou satisfactòria perquè el 13 de juliol, tot just allunyat de Castellciutat, el rei li mana que en l'espai de deu dies a partir de la recepció de la seva ordre, lliuri la postat del castell de Berga al seu fidel Guillem de Na Montaguda.¹⁰⁵ És possible que aquestes actuacions a Berga contra el comte de Pallars estiguin relacionades amb el litigi que GERALDA, vídua de Pere de Berga, sostenia contra el comte; Pere de Queralt, que hem vist ésser un dels més actius partidaris del rei, era procurador de GERALDA en aquests afers.¹⁰⁶

Les necessitats del rei en aquests moments sembla que són més de queviures i diners que no pas d'homes, tot i el poc interès que molts dels seus súbdits mostren a incorporar-se a l'exèrcit reial. Per això, sobretot quan es tracta de gent que resideix en comarques allunyades dels llocs on hom lluita, està molt inclinat a acceptar la substitució del servei d'armes per una compensació econòmica. En tal sentit es manifesta l'11 de juliol en escriure al seu fidel Bernat Martí, veguer de Vilafranca, a qui encarrega que, havent-li ofert els homes de Vilafranca, l'Arboç i Cubells quatre mil sous a canvi de no ésser obligats a incorporar-se a la host reial, elegeixi quatre prohoms de cada un dels dits llocs perquè facin el repartiment de la dita aportació i la hi envïi «sense dilació, perquè per raó de les despeses que ens cal fer, necessitem diners».¹⁰⁷

Mentrestant, àdhuc en indrets allunyats de les zones rebels es fa sentir la influència dels enemics del rei. En el mateix terme del castell de Gurb, els homes que el clergue de Vic Ferrer Destorrents hi té estan sota guiatge del comte de Foix i d'altres nobles que guerregen contra el rei i, emparats en això, no volen pagar les despeses o missions de defensa del dit castell i se'n fan francs. Això representa un doble perjudici per a l'autoritat reial: de prestigi i econòmic. Per això el rei el 12 de juliol mana al seu fidel batlle de Gurb que de cap manera no ho consenti.¹⁰⁸

El mateix dia el rei deu creure inútil romandre davant Castellciutat. Les seves esperances d'ocupar-lo ràpidament, per sorpresa o per avinença amb alguns dels seus defensors, es deuen haver demostrat il·lusòries. La gent, i sobretot els proveïments i els diners, no acuden amb la rapidesa i volum necessaris. Llavors Pere emprèn la retirada en direcció a Solsona i després vers Lleida, des d'on podrà organitzar millor la concentració de recursos. El dia 13 és al terme d'aquella vila i el dia 16 ja és a la ciutat del Segre. Hi romandrà fins el 23, i des d'allà prosseguirà actuant sobre els qui, més o menys en relació amb la guerra existent, duen a terme accions depredatòries contra gent afecta al rei.¹⁰⁹ El dia 19 escriu a Berenguer Arnau d'Anglesola, que hem trobat actuant al costat del comte de Foix des dels primers moments de la pugna, i li comunica que Arnau de Llers se li ha queixat que aquell s'ha apoderat violentament de les seves rendes del cas-

104. Apèndix, I, doc. 66.

105. Apèndix, I, doc. 71.

106. I. PUIG I FERRETÉ, *La casa comtal de Pallars, senyora de Berga i de la baronia de Mataplana als segles XIII-XIV*, pp. 21-36, dona notícies sobre la successió dels Pallars al senyoriu de Pere de Berga, però no documenta aquest litigi; de moment n'ignoro la font.

107. Apèndix, I, doc. 67.

108. Apèndix, I, doc. 70.

109. Apèndix, II.

tell de Corbins i que amb els seus homes i els seus valedors ha perpetrat tales i altres malifetes en el seu castell de Vallfogona, arribant fins a enderrocar aquest castell. És possible que aquesta atrevida acció diversiva en el Segrià i al sud de l'Urgell hagués contribuït a fer desplaçar a Lleida les forces reials, per fer front a aquest nou perill en una zona que semblava assegurada. En el seu escrit a Berenguer Arnau, el rei li manifesta que, essent la matèria dels fets reservada a ell segons els Usatges de Barcelona, li mana que del dissabte propvinent en vuit dies, que serà el 29 de juliol, comparegui, ell mateix o per procurador, davant el rei, onsevulla que aquest es trobi de Catalunya, disposat a respondre als procuradors d'Arnau de Llers allò que en dret sigui faedor.¹¹⁰

Els dies següents, 20 i 21 de juliol, es preocupa d'obtenir diners i animals de bast de terres aragoneses. En la primera d'aquestes dates escriu a Jahudà de la Cavalleria i als seus fills, al seu gendre Astruc Bonsenyor, a Azmel Abenleví, a la muller de don Azde i els seus fills, a la mare d'En Jucef Avenbuic i els seus fills, a don Alazrac i Salomó, fills d'Alazar Abulfac, a David i Mair, germans seus, a Mossè Alconstantí alfaquí del rei, a don Tedròs, germà seu, (al document falta una ratlla), a la muller de Salomó alfaquí i a la muller de don Benvenist i Azde fill seu, tots ells jueus de Saragossa, demanant-los en conjunt més de deu mil sous jaquesos, la distribució dels quals concreta. Quasi la meitat han d'ésser aportats per Jahudà i els seus fills, als quals diu que necessita llur ajut i socors per raó de les moltes despeses que es veu obligat a fer a causa dels negocis en què es troba. El receptor és el porter Sanç, que té ordres de compel·lir al pagament si no el fan efectiu d'una manera immediata.¹¹¹ En la segona de les dates consignades, Pere s'adreça als seus fidels, cristians i sarraïns, d'una sèrie de localitats de l'Alt Aragó, des de la frontera navarresa fins a la de Sobrarb, i algunes de l'Aragó Mitjà com Pina, Fontes, Rueda i Sarinyena. En conjunt els demana que li facilitin més de dues-centes atzembles, distribuint-les específicadament per a cada comunitat, junt amb els homes i aparellaments necessaris. Les aportacions més importants són demanades a Sarinyena (20 animals) i a Épila i Castellar (16 animals a cada localitat). Els sarraïns són esmentats en els casos de Santa Cruz de Moncayo, Trasmoz, Mallén, Ricla i Borja. El lliurador de les lletres és Enyegot, porter del rei, a través del qual Mussa de Portella els farà compel·lir si no compleixen allò que els és manat.¹¹²

Preses aquestes disposicions, el rei es trasllada a Cervera potser per poder pressionar més de prop el vescomte de Cardona, sempre insegur. Hi és ja el dia 25 de juliol i hi roman fins el 30, que torna a establir-se a Lleida.¹¹³ Des de la vila segarrenca escriu a Ramon Folc de Cardona el primer dia que l'hi sabem. És en contestació a una lletra que el vescomte li havia tramès en un intent de situar-se jurídicament en terreny més favorable a ell en la rendició de comptes que s'apropa. El vescomte se li queixava que després de l'acuindament no s'hagués mantingut quinze dies sense fer-li mal i li oferia d'esmenar-li els perjudicis que havia inferit al rei en els trenta dies subsegüents a l'acuindament del vescomte si aquell estava disposat a esmenar-li els que havia inferit a aquest en els quinze dies subsegüents a l'acuindament del rei. Aquest li respon que sap prou bé que l'havia citat i fet citar perquè firmés dret per pau i treva, la qual cosa no va voler fer i per això fou

110. Apèndix, I, doc. 72.

111. Apèndix, I, doc. 73.

112. Apèndix, I, doc. 74.

113. Apèndix, II.

gitat de pau i treva i que fou després que el vescomte acuinà el rei i havia de tenir-li pau i treva per trenta dies i no volgué fer-ho i li prengué un sarraí. El rei, en canvi, no l'havia acuinat mai, però com que el vescomte no volia firmar pau i treva, fou per la seva contumàcia que el rei, exercint la seva jurisdicció, li féu mal, i no precisament després del seu acuinament perquè —repe-teix— mai no l'acuinà. En conseqüència, li mana que li torni el sarraí que li capturà indegudament i que si creu que el rei li és obligat, o deutor d'alguna esmena, pel mal que li ha inferit, que comparegui davant ell, personalment o per procurador, i el rei li estarà a dret i farà el que en justícia estigui obligat a fer.¹¹⁴

Com pot veure's el rei en tot aquest afer no vol moure's del terreny de les normes de la pau i treva, i en canvi els nobles revoltats volen portar-lo constantment al de les que regulaven la guerra privada.

Des de Cervera, Pere ha de preocupar-se d'evitar que en els altres llocs de Catalunya sorgeixin qüestions que vinguin a complicar la situació, i de posar remei a les que ja han sorgit i estan prou enverinades. Per això l'endemà d'haver escrit al vescomte escriu al veguer de Vilafranca o al seu lloctinent i li diu que ha sabut que Bertran de Castellvell i altres de la companya de Guerau de Cervelló i aquest mateix noble pensen fer mal a Guerau de Miralpeix i alguns ja l'han desafiat, tot i estar disposat a fer-los complement de justícia. Davant això li mana que amonesti els abans esmentats perquè rebin dret del dit Guerau de Miralpeix i no li facin mal; altrament, després de fetes les degudes admonicions, els giti de pau i treva, i rebí el dit Miralpeix sota pau i treva, sempre que estigui disposat (i ho fermi) a fer complement de justícia en poder del veguer, i llavors que el defensi junt amb els seus béns com fos faedor segons forma de pau i treva.¹¹⁵

El mateix dia i el següent el rei ha d'adoptar mesures contra l'inquiet Guillem Galceran de Cartellà que acaba de perpetrar una de les seves habituals malifetes. Pel que es veu, el dit Guillem Galceran havia assaltat pel camí públic dins la demarcació de la vegueria de Girona els burgesos montpellerins Pere de Tornamira i Guillem Ramon, els havia capturats i els havia robat el que duïen, sense fer cas del guiatge que els havia concedit el difunt rei Jaume i el mateix rei Pere. Aquest l'havia amonestat diverses vegades perquè posés en llibertat els dits burgesos i els restituís el que els havia pres, però no solament no ho féu, sinó que els féu pagar un rescat de vuit mil sous. Davant això, el rei escriu a Guillem Galceran el 26 de juliol manant-li que el dia primer de setembre propinent comparegui davant Berenguer de Torroella, veguer de Girona, disposat a respondre a les reclamacions que els esmentats burgesos li facin; altrament, li fa saber que mana al dit veguer que si, fetes les corresponents citacions, no compareix, procedeixi contra ell segons justícia.¹¹⁶ I, efectivament, el dia següent Pere s'adreça al veguer de Girona en aquest sentit i li dona instruccions perquè informi els montpellerins a fi que puguin comparèixer, ells o llurs procuradors, el dia assignat.¹¹⁷

Ulteriorment Guillem Galceran fa intervenir Ramon Folc de Cardona prop del rei per obtenir un millor tracte. El vescomte envia llavors Guillem de Castellolí a Pere demanant-li que dis-

114. Apèndix, I, doc. 75.

115. Apèndix, I, doc. 76.

116. Apèndix, I, doc. 77.

117. Apèndix, I, doc. 78.

posés que aquell comparegués a presència seva i assegurés en poder d'algun jutge reial que faria complement de justícia i, en canvi, el rei manés al veguer de Girona que desistís de procedir contra Guillem Galceran. El rei, el 3 d'agost, comunica al vescomte que, baldament no hauria de posar impediments a l'acció dels seus veguers quan procedeixen segons dret, escriu al veguer de Girona en el sentit sol·licitat, a títol de gràcia.¹¹⁸

Durant el sojorn de Cervera (27 de juliol) el rei disposa de fer efectives les regalies d'Urgell pagadores en blat, sens dubte amb el doble propòsit de subratllar el seu dret a percebre les dites regalies i d'acumular proveïments per a les seves hosts. El col·lector ha d'ésser Arnau de Calaf, batlle reial a Urgell, i la quantitat total a col·lectar ha d'ésser de quatre mil cent cinquanta sesters, entre les localitats de Linyola (que és anomenada cap de les regalies), Pedrís, Bellcaire, Remolins, el Tarròs, Penelles, les Tarroges, Montsuar, la Torreneral i Castellodral; localitats quasi totes elles situades entre Balaguer i Tàrraga.¹¹⁹

També des de Cervera (30 de juliol) demana diverses sumes als sarraïns francs de Saragossa, tal com ha fet abans amb els jueus. El col·lector ha d'ésser Mossè, alfaquí reial i batlle de Saragossa, que ha de retre compte de les dites quantitats i de les dels jueus. En total tres mil cent cinquanta sous, sens dubte jaquesos, dels quals és donada la distribució entre Hamet de Ferrero, Abderrame Abennauhar, Abohalil d'Abennauhar, Jahú de Maçot (barber), Adabat (adobador de guadamassils), Hamet (sargidor), Jucif, Mahoma i Abraham Belito, els fills d'Amet Belito, Jucef fill de Faratx Alvalenz, Alí germà seu, Jucef de Galip (que era del Temple), Jucef fill de Mahoma d'Alvalentí, Faratx d'Alvalentí, llell (ballester), Alí fill d'Amet Almohoach, Mahoma del Pelèn, Foçein d'Alcatení, el fill de Zalema Peix; l'alcaíd de Saragossa. Del total foren condonats cent sous per correspondre a sarraïns que hom demostrà que no eren francs. Comparant allò que hom demana als sarraïns saragossans amb el que hom havia demanat als jueus de la mateixa ciutat, hem de concloure que la potencialitat econòmica d'aquests era força més del doble de la d'aquells.¹²⁰

El rei torna a Lleida, on el trobem des del mateix 30 de juliol i on serà almenys fins el 8 d'agost.¹²¹ En la primera d'aquestes dates, prosseguint els seus esforços per a reunir combatents, s'adreça a Ramon de Montcada, senescal de Catalunya i procurador d'Aragó, perquè faci una lleva dels homes d'Almenar. Pere entén que aquests hi estan obligats en temps de guerra per la carta de població i pel que fins llavors és acostumat. En cas que el seu corresponsal no ho cregui així, li mana que comparegui davant ell dins vuit dies a partir de la recepció de la lletra disposat a fonamentar el seu punt de vista.¹²²

Al dia següent s'adreça al seu fidel Bernat Martí, veguer de Vilafranca, a qui mana que citi Ramon Folc perquè ell, o el qui va fermar per ell per pau i treva en poder del rei, torni les penyores i li assigni dia per a comparèixer davant el rei a Piera disposat a respondre per trencament de pau i treva i a donar-ne satisfacció. Li encarrega també que faci saber el dia als qui van rebre mal del dit noble i dels seus valedors i que el faci pregonar públicament per la vegueria. Li adjunta la fórmula de citació per la qual sabem que la ferma del vescomte fou feta en terme d'Enfesta

118. Apèndix, I, doc. 86.

119. Apèndix, I, doc. 79.

120. Apèndix, I, doc. 80.

121. Apèndix, II.

122. Apèndix, I, doc. 81.

i en poder de Bernat Martí personalment; degué ésser doncs els dies que el seguici reial rondava per aquella rodalia, o sigui vers la fi de juny. L'acusació és per la invasió i danys inferits als homes de Vilafranca i per altres danys perpetrats després de la dita invasió. El dia assenyalat és per al cap de deu dies, i manifesta que ha fixat el lloc de Pera en comptes del de Vilafranca, cap de la vegueria, perquè no el pugui considerar suspecte, sens dubte a causa dels ressentiments que la gent de Vilafranca pugui tenir contra ell. Tenint en compte els dies que han de transcórrer abans l'ordre del rei no arribi a la capital del Penedès i abans no sigui executada, hem de creure que l'emplaçament del vescomte de Cardona degué ésser per a mitjan agost o molt poc abans.¹²³

Mentrestant el rei no deixa d'ocupar-se de menuderies com ara un petit conflicte que li ha creat un tal Pere Català, peatge de Pina. El jueu Açac el Calb, de la casa reial, anava al rei portant-li cavalls i, en travessar l'Ebre per Pina, Català i els seus homes, per raó del peatge, li impediren el pas i el tractaren amb vilipendi juntament amb la seva companya, tot i haver manifestat que els cavalls eren per al rei. I havent permès l'hostaler que Açac sortís de casa seva amb els dits cavalls, el penyorà; i, encara, com a pagament del peatge esmentat, retingué violentament una part del blat que el rei enviava a Tortosa. Per tot això el rei, el primer d'agost, li mana que comparegui davant ell des d'aquell dia (que diu ésser dilluns) en vuit, disposat a fer en les coses predites complement de justícia. Aquest incident, d'altra part, ens indica que Pere continua preparant-se per a la prossecució de la lluita.¹²⁴

El mateix dia primer d'agost adoptava respecte del comte de Pallars idèntiques mesures que les que havia adoptades el dia abans en relació amb Ramon Folc de Cardona. El cita per al cap de deu dies, que serà el 10 d'agost, perquè comparegui davant ell personalment, onsevulla que sigui, per tal de respondre sobre les queixes que el rei i el noble Bernat de Mal-lleó entenen formular contra ell per raó de les invasions i injúries perpetrades contra l'un i l'altre, i qualsevol altra queixa que vulguin formular.¹²⁵

A partir del dia següent el rei es dedica a ordenar sancions contra els qui no han acudit a incorporar-se a les seves hosts en ocasió de la guerra o bé se n'han absentat sense permís. No es tracta de compel·lir-los a prendre les armes sinó de castigar-los pel falliment. Com que les penes són pecuniàries, d'aquesta manera seran compensades les despeses produïdes per la lluita. Aquest enfocament de la qüestió ens fa creure que, a partir d'aquell moment, Pere creu que la guerra s'està acabant. Els amigables componedors que aviat arribaran a un arranament entre els adversaris deuen haver avançat prou en llurs gestions per a donar al rei aquella impressió.

Els primers sancionats són molts homes de Cervera i de llocs de la seva vegueria, el càstig dels quals és encomanat als fidels Domènec Pere i Arnau Renau. El qui tingui mil morabatins en béns mobles i immobles haurà de pagar dos-cents sous barcelonesos; el qui en tingui dos mil, quatre-cents; si en té més, cinc-cents sous; si en té menys, a prorrata.¹²⁶

El 4 d'agost Pere mana a Berenguer de Torroella, veguer de Girona, que s'empari dels feus dels nobles que enumera per no haver acudit a l'exèrcit, tot i haver-los-ne requerit diverses vega-

123. Apèndix, I, doc. 82.

124. Apèndix, I, doc. 83.

125. Apèndix, I, doc. 84.

126. Apèndix, I, doc. 85.

des. Els sancionats són els següents: Jofre vescomte de Rocabertí, Guerau vescomte de Cabrera o el seu hereu, Guillem de Canet, Arnau Guillem de Cartellà, Ramon de Cabrera, Guerau de Cervià, Arnau de Vilademany, Mascarós d'Ortals, Jaume de Cornellà, Guillem de Mont-roig, hereu de Guillem de Creixell, hereu de Ramon de Soler, Beatriu de Milany i la seva filla, Guillem Galceran, Ramon Folc, i Sibília comtessa d'Empúries. I afegeix: «I tots els altres que tenen feus per nós en la dita vegueria i en les altres que són sota la seva dependència, llevat d'aquests que segueixen que ens van servir els dits feus: Ponç de Santa Pau i Gilabert de Cruïlles. La qual cosa sembla indicar que, de les vegueries de Girona i confrontants, només hi acudiren aquests dos nobles.¹²⁷

El mateix dia el rei ordena al seu veguer de Montblanc i Tàrraga, Joan Peris Sabata, i al de Cervera, Jaume de Vall, que s'emparin dels feus radicats en llurs vegueries els titulars dels quals no acudiren a incorporar-se a la host reial tot i haver-hi estat requerits. Els sancionats són: els cavallers de la Guàrdia i de Timor, els cavallers de Montmaneu i de la Peladella, els cavallers de Copons, Veciana i Montfalcó, l'hereu d'Ermengol Senesterra, els hereus de Calders, els castlans de Cervera, Berenguer d'Anglesola, Berenguer de Jorba, els cavallers de Camarasa, els de Cubells i de Montgai, el cavaller de Peramola, Gombau de Sant Martí, Berenguer de Vilanova, Guillem d'Abella i el noble Ramon Folc; als quals afegeix tots els altres que tinguessin feus en les vegueries predites llevat dels que van acudir a servir-lo, que foren: Pere de Queralt, Guerau d'Aguiló, Maimó de Castellolí, Bernat Ramon de Montsenís, Bernat de Conesa i Bernat de Rainer.¹²⁸

Pocs dies després el rei es desplaça fins a Agramunt, on sabem que s'està del 10 al 12 del mes d'agost.¹²⁹ Ací, en aquest darrer dia, continua preocupant-se de les sancions contra els remisos. Ara són els de la vegueria de Lleida els qui hauran de veure emparats llurs feus d'acord amb les ordres donades al veguer Guillem Sa-Redorta. Els exceptuats per haver acudit a la host són només Ramon de Montcada, senyor de Fraga, Ramon de Cervera, Guillem Ramon de Montcada, Guerau de Cabrera, l'hereu de Jaume de Cervera i Bernat Ramon de Montsenís, que ja hem trobat a la llista d'exceptuats d'altres vegueries. Entre els sancionats només és esmentat nominalment Pericó de Montcada.¹³⁰

El mateix dia és donada ordre d'emparament de feus a Ferrer Mallol, veguer de Barcelona, per a aquesta vegueria i les de Vilafranca, Vallès, Osona, Manresa i Berguedà. Són esmentats com a remisos: els hereus d'Huguet de Cervelló, Ramon de Ribes, Bernat de Centelles el Vell, Ramon de Peguera, Ferrer de Mont-reial, Guillem de Sant Vicenç, l'hereu de Ramon Des-Papiol, Bernat Sa Portella, l'hereu de Ponç de Cervera, Ponç de Gualba, Galceran de Pinós el Jove, Gilabert de Centelles, però hom hi afegeix tots els altres que tenen feus en les vegueries esmentades i hom n'exceptua només el noble Gastó vescomte de Bearn, sobre el qual de moment hom ha de sobre-seure, i els que van prestar servei, que són: Ferrer de Vilafranca, Bernat de Castellvell, Bernadó de Savall pel feu d'Eramprunyà, Bernat de Sant Vicenç i Guillem de Montserrat.¹³¹

Encara el 8 de setembre dicta el rei noves ordres d'emparament de feus per a la vegueria de Montblanc i Tàrraga, però sense especificar noms, i després aquestes mesures semblen cessar.

127. Apèndix, I, doc. 87.

128. Apèndix, I, doc. 88.

129. Apèndix, II.

130. Apèndix, I, doc. 89.

131. Apèndix, I, doc. 89.

De l'estudi d'aquest conjunt de sancions cal deduir que, si foren pocs els nobles i cavallers revoltats obertament contra el sobirà, foren també pocs els qui l'ajudaren a reprimir la revolta, i moltíssims, en canvi, els qui s'inhibiren sens dubte perquè no estaven conformes amb l'actitud del rei en no complir els seus deures constitucionals respecte de Catalunya. Aquesta inhibició general dificultà una acció en massa i decisiva contra el comte de Foix i no permeté sobretot una formalització del setge, i l'expugnació consegüent, de Castellciutat. D'altra banda, tampoc els rebels no havien obtingut un alçament general contra el rei i més aviat anaven perdent posicions. Davant aquesta situació, fou oportuna la intervenció d'homes bons que negociessin un arranjamment. Montfar i els qui el segueixen ens parlen de gestions de l'aquebisbe de Tarragona i de l'abat de Poblet, que eren respectivament Bernat d'Olivella i Bernat de Cervera, però llur intervenció no apareix documentada.¹³² Fruit de les gestions d'aquests o d'altres intermediaris foren els acords convinguts entre el rei i el comte al terme d'Anyà (a l'actual terme municipal d'Artesa de Segre) el dia 20 d'agost. Roger Bernat havia anat Segre avall des de Castellciutat, i Pere II Segre amunt des de Lleida (passant per Agramunt, com hem vist) i es trobaren quasi exactament a mig camí. Potser la designació del lloc de la trobada havia estat feta precisament tenint en compte la seva equidistància dels llocs de partida de les dues parts contendents. Hi ha, però, la possibilitat que el rei des d'Agramunt s'hagués desplaçat a Piera a atendre la compareixença del vescomte de Cardona; l'altre, el darrer dia que sabem que era a Agramunt (12 d'agost) i el primer que sabem que era a la rodalia d'Anyà (18 del mateix mes) hauria pogut perfectament anar a Piera i ésser-hi precisament el dia que hi havia citat Ramon Folc.¹³³

Havent arribat ja davant Anyà el 18 d'agost, l'acord entre el rei i el comte fou assolit el dia 20 i els termes de l'avinença foren els següents:

El comte de Foix ferma i assegura, oferint com a fiadors els nobles Berenguer Arnau d'Anglesola, Guillem Ramon de Montcada i Guillem d'Anglesola, que estarà a la dita dels nobles Guillem de Castellnou i Guillem de Canet en relació amb el procediment a seguir per tal de dirimir les reclamacions reials. El comte lliura el castell i la vila d'Àger i els altres llocs d'aquesta senyoria als marmessors del difunt comte d'Urgell, ço és l'abat de Fontfreda, l'abat de Bellpuig i Arnau de Fluvià. Dóna com a fiadors d'això els mateixos damunt dits, i jura que dins quinze dies farà signar la conformitat. El rei dóna com a fiadors els nobles Galceran de Pinós i Ramon d'Urtx.

En relació amb el comtat d'Urgell, el rei comptarà amb els marmessors la quantitat que li és deguda i quan el comte de Foix hagi posat aquesta quantitat en poder dels marmessors el rei els lliurarà, contra lliurament de la dita suma, els llocs que reté del comtat i vescomtat d'Urgell.

El rei tornarà a Ermengol X Tiurana i Vilaplana i els altres llocs d'aquest que ocupà després d'haver empresonat Ermengol. I posarà en llibertat Guillem Arnau de Castellverdú si paga, o dóna seguretats de pagar, allò que deu a Ponts o en el comtat.

El rei renuncia a exigir res per pau i treva a ningú que hagi fet costat al comte de Foix quan aquest haurà firmat per pau i treva, per ell i pels altres.

El rei farà dret a coneguda d'homes idonis, a Ramon Roger (de Pallars), a Arnau de Cortsaví i a Ponç Sa-Guàrdia, del mal que sofriren a Montboló.

132. D. MONFAR, *Historia de los Condes de Urgel*, 19.

133. Apèndix, II.

Com que els dos fiadors del rei no hi deuen ésser presents, el rei fa jurar «en sa ànima» a Bernat de Montpaó i a N'Asbert de Mediona que farà fermar a aquells dins quinze dies, i si aquells no ho feien, ho faria fer a d'altres que fossin de la muntanya, de Solsona a Camprodon.

Són testimonis de l'acord Guillem de Bellera, Ramon d'Orcau, Arnau Airamon d'Aspel, Jaspert de Barberà i molts d'altres. Ho escriu Ramon Escorna, escrivà del rei i notari públic.¹³⁴

D'aquest acord crida l'atenció d'una manera especial la relació que sembla tenir amb la lluita de Pere quan era infant contra alguns nobles principalment rossellonesos que assetjaven Montboló el maig de 1276. Es dedueix aquesta relació, no solament de l'esment exprés d'aquest castell i del dany que hi havien sofert Ramon Roger de Pallars, Arnau de Cortsaví i Ponç Sa-Guàrdia, sinó també del fet d'ésser designats com a àrbitres entre el rei i el comte precisament dos nobles que participaren en la dita lluita, l'un al costat de Pere —Guillem de Castellnou—, l'altre contra Pere —Guillem de Canet—. En la designació d'aquest darrer pesà sens dubte la consideració que de tots els adversaris de l'infant era el més ben vist per aquest, per haver-se apartat de la lluita en intervenir-hi Pere personalment.¹³⁵ Recordem allò que diu Desclot:

«Mas En Guillem de Canet, sempre que viu l'infant En Pere, se partí dels altres cavallers ab sa companya, e es tirà a una part e dix que ell no vendria ab armes contra l'infant, qui era son senyor; per què l'infant li n'hac gran grat».

I recordem que el mateix Desclot fa una al·lusió a les pèrdues sofertes per Ramon Roger de Pallars, que fou abatut en terra, Arnau de Cortsaví, Ponç Sa-Guàrdia, Guillem de Canet i Galceran de Pinós, que són els cavallers que atacaven Guillem de Castellnou i que menciona abans; quan es refereix al ric botí pres per l'infant, Desclot no esmenta els noms dels qui n'eren propietaris, però se sobreentén que eren aquells mateixos cavallers:

«E l'infant En Pere pres tot llur arnès e llurs tendes e bé seixanta bèsties entre cavalls, e rossins e muls... Quant tot açò fo fet, l'infant En Pere féu cargar tot l'arnès e ab tota la prea tornà-se'n ab sa host a Ceret».¹³⁶

Aconseguit aquest acord, el rei torna a Lleida i l'hi trobem ja el 22 d'agost.¹³⁷ Des d'allà, al cap de dos dies, escriu a Sibil·la, comtessa d'Empúries i vescomtessa de Bas, a la qual diu que ha sabut que havia demanat la postat del castell de Milany a Arnau de Cortsaví que el té per ella, com ella el té pel rei, i que aquest Arnau no la hi volia donar. En raó d'això Pere li mana que el repti de bausia davant la cort reial o la de Barcelona o en altra cort, segons sigui adequat d'acord amb el consell d'homes savis. I si després del reptament encara es nega a donar la postat, pot prendre el castell per força amb tots els feus i pertinències, fins que Arnau li restitueixi les despeses fetes en la presa del dit castell i en la retenció i guàrdia d'aquest i l'asseguri amb sacrament corporalment prestat que mai més no serà contradita la potestat del dit castell a Sibil·la o als seus. El rei, encara, ofereix a aquesta el seu ajut per a prendre i defensar el repetit castell, si li fa falta.¹³⁸

El primer de setembre el rei encara era a Lleida, i s'hi havia reunit amb ell Roger Bernat, a la casa dels frares Predicadors, per arrodonir l'acord aconseguit. En aquesta avinentesa els dos an-

134. Apèndix, I, doc. 90. Publ. abans per Ch. BAUDON DE MONY, *Relations*, II, doc. 71.

135. F. SOLDEVILA, *Pere el Gran. Primera Part: L'infant*, III, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1956, 395-397.

136. B. DESCLOT, *Llibre del rei en Pere*, cap. LXXII, 458-459.

137. Apèndix, II.

138. Apèndix, I, doc. 91.

tics adversaris lloen, confirmen i atorguen l'avinença aconseguida en terme d'Anyà, amb carta partida per lletres i segellada amb llurs segells, i asseguruen el seu compliment sota pena de dos mil marcs d'argent. El rei dóna com a fiadors, en substitució dels convinguts a Anyà, Arnau Roger comte de Pallars, Guillem Ramon de Josa i Ramon d'Orcau; i el comte substitueix només Guillem d'Anglesola per Ponç de Ribelles i manté els altres dos. Els fiadors juren sobre els sants evangelis i fan homenatge de mans i de boca a la part contrària. Actuen com a testimonis Jaspert de Botonac, bisbe de València, Jaspert de Barberà, Asbert de Mediona, Isarn de Fanjaus i molts d'altres.¹³⁹

El rei roman encara uns dies a Lleida, i la vigília de sortir-ne ha pogut assolir la pacificació de les relacions entre el comte de Foix i el bisbe de la Seu. El dia 8 era signat l'acord entre ells que és el famós pariatge d'Andorra. Per ell el comte restava sota la senyoria del bisbe, per les valls d'Andorra, Sant Joan i Caboet, però sense altra obligació que l'homenatge i la postat dels castells i encara amb alguna excepció personal a favor de Roger Bernat. Aquest resta en una posició força més avantatjosa que abans, però no ha arribat, ni tan solament en relació amb Andorra, a la co-senyoria amb el bisbe.¹⁴⁰

Les característiques més sobresortints de l'acord són les que segueixen:

El comte i el bisbe percebran alternativament la quèstia a Andorra, però l'import rebut pel prelat no passarà dels quatre mil sous. El primer any correspondrà a Roger Bernat.

La justícia alta, mitjana i baixa serà exercida pels batlles reunits del bisbe i del comte, però si un dels batlles és absent l'altre procedirà sol en nom d'ambdós.

Les penyores i drets judicials seran repartits entre ambdós funcionaris a raó d'un quart per al del bisbe i tres quarts per al del comte. Aquest podrà tenir el seu veguer a Andorra per a la percepció dels emoluments ordinaris.

El bisbe i els canonges conservaran llurs ingressos habituals, llevat dels que procedeixen de la treva de Déu que hauran d'ésser repartits com els altres drets judicials.

El comte continuarà en ús dels seus drets, llevat d'aquells que ha condonat als andorrans.

L'host i la cavalcada són degudes a ambdós senyors, però no poden servir-se'n l'un contra l'altre.

El bisbe i el capítol canviaran amb el comte els castells de Montferrer i Adrall contra els de la Bastida d'Hortons i Adraén. I hi ha un desistiment mutu de les reclamacions que cadascuna de les parts havia formulat contra l'altra.

El rei signa per a garantir el compliment de les obligacions contretes pel bisbe. Els amigables componedors, que també signen, són: Jaspert bisbe de València, mestre Bonanat de Lavània canonge de Narbona i col·lector del delme al regne d'Aragó en nom del papa, mestre Ramon de Besalú, ardiaca de Tarragona, Ramon d'Urtx, Isarn de Fanjaus i Guillem Ramon de Josa. Gosem creure que foren ells mateixos els qui propiciaren l'acord d'Anyà entre Pere II i Roger Bernat III.

139. Apèndix, I, doc. 92.

140. Ch. BAUDON DE MONY, *Relations*, II, doc. 72; F. VALLS I TABERNER, *Privilegis i ordinacions de les Valls pirenenques*. III. *La Vall d'Andorra*, Barcelona, 1920, reeditada aquesta part a *Privilegis i ordinacions de les Valls d'Andorra*, amb un estudi introductor i càrrec de J. GUILLAMET I ANTON i pròleg de M. J. PELÀEZ, Saragossa, 1990, doc. XI; *El Pariatge d'Andorra de 1278*. Text original llatí. Traducció catalano-occitana del s. XV. Traducció catalana moderna a cura de J. RIERA I SIMÓ, Andorra, 1978; C. BARAUT, *Cartulari de la Vall d'Andorra, segles IX-XIII*, Lleida, 1988, doc. 129.

El 9 de setembre el rei és encara a Lleida, però tot seguit s'encaminarà per ses jornades a Barcelona. El dia 10 és a Santes Creus, el 12 a Vilafranca i el 18 sabem que ja és a la ciutat comtal, on romandrà (sembla ininterrompudament) fins almenys el 4 de novembre. Farà llavors una petita sortida pel Vallès i tornarà a ésser a Barcelona almenys des del 15 de novembre fins al 7 de desembre.¹⁴¹

Durant aquest sojorn barceloní el rei continuarà completant el conjunt d'acords que anaven adreçats a establir una aliança permanent amb el comte de Foix. La peça mestra d'aquesta aliança serà un projecte de matrimoni entre l'infant Jaume, fill del rei Pere (el futur Jaume II), i Constança, filla gran de Roger Bernat, adoptat el 18 de novembre de 1278. Amb vista a aquest matrimoni, el comte donava a la seva filla (11 de desembre) el vescomtat de Castellbò, i el rei donava al seu fill (14 del mateix mes a Lleida) els comtats de Pallars i Ribagorça.¹⁴²

Mentrestant, de pas cap a Lleida, el rei havia estat a Agramunt almenys els dies 10 i 11 de desembre, i aquest darrer dia li retornava a Ermengol X el comtat d'Urgell, sota condició de feu, *ob gratiam et honorem nobilis viri Rogerii Bernardi, comitis Fuxensis*. El dia 16 següent Ermengol en fa homenatge al rei i promet de tornar-li en l'espai de deu anys les sumes prestades per Jaume I o pel mateix Pere II als marmessors del seu pare, el dissortat comte Àlvar.¹⁴³ El mateix dia el rei concedeix al comte de Foix el castell i la vila de Ponts per vuit anys, o sigui fins que Ermengol en tindrà vint-i-cinc, perquè simultàniament es compromet amb aquest a tornar-li Ponts en arribar a aquesta edat.¹⁴⁴ Ara, doncs, el comte d'Urgell ha de tenir disset anys.

Els dies següents, el rei dóna a Roger Bernat noves proves del seu favor. El 17 li promet d'ajudar-lo a obtenir les possessions que Gastó de Bearn té a Catalunya i a Mallorca, amb les quals el comte, segons els pactes matrimonials que hem parlat, podia substituir el vescomtat de Castellbò en el dot de la seva filla Constança.¹⁴⁵ I finalment, el dia 18, Pere es compromet a no reclamar al comte en vuit anys els castells de Balaguer, Agramunt, Linyola, Albesa, Ivars (insegur si és d'Urgell o de Noguera), Castelló (segurament de Farfanya), Boix i Menàrguens, que li havia lliurat en comanda.¹⁴⁶

La bona disposició, almenys aparent, de Roger Bernat de Foix sembla persistir encara algunes setmanes, almenys fins més enllà de mitjan gener següent, perquè, quan el rei Pere anirà a Perpinyà per aquest temps a deixar ben lligats els seus pactes amb Jaume de Mallorca, el comte de Foix i altres senyors rossellonesos, entre els quals hi ha Arnau de Cortsaví, prometen a aquell (20 de gener) observar la composició acordada entre ambdós reis.¹⁴⁷

De tota manera, algunes ombres semblen aparèixer ja aquells dies en relació amb les intencions dels comtes d'Urgell i de Foix, i molt aviat hom podrà veure el rei Pere reclamant d'aquest darrer el compliment dels pactes. De tota aquesta teranyina d'acords i concessions mútues, treballosament assolits, molt aviat no en restarà gairebé res. Només el pariatge d'Andorra serà mantingut i, bé que modificat, conservarà la vigència fins als nostres dies.

141. Apèndix II.

142. Ch. BAUDON DE MONY, *Relations*, I, 233 i II, doc. 74.

143. Ch. BAUDON DE MONY, *Relations*, II, doc. 75.

144. Ch. BAUDON DE MONY, *Relations*, II, doc. 76.

145. Ch. BAUDON DE MONY, *Relations*, II, doc. 77.

146. Ch. BAUDON DE MONY, *Relations*, II, doc. 78.

147. Ch. BAUDON DE MONY, *Relations*, II, doc. 79.

APÈNDIXS

I. DOCUMENTS

1

Lletra de Pere el Gran al comte Roger Bernat de Foix; a Ramon Folc, vescomte de Cardona; Ermengol, fill del difunt comte d'Urgell; Ramon, vescomte de Vilamur; Bernat d'Anglesola; Ramon d'Anglesola; Guillem Ramon de Josa; Ferrer d'Abella; Guillem d'Abella; comunicant-los que el bisbe d'Urgell se li ha plangut que ells es proposen de fer-li guerra, tot i que ell està disposat a fer-los dret en poder del rei. Aquest els prega i els mana que, no sols s'abstinguin de fer-li mal, ans el defensin.

[València, 30 març 1277]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, nobili et dilecto Rogerio Bernardi, comiti Fulxensi, salutem et dilectionem. Ex parte venerabilis Petri, Dei gracia Urgellensis episcopi, nobis extitit conquerendo monstratum quod vos et quidam alii barones et milites Catalonie proponitis sibi et rebus Ecclesie facere guerram et dampnum, ipso existente parato et offerente in posse nostro facere ius cuilibet conquerenti. Unde cum nos teneamur prelatos et bona ecclesiarum defendere ne contra iusticiam valeat ab aliquibus agravari, vobis rogando dicimus et mandamus quatenus predicto episcopo, hominibus vel rebus ecclesie Urgellensis non inferatis nec inferri consensatis ab aliquibus dampnum vel guerram, sed si ab eodem episcopo vel de ecclesia Urgellense aliquam querimoniam habueritis, recipiatis ius ab eo, quia paratus est pro se et dicta ecclesia facere in posse nostro iusticie complementum. Datum Valencie, .iiii.º kalendas aprilis, anno Domini .M.º.CC.º.LXXº, septimo.

Sub eadem forma fuerunt misse: Raimundo Fulconis vicecomiti Cardone; Ermengaudo, filio quondam comitis Urgellensis; Raimundo, vicecomiti de Vilamuro; Bernardo de Angularia; Raimundo de Angularia; Guillelmo Raimundo de Josa; Ferrario de Abella; Guillelmo de Abella.

Item fuit missa littera generalis universis officialibus quod defenderent et manutenerent episcopum Urgellensem et bona Ecclesie eiusdem.

(ACA, reg. 39, f. 176 v.)

2

El rei Pere escriu a Guillem Ramon de Josa manant-li que cessi de sostenir el noble Ermengol, fill del difunt comte d'Urgell, que es troba en poder del dit Guillem Ramon, en la percepció de regalies i altres drets del dit comtat, que ha de rebre el rei, ja que aquest està sempre disposat a estar a dret.

[Xàtiva, 19 juliol 1277]

Petrus, etc. nobili et dilecto Guillelmo Raymundi de Josa, salutem et dilectionem. Miramur quod, ut intelleximus, vos sustinetis et operam datis quod nobilis Ermengaudus tangat seu percipiat seu percipi faciat (sic) aliquid de regalibus seu aliis iuribus comitatus Urgelli que nos recipere debemus. Quare mandamus¹ vobis quatenus non sustineatis quod dictus Ermengaudus, qui in posse vestro est, vel alius percipiat seu occupet aliquid de predictis in nostrum preiudicium et gravamen, cum nos parati simus stare iuri et cognicioni bonorum hominum super hiis que de dicto Ermengaudo videatur recipere pertinencia in predictis. Datum Xative, .XIII. kalendas augusti, anno Domini .M.º.CC.º.LXXº, septimo.

(ACA, Reg. 39, f. 227)

1. Mandamus omès en el text.

3

El rei mana a Ermengol, fill del difunt comte d'Urgell, que no toqui ni percebi drets ni regalies del comtat d'Urgell que el rei ha de rebre, sobretot quan el rei està disposat a estar a dret i a coneixença dels homes bons sobre allò en què li sembli rebre injúria.

[Xàtiva, 19 juliol 1277]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, viro nobili et dilecto Ermengaudo, filio quondam comitis Urgelli, salutem et dileccionem. Miramur quare, ut intelleximus, vos tangitis seu percipitis aliquid de regaliis et aliis iuribus comitatus Urgelli, que nos recipere debemus. Quare mandamus vobis quatenus in dictis regaliis seu aliis iuribus nostris predictis, non tangatis nec tangi faciatis, maxime cum nos simus parati stare iuri et cognitioni bonorum hominum super hiis que vobis videatur iniuriam recipere super eis. Datum Xative, .XIV. kalendas augusti, anno Domini .M°.CC°.LXX°. septimo.

(ACA, reg. 39, f. 227^v)

4

Lletra de Pere el Gran a Roger Bernat de Foix, Ermengol, fill del difunt comte d'Urgell, Arnau Roger de Pallars, Ramon Folc de Cardona i altres nobles i cavallers catalans: ha rebut llurs enviats Berenguer de Sagàs i Guillem de Jorba, cavallers, i les lletres que contenen certs capitols, i allò que els dits enviats li han dit: a tot respon pels mateixos enviats.

[Setge de Montesa, 21 juliol 1277]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, viris nobilibus et dilectis, Ermengaudo, filio comitis Urgellensis quondam, Rotgerio Bernardi, comiti Fuxensi et vicecomiti Castriboni, Arnaldo Rotgerii, comiti Pallariensi, Raymundo Fulconis, vicecomiti [de] Cardona, Guillelmo de Angularia, Raymundo de Peralta, Berengario de Podioviridi, Berengario Arnaldi de Angularia, Bernaldo de Portella, Raymundo de Urgio, Poncio de Ri[pe]llis, Raymundo de Angularia et Guillelmo Raymundi de Josa, salutem et dileccionem. Vidimus Berengarium de Segas et Guillelmum de Jorba, milites, quos ad nos misistis et litteras credencie quas nobis ex parte vestra obtulerunt, in quibus aliqua capitula vidimus contineri, quaquidem capitula et ea que dicti milites nobis ex parte vestra intimarunt intelleximus diligenter, significantes vobis quatenus super predictis responsum eisdem militibus facimus secundum que ipsi vobis poterunt enarrare. Datum in obsidione Muntiesie, .XII. kalendas augusti, anno Domini .M°.CC°.LXX°. septimo.

(ACA, reg. 39, f. 228^r)

5

El rei ha sabut que Guillem d'Anglesola sosté, a Bellpuig, Pere, Bernat i Pericó Rossell de Verdú, i Ramon de Prenyanosa, que mataren, injustament, Pericó de Vallfogona, Arnau de Vall de Lord i Guillem de Vall de Lord; i malgrat que Joan Peris Sabata, veguer, ha requerit el dit Anglesola perquè li lliurés els inculpats, ell no ha volgut obeir. Ara el rei li mana que els lliuri al dit veguer; en cas contrari, aquest ha de compellar-hi.

[Setge de Montesa, 21 juliol 1277]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, viro nobili Guillelmo de Angularia, salutem et dileccionem. Intelleximus quod vos sustinetis in Bello de Podio Petrum Rossel et Bernardus Rossel et Periconum Rossel de Verduno, ac Raymundum de Prenianosa, qui iniuste interfecerunt, ut dicitur, Periconum de Valfogona et Arnaldum de Val de Lort, et Guillelmum de Val de Lort; et, licet pluries inde requisitus fueritis per Iohannem Petri, vicarium nostrum, quod ipsos sibi traderetis, istud, ut asseritur, facere negrexitis. Quare mandamus vobis quatenus dictos inculpatos tradatis, visis presentibus, dicto Iohanni Petri, ut super facto eorum procedamus, iusticia mediante, alias mandamus eidem quod vos inde compellat. Datum in obsidione Montesie, .XII. kalendas augusti, anno Domini .M°.CC°.LXX°. septimo.

(ACA, reg. 39, f. 227^v)

6

El rei Pere mana a Mossè Ravaya pagar a Bonanat Sabater, del bovatge que ha donat al rei, la quantitat de dos mil sous barcelonesos que el dit Bonanat li mutuà. I, si el dit bovatge no fos suficient per a aquest pagament, el satisfaci d'altres diners del bovatge que altres li paguin. I, un cop fet el pagament, Mossè Ravaya recuperi tots els instruments que el dit Bonanat té del rei per aquest deute.

[València, 2 desembre 1277]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, fideli suo Mosse Ravaya, salutem et gratiam. Dicimus et mandamus vobis quatenus solvatis Bonanato Sabaterii, de bovatice quod nobis dare tenetur, due milia solidorum Barchinone, quos dictus Bonanatus nobis mutuavit. Et, si forte bovatice predictum non sufficeret ad solutionem dictorum duorum milium solidorum, satisfaciatis eidem de aliis denariis bovatice, quod alii nobis solvent. Et, facta eidem solutione de denariis antedictis, recuperetis ab eo instrumenta que a nobis habet ratione debiti supradicti. Datum Valencie, nonis decembris, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°.VII°.

(ACA, reg. 40, f. 45)

7

El rei Pere anuncia a tots aquells als quals les presents pervindran que envia a Aragó Musa de Portella, fidel batlle seu, a fi que vingui, a partir del primer de gener pròxim, per un any pròxim venidor, totes les batllies, rendes i eixides de les ciutats i altres llocs reials del regne d'Aragó. I el rei tindrà per ratificades i fermes totes les vendes que el dit Mussa haurà fet en almoneda de totes les batllies, rendes i eixides sobredites, i observarà totes les cartes que el mateix Mussa en farà als compradors.

[València, 7 desembre 1277]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, ffidelibus suis universis, ad quos presentes pervenerint, salutem et gratiam. Significamus vobis quod mitimus Muça de Portella, fidelem baiulum nostrum, in Aragonia pro vendendis a kalendis proximi venturi mensis ianuarii, ad unum annum primum venturum, omnibus baiuliis, redditibus et exitibus civitatum et aliorum locorum nostrorum regni Aragonum. Et quascumque vendicionum seu vendiciones dictus Muça fecerit in almoneda de baiuliis, redditibus et exitibus supradictis ratas habebimus atque firmas, ac observabimus omnes cartas quas ipse faciet emptoribus de predictis. Datum Valencie, .VIII. idus decembris, anno predicto.

(ACA, reg. 40, f. 45^v)

8

El rei ordena a Ferrís de Liçana, procurador seu a Catalunya, que amonesti i citi el comte de Foix, a fi que, pels danys inferits al bisbe d'Urgell i a la seva Església i als seus homes, comparegui davant el dit procurador, disposat a satisfer i a tornar les penyores que té, segons la forma de pau i treva. El rei li dóna a continuació el text de les lletres que ha d'adreçar al comte i del procediment que ha de seguir.

[València, 28 desembre 1277]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, nobili et dilecto Ferricio de Liçana, procuratori nostro in Cathalonia, salutem et dileccionem. Mandamus vobis quatenus, visis presentibus, moneatis et citetis comitem Fuxensem ut per dampnis illatis episcopo Urgellensi et Ecclesie sue et hominibus eiusdem, compareat coram vobis paratus satisfacere et pignora tenencia tornare in manu vestra secundum formam pacis et tregue, forma autem litterarum per quas ipsum citebitis sit: Nobili et dilecto comiti Fuxensi. Ferrarius de Lissana, procurator domini regis in Cathalonia, salutem et dileccionem. Noveritis quod venerabilis episcopus Ecclesie Urgellensis, per se et capitulo et hominibus suis, nobis conquestus fuit de vobis qui, iniuste et sine racione, plura dampna et maleficia intulistis hominibus Ecclesie Urgellensis, tam in personis quam in rebus eiusdem Ecclesie, incendia eciam et homicidia inferendo. Unde cum dicta Ecclesia et homines sui, cum omnibus rebus suis, sint sub pace et treuga domini regis constituti, ex parte dicti domini regis et nostra, vos citamus et monemus quatenus, a presente die usque ad quindecim dies, compareatis vos et valitores vestri qui in dicto maleficio vobiscum

interfuerunt coram nobis in tali loco, parati satisfacere et pignora tenencia tornare in posse nostro, secundum formam pacis et treuga. Alioquin sciatis quod nos contra vos et valitores vestros, et illos qui predicto maleficio interfuerunt, ab illa die in antea procedemus secundum quod fuerit procedendum. Datum etc. Et si forte die a vobis assignata comparere noluerint nec tornare pignora tenencia, secundum quod in pace et treuga continetur, vos deinceps per cartam vestram per alphabetum divisam eiciatis eum et omnes valitores suos, cum rebus et bonis suis, a pace et treuga per vestras litteras in hunc modum: Nobili et dilecto viro comiti Fuxensi, Fferricius de Liçana etc. Cum ad querelam venerabilis episcopi Urgellensis vos monuerimus et citaverimus quod pro dampnis et maleficiis sibi et Ecclesie et hominibus suis illatis compareretis coram nobis cum valitoribus vestris et omnibus illis qui vobiscum interfuerunt predicto maleficio parati satisfacere et pignora tenencia tornare in posse nostro, et hoc facere non curaveritis, ideo ex parte domini regis predicti et nostra, eicimus vos et bona vestra et eiam omnes valitores vestros et bona eorum a pace et treuga, et mitimus in pace et treuga ipsum episcopum et omnes valitores suos cum omnibus rebus suis. Datum etc. Datum Valencie, .v. kalendas ianuarii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. septimo.

(ACA, reg. 40, f. 54)

9

El rei escriu a Ramon Folc, vescomte de Cardona; ha rebut el prior de Calaf, Jaume, missatger seu, i, malgrat que el vescomte fou contumaç en no voler fermar dret, requerit legalment pel veguer, segons la forma de pau i treua, ara, de gràcia, li concedeix que pugui fermar en poder de Ferris de Liçana, sense, però, que aquesta concessió constituïxí precedent.

[València, 29 desembre 1277]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, viro nobili et dilecto Raymundo Fulconis, vicecomiti Cardonensis, salutem et dileccionem. Noveritis nos vidisse Iacobum priorem de Calaff, quem ad nos cum literis credencie transmisistis, et intellectis per eum hiis que ex parte vestra nobis proposuit, nos volentes in hiis que possimus (sic), salva dominacione et iurisdiccione regni nostri, vobis gratiam facere, licet contumax fueritis, quare, monitus legitime per vicarium nostrum, noluitis in posse eius firmare ius, sicut debebatis, secundum formam passis et treuga, ac tamen nichilominus, ut dictum est, de gracia consedimus vobis quod per fractionem passis et treuge, super qua per vicarium Villefranche processum est, firmetis in posse seu manu nobilis Fferrari de Liçana, procuratoris nostri in Catalonia, per pignora tenencia, secundum quod in posse dicti vicarii firmare tenebamini iuxta formam passis et treuge, adiecta tamen protestacione, quod huiusmodi gracia iuriisdiccioni vel dominacioni nostre preiudicare non valeat in futurum, nec vos de setero allegetis in futuris negociis, si forte aliqua de setero contingant, vos non debere firmare in posse vicarii nostri super fractione passis et treuge, et de hiis mandamus per vos et per dictum procuratorem poteritis edoceri, addito esset insuper quod, nisi predicta compleantur, prossesus factus per dictum vicarium Villefranche maneat in suo robore et valore. Datum Valencie, .iiii^o. kalendas ianuarii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. septimo.

(ACA, reg. 40, f. 51^v)

10

El rei Pere s'adreça a Ponç de Peralta i a tota una llarga llista de nobles i cavallers catalans, feudataris seus, perquè es preparin per servir el feu que tenen per ell, de manera que el primer de març pròxim estiguin disposats a seguir-lo i anar onsevulla que ell els mani. Adreça una ordre similar a ciutats i viles.

[València, 30 desembre 1277]

Subsequentibus literis fuerunt misse infrascriptis militibus et villis quas portaverunt Dominicus de Montanyana et Arnaldus de Fraga, sub hac forma:

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum. Nobili et dilecto Poncio de Peralta, salutem et dileccionem. Mandamus vobis quatenus preparatis vos, visis presentibus, ad serviendum nobis feudum quod pro nobis tenetis. Ita quod in kalendis mensis marci proxime venturi sitis paratus servire nobis ipsum feudum et sequi nos ac ire ubicumque mandaverimus. Datum Valencie, .iii. kalendas ianuarii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°.vii^o.

Et sub hac forma fuerunt misse litere infrascriptis villis, hoc addito quod pararent se cum pane ad tres menses.

Poncio de Peralta, Raimundo de Ape, Bernardo de Capdella, Raimundo de Vilamuro, heredi Johannis de Logran, Raimundo d'Orcau, Acardo de Muro, Raimundo de Siscar, Geraldo de Cabrera, Arnaldo de Lordano, Arnaldo Petri d'Aguilaniu, filius Guillelmi de Eriyllo, Petro de Meytats, Bernardo de Beranuy, filius Iordani de Peralta, Bernardo de Toraylla, Bernardo de Mal-leo, Raymundo de Peralta, Petro de Sancto Vincencio, Iacobo de Corniliano, Alamanno de Toraylla, Poncio de Erillo, heredibus Mironis Arnaldi, Raymundo de Fontova, Gombaldo de Benavent, heredi Guillelmi de Beranuy, Guillelmo de Mediano, Bernardo de Cornudella, Guillelmo de Bellera, Berengario de Villanova et Guillelmo de Abeilla, Aycardo de Talarn, heredi Bernardi de Montanyana.

Aguilar, Benavarre, Espluga de Toraylla, Ayscles, Castanesa, Benasc, Tamarit, hominibus de Arenyn, de Besturç, de Talarn, de Vall de Lirp, Gavas, Sent Berthomeu, Les Pauls, Cornudella, Bonança, Capdella, Paniello, Castellgalef, Terme d'Aran, Sent Esteve de Litera, Olp, Vall de Cirers, Guardia, Ffigueroles, Orrit, Vall de Senyu, Sedarruy, Vall de Terraça, Vall de Briga, Gudal, Tremp, Sent Alestre, Sent Esteve de Maill, Viacamp, Ardevol, Perarua, Castell de Vall de Sos, Mur, Vall d'Ahuix, Casteillo de Liminyana, Liminyana, Vall d'Asoa, Jusseu, Elins, Astiell, Almenar, Bardaxi, Cepeillo, Calbera, Monesma, Navals, Castellsent, Loçars, Fontova, Montanyana.

Istas portavit Michel Petri de Unocastello: Petro de Queralto, Poncio de Ribellis, Raimundo de Cervaria, domino Castriasinorum, Berengario de Entença, Berengario de Podioviridi, heredi Iacobi de Cervaria, heredi Ermengaudi Senesterra, Hugueto de Angularia, Guillelmo Raimundi de Moncada, Pericono de Moncada; Raimundo de Moncada domino Albalati; Raimundo de Moncada domino Frage, heredi Poncii de Cervaria, Peramola militi, heredi Arnaldi Surdi, militibus de Podioalto et de Guardia et de Timor, castlanis Cervarie, Gombaldo de Sancto Martino de Bellveer, militibus de Sadao et de Riber, militibus de Copons, de Ça Viçiana et de Monfalco, militibus de Monmaneu et de Ça Paladella.

Universitati Ilerde, Balagario, Acrimonte, Lineola, Albesa, Vilagrassa, Cervaria, Ça Menresana, Tarrega, Berga et Menresa, Camarasia, Cubels et de Mongay, Montealbi.

Istas portavit Raimundus de Turribus: Raymundo Fulconis vicecomiti Cardone; comiti de Paillars, Gaucerando de Pinos seniori, Gauçerando de Pinos, iuniori; Bernardo de Portella, Beatrici de Melan, Ferrario de Monte-regali, Guillelmo de Raiadello, Raimundo de Peguera.

Item portavit literas villis infrascriptis quod traderent ballistarios et scudatos Petro de Queralto: Cervaria .CC. homines. Tarrega et Villagrassa - .C. homines. Montisalbi - .CC. homines. Villafrancha - .CC. homines. Apiaria - .L. Aigualada - .XX. Minorisa - .CC.

Istas portaverint Peric de Cirerer et Pedrolo de Rebost: heredi Ugueti de Cervilione, Gualdo de Cervilione, tenenti locum Bertrandi de Castelleto, Bernardo de Cambrils, Berengario de Tamarito, Guillelmo de Claromonte, Raimundo de Rippis, Bernardo de Castroepiscopali, castlanis Villefranche¹, Raimundo dez Papiol, Bernardo de Cintillis, Guillelmo de Sancto Vincencio, Bernardono de Sintillis, Gastono vicecomiti Beamensi, castlanis Villelongue², Guillelmo de Monte-serrato, Raymundo de Capraria, Geraldo, vicecomiti Caprarie, Poncio de Gualba, Guillelmo Gaucerandi, Arnaldo de Villademayn, heredi Guillelmi de Crexello, Guilaberto de Crudiliis, Arnaldo Guillelmi de Carteilla, Mascaros d'Ortals, filio Raymundi de Solerio, Gauçerando de Salis, Guillelmo de Monte-rubeo, Iaufrido de Rocabertino, comitisse Impuriarum, Guillelmo de Caneto.

Ç'Arboç, Ffont-rubia, Villafranca, Barcelona, Caldes de Monbuy, Villamaior, Cardedol, Caldes de Lagostera, Gerona, Besaldu, Figueres.

Sub eadem forma fuerunt misse littere universis militibus regni Valencie et universis villis eiusdem regni.

In Ilerda, .VIII. idus ianuarii misimus cartam hominibus Tamarit, Almenar, Sancti Stephani et de Çaydino quod incontinenti venirent ad exercitum ibi dominus esset. Borracius de Muntornes compellere debet eos.

(ACA, reg. 22, f. 78 i v)

1. castlanis Villefranche *intercalat per una altra mà*.
2. *Segueix catlanis Villefranche raillat*.

11

Guillem Jafa, clergue de Ramon, en altre temps vescomte de Cardona, ha exposat al rei que el noble Ramon Folc, fill de l'anterior, l'agafà indegudament i el dugué com per penjar-lo, fins a la força, i usurpà i manté usurpades les coses i els béns del dit clergue. Per això el rei ordena al veguer de l'Urgell que amonesti el dit Ramon Folc perquè dins el terme de quinze dies restitueixi al dit clergue les coses usurpades i, en cas de negar-s'hi, comparegui davant el rei disposat a tornar les penyores segons la forma de pau i treva.

[Saragossa, 18 gener 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fideli suo vicario Urgelli, salutem et gratiam. Ex parte Guillelmi Jaffa, clerici nobilis viri Raimundi de Cardona, olim vicecomitis Cardone, coram nobis expositum quod nobilis vir Raimundus Fulchonis, dicti vicecomitis filius, cepit indebite clericum memoratum et eundem fecit duci ad suspendium usque ad furcam ac sibi res et bona omnia dicti clerici usurpavit et detinet usurpata. Unde cum dictus clericus et omnes alii clerici sint sub nostra pace et treuga constituti, secundum formam pacis et treugue, mandamus vobis quatenus moneatis dicto Raimundo Fulchonis quod, infra quindecim dies, restituat dicto clerico ea que sibi abstulit et absolvat eum ab obligatione qua fecit eum violenter obligari, quod, si facere noluerit, moneatis eum quod compareat coram nobis personaliter, paratus pignora tornare, secundum formam pacis et treugue. Alias ex tunc procedatis contra eum prout iuxta formam pacis et treugue fuerit procedendum. Datum Cesarauguste, .XV. kalendas februarii, anno Domini. .M^o.CC^o.LXX°. septimo.

(ACA, reg. 40, f. 58^v)

12

El rei Pere, que havia manat als cavallers tenedors de feus en les viles reials de Catalunya, d'estar preparats per a fer-li exèrcit el dia primer de març passat, ara, prorrogant el dit dia, mana a Jaume de Vall, veguer de Cervera, que ordeni, de part seva, als cavallers i a les viles reials de la seva vegueria de trobar-se preparats el dia primer del pròxim maig per a seguir-lo i anar onsevulla que el rei els mani.

[València, 10 abril 1278]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, fideli suo Iacobo de Valle, vicario Cervarie, salutem et gratiam. Cum iam mandaverimus militibus pro nobis feudum tenentibus in villis nostris Cathalonie quod in prima die transacti mensis marcii essent preparati pro faciendo nobis exercitu, nos prorrogantes dictam diem, mandamus vobis quatenus moneatis et mandetis ex parte nostra militibus et villis nostris vicarie vestre quod, in prima die proximi venturi mensis may, sint preparati sequi nos ac ire ubicumque mandaverimus. Datum Valencie, .IIII. idus aprilis, anno predicto.

(ACA, reg. 40, f. 87^v)

13

El rei Pere, a suplicació de Ramon Folc de Cardona, li concedeix que el procurador de Catalunya Ferrís de Liçana li rebi ferma sobre el trencament de pau i treva, comès per ell en la invasió de Vilafranca, però amb reconeixement, per part de Ramon Folc, que es tracta d'una concessió graciosa del rei i que d'ara endavant Ramon Folc no podrà excusar-se de fermar en poder dels veguers reials sobre trencament de paus i treves. El rei acaba concedint al vescomte de Cardona l'autorització demanada per presentar-se davant d'ell.

[València, 11 abril 1278]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, viro nobili et dilecto Raymundo Fulconis, vicecomiti Cardone, salutem et dileccionem. Recepimus litteras per quarum tenorem intelleximus quod Fferricius de Liçana, procurator Cathalonie, recusavit recipere firmam vestram eo quia vos nolulistis facere cartam quam petebat a vobis si-

que propter receptionem illius firme non possetis vos in posterum excusare quin firmaretis et faceretis ius pro fraccionibus pacis et treuge in posse vicariorum nostrorum, si per ipsos vicarios contingeret vos citari, unde vos ignorare non credimus quod dictus procurator cartam illam per se non petebat, nam, si bene recolitis, vos misistis nobis priorem de Calaff, qui nobis ex parte vestra supplicavit quod nos faceremus vobis gratiam quod, non obstante contumacia vestra, vellemus recipi firmam vestram per dictum procuratorem super fraccione pacis et treuge per vos comissa in invasione hominum Villefranche, et nos, volentes gratiam vobis in hoc facere, concessimus eidem priori dictam firmam recipi, per dictum procuratorem. Ita tamen quod vos cum carta recognoscatis nos ex gratia hoc fecisse et quod in posterum non possetis vos excusare ad firmandum in posse vicariorum nostrorum super fraccionibus pacium et treugarum, ut superius continentur. Quare quicquid dictus procurator processit, cum de mandato nostro et non per se processerit, revocare non possumus nec debemus. Ad aliud, siquidem quod continebatur in dictis litteris vestris quod volebatis venire coram nostra presencia, vobis respondemus quod responsionem nostram est quanto bono modo possimus sine lesione iuris nostri aperire vobis viam faciendi illud quod erga nostram dominacionem facere vos decet, concedimus vobis et nobis placet quod veniatis ad nos. Scientes quod, si veneritis, mandamus procuratori et officialibus nostris Catalonie per litteras nostras quas Mosse Ravaya vobis tradet, qui super hoc similiter nobis scripsit, quod supercedeant a procedendo, et nos vel homines et terram nostram seu res usque ad unum mensem continuum post proximum festum resurrectionis Domini, infra quod tempus vos venire possitis de hiis super quibus volueritis et cum nobiscum fueritis poteritis aliter facere nobiscum quod nos vobis prorogabimus, si necesse fuerit, dictum tempus. Datum Valencie, tercio idus aprilis, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

(ACA, reg. 40, f. 91)

14

El rei Pere ordena a Ferrís de Liçana, procurador de Catalunya i a tots els veguers, oficials i súbdits de Catalunya, que, havent-li Ramon Folc de Cardona expressat per carta el desig d'entrevistar-se amb ell, en cas que vagi a ell, no procedeixin contra el dit vescomte, les seves terres o els seus béns fins passat un mes de la Pasqua de Resurrecció.

[València, 11 abril 1278]

Petrus, etc. viro nobili et dilecto Fferricio de Liçana, procuratori Catalonie, et universis vicariis, officialibus et subditis nostris Catalonie, salutem et dileccionem. Ad instanciam nobilis viri Raymundi Fulconis, vicecomitis Cardone, qui nobis supplicavit per litteras suas ut ipsum ad nos venire pro quibusdam negociis, de quibus habet loqui et tractare nobiscum, vobis mandamus quatenus, si dictus Raymundus Fulconis ad nos venire voluerit, supercedeatis nec contra ipsum vel homines, terram aut bona sua procedatis racione fraccionis pacis et treuge vel alia racione usque ad unum mensem continuum post proximum festum resurrectionis Domini. Datum Valencie, .iiii^o. idus aprilis, anno quo supra.

(ACA, reg. 40, f. 91)

15

El rei Pere escriu al seu germà Jaume de Mallorca i a tota una sèrie de prelats i d'abats, anunciant-los que, tres setmanes després de la Pasqua de Resurrecció, serà a Tarragona, per tal de celebrar al monestir de Poblet la sepultura del seu pare el rei Jaume I.

[València, 13 abril 1278]

Illustri et karissimo fratri suo infanti Iacobo, illustris domini Iacobi, inclite recordacionis regis Aragonum filio, Petrus, Dei gratia rex Aragonum, salutem et cincere dileccionis affectum. Significamus vobis quod ad tres epdomadas post proximum venturum festum pasche resurrectionis Domini, erimus apud Terrachonam, Domino concedente, pro sepultura domini Iacobi, inclite recordacionis, patris nostri, in monasterio Populeti honorifice celebranda. Datum Valencie, idus aprilis, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°.viii^o.

Similes fuerunt misse subscriptis archiepiscopo, episcopis et abbatibus.

Bernardo, archiepiscopo Terrachone; alie Arnaldo, episcopo Barchinonensi; Petro, episcopo Gerundensi; Raimundo, episcopo Vicensi; Petro, episcopo Urgellensi; Guillelmo, episcopo Ilerdensi; Arnaldo, episcopo Dertusensi; Petro, episcopo Cesaraugustano; Fortunius, episcopo Tiraçone; Iacobo, episcopo Oscensi; abbati monasterii Rivipullensi; abbati Sancti Cucuphatis; abbati Sancti Laurencii de Monte; abbati Sancti Salvatoris de Breda; abbati Sancti Johannis de Abbatissis; abbati Sancti Petri de Roses; abbati Sancti Felicis Guixellensi; abbati Balneolarum; abbati Sancti Petri de Galicantu; abbati Sanctarum Crucum; preposito Solsonensi; abbati Campi-rotundi; abbati Sancti Victoriani; abbati de Benifaçano; abbati Stagnensi; abbati de Scarpio.

(ACA, reg. 40, f. 92)

16

Roger Bernat, comte de Foix, s'ha plangut al rei d'haver estat tret de pau i treva per Ferrís de Liçana, procurador de Catalunya, a causa de la seva actuació contra el bisbe d'Urgell. El rei li respon que Ferrís de Liçana ha obrat com calia, perquè, havent-lo advertit, el comte no volgué satisfer el bisbe d'Urgell de les malifetes inferides, i ell, el rei, no podia mancar en justícia al prelat.

[Sant Mateu, 8 mai 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, viro nobili et dilecto Rogerio Bernardo, per eandem comiti Fuxensi, salutem et dileccionem. Vestras recepimus litteras et intelleximus ea que nobis missistis dicere per easdem. Respondemus itaque vobis quod id quod nobilis Ferrisius de Liçana, procurator Catalonie, processit in monendo vos et citiendo de pasce et treuga quia, monitis legitime, nolulistis satisfacere venerabili episcopo Urgellensi super malefacta quam (sic) sibi intulistis, fecit et procesit iuxta formam pacis et treuge ac etiam de mandato nostro, nos enim episcopo, qui de coram nobis proposuit querimoniam de vobis, racione dicte malefacte, non potuimus nec debuimus in iusticia deficere, nec etiam possumus pretermittere bono modo quin ipsam pacem et treugam, ut constituta est, faciamus in terra nostra teneri et observari. Datum apud Sanctum Matheum, .VIII. idus madii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

(ACA, reg. 40, f. 102')

17

El rei Pere escriu a Pere de Palau i a Guillem Moliner a propòsit de la rendició del castell de Llorenç proposada pel Bord de Florejacs, segons determinades condicions, que s'especifiquen. El rei les accepta, i els diu que poden fermar per ell l'assegurament demanat i rebre el castell.

[Monestir de Poblet, 16 maig 1278]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, fidelibus suis Petro de Palacio et Guillelmo Molinerii, salutem et gratiam. Recepimus litteras vestras de credencia quas nobis missistis per Guillelmum Pelicer, et intellectis hiis que dictus Guillelmus nobis exposuit ex parte vestra super capcione de Lorens, vobis significamus quod, si Burdus de Florejacs voluerit reddere castrum de Lorens tali modo, scilicet quod nos assecuremus ipsum Burdum de Florejacs et duos homines de familia sua cum omnibus rebus suis et quod solvamus sibi debitum quod Raymundetus de Cardona sibi debet et quod etiam assecuremus laboratores naturales ipsius castri et res eorum, ita quod possint in suis tenedonibus remanere, et quod homines cristiani qui ibi sunt stent ad mercedem nostram, placet nobis et volumus quod faciatis et firmetis eis pro nobis dictum assecuramentum et recipiat dictum castrum. Datum in monasterio Populeti, .XVII. kalendas iunii, anno predicto.

(ACA, reg. 40, f. 104)

18

El rei Pere s'adreça a una sèrie de nobles aragonesos i catalans que tenen honors per ell, convocant-los contra alguns violadors de la pau i treva a Catalunya. Hauran d'acudir a ell en el termini de tres setmanes; en cas contrari, reputarà que li han fet fatiga.

[Lleida, 21 maig 1278]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, viro nobili et dilecto Eximino de Urrea, salutem et dileccionem. Cum nos contra quosdam violatores pacis et treuge Catalonie habeamus procedere iusticia exigente, mandamus vobis quatenus hinc ad tres septimanas sitis Cervarie nobiscum, paratus nobis facere servicium quod, racione cavalleriarum quas pro nobis tenetis, facere tenemini, sicut scitis. Et hoc aliquatenus non mutetis, alias cum esset in maximum dampnum nostrum, reputarem vos nobis fecisse fatigam. Datum Ilerde, .XII. kalendas junii, anno predicto.

Similes fuerunt misse: Petro, fratri domini regis, Petro Martini de Luna, Atho de Focibus, Sancio de Antilione, Fericio de Liçana, Artaldo de Alagone, Fortunio de Vergua, Amor Dionisii, Geraldo de Capraria, Bernardo de Sancto Vincencio, Guillelmo Ça-Cort, Guillelmo de Belvis. Isti tenent honores et debent venire ad .X. dies.

(ACA, reg. 40, f. 105)

19

El rei Pere s'adreça a una llarga sèrie de feudataris catalans, recordant-los que els havia convocats per al primer de març, i després, per certs motius, havia prorrogat la convocatòria. Ara els espera d'aquí a deu dies a Cervera. Si no hi acuden a servir llur feu, ho considerarà com un cas de fatiga, perquè seria un màxim dany d'ell.

[Lleida, 21 maig 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, viro nobili et dilecto Poncio de Peralta, salutem et dileccionem. Nuper vobis mandasse meminimus per litteras nostras quod prepararetis vos ad serviendum feudum quod pro nobis tenetis, ita quod in kalendas marcii proxime transacti essetis nobiscum. Cum igitur, racione quorundam negociorum hucusque prorrogaverimus dictam diem, mandamus vobis quatenus, hinc ad decem dies continue computandos, sitis nobiscum apud Cervariam, paratus servire nobis ipsum feudum. Alias, cum esset maximum dampnum nostrum, reputarem vos nobis fecisse fatigam. Datum Ilerde, .XII. kalendas iunii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°.VIII°.

Similis fuit missa Raimundo de Ape, item Raimundo de Vilamur, Raimundo de Orcau, Gueraldo de Capraria, Petro de Meytats, Raimundo de Peralta, Bernardo de Maloleone, Arnaldo Rogerii, comiti Pallariensi, Gaucerando de Pinos, seniori, Gaucerando de Pinos, iuniori, Bernardo de Portella, Beatrici de Melany, Geraldo de Cervilione, Gombaldo de Benavent, Petro de Queralto, Poncio de Ribellis, Raimundo de Cervaria, Berengario de Entença, Berengario de Podioviridi, heredi Iacobi de Cervaria, Hugueto de Angularia, Guillelmo Raimundo de Moncada, Petro de Montecatheno, Raimundo de Montecatheno, senescalco Catalonie et procuratori Aragonie, Raimundo de Montecatheno, domino Ffrage, Poncio de Cervaria, heredi Hugueti de Cervilione, Bernardo de Capdella, heredi Johannis de Logran, Aycardo de Ciscar, Arnaldo de Lordano, Arnaldo Petri de Aguilaniu, filiis Guillelmo de Erillo, Bernardo de Benanuy, filiis Jordani de Peralta, Bernardo de Torralba, Petro de Sancto Vicencio, Jacobo de Corneliano, Alamano de Canyela, Poncio de Eril, heredi-bus Mironis Arnaldi, Raimundo Fontova, heredi Guillelmi de Benanuy, Guillelmo de Mediano, Bertrando de Cornudella, Guillelmo de Bellera, castlanis Villefranche, Raimundo de Papiolo, Bernardo de Castroveteri, Berengario de Vilanova, Berengario de Abeylla et Guillelmo de Abella, Aycardo de Talarn, Guillelmo de Montanyana, heredi Ermengaudi Senesterra, Peramola militi, heredi Arnaldi Surdi, militibus de Podioalto, militibus de Guardia, militibus de Timor, castlanis de Cervaria, Gombaldo de Sancto Martino de Belvehi et militibus de Sadaho et de Ribera, militibus de Copons et de Viciana et de Montfalco, militibus de Montanyana et de Capdella, Fferrario de Monregali, Guillelmo de Rayadello, Raymundo Peguera, tenenti locum Bertrandi de Castelleto, Bernardo de Cambrils, Berengario de Tamarito, Guillelmo de Claromonte, Raymundo de Ripis.

(ACA, reg. 40, f. 105°)

El rei Pere s'adreça al veguer, al batlle i als prohoms de Barcelona i d'altres ciutats i viles, comunicant-los que, havent d'exercir justícia contra alguns rics-homes i cavallers de Catalunya com a fractors de pau i treva i per públiques injúries fetes per ells a ell i a la terra, els ordena una tal vigilància, que els dits rics-homes, cavallers i llurs còmplices no tinguin oportunitat de fer mal. Els mana també que prohibeixin extreure de Barcelona armes ni vitualles, com no sigui amb previ jurament que són en servei del rei i de la terra i no en llur dany. Afegeix que els convoca per al cap de deu dies amb llurs armes i amb pa per a tres mesos, a Cervera, amb el rei.

[Lleida, 21 maig 1278]

Petrus, Dei gracia, etc. fidelibus suis vicario, baiulo et probis hominibus Barchinone. Cum nos habeamus exercere iusticiam contra aliquos ricos homines et milites Catalonie pro fraccionibus pacis et treuge et pluribus iniuriis per eos factis nobis et terre nostre, volentes providere ne per dictos ricos homines et milites vel eorum complices vobis vel aliis hominibus terre nostre possit dampnum aliquod inferri, mandamus vobis quatenus vos et res vestras custodietis taliter quod per camina vel alias partes ipsi non possint habere oportunitatem depredandi vel dampnum aliquod inferendi. Insuper mandamus vobis quatenus prohibeatis et prohibere faciatis in civitate Barchinone quod nullus vendat, donet vel accomodet vel extrahi permittat de dicta civitate arma, victualia ac alia apparamenta ab aliquibus militibus vel aliis hominibus nisi primitus iuraverunt et alias plenarie assecuraverint quod illa emant vel extrahant ad servicium nostrum et non ad dampnum nostrum vel terre nostre et hec faciatis preconizare publice ex parte nostra, sub pena corporis et averi. Datum Ilerde, .xii. kalendas iunii, anno Domini .m.ccc.lxx.viii.^o.

Simili modo fuit scriptum: Gerunde, Terrachone, Minorise, Calidis Montisbovini, Vico, Turricelle, Figueriis, Pontonibus et Crexello, Palamors, Pratis et Coponibus, Agualada et Za Manresana, Cervarie, item Villefranche, Arbucio, Montealbo, Apiaria, Cabra, Fores et Ça-Real, Tarrege, Cubellis, Montanyana, Tremp, Benavarre.

Addito quod ad .x. dies sint cum armis suis et pane ad .iii. menses apud Cervarie cum domino rege.

(ACA, reg. 40, f. 104°)

El rei Pere s'adreça a l'arquebisbe de Tarragona i als bisbes i abats catalans; vol que tots els prelats i religiosos i altres clergues i llurs homes i tots els altres en els seus regnes constituïts gaudeixin de pau i seguretat, i que els violadors de la pau i treva siguin refrenats; contra ells entén procedir encontinent; i per tal d'evitar que puguin apoderar-se o aprofitar-se de coses pertanyents a les esglésies i als monestirs i altres llocs religiosos, mana que ordenin a tots els clergues i religiosos i a llurs homes que extremin la vigilància i que posin llurs coses en lloc segur; altrament, dóna ordre als seus veguers d'apoderar-se en nom del rei de les coses que no es trobin en lloc segur, i de prohibir tota donació, venda o extracció d'armes, vitualles i altres paraments que puguin aprofitar als qui són contra ell.

[Lleida, 21 maig 1278]

Petrus, Dei gracia, etc., venerabili et dilecto, Bernardo, per eandem archiepiscopo Terrachone. Cum intencionis nostre sit quod universi prelati, religiosi et alii clerici ac eorum homines et quilibet alii homines in regno nostro constituti gaudeant statu pacifico et securo et quod violatores pacis et treuge refrenentur et compescantur, contra quos incontinenti procedere intendimus, iusticia exigente, volentes providere ne ipsi de bonis vel rebus ecclesiarum vel monasteriorum et locorum religiosorum seu hominum eorum possint rapere vel in aliquo se iuvare, requerimus et dicimus vobis quatenus, visis presentibus, mandetis et mandari faciatis universis clericis et religiosis ac eorum hominibus vestre diocesis quod taliter custodiant se et sua quod aliqui malefactores non possint eos offendere vel depredari, nec de bonis eorum in aliquo se iuvare ponendo bona sua in locis tutis; alias sciatis nos mandasse vicario nostro Terrachone quod bona huiusmodi que invenerit in locis non tutis, ex quibus iidem malefactores possent rapere et accipere, occupet et recipiat nomine nostro. Similiter mandetis eisdem firmiter et prohibeatis ne arma, victualia aut alia aparamenta donent, accomodent, vendant vel extrahi permittant ab aliquibus militibus vel aliis hominibus, qui contra nos aut homines aut terram nostram ipsis possent defendere vel iuvare. Datum Ilerde, .xii. kalendas iunii, anno predicto.

Similes fuerunt misse episcopo Barchinone, episcopo Gerundensi, episcopo Vicensi, episcopo Ilerdensi, episcopo Urgellensi, episcopo Dertusensi¹, abbati Rivipullensi, abbati de Amerio, abbati Sancti Petri d'Or, preposito Solsonensi, abbati Sancti Johannis de Abadessis.

(ACA, reg. 40, f. 104*)

22

Guiatge del rei Pere al Bord de Cardona, Pere Negre i Guillem, i altres que es trobaven en establiment al castell de Llorenç quan el rei se n'apoderà. Podran, durant trenta dies, anar salvats i segurs per tota la seva terra i dominis: passats els trenta dies, el rei haurà de fer als querellants compliment de justícia.

[Balaguer, 23 maig 1278]

Nos Petrus, Dei gracia rex Aragonum, guidamus et assecuramos vos, Burdum de Cardona, et Petrum Negre et Guillelmum, socios vestros, et Bernardum Gavarra, et Garciam La Serra, Petrum d'Albelda, Rossetum, Guillelmum Rami, Pulmurium et Traverium, qui eratis in stabilimento castri de Laurencio. Ita quod ubique per terram nostram et dominacionem sitis salvi et securi per triginta dies primos et continue venturos, sine contradicto et impedimento nostro et officialium et subditorum nostrorum. Transactis vero dictos triginta diebus, teneamini facere querelantibus de vobis iusticie complementum; quod faciendo sitis similiter et ex tunc ubique salvi pariter et secure. Mandantes universis baiulis, vicariis et aliis officialibus et subditis nostris quod hoc guidaticum nostrum firmum habeant et observent ut superius declaratur. Datum Balaguerii, .x. kalendas iunii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°.VIII°.

Similis carta fuit facta duobus infrascriptis qui erant in dicto Castro, scilicet Burdo de Floreyacs et Guillelmo de Sobirats.

(ACA, reg. 40, f. 106)

23

Guiatge concedit pel rei a diversos llauradors que eren en establiment al castell de Llorenç quan el rei se n'apoderà, de manera que tots siguin llauradors del dit castell, amb totes llurs coses, salvats i segurs, tenint les mateixes heretats pel rei, tal com acostumaven de tenir-les per Ramonet de Cardona, i tenint-lo a ell per únic senyor i donant-li allò que acostumaven donar al dit Ramonet.

[Balaguer, 23 maig 1278]

Nos Petrus etc. guidamus et assecuramus vos homines infra nominatos, laboratores qui eratis in stabilimento castri de Laurencio quando nos illud cepimus, videlicet: Bernardum de Castelet, Raimundum Redon, et Bernardum et Raymundum, filios eius. En Calp et Petrum, filium eius, et filium Guillelmi Felicii, Arnaldum Fferrer, Raymundum Rossel, Bernardum Alegret, Bernardum de Queralt, Petrum Alegret, Balaguer Borrel, Arnaldum de Conches et Raymundum, fratrem eius, Balaguer Rossel et Bernardum et Iacobum filios eius, Balaguer de Queralt et Berengarium, filium eius, Bernardum Felicii, Malasanch, Petrum Sequia, Petrum Laurencii, Olivarium Alegretum et filium eius Guillelmum, Borracium, Arnaldum Monestrol, Bartolomeum Exirca, Petrum Rossel, Guillelmum de Queralt et Petrum Figera, ita quod vos in domibus vestris et laboracionibus dicti castri sitis cum omnibus rebus vestris salvi et securi, habendo et tenendo ipsas hereditates vestras pro nobis, ut habere et tenere consuevistis pro Raymundeto de Cardona, et habeatis nos et non alium in dominum vestrum, et donetis nobis pro laboracionibus et hereditatibus vestris ea que pro ipsis et de ipsis dare consuevistis, et sic tam in hereditatibus vestris quam ubique per terram et dominacionem nostram sitis salvi et securi, vobis tamen facientibus cuilibet querelanti de vobis iusticie complementum. Datum ut supra.

(ACA, reg. 40, f. 160)

1. Gerundensi, *al ms.*

24

El rei Pere concedeix a Arnau Tamarit de Puigdelví que, per raó del servei que ara li fa pel feu que té per ell en els termes del castell de Tamarit, no s'engendri cap perjudici per a ell, ni en res reportin al dret del rei. Però, com que no li consta en quina qualitat el dit Arnau li presta aquell servei, per aquell feu, el rei, després de l'exèrcit que ara fa contra alguns barons de Catalunya, farà conèixer sobre les dites coses.

[Lleida, 28 maig 1278]

Nos Petrus, Dei gracia rex Aragonum, concedimus vobis Arnaldo Tamariti de Podiodelfini quod, racione servicii quod nobis nunc facitis pro feudo quod pro nobis tenetis in termino castri de Tamarito, nullum vobis preiudicium generetur vel iuri in aliquo detrahant. Nos enim cum nobis modo non conseret cuius modi servicum nobis estis pro ipso feudo facturis, post istum exercitum quem facimus contra quosdam barones Cathalonie, faciemus cognoci de predictis. Datum Ilerde, .v. kalendas junii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

(ACA, reg. 40, f. 107^a)

25

El rei Pere s'adreça als homes d'Àger per recordar-los que els marmessors del difunt comte Àlvar d'Urgell, veient que els béns mobles no eren suficients per a pagar els seus deutes, obligaren al rei Jaume, pare seu, el comtat d'Urgell i el vescomtat d'Àger per 250.000 sous, i li donaren totes les veus i accions, segons més plenament és contingut en l'instrument que hom en féu. Ara els requereix sota el deute de fidelitat i els mana que responguin, a ell i a Mateu Roig, porter seu, de tots els rèdits i drets de què havien de respondre davant el comte preït, i que rebin el dit Mateu a la vila d'Àger i que el tinguin com a lloctinent seu en la vila.

[Lleida, 29 maig 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, universis hominibus de Ager, salutem et gratiam. Cum sicut vos ignorare non credimus nobilis vir Alvarus, quondam comes Urgelli, in suo testamento, mandasset per manumissores suos solvi sua debita et legata et iniuria emendari¹, redditus suos universos et bona comitatus Urgelli et vicecomitatus ad hoc assignando et eciam obligando, prout in ipsius testamento plenius noscitur continere, et propter hoc quidem manumissores, videntes quod bona mobilia non extabant ex quibus predicta possent compleri et quod meliorem viam tunc super hoc non poterant invenire, obligassent domino Iacobo, inclite recordacionis, regis Aragonum, patri nostro, comitatum et vicecomitatum predictos et eorum castra et redditus universos pro ducentis et quinquaginta milibus solidorum, quos idem rex solvit in debitis comitis supradicti, et pro qualibet alia peccunia que ipsum solvere contingeret pro iniuriis eiusdem comitis emendandis tenenda et possidenda plenarie et percipienda ab ipso patre nostro et suis quousque sibi esset de predictis plenarie satisfactum, dando eidem omnes voces et acciones suas, quas in predictis ex vi eiusdem testamenti habebant, prout in instrumento inde confecto plenius continentur, monemus vos et requerimus vobis, sub debito fidelitatis, homagii et sacramenti, quomodo super hoc estis astricti, mandantes quatenus attendatis et respondeatis nobis et Matheo Rubei, portario nostro, quod nobis de redditibus et iuribus universis de quibus eidem comiti tenebamini respondere, et recipiatis eum in villa de Ager, ita quod ipse loco nostri teneat potenter villam ipsam et castrum cum redditibus et iuribus universis ad comitem Urgelli spectantibus et spectare debentibus quoquo modo quousque nobis, qui locum dicti patris nostri predictorum manumissorum tenemus, sit satisfactum de pecunia memorata et diffinitum sit sentencialiter quis succedere habeat de iure in comitatu et vicecomitatu predictis, alioquin a die receptionis presencium usque ad decem dies continue computandos, quem terminum pro tribus edictis vobis peremptorium assignamus ut, pro curis, laboribus et expensis, compareatis per vos seu procuratorem seu sindicum vestrum ydoneum et sufficienter instructum coram nobis hostensurus causam seu causas legitimas quare hoc facere non debeatis et parati super homagiis, sacramentis et permissionibus per vos factis usque modo facere nobis iusticie complementum. Datum Ilerde, quarto kalendas iunii, anno Domini, M.CC^o.LXX°.VIII.

(ACA, reg. 40, f. 108)

1. Comendari, *al ms.*

26

El rei Pere mana als batlles i homes de Tàrrega, Vilagrassa, Anglesola, l'Hospital d'Anglesola, Bellvís i Bell-lloc, que, si s'esdevingués que el comte de Foix i Ramon Folc de Cardona anessin als predits llocs, els rebin amicalment i benigna i els concedeixin la venda dels queviures que els calguin. Això fins al proper diumenge.

[Lleida, 2 juny 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fidelibus suis baiulis et hominibus de Tarrega, Villegrasse, de Angularia, de Hospitali Angularie, de Belvis et de Belloc. Mandamus vobis quatenus, si contigerit nobiles viros comitem Fuxensem et Raimundum Fulchonis venire ad loca predicta vel aliqua ipsorum, recipiatis eos et omnes illos qui cum eis venerint amicablem et benigne. Concedentes eis empcionem victualium que ibidem necessaria habuerint; hoc autem usque ad proximam venturam diem dominicam tamen durare volumus et teneri. Datum Ilerde, .iiii. nonas iunii, anno Domini .m°.cc°.lxx°. octavo¹.

(ACA, reg. 40, f. 109°)

27

El rei Pere escriu a Ponç Hug, comte d'Empúries: ha sabut per Bernat d'Orriols que el comte es disposa a fer mal al castell d'Albons. Aquest castell, com el comte ja deu saber, és del rei: que s'abstingui, doncs de fer-li cap mal. Orriols ja està disposat a fer-li compliment de justícia.

[Lleida, 2 juny 1278]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, viro nobili et dilecto Poncio Hugonis, comiti Impuriarum, salutem et dileccionem. Intelleximus per Bernardum de Urriols quod vos vultis malum et dampnum facere apud Alborns. Cum igitur vos scire credamus quod dictum castrum est nostrum, mandamus vobis quatenus in dicto castro nullum malum vel dampnum faciatis, cum dictus Bernardus obtulerit et paratus sit facere vobis, super petitione quam contra eum facitis, iusticie complementum. Datum Ilerde, .iiii°. nonas iunii, anno Domini millesimo .cc°.lxx°. octavo.

(ACA, reg. 40, f. 109)

28

El rei Pere demana a la prioressa i als homes d'Alguaire que li enviïn algú o alguns, a Lleida, disposats a proveir-lo a ell i a la seva companyia, per un jorn, de totes les coses necessàries per raó de tribut de la cena, i que donin, endemés, dos sous al portador de la present. Lletres similars als homes de Torrent i a l'abat d'Escarp.

[Lleida, 2 juny 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, venerabili et dilecte priorisse et hominibus de Alguayre, salutem et dileccionem. Mandamus vobis quatenus incontinenti, visis presentibus, mitatis ad nos, apud Ilerdam, aliquem vel aliquos paratos providere nobis et familie nostre in necessariis unius diei, racione cene. Preterea detis latori presencium duos solidos. Datum Ilerde, .iiii. nonas iunii, anno Domini .m°.cc°.lxx°. octavo.

Similis fuit missa hominibus de Torrent.

Similis fuit missa abbati d'Escarp.

(ACA, reg. 40, f. 109)

1. El mateix document amb data de .iiii. kalendas de juny en el fol. 108.

El rei Pere comunica a tots els seus oficials que ha atorgat guiatge i assegurança a Arnau de Joval, procurador dels nobles Ermengol i Alvar d'Urgell, fills del difunt Alvar, comte urgellès, i a Jaume Major i a tots els altres procuradors i advocats d'ells, amb escuders, cavalcadures i totes les coses que duquin amb ells, per tots els llocs de la jurisdicció del rei, anant a Tarragona i estant-hi o tornant-ne, per raó de la causa que es ventila entre Guerau de Cabrera d'una part i els dits Ermengol i Alvar de l'altra.

[Lleida, 2 juny 1278]

Petrus, Dei gracia, etc., fidelibus suis universis vicariis, baiulis et aliis officialibus et hominibus nostris, ad quos literae iste pervenerint, salutem et gratiam. Noveritis quod nos guidamus et assecuramus Arnaldi (sic) de Joval, militem, procuratorem nobilium Ermengaudi et Alvaroni, filiorum quondam Alvari, comitis Urgellensis, et Iacobum Majoris et quoslibet alios procuratores et advocatos eorum, cum scutiferis, equitaturis et omnibus rebus quas secum portaverint per omnia loca iurisdictionis nostre, in veniendo Terrachonam, stando et redeundo, racione cause natalium, que inter nobilem virum Geraldum de Capraria agentem ex parte una et dictos Ermengaudum et Alvaronum ex altera ventilatur. Mandantes vobis quatinus predictis procuratoribus, assessoribus, scutiferis, trotariis et rebus eorum quas secum portaverunt non inferatis nec inferri faciatis aut permitatis malum aliquod vel gravamen. Datum Ilerde, .iiii. nonas iunii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

(ACA, reg. 40, f. 110)

El rei Pere demana a una llarga sèrie de rics-homes i cavallers de Catalunya que donin per ell i a nom seu a Ramon de Molina o al qui designés en nom seu la potestat dels castells especificats, al cap de deu dies de la recepció d'aquestes lletres; de què el rei serà pagat i satisfet com si li haguessin lliurat personalment a ell la potestat.

[Lleida, 3 juny 1278]

Pridie nonas iunii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo, dominus rex scripsit richis hominibus et militibus Catalonie quod darent sibi potestatem de castris infrascriptis que pro ipso tenent, et misit eis litteras sub hac forma. Petrus Dei gracia, rex Aragonum, viro nobili et dilecto Bernardo Guillelmi de Entença, salutem et dilectionem. Mandamus vobis quatenus donetis pro vobis et nomine nostro dilecto militi nostro Raymundo de Molina, vel cui ipse voluerit loco sui, potestatem castrorum de Fals et de Viacamp et de Perarua et de Güel ad .x. dies post receptionem istarum litterarum, quoniam contenti et paccati inde erimus ac si ipsam nobis personaliter tradidissetis. Datum Ilerde, .iiii. nonas iunii anno Domini .M^o.CC^o.LXX°.VIII°.

Similis Geraldo de Capraria pro castris de Stopanya et de Bennavarre et de Lescarre. Item Poncio de Peralta pro castris de Juseu et de Castelsent et de Bonança et pro termino de Aneti. Item Guillelmo de Muntanyana pro castro de Muntanyana. Heredibus Bernardi Cançerch pro castro de Lozars. Raimundo de Catsserres pro castro de Cassaladrons. Arnaldo Petri de Aguilaniu pro castris de Castelgalef et de Cornudela. Raimundo de Montecateno pro castris de Monesma et de Capela. Petro de Meytats pro castris de Sent Esteve del Mayl et de Areny et de Ayscle et de Torm. Gombaud de Benavent pro castris de Pinyello et de Sadarruy et de les Pauls et de Elins. Raymundo de Fontova pro castro de Fontova. Bernardo de Maloleone pro castris de Erdao et de Benasch et de Gavas et de Castilione et de Val de Sos. Berengario de Meytats pro castris de Aquilan et de Sent Alestre et de Terracia. Poncio de Gil pro castro de Lirp et de Ayscle et pro valle de Çires. Filiis Guillelmi de Pena pro castro de Bardaxi. Abbati monasterii Sancti Victoriani pro castro de Valabrega. Dompne Teresie Gombaut, uxori nobilis Petri Farrandi pro castro de Calbera et de Laguarres. Fferrario de Areny pro castris de Novals et de Castanesa. Bernardo d'Afres pro castro de Sors. Bernardo de Benasch pro castro et villa de Sanui. Raimundo de Vilamur pro castris d'Aulet et de Segun et de Besturs. Abbati de Lavays pro castro Araran. Priori de Roda pro castro de Besiens. Arnaldo Rogerii, comiti Palariensi, pro castro de Castilione et de Val de Sos. Raymundo de Peralta pro castris de Tamarit et de Albelda.

In Palars. Aycardo de Mur pro castro de Mur. Artusio de Mur pro castro de Guardia. Guillelmo de Media pro castris de Limiyana, er Castilionis de Limiyana. Raymundo d'Abela pro castro de Sancto Bartolomeo. Raymundo de Orcau pro castro de Figerola. Aycardo de Talam pro castro de Talam. Alamanno

de Torayla pro castro de Torayla et Spelunca de Torayla. Guillelmo de Bellera pro castro de Astel. Bernardo de Capdela pro castro de Capdela. Guillelmo de Belera pro castro et valle de Assoa. Bernardo de Torayla pro castro de Olp. Guillelmo de Peravas pro castro de Malavela.

Item Berengario de Entença de potestate castrorum de Mora et de Tiviça que traderet Camino de Peramola.

(ACA, reg. 22, f. 89 r.-v.)

31

El rei Pere mana a una llarga sèrie de viles d'Aragó que paguin a Aaron Abinàfia les quantitats que en qualitat de peites especifica, tot ordenant-los que paguin immediatament, perquè en té gran necessitat a causa de la volta d'alguns rics-homes de Catalunya. En cas contrari, el dit Abinàfia té ordre de fer-los penyorar.

[Lleida, 5 juny 1278]

Petrus, Dei gracia etc., fidelibus suis iusticie, iuratis et concilio de Fariça, salutem et gratiam. Cum pro pluribus iniuriis nobis et dominacioni nostre ac hominibus terre nostre, illatis per quosdam ricos homines Catalonie, contra eos, exigente iusticia, procedere habemus, auxilium vestrum et aliorum subditorum nostrorum de necessitate super hiis requirere nos oportet. Quare mandamus vobis quatenus, visis presentibus, incontinenti donetis nobis pro peyta. III. mille .DCCL. solidorum iaccensium, de quibus respondeatis fideli baiulo nostro Aaron Abinafia, loco nostri, vel cui ipse voluerit loco sui. Alias mandamus eidem quod vos inde pignorari faciat et compelli, et super hoc non veniatis ad nos, cum festinanter velimus habere denarios supradictos propter magnas expensas quas, pro predictis, facere nos oportet. Datum Ilerde, nonas iunii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

Maiores quantitates iactavimus super terciam partem plus.

De omnibus istis denariis Aaron Abinafia mandavimus respondere die et anno predictis.

Atributati

Fariza - .III. milia .DCCL. sol. pro quatuor mille solidorum. Cetina - .III. milia sol. Dimisimus mille solidorum, debent dare .II. mille sol. Paracoles - DCCL sol. Santes-Embit - .DCCL. sol. Alyama sarracenorum de Savinna - .DCCL. sol. Alyama sarracenorum de Nulia - Mil .D. sol. Aranda - .III. milia .D. sol. Atributat Illuecha - Mil .D., sol., atributati pro mil .D.; dimisimus .D. sol. et sic debent recipi - mille sol., postea fuit eis dimissum pro .DCCC. sol. Atributat Arandiga, pro mille sol. - .DCCL. sol. Atributat Nulia, pro mille .D. sol. et una tacia - MD sol.

Calataiub - .LXXX. milia sol.; dimisimus pro .LX. milia et .III. mille pro cifis. Daroca - LXXX. milia sol.; dimisimus pro .LX. milia et .III. milia pro cifis. Terol - .LX. milia sol.; dimisimus .XIII. milia sol. et sic debent recipi .XLVI. milia cum cifis.

Osa - .III. milia sol. - Barthomeus Tomas colligit. Dimisimus pro duobus milibus sol. et debent dare cifum argenteum Jucefo Ravaya. Ademus - mille sol. Castelfabib - mille sol.

Istas peytas in quibus terciam partem magis posuimus colligit Muça de la Portela.

Atributat alyama sarracenorum de Torryllas pro mille .DCCC. sol. .I^a. marcha - mil .D. sol. Santa Cruz, christiani et sarraceni - mille .D. sol. Trasmoz..... Atributat Malon, christiani et sarraceni, pro mille, .D. sol. tacia - mil .D. sol. Atributat Borya christiani - .III. milia .D. sol., dimisimus mille sol.; pro .III. mille .D. solidos sunt atributati. Atributat sarraceni de Borya - .III. mille .D. sol.; pro isto precio sunt atributati. Atributati Magayllon - .III. mille .D. sol. pro .III. milibus sunt atributati. Frescano - mille .D. sol.; dimisimus .D. sol., debent dare mille et unum cifum de marca. Thaustr - .VI. mille sol.; dimisimus .II. mille. Lurceni - DCCL sol. Epila - .II. mille .CCL. sol. Atributat Riela christiani et sarraceni pro .III. mille et .D. sol. et cifum - .III. mille sol. Alfamem - .III. mille .D. sol. Almonazir - .III. mille .D. sol.; dimisimus mille solidorum, debent dare .III. mille .D. sol. Exea homines de servicio - mil .D. sol. Atributati Luna - .VI. mille sol.; atributatus est pro .VI. milibus .D. sol. Elbayo - .III. mille sol.; dimisimus .D. sol. Lobera-Siurana .CCC. sol. dimisimus .C. sol. Sos - .III. mille .D. sol. Filera - mil .CC. sol.; dimisimus propter franquitatem. Ul prob Sangossa - .DCCL. sol., dimisimus .CL. sol. debent dare .DC. sol. Gordun-Isuerr .D.CC.L. sol. dimisimus .CCL. sol., debent dare .D. sol., Longares-Ivardues .DCCL. sol. Uncastelo - .VI. mille sol.; dimisimus .II. mille., debent dare .III. mille sol. Galur - .CCCCL. sol. Mores - .CCCCL. sol. Pola - ..... Sadava - .DCCL. sol.; dimisimus predictos .DCCL. sol. de gracia. Urries - .DCCL. sol.; dimisimus .CL. sol., debent dare .DC. sol. Castelar en temps del rey en Jacme s'atributà. Tamen nunc petierit

dominus rex ab eis - .III. mille sol. .D. sol.; dimisimus .D. sol. quare noviter se atributaverunt. Alyame sarracenorum Tirasone - Mille .D. sol. Roda - mil .D. sol.; dimisimus .DCCL. sol., debent dare .DCCL. sol. Çuera és atributada per - .XVII. mille sol. de omnibus annuatim.

Alago és atributat per - .II. mille .D. sol. de omnibus annuatim. Aljama sarracenorum de Alagone sunt atributati pro .CCCC.L. sol. et media marcha boni argenti operati. Illuecha, christiani et sarraceni atributats - mille .D. sol. Pina - ..... Alfayari atributat per - .III. mille sol. de omnibus annuatim. Magayllo atributat - per .III. mille sol. Luna atributat - per .VI. mille .D. sol. Boya christiani et sarraceni eiusdem loci..... Pina - .II. mille .CCL. sol.; dimisimus .CCL. sol. postea atributaverunt se pro .III. mille et .D. sol. sicut alii sunt atributati. Fontes - Mille .D. sol.; dimisimus .D. sol. (Istas colligit Mosse alfaquimus noster) et christiani de Fontibus sunt atributati pro duobus mille et trescentis .sol. et .II. marchis et una tacia; sarraceni vero eiusdem loci sunt atributati pro .CCC.L. sol. et una tacia argenti operati.

Quadret - Novells-DCCL. sol.

Tributati Ricla, Malon, Torryllas, Boyl, Granyén-Pompién, Alcovere, Arandiga.

Osca - Barbastre - Istas colligit Ennecus Lupi de Jassa. Sarraceni Barbastri - MD sol., de quibus debent respondere Sanccio de Boyl. Pertusa - III mille sol.; dimisimus mille.

Berbegal - III mille sol. Puçant - CCCLXXV sol. Costian, violari és ara que-l té la muyller qui fo de la justícia d'Aragó. Nabal -DC sol. Sasa - Arançule - Galinero - DCCL sol.; dimisimus CCL. Casteyllo de Sobrarb - DCCL sol.; dimisimus CCL sol., debent dare D sol. Val de Rodelar - DCCL sol. Elsun - DCCL sol. Val de Portoles - Bestoy - Teyllo - Eriola - Escoin - Eyvera - DCCL sol. Castelazo - Arcusa - Eripol - CCCLXXV sol. Barchao - CL sol. Alchezar - III mille DCCL sol. Atributati pro III mille D sol. et debent custodire castrum. Las Belostas - CL sol. Morielo et Palaoruolo -DCCL sol. Espuynna - Cireso - CL sol. Atributat: Boyl, pro mille sol. et debent custodire castrum, et tacia - mille D sol. Sthadela domine regine est - Castro - ..... Olbena - ..... Ciudad - ..... Elins - ..... Muntclus - ..... Atributati: Boltayna pro mille CC sol. et una tacia - mille D sol. Aravuest - CCC sol. Bolea - mille D sol.; dimisimus eis D sol. et debent dare mille sol. Val de Nocito - DCCL sol. Sancta Eulalia, la Mesa, Benue - CL sol. Fruela - DCCL sol. dimisimus CCL sol. Peraselz - DCCL sol. Loarre - mille D sol.; dimisimus eis D sol., debent dare M. Vespen - DCCL sol. Uson - CCCLXXV sol. Raro - Favara - Sotero - Ponzano - mille D sol. Aoyta - Segaron - mille D sol. 1; açò és del merindat de Jacca e à nom honor de Segaron. Atributat: Graynnen - Pompien pro tribus mille sol., cifum argenti. Item D sol. cum alia carta atributaverunt scribaniam eorum - mille D sol. Rourres - mille D sol. Atributat: Alcoverre per III mille D sol. - II mille sol. Almudevar - VI mille. Saraynnena - X mille. Val de Rodelar - CC sol. Tuvo - ..... Pomar - D sol.; dimisimus CC sol., debent dare CCC sol. Morelo - mille D sol. Sales de Juso, Sales de Suso² - mille D sol. Dimisimus D. Avuescha - mille D sol. Sevil - D sol. 3 Istas peytas colligit similiter Muça de la Portela

Rosta - mille D sol. Salvaterra - mille D sol. Iste debent dare tantum in anno mille sol. ex confirmacione domini regis. Ena - Baho - DCCL sol. Verdu - mille D sol. Dimisimus D sol. si accipiunt atributamentum. Anso - mille D sol. Etcho - mille D sol. Dimisimus CCCC sol. Debent dare mille C sol. Puypintano, Ondues, Castel et alii homines vallis de Pintan - mille D sol. Lorbes - CC sol. Camp de Jacca - DCCL sol. Ul de Jacca - CCCLXXV sol. Campfranch - DCCL sol. Dimisimus CCCL sol. Tiermas - mille D sol. Cornes - Besaran - honor de Cortillas - DCCL sol. Thena - mille D sol. Dimisimus quingentos, dixit A. porterus. Honor de Seguro - DCCL sol. Val de Broto - Torla - mille D sol. Biescasa et Sobiron - CC sol. Honor de Savynna - CCC sol.

Per Muçam de Portella mandavimus colligi alfonçaderiam de Arandiga.

(ACA, reg. 22, f. 85-86 v.)

1. *Aquesta partida fou ratllada.*
2. *Segueix ratllat III... sol.*
3. *Segueix ratllat fSales de Barbero DCCL sol.*

32

El rei Pere mana a les aljames de sarraïns de Saragossa, Daroca, Osca, Terol, Calataiud i Lleida que, amb primacia sobre totes les altres obres, facin fabricar i li donin 10.000 tretes de cairells, ben obrades i ben fetes: és a saber, 2.000 de ballestes de torn i 4.000 de dos peus i 4.000 d'estrep. Hauran d'enviar-les encontinent i lliurar-les al batlle de Lleida. Dóna ordre al de Saragossa de compel·lir-los-hi.

[Lleida, 7 juny 1278]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, fidelibus suis alyame sarracenorum Cesarauguste, salutem et graciam. Mandamus et dicimus vobis quatenus, visis presentibus, omnibus aliis operibus pretermisissis, faciatis operari et donetis nobis decem mille treytas quadrellorum qui sunt bene operate et facte: duo mille scilicet de ballista de turno et quatuor mille de duobus pedibus et quatuor mille de strep. Quos quidem nobis mitatis incontinenti et tradatis baiulo Ilerdensi. Mandamus itaque baiulo Cesarauguste quod de hoc vos compellat. Datum Ilerde, .VII. idus iunii, anno Domini .M.CC.LXX. octavo.

Aljame Daroche - .x. mille sub eadem forma. Aljame Osce - .x. mille sub eadem forma. Aljame Turolii - tria milia. Aljame Calataiubi - duo milia. Aljame Ilerde - .x. milia.

(ACA, reg. 22, f. 90)

33

El rei Pere, d'Agramunt estant, ha enviat cartes als homes de Cambrils i de Vilallonga, convocant-los a l'exèrcit amb pa per a tres mesos. En cas que els resulti inoportú, poden compondre sobre llur participació a l'exèrcit amb el veguer de Tarragona i del Camp, Camí de Peramola.

[Agramunt, 7 juny 1278]

VII° idus iunii, in Acrimonte, misimus litteras hominibus de Cambrils et de Villalonga quod venirent in exercitum cum pane ad .III. menses; et, si forte non esset eis opportunum venire, quod componerent super dicto exercitu cum Camino de Peramola, vicario Terrachone et Campi et quod crederent super hoc eidem Camino.

(ACA, reg. 40, f. 121)

34

El rei Pere s'adreça als paers, proboms i a tota la universitat o municipi de Lleida: ha sabut que no surten amb l'exèrcit, com és llur deure, ans hi posen ajornament; els mana que vinguin al dit exèrcit, de manera que, per tot l'endemà dijous, siguin fora de Lleida, anant cap a ell. D'altra forma imposarà la pena de sis-cents sous als cavallers i de dos-cents als peons. Així ho mana a Guillem Moliner, cúria de Lleida.

[Lleida, 8 juny 1278]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, fidelibus suis paciariis, probis hominibus ac toti universitati Ilerde, salutem et graciam. Cum intellexerimus quod vos non exitis causa exercitu ut debetis, immo ponitis moram in exitu, mandamus vobis quatenus, visis presentibus, exeatis et veniatis ad dictum exercitum prout vobis mandatum est, ita quod per totam crastinam diem iouis exiveritis de Ilerda et sitis extra Ilerdam, veniendo ad nos; alias sciatis quod nos imponeremus contra quemcumque remanentem de dicto exercitu, scilicet contra equitem penam sexcentorum solidorum et contra peditem penam ducentorum solidorum. Mandantes per presentem litteram Guillelmo Mulinerii curie Ilerde vel eius locumtenenti quod predictam penam absque remedio extorqueat a quocumque incidente in eadem. Datum Ilerde, .VI. idus iunii, anno quo supra.

(ACA, reg. 40, f. 121)

35

El rei Pere escriu al lloctinent del cúria de Lleida, planyent-se de la triga de l'exèrcit de la dita ciutat, i havent-li parlat de la composició possible sobre aquest fet, espera que aquella mateixa nit obtingui penyora de 600 sous de Ramon Redon per la pena que ha imposat a cada un dels cavallers de Lleida que hi han romàs.

[Agramunt, 9 juny 1278]

Petrus, Dei gracia, etc., fideli suo tenenti locum curie Ilerdensis, salutem et gratiam. Cum nos indigeamus exercitum Ilerdensem et aliis qui tardant nimis contra voluntatem nostram, et Raimundus Redon tardando venire ad dictum exercitum fuerit nobis loquutus de compositione super hoc, volumus et mandamus vobis quatenus ista nocte habeatis ab eo pignora .DC. solidorum pro pena quam imposuimus contra Ilerdenses equites remanentes, alias ex nunc dictos .DC. solidos a vobis habebimus pro certo. Datum in Acrimonte, .v. idus iunii, anno quo supra.

(ACA, reg. 40, f. 121)

36

Arnau de Cortsaví, Ramon Roger i Ponç Saguàrdia es desixen del rei i aquest els contesta des d'Agramunt. També el comte de Foix escriu al rei el mateix dia i del mateix lloc i el rei li fa resposta també des d'Agramunt i en igual data que a aquells.

[Solsona, 27 maig 1278 / Agramunt, 7-8 juny 1278]

Anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo, .VII. idus iunii, Arnaldus de Corçavino, Raimundus Rogerii et Poncius Ça-Guardia scripserunt domino regi sub ista forma quilibet eorum, et littere fuerunt dicta die presentate eadem.

Al molt noble e honrad e molt amad senior En Pere, per la gràcia de Déu rey d'Aragó, de mi En Arnau de Corçaví, salut ab tota reverència e honor. Sapiatz, sènner, que'l comte de Foix e En Ramon Folc nos han dit que vós no volets pendre lur dret ni lur coneguda e sobr'açò que àn a ésser ab vós en guerra; e nós, sènner, som tan tengutz d'èls, que d'aquest feit ni d'altre no'ls podem falir, e, mal e greu que'ns és, desexim-nos de vós, que de mal que façam a nuyls hòmens vostres ni a la vostra terra tengutz no'us en siam. Datum apud Solsona l'endemà d'Asensió, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

Quibus fuit responsum per dominum regem unicuique eorum, sub ista forma.

ABC

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, viro nobili et dilecto Arnaldo de Corçavino, salutem et dileccionem. Vim vestres letres, en les quals nos feés saber que'l comte de Foix e En Ramon Folc vos havian dit que nós no volíem pendre lur dret ni lur coneguda e sobr'açò que àn a ésser ab nós en guerra, e, per què vós sotz tengutz d'èls, que d'aquest feit ni d'altre no'ls podetz falir, e, mal e greu que'us és, que'us desexitz de nós, que, de mal que fazatz a nuyls hòmens nostres ni a la nostra terra, tengutz no'ns en fóssetz. A les quals letres vos responem que, salva honor d'èls e de vós, no és així el feit, ans totavia som apareyllatz, estatz, e som encara de pendre d'èls dret e de fer dret encara a èls e a vós de ço que deyam e així com deyam; ne altra guerra nós no avem ne entenem aver ab èls, mas que proposam d'enantar per nostre ofici contra èls, per raó de trencament de pau e de treves. E si vós dret no voletz pendre de nós, lo qual vos proferim encara de fer, prenem vostre deseiximent, la qual cosa nos desplaui, e aurem enantar contra vós e vestres coses, així com deyam contra aquel qui no vol pendre nostre dret; e deym-vos que no fazatz mal a nostres hòmens ni a nostra terra sobre proferta de dret, ne atressí dins aquels dies que usatge de Barcelona vol. Per estirs sembla'ns que ens fazatz tort, pus que'N Ramon Folc de nós no s'és desexit, per què vós per èl vos desexitz de nós que èl no és dona viuva que no's pogués deffendre, si tort li fayem, o no's pogués de nós desexir ans que vós, per èl, vos desisquéssetz de nós. Datum in Acrimonte, .VI. idus iunii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

Cum litteris eorum fuit domino regi presentata littera comitis Fuxiensis sub hac forma et responsum eadem ut inferius continetur. Et dominus rex optulit facere ius eas et accipere ius, sicut deberet, et de hiis que deberet et mandavit inde fieri instrumentum publicum per G. de Touilano.

Al noble e honrad senior En Pere, per la gràcia de Déu rey d'Aragó. De nós En Roger Bernat, per la gràcia de Déu comte de Foix e vezcomte de Castelbó, salut ab reverència e ab honor. Fem-vos saber que n Ferrís de Lizana, procurador vostre, nos ha gitatz de pau e de treves, e vós tramesés-nos letres que, per manament vostre o avia feit. Encara més, vos fem a saber que hom nos à dit que vós avets feit cridar per vostres viles que-ls vostres hòmens feessen mal a nós e a nostres valedors e que-s guardassen de nós. Encara més, nos à dit que fer voletz mal a nós e a nostres valedors, de la qual cosa nós nos maraveyllam fort; per zo nós som apareyllatz que-us farem dret là on deyam e així com deyam. Per què-us pregam, sènier, que-ns gitez d'aquesta sospita e que prenatz nostre dret; e si fer no o voletz, mal e greu que-ns serà, desexim-nos de vós, que de mal que-us fazam d'aquí enant no-us en siam tengutz. Data a Solsona, en l'endemà de la Asensió, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

ABC

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, viro nobili et dilecto Rogerio Bernardo, comiti Fuxiensi et vicecomiti Castriboni¹ salutem et dileccionem. Vim vestres letres, en les quals nos tramesés a dir que per ço cor en Fferrís de Liçana, procurador de Catalunya, vos avia gitat de pau e de tregua de manament nostre e per què nós avíem fet cridar per nostres viles que-ls nostres hòmens se guardassen de vós e feessen mal a vós e a vostres valedors, que-us en maravelàvets, per ço cor érets aparelat de fer dret là hon degéssets e així com deguéssets, e que ens pregàvets que-us gitàssem d'esta sospita e prengéssim vostre dret, e si fer no o vuliem, mal e greu que-us seria, que-us desixíets de nós, que de mal que ens feéssets no-n fóssets tengut. A les quals letres vos responem.

[...] del bisbe d'Urgell aviets trencades, nós feem manament, usan de nostre ofici, a-N Fferrís e als altres oficials nostres que enantassen contra vós, segons que deguessen² per la forma de la pau e de la treva; e així no-us devets maravelar si usam de ço que devíem, així com seynor deu fer. A açò que-ns pregàvets que-us gitàssem d'açò de sospita, per ço cor érets aparelat de fer dret là on deguéssets e així com degéssets, sapiats que-l gitar de sospita és aquest: que som aparelats e-ns plau de pendre vostre dret així com deyam e de ço que deyam, e de fer-vos dret de vostres clams que ayats de nós. E si dret no volets pendre de nós, prenem vostre desiximent: la qual cosa nos desplaue e aurem enantar contra vós e vostres coses per les dites rahons així com deyam contra aquel qui no' vol pendre nostre dret, e deym-vos que sobre proferta de dret no-ns fassats mal ne a nostres hòmens ne a nostra terra ne atresí dins aquells dies que usatge de Barchinona vol. Datum in Acrimonte, .vi. idus iunii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°.VIII°.

(ACA, reg. 40, f. 121'-122')

37

El vescomte de Cardona, «mal e greu que li és», per imposició del comte de Foix, es desix del rei Pere.

[Castellfullit, 9 juny 1278]

Pridie idus iunii anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo, dominus rex recepit litteras a Raimundo Fulchonis, sub hac forma.

Al molt alt, noble e honrat senyor Pere, per la gràcia de Déu rey d'Aragó, de nós En Ramon Folch, per la gràcia de Déu vescomte de Cardona, salut ab reverència e ab honor. Encara, sènyer, vos pregaríem e-usoplegaríem a la vostra senyuria que vós nos desospitàssets, que no-ns calgués tembre de vós, nós ne la nostra terra, que dit nos ha hom, sènyer, que vós avets feyt cridar per les vostres viles que hom se gart de nós, e tot hom vostre que-ns fasse mal. Per què nos, sènyer, nos maravelam fort, per ço cor nós som aparellats que-us fehéssim dret en tot ço que fer nós deguéssim a coneguda de vostra cort. Encara, senyor, sabem que vós sots justat ab vostres cavalcades e que volets fer mal a nós. Encara, senyor, jassia ço que a nós sia gran cosa la vostra sospita, tot ho sofrírem, e esperàrem la vostra mercé e-l vostre bon cosiment, si no-ns fos per lo comte de Foix, que-ns ha dit e pregat e manat que nós que-us acuyndem. E nós, sènyer, som tan tenguts al comte de

1. *Segueix Castriboni, repetit.*
2. *deguessen, corregit sobre deguéssets.*
3. *no, interlineat.*

Foix, que de negun feyt no li podem fallir ni dir de no. Per què nós, sènyer, mal e greu que-ns és e despagats que-n som, per lo comte de Foix que ho vol, desexim-nos de vós, que de mal que fassam a vostra terra, ne a vostres jens, ne a ren del lur, tenguts no-us siam. E encara, sènyer, per ço com lo comte diu que no volete pendre son dret, que él és aparellat que-us faria dret e tot ço que fer-vos degué. Datum apud Castrumfulitum, .v. idus iunii, anno Domini .M.CC.LXX. octavo¹.

(ACA, reg. 40, f. 124)

38

L'inquisidor Pere de Cadireta s'adreça al comte de Foix per comunicar-li haver sabut que el rei Pere el vol citar a fi que mostri, per ell o pel seu procurador, per quina raó posseeix el vescomtat de Castellbò, després de la sentència contra Arnau de Castellbò i la seva filla. El rei, però, vol, segons es diu, procedir segons ordre de dret. L'inquisidor creu just i útil que el comte, en un negoci tan important, comparegui, personalment o pel seu procurador, el dia assignat.

[Davant Ponts, 10 juny 1278]

Comiti Fuxensi ex parte fratris Petri de Caderita, inquisitoris fratrum Predicatorum. Noveritis me intellexisse per dominum regem Aragonie quod vult vos citare ut ostendatis per vos vel per procuratorem vestrum qua ratione possidetis vicecomitatum Castriboni, post sententiam contra nobiles Arnaldum de Castrobono et filiam eius latam. Non enim vult dominus rex, ut dicitur, in dicto facto procedere, nisi ut postulat ordo iuris, sicut decet regiam equitatem. Credo enim quod iustum et eciam utile erit vobis, ut per vos vel procuratorem vestrum procuretis die vobis, secundum iuris ordine, assignata pro tanto negocio comparere. Datum etc.

(ACA, reg. 40, f. 123)

39

Lletra de Guillem Galceran de Cartellà al rei Pere el Gran deseixint-se d'ell, mal i greu que li sap, i acudant-lo, de manera que no li sigui tingut del mal que faci a la seva terra ni als seus homes.

[11 juny 1278]

XVII. kalendas iulii, anno predicto fuit domino regi presentate littera in hunc modum.

Al molt alt e noble e honrad senior En Pere, per la gràcia de Déu rey d'Aragó, d'En Guillem Galceran de Carteyllà, honor ab reverència en totes coses. Fem-vos saber, senior, que nós som tant tenguts a N Ramon Folc per convinzenes, que no li podem falir de valença; e per ço car él vos ha acuyndat, avem a fer atretal, mal e greu que-ns és. E deseixim-nos de vós e-us acuyndam, que no-us fóssem tengutz de mal que feéssem a la vostra terra ne als vostres hòmens. Feites foren lo disapte depús Cinquagema, anno Domini, .M^o.CC^o.LXX°.VIII°.

(ACA, reg. 22, f. 92')

40

Llista dels feudataris que van acudir al rei, per servir llurs feus, al setge del castell de Ponts.

[Setge del castell de Ponts, 12 juny 1278]

Isti subscripti venerunt ad serviendum feudum, pridie idus iunii, anno Domini .M.CC.LXX.VIII°. in obsidione castri de Ponç.

Raimundus Rufaca venit cum duobus militibus ad serviendum domino regi feudum Tarregue quod tenet, de quo debet facere servicium unius militis et medii.

1. *Segueix la resposta del rei, que no incloem.*

Item Fferrarius de Villafranche, per se et aliis castlanis Villefranche, venit cum uno milite, et eciam pro castlania domini regis.

Item Iacobus de Queralto pro Aycardo de Mur, pro castro de Mur.

Item Arnaldus de Tamarito, pro feudo quod tenet in castro de Tamarit pro domino rege.

Item Arnaldus de Tamarito de Puigdalff, pro feudo quod tenet in castro de Tamarit pro domino rege.

Item Guillelmus de Corbella, pro feudo quod ipse et Geraldus de Comellars tenent pro domino rege in castro de Sa-Sala.

Item Bernardus de Castroepiscopali, pro feudo quod tenet pro domino rege in castro de Cubellis.

Item Poncius Rober pro Bernardono de Scintillis, pro castro de Aranprunyo.

Item pro Raymundo de Montecatheno de Albalato, racione feudorum castrorum de Çaydi, de Capella et de Monesma, venerunt Poncius de Miravayll, Bernardus de Benviure et en Pelarrossa.

Item Arnaldus de Gaver, castlanus de Guardia de Pelosa pro feudo ipsius castri.

Item Guillelmus de Muntanyana, pro feudo castri de Muntanyana.

Item Guillelmus de Cirera, pro feudo de Cervaria, pro quo facit unam cavalleriam.

Item Bernardus de Conesa, pro feudis de Cervaria et de Conesa et de Saveylla, cum duobus militibus, de quibus est unus Bernardus de Montepavone, pro feudo de Conesia.

Item Bernardus de Peramola, pro feudo Tarrege.

Item Guillelmus de Monteserrato, pro feudis de Apierola et de Guardia.

Item Bernardus de Sancto Vincencio servit cum una bestia exercitus, racione decimi de Caritulo, quem tenet pro domino rege.

Item Petrus de Queralto tenet in servicio domini regis tres milites, specialiter pro feudis de Timor, et de Sent Antoli, et de Rochafort.

Item [Arnaldus] de Muntmaneu servit domino regi cum una bestia exercitus quam facere tenetur pro feudo de Muntmaneu.

Item Bernardus de Timor venit pro Guillelmo de Timor servire feudum quod ipse Guillelmo tenet pro domino rege in castro de Ses Piles.

Item Raymundus de Cervaria misit domino regi tres milites ad serviendum sibi pro feudo de Castroasinorum et duos de guerra.

Die lune .xii. kalendas julii, Arnaldus Petri de Agilaniu misit domino regi unum militem ad serviendum sibi feudum castri de Cornudella, quod pro domino rege tenet.

Item Raymundus de Fontova venit cum equo armato ad serviendum feudum castri de Fontova, quod pro domino rege tenet.

Item Bernardus Raymundus de Montesenis venit cum equo armato ad serviendum feudum de Cubells, quod pro domino rege tenet.

(ACA, reg. 22, f. 91^r)

41

Els homes de Ponts fets presoners en la bastida del castell, la llista dels quals és donada a continuació, fan homenatge i fidelitat al rei Pere; de forma que el tindran a ell per senyor i no a cap altre, i com a tal l'atendran. I en la mateixa forma li fan homenatge i fidelitat els homes del terme de Ponts.

[Setge de Ponts, 12 juny 1278]

Die dominica pridie idus iunii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo homines de Ponts infrascripti, qui fuerunt capti in bastida dicti castri, fecerunt homagium et fidelitatem domino regi, ita quod tenerent ipsum et non alium in dominum eorum et quod ei attenderent tanquam domino eorumdem et non alii. Et sub eadem forma fecerunt homagium et fidelitatem homines termini de Pons infrascripti.

Gayllart de Vilamur, Barenguer Savart, Pere Saraynana, Pere Conyl, Pere Bovet, Guillem de Puigredon, Pere de Castelló, Bernat de Geli, Ramon de Serra, Arnau Irimbau, Guillem Irimbau, Bernat Lorenz, Andreu Destruyll, Ff. Cedaçer, Berenguer Deç Puig e Berenguer Deç Puig, Pere Des Mont, Bernat d'Almenar, Guillem Mir, Bernat Fferrer, Arnau Bonet.

(ACA, reg. 22, f. 90)

42

En un procés que ha enantat En Ferrís de Liçana, procurador de Catalunya, En Gilabert de Centelles ha fermat dret per En Gilabert de Narós sobre un plet entre ell i En Berenguer Salfores, i han de comparèixer davant el rei dins els deu dies següents a la ferma.

[Setge de Ponts, 12 juny 1278]

En Guilabert de Senteles à fermat dret per En Guilabert de Narós per .D. morabetins e per l'escrex que-l dit Guilabert de Narós estia a dret sots aquel procés que avia enantat en Fferrís de Liçana, e que aquel procés vayla, axí com deya, sobre el pleyt que és entre él e En Berenguer Salfores e que sian aparegut del dia que esta ferma fo escrita estrò a .X. dies primers vinents davant lo senyor rey. Feyt al setge de Pons, .II. idus juny, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo. Presens En Guilabert de Cruyllès e En Arnau Despeyl e En Bernat de Muntpaó.

(ACA, reg. 40, f. 124^v)

43

El rei Pere mana al seu cavaller Ramon de Molina, sobrejunter i veguer de Ribagorça i de Pallars, que, quan rebi la potestat dels castells que es tenen per ell a la Ribagorça i al Pallars, els restitueixi als castlans i als feudataris que li lliuraran aquella potestat, com l'hagi tinguda durant el temps que prescriu l'Usatge i el costum de Catalunya. I faci públic instrument de les potestats que rebi.

[Setge del castell de Ponts, 13 juny 1278]

Petrus Dei gracia rex Aragonum, dilecto militi suo Raimundo de Molina, superjunterio et vicario Rippecurcie et de Paillars, salutem et dileccionem. Mandamus vobis quatenus, cum receperitis potestatem de castris, que pro nobis tenentur in Rippacurcia et Paillars, restituitis ea castra castlanis et feudatariis qui eam potestatem vobis tradiderunt cum tenueritis ipsas potestates per tempus per quod ipsas tenere debetis de usatico et consuetudine Catalonie. Preterea faciatis fieri publica instrumenta de potestatis quas recipereitis. Datum in obsidione castris de Ponts, idus iunii, anno predicto.

(ACA, reg. 40, f. 123^v)

44

El rei Pere mana a Joan Peris Sabata, veguer de Montblanc i Tàrraga, que s'empari dels feus que Ramon Folc té en el castell, vila i terme de Montblanc, i no els desempari fins a nova ordre.

[Setge del castell de Ponts, 14 juny 1278]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, fideli suo Johanni Petri Çabata, vicario Montisalbi et Tarrege, salutem et dileccionem. Mandamus vobis quatenus emparetis, visis presentibus, loco nostri, feuda et quicquid habet in castro, villa et termino Montisalbi nobilis vir Raimundus Fulconis, et ea emparata tamdiu teneatis donec aliud mandatum habeatis a nobis. Datum in obsidione castris de Ponç, .XVIII°. kalendas iulii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

(ACA, reg. 40, f. 125)

45

Pactes de capitulació del castell de Ponts entre En Guillem Arnau de Castellverdú, En Guillem de Ponts, En Guillem de So, En Pere Bernat d'Asnava, per ells i per N'Ermengol d'Urgell i pels altres que són al castell de Ponts, d'una part, i En Pere de Queralt i Joan Peris Sabata en lloc del rei Pere, de l'altra.

[Ponts, 15 juny 1278]

Aquesta és la manera e les paraules entre En Guillem Arnau de Castilverdú e en Guillem de Pons e En Guillem de Sso e En Pere Bernat de Asnava, per éls e per N'Ermengol e per los altres qui són el castel de Pons, de la una part, e En Pere de Queralt e Johan Pèriz Zabata en loc del senyor rey, de l'altra. Primerament éls liuren al senyor rey lo castel de Pons, salv a N'Ermengol en aquel tot via son dret. Liuren-li atressí n'Ermengol en aquesta manera, que sia salv e segur en sa perssona e, per neguna demanda, sa persona no prena mal, e que sia en poder del senyor rey, e estia tro que ls feyts de què són guerres e enantaments entre l senyor rey e ls richshòmens sien pacificats. E ladoncs que N'Ermengol, salv e segur, puscha exir de poder del senyor rey e anar honsevula, axí que sa persona no sia embargada per res. E entretant que de son poder no s partescha. E encara que tota l'altra terra e locs de N'Ermengol sien saus e segurs, ab què dan no n'isca al senyor rey ne a sa terra, los hòmens, emperò, dels logars de N'Ermengol fahens dret. Item en Guillem Arnau de Castilverdú se met en poder del senyor rey ab aquels de sa companya per fer dret e per trencament de pau e de treva. Exceptat que l senyor rey no l puscha retenir ni demanar res per l'acuyndament que l comte de Foix féu al senyor rey. Encara, que no puscha ren demanar a él ne a aquels de sa companya qui ab él són en lo castel de Ponz e foren ab él a la mala feta del bisbe d'Urgel, sinó per la part de si e d'aquels en què fossen tenguts per pau e per treva. Emperò cascun d'aquels qui són el castel ab él qui a la dita mala feyta no eren de sa companya fermen per si segons la forma de la pau e de la treva. E sia en volentat d'En Guillem Arnau après la dita ferma, si él vol romanir en poder del senyor rey per fer d'allò dret, per si e per aquels de sa companya. Esters tota via que l comte de Foix volgués fermar per éls per esta rahó, no n fossen éls obligats, ans él e éls ne fossen solts. Encara que el dit Guillem Arnau, faent dret al bisbe, en poder del senyor rey, no sia tengut fer dret en poder d'aquel bisbe, sinó de coses que pertanyen a Església. E, pus lo dit Guillem Arnau ferm per pau e per treva, sagons que dit és. E sia aparelat de fer-hi so que deya a coneguda de la cort que l senyor rey aya citat lo bisbe a pendre d'allò dret dins .x. dies. Esters tota via que l dit Guillem Arnau fermàs en poder del senyor rey, sobre allò ab penyores tinent a coneguda de la cort per si e per los altres de qui s seria obligat, que él fos absolt d'exir de poder del senyor rey. Item En Guillem de Ponz se met en poder del senyor rey per fer dret en son poder a coneguda de sa cort e ferma atressí per pau e per treva per tots aquels de sa companya en obligació de totz sos béns en aquesta manera, que com En Dalmau de Montsonís per si e per sos fills e los altres de sa companya agen fermat a coneguda de la cort, la ferma de sos béns fos absoluta. Los hòmens de Pons qui són al castel pusquen-se'n anar ho romanir axí com los altres. Açò fo feyt e atorgat per lo senyor rey e per los altres, dimarts, .xviii. kalendas iulii, anno Domini .m°.cc.lxx°. octavo.

Lo capítol qui parla d'En Guillem de Ponz en lo scrit damunt dit, partit per Arnau Bort, atorga lo senyor rey e En Guillem de Ponz, en presència d'En Guillem Ramon de Muncada e d'En Berenguer de Puigvert e de molts d'altres. E aquel Guillem de Ponz ho ferma per sa persona.

En presència dels damunt dits, lo senyor rey e En Guillem Arnau de Castilverdú atorgaren l'escrit, partit per A.B.C. e segelat, de la ferma que aquel Guillem Arnau féu e de la obligació de sa persona en poder del senyor rey.

Ista fuerunt firmata in Ponz, die mercurii, septimo decimo kalendas iulii, anno Domini, .m°.cc°.lxx°. octavo.

(ACA, reg. 22, f. 93)

En presència de diversos nobles i de l'escrivà del rei Pere, Guillem Marquès, compareix Guillem Arnau de Castilverdú a fermar pau i treva per Guillem de So, Pere Bernat d'Asnava, Gauter Desfossar, Jordà de Merlat, Hug de Roca, Arnau Sa-Guàrdia, per raó de les malifetes perpetrades al bisbe i església d'Urgell. I com que no pogué fermar per les penyores tingudes segons la tenor de l'instrument de pau i treva, obligà la seva persona i tots els seus béns i es posà en poder del rei fins que el rei i el bisbe i tots els querellants es consideressin satisfets.

[Castell de Ponts, 15 juny 1278]

Die mercurii que fuit .xvii. kalendas iulii, anno Domini .m°.cc°.lxx°.viii°. in presencia Guillelmi Raymundi de Montecatheno et Poncii de Ribellis et Johannis Petri Çabata et mei Petri Marchesii, scriptoris domini regis, et plurium aliorum, Guillelmus Arnaldus de Castilverdu pro pace et treugua firmavit pro Guillelmo de Ço, Petro Bernardi Desnava, Gauterio Desfossar, Iordano de Merlat, Hugone de Rocha, Arnaldo de Guardia, racione maleficiozum per eos illatorum episcopo et Ecclesie Urgellensi, et quare firmare non po-

terat pro pignora tenencia secundum quod tenetur iuxta tenorem instrumenti pacis et treugue, obligavit personam suam et omnia bona sua, et possuit se in posse domini regis, donec eidem domino regi ac eidem episcopo et Ecclesie Urgellensi et aliis querelantibus, racione ipsius episcopi, ab ipso Guillelmo Arnaldi et aliis predictis, iuxta tenorem dicte pacis et treugue fuerit integre satisfactum. Actum est in castro de Pons, die et anno prefixo.

(ACA, reg. 22, f. 92^v)

47

El rei Pere acusa rebut de la carta anterior a Guillem Galceran de Cartellà i li respon que ell ha estat sempre, i encara ho és, aparellat de fer dret a En Ramon Folc i també a prendre dret d'ell, i ara és aparellat a fer dret a Guillem Galceran i a fer dret a tots dos i a prendre'l. I, si no vol prendre dret d'ell, el rei pren els seus acuin-daments i haurà d'actuar contra ell i les seves coses. I l'amonesta que no faci mal a res del rei dins els dies assenyalats per l'Usatge de Barcelona.

[Terme de Biosca, 15 juny 1278]

ABC

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, nobili et dilecto Guillelmo Galcerandi de Cartiliano, salutem et dileccionem. Vim vestres lettres, en les quals ere contengut que, per ço com sots tan tenguts a·N Ramon Folc per covenenza, que no li podets falir de valenza, e per ço com él nos havia acuyndats, havets a fer atretal, mal e greu que·us era, e desixiets-vos de nós, e nos acuyndats que no·ns fóssets tengut de mal que feéssets a la nostra terra ne als nostres hòmens. A les quals lettres nós responem que nós tota via som estats aparellats de fer dret a·N Ramon Folc, e de pendre dret atressí d'él, e adés som aparellats de fer dret a vós e a él e de prendre'l. E, si vós dret no volets pendre de nós, prenem vestres acuyndaments, ço que·ns desplau, e havem a enantar contra vós e vestres coses, axí com contra aquel qui no vol pendre nostre dret. E amonestam-vos e·us deym que no façats mal a res del nostre ne de nostra terra dins los dies que usatge de Barcelona verde·u. Datum in termino de Bioscha, .XVII°. kalendas iulii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°.VIII°.

Aquesta portà Johan Perez de Casees.

(ACA, reg. 22, f. 92^v)

48

El rei Pere escriu a Pere Guillem Sa-Cirera comunicant-li que ha rebut moltes queixes sobre les injúries i malefícis exercits per ell contra el rei i la seva terra; per què li mana que, tant per trencament de pau i treva com per altres planys que ell i homes seus tenen contra ell, comparegui al seu davant el dia d'avui; en cas contrari, sàpiga per cert que procedirà contra ell i els seus béns.

[Davant el castell de Biosca, 16 juny 1278]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, dilecto Petro Guillelmi Ça-Cirera, salutem et dileccionem. Noveritis quod multi conquesti sunt nobis super pluribus iniuriis et maleficiis per vos illatis nobis et terre nostre. Quare vobis dicimus et mandamus quatenus, tam pro fraccione pacis et treuge quam super aliis querimoniis quas nos et homines nostri contra vos habemus, compareatis coram nobis hodierna die iovis, alias sciatis pro certo quod nos procederemus contra vos et bona vestra taliter quod dampnum inde habebitis et gravamen. Datum ante castrum de Biosca, .XVI. kalendas iulii, anno predicto.

(ACA, reg. 40, f. 126)

49

Lletra inacabada del rei Pere a Galceran de Sales per la qual venim en coneixement que el monarca li havia manat d'acudir al seu servei pel feu de Besalú, i En Sales li havia significat que ell no tenia aquell feu, sinó que el tenia Guillem de Cartellà, però que ell estava disposat, si el rei ho volia, a acudir al seu servei. I el rei li respon que els seus escrivans trobaren que, segons els registres i segons el servei prestat pel feu, li feren carta d'aquell feu... La lletra del rei no fineix, ni porta data; però pel document que donem a continuació, veiem la solució de l'error.

[Sense data :¿Ivorra, 20 o 21 juny 1278?]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, dilecto suo Gaucerando de Salis, salutem et dileccionem. Vestras recepimus litteras in quibus nobis significastis quod nos mandaveramus vobis, per litteras, quod veniatis nobis servire feudum quod pro nobis tenetis, et vos non tenebatis pro nobis, ut nobis significastis, aliquod feudum, quare feudum Bisuldoni, quem credebamus vos tenere, tenet Arnaldus Guillelmi de Cartiliano. Set si nos vellemus eratis paratus quod prepararetis vos et veneritis in servicium nostrum. Ad que vobis respondemus quod scriptores, sicut invenerunt in registris et sicut dictum feudum consuevit peti et serviri, fecerunt vobis cartam de ipso feudo...

(ACA, reg. 40, f. 128)

50

El rei Pere escriu a Arnau Guillem de Cartellà, comunicant-li que, havent advertit Galceran de Sales que anés a servir-lo pel feu de Besalú, i havent-li el dit Galceran respost que el dit feu el tenia Arnau Guillem de Cartellà, ara s'adreça a ell, manant-li que vagi a servir-lo pel dit feu i pels altres que té per ell, tot estranyant-se que hagi trigat tant de temps a fer-ho.

[Ivorra, 21 juny 1278]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, viro nobili et dilecto Arnaldo Guillelmi de Cartiliano, salutem et dileccionem. Cum pro feudo quod pro nobis tenetur apud Bisuldonum, moneremus per literas nostras Gaucerandum de Salis et ipse nobis responderit per literas suas quod vos tenetis dictum feudum, mandamus vobis quatenus ipsum feudum et alia que, pro nobis, tenetis, veniatis servire nobis prout mandavimus vobis per literas nostras. Et miramur quia tam diu distulistis servire nobis ipsa feuda. Datum apud Ivorram, .XI. kalendas iulii, anno Domini .M°.CC.LXX. octavo.

(ACA, reg. 40, f. 128)

51

El rei Pere ordena a Joan Peris Sabata, veguer de Montblanc i Tàrrega que s'empari de tots els feus de la seva vegueria pels quals no ha estat fet el servei corresponent, i que, per aquesta raó de defecte de servei, els tingui emparats fins a nova ordre.

Lletra en el mateix sentit a Arnau de Calaf, pels feus de la batllia d'Urgell.

[Ivorra, 21 juny 1278]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, fideli suo Iohanni Petri Çabata, vicario Montisalbi et Tarrege, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus, visis presentibus, emparetis omnia feuda que pro nobis tenetur in dicta vicaria vestra, de quibus nobis non fuit modo factum servicium, et ea racione defectus servicii emparata tamdiu teneatis donec a nobis super hoc mandatum aliud habueritis. Datum in Ivorra, .XI. kalendas iulii, anno Domini .M°.CC°.LXX°. octavo.

Similis fuit missa Arnaldo de Calaff de feudis baiulie Urgelli.

(ACA, reg. 40, f. 128)

52

El rei Pere mana al veguer i al batlle de Copons que, a tots els cavallers tenint feus en els castells de Veciana, de Montfalcó, d'Argençola i d'altres llocs de la vegueria de Copons, els embarquin els feus que tenen pel rei i no els els tornin fins a nova ordre: és a saber, aquells qui no serveixen els dits feus i són en guerra amb el rei.

[Calaf, 25 juny 1278]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, fidelibus suis vicario et baiulo de Coponibus, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus emparetis, visis presentibus, omnibus militibus tenentibus feuda pro nobis in castris de Veciana et de Muntfalco et de Argensola et aliorum locorum vicarie de Coponibus, illis, scilicet, qui nobis non serviunt ipsa feuda et qui sunt contra nos in presenti guerra, ipsa feuda que pro nobis tenent et ipsa tam diu emparata teneatis donec a nobis mandatum aliud habeatis. Datum apud Calaf, .VII. kalendas iulii, anno Domini, .M^o.CC^o.LXX°.VIII°.

(ACA, reg. 40, f. 130^v)

53

El rei Pere escriu al veguer i batlle de Copons ordenant-los que respectin les coses de les mullers i fills dels cavallers que es troben en guerra amb ell, car no seria just que participessin en la culpa del marit, si realment no hi han participat. Esmenta el cas de la muller i fills de Berenguer de Tàrraga i de Berenguer d'Urban; però el fa extensiu a tots els altres.

[Calaf, 25 juny 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fidelibus suis vicario et baiulo de Coponibus, salutem et gratiam. Intelleximus quod Berengarius d'Urban, qui contra nos est in guerra, tenet in villa nostra de Coponibus uxorem suam et filios, similiter Berengarius de Tarrega, qui est contra nos in guerra, tenet uxorem suam et familiam apud Vicianam. Quare mandamus vobis quatenus quemcumque inveneritis eciam de dictis militibus qui contra nos sunt, emparetis, visis presentibus, et tam diu emparata teneatis donec a nobis aliud habeatis mandatum. Set quia racione culpe mariti, uxor aut filii vel familia dampnificari non debeant nisi ipse participes fuerint in dicta culpa, volumus quod res que sunt uxorum vel filiorum dictorum militum, et vobis constiterit pro certo, non emparetis eis vel impediatis nisi pro defectu servicii vel alia iusta causa. Volumus preterea quod uxores et filios ac familiam eorum expellatis de locis nostris ne significant arditum nostrum vel negocia inimicis nostris. Datum apud Calaf, .VII. kalendas iulii, anno quo supra.

(ACA, reg. 40, f. 130)

54

El rei Pere comunica als prohoms de les diverses municipalitats catalanes que el noble Ramon Folc de Cardona, per ell i per tots aquells que intervingueren en la invasió de Vilafranca, ha fermat per trencament de la pau i treva; de manera que no han de fer mal al dit noble, ni als seus béns a partir del dimecres al matí, ni cal que se'n guardin. En canvi, cal que es guardin del comte de Foix, Ponç Sa-Guàrdia, Arnau de Cortsaví i Ramon Roger, que són en guerra amb ell.

[Enfesta, 28 juny 1278]

Petrus, Dei gracia, rex Aragonum, fidelibus suis probis hominibus et universitati Barchinone, salutem et gratiam. Noveritis quod nobilis Raymundus Fulchonis, pro se et omnibus illis qui cum eo interfuerunt invasione hominum Villefranche et dampno dato eisdem, firmavit pro fraccione pacis et treuge in posse Bernardi Martini, vicarii Villefranche, racione dicte invasionis et dampni dati et aliarum petitionum factarum sive faciendarum contra ipsum, racione pacis et treuge a tempore dicte invasionis citra. Quare mandamus vobis quatenus dicto nobili vel familie sue an bonis eorum nullum malum vel dampnum faciatis a die mercurii crastinum que erit tercio kalendas iulii in antea. Nec post diem predictam, racione ipsorum, oportet vos timere

nec bona vestra custodire. Custodiatis vos pretere a comite Fuixense, Poncio de Guardia, Arnaldo de Corçavino et Raimundo Rogerii qui nobiscum sunt in guerra. Datum apud Enfestam, .iiii. kalendas iulii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

Gerunde, Bisulduni, Campi-rotundi, Figueriis, Minorise, Sancti Petri d'Or, Modialiani, Calidarum, Villefranche, Apiarie, Montisalbi, Agualade, Cervarie, Otine, Prats, Tarrege, vicario Ausonensi, vicario Terrachone et Campi, Acrimonti, Lineolis, Belveher, Muntisroig, Balaguer, Casteilo, Camarasa, Cubels, Muntgay, Leyda, Cabra, Fores, Ça-Real, Conesa.

(ACA, reg. 40, f. 131°)

55

El rei Pere dóna ordre a Ferrer Mallol, veguer de Barcelona, de no compel·lir el seu amat cavaller Simó Desllor, que ara es troba al seu servei, a pagar els seus deutes, mentre el dit servei duri; com tampoc no hi ha d'obligar els deutors i fidejussors que s'hagin obligat a pagar-los per ell.

[Enfesta, 28 juny 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fideli suo Ferrario Mayol, vicario Barchinone, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus non compellatis dilectum militem nostrum Simonem de Lauro, qui nunc est in nostro servicio, vel debitores et fideiussores pro ipso in debitis obligatos, ad solvendum aliqua debita que idem Simon debeat aliquibus personis, dum ipse Simon fuerit in nostro servicio antedicto. Datum apud Enfestam, .iiii. kalendas iulii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

(ACA, reg. 40, f. 131)

56

El rei Pere comunica als prohoms i a tota la universitat de Vic que, com sigui que ara procedeix amb les seves hosts contra alguns que fan mal a la seva terra, els mana que immediatament s'aparellin amb armes i vitualles, de manera que dins quatre dies siguin amb ell onsevulla que es trobi; altrament, els cavallers que manquin seran castigats amb pena de sis-cents sous i els peons amb pena de tres-cents.

[Berga, 1 juliol 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fidelibus suis probis hominibus et toti universitati Vicensi, salutem et gratiam. Cum nos, cum exercitibus nostris, procedamus contra quosdam, iusticia mediante, qui nobis et terre nostre iniuriaverunt, mandamus et dicimus vobis quatenus incontinenti paretis vos, cum victualibus, armis, ita quod infra quatuor dies sequentes sitis nobiscum ubicumque fuerimus, alias a remanentibus equitibus de vobis penam sexcentorum solidorum habebimus et a peditibus trecentos solidos absque aliquo remedio. Nos autem mitimus vobis propter hoc Petrum de Insa, hominem nostrum, qui vos inde compellat. Datum in Berga, kalendas iulii, anno quo supra.

(ACA, reg. 40, f. 132)

57

El rei Pere mana a Joan Peris Sabata, veguer de Montblanc i de Tàrraga, que desempari a Ramon Folc de Cardona el feu de Montblanc, que li havia fet emparar de forma que resti salvat el dret que el rei hi té, tant per raó de defecte de servei com per altra raó.

[Berga, 2 juliol 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fideli suo Johanni Petri Çabata, vicario Montisalbi et Tarrege, salutem et gratiam. Noveritis quod, ad preces nobilis Raymundi Fulconis et manumissorum nobilis Raymundi de Cardona, quondam, mandavimus desemparari feudum de Montealbo, quod eidem nobili feceramus emparari, ita quod sit nobis salvum ius quod habeamus in dicto feudo, tam racione defectus servicii quam aliqua

racione. Quare mandamus vobis quatenus, visis presentibus, desemparetis eidem nobili dictum feudum cum toto eo quod inde percepistis a tempore emparamenti citra. Faciatis tamen fieri instrumentum publicum protestacionis quod nos salvamus nobis quicquid iuris nos habeamus in ipso feudo racione dicti defectus servicii vel qualibet racione. Datum apud Bergam, .vi. nonas iulii, anno quo supra.

Ultra cartam ipsam protestatus fuit dominus rex illud idem in presencia comitis Palariensis, Guillelmi de Castroaulino, prepositi Celsonensis et plurium aliorum, scilicet quod saluum esset ius eidem domino regi, tam racione defectus servicii quam alia racione.

(ACA, reg. 40, f. 132^v)

58

El rei Pere escriu a Guillem Ramon de Josa: ha sabut pel seu clergue que ell voldria saber si el rei es proposa de fer-li mal o no, ja que ell havia tingut voluntat de fer-li'n. I li respon que, essent com és home seu, i no s'han deseixit l'un de l'altre, el rei no té intenció de fer-li guerra. Però, com que és de la companyia del comte de Foix, i ha trencat la pau i treva, i ha fet mal al bisbe d'Urgell, i s'ha apoderat del bovatge del rei, ha de procedir contra ell, llevat que comparegui davant seu per fermar dret.

[Tuixén, 3 juliol 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, nobili et dilecto Guillelmo Raimundi de Josa, salutem et dileccionem. Noveritis nos udisse quemdam clericum vestrum qui dixit nobis quod certificaremus vos si proponebamus vobis facere malum an non, cum haberetis voluntatem nobis faciendi malum. Unde sciatis quia eo quia vos estis homo noster et nec desexistis vos de nobis nec nos de vobis vel rebus vestris, non intendimus vobis malum facere per modum guerre. Verum cum nos habeamus procedere contra comitem Fuxensem et valitiores suos qui interfuerunt dampnis et malefictis illatis episcopo Urgellensi racione fraccionis pacis et treuge et didiscerimus vos esse de familia dicti comitis, et interfuisse aliquibus de maleficiis supradictis, et quia collegistis bovaticum quod nobis pertinet in aliquibus locis episcopatus Urgelli et quasdam iniuras per vos illatas nobis et terre nostre, oportet nos contra vos et bona vestra procedere, iusticia mediante, iuxta formam pacis et treuge et usaticos Barchinone. Verumtamen, si vos comparueritis coram nobis paratus firmare et facere ius super predictis, vel miterere procuratorem ydoneum super hiis in quibus procuracionem recipere debeamus, nos desistemus vobis malum facere ac procedere contra vos et bona vestra. Datum apud Tuixen, .v. nonas iulii, anno Domini .m^o.CC.LXX. octavo.

(ACA, reg. 40, f. 132^v-133^v)

59

El rei Pere anuncia a Camí de Peramola, veguer de Tarragona i el Camp, que Berenguer d'Entença, per raó dels danys que ha inferit a homes seus i del venerable arquebisbe de Tarragona, ha fermat per pau i treva en poder del rei que farà dret i procedirà sobre els danys predits segons la forma de pau i treva per tres-cents auris i escaig.

[Tuixén, 4 juliol 1278]

Petrus etc., fideli suo Camino de Peramola, vicario Terrachone et Campi, salutem et gratiam. Sciatis quod nobilis vir Barenarius de Entença, racione iniuriarum illatarum per homines suos nobis nec hominibus nostris et venerabilis archiepiscopi Terrachone, firmavit pro pace et treuga in posse nostro facere ius et procedere super predictis secundum formam pacis et treuge pro trescentis aureis et augmento. Quare mandamus vobis quatenus restituatis eidem, visis presentibus, potestates castrorum de Mora et de Teviça, quas tenetis et cepistis pro nobis. Datum apud Tuxen, .iiii. nonas iulii, anno predicto.

(ACA, 40, f. 134)

60

El rei Pere escriu a Guillem Ramon de Josa: Galceran de Pinós de part seva li ha dit que ell no té intenció de fer-li mal, ni a ell ni als seus homes ni als seus béns. Però, com que sovint homes de les companyies del rei passen per les terres del dit baró, li demana que el certifiqui per lletra si ell, o alguna cosa seva han de témer res dels seus homes i valedors. El rei demana també a Guillem Ramon que li enviï un home seu, que esti-qui on el rei li dirà, a fi que eviti cap mal perpetrat pels contraris. El rei, de la seva banda, no pensa fer cap mal, per manera de guerra, a Guillem Ramon, mentre no li ho signifiqui.

[Davant Castellciutat, 6 juliol 1278]

Petrus etc., nobili et dilecto Guillelmo Raimundi de Josa, salutem et dileccionem. Nobilis Gaucerandus de Pinos dixit nobis ex parte vestra quod vos non proponebatis nobis seu hominibus an bonis nostris vel eorum, malum facere neque dampnum. Unde cum frequenter familiam transmittamus per terminos locorum vestrorum, rogamus vos quatenus, visis presentibus, certificetis nos per literas vestras si de vobis vel locis et hominibus an valitoribus vestris timere oportet nos vel aliquid de nostro; mitatis eciam nobis incontinenti aliquem hominem vestrum qui stet ubi nos sibi dicemus eo ut de locis vestris malum non possit inferri familie quam mitemus. Nos autem vobis seu hominibus an bonis vestris malum aliquod facere non intendimus neque dampnum per modum guerre donec illud vobis significavissimus, nec licet eiectus fueritis de pace et treuga, pro eo quia estis homo noster malum aliquod vobis non faceremus ad presens. Datum ante castrum de Ciutat, .II. nonas iulii, anno predicto.

(ACA, reg. 40, f. 133^v)

61

El rei Pere ordena als homes de la vall de la Noguera que portin a ell i a la seva host, salvats i segurs, tanta vianda per a vendre com puguin, això és, pa, vi, carn i civada, sens falla, car, altrament, no podria contenir la seva host, ni evitar que no s'ho prenguessin.

[Davant Castellciutat, 6 juliol 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fidelibus suis hominibus vallis de Noera, salutem et gratiam. Dejm e manam-vos que aportets a vendre a nós e a nostra host vianda, salvus e segurs, aytanta com pugats, so és a saber: pan, vin, carn e civada. E en açò no aya failla. En altra manera fem-vos saber que nós no puriem tenir ni capdelar nostres osts que no se'n prengessen. Datum ante Castrum de Ciutat, .II. nonas iulii, anno Domini. .M.CC.LXX.VIII.

(ACA, reg. 40, f. 133)

62

El rei Pere escriu a Ramon Folc, vescomte de Cardona: ha sabut que no ha restituit ni alliberat Guillem Febrer de Cervera ni Guillem de Biosca, presos pels homes del dit vescomte, ensems amb un mul i un ase i altres coses estant sota la treva entre el rei i el vescomte. Li mana, doncs, l'alliberament i la restitució d'homes, bèsties i coses.

[Al volt de Castellciutat, 6 juliol 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, viro nobili et dilecto Raymundo Fulchonis, vicecomiti Cardone, salutem et dileccionem. Intelleximus quod vos nondum restituistis seu absolvistis Guillelmum Febrerii de Cervaria, qui, durante treuga inter nos et vos, fuit captus in termino Cervarie per homines seu valitores vestros, et Guillelmum de Bioscha, qui eodem modo fuit captus in camino publico quod est in plano de sa Manresana, et quemdam mulum et unum asinum hominum de Cervaria, qui, sub dicta treuga, capti fuerunt in termino de Emfesta, nec eciam alios homines, animalia seu res qui et que capti fuerunt, sub dicta treuga, per homines seu valitores vestros. Que omnia restitui et absolvi tenemini et debetis secundum eciam quod conductum fuit inter nos et vos. Quare mirantes valde de vobis, quia predicta non restituistis nec absolvistis, rogamus vos quatenus, visis presentibus, absolvatis et absolvi faciatis predictos Guillelmum

Februarii et Guillelmum de Bioscha, et predictum mulum et asinum et eciam omnes alios homines, animalia et res qui et que, sub dicta treuga, capti fuerunt et detenti. Datum circa castrum de Ciutat, pridie nonas iulii, anno predicto.

(ACA, reg. 40, f. 133^v)

63

El rei Pere escriu al batlle, cúria i proboms de Lleida i dels llocs que són indicats a continuació del document, comunicant-los que es troba amb el seu exèrcit a l'Urgellet i que, necessitant abundosos queviures, els mana que n'apleguin en quantitat al castell de Ponts, a fi que els homes que enviarà per tal de recollir-los puguin trobar-ne en quantitat per a comprar i per a vendre.

[Davant Castellciutat, 7 juliol 1278]

Petrus etc., fidelibus suis baiulo, curie et probis hominibus Ilerde, salutem et gratiam. Cum nos simus in Urgelto cum exercitibus nostris et nos et ipsi exercitus habeamus opus victualibus, mandamus vobis quatenus festinanter mitatis seu aportetis et aportari faciatis apud castrum de Pontibus victualia quantumcumque poteritis, scilicet panes coctos, triticum, farinam, vinum, cibatum, carnes et omnia alia victualia, quantumcumque poteritis, ita quod homines nostri et dictorum exercituum, quos mitemus pro emendis dictis victualibus, inveniant in dicto castro de Pons habundanter empcionem et vendicionem de eisdem. Datum apud Castrum de Ciutat, nonas iulii, anno quo supra.

Similis Cervarie. Similis a Lineola. Similis a Balaguer. Similis a Tarrega. Similis a Casteylo. Similis a Camarasa. Similis a Almenar. Similis a Vilagrassa. Similis a Agremont.

(ACA, reg. 40, f. 133^v)

64

El rei Pere escriu a Guillem Ramon de Josa: ha vist les seves lletres, en resposta a aquelles en què ell li significava que no tenia propòsit de fer mal ni a ell ni als seus homes. Però els homes del rei han de témer que travessant les terres del dit Guillem Ramon no siguin atacats, tant més que aquell declara que no pot prohibir als enemics del rei el pas per les seves terres. El rei es declara satisfet, mentre el de Josa li certifiqui per lletres seves si el rei ha de témer alguna cosa dels llocs d'aquell. Quant a la pretensió que el rei li torni els homes presos a Adraén i a Bastida, el rei diu que no s'hi creu obligat, perquè aquells llocs no són del dit baró, sinó del comte de Foix. Està, però, disposat a fer allò que li pertoqui.

[Davant Castellciutat, 7 juliol 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, viro nobili et dilecto Guillelmo Raymundo de Josa, salutem et dilectionem. Vidimus literas vestras responsales ad eas que vobis scripseramus, in quibus nobis significastis quod non habetis propositum neque voluntatem faciendi nobis seu hominibus nostris nullum malum nec nos vel homines nostri oportet timere de vobis seu hominibus vestris eundo, redeundo ac transeundo per loca vestra, tamen prohibere non possetis quoniam inimici nostri possent nobis seu hominibus nostris malum facere per terram vestram. Unde, intellectis hiis et aliis contentis in vestris literis, ea vobis regraciamur; nam suficit istud nobis dum nos certos faciatis per literas vestras, si de locis vestris malum nos timere oportet. Quare vos rogamus quatenus istud nobis significetis incontinenti si de locis vestris nobis seu hominibus nostris exiet malum. Ad alium autem de quo nos rogabatis quod absolveremus homines quos ceperamus in Adreyn et Bastida ac restitueremus et vobis emendaremus malum quod feceramus in eisdem locis, sciatis quod quando malum fecimus in dictis locis, vobis non credidimus malum fecisse, set nobili comiti Fuixensi, contra quem et bona sua procedimus, iusticia mediante. Nam licet redditus eorumdem locorum reciperitis, proprietates tamen eo-

1. *Interpretem com a vel l'abreviatura de nobis que figura al ms.*

rumdem locorum pertinet ad comitem supradictum et non videtur nobis vobis inde teneri. Verum si vobis videtur quod vobis in aliquo teneamur, parati sumus facere super eo plano modo quicquid inde facere vobis debeamus. Datum ante Castrum de Ciutat, nonas iulii anno predicto.

(ACA, reg. 40, f. 134)

65

El rei Pere, en resposta a Ramon de Molina, veguer de Ribagorça i de Pallars i paer de Sobrarb, li diu que el comte de Pallars no és en guerra amb ell ni creu que sigui contra ell, de manera que no vol que li faci cap mal ni a ell ni als seus béns; ni cal que li retingui més d'allò que deu el castell d'Olp. Respecte al fet de Guillem de Bellera, li respon que li plau molt que aquest li faci valença contra el comte de Foix i els seus valedors i que l'acundi per ell, majorment que ara li interessa molt que els camins del Pallars fins a ell siguin oberts i segurs, de forma que puguin arribar-li virtualles abundoses del Pallars i de les terres del dit Guillem.

[Davant Castellciutat, 8 juliol 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, dilecto militi suo Raymundo de Molina, vicario Ripecurcie et de Pallars et paciario de Sobrarb, salutem et dileccionem. Vestras recepimus litteras, quibus intellectis, vobis respondemus quod comes Pallariensis non est nobiscum in guerra nec credimus quod sit contra nos, potius ratione nisi mores quam amores, et ideo nolumus quod faciatis sibi malum aut rebus suis nec oportet vos retinere ultra quam debeatis potestatem castri de Olpi ratione dicti comitis, set restituatis eam, cum eam retinueritis per dies per quos ipsam tenere debetis. Ad factum Guillelmi de Bellera, vobis respondemus quod placet nobis multum quod ipse valeat nobis contra comitem Foxensem et valitores suos et quod acuydet ipsum pro nobis, et maius servicium quod ipse nobis ad presens potest facere quod itinera de Pallars usque ad nos sint aperta et segura, ita quod multa victualia de Pallars et de terra dicti Guillelmi possint venire ad locum ubi sumus, scilicet in Urgelleto, ubi habemus opus valde victualibus; et, si dictus Guillelmus acundaverit pro nobis, procuratis quod de Pallars et de terra dicti Guillelmi et aliis partibus veniant ad vendendum multa victualia ad nos et exercitus nostros. Et de hiis loquemini cum dicto Guillelmo. Preterea cum nos citaverimus dictum Guillelmum quod veniat ad nos et firmet ius in posse nostro pro pace et treugua, volumus quod vos recipiatis dictam firmam ab eo secundum formam pacis et treugue et tornet in posse nostro pignora tenencia, mobilia pro aliqua quantitate morabetinorum et augmento, et post ea, si ipse voluerit, detis eidem dicta pignora ad caplevandum cum ydoneis caplevatoribus, quoniam ita continetur in instrumento pacis et treugue, et cum firmaverit in posse vestro, non oportet ipsum venire ad nos ratione dicte citacionis. Immo volumus quod, cum firmaverit, cum omnibus hominibus vestre vicarie deffendatis dictum Guillelmum et omnia bona sua et terram suam. Datum ante castrum de Ciutat, .viii°. idus iulii, anno Domini .M°.CC°.LXX°.viii°.

(ACA, reg. 40, f. 134')

66

El rei Pere amonesta el comte Arnau Roger de Pallars, perquè ha sabut que inquieta i fa petició a alguns homes de Berga, per tal com acudiren en auxili del bisbe d'Urgell. Si el fet és cert, el rei se n'admira, car és lícit als seus homes d'ajudar aquells qui el rei ajuda. Li mana, doncs, de desistir de la petició i de restituir allò que n'hagi rebut o de què s'hagi emparat.

[Davant Castellciutat, 10 juliol 1278]

Petrus etc. Nobili et dilecto Arnaldo Rogerii, comiti Pallariensi, salutem et dileccionem. Intelleximus quod vos inquietatis et petitionem facitis [ali]quibus hominibus de Berga pro eo quod venerant in auxilium venerabilis episcopi Urgellensis, de quo miramur, si ita est, cum licitum sit hominibus nostris, iuvare illos quos nos decet iuvare, iusticia mediante. Quare mandamus vobis quatenus, visis presentibus, desistatis a petitione predicta et, si quid inde recepistis ab eis vel emparastis, illud restituatis eis incontinenti ac absolvatis siquos fideiosores recepistis ab eis. Datum loco, die et anno quo supra.

(ACA, reg. 40, f. 135)

67

El rei Pere ha demanat als homes de Vilafranca, l'Arboç i Cubells que la meitat d'ells acudin al seu exèrcit a fi que el serveixin tant com l'havien servit els altres homes dels dits llocs; però li ha estat suplicat per part dels qui han restat com per part dels qui són amb ell que els faci la gràcia que no hagin de venir i ells li donaran la suma de 4.000 sous. El rei ha acceptat, i mana a Bernat Martí, veguer de Vilafranca que els cobri i els hi envii.

[Davant Castellciutat, 11 juliol 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fideli suo Bernardo Martini, vicario Villefranche, vel eius locumtenenti, salutem et gratiam. Noveritis quod cum nos nunc petierimus venire ad exercitum nostrum medietatem hominum Villefranche, et de Arbussio, et de Cubellis, qui nos servirent quantum alii homines dictorum locorum qui nobiscum erant servierunt, ex parte illorum qui remanserunt et istorum qui nobiscum sunt, fuit nobis supplicatum ut gratiam faceremus eisdem, ita quod non tenentur venire ad exercitum supradictum et darent nobis quatuor mille solidorum. Unde nos, propter multa dampna, que ipsi sustinere habuerint, concessimus eisdem istud. Quare mandamus vobis quatenus, visis presentibus, eligatis quatuor probos homines uniuscuiusque predictorum locorum ex illis scilicet, qui nobiscum erant et steterunt, qui tatxent dicta quatuor milia solidorum per homines supradictos et eos homines et bona eorum incontinenti compellatis ad solvendum vobis loco nostri denarios supradictos, quos nobis mitatis sine dilacione, cum racione expensarum quas nos decet facere denarios necessarios habeamus. Datum ante Castrum de Ciutat, .v^o. idus iulii, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

(ACA, reg. 40, f. 135^v)

68

El rei Pere s'adreça a Guillem Ramon de Josa per comunicar-li que, malgrat haver-li dit que no li faria mal, ara està disposat a fer-li'n perquè, gitat de pau i treva i citat a fermar o comparèixer, ell, com a contumaç i rebel, no ho ha volgut. Ara està encara disposat a rebre la seva ferma fins a l'endemà al matí; en cas contrari, procedirà contra ell i els seus béns, per raó de trencament de pau i treva.

[Davant Castellciutat, 11 juliol 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, nobili et dilecto Guillelmo Raymundi de Josa, salutem et dileccionem. Quamvis vobis scripsimus quod ad presens vobis malum non faceremus, quia invenimus vos esse eiectum de pace et treuga et citatus firmare inde seu comparere nolueritis ut contumax et rebellis, significamus vobis quod adhuc sumus parati super hoc recipere firmam vestram per totam crastinam diem martis, alias ex tunc contra vos et bona vestra procederemus racione fraccionis pacis et treuge, prout fuerit faciendum. Datum ante Castrum de Ciutat, .v^o. idus iulii, anno predicto.

(ACA, reg. 40, f. 136)

69

Guiatge del rei Pere als homes de la vall de la Noguera mentre es trobarà a l'Urgellet.

[Davant Castellciutat, 12 juliol 1278]

De nós En Pere, per la gràcia de Déu rey d'Aragó, guiam e asseguram e sots nostre ferm guiatge reebem totz los hòmens estadants en vayl de Noera e totes les lurs coses, entrò que nós siam partits d'Urgelet. Axí que, nós estans aquí, tro que partits ne siam, vosaltres puschats anar e venir e estar saus e segurs, e les vostres coses hon que sien. Datum ante Castrum de Ciutat, .iiii^o. idus iulii anno predicto.

(ACA, reg. 40, f. 136)

70

El rei Pere ha sabut que els homes que Ferrer Destorrents de Vic té en el terme del castell de Gurb han estat guiats pel comte de Foix i per alguns altres nobles que estan en guerra amb el rei, i que els dits homes es neguen a pagar certes quèsties o missions per raó de la defensa o custòdia del castell seu siguin sota guiatge de ningú sinó d'ell, i mana al batlle de Gurb que els faci pagar la questia deguda.

[Davant Castellciutat, 12 juliol 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fideli suo baiulo de Gurp, salutem et gratiam. Intelleximus pro eo quia homines quos Fferrarius de Torrentibus, clericus Vicensis, habet in termino castri de Gurp, sunt guidati per comitem Fuxensem et quosdam alios nobiles Catalonie, cum quibus guerram habemus, nolunt solvere in ali-quibus questiis seu missionibus racione deffensionis seu custodie dicti castri, immo se franchos faciunt de eis-dem. Cum igitur dicti homines sint in termino castri nostri, non videtur nihil ydoneum quod ipsi debeant esse sub guidatico alicuius nisi sub nostro tantum. Mandamus vobis quatenus, visis presentibus, exciatis dictos homines de termino castri de Gurb et ipsos ibidem reverti non permitatis donec solverint partem eis contin-gentem in missionibus que fient pro custodia seu deffensione dicti castri aut alia comuni utilitate, sicut alii ho-mines dicti castri. Datum ante Castrum de Ciutat, .IIII. idus iulii, anno quo supra.

(ACA, reg. 40, f. 136')

71

El rei Pere escriu al comte Arnau Roger de Pallars ordenant-li que doni postat del castell de Berga a Guillem de Na Muntaguda en lloc d'ell, perquè d'aquest lliurament el rei serà content com si aquest lliurament li fes a ell mateix.

[En el terme de Solsona, 13 juliol 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, viro nobili et dilecto Arnaldo Rogerii, comiti Pallariensi, salutem et di-leccionem. Mandamus vobis quatenus ad decem dies post recepcionem presencium donetis potestatem loco nostri fideli nostro Guillelmo de Na Muntaguda de castro de Berga, quoniam de tradicionem quam sibi fecerit de dicto castro contenti erimus ac si ipsam personaliter tradidissemus. Datum in termino de Solsona, die et anno predictis.

(ACA, reg. 40, f. 137)

72

Lletra del rei Pere a Berenguer Arnau d'Anglesola, comunicant-li que Arnau de Llers se li ha plangut que el dit Anglesola li havia pres violentament i injustament les seves rendes del castell de Corbins, i que li havia fet tales i altres danys en el seu castell de Vallfogona, i l'hi derruí, i li féu molts altres mals en els predits llocs. Per això el rei li mana que comparegui a la seva presència, onsevulla que sigui a Catalunya, per ell o per pro-curador, disposat a respondre a les peticions d'Arnau de Llers.

[Lleida, 19 juliol 1278]

Viro nobili et dilecto Berengario Arnaldi de Angularia, salutem et dileccionem. Conquestus est nobis no-bilis Arnaldus de Lercio quod vos abstulistis et auferistis ei violenter et iniuste redditus suos castri de Corbins. Conquestus est eciam nobis quod vos cum hominibus vestris et valitoribus fecistis eis talas et alia dampna et malefacta in castro suo de Vallfogona, et quod fecistis eciam dictum castrum derui et alia dampna plurima in predictis locis intulistis eidem. Unde cum super hiis recurrat ad nos tanquam ad superiorem iuxta usaticum Barchinone, mandamus vobis quatenus, a die sabbati proxime ventura in octo dies, que erit .IIII°. kalendas au-gusti, compareatis coram nobis, per vos vel per procuratorem vestrum, ubicumque fuerimus in Cathalonia, pa-ratus respondere peticionibus dicti Arnaldi de Lercio, prout de iure fuerit faciendum. Datum Ilerde, .XIII°. kalendas augusti, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

(ACA, reg. 40, f. 139)

El rei Pere, vistes les moltes despeses que li cal fer en ocasió dels negocis en què es troba, comunica a Jahudà de la Cavalleria i a altres, que necessita llur concurs, i els mana que, vistes les presents, li donin les quantitats que especifica, en mans de Sanç, porter. En cas contrari, manarà al dit porter que els compeli-leixi.

[Lleida, 20 juliol 1278]

Anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo, .XIII. kalendas augusti, dominus rex petiit a iudeis Cesarauguste franchis servicium in hunc modum.

Petrus, Dei gracia, etc., fideli suo Iahudano de la Cavaleria et filiis suis, salutem et gratiam. Cum ratione plurium expensarum quas nos decet facere, occasione negociorum in quibus sumus, vestrum auxilium et sucursum necessarium habeamus, mandamus vobis quatenus, visis presentibus, donetis nobis quinque mille solidorum iaccensium, quos tradatis, loco nostri, Sancio, portario nostro incontinenti. Alias mandamus eidem quod vos inde compellat. Datum Ilerde, .XIII. kalendas augusti, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

Jahuda e sos fils - .v. millia solidorum. Son gendre Astruch Bonsenyor - .DCC. solidorum. Azmel Abenlavi - .CCC. solidorum. Muyller de do Azde e sos fils - .D. solidorum. La mare de don Jucef Avenbuich e sos fils .II. milia solidorum. Do Alaçrach e Salamó, fillos d'Alazar Abulfach - .CC. solidorum. David e Mayr, sos germans - mille solidorum. Mossè Alcostantí, alfaquim del senior rey - .CCC. sol. Don Thedroz, so hermano - .CCL. solidorum. La muyller de Salamó alfaquim - .CL. solidorum. Muyller de don Benvenist e Azde, so filló - .C. solidorum. Istos denarios colligit Sancius portarius, qui debet inde respondere Mosse baiulo Cesarauguste alfaquimo.

(ACA, reg. 22, f. 97°)

El rei Pere mana als cristians i sarraïns de diversos llocs d'Aragó que li enviïn atzembles amb els homes i els guarniments corresponents, que necessita per als negocis en què es troba. Altrament, mana al seu fidel Muça de Portella que els faci compeli-lir i obligar per Enegot porter seu, portador de les presents.

[Lleida, 21 juliol 1278]

Petrus, Deis gracia, rex Aragonum, fidelibus suis christianis et sarracenis Sancte Crucis, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus, visis presentibus, mitatis nobis quatuor azemilas cum hominibus et aparamentis eorum quas necessarias habemus occasione negociorum in quibus sumus. Alias mandamus fideli nostro Muçe de Portella quod vos inde, per Enegotum, portarium nostrum, latorem presencium, compelli faciat et distringi. Datum Ilerde, .XII. kalendas augusti, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

Christianis et sarracenis de Trasmos - .v. azemilis.

Christianis et sarracenis de Maillen - .III. Hominibus de Borja - .VIII. Freschano - .III. Tahust - .XVI. Epila - .VI. Ricla, christianis et sarracenis - .VIII. Torryllas - .III. Alfamen - .XII. Almonaçir - .XII. Elbayo - .III. Sos - .XII. Filera - .II. Ul prope Sangossa - .II. Gordun e Isuer - .II. Longares e Ivardues - .II. Galur - .II. Mores - .II. Sadava - .II. Urries - .II. Castelar - .XVI. Roda - .III. Pina - .X. Fontes - .III. Quadret - .II. Nuels - .I. Rosta - .III. azembles. Salvaterra - .III. Ena e Bacho - .II. Verdun - .III. Anço - .III. Echo - .III. Puig Pintano, Ondues, Castel et aliis hominibus vallis de Pintan - .III. Lorbes - .I. Camp de Jacha - .II. Ul de Jacha - .I. Campfranch - .II. Tiermas - .III. Cornes, Besaràn, honor de Cortillas - .II. Tena - .III. Honor de Seguro - .II. Val de Breota e Torla - .III. Biescassa e Sobiron - .I. Honor de Savinyan - .I. Sarracenis de Borja - .XII. Saranyena - .XX.

(ACA, reg. 40, f. 141°-142°)

75

El rei Pere escriu a Ramon Folc, vescomte de Cardona, en resposta a la lletra seva en què sostenia que el rei havia d'haver-li tingut quinze dies que no havia d'haver-li fet mal després d'haver-lo acuinat i no els hi va tenir. El rei li respon que ell mai no l'ha acuinat; que la sola cosa que ha fet és citar-lo perquè fermés dret per pau i treva, a la qual cosa es negà, i per això fou tret de pau i treva, i el vescomte aleshores acuinà el rei i, sense respectar els trenta dies en què no havia de fer-li mal, s'apoderà d'un sarraí pertanyent al rei. Ara aquest li mana que li torni, tot oferint-li de reparar algun mal que pugui haver-li fet.

[Cervera, 25 juliol 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, viro nobili et dilecto Raymundo Fulconis, vicecomiti Cardone, salutem et dileccionem. Vidimus vestras litteras in quibus continebatur quod vos tenebamini nobis tenere triginta dies postquam nos acuydaveritis quod non debeatis nobis facere malum et credebatis quod nos debebamus vobis tenere quindecim dies postquam vos acuydaverimus, quod non faciemus vobis malum infra ipsos quindecim dies et quod respondebatis nobis quod si nos restituerimus vobis malum quod fecimus infra quindecim dies postquam vos acuydaverimus quod vos restitueritis nobis omnia malefacta que nobis fecistis infra triginta dies postquam nos acuydaveritis. Unde vobis taliter respondemus quod vos bene scitis quod citavimus et citare fecimus vos quod firmaretis ius pro pace et treugua, quod facere noluistis et propter hoc fuistis eiectus a pace et treugua et post modum vos acuydavistis nos, et post dictum acuydamentum debebatis nobis tenere pacem et treugua triginta diebus, quod facere noluistis, immo cepistis sarracenum quem a vobis petimus infra ipsos triginta dies. Nos autem nunquam acuydavimus vos, set quia nolebatis firmare ius pro pace et treugua, per contumaciam vestram nos, exequendo iurisdictionem nostram, fecimus vobis malum siquid fecimus non post acuydamentum, cum nunquam vos acuydaverimus. Quare monemus vobis quatenus ipsum sarracenum quem cepistis infra triginta dies, quibus nobis pacem et treugua tenere debebatis, restituatis. Et, si vobis videtur quod nos teneamur vobis in aliquo de malo quod vobis fecimus, compareatis coram nobis, per vos vel procuratorem vestrum, et nos stabimus iure et faciemus illud quod de iure facere debeamus. Datum Cervarie, .VIII. kalendas augusti, anno Domini, .M^o.CC^o.LXX°.VIII°.

(ACA, reg. 40, f. 143)

76

El rei Pere escriu al veguer de Vilafranca: ha sabut que Bertran de Castellvell i altres de la companya de Guerau de Cervelló pensen fer mal a Guerau de Miralpeix, i alguns d'ells ja l'han desafiat, ell essent disposat a ferlos complement de justícia. Per això mana al seu veguer que ordeni als predits que rebin dret del dit Guerau de Miralpeix i no li facin mal; en cas contrari, fets els legítims advertiments, els tregui de pau i treva, i posi sota pau i treva el dit Miralpeix, mentre fermi en poder del veguer de fer a aquells complement de justícia.

[Cervera, 26 juliol 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fideli suo vicario Villefranche vel eius locumtenenti, salutem et gratiam. Intelleximus quod Bertrandus de Castrovetere et quidam alii de familia nobilis Geraldi de Cervilione et idem nobilis pro eisdem intendunt facere malum Geraldo de Miralpeix, et quidam ex eis iam diffidaverunt ipsum, eo existente parato et offerente facere eisdem iusticie complementum. Quare mandamus vobis quatenus, visis presentibus, moneatis predictos quod recipiant ius a dicto Geraldo de Miralpeix et quod sibi de cetero malum non faciant, alias, factis legitimis amonicionibus, si inde desistere noluerint, eyciatos eos de pace et treuga. Recipiendo ac ponendo dictum Geraldum de Miralpeix sub pace et treuga, dum paratus fuerit et firmaverit ydonee facere in posse vestro eis iusticie complementum, et ipsum et bona sua manuteneatis, prout iuxta formam pacis et treuge hoc fuerit faciendum. Datum Cervarie, .VII. kalendas augusti, anno predicto.

(ACA, reg. 40, f. 142°)

El rei Pere escriu a Guillem Galceran de Cartellà significant-li que, per lletres seves, havia manat a Berenguer de Torroella, veguer de Girona, que, sobre les queixes que Pere de Tornamira i Guillem Ramon, burgesos de Montpeller, per raó d'alguna roberia feta a ells per ell, segons afirmen, i sobre la qual ja li ha escrit, procedeixi fins allà on calgui jurídicament. Li mana, doncs, que comparegui davant el dit veguer el dia primer de setembre pròxim, disposat a respondre a les queixes dels dits montpellerins. En cas contrari, el dit veguer procedirà contra ell.

[Cervera, 26 juliol 1278]

Viro nobili et dilecto Guillelmo Galcerandi, salutem et dileccionem. Significamus vobis quod nos mandavimus, per litteras nostras Berengario de Turricella, vicario Gerunde, quod super querimoniis quas Petrus de Tornamira et Guillelmus Raymundi, burgenses Montispesulani, contra vos intendunt proponere racione cuiusdam rauberie eis per vos facte et quod eos cepistis, ut asserunt, de quo vobis [pluries] scripsimus, procedat prout de iure fuerit procedendum. Quare mandamus vobis quatenus compareatis coram dicto vicario nostro kalendas mensis septembris proxime venturi, paratum respondere querimoniis quas dicti burgenses posuerint contra vos, alias mandamus dicto vicario nostro quod, si precedentibus legitimis citacionibus coram eo neclexeritis comparere, procedat contra vos, iusticia mediante. Datum Cervarie, loco, die et anno quo supra.

(ACA, reg. 40, f. 142^r)

El rei Pere escriu al veguer de Girona sobre la qüestió dels burgesos de Montpeller, robats per Guillem Galceran, i que eren sota guiatge especial del rei Jaume i del mateix rei Pere. Aquest havia advertit al dit Guillem que restituís les coses preses; i, en lloc d'això, els exigí 20.000 sous per llur redempció. Mana, doncs, al seu veguer que citi el dit Guillem a Girona, perquè comparegui davant d'ell, el pròxim primer de setembre, disposat a fer-li dret. En cas contrari, procedeixi contra ell.

[Cervera, 27 juliol 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, dilecto suo vicario Gerundensi, salutem et gratiam. Significamus vobis quod Guillelmus Galcerandi de Cartiliano cepit et depredatus fuit in camino publico Petrum de Tornamira et Guillelmum Raymundi, burgenses Montispesulani, et res quas secum ducebant, qui erant sub guidatico domini regis, inclite recordacionis patris nostri, et nostro specialiter constituti. Super quoquidem nos pluries monimus ac scripsimus dictum Guillelmum Gaucerandi ut eosdem burgenses absolveret ac eis restitueret illas res quas ab eis ceperat, quod idem Guillelmus Galcerandi penitus facere obmisit, immo ipsos redimi fecit extorquendo ab eis viginti mille solidorum pro eorum redempcione. Quare mandamus vobis quatenus citetis et moneatis dictum Guillelmum Galcerandi ut in primis venturis kalendis septembris compareat coram vobis Gerunde, paratus facere et complere super predictis iusticie complementum, alias factis per vos eidem legitimis citacionibus, nisi ipse Guillelmus Galcerandi comparere voluerit coram vobis et facere ius, procedatis contra ipsum et eius bona, iusticia mediante. Significetis itaque dictis burgensibus ut, die per vos dicto Guillelmo Galcerandi assignata, compareant coram vobis Gerunde, per se vel ydoneos procuratores, parati procedere ius suum ac procedere in negocio supradicto. Datum Cervarie, .vi. kalendas augusti, anno quo supra.

(ACA, reg. 40, f. 143)

El rei Pere demana als homes de Linyola i d'altres llocs certes quantitats de blat, de les quals han de respondre en el seu lloc al batlle d'Urgell Arnau de Calaf. En cas de no lliurar-les, l'esmentat Arnau té ordre seva de compe-lir-los-hi. És qüestió de les regalies del blat.

[Cervera, 27 juliol 1278]

Anno Domini .M°.CC°.LXX°. octavo, .VI. kalendas augusti in Cervaria, dominus rex petit regalias Urgelli ut sequitur¹ inferius.

Primo a Lineola, qui capud est regaliarum - Mille .D. sexters de blat sub hac forma.

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fidelibus suis hominibus de Lineola, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus, visis presentibus, donetis nobis mille et quingenta sextaria bladi, de quibus respondeatis loco nostri, fideli baiulo nostro Urgelli Arnaldo de Calaf vel cui voluerit loco sui. Alias mandamus eidem quod vos inde et bona vestra compellet. Datum Cervarie, .VI. kalendas augusti, anno Domini .M°.CC°.LXX°. octavo.

Item sub ista forma a residuis locis:

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fidelibus suis hominibus de Pedriz, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus, racione regalarium quas nobis dare tenemini et debetis, donetis nobis, visis presentibus, .DCC. sextaria bladi, de quibus respondeatis, loco nostri, fideli baiulo nostro Urgelli Arnaldo Calaf, vel cui voluerit loco sui. Alias mandamus eidem quod vos inde et bona vestra compellat. Datum Cervarie .VI°. kalendas augusti, anno predicto.

Pedriz - .DCC. sexters. Belcayre - .DC. sexters. Remolins - .CCL. sexters. Lo Terroz - .CC. sexters. Zes Peneles - .CCC. sexters. Zes Teroyes - .C. sexters. Montsoar - .CCL. sexters. Za Torre de Neral - .CCC. sexters. Castelodral - .C. sexters.

Regalias istius bladi mandavimus colligi per Arnaldum Calaf, baiulum Urgelli.

(ACA, reg. 22, f. 98)

80

El rei demana diverses sumes als sarrains francs de Saragossa, sumes que havia de col·lectar Mossè, alfaquí del rei i batlle de Saragossa, el qual, d'aquestes sumes i dels diners dels jueus francs d'aquesta ciutat, haurà de rendir comptes.

[Lleida, 30 juliol 1278]

Anno Domini .M°.CC°.LXX°. octavo, .III. kalendas augusti, dominus rex petiit hos denarios a sarracenis franchis Cesarauguste inferius nominatis.

Quos colligit Mosse alfaquimus et baiulus Cesarauguste:

Hamet de Ferrero - .CC. solidorum, Abderrame Abennahuar - .CCC. solidorum. Abohalil de Abennahuar - .CC. solidorum. Jahu de Maçot barber - .C. solidorum. Adabat, adobador de godamacins - .L. solidorum, quos dimisimus quia non erat franchus. Hamet, sarcidor - .C. solidorum. Jucif Belito - mil sol. Mahoma Belito - .CC. solidorum. Abraham de Belito - .C. solidorum. Jucef, fil de Faratx Alvalenz - .C. solidorum. Alí, son frare - .C. solidorum. Jucef de Galip, qui és del Temple - .CCCC. sol. Jucef, fil de Mahoma d'Alvalenti - .L. sol. Faratx d'Alvalenti - .XXX. sol. Iell, balestero - .C. sol. Alí, fil de Amet Almahoach - .XX. sol. Mahoma de lo Pelen - .L. sol., quos dimisimus quare non erat franchus immo tenetur dare certam partem cum aljama. Ffoçehin d'Alcateni - .XX. sol. Lo fil de Zalema Peix - .XXX. sol. Abderramen d'Affift, Item los nétz d'Abdorrmen d'Affift, no han res. Jucefiel e son frare, fils qui foren de Amet Abelito - .L. solidorum. L'alcadí de Çaragoza - .CCC. solidorum.

Istos denarios colligit Mosse, alfaquimus noster et baiulus Cesarauguste et de istis ac de denariis iudeorum francorum Cesarauguste reddere debet comptum.

(ACA, reg. 22, f. 98^r)

1. sequitur *al ns*.

81

El rei Pere s'adreça a Ramon de Montcada, senescal de Catalunya i procurador d'Aragó, dient-li haver sabut que havia de fer llevament als homes d'Almenar en temps de guerra, segons que consta en la carta de població i segons que és usat fins ara. Li mana, doncs, que faci el dit llevament, tal com hi és obligat, o si no que comparegui davant d'ell dins vuit dies, disposat a manifestar per què no hi és obligat.

[Lleida, 30 juliol 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, viro nobili et dilecto Raymundo de Montecatheno, senescallo Catalonie et procuratorem Aragonum, salutem et dileccionem. Intelleximus quod vos tenemini facere levantam hominibus de Almenar tempore guerre, secundum quod in instrumento populacionis de hoc confecto dicitur contineri et secundum quod est usitatum usque nunc. Quare mandamus vobis quatenus predictam levantam faciatis ut tenemini, vel super predictis compareatis coram nobis infra octo dies post receptionem presencium, paratus ostendere coram nobis quare non tenemini ad predicta. Datum Ilerde .III°. kalendas augusti, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°.VIII°.

(ACA, reg. 40, f. 143^v)

82

El rei Pere mana a Bernat Martí, veguer de Vilafranca, que citi el vescomte Ramon Folc de Cardona a fi que per ell i per aquells pels quals fermà per pau i treva en poder del dit veguer, torni les penyores; i el veguer li assigni dia perquè comparegui a la seva presència a Piera, disposat a respondre als querellants i a pagar la pena continguda en la pau i treva. Li mana també que informi del dit dia als qui han rebut mal de Ramon Folc perquè compareguin per demanar els danys fets a ells. A continuació és donada al veguer la forma de citació que ha d'enviar a Ramon Folc.

[Lleida, 31 juliol 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fideli suo Bernardo Martini, vicario Villefranche, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus, visis presentibus, citetis nobilem Raymundum Fulconis ut pro se et illis quibus firmavit pro pace et treugua in posse nostro pignora tornet et diem assignetis ut compareat coram nobis in Apiaria, paratus pro fraccione pacis et treugue in posse vestro querelantibus respondere et satisfacere et nobis penam contentam in pace et treugua solvere. Quam quidem diem significetis illis qui malum seu dampnum receperint per dictum nobilem et alios supradictos, et istud faciatis preconitzari publice per vicariam Villefranche, ut dicta die compareant coram vobis pro petendis dampnis eisdem illatis. Datum Ilerde, die et anno quo supra. Formam autem citacionis que miti debet dicti nobili hec est:

Nobili viro Raymundo Fulchonis, vicecomiti Cardone, Bernardus Martini, vicarius Villefranche Penitensis pro domino rege, salutem et dileccionem. Bene scitis quod vos nuper in termino de Emfesta firmastis in posse nostro personaliter et pignora tenencia tornastis pro vobis et illis de familia vestra ac aliis qui vobiscum fuerunt invasione et dampno dato hominibus Villefranche pro pace et treugua et pro aliis dampnis illatis contra formam pacis et treuge, a tempore dicte invasionis citra. Quare vobis, ex parte domini regis et nostra, diem assignamus hinc ad decem dies continue subsequentes. Monentes vos quatenus dicta die coram nobis compareatis in Apiaria, paratus pro vobis et aliis supradictis pro quibus firmastis, tornare pignora in posse nostro et respondere et satisfacere nobis et querelantibus secundum formam pacis et treuge. Locum autem Apiarie vobis assignamus de gracia ne possitis allegare quod locus Villefranche sit vobis suspectus. Datum etc.

(ACA, reg. 40, f. 144^r)

83

El rei Pere escriu a Pere Català, peatger de Pina, fent-li saber que Açac el Calb, jueu seu, li ha exposat, tot planyent-se'n, que quan el dit Açac anava cap al rei amb cavalls al rei pertanyents, fent el trànsit per Pina, el dit peatger impedí el pas a ell i als cavalls, malgrat que el jueu afirmà que pertanyien al rei. Més encara, per tal com l'hostaler permeté al dit Açac de sortir de la casa amb els cavalls, el dit Pere Català el penyorà; i, amb motiu del peatge, s'apoderà d'una part del blat que el rei enviava a Tortosa. Ara li mana de compareixer davant seu dins vuit dies.

[Lleida, 1 agost 1278]

Petro Catalani, pedagiaro de Pina, salutem et gratiam. Açac el Calbo, iudeus noster, nobis exposuit conquerendo quod, cum ipse veniendo ad nos cum equis nostris, faceret transitum per Pinam, vos et homines vestri impedivistis ipsum et equos nostros, racione pedagogii, ac vilipendistis eum et familiam suam, licet ipse firmaret quod equi predicti¹ nostri erant; et nichilominus, quare hospes permisit eundem Açach exire de domo cum dictis equis, dictum hospitem inde pignorastis ut intelleximus. Preterea, de blado nostro, quod mitebamus Dertuse, retinuistis partem per violenciam nuper, ut dicitur, racione pedagogii supradicti. Quare mandamus vobis quatenus, ab hodierna die lune ad octo dies, compareatis coram nobis, paratus facere, super predictis, iusticie complementum. Datum Ilerde, kalendas augusti, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°.VIII°.

(ACA, reg. 40, f. 144^a)

84

El rei Pere mana al comte Arnau Roger de Pallars que comparegui personalment davant d'ell el dia 10 d'agost, onsevulla que es trobi, disposat a respondre de les queixes que tant el mateix rei com Bernat de Mal-lleó entenen de proposar, per raó de la invasió feta al dit Bernat i les injúries fetes, segons es diu, a aquest i a ell, per les quals fermà en poder del rei, i per raó d'altres queixes que contra el dit comte vol proposar.

[Lleida, 1 d'agost de 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, viro nobili et dilecto Arnaldo Rogerii, comiti Pallariensi, salutem et dilectionem. Mandamus vobis quatenus super querimoniis quas nos et nobilis Bernardus de Maloleone contra vos proponere intendamus racione invasionis per vos facte eidem Bernardo et iniuriarum nobis et eidem per vos, ut dicitur, illatarum, pro quibus firmastis in posse nostro, ac super aliis querimoniis quas contra vos proponere voluerimus, compareatis coram nobis personaliter ubicumque fuerimus, ab hac die ad decem dies sequentes que erit .iiii. idus augusti, paratus respondere predictis et procedere, iusticia mediante. Datum Ilerde, kalendas augusti, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°.VIII°.

(ACA, reg. 40, f. 144)

85

El rei Pere escriu a Domènec i Arnau Renau, homes seus, dient-los que alguns homes de Cervera i de la seva veueria, contra els seus manaments, no acudiren a l'exèrcit, i altres que hi acudiren en desertaren. Ara vol castigar aquests mancaments i estableix les multes que, proporcionalment a llurs bavers, hauran de pagar els culpables i que hauran de compèl·lir-los a pagar els citats Pere i Renau.

[Lleida, 2 agost 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fidelibus suis Dominico Petri et Arnaldo Renaldi, hominibus nostris, salutem et gratiam. Cum in contemptum mandati nostri, plures homines Cervarie et locorum vicarie eiusdem remanserint ab exercitu in quo ipsos nuper venire mandavimus et plures eciam, qui venerant de dictis locis ad dictum exercitum, de nobis recesserint absque nostri licencia, nos, in dicto exercitu dimitentes, volen-

1. pro equis predictis *al ms. amb les dues s finals ratllades; l'abreviatura de pro no fou transformada en quod.*

tes istud castigare, non quantum possemus et debemus de iure, set misericorditer compatiendo eisdem, volumus quod qui mille morabetinos habet in bonis mobilibus et immobilibus et non venit ad exercitum supra-dictum nec misit ydoneum vel ydoneos bellatores, ita quod tantum valerent hii quos miserunt et cum tanta familia quantum si ipsi in propria persona venissent, solvant .CC. solidorum Barchinone. Si autem duo mille morabatinos habent in bonis, solvant .CCCC. solidorum. Si autem duo mille morabetinorum vel tantum plus, .D. solidorum solvat. Volumus eciam quod qui minus habent in bonis solvant pro rata ad illam rationem. Idem intellegimus de hiis qui de dicto exercitu, absque nostri licencia recesserunt. Quare mandamus vobis quatenus dictam penam exigatis et habeatis ab eis pro nobis, ipsos et bona eorum ad hoc fortiter compellendo. Datum Ilerde, .IIII°. nonas augusti, anno Domini .M^o.CC.LXX. octavo.

(ACA, reg. 40, f. 145)

86

El rei Pere escriu a Ramon Folc, vescomte de Cardona, dient-li que Guillem de Castellolí li ha pregat de part seva que li plagui que Guillem Galceran vagi a la seva presència i assegurari en poder d'algun jutge seu que farà en poder del dit jutge complement de justícia. I el rei, encara que no ha de posar impediment en l'acció dels veguers, escriu al veguer de Girona que, per gràcia seva, desisteixi de procedir contra Guillem Galceran.

[Lleida, 3 agost 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, viro nobili et dilecto Raymundo Fulchonis, vicecomiti Cardone, salutem et dileccionem. Noveritis nos vidisse Guillelmo de Castroaulino, qui nos rogavit ex parte vestra quod nobis placeret ut Guillelmus Galcerandi veniret coram nostri presencia et assecuraret in posse alicuius iudicis nostri quod faceret in posse ipsius iudicis iusticie complementum, et nos mandaremus vicario Gerundensi quod desisteret procedere contra eum. Unde, licet non debamus ponere impedimentum quin vicarii nostri procedant contra illos de eorum vicaria, iusticia mediante, ut ius fieri faceret in posse eorum, scribimus vicario Gerundensi quod desistat procedere contra eum quo ad presens ob gracia nostra. Datum Ilerde, .IIII°. nonas augusti, anno predicto.

(ACA, reg. 40, f. 144^r)

87

El rei Pere mana a Berenguer de Torroella, veguer de Girona, que s'empari dels feus d'aquells feudataris, la llista dels quals dona, que, havent estat convocats per ell diverses vegades a l'exèrcit, acudiren a la seva crida.

[Lleida, 4 agost 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, dilecto suo Berengario de Turricella, vicario Gerundensi, salutem et dileccionem. Cum plures de vicaria Gerunde et aliarum vicariarum convicinarum eidem vicarie, qui pro nobis feuda tenent, per nos fuerint pluries moniti et citati ut venirent ad exercitum nostrum et servirent nobis ipsa feuda, et hoc facere neglexerint, mandamus vobis quatenus, visis presentibus, simul cum vicariis predictarum vicariarum, emparetis eis feuda que pro nobis tenent, scilicet hiis qui sequuntur, et ea emparata teneatis donec a nobis aliud habeatis mandatum.

Jaufrido, vicecomiti de Rochabertino, Geraldo, vicecomiti Caprarie vel heredi suo, Guillelmo de Caneto, Arnaldo Guillelmi de Cartiliano, Raimundo de Capraria, Geraldo de Cerviano, Arnaldo de Vilademayn, Mascharoso d'Ortals, Jacobo de Corniliano, Guillelmo de Munt-roig, heredi Guillelmi de Crexello, heredi Raimundi de Solerio, Beatrici de Melanno et filie sue, Guillelmo Gaucerandi, Raimundo Fulconis, Sibilie, vicecomitisse Impuriarum. Et omnibus aliis tenentibus pro nobis feuda in dicta vicaria et aliis que sub ea sunt, exceptis hiis qui secuntur, qui nobis servierunt dicta feuda: Poncio de Sancta Pace, Guilaberto de Crudiliis.

Datum Ilerde .II. nonas augusti, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

(ACA, reg. 22, f. 100)

88

El rei Pere mana a Joan Peris Sabata, veguer de Montblanc i de Tàrraga, i a Jaume de Vall, veguer de Cervera, que s'emparin dels feus dels feudataris de les dites vegueries, que, havent estat citats diverses vegades pel rei, no acudiren al seu exèrcit.

[Lleida, 4 agost 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fideli suo Johanni Petri Çabata, vicario Montisalbi et Tarrege, et Jacobo de Vallo, vicario Cervarie, salutem et gratiam. Cum plures de vicariis vestris, qui pro nobis feuda tenent, per nos fuerint moniti et citati ut venirent ad nostrum exercitum et servirent nobis ipsa feuda, et hoc facere neglexerunt, mandamus vobis quatenus, visis presentibus, emparetis eis feuda que pro nobis tenent, scilicet hiis qui sequuntur, et ea emparata teneatis donec a nobis aliud mandatum habueritis super eo.

Militibus de Ça-Guardia et de Timor, militibus de Muntmeneu et de la Peladela, militibus de Copons, de Viciàna et de Muntfalco, heredi Ermengaudò Senesterra, isti de Calders sunt heredes, castlanis Cervarie, Berengario de Angularia, Berengario de Jorba, militibus de Camarasa, de Cubels et de Muntgay, Peramole militi, Gombaldo de Sant Marti, Berengario de Villanova, Guillelmo de Abeyla, nobili Raimundo Fulchonis. Per se fecimus postea cartam Jacobo de Valle, vicario Cervarie.

Similiter omnibus aliis quos inveneritis feuda tenere pro nobis in predictis vicariis, ea emparetis eisdem, exceptis hiis qui sequuntur, qui nobis servierunt in exercitu supradicto: Petro de Queraltò, Gerardo de Aquilone, Maymono de Castroaulino, Bernardo Raimundi de Muntcenis, Bernardo de Conesia, Bernardo de Rayner.

Datum Ilerde, .II. nonas augusti, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

(ACA, reg. 22, f. 99)

89

El rei Pere mana a Guillem de Sa-Redorta, veguer de Lleida, qe s'empari dels feus que Pericó de Montcada i molts altres tenen en la seva vegueria, els quals, citats i amonestats pel rei diverses vegades, no acudiren al seu exèrcit. Assenyala unes quantes excepcions dels qui compliren.

[Agramunt, 4 i 12 agost 1278]

Petrus, Dei gracia rex Aragonum, fideli suo Guillelmo Za-Redorta, vicario Ilerde, salutem et gratiam. Cum nobilis Periconus de Montecatheno et plures alii tenentes pro nobis feuda in vicaria Ilerde, licet pluries per nos moniti fuerint et citati ut venirent ad nostrum exercitum servire nobis ipsa feuda, venire neglexerint, mandamus vobis quatenus, visis presentibus, emparetis eisdem feudis que pro nobis teneant in dicta vicaria, exceptis hiis qui sequuntur, qui nobiscum fuerunt in exercitu supradicto.

Raimundo de Montecatheno de Fraga, Raimundo de Cervaria, Guillelmo Raimundi de Montecateno, Geraldo de Capraria, herede Jacobi de Cervaria, Bernardo Raimundi de Muntçenis.

Datum Ilerde, .II. nonas augusti, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

Sub predicta forma fuit scriptum Ferrario Mayol, vicario Barchinone, et sunt milites qui non servierunt et mandat ocupari feuda: heredes Hugueti de Cervilione, Raimundus de Rippis, Bernardus de Scintillis senior, heres Guillelmi de Monclus, Guillelmus de Rayadello, Gaucerandus de Pinoso senior, Raimundus de Peguera, Ferrarius de Monte-regali, Guillelmus de Sancto Vicencio, heres Raimundi de Papiolo, Bernardus de Portella, heres Poncii de Cervaria, Poncius de Gualba, Gaucerandus de Pinoso junior, Guilbertus de Scintillis et omnibus aliis qui tenent feuda pro domino rege in vicaria Barchinone, Villefranche, Vallensi, Osona, Minorise, Bergadani. Excepto nobili Gastono, vicecomiti Bearnensi, super quo superseditur ad presens et exceptis subscriptis, qui servierunt: Ferrario de Villafrancha, Bernardo de Castroveteri, Bernardo de Savalle, pro feudo de Aramprunyo, Guillelmo de Monteserrato, Bernardo de Sancto Vincencio. Datum in Acrimonte, .II. idus augusti, anno predicto.

(ACA, reg. 22, f. 99°)

Convencions entre Pere el Gran i el comte Roger Bernat de Foix a propòsit dels afers del comtat d'Urgell.

[Anya, 20 agost 1278]

ABC

En nom de Déu, aquesta és la forma de les avinençes feites entre'l molt alt e noble sennor En Pere, per la gràcia de Déu, rey d'Aragó, e lo noble baró en Roger Bernat, comte de Foix e vecomte de Castelbò.

Primerament, lo comte de Foix ferm e assegur, per los nobles En Berenguer Arnau d'Anglesola e En Guillem Ramon de Muncada e En Guillem d'Angleola, que aquel comte estia a dita dels nobles En Guillem de Castelnou e En Guillem de Canet, que si éls conexen que, sobre la ferma de la pau e de la treva que'l sennor rey demana al dit comte que ferm en son poder, de la qual cosa lo dit comte s'escuse que no n'és tengut, e lo sennor rey diu que'l ne farà jutjar a son jutge, e lo comte deya que non devia estar de la dita ferma a coneguda de son jutge, mas a coneguda de dos cavallers cominals que éls amduy eleguessen, que ço que los dits nobles En Guillem de Castelnou e En Guillem de Canet digan sobr'azò que el comte que ho completesca.

Item que el comte de Foix liure lo castel e la vila d'Àger e los altres locs pertaynents a la seyuria d'Àger en poder dels marmessors del comte d'Urgel, de bona memòria, so és a ssaber en poder de l'abat de Fontfreda e de l'abat de Belpuig e de N'Arnau de Fluvià, segons la forma del testament del comte. E aquestes coses a complir assegurarà lo dit comte per los davant dits En Berenguer Arnau e en Guillem d'Angleola e en Guillem de Muncada, e jura que, dins .xv. dies, farà fermar aquells richs-hòmens o altres convalens d'aquels, qui són d'Urgel. Lo sennor rey assegurarà, per los nobles En Galceran de Pinós e En Ramon d'Urtx, ab sacrament e homenatge que éls ne faran, que estia a dita dels dits En Guillem de Castelnou e d'En Guillem de Canet sobre la demanda damunt dita de la ferma de la pau e de la treva.

Item de feyt del comdat d'Urgel, que'l sennor rey comtarà ab los marmessors de la peynnora e de zo que hy ha e feyt lo comte, que zo que sia vist e trobat segons lo comte que'l sennor rey aja sobre'l comdat, que, con lo comte de Foix aya mesa aquela quantitat en poder dels marmessors, que'l sennor rei liure als marmessors ab aquella quantitat que li paguen los logars que té del comdat e del vezcomdat d'Urgel e que'ls marmessors ne fazen zo que fer ne deyan de tot lo comdat e lo vezcomdat.

Item que solv'a N'Ermengau e que li reda Tiurana e Vilaplana e los altres locs seus que ha preses depús que N'Ermengou tenc en son poder, e que rede En Guillem Arnau de Castelverdú, él pagan e asseguran de pagar zo que deu a Pons ne en lo comdat.

Item que'l sennor rey no deman re per pau e per treves a negú qui ab lo comte de Foix aja estat en trencar pau ne treva d'aquelles coses que ayan feites ab lo comte ni per lo comte, quant que'l comte aja fermat per pau e per treves, per si e per éls.

Item que'l sennor rey fassa dret, a coneguda d'òmens cominals, a N Ramon Roger e a N Arnau de Corçaví e a N Pons Ça-Guàrdia del dan que prezeren a Muntbauló. E aquestes coses damunt dites assegurarà lo sennor rey per En Galceran de Pinós e per En Ramon d'Urtg, ab sacrament e ab homenatge que éls ne faran, que'l sennor rey les complirà. E lo sennor rey féu jurar en sa ànima a N Bernat de Muntpaó a N Arbert de Mediona que als damunt ditz dos richs-hòmens farà açó fermar, dins .xv. dies, o a altres, si aquels defalien, qui fossen de la montayna, de Solsona a Camp-redon. Azò fo feyt en lo terme d'Aynna, .xiii. kalendas septembris, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°. octavo.

Presens testimonis: G. de Beyllera, Ramon d'Orcau, A. Airamon d'Aspel, Gizberto de Barberà e molts d'altres.

Sig (s. man.) num Raymundi Escorna, dicti domini regis scriptoris et notarii publici, qui hec scribi fecit et clausit die et anno prefixis.

(*Al dors, en lletra coetània*) Conveniencia habita inter dominum regem Petrum et comitem Ffluxensem super pace et treuga et quibusdam aliis.

91

El rei Pere, havent sabut que Arnau de Cortsavi s'ha negat a donar potestat del castell de Milany a Sibil·la, comtessa d'Empúries, que el n'havia requerit, i que el té pel rei com el dit Arnau el té per ella, diu a aquesta que el repti de bausia davant la cort reial o la cort de Barcelona o una altra, segons consell dels savis; i si el dit Arnau encara refusa, prengui el dit castell violentament i retingui-li tots els feus fins que cedeixi. El rei, si cal, l'ajudarà.

[Lleida, 24 agost 1278]

Petrus, etc., venerabili et dilecte Sibilie, comitisse Impuriarum et vicecomitisse de Bas, salutem et dilectionem. Intelleximus quod vos petiistis vobis dare potestatem ab Arnaldo de Corçavino de castro de Melan quod tenet pro vobis et vos tenetis eum pro nobis, et dictus Arnaldus nollebat vobis dare potestatem de dicto castro, licet a vobis fuisset inde monitus sicut decet. Quare vobis dicimus et monemus quatenus, cum dictus Arnaldus, monitus a vobis noluit dare potestatem de dicto castro, reptetis eum de baudia in curia nostra vel curia Barchinone vel in alia, secundum quod inveneritis de consilio sapiencium; et, si post reptamentum adhuc denegaverit vobis dare potestatem, potestis dictum castrum accipere per violenciam et tenere ipsum castrum cum omnibus feudis et pertinenciis suis, donec ipse restituerit vobis omnes missiones et expensas quas vos feceritis in captione dicti castri et in retencione et guardia ipsius castri et assecuraverit vobis cum sacramento corporaliter prestito quod nunquam potestas dicti castri sit vobis vel vestris contradicta; et si, ad dictum castrum capiendum vel deffendendum, [habetis] necesse adjutorium nostrum vel hominum nostrorum, denunciatis nobis et nos faciemus illud vobis. Datum Ilerde, .ix. kalendas septembris, anno Domini .M^o. etc.

(ACA, reg. 40, f. 148)

92

El rei Pere i Roger Bernat, comte de Foix, lloen, confirmen i atorguen l'avinença feta en el terme d'Anyà amb carta partida per lletres.

[Lleida, 1er de setembre 1278]

Aquesta és la forma de la avinença feta en casa dels frares Preïcadors de Leyda entre el senyor rey En Pere, per la gràcia de Déu rey d'Aragó, e'l noble En Roger Bernat, comte de Foix e vescomte de Castelbò, so és a saber que'l senyor rey e'l dit comte loaren e confirmaren e atorgaren la avinença feta entre éls el terme d'Aya ab carta partida per lletres e segelada de lurs segels, e que, per aquesta avinença daval escrita, la dita avinença no pusca ésser desfeta o anul·lada. E aquestes cozes fermaren e asseguraren sots pena de duo mille marchs d'argent. E con lo senyor rey e'l comte no agesen totes les fermanses les quals l'un a l'altre s'avien promeses de donar per asegurar la avinença damunt dita, fermaren aquela avinença e totes les cozes en aquesta avinença contingudes per les fermanses daval escrites, so és saber lo senyor rey en loc d'En Ramon d'Urg e d'En Galceran de Pinós, per los quals promès que asseguraria la dita avinença donà fermanses los nobles n'Arnau Roger, comte de Pallars, e En Guillem Ramon de Josa e En Ramon d'Orcau; e el dit comte donà fermanses los nobles En Berenguer Arnau d'Anglerola e En Guillem Ramon de Muncada, per los quals avia promès que fermaria per la dita avinença e, en loc d'En Guillem d'Anglerola, qui present no era, donà fermansa En Pons de Ribeles; les quals fermanses de grat e de bona volentat donaren-se fermanses, so és a saber, los dits comte de Paylars e En Guillem Ramon de Josa e En Ramon d'Orcau per lo seynor rey al dit comte e En Berenguer Arnau d'Anglerola e En Guillem Ramon de Moncada e En Pons de Ribeles al senyor rey per lo dit comte los principals con les fermanses cascun per lo tot obligaren los uns als altres per cumplir totes les coses damunt dites e encara totes aqueles cozes que en la avinença feta a Aya entre'l senyor rey e el comte són contingudes per pagar la dita pena de dua milia marchs d'argent, tots lurs béns mobles e no mobles en qualque loc sien. Encara, a mayor segurtat les fermanses les quals dóna el dit comte juraren aquestes cozes sobre·ls sans evangelis e feeren-ne homanatge de mans e de boca al senyor rey. Atresí les fermanses que dóna lo senyor rey juraren aquestes cozes sobre·ls sans avengelis e feeren-ne homanatge al dit comte de mans e de boca. Asò fo fet kalendas septembris, anno Domini .M^o.CC^o.LXX°.VIII°., presens testimonis en Jasbert, bisbe de València, e en Jasbert de Barbarà, e N'Asbert de Mediona e N'Izarn de Fanjaus e molts altres.

(ACA, reg. 40, f. 152, i Cartes reials de Pere II, núm. 15).

ITINERARI DE PERE EL GRAN ELS ANYS 1278-1280

1278			
<i>Gener</i>		5	Algesira (Alzira) 22,81
8	Fariça (Ariza) 40,57	6	— ..... 40,73 ^v
13	Calataiub (Calatayud) ..... 40,57 ^v i 58	8	— 40,73
18	Saragossa ..... 40,58 ^v	9	Xàtiva ..... 40,73 ^v
19	— 40,59	10	— 40,73
20	— 40,59	16	Gandia 40,74
26	Viladolça 40,60	17	Dénia 40,75
28	— 40,60	26	València 40,76
30	Celha (Cella) ..... 40,60 ^v	27	— 40,78
		28	— 40,74
		29	— ..... 40,74 ^v
		30	— ..... 40,75 ^v
		31	— ..... 40,76 ^v
<i>Febrer</i>		<i>Abril</i>	
1	Terol ..... 40,60 ^v	1	València ..... 40,77 ^v ,79 i 92 ^v
4	València 40,61	2	— 40,80
7	— ..... 40,61 ^v	3	— ..... 40,79 i 80
8	— 40,62	4	— 40,82
9	— ..... 40,62 ^v	5	— ..... 40,81 ^v i 87
11	— ..... 40,62 ^v	6	— ..... 40,85 i 86 ^v
12	— 40,63	7	— 40,85
13	— 40,63	8	— ..... 40,87 ^v
14	— 40,63	9	— 40,88
15	— ..... 40,64 i 65	10	— ..... 40,87 ^v ,88 ^v i 89
16	— ..... 40,64 ^v ,65 ^v i 80 ^v	11	— ..... 40,90 i 91
17	— ..... 40,64 ^v ,65 i 65 ^v	12	— ..... 40,90 ^v
18	— ..... 40,64 ^v ,67,70 ^v	13	— 40,92
	i 44, 186	14	— ..... 40,93 ^v
19	— ..... 40,66,66 ^v ,67,68 ^v ,93,	15	— ..... 40,92 ^v i 93
	69,69 ^v i 70	16	— ..... 40,92 ^v
20	— ..... 40,70 ^v	17	— ..... 40,92 ^v i 93
22	Xàtiva ..... 40,71 ^v	18	— 40,94
25	Castalla 40,71	19	— ..... 40,94 i 95
27	— ..... 43,71 ^v	20	— 40,95
		21	— 40,96
		22	— 40,97
		24	— 40,98
		25	— ..... 40,97 ^v
		26	— 40,99
<i>Març</i>			
1	Castalla ..... 40,71 ^v		
2	— 40,72		
3	— ..... 40,72 ^v		

Maig

2	Gandia	40,100
3	València	40,99
4	—	40,86,99 ^v i 102 ^v
5	—	40,101 i 102
6	—	40,101 i 103
7	— i Cabanyes	40,100 i 102 ^v
8	Sant Mateu	40,102 ^v
9	Tortosa	40,104
10	—	40,103 ^v
13	Tarragona	40,103 ^v
16	Monestir de Poblet	40,104
21	Lleida	40,104 ^v ,105 i 105 ^v
22	Castelló	40,106
23	Balaguer	40,106
25	Lleida	40,106 ^v i 107
26	—	40,107 ^v
27	Lleida	40,107 ^v
28	—	40,107 ^v i 108
29	—	40,85 ^v ,108, 109 ^v i 110 ^v
30	—	40,85 ^v
31	—	40,110 ^v

Juny

1	Lleida	40,108 ^v i 109 ^v
2	—	40,109 i 110
3	—	22,89 i 40,109 ^v
4	—	40,112 ^v
5	—	22,85 i 40,115 ^v i 117
6	—	22,79,90 i 40,116 ^v
7	—	40,119 ^v ,120,121, 121 ^v i 122
8	Agramunt	40,121 i 122
9	Terme de Ponts	40,121,122 ^v i 124
10	Davant Ponts	40,123
11	Terme del castell de Ponts	40,123 ^v
12	Setge de Ponts	22,90,91 i 40,123 ^v
13	Setge del castell de Ponts	40,123 ^v
14	—	40,125
15	Castell de Ponts - Terme de Biosca - Biosca	22,92,92 ^v ,93 94,40,125 ^v i 126
16	Davant el castell de Biosca	40,126
17	Ivorra	40,126 ^v
18	—	40,127 i 127 ^v
19	—	22,94 ^v i 40,127 ^v
20	—	22,95,40,128 ^v i 129
22	[il·legible]	40,129 ^v
24	Calaf	22,95 i 40,129 ^v
25	—	40,130
26	—	40,130 ^v
27	Enfesta	40,131

28	Enfesta	40,131 i 131 ^v i 22,95 ^v
29	—	40,131 ^v i 132
30	—	40,135

Juliol

1	Berga	40,132
2	—	40,132 ^v
3	Tuixén	40,132 ^v
4	—	40,134
6	Davant Castellciutat	40,133 i 134
7	—	40,127,133 ^v i 134
8	—	22,96 ^v i 40,134
9	—	40,136
10	—	40,135
11	—	40,135 ^v i 136
12	—	40,135 ^v ,136 i 136 ^v
13	Al Pla de [Sarra] Terme de Solsona	40,137
16	Lleida	40,137 ^v i 139
17	—	40,137 ^v i 138 ^v
18	—	40,138 ^v
19	—	22,97 ^v i 40,139
20	—	P.89,40,139 ^v ,140 i 140 ^v
21	—	40,139 i 141 ^v
22	—	40,142 ^v
23	—	40,140 ^v
25	Cervera	40,143
26	—	40,142 ^v
27	—	22,98 i 40,143
29	—	40,144 ^v
30	—	22,98 ^v i 40,143 ^v
31	Lleida	40,144

Agost

1	Lleida	40,144
2	—	40,144 ^v ,145 i 145 ^v
3	—	40,144 ^v
4	—	22,99 ^v ,100 ^v ,104 ^v i 40,145
5	—	22,102,40,146
8	—	40,146 ^v
10	Agramunt	40,147 ^v
12	—	22,99 ^v i 40,147 ^v
18	Davant Anya	40,148
22	Lleida	40,148 i 149 ^v
23	—	40,146
24	—	40,146
25	—	40,148 ^v ,149 i 150
26	—	40,149 i 149 ^v
28	—	40,150 ^v
29	—	40,150 ^v
31	—	40,151

Setembre

1	Lleida	40,152 i 154 ^v
2	—	40,156 ^v
3	—	40,156
4	—	40,155 ^v i 156
5	—	40,152 ^v
6	—	40,156 ^v i P.97
7	—	40,157 ^v
8	—	40,158 ^v
9	—	40,159
10	Monestir de Santes Creus	40,160
12	Vilafranca	40,160 ^v
18	Barcelona	40,161
19	—	40,160 ^v i 161
22	—	40,162 ^v
23	—	40,161 ^v
24	—	40,162
25	—	22,107 ^v ,40,162 i 162 ^v
26	—	40,162
27	—	40,162 ^v ,163 ^v i 164
28	—	40,163
29	—	40,164
30	—	40,164

Octubre

1	Barcelona	40,165 ^v
4	—	41,1
5	—	40,166 ^v
6	—	40,167 i 46,1
7	—	47,84
8	—	40,168
11	—	41,1
12	—	41,1 i 41,2
13	—	41,4 i 46,1
15	—	41,3
17	—	41,4 ^v ,41,7 ^v ,43,126 i P.102
18	—	41,4 ^v
19	—	41,6
23	—	41,6 ^v
24	—	41,7 ^v ,41,8 i 41,12
25	—	41,7 ^v ,8 ^v i 32 ^v
26	—	41,9,10 ^v i 43,126
27	—	41,8 ^v i 41,9
28	—	41,10
29	—	41,10 ^v
30	—	41,9 ^v
31	—	41,9 i 41,12

Novembre

1	Barcelona	46,1
2	—	41,10 ^v i 41,13
3	—	41,11,12 ^v ,13 i 43,126

4	Barcelona	41,13
6	Cardedeu	41,12 ^v
7	Caldes de Montbui	41,13
8	Sant Cugat del Vallès	41,13 ^v
9	—	41,13 ^v
10	—	41,13 ^v
11	Granollers	41,14
12	—	41,14
15	Barcelona	41,14 ^v
16	—	41,15
17	—	41,15
18	—	41,15 i P.112
19	—	41,16
20	—	41,15 ^v
21	—	41,16,18
22	—	41,18 i 43,127
23	—	41,18 i 20
24	—	47,84
25	—	41,19 ^v
26	—	41,19 ^v
27	—	41,20
28	—	41,21
29	—	44,143
30	—	41,21 i 21 ^v

Desembre

1	Barcelona	41,21
2	—	41,22 i 47,84 ^v
3	—	41,23 i 43
4	—	41,23 ^v
5	—	41,23 ^v i 24
7	—	41,24
10	Agramunt	41,25
11	—	41,24 ^v ,43,133 ^v i 47,2
12	Lleida	41,24
13	—	41,25,26 ^v i 43,127 ^v
14	—	41,28 i P.118
15	—	41,24 ^v i 25
16	—	41,25 ^v ,26 ^v ,28, 43,134 ^v i 44,137 ^v
17	—	41,25 ^v
18	—	43,134 i 46,3
19	—	41,20,25 ^v ,29,29 ^v , 30 i 46,3
20	—	41,29 i 46,3
22	Barcelona	41,28 ^v
26	—	41,32
27	—	41,31 ^v
28	—	41,32 ^v
29	—	41,33 ^v ,34 i 46,3 ^v
30	—	41,34 ^v i 46,3 ^v
31	—	41,34 ^v

1279

Gener

2	Barcelona	41,35 i 35 ^v
3	—	41,35 i 47,84 ^v
4	—	41,35 i 36 ^v
5	—	41,35 ^v
8	—	41,37
9	—	41,36 ^v ,37 i 37 ^v
10	—	41,37,37 ^v ,38 i 43,129
11	—	41,37
13	—	46,4
16	Perpinyà	41,37 ^v i P.122
17	—	41,38
20	—	47,6,P.123-124 i 126
21	—	41,38 ^v i P.136
26	Montpeller	41,38 ^v
28	—	41,43
31	Perpinyà	41,39

Febrer

1	Narbona	41,38 ^v
4	Perpinyà	41,37 ^v
5	—	41,40 i P.131
7	Girona	41,39 ^v
8	Sant Celoni - Barcelona	41,40
10	Barcelona	41,40 ^v
11	—	41,40 ^v
12	—	41,40 ^v i 41
13	—	41,41 i 46,4
14	—	41,41 ^v i 42 ^v
15	—	41,40,42,44 i 43,129 ^v
16	—	41,42 ^v
17	—	41,42 ^v i 46,4 ^v
18	—	41,43 ^v ,44,44 ^v i 46,4 ^v
19	—	41,45,45 ^v ,43,129 i 46
20	—	41,43 ^v
23	Lleida	41,45 ^v i 44,151 ^v
24	Lleida-Montsó	41,46 i 46,4 ^v
25	Pertusa	41,46 ^v
26	Oscà	41,47
27	—	41,47

Març

2	Tarassona	47,84 ^v
4	—	41,47 ^v i 48
5	—	41,48
6	—	41,48 ^v
7	—	40,4 ^v ,41,48 ^v i 49
8	—	41,48 ^v ,49 i 47,85
12	—	41,49 ^v ,50 i 44,145

13	Tarassona	41,49 ^v ,50 i 46,6
15	Ricla	41,50 ^v i 46,6
16	Borja	41,51 i 47,85
17	—	41,50,50 ^v i 46,6
18	—	47,95
19	Saragossa	47,51 ^v
21	—	44,146
24	València	44,149
27	Barcelona	41,52,52 ^v i 46,6
28	—	41,52
29	—	46,6
30	—	41,52

Abril

1	Barcelona	41,52 ^v
2	—	41,52 ^v
4	—	41,52 ^v ,53 i 46,6
5	—	41,53 ^v ,59 ^v ,60 i 45,23
6	—	41,53,54
7	—	41,53 ^v ,57 ^v ,59 i 44,141
8	—	41,54,56,42,132 i P.147
9	—	41,58 i 43,131 ^v
10	—	41,56
11	—	41,56
13	—	41,58,58 ^v i 46,6
14	—	41,58,72 ^v i 46,6 ^v
15	—	41,58 ^v i 47,86
16	—	44,139
17	—	41,60 ^v i 45,23
18	—	41,59,59 ^v ,43,132 i 46,7
19	—	41,59,63 ^v ,46,6 ^v i 51,61
20	—	41,60,60 ^v ,61 i 46,6 ^v
21	—	41,60 ^v i 41,61
22	—	41,54,60 ^v ,61 ^v ,62 ^v i 43,132 ^v
23	—	41,62 ^v ,71 i 46,6 ^v
24	—	45,23 i 47,85 ^v
25	Hostalric	41,53 ^v
26	Cardedeu	41,62 ^v
27	—	41,63
28	Barcelona	41,63 i 65
29	—	45,23
30	—	41,63 i 64

Maig

1	Barcelona	41,54 ^v ,66 ^v ,67 ^v ,68 i 46,7
2	—	41,65,65 ^v i 47,86
3	—	41,66
4	—	41,66,67,67 ^v i 68 ^v i 46,7 ^v
5	—	41,67 ^v ,68,69 i 46,7 ^v
6	—	41,68 ^v ,69,69 ^v i 46,8
7	—	41,69,71 ^v ,73 ^v
8	—	41,69 ^v ,71 ^v i 43,133

9	Barcelona.....	46,8
10	—	41,71 ^v i 41,72
11	—	41,73 ^v i 74
12	—	41,73 i 46,8 ^v
13	—	41,72 ^v ,74 i 46,8 ^v
14	—	41,73 ^v ,74 i 42,119
15	—	41,73 ^v ,74 ^v ,75,76 ^v i 77
16	—	41,62,74 ^v ,75,75 ^v ,76 ^v i 44,138
17	—	41,75 ^v ,76,76 ^v ,77,44, 138 ^v i 46,9
18	—	41,77 ^v ,78,78 ^v i 46,8 ^v
22	Tarragona	45,24
23	Tarragona-Cambrils ...	41,79,80,80 ^v i 46,9
24	Tarragona	41,79 ^v ,80,87 i 44,139 ^v
25	Cambrils	
	Sant Jordi (d'Alfama)	41,81,82 i 46,9
26	Tortosa	41,82 ^v
27	— Ulldecona	41,88,89 i 44,140
28	Tortosa-Ulldecona	
	Sant Mateu	41,73 ^v ,85,86,87 ^v i 44,140 ^v
29	Sant Mateu-Castelló (de Borriana) (de la Plana)	41,88,88 ^v i 44,140 ^v
30	Castelló de Borriana	41,88 ^v

Juny

3	València	41,88 ^v
6	—	41,88 ^v ,89 ^v ,89 i 44,141 ^v
7	—	41,88 ^v ,89 i 44,141
8	—	41,72 ^v ,89,90 i 44,141
9	—	41,90 i 46,9 ^v
10	—	41,90 ^v ,91 i 44,141 ^v
11	—	41,91,91 ^v ,92,92 ^v ,93 i 44,142
13	València-Algesira	41,107 ^v i 44,141 ^v
19	València	41,93,94,94 ^v ,44,142, 46,9 ^v i 47,86 ^v
20	—	41,93 i 46,10
21	—	41,93 ^v ,94 i 94 ^v
22	—	41,94,95,95 ^v i 44,142
23	—	41,96 i 46,11 ^v
24	—	41,95 ^v ,41,96 ^v i 46,11
25	—	41,96 ^v ,97 i 41,94
26	—	41,97
27	—	46,11 ^v
28	—	41,97 ^v ,99 i 44,143 ^v
29	—	41,98,99,44,143 i 46,12
30	—	41,101 ^v i 46,12 ^v

Juliol

1	València	44,143 ^v
2	—	46,17 ^v
3	—	44,142 ^v i 46,13

4	València	41,101 ^v ,102 i 45,24
5	—	41,102 i 42,124
6	—	41,102
7	—	41,102 ^v i 46,12 ^v
8	—	41,107 ^v i 47,87
9	—	41,96 ^v
10	—	41,103,104,105 ^v i 46,13
11	—	41,69,103,106,204, 46,13 i 47,87
12	—	41,105,105 ^v ,106,107 i 47,88
13	—	41,105,107 i 46,13 ^v
14	—	41,109 i 44,147
15	—	41,109 ^v i 46,13 ^v
16	—	41,111 i 46,13 ^v
17	—	41,106 ^v ,110,110 ^v ,112 i 46,13 ^v
18	—	41,109 ^v ,110 ^v i 46,14
19	—	41,110 ^v ,112,113 i 46,14
20	—	41,112,112 ^v ,44,150 ^v ,46,14 i 47,88
21	—	41,14 ^v ,112,114 ^v i 46,14 ^v
22	—	44,148
23	—	41,116 ^v i 47,88 ^v
24	—	41,16 i 41,115 ^v
25	—	41,118 ^v i 44,154 ^v
26	—	41,15 ^v ,116 ^v ,118 i 42,120
27	—	42,119 ^v i 44,180 ^v
28	—	42,119 ^v
29	—	42,119
30	—	46,14 ^v i 47,88 ^v
31	—	42,121,121 ^v ,122 ^v , i 46,15

Agost

1	València	42,124
3	La Font de la Figuera	42,122 ^v
4	Castell de Biar	42,123
5	—	42,123 ^v
6	—	44,151
7	—	42,124
8	—	42,124 ^v i 125
9	Biar	44,150 ^v
11	Castaylla (Castalla)	44,150
12	Cocentaina	46,15
13	—	42,126,126 ^v
16	València	42,129
17	—	42,127 ^v i 128 ^v
20	Alaguar	42,127,127 ^v ,129 i 290
21	València	42,128 i 129
22	—	42,128 ^v
23	—	42,131 ^v ,46,15 ^v i 47,89 ^v
24	—	42,128,131 ^v i 132
25	—	42,130, 131 ^v , 46,15 ^v i 47,89 ^v
26	—	46,15 ^v

27	València	42,132 ^v i 44,166
28	—	42,133,44,152 i 46,15 ^v
29	—	42,133 ^v ,134 ^v ,44,151 ^v i 46,16
30	—	42,135 i 46,16
31	—	42,134 ^v i 135

22	València	42,159
23	Algesira	42,160
24	Alfàndec	42,160 ^v ,161,162 ^v
25	Gandia	42,161
26	—	42,160 ^v
31	València	46,24

Setembre

1	València	42,187 ^v
3	—	42,187 ^v
7	—	42,136 ^v , 46,16 ^v
8	—	42,136 i 136 ^v
9	—	42,137 ^v
11	—	42,136, 44,152,152 ^v i 153
12	—	42,137,137 ^v ,138,139 ^v i 46,17
13	—	42,137,139 i 46,16 ^v
14	—	42,139 ^v 140,44,153 ^v ,155 ^v i 46,17
15	València	42,139 ^v i 44,153
16	—	42,141 ^v i 44,153
18	Bunyol	42,142 ^v i 143 ^v
20	—	42,141 ^v
21	—	46,18 ^v
22	Xiva	47,90
24	—	42,142 ^v ,143,145,184 ^v
25	—	42,143
26	—	46,18 ^v
27	—	42,144
28	—	44,150 ^v
29	Xiva-València	42,144,144 ^v i 46,16 ^v

Octubre

1	València	47,90
3	—	42,146 ^v i 47,90 ^v
4	—	42,145,146 i 46,18 ^v
5	—	42,130 ^v ,146 ^v ,153 ^v i 46,19
6	—	42,147 i 44,154
7	—	C.R.26
8	—	42,9 ^v ,148 i 46,19
9	—	44,55 ^v
10	—	46,20
11	—	46,19 ^v
12	—	42,152 i 46,19 ^v
13	—	44,156
14	—	42,152
15	—	42,151 ^v ,152,154 i 197
16	—	42,152,153,154,154 ^v i 46,20
17	—	42,154 i 46,21
18	—	46,21
19	—	42,156 ^v
20	—	46,20 ^v
21	Algesira	42,157,158 ^v ,160 i 42,157

Novembre

1	València	42,61
2	—	44,159
3	Xàtiva	42,161 ^v i 162
5	València	42,163 i 164
6	—	42,163 i 164
7	—	42,163,163 ^v i 164
8	—	42,169 i 46,22
9	—	42,164 ^v ,165,177 ^v i 44,158 ^v
10	València	42,164 ^v ,171 ^v i 46,22 ^v
11	—	42,159,169,170,171 ^v ,42,22 i 62,166 ^v
12	—	42,168
13	—	42,171 ^v i 46,23
14	—	46,23
15	—	42,172 ^v ,191 i 46,23 ^v
16	—	46,24
17	—	42,173,173 ^v i 46,23 ^v
18	—	42,174,175,175 ^v ,44,166 i 46,24
19	—	42,174 ^v ,176,181 i 184
20	—	42,175 i 176
21	—	42,26
22	—	46,25 ^v
23	—	42,179 ^v i 44,161 ^v
24	—	42,178,178 ^v ,181 i 44,162 ^v
25	—	44,168 ^v ,172 i 46,26
27	—	42,179 i 46,25 ^v
28	—	42,179 ^v ,180,180 ^v ,183,184 i 46,26 ^v
29	—	42,180,180 ^v ,42,85 i 46,26
30	—	42,181 i 44,163 ^v

Desembre

1	València	42,180 ^v i 181
2	—	42,185,186 ^v ,187 ^v ,190 i 44,165
3	—	42,183 ^v i 190
4	—	42,179 ^v ,46,26 i 47,91
5	Çuecha (Sueca) Cullera	42,186
6	Cullera-Xerach (Xeraco)	42,186 i 186 ^v
7	Xerach	42,186
8	Gandia	42,187
9	—	42,186 ^v
10	Gandia-València	42,187 ^v
11	València	42,188
12	—	44,164
13	—	42,188,188 ^v ,189 i 44,169 ^v

15	València	42,188 ^v ,199 i 44,164
16	—	42,190 i 44,180
17	—	42,189 ^v ,190 ^v i 46,26 ^v
18	—	42,191 ^v ,194 ^v
19	—	42,191 ^v ,192,192 ^v ,205 i 46,27
20	—	42,192 i 192 ^v
21	—	42,193 i 46,27
22	—	46,27 ^v
23	—	42,193 ^v
24	—	42,193 ^v
25	—	42,194 i 42,216
26	—	46,27 ^v
27	—	42,194,195,226 i 46,27 ^v
28	—	42,96 ^v ,194 i 46,26 ^v
29	—	42,195,200,46,27 ^v i 47,92
30	—	42,95,196 ^v ,44,165 i 46,28
31	—	42,195 ^v

1280

Gener

1	València	42,196 i 46,28
2	—	42,21,196,197 ^v ,198 ^v , 199 i 199 ^v
3	—	42,196 ^v ,197,198,201 ^v i 46,28 ^v
4	—	42,199
5	—	46,28
6	—	42,199 ^v
7	València-Vila-real	42,203 i 46,28
8	València	42,202
9	Vila-real-Cabanes	42,202 ^v i 44,197
10	Cabanes	42,202 ^v
12	València- Sant Mateu	42,198 ^v ,202 ^v ,203 ^v i 213
13	Sant Mateu	47,92 ^v
14	Cabanes	42,204
16	Vila-real-València	42,204 ^v i 216
17	Morvedre	44,166 ^v
18	Vila-real-València	42,205 ^v
19	València	42,205,205 ^v ,208 ^v
20	—	42,205 i 206
21	—	42,208 ^v ,210 i 46,29 ^v
22	—	42,111,116 ^v ,209,211,212 ^v 213,214 ^v i 46,29
23	—	42,206,209,211,229 ^v i 46,29
24	—	42,229 ^v i 42,209
25	Xàtiva	42,210 i 210 ^v
26	Algesira-València Xàtiva	42,110 ^v ,210,239,239 ^v ,240 i 47,92
27	Algesira-Xàtiva	42,239 ^v i 46,30
28	—	42,113 ^v ,212,213,214 ^v ,44,167 ^v i 46,30
29	Cocentaina	42,213 ^v ,214 ^v ,215 i 44,168 ^v

30	Cocentaina	42,213 ^v ,214 ^v i 46,30 ^v
31	—	42,30 ^v

Febrer

1	Biar	42,215 ^v i 44,167 ^v
2	—	42,215
3	—	42,230 ^v
4	—	42,216
5	Dènia	46,30 ^v
7	—	47,93
8	Vall de Pego	42,215 ^v
9	Algesira	42,216
10	—	47,93
11	València	46,30 ^v
12	—	42,216,218 ^v ,224 i 44,169
13	—	42,216 ^v ,217 i 46,31
14	—	42,118,217 ^v ,222 i 46,30 ^v
15	—	42,219,46,31 i 47,101
16	—	46,31
17	—	42,119 ^v ,221 ^v ,44,169 i 46,32
18	—	42,220 i 46,31
19	—	42,219,221,224 i 46,31
20	—	42,227 ^v i 44,169 ^v
21	—	42,226 ^v i 46,31
22	—	42,221,222,225,230, 231 i 46,32,65
23	—	42,222 ^v ,223,224,224 ^v i 243
24	—	42,222 ^v ,223,224,225 ^v , 227,228 i 46,32
25	—	42,226,227 ^v , 44,171 ^v i 48,25
26	Algesira	47,93
27	—	42,228 i 46,32
28	—	46,32 ^v
29	—	42,228 ^v

Març

1	Algesira	44,186 ^v
2	—	42,229
3	—	42,229
4	—	42,229,229 ^v i 46,32 ^v
5	—	42,229 i 229 ^v
6	—	46,32 ^v
7	—	42,230,231 ^v i 240 ^v
8	—	42,230 ^v
10	Gandia	46,33
12	Xàtiva	42,230 ^v i 46,115
13	Algesira	42,230 ^v ,231 i 44,166 ^v
14	—	42,231 i 44,172
15	—	42,231,232,232 ^v i 46,33
16	València	46,33
19	—	42,231,231 ^v ,233 i 46,93
20	—	42,232 ^v ,235 i 44,172 ^v

21	València.....	42,232,232 ^v i 46,33
22	—	42,232 ^v ,235 ^v i 46,33 ^v
23	—	42,223,235 ^v ,237,238, 46,34 i 47,93
24	—	42,235 i 46,33
25	València-Algesira	42,138,239 i 44,174
26	Algesira	42,240 ^v i 46,35
27	—	47,94
28	—	42,239 ^v
29	—	44,174 ^v
30	—	42,241,241 ^v i 46,35
31	—	42,242 i 46,35 ^v

Abril

1	Xàtiva	46,35 ^v i 47,94 i 94 ^v
2	—	42,242 ^v i 243 ^v
3	Algesira-Xàtiva	42,243 i 243 ^v
4	Algesira	42,243 ^v
5	—	42,242 ^v ,244 ^v ,245, 46,30 ^v ,36 i 47,95,
6	—	42,245 ^v
7	—	42,245 i 45,25 ^v
8	—	42,245 ^v ,246 i 46,36
9	—	42,246,247,247 ^v i 46,36
10	—	42,248,249,249 ^v i 47,95
11	Algesira-Xàtiva	42,248 ^v ,249 i 46,36 ^v
12	Algesira	42,249,249 ^v i 47,95
13	—	42,249,249 ^v i 44,178
14	—	44,178
15	—	44,178,46,37 ^v ,48,1,2,4 ^v
16	—	46,37 ^v
17	—	48,1 ^v
18	—	48,2 ^v
19	—	48,2 ^v
20	—	44,179
22	—	46,37 ^v i 48,3,3 ^v
23	—	48,3 ^v
24	—	46,38
25	—	44,179 ^v i 46,38
26	—	48,5
27	—	46,38 ^v
28	—	48,7 i 7 ^v
29	—	48,6 ^v
30	—	48,8 ^v

Maig

1	Algesira	48,9
2	—	47,96
3	—	46,38 i 48,10 ^v
4	—	44,179 ^v , 47,96 ^v i 48,11
8	València	47,96
9	—	44,180 ^v i 48,12
10	—	44,180, 46,38 ^v i 48,14

11	València.....	44,180 ^v i 46,39
12	València-Vila-real	44,182 ^v i 46,39-40, 48,13,16 ^v , 18 i 19
13	Cabanes	46,40 ^v i 48,20 ^v ,21
14	Traiguera	46,41 i 48,21
16	Tortosa	48,22
17	Tortosa-Es Pinell (El Pinell de Brai)	48,22,23 i 24
19	Lleida	48,24
20	—	48,21 ^v i 24
21	—	48,24 ^v i 25
22	Lleida-Termes	48,28 i 29
23	Termes	48,29
24	—	48,29 ^v i 30
25	Lleida-Davant el Castell de Balaguer	46,41,48,30 i 30 ^v
27	Setge de Balaguer	48,31 ^v
28	—	48,31 ^v i 33
29	—	46,41 i 48,32 ^v
30	—	48,33
31	—	46,41 ^v i 48,34

Juny

1	Setge de Balaguer	48,24,35 i 35 ^v
2	—	46,41 ^v i 48,35 ^v
3	—	45,8
4	—	45,8 i 48,36
5	—	47,96 ^v , 48,36 ^v , 37 i 38 ^v
6	—	46,42
7	—	46,42,48,38 ^v ,39 i P.198
8	—	46,42 ^v
9	—	48,38 ^v ,40
10	—	46,42 ^v
11	—	46,43 i 48,41 ^v
12	—	45,60
13	—	45,2,48,42-42 ^v i 43 ^v
14	—	46,43,48,44 i 44 ^v
15	—	46,43
16	—	48,45 ^v i 46
17	—	48,46
18	—	46,43 ^v
20	—	48,46 ^v
21	—	48,46 ^v i 51
22	—	48,47
23	—	48,50 ^v ,51 ^v i 52
24	—	48,50 ^v ,56 i 58 ^v
25	—	46,43 ^v
26	—	46,44 i 48,60
27	—	48,60 ^v i 65 ^v
28	—	48,62 ^v
29	—	48,63 i 64
30	—	48,64

Juliol

1	Setge de Balaguer	46,44 ^v ,48,65 ^v ,66 i P.197
2	—	46,44 ^v i 48,69
3	—	46,44 ^v i 48,68 i 68 ^v
4	—	48,69 i 70
5	—	48,50 ^v ,69 ^v
6	—	48,57 ^v i 70 ^v
7	—	47,96 ^v ,97 i 48,70 ^v ,71 ^v i 72
8	—	46,44 ^v i 48,72 ^v i 74 ^v
9	—	46,45 i 48,75 i 77 ^v
10	—	46,45 i 48,75 ^v ,76 i 77 ^v
11	Balaguer	46,45 i 48,78
12	Setge de Balaguer Balaguer	48,78 i 85
13	Balaguer-Lleida	48,78 ^v i 80 ^v
14	Lleida	48,79 ^v i 84
15	—	44,184 ^v , 46,45, 48,81 ^v ,83 ^v ,84 ^v
16	—	47,97, 48,81 i 83 ^v
17	—	46,45, 48,89 i 91 ^v
18	—	46,45 ^v , 48,89,89 ^v i 91 ^v
19	—	44,184 ^v i 46,45 ^v
20	—	48,86,90 ^v ,91,92 i 94 ^v
21	—	46,46, 48,93 ^v i 94
22	—	44,186 ^v i 48,94 ^v
23	Monestir de Poblet	48,96
24	Montblanc	48,96 i 97
25	Tarragona	46,46, 47,97 ^v , 48,94 ^v ,97,97 ^v
26	—	44,187, 48,98,99 ^v ,100,101,102
27	—	48,98 ^v
28	—	46,46 ^v i 48,100
29	—	47,98, 48,104 ^v i 106 ^v
30	—	48,104,108
31	—	44,188, 46,46 ^v i 48,108

Agost

2	Lleida	44,189, 48,108 ^v i 110
3	—	47,11 ^v
4	—	48,109 ^v ,110 ^v i 112 ^v
5	Montsó	48,111 ^v
6	Pertusa	48,113
7	Pertusa-Osca	48,112 ^v i 114
8	Osca	48,113 ^v
9	—	46,47 i 48,114
10	—	48,104 ^v
11	—	46,46 ^v
13	—	46,47
15	—	44,189 ^v
16	—	46,47
18	Eixea (Ejea de los Caballeros)	46,48
22	Lleida	46,51
26	Tarassona	44,190

Setembre

1	Tarassona	47,10 ^v
2	Borja	45,25 ^v
6	Osca	P.211
10	—	47,98 i P.220
13	—	46,47 ^v
17	Saragossa	46,48 ^v
19	—	44,191 ^v
20	—	45,1 ^v
25	Daroca	44,192
26	—	46,49
27	—	46,49 i 47,98
28	—	46,49

Octubre

15	Algesira	46,49 i 47,98 ^v
19	—	47,98 ^v
20	València	46,50
28	Terol	47,99

Novembre

1	Terol	46,50
2	—	46,50
4	—	47,99 ^v
5	—	46,50 ^v
6	—	46,50 ^v
7	—	46,50 ^v
8	—	44,192 ^v
9	—	46,50 ^v
14	Tarragona	47,100
16	València	46,50

Desembre

7	València	P.222
8	—	44,193 ^v
13	—	46,51
16	Tarragona	49,7
17	Vilafranca	47,100
18	—	44,194 ^v
20	—	47,100
22	Barcelona	49,1 ^v
23	—	49,1
24	—	49,7
25	—	49,5
27	—	49,2 ^v
29	—	49,4
30	—	46,51 i 47,180 ^v
31	—	49,4 ^v

ÍNDIX DE NOMS*

- AARON ABINAFIA, Haaron, batlle reial i col·lector de peites d'Aragó: I, 151; II, 9, 10, 32, 53, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- ABBENMADEL, alqueria del País Valencià (Marina Baixa, probablement): II, 49, [1] d. 88.
- ABDALA BLOCH, Abdal-là Bloch, Abdella Bloch: II, 54, 55, [1] d. 100.
- ABADALÀ ABINFÈN: II, 33.
- ABDERRAME ABENNAHUAR, sarraí franc de Saragossa: II, 182, [3] d. 80.
- ABDERRAMEN D'AFFIT, alcadí de Saragossa, sarraí franc de la ciutat: II, 182, [3] d. 80.
- ABDURASMEN, mercader sarraí de Montesa: II, 36, [1] d. 71.
- ABELLA, Abeylla (Berengarius de): II, [3] d. 19.
- ABELLA (Ferrer de): II, [3] d. 1.
- ABELLA, Abeilla, Abeyla, Abeylla (Guillem de, Guillemus de): II, 160, 163, 184, [1] d. 7, 5, 93, [3] d. 1, 10, 19, 88.
- ABELLA, Abela, Abeilla, Abeyla, Abeylla, Ape (Ramon de, Raimundus de): II, [1] d. 75, 93, 163, 170, [3] d. 10, 19, 30.
- ABEN-HUT / Mohamed ben Yusuf ben Hud: I, 133.
- ABENLEVÍ (Azmel), v. AZMEL ABENLEVÍ.
- ABEN JUCEF, Abenjucef, Abu-jucef, Abojuceff, soldà del Marroc: I, 351, 403, 404; II, 17, 18, 48, [1] d. 38, 93; rei de Cartago, II, 127, 128.
- ABENZUMAYR ABENZAQUIMERAN: II, 11, [1] d. 12.
- ABÉVILLE (Jean d'): legat pontifici: I, 15.
- ABIAR, Ablabiar, alqueria del mun. de Benitaxell (Marina Baixa), País Valencià: II, 49, [1] d. 88.
- ABINAFIA (Aaron), v. AARON ABINAFIA.
- ABLABIAR, v. Abiar.
- ABOHALIL D'ABENNAUHAR, sarraí franc de Saragossa, II, 182, [3] d. 80.
- ABORRABE (Vidal), v. VIDAL ABORRABE.
- ABRAHAM DE FORN, Abraam de Furno: I, 81, 82, d. 8.
- ABRAHIM, Abraham, Abrafim, Abraym, alcaid: I, 407; II, 12, 30, 49, 58, [1] d. 15, 58, 59, 95, 111.
- ABRAHIM DE BELITO, sarraí franc de Saragossa, II, 182, [3] d. 80.
- ABU BEN ABENAYÇA, alcaid: II, 33.
- ABUIRDRIZ HYALE ABENHAYECH, Abrurdriz Hyale Abenhayech, Abrurdriz Yhale Abenhayet: II, 11, [1] d. 12.
- ABU ISHAC AL-ASRI, alcaid del castell de Gartx: II, 30.
- ABULFAC, v. ALAZAR, ALAZRAC, DAVID i SALOMÓ.

* L'índex ha estat redactat per Pere Ortí i Gost, amb l'ajut de Roberto Pili pel que fa a la darrera part de l'obra, sota la direcció i supervisió de Maria Teresa Ferrer i Mallol, que ha tingut cura d'identificar els topònims que presentaven dificultats.

Els noms de persona són indicats en versaleta mentre que els noms de lloc són en majúscula. L'entrada principal és la usada a l'estudi, seguida de les variants que apareixen en el text. En els casos de noms que no són esmentats a l'estudi en llur forma ortogràfica actual, sinó llatinitzada o romanç arcaica, hem indicat després del signe / la forma actual sempre que ens ha semblat útil per al lector. Els topònims, però, hem procurat entrar-los per la forma actual en català, amb totes les variants. Quan les variants del mateix nom queden molt allunyades de la veu principal, hem fet referències. Les veus topogràfiques van acompanyades per la indicació de la comarca a la qual corresponen entre parèntesis, en el cas de Catalunya, el País Valencià i les terres de parla catalana d'Aragó; amb la indicació de la província, també entre parèntesis en el cas dels topònims d'Aragó i de Castella; quan es tracta de despoblats o llogarrets hem indicat el municipi al qual pertanyen. Les remissions a les pàgines de l'estudi figuren en primer lloc, precedides de I o II, segons si es refereixen al primer volum actual o al segon; després, precedides per l'abreviatura d. segueixen les de l'Apèndix documental del primer volum, que indiquen el número del document. Atès que el segon volum té tres apèndixs documentals, les remissions als documents van precedides pels números d'ordre convencionals, entre parèntesis quadrats, [1] per a l'apèndix de les pàgs. 61-111, [2] per a l'apèndix de les pàgs. 139-155, i [3] per a l'apèndix de les pàgs. 189-231. Les remissions als itineraris són fetes al número de pàgina i són situades a continuació de les de l'estudi.

Les veus "Jaume I" i Pere el Gran no han estat incloses a l'Índex, ni tampoc les dels historiadors o cronistes, que ja figuren a les notes.

- ABULFARATX ASBAC, algotzir: II, 11, [1] d. 12.
 ABU SA'ID'ABD AL-RAHMAN, Abu-Zeit, governador de València, Xàtiva i Dènia: I, 16.
 ABU-ZEIT, v. ABU SA'ID'ABD AL-RAHMAN.
 AÇAC el Calvo, jueu de la casa reial, II, 183, [3] d. 83.
 AÇAGRA, mun. de Navarra: I, 282 /Azagra; v. Convinna (Guillen).
 AÇAGRA (Garcia Ortiz d'): I, 101, 143, 145, 177, 204, 276, 277, 279, 280, 328, 339, 356, 370, 408, 410-412.
 AÇAGRA (S. Periz d'): I, 282.
 ADABAT, adobador de guadamassils, sarraí franc de Saragossa: II, 182, [3] d. 80.
 ADAHUESCA, Avescha, Avuescha, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 52, [3] d. 31.
 ADE DE PATERNA, Adam de Paterna, jueu valencià: I, 121, 126, 127, d. 18.
 ADEMÚS, Adamuç, Adamuz, Ademuç, mun. del País Valencià (Racó d'Ademús): I, 18; II, 14, [1] d. 22; batllia d': II, 10.
 AD MANI (Raimundus de), noble de la vegueria de Girona, potser Ramon de Vilademany: II, [1] d. 75.
 ADRAÉN, Adreyn, al mun. de Fórnoles de Cadí (Alt Urgell), Catalunya: II, 177, 187, [3] d. 64.
 ADRALL, castell al mun. d'Hortó (Alt Urgell), Catalunya: II, 187.
 AFRES (Bernat de): II, 170, [3] d. 30.
 ÀFRICA: I, 212, 389; II, 5; nord d': II, 18.
 ÀGER, mun. de Catalunya (Noguera): I, 296, 297, 365, 383; castell d': II, 185, [3] d. 90; homes d': II, 168, [3] d. 25; vescomtat d': II, 162 [3] d. 25; vila d': II, 185, [3] d. 25, 90.
 AGLANO (Bonifaci d'), comte de Montealbano: I, 101, 102, 210.
 AGNESINA, dama de la casa de Constança de Sicília: I, 159, 168, d. 25.
 AGONCIELLO (Sancho Guarçez d'): I, 282.
 AGOST, Aquast, mun. del País Valencià (Alacantí): I, 124.
 AGRAMUNT, Acrimontis Agremont, mun. de Catalunya (Urgell): I, 109, d. 63; II, 11, 59, 75, 126, 132, 164, 169-171, 178, 185, 188, 234, [1] d. 112, [2] d. 19, 24, 26, [3] d. 10, 35, 36, 54, 63, 89; batllia d': II, 10.
 ÀGREDA, vila de Castella-Lleó (Sòria): I, 264.
 AGULANIU, Agilaniu (Arnau Pere, Arnaldus Petri de): II, 163, 170, 172, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 19, 30; 40.
 AGUILAR, antic castell de la vall de Guadalest (Marina Baixa), País Valencià: II, 12, [1] d. 12.
 AGUILAR, lloc del mun. de Graus, Aragó: II, 164 [1] 45, 52, [3] d. 10, 30. / Aguilar de Ribagorça.
 AGUILAR, lloc del mun. de Bassella (Alt Urgell), Catalunya, II, 176, 162.
 AGUILAR (Bernat d'): I, 292.
 AGUILAR (Bertran d'): I, 249.
 AGUILÓ, Aquilone (Guerau, Gerardus): II, 184, [3] d. 88.
 AHARON, jueu: I, 81, 82, d. 8.
 AHÉ (Fortuyn d'): I, 338.
 AHOLET, v. Aulet.
 AHONÉS (Pere d'): II, 9.
 AHUIX, Vall d', no hem pogut identificar aquest topònim, que hauria de correspondre a les comarques del Pallars o de la Ribagorça; la lectura del document és clara, però creiem que l'escrivà de registre llegí malament la llista que copiava i que aquest topònim és Vall de Bahanuy o Bahnuy (Beranui), que falta en aquesta llista i que figura a llistes similars: II, 164, [3] d. 10. V. també Beranui.
 AIGÜESMORTES, ciutat del Llenguadoc, Occitània, al departament francès de Gard: I, 178, 299.
 AÏNSA, Aynsa, mun. d'Aragó (Osca): I, 27, 366, [1] d. 52; sobrejunteria d': II, 11.
 AINSA, Insa (Pere, Petrus de): II, 175.
 AIORA, Ayora, mun. del País Valencià (Vall de Cofrents): II, 40, [1] d. 80.
 AIS DE PROVENÇA: ciutat de Provença, Occitània, al departament francès de Boques del Roine: I, 87, 183.
 AITONA, Aytona, mun. de Catalunya (Segrià): II, [2] d. 26.
 AIVAR (Pero d'): I, 356.
 ALACANT, Alachant, ciutat del País Valencià (Alacantí): I, 123, 124, 126, 127, 131, 132, 138, 139, 178, 201, 217, 305, 406, d. 21; II, 40, 49, [1] d. 80, 95; província d': I, 30.
 AL-AÇRACH, cabdill sarraí: I, 118, 119, 413, 414.
 ALAGÓ, Alagone, vila d'Aragó (Saragossa): II, 10, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
 ALAGÓ, Alagone (Artal d', Artaldus de): II, 35, 167, [3] d. 18.
 ALAGON (Blasco de, Blascho de): I, 204, 370, d. 29.
 ALAGUAR, v. Vall de Laguar.
 ALAMANET: I, 292.
 ALAMANY, Alaman (Pere, Petrus), lloctinent de l'alcaid del castell de Xixona: II, 49, [1] d. 68, 94.
 ALENDIR, Alander, despoblat del mun. de Benavent de Segrià (Segrià), Catalunya: II, [2] d. 26.
 ALARCH, caseriu del mun. de Benimantell (Marina Baixa), País Valencià: II, 12, [1] d. 12.
 ALARDO (Andalano, Andalanus), mercader genovès: II, 58, [1] d. 111.

- ALARICH (Jaume): I, 246.
 ALAS, mun. de Catalunya (Alt Urgell): II, [2] d. 22.
 ALAZAR ABULFAC, jueu de Saragossa: II, 180, [3] d. 73.
 ALAZRAC ABULFAC, fill d'Alazar, jueu de Saragossa: II, 180, [3] d. 73.
 ALBAGÉS, Albageses, mun. de Catalunya (Garriques): II, [2] d. 26.
 ALBAIDA, mun. del País Valencià (Vall d'Albaida): I, 217, 413; batllia d': II, 10.
 ALBALAT, torre d', probablement del mun. d'Altea (Marina Baixa), País Valencià: II, 59, [1] d. 112.
 ALBALAT (Andreu d'), bisbe de València: I, 39, 247, 248, 324, 328, 333, 337; II, [1] d. 68.
 ALBALAT (Jaume d'): I, 331.
 ALBALAT (Pere d'), arquebisbe de Tarragona: I, 12, 19.
 ALBARRASÍ, bisbe d': I, 339.
 ALBATÀRREC, mun. de Catalunya (Segrià): II, [2] d. 26.
 ALBAYO, v. Bayo, el.
 ALBELDA, mun. d'Aragó (Llitera): II, 136, 170, [2] d. 37, [3] d. 30.
 ALBELDA (Pere d', Petrus de): II, 167, [3] d. 22.
 ALBENT (Ferran): I, 331.
 ALBENTOSA, riu d': I, 18, 113.
 ALBERO, Alvero (Eiximèn d', Ximèn d'), noble aragonès: I, 152, 157, d. 25.
 ALBERO (Garcia d'): I, 247.
 ALBESA, mun. de Catalunya (Noguera): II, 11, 164, 168, [2] d. 26, [3] d. 10; batllia d': II, 10.
 ALBÍ, senescal d': I, 214.
 ALBINYÈN, caseria del mun. de Benissa (Marina Baixa), País Valencià: II, 49, [1] d. 88.
 ALBIÓ (Berenguer d'), alcaid d'Huió: I, 340.
 ALBONS, Alborns, mun. de Catalunya (Baix Empordà): II, 169, [3] d. 27.
 ALCADRE, v. Alcodre.
 ALCAHUI, muntanya d', al País Valencià: II, 49; [1] d. 88.
 ALCALÀ, mun. de Castella la Nova (Madrid): I, 257, 258/ Alcalá de Henares.
 ALCALÀ, mun. d'Aragó (Terol): II [1] 52 / Alcalá de la Selva.
 ALCALÀ, castell d', despoblat entre Llombai i Real de Montroi (Ribera Alta), País Valencià: I, 333, d. 36; II, 12, [1] d. 15.
 ALÇAMORA, v. Alsamora.
 ALCANÓ, Alcanono mun. de Catalunya (Segrià): II, [2] d. 26.
 ALCANYÍS, Alcaniç, Alcanicii ciutat d'Aragó (Terol): I, 27; comanador d': II, 34, 43, [1] d. 52, 68.
 ALCARAZ, mun. de Castella (Albacete): I, 131, 134, 135.
 ALCARMEN, mercader sarraí de Montesa: II, 36, [1] d. 71.
 ALCARRÀS, Alcarracio, mun. de Catalunya (Segrià): II, [2] d. 26.
 ALCODRE, Alcadre, Cap d', dit ara de l'Horta, que limita per l'est la badia d'Alacant: I, 406.
 ALCOI, Alcoy, mun. del País Valencià (Alcoià): I, 107, 333, d. 36; II, 6, 14, 53, [1] d. 3, 10, 15, 22, 30, 112; batlle d': II, 10; batllia de: II, 10; justícia d': I, 333, d. 36; justiciat d': II, 16, [1] d. 29.
 ALCOLEA, mun. d'Aragó (Osca): I, 27.
 ALCOLETGE, Alcolegia, mun. de Catalunya (Segrià): II, [2] d. 26.
 ALCONSTANTÍ (Mosse), v. Mosse Alconstantí.
 ALCONSTANTÍ (Tedròs), v. Tedròs Alconstantí.
 ALCUBIERRE, Alcoverre, mun. d'Aragó (Osca): I, 289; II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
 ALCUDIA DE CARLET, mun. del País Valencià (Ribera Alta): II, [1] d. 73.
 ALDA, filla d'Abu sa'id'abd al-Rahman, ex-governador de València, i d'una cristiana: II, [1] d. 68.
 ALDAVA (Pero d'): I, 282.
 ALEGRET (Bernat, Bernardus): II, 167, [3] d. 23.
 ALEGRET, Alegreti (Guillem, Guillelmus), fill d'Oliver: II, 167, [3] d. 23.
 ALEGRET, Alegreti (Oliver, Olivarius): II, 167, [3] d. 23.
 ALEGRET (Pere, Petrus): II 167, [3] d. 23.
 ALEMANYA: I, 222, 232, 378; corona d': I, 251; emperador d': I, 225.
 ALENDA (Sancho Peris de): II, [1] d. 68.
 ALEST (Ponç d'), ciutadà de Barcelona: I, 301, 302.
 ALEXANDRE IV, papa / Rinaldo dei conti di Segni: I, 96, 98.
 ALEYEN, v. Llenes.
 ALFAJARÍN, Alfagerí, Alfaiari, Alfayan, Alfayar, mun. d'Aragó (Saragossa): I, 289; II, 10, [1] d. 48, 52, [3] 31.
 ALFAMA, mun. d'Aragó (Saragossa); aljama sarraïna d': II, 43 / Alhama.
 ALFAMBRA, mun. d'Aragó (Terol): I, 234; II [1] d. 52.
 ALFAMÉN, Alphamen, Alfamem mun. d'Aragó (Saragossa): I, 148, d. 28; II, [1] d. 48, 52, 83, [3] d. 31, 74; batllia i alcaldia d': II, 9.
 ALFÂNDEC DE MARINYÉN, Alfandec de Marayen, Alfandec de Maraynen, Alfandech de Marynen, Alfandech de Marynnen, Alfandec de Mayrinen, Alfandec de Merinyén, vila i castell

- d', avui despoblat, del mun. de Benifairó de Valldigna (Safor), País Valencià: I, 120, 121, 146, 148, 172, 340-346, d. 13, 20, 28, 37-39, 41; II, 11, 12, 14, 55, 112, [1] d. 12, 15, 27, 101; II, 238; batlle d': I, 341.
- ALFAQUIM (Mossé), v. Mossé Alfaquim.
- ALFARO (Eiximèn Sabata d'): II, 14, [1] d. 22.
- ALFAYAR, Alfayan, v. Alfajarín.
- ALFEGAR, probablement a la prov. de Guadajajara, Castella: I, 257.
- ALFONS I D'ARAGÓ, Alfonsus, dit *el Bataller*, rei d'Aragó i de Navarra, fill segon de Sanç Ramírez i Felícia de Roucy: I, 242, 269, 271, d. 46.
- ALFONS VII DE CASTELLA-LLEÓ, dit *l'Emperador*, rei de Castella i Lleó, fill de la reina Urraca i de Ramon de Borgonya: I, 242.
- ALFONS X DE CASTELLA-LLEÓ, Alfonsus, dit *el Savi*, rei de Castella-Lleó, fill de Ferran III i Beatriu de Suàbia: I, 15, 20, 39, 95, 96, 121, 122, 124, 134, 138, 180, 193, 194, 212, 213, 225, 227, 230, 233, 234, 236, 241, 242, 244, 245, 251-253, 256, 259, 264, 265, 271, 272, 276, 300, 303-305, 351-353, 377, 383, 403, 404, 406, 413; II, 26, 39, 40, 41, d. 50, 51, 56, 57, [1] d. 54, 79, 95; II, 120.
- ALFONS I DE CATALUNYA-ARAGÓ, dit *el Cast*, rei de la corona catalano-aragonesa, fill primogènit de Ramon Berenguer IV i Peronella: I, 39, 41, 42, 189, 190, 234; II, 166.
- ALFONS II DE CATALUNYA-ARAGÓ, dit *el Franc o el Liberal*, rei de la corona catalano-aragonesa, fill primogènit de Pere II, el Gran, i de Constança de Sicília; infant: I, 70, 144, 160, 169, 171-173, 175, 189, 219-221, 278, 279, 281, 285, 303, 386, 403, 483, d. 55; rei: II, 47, 117.
- ALFONS III DE CATALUNYA-ARAGÓ, dit *el Benigne*, rei de la corona catalano-aragonesa, fill segon de Jaume II i Blanca d'Anjou: I, 68, 144.
- ALFONS IV DE CATALUNYA-ARAGÓ, dit *el Magnànim*, rei de la corona catalano-aragonesa, fill primogènit de Ferran I i Elionor d'Alburquerque: I, 72, 255.
- ALFONS, Alfonsus, infant, fill de Jaume I i Elionor de Castella: I, 9, 15-20, 22, 24-26, 30-33, 37, 79, 85, 86, 109, 110, 113, 117, 140, 244, 337, d. 2, 3.
- ALFONS, comte d'Eu, cambrer de França, fill de Joan de Brienne i Berenguera: I, 105, 233.
- ALFONS II DE PROVENÇA, comte de Provença, vescomte de Millau, Gavaldà i Rodès, fill d'Alfons I de Catalunya-Aragó i de Sança de Castella: I, 190.
- ALFONS III DE TOLOSA, comte de Poitiers, d'Alvèrnia i de Tolosa, fill de Lluís VIII de França i de Blanca de Castella: I, 86, 202, 205, 214, 215, 267.
- ALFONSO: I, 150.
- ALFONSO (Berenguera), amistançada de Jaume I: I, 141, 238, 305, 422.
- ALGARS, riu d', al País Valencià: I, 27.
- ALGERRE, mun. de Catalunya (Noguera): II, [2] d. 26.
- ALGERRE (Ramon d'), domèstic de la casa de l'infant Pere: I, 64, 69, d. 6.
- ALGESIRA, v. Alzira.
- ALGESIRA (Ferran Peris de): II, [1] d. 68.
- ALGESIRA (Ferran Sanches de): II, [1] d. 68.
- ALGORFA, despoblat del mun. de Serós (Segrià), Catalunya: II, [2] d. 26.
- ALGUAIRE, Alguayre, mun. de Catalunya (Segrià): I, 81, d. 8; II, 169; homes d': II, [3] d. 28; priora d': II, [3] d. 28.
- ALHAMA, mun. de Múrcia: I, 133, 134.
- Alí, pintor sarraí: I, 158, d. 25.
- Alí, fill d'Amet Almahoach, sarraí franc de Saragossa: II, 182, [3] d. 80.
- Alí, fill de Faratx Alvalenz, sarraí franc de Saragossa: II, 182, [3] d. 80.
- ALIAGA, mun. d'Aragó (Terol): II [1] d. 52.
- ALINS, Elins, Elms, lloc del mun. de les Pauïls (Alta Ribagorça), Aragó: II, 164, II [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30, 31.
- ALÍS, Alius, mun. d'Aragó (Llitera): I, 377, d. 53b.
- ALÍS, Aliis (Sanç d', Sancius de): I, 377, d. 53b.
- ALMACELLES, Almaceyis, Almaselles, mun. de Catalunya (Segrià): I, 81, d. 8; II, [2] d. 26.
- ALMASCARAN (David), v. David Almascaran.
- ALMAZAN, Almàssà, mun. de Castella la Vella (Soria): I, 256, 258, 262.
- ALMENAR, mun. de Catalunya (Segrià): I, 81, 146, 148, 149, 370, d. 8, 28, 63; II, 11, [1] d. 52; II, 135, 164, 178, 182, [2] d. 21, 34, [3] d. 10, 63; 81.
- ALMENAR (Bernat d'): II, [3] d. 41.
- ALMENARA, mun. del País Valencià (Marina Baixa): II, 17.
- ALMENARA (fra Berenguer d'), vicegerent del mestre d'Ultramar de l'Hospital a la Castellania d'Amposta: I, 332, 334, 338, 360, d. 34.
- ALMERGE, Almarge, despoblat del mun. de Laluenga, prop de Barbastre (Osca): II, [1] d. 48, 52.
- ALMERIA, ciutat d'Andalusia, capital de la prov. homònima, formava part del regne de Granada: I, 138, 404.
- ALMONACID DE LA SIERRA, Almonaçir, Al-

- monazir, Almonessir, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48, 52, 83, [3] d. 31, 74; aljama sarraïna d': II, 43; batllia i alcaldia d': II, 9.
- ALMONARILLA, Almenarilla, v. Moradilla.
- ALMONESIR, castell del País Valencià (Alt Palància), alcaid d': I, 340.
- ALMORAVID (Garcia): I, 275, 277, 283, 284.
- ALMUDÀFER, lloc del mun. d'Ossó de Cinca (Osca), Aragó: II, [2] d. 26.
- ALMUDEVAR, Almudever, Almudén, mun. d'Aragó (Osca): I, 149, 219; II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- ALMÚNIA DE DOÑA GODINA, mun. d'Aragó (Saragossa), batllia i alcaldia d': II, 9.
- ALMÚNIA DE SALES, correspon al mun. actual d'Almunia de San Juan o pots ser al d'Almúnia de Sant Llorenç (Osca), Aragó: I, 378.
- ALMUSSAFES, Almusapher, mun. del País Valencià (Ribera Baixa): II, 15, [1] d. 26.
- ALOTAYBA, Alocayba, v. l'Ocaive.
- ALPARTIR, Alpartil, mun. d'Aragó (Saragossa), batllia i alcaldia d': II, 9.
- ALPONT, mun. del País Valencià (Serrans): II, 9, 14, [1] d. 22; batllia d': II, 9.
- ALQUÉZAR, Alchezar, mun. d'Aragó (Osca): I, 370, 371; II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- ALSAMORA, Alçamora, poble del mun. de Sant Esteve de la Sarga (Pallars Jussà), Catalunya: II, 162.
- ALTERA (Ruy Sanches de): II, [1] d. 68.
- ALTURA, mun. del País Valencià (Alt Palància): II, 11.
- ALTURA (Rodrigo Sanchez d'): I, 331.
- ÁLVAREZ (García): I, 331.
- ÁLVAREZ (Miquel): II, 10.
- ALVERO (Diego d'): I, 331.
- ALVERO (Exemén d'): II, [1] d. 68.
- ALVERO (García): II, [1] d. 68.
- ALVERO (Llop S. d)': I, 71.
- ALYUBAYAL, Al-gubayal, talaia, potser del mun. de Cabanes de l'Arc (Plana Alta): II, 12, [1] d. 12.
- ALZIRA, Algazira, Algecira, Algeçira, Algezira, Algizira, Aljezira, Alyazira, Alyezira, mun. del País Valencià (Ribera Alta): I, 120, 121, 140, 201, 217, 324, 325, 328, 329, 331-335, 340, 342, 343, 347, 404, 410, 411, 415, 418, 422, 423, d. 13, 30, 33, 35, 37, 38, 40a, 41; II, 12-14, 28, 32-34, 37, 55, 56, 59, 112-114, 121, 137, 233, 238-241, [1] d. 73, 102-104, 114, [2] d. 41, 42; batlle de: II, 56, [1] d. 103; batllia de: I, 347; església de Santa Maria d': I, 421; habitant d': II, [1] d. 73; justícia d': II, 56, [1] d. 103, 107.
- AMADEU IV, comte de Savoia: I, 90.
- AMANES (Guillem): II [1] d. 3.
- AMER, monestir de Catalunya, abat d': II, 124, 168, [2] d. 6, [3] d. 21.
- AMET BELITO, Abelito, sarraï de Saragossa: II, 182, [3] d. 80.
- AMICHI (Bella d') nodrissa de Constança de Sicília: I, 90, 101, 151, 158-160, 167, 168, 219, 331, 332, 343, 346, d. 25, 33, 41.
- AMORET (Joan, Johan), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- AMPOSTA, castellà d': I, 39; II, 34, 42; castellania d': I, 332, 334, 338, d. 34.
- Anagni, tractat* d': I, 239.
- ANDALUSIA, regió del regne de Castella: I, 118, 119, 120, 134, 403; II, 120.
- ANDORRA, vall d': II, 187.
- ANDOSELLA (G. Ortiz): I, 292.
- ANDOSIELLA (Pero Guarcia d'): I, 282.
- ANDREU (Ramon), provençal: I, 366, 367.
- ANELIERS (Guillem d'): I, 284.
- ANETO, Aneti, terme d', poble del mun. de Montanui (Alta Ribagorça), Aragó: II, [3] d. 30.
- ANGLADA (Guillem de, Guillelmus de), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- ANGLANO (Bonifaci, Bonifacius), comes Montisalbani: I, d. 28.
- ANGLATERRA: I, VIII, 191; rei d': I, 373.
- ANGLESOLA, mun. de Catalunya (Urgell): II, [3] d. 26.
- ANGLESOLA, llinatge noble del Principat de Catalunya: I, 29; II, 35.
- ANGLESOLA, Angularia (Berenguer d', Berengarius de), senyor d'Anglesola: I, 55, 109, d. 3; II, 14, 21, 124, 184, [2] d. 6, [3] d. 88.
- ANGLESOLA, Angleola, Anglerola, Angularia (Berenguer Arnau d', Berengarius Arnaldi de): I, 357; II, 14, 21, 16, 179, 180, 185, [1] d. 20, [3] d. 4, 72, 90, 92.
- ANGLESOLA (Bernat, Bernardus de): II, 124, 130, 160, [2] d. 6, 18, [3] d. 1.
- ANGLESOLA, Angularia, Alglerola (Guillem d', Guillelmus de): I, 357, d. 3; II, 14, 21, 124, 130, 161, 162, 185, 187, [1] d. 20, 68, [2] d. 6, 18, [3] d. 4, 5, 90, 92.
- ANGLESOLA, Angularia (Huguet d', Huguetus de): I, 248; II, 163, 164, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 19.
- ANGLESOLA, Angularia (Ramon, Raimundus de): II, 160, 161, [2] d. 6, [3] d. 1, 4.
- ANGLONE (Borrel d'), comte: I, 99.
- ANJOU, casa d': I, 218, 390; comtat d': I, 89, 91.
- ANSÓ, Anço, Anso, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.

- ANTILLÓ, Antilò, Antillón, mun. d'Aragó (Osca): I, 374, 378; II, [1] d. 52.
- ANTILLÓN (Blanca d'), noble aragonesa, amistançada de Jaume I i mare de Ferran Sanxis de Castre: I, 96, 315, 361, 374.
- ANTILLÓN, Antiló, Antilione (Sanç d'), noble aragonès: I, 126, 152, 378, d. 21; II, 167, [3] d. 18.
- ANTONI, fill de Ser Seyorino: I, 231.
- ANYA, Aya, Aynna, mun. agregat al d'Artesa de Segre (Noguera): II, 185-187, 234, [3] d. 90, 92.
- AORTA, Aoyta, lloc d'Aragó, formava part de l'honor de Segurón: II, [1] d. 52, [3] d. 31.
- APARICI, Aparicius, habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- APIEROLA v. Pierola.
- APTE, Huete.
- AQUILAN, v. Aguilar de Ribagorça.
- AQUILONE (Gerard de, Geraldus de): II, [1] d. 93 / Aguiló, Gerard.
- AQUILONE (Sinibaldo): I, 225.
- ARAÇIELL (Lop d'): I, 282.
- ARAGÓ, Aragonum: I, vii, 3, 5, 15, 16, 18, 19, 22-28, 30-32, 40, 42, 74, 76, 77, 79, 85, 86, 110-114, 117-119, 122, 124, 125, 138-140, 148, 150, 154, 155, 157, 159, 160, 175, 203, 204, 209, 210, 215, 238, 258, 269, 271, 273, 276, 277, 280, 281, 283, 286-288, 298, 299, 304, 306, 317, 319-322, 326, 327, 329, 338, 348, 352, 355, 361-363, 365, 367-370, 373, 375, 377, 378, 381, 386, 400, 401, 408, 409, 481, d. 28, 30, 47, 53, 55, 61; II, 6, 10, 11, 18-27, 34, 40, 42, 53, 57, [1] d. 3, 25, 46, 47, 49, 50, 79, 83; II, 120, 136, 158, 163, [2] d. 38, 39, [3] d. 6; Alt Aragó: II, 180; Aragó Mitjà: II, 180; justícia d': I, 68, 359; procurador reial d': I, 298.
- ARAGÓ, Corona d': I, 244.
- ARAGÜÉS, Aranes, Aranuest, Aravesch, Aravuest, Arayesch mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31; batllia d': II, 9.
- ARAN, vall d', v. Vall d'Aran.
- ARAN, Anan, Avan, terme d', potser Arassant, mun. de Bissauri (Alta Ribagorça) o potser el terme d'Areny a la mateixa comarca, Aragó: II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10.
- ARANDA, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31; batllia d': II, 9 / Aranda de Moncayo.
- ARÁNDIGA, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- ARANES, v. Aragiüés.
- ARANPRUNYANO, v. Eramprunyà.
- ARANSUS (Lop Suria d'): I, 282.
- ARANSUS (Miguel Martiniz d'), alcaid de Santacara: I, 282.
- ARANZOLO, Arançule, Areysolo, lloc d'Aragó, pròxim a Gallinero i Sasa: II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- ARARAN, castell de Ribagorça, pertanyia al monestir de Lavaix: II, [3] d. 30.
- ARAVUEST, Arayesch, v. Aragiüés.
- ARAZURI (G. Guarçeis d'), navarrès: I, 282.
- ARBECA, mun. de Catalunya (Garrigues): I, 298.
- ARBOÇ, Arbucius, Arbussius, l', Cerbós, mun. de Catalunya (Baix Penedès): I, 39, 348, d. 4, 63; II, 164, 168, 179, [3] d. 10, 20, 67.
- ARCAVELL, Archavell, mun. agregat al d'Anserall (Alt Urgell), Catalunya: II, 132, [2] d. 22.
- ARCHOS (Goncalvo Roiç de los): I, 282.
- ARCHOS (Pero Martiniz de los): I, 282.
- ARCOS, Archos (Gonçal, Gonçalvo Gil de los): I, 278, 282.
- ARCUSA, Artusa, mun. d'Aragó, integrat en el d'Ainsa-Sobrarbe (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- ARDEVOL, v. Erdau.
- AREDA (Joan Martinez de, Johan Martinis de): II, [1] d. 68.
- AREDA (Lop Exemenis): II, [1] d. 68.
- ARENÓS, Arenoso (Eiximèn Pere d', Eximinius Petri): I, d. 2, 3.
- ARENY, mun. de l'antic comtat de Ribagorça (Alta Ribagorça Occidental), Aragó: II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30 / Areny de Noguera.
- ARENY (Ferrer d'): II, 170, [3] d. 30.
- ARES, coll d', al límit del Ripollès amb el Vallespir: I, 113.
- ARES, Val d', lloc del mun. d'Espés, ara de les Pauils, a l'antic comtat de Ribagorça (Alta Ribagorça), Aragó: II, [1] d. 52.
- AREYSOLO, v. Aranzolo.
- ARGAVIESO, Argabieso, mun. d'Aragó (Osca): I, 318.
- ARGELERS, Argilers, mun. de Catalunya Nord (Rosselló): I, d. 63.
- ARGENÇOLA, mun. de Catalunya (Anoia): I, d. 63; II, 174, [3] d. 52.
- ARGOLELL, Argolel, poble del mun. d'Anserall (Alt Urgell), Catalunya: II, 132, [2] d. 22.
- ARGUEDAS (G. Yenneguiz d'): I, 282.
- ARIZA, Fariza, Fariça, Feriça, Hariza, mun. d'Aragó (Saragossa): I, 23; II, 11, 24, 113, 233, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- ARLES, vall d', a Catalunya Nord (Vallespir): I, 395.
- ARMENGOT, bisbe de Pamplona: I, 275, 277.
- ARMÈNIA, Erminia, rei d': I, 123, d. 17.
- ARMENTERA (Arnau d'): II, 17, [1] d. 42.

- ARNALDI (Miro): II, [3] d. 10.
 ARNALDI (Miro) hereus de: II, [3] d. 10.
 ARNALT (Per), canviador: I, 282.
 ARNAU, bisbe de Barcelona, v. Arnau de Gurb.
 ARNAU (Arnaldus), bisbe de Tاراونا: II, [3] d. 15.
 ARNAU (Arnaldus), bisbe de Tortosa: II, 165.
 ARNAU (Berenguer, Berengarius), batlle: I, d. 4; II, 55.
 ARNAU (Berenguer, Berengarius), batlle de Mallorca: II, [1] d. 101.
 ARNAU (Guillem): I, 346.
 ARNAU (Pere): I, d. 25.
 ARRAISTA (G. Lopiz d'): I, 282.
 ARRÀS, ciutat de l'Artois, capital del departament francès de Pas-de-Calais: I, 62.
 ARREDIA (Tobaldus Ybanyes de): II, [1] d. 68.
 ARTANA, mun. del País Valencià (Marina Baixa): II, 30, 31, 114, [1] d. 59.
 ARTÉS, Artez (Pere): I, 344, d. 41.
 ARTESA, Artesia (Arnau, Arnaldus de): II, 137, [2] d. 42.
 ARTESA DE SEGRE, mun. de Catalunya (Noguera): II, 185.
 ARTESONA (Bernat d'): I, 374.
 ARTESONA (Martín Pérez d'): I, 374.
 ARTESONA (Pero Martínez d', Perus Martinis de): I, 379; II, 40, [1] d. 79.
 ARTODO, v. Ortedó.
 ARTOIS, comte d': I, 269.
 ARTUSA, v. Arcusa.
 ARUEYÇA (Juan Perich d'): I, 282.
 ASFA, mun. agregat al de Pla de Sant Tirs (Alt Urgell), Catalunya: II, 132, [2] d. 22 / Arfa.
 ASNAVA, Desnava (Pere Bernat d'): II, 171-173, [3] d. 45, 46.
 ÀSSUA, Vall d', Assoa, Val d', Valle de, vall de Catalunya (Pallars Sobirà): II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30.
 ASP, mun. del País Valencià (Vinalopó Mitjà): I, 125.
 ASPA, terra de, mun. de Catalunya (Segrià): II, [2] d. 26.
 ASPEL (Arnau Airamón d'): II, 186, [3] d. 90.
 ASPES (Bernat d', Bernardus de): II, 124, [2] d. 6.
 ASTELL, Astel, Astiel, Astiell, poble del mun. de la Torre de Cabdella (Pallars Jussà), Catalunya: II, [1] 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30.
 ASTRUC, Astruch (Arnau), notari públic de València: I, 112.
 ASTRUC (Bonsenyor), v. Bonsenyor Astruc.
 ASTRUC (Vidal) v. Vidal Astruc.
 ASTRUC RAVAIA, Astruc, Astruch, Astrugus, Ravayha, Ravaya: I, 344, 400 (batlle de l'infant), d. 65, 66; II, 11, 12, 122, 128, 133, 134, [1] d. 14, [2] d. 2, 12, 29, 30.
 ASTRUC JACOB XIXÓ, Sixó, alcaid de Peníscola, batlle de Morella i Borriana: I, 345, d. 41.
 ATAYA, castell del País Valencià: II, 12, [1] d. 12.
 ATECA, Teca, mun. d'Aragó (Saragossa): I, 149, 151.
 ATROSILLO (Blasc d', Blascus de): I, 71; II, [1] d. 68.
 ATROSILLO (Loç d'), fill de Gil: II, [1] d. 68.
 AULET, Aholet, poble del mun. de Sopeira (Alta Ribagorça), Aragó: II, [1] d. 45, 52; II, [3] d. 30.
 ÀUSTRIA, casa d': I, 353.
 AUTEUIL (Pere d'), senescal de Carcassona: I, 88.
 AUXERRE, bisbe d': I, 105.
 AVESCHA, Avuescha, v. Adahuesca.
 AXCHAIN (Jaffer), V. Jaffer Axchain.
 AYERA, lloc del mun. de Castilsabàs (Osca), Aragó: I, 378.
 AYERBE (Blasc Ximenes d'): I, 204.
 AYERBE (Pere d'): I, 306, 323, 339, 355, 356.
 AYNSA (P. de): II, [1] d. 52.
 AYSICLES, v. Iscles.
 AYTONA, v. Aitona.
 AYVAR, llinatge: I, 282.
 AYVAR (Gil Martiniz d'): I, 282.
 AZDE, jreu de Saragossa: II, 180, [3] d. 73.
 AZLOR (Blasc Pérez d'): I, 204.
 AZMEL ABENLEVÍ, jreu de Saragossa: II, 180, [3] d. 73.
 AZNÁREZ, Aznarez (Martín, Martinus), alcaid de Villena: II, 41, [1] d. 80.
 AZNAREZ (Rodrigo): I, 282.
 AZNARIZ (M.): I, 282.
 BABILÒNIA: I, 228; soldà de: I, 179.
 BABOT, Baboti (Mateu, Matheus), canonge de Barcelona: I, 63, 64, 71, 79-82, 125, 126, 151, 152, 249, 291, 292, 303, 345, 484, d. 6-9, 19, 21, 26, 41.
 BAHANUY, Val de, v. Beranui.
 BAIRÉN, Bayrén, antic castell del país Valencià, mun. de Gandia (Safor): I, 334, 342, d. 37; II, 9.
 BALAGUER, Balaguerius, Balagarius, mun. de Catalunya (Noguera): I, 109, 311, d. 63; II, 164, 175, 178, 182, 188, 234, 240, 241, [2] d. 26, [3] d. 10, 22, 23, 54, 63; batllia de: II, 10.
 BALDOVÍ, Balduí (Pelegri): I, 204, 292.
 BALDOVÍ (Ponç): I, 238.
 BALDOVÍN (Gil), alcalde de Tudela: I, 278, 282.
 BALDOVÍN (Perez): I, 282.
 BALDOVÍN DE OLIT (Pasqual): I, 282.

- BALDOVÍN DE TUDELA: I, 278.
- BALDUÍ II de Constantinoble, emperador de Constantinoble: I, 105, 227, 233, 234.
- BALEARS, Illes: I, 15, 16, 25, 28, 30, 31, 85, 113.
- BALTASAR, rei d'Orient: I, 90.
- BANDAYONA, mun. de Castella la Nova (Guadalajara): I, 257 / Mandayona.
- BANYOLES, Balneole, mun de Catalunya (Pla de l'Estany), abat de: II, 124, 165, [3] d. 15; monestir de: I, 30, 80, d. 8.
- BAÓN, Bacho, Bahen, Baho, Bahon, despoblat entre Asoveral i Majones (Osca), Aragó: II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- BARBARIA, terres septentrionals d'Àfrica: I, 161; II, 31; alcaid de: I, 107.
- BARBASTRE, ciutat d'Aragó (Osca): I, 204, 239, 245, 291, 292, 319, 339, 374; II, 10, 23, [1] d. 44, 48, 52, 98, [3] d. 31; batalla de: II, 54; merí de: I, 204; II, 54; merinat de: II, 10, [3] d. 31.
- BARBERÀ (Guillem de) prior del convent de Santa Caterina de Barcelona i bisbe de Lleida: I, 19.
- BARBERÀ, Barbarà (Jasbert, Gizbertus de): II, 186, 187, [3] d. 90, 92.
- BÁRCABO, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52 [3] d. 31.
- BARCELONA, Barchinona, ciutat de: I, VII, 7, 8, 13, 17, 19, 23, 26, 29-31, 33, 38, 39, 46-48, 55, 56, 63, 76-78, 81-83, 91, 97, 110, 112, 113, 122, 123, 130, 143-147, 170, 174, 178, 186, 205, 212, 220, 237, 243-246, 248, 259, 260, 263, 265, 266, 269, 272-274, 283, 285, 291, 294-296, 298-306, 312, 319, 320, 334, 339, 341, 344, 350, 352-354, 356, 359-362, 364, 365, 367-370, 381, 383-385, 387, 388, 396-398, 405, 409, 416, 478-482, 484, d. 3, 4, 8, 9, 27-30, 41, 45-47, 50-53, 63, 65, 66; II, 36, 38, 121, 124-127, 130, 133-135, 159, 164, 175, 176, 180, 186, 188, 235, 236, 241, [2] d. 9, 13, 25, 29-31, 36, [3] d. 10, 36, 47, 54, 72, 91; aljama jueva de: I, d. 41; II, 36, 45, [1] d. 72; ardiaca de: I, 112, 301; batejats captius: II, [2] d. 20; batalla de: I, 301, 302, 339, d. 45; II, 23, 122, 168, [2] d. 2, [3] d. 20; batllia de: I, 131; II, 10, 37, [1] d. 75; bisbat de: I, 130; II, 122; bisbe de: I, 19, 20, 30, 38, 55, 79, 80, 89, 101, 105, 115, 132, 137, 138, 237, 247, 248, 257, 258, 301, 302, 306, 328, 330, 331, 345, 368, 369, d. 3, 4, 8, 41; II, 124, 128, 132, 168, [2] d. 6, 18, [3] d. 15, 21; canonge de: I, 125, 249, d. 21; casa de: I, 89, 91, 93, 103, 188, 190, 203, 207, 236, 278, 285; ciutadans de: I, 301, 302, d. 28, 41; II, 131, [2] d. 20; comtat de: I, 16, 23, 24, 28, 29, 31, 79, 113-115, 302, 354, 386, d. 3, 55; comte de: I, 25, 29, 32, 33, 38, 39, 111, 114, 115; II, 157, 159; corts: II, 119, 120, 121; degà de: I, 301; notari públic de: I, d. 3, 28; palau reial de: I, 56, 91; prohoms de: II, 125, 126, 168, 174, [2] d. 9, 10, [3] d. 20; secretaris de l'aljama de: I, 345; Seu de: I, 301; veguer de: I, 301, 302, 339; II, 22, 23, 46, 122, 123, 168, [1] d. 91, [2] d. 2, [3] d. 20; vegueria de: I, d. 63; II, 184, [3] d. 89.
- BARCELONA (Bernat de), domèstic de la casa de l'infant Pere: I, 63, 75.
- BARCHAO, Bartao, Barthao, v. Bârcabo.
- BARDAIXI, Bardaxi castell de, Vall de, lloc de l'antic comtat de Ribagorça, al mun. de Boltaña (Osca), Aragó: II, 164, [1] 45, 52; [3] d. 10, 30.
- BARDINA (Berenguer, Berengarius), notari públic de Lleida: I, 39, d. 3a.
- BARTOMEU, Bartolomeus, Bartholomeus: I, d. 6, 7, 8.
- BAS (Sibília de), vescomtessa de Bas, muller d'Hug V d'Empúries: II, 42.
- BASALUC, castell de, a Occitània: I, 18.
- BÀSCARA, Bàsquera, mun. de Catalunya (Alt Empordà): I, 71, 84, 483, d. 10.
- BASCHARAN, v. Bescaran.
- BASSEGODA, Bassagoda, poble del mun. d'Albanyà (Alt Empordà), Catalunya: I, 320, d. 63.
- BASSELLA, mun. de Catalunya (Alt Urgell): II, 176.
- BASSET, troter: I, 483.
- BASTART (Dalmau, Dalmacius): I, d. 7.
- BASTIDA D'HORTONS, poble del mun. de Cerc (Alt Urgell), Catalunya: II, 177, 187, [3] d. 64.
- BASTURS, Besturç, Besturs, poble del mun. d'Orcau (Pallars Jussà), Catalunya: II, 164; II [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30.
- BATÇARRA, lloc, possiblement del mun. d'Albarrac (Segrià), Catalunya: II, [2] d. 26.
- BAUCERETES, Bauçeretes, castell de, Catalunya: II, 21, [1] d. 1.
- BAUS (Barral I dels), vescomte de Marsella: I, 42, 180, 186, 191, 192, 193, 194.
- BAUS (Bertran II dels), vescomte de Marsella: I, 194.
- BAUS, Baucio (Hug dels, Hugo de), senyor de Meirargas: I, 98, 180, 184, 195, 196, 199, 201, 202, d. 30-32; II, 16, 28.
- BAYO, el, Albayo, Elbayo, despoblat del mun. de Biota (Saragossa), Aragó: II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- BAZTAN (Gonçal Ivanyez de), alferes de Navarra: I, 277, 278.
- BAZTAN (Ivanyez) alferes de Navarra: I, 282.
- BAZTAN (Joan González de), fill de Gonçal Ivanyez de Baztan: I, 277, 278.

- BEARN, vescomtat de: I, 85.
- BEATRIU, filla natural de Pere el Gran i muller de Ramon de Cardona: I, 90.
- BEATRIU, filla de Manfred I de Sicília i d'Helena Àngel-Comné d'Epir: I, 93, 222.
- BEATRIU, filla de Carles d'Anjou: I, 227.
- BEATRIU DE PROVENÇA, reina de Nàpols i de Sicília, filla de Ramon Berenguer V, comte de Provença, i de Beatriu de Savoia; muller de Carles d'Anjou: I, 86, 89, 190, 203, 212, 216, 222, 235.
- BEATRIU DE SAVOIA, muller de Manfred I de Sicília i mare de Constança de Sicília: I, 90, 94.
- BEATRIU DE SAVOIA, muller de Ramon Berenguer V, comte de Provença: I, 87.
- BEATRIU DE SAVOIA, promesa de l'infant Jaume, fill de Jaume I: I, 243, 244.
- BEATRIU DE SUÀBIA, filla de Felip I d'Alemanya i muller de Ferran III de Castella-Lleó: I, 224.
- BEAUMARCHÉ, Beaumarchais, Benmercio (Eustache de), governador de Navarra: II, 25.
- BEAUVAIS, bisbe de: I, 105.
- BÉLA IV D'HONGRIA, rei d'Hongria, germà de Violant d'Hongria: I, 37.
- BELA (Arnaldus de), feudatari de Bielsa: II [2] d. 38.
- BELCHITE, ardiaca de: I, 26.
- BELFORT (Pere de): II, 49, [1] d. 94.
- BELITO, v. ABRAHIM, AMET DE BELITO.
- BELLCALIRE, Belcayre, mun. de Catalunya (Noguera): II, 182, [3] d. 79.
- BELLERA, Belera, Beyllera (Guillem de, Guillelmus de): II, 124, 163, 170, 178, 186, [1] d. 75, 93, [2] d. 6, [3] d. 10, 19, 30, 65, 90.
- BELL-LLOC, Pulcrolocus, Bellus de Podio, mun. de Catalunya (Segrià): II, 162, 168, [2] d. 26, [3] d. 5, 26.
- BELLPUIG, abat de: II, 185, [3] d. 90.
- BELLPUIG, Bellopodio (Bertran de, Bertrandus de): I, 306; II, 35, [1] d. 68.
- BELLVEI (Eimeric de): I, 255.
- BELLVER DE CERDANYA, Belveer, Belveher, mun. de Catalunya (Cerdanya): I, d. 63; II, 175, [3] d. 54.
- BELLVÍS, mun. de Catalunya (Noguera): I, 250, II, 167, 168, [3] d. 26.
- BELLVIS, llinatge: I, 29.
- BELLVIS (Guillelmus de): II, [3] d. 18.
- BELLVÍS, Pulcrovisio (Berenguer de, Berengarius de): II, [2] d. 6.
- BELMONT, comte de: I, 233.
- BELOSETAS, Las, lloc d'Aragó, probablement pròxim a Las Bellostas: II, [1] d. 48.
- BELLOSTAS, Las, Las Belostas, poble del mun. de Sarsa de Surto (Osca), Aragó: II, [3] d. 31.
- BELVEER (Martí de): II, [1] d. 75.
- BENABRAFIM, v. Benibraí.
- BENAFAIÓ, v. Benifaió.
- BENAGUASIL, Benaguacil, Benaguasir, Benaguazir, mun. del País Valencià (Camp del Túria), aljama sarraïna de: II, 15, [1] d. 19, 101, 110; castell de: II, 55, 58.
- BENANUY (Bernat de, Bernardus de): II, [1] d. 93.
- BENANUY (G. de): II, [1] d. 93.
- BENASC, Benasch, mun. i vall de l'antic comtat de Ribagorça (Alta Ribagorça Occidental), Aragó: II, 164, 170, [1] d. 45, 52; castell de: II, [3] d. 30.
- BENASC, Benash (Bernat de): II, 170, [3] d. 10, 30.
- BENASC (Joan Pérez de): I, 289, 290.
- BENAVARRI, Benavarre, Bennavarre, mun. de l'antic comtat de Ribagorça (Baixa Ribagorça), Aragó: II, 164, 168 [1] 45, 52, [3] d. 10, 20, 30.
- BENAVENT, mun. de Catalunya (Segrià), II [2] d. 26.
- BENAVENT (Gombau, Gombaldus de): II, 163, 170, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 19, 30.
- BENET, Benedictus, arquebisbe de Tarragona: I, d. 3.
- BENEVENT, ciutat de la Campània, Itàlia, cap. de la prov. homònima: I, 141, 180, 187, 193, 194, 195, 212, 216, 217, 222, 224, 226, 232, 233, 235.
- BEN FARIM: II, 34.
- BENIAMIRA, batllia del rafal de, al mun. d'Oriola (Baix Segura) I, 347 / Benimira.
- BENIASME, alqueria, probablement al mun. de Benissa (Marina Baixa), País Valencià: II, 49, [1] d. 88 / Beniàsmet.
- BENIBRAI, Benabrafim, alqueria de, caseriu del mun. de Xaló (Marina Alta), País Valencià: II, 59, [1] d. 112.
- BENIFAIÓ, Benafaio, Benaphayon, mun. del País Valencià (Ribera Alta): II, 15, [1] d. 26.
- BENIFASSÀ, Benifaçano, monestir de, (Baix Maestrat), País Valencià: I, 288, 289; abat de: II, 165, [3] d. 15.
- BENIMALUX, alqueria del mun. de Benissa (Marina Baixa), País Valencià: II, 49, [1] d. 88 / Benimalluny.
- BENIMARAIG, Benimarag, alqueria del mun. de Benissa (Marina Baixa), País Valencià: II, 49, [1] d. 88 / Benimarraig.
- BENIMARCÓ, Benimarcho, rafal del mun. de Benissa (Marina Baixa), País Valencià: II, 48, [1] d. 88.
- BENIOPA, mun. del País Valencià (Safor): I, 342,

- 344, 345, 413, d. 37, 41; II, 55; batlle de: I, 347; II, 55, [1] d. 99.
- BENIZARÓ, Benizarone, mun. del País Valencià (Camp del Túria): II, 11, 16, [1] d. 8, 9, 28; alcaid de: II, 11, 16, [1] d. 9, 28.
- BENTUÉ, Bencue, Benue, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52; II, [3] d. 31.
- BENVENGUDA, Ben Venguda, dama de la casa de Constança de Sicília: I, 159, d. 25.
- BENVENIST, jueu de Saragossa: II, 180, [3] d. 73.
- BENVENIST DE PORTA: II, 58.
- BENVIURE (Bernat, Bernardus de): II, 172, [3] d. 40.
- BERANUI, Val de Bahanuy, Val de Bahnuy, poble del mun. de la Torre de Cabdella (Pallars Jussà), Catalunya: II, [1] d. 45, 52.V. també: Ahuix, vall d'.
- BERANUY, Benanuy (Bernat de, Bernardus de): II, 163, [1] d. 75, [3] d. 10, 19.
- BERANUY (Guillem de, Guillemus de): II, [1] d. 75.
- BERANUY, Benanuy, hereus de Guillem de: II, 163, [3] d. 10, 19.
- BERBEGAL, Berbegual, mun. d'Aragó (Osca): I, 291; II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- BÈRDIA (Berida al text per error tipogràfic), v. Bèrnia.
- BERDÚN, Verdú, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- BERENGUER, mestre: I, 345, 346, d. 41.
- BERENGUER, porter: I, 483.
- BERENGUERA DE CASTELLA, muller de Joan de Brienne i filla d'Alfons IX de Lleó i Berenguera I de Castella: I, 233, 234.
- BERENGUERA, filla de Joan de Brienne i de Berenguera de Castella: I, 233.
- BERETINO: I, d. 25.
- BERGA, mun. de Catalunya (Berguedà): I, 353, 385; II, 21, 164, 175, 176, 178, 234, [1] d. 1, 63, [3] d. 10, 56, 57; batlle: II [2] d. 17; castell de: II, 179, [3] d. 71; homes: 126, 179, [3] 66.
- BERGA, llinatge: I, 29.
- BERGA (Gerald de), vídua de Pere de Berga: II, 179.
- BERGA (Gonçalbo de): I, 292.
- BERGA (Pere de): I, 229, 295, 338, 352, 353, 356, 360, 362, 368, 384, 385, d. 3; II 178.
- BERGUA (F. de), de Pueyo: I, 204.
- BERGUEDA, Berguadanus, comarca de Catalunya: I, 113; II, 7, [1] d. 4; vegueria: II, 184.
- BERNADÓ, de la cuina: I, 249.
- BERNARDÍ, en: II. [1] d. 68.
- BERNARDÓ, reboster de la casa de Constança de Sicília: I, 157, 159.
- BERNAT, Bernardus, arquebisbe de Tarragona: II, 165, 168, [3] d. 15, 21.
- BERNAT, Bernardus, joglar: II, [1] d. 25.
- BERNAT, habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- BÈRNIA, Bèrdia, castell a la serra de Bèrdia, entre la Marina Baixa i la Marina Alta, al País Valencià: II, 12.
- BESALÚ, Besaldu, Besulú, Bisuldinus, Bisuldonus, mun. de Catalunya (Garrotxa): I, 350, d. 1, 63; II, 164, 175, [3] d. 10, 54; aljama de: II, [1] d. 72; batlle de: II, 41; comtat de: I, 27, 28, 92, 102, 145, 146, 148, d. 28; feu de: II, 174, [3] d. 49, 50; prior de: II, 124; veguer de: II, 41.
- BESALÚ (Ramon de): II, 187.
- BESARAN, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, [3] d. 31, 74.
- BESCARAN, Bascharan, poble del mun. d'Anserall (Alt Urgell), Catalunya: II, 132, [2] d. 22.
- BESIENS, lloc del mun. de Perarrua (antic comtat de Robagorça), Aragó; II, [3] d. 30 / Besians.
- BESIERS, ciutat del Llenguadoc. Occitània, al departament francès de l'Erau: I, 88.
- BESIERS (Roger de): I, 202.
- BESPÉN, Vespén, lloc d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] 31.
- BESTOY, probablement Bestué, al mun. de Puértolas (Osca), Aragó: II, [1] d. 48, [3] d. 31.
- BESTURS, v. Basturs. .
- BIAR, mun. del País Valencià (Alcoià): I, 18, 113, 131, 148, 200, 305, 333, d. 28, 36; II, 49, 54, 237, 239 [1] d. 95; alcaid de: I, 333, 340, d. 36.
- BIELSA, Belsa, mun. d'Aragó (Sobrarb, Osca): I, 27; II, 136, [2] d. 38, 39.
- BIELSA (Ferran Garcés de): II, [1] d. 68.
- BIESCAS, Biescasa, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- BINACOLET (P. Dies de): II, [1] d. 68.
- BIOSCA, Bioscha: II 234, [3] d. 47; castell de, [3] d. 48; terme de: II, 173.
- BIOSCA, Bioscha (Guillem, Guillelmus de): II, 178, [3] d. 62.
- BIOTA (Martí Guillem de): II, 9.
- BISCBE, membre de la comitiva de l'infant Pere, el 1267: I, 292.
- BIZANTÍ, imperi: I, VIII.
- BLANC, Blanch (Joan, Iohannes): I, 302, d. 28.
- BLANCA, dama de la casa de Constança de Sicília: I, 159, d. 25.
- BLANCA, mare de Lluís IX de França: I, 224.
- BLANCA, filla de Lluís IX de França: I, 264.
- BLANCA D'ANJOU: I, 90, 144.
- BLANCA D'ARTOIS, muller d'Enric I de Navarra: I, 269, 275, 285, d. 50.
- BLANCA DE CASTELLA, reina i regent de França, filla d'Alfons VIII de Castella i d'Elionor d'An-

- glattera, muller de Lluís VIII de França: I, 86, 87, 89.
- BLANCA DE FRANÇA, muller de l'infant Ferran de Castella, dit *el de la Cerda*: I, 300; II, 26.
- BLANCA DE NAVARRA, filla de Teobald I de Navarra, muller de Joan I, duc de Bretanya: I, 278.
- BLASCO, civader: I, 253, 262.
- BLASCO, troter: I, 253, 256, 293.
- BOCAIRENT, Bocayrén, mun. del País Valencià (Vall d'Albaida): II, 14, 53, 112, [1] d. 15, 22; batllia de: II, 10.
- BOÏL, Boyl, antic terme del castell de Boïl, compostat per Santa Maria de Boïl i Sant Martí de Boïl (Sobrarb, Osca), Aragó: II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- BOIX, castell del, mun. d'Ivars de Noguera (Noguera), Catalunya: II, 188.
- BOLAS (Miquel de, Michel de): I, d. 4.
- BOLAS (Pelegrí de): I, 346, 405, d. 41; II, [1] d. 68.
- BOLEA, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- BOLONYA, ciutat d'Itàlia, cap. de la prov. homònima: I, 222.
- BOLTANYA, mun. d'Aragó (Sobrarb, Osca): I, 366; II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- BONA, domèstica de la casa de Constança de Sicília: I, 160, 168.
- BONANSA, Bonança, mun. de l'antic comtat de Ribagorça (Alta Ribagorça), Aragó: II, 164 [1] d. 52, [2] d. 26, [3] d. 10; castell de: II, [3] d. 30.
- BONAQUER, habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- BONASTRE (Petrus de): II, [2] d. 42.
- BONAVIA, comtat de Ribagorça, potser Bonansa: II, [1] d. 45.
- BONDIA, habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- BONET (Arnau): II, [3] d. 41.
- BONET, Boneti (Berenguer, Berengarius): I, d. 8; II, 134, [2] d. 31.
- BONIFACI, fill de Manuel de Ventimiglia: I, 211.
- BONIFAY, potser Bonifaci de Castellana: I, 210, 211, 213.
- BONSENYER de Girona, de Gerunda, oficial reial en el bisbat de Tortosa: II, 122, [2] d. 2.
- BONSENYOR ASTRUC, Astruch, jueu de Saragossa: II, 180, [3] d. 73.
- BORDEUS, ciutat de Gascunya, Occitània, cap. del departament francès de la Gironda: I, ix, 3, 70, 264.
- BORGONYA, duc de: I, 237.
- BORJA, Borga, Borya, ciutat d'Aragó (Saragossa): II, 23, 180, 236, 241, [1] d. 48, 52, 83, [3] d. 31, 74; aljama sarraïna de: II, 43; batlle de: II, 9.
- BORJA (Exemén Çabata de): II, [1] d. 68.
- BORJA (Fortun Peris de): II, [1] d. 68.
- BORJA (Gonçalvo de): I, 293.
- BORJAMÁN, Borjamen, despoblat d'Aragó al sud d'Usón (Osca): I, 317, 318, 363, 370, 378.
- BORNELH (Guiraut de): I, 187.
- BORRAS: II, 167.
- BORRELL (Balaguer), llaurador de Llorenç: II, 167, [3] d. 23.
- BORRELL (Guillem) ciutadà de Narbona: I, 145.
- BORRIANA, Buriana, Burriana, mun. del País Valencià (Plana Baixa): I, 120, 130, 318, 323, 324, 342; d. 13, 21, 37; II, 14, 23, 33, [1] d. 15, 22, 50; batllia de: I, 347, d. 18; batlle de: I, 125, 345, d. 18.
- BOSC (P. de): II, [1] d. 68.
- BOSCH (A. de), domèstic de la casa de Pere el Gran: I, 75.
- BOSCH, Boscho (Guillem de): I, d. 9.
- BOTÍ (Bernat), reboster: I, 179.
- BOTONAC (Jasbert), bisbe de Valencia: II, 187, [3] d. 92.
- BOVERA, mun. de Catalunya (Garrigues): II, [2] d. 26.
- BOVET (Pere): II, [2] d. 41.
- BOYL (Sanccius de): II, [3] d. 31.
- BRANDERBURG, marquès de: I, 235.
- BRATISLAVA, capital d'Eslovàquia: I, 37.
- BRESIM (Roderic Ortis de): II, [1] d. 68.
- BRESORA, Val de, v. Broto, vall de.
- BRETANYA (Joan de): I, 278.
- BRIE, comte de: I, 243.
- BRIENNE (Joan de), boteller de França: I, 105, 233.
- BRIENNE (Maria de), filla de Joan de Brienne i Berenguera, muller de Balduí II de Courtenay: I, 233, 234.
- BRIHUEGA, ciutat de Castella (Guadalajara): I, 257, 261, 265.
- BROCA, Brocha, poble del mun. de Guardiola del Berguedà (Berguedà), Catalunya: II, [2] d. 26.
- BROTO, Val de, Val de Breota, Val de Bresora, vall d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- BRULL, Brulio (Guillem de, Gullielmus de): II, 38, [1] d. 77.
- BUNYOL, mun. del País Valencià (Foia de Bunyol): I, 246, 254, 305; II, 238.
- BUNYOL, Buniol, Bunol (Rui Xemenis de, Ruy Xemenis de, Ruy Exemenis de): II, 15, [1] d. 22.
- BURADON, alcaid de, a Navarra: I, 282.
- BURGÈS, família de Barcelona: I, 30.
- BURGET, Burgeti (Bernat, Bernardus), ciutadà de Barcelona: II, 131, [2] d. 25.

- BURGOS, ciutat de Castella, cap. de la prov. homònima: I, 245, 264, 300, 303; bisbe de: I, 15.
- BUSTAMANTE, Bustaman (Dia Sánchez de, Dia Sancius de), alcaid de Múrcia: II, 41, [1] d. 80.
- BUYOL (Johan de), de la moreria d'Alzira: II, [1] d. 73.
- BUYSÀ (Mengot de): I, 125, 126.
- CABAÑAS DEL EBRO, Cabanes, mun. d'Aragó (Saragossa), batllia i alcaldia de: II, 9, 239, 240.
- CABANES, Cabanyes, mun. del País Valencià (Plana Alta): II, 165, 234.
- CABDELL, mun. del País Valencià (Alt Palància): II, 11 / Caudiel.
- CABDELLA, mun. de Catalunya (Pallars Jussà): II, 164, 170, [1] d. 45, 52; cavallers de: II, [3] d. 19.
- CABOET, antic nom de Cabó, mun. i vall de Catalunya (Alt Urgell): II, 187.
- CABRA, mun. de Catalunya (Alt Camp): II, 168, 175, [3] 54.
- CABRERA, mun. de Catalunya (Anoia): I, d. 63 / Cabrera d'Anoia.
- CABRERA, habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- CABRERA, llinatge vescomtal de Catalunya: I, 29.
- CABRERA, Capraria (Guerau VI de, Geraldus de), vescomte de Cabrera: I, 68, 109, 313, 338, 356, 370, d. 6, 44; II, 124, 163, 164, 167-170, 184, [1] d. 75, [2] d. 6, [3] d. 10, 18, 19, 29, 30, 87.
- CABRERA, Capraria, hereu de Guerau VI: II, 184, [3] d. 87.
- CABRERA, Capraria (Ramon de, Raimundus de), germà de Guerau VI: II, 164, 184 [1] d. 75, 93, [2] d. 6, [3] d. 10, 87.
- CABRERA (Sança), vescomtessa de Cabrera: I, 396.
- ÇAÇA, Caciono (Ramon de, Raimundus de), notari públic de Girona: I, d. 65, 66.
- ÇA-CORT, Guillelmus: II, [3] d. 18.
- CADRETE, Quadret, mun. d'Aragó (Saragossa): II, 10, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- CADREYTA (Pere, G. Periz de), navarrès, I, 282.
- Cadireta, Caderita, inquisidor, frare predicador: II, 171, [3] d. 38.
- ÇAGRA, Abbas de: II, [1] d. 68.
- CALÀBRIA, regió de l'Itàlia meridional: I, 107; rei de: I, 212.
- CALABUIG, poble del, mun. de Bàscara (Alt Empordà), Catalunya: I, 383.
- CALADRONES, Cassaladrons, mun. d'Aragó (Osca): II, [3] d. 30.
- CALAF, mun. de Catalunya (Anoia): II, 163, 174, 234, [3] d. 52, 53.
- CALAF (Arnau de), batlle de Montblanc i batlle d'Urgell: I, 338; II, 10, 53, 174, 182, [3] d. 51, 79.
- CALAHORRA, Calahorra (Eiximèn Pérez de, Exemén Peris de): II, 9, [1] d. 68.
- CALAMOCHA, Calamotxa, mun. d'Aragó (Terol): I, 258; II, 19, 113.
- CALATAIUD, Calataiub, Calatayub, ciutat d'Aragó (Saragossa): I, 10, 118, 122, 123, 147, 149-151, 153, 179, 204, 259-261, 291, 319, 334, 339; II, 24, 32, 43, 169, 233, [1] d. 49, [3] d. 31;aljama sarraïna de: II, 43, 169, [1] d. 86, [3] d. 32; batllia de: II, 9; justícia de: I, 204; II, 43, [1] d. 83.
- CALATAYO (Ruy Sanches de): II, [1] d. 68.
- CALATERRA, v. Carratalà.
- CALATORAU, Calathorau, mun. d'Aragó (Saragossa): I, 149.
- CALATRAVA, nau de l'orde de: II, 47.
- CALBERA, Calvera, poble del mun. de Beranui de l'antic comtat de Ribagorça (Baixa Ribagorça), Aragó: II, [1] d. 45, 52; castell de: II, [3] d. 10, 30.
- CALDERS, habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- CALDERS, hereus de: II, 184, [3] d. 88.
- CALDES DE LLAGOSTERA, Caldes de Lagostera, mun. de Catalunya (Selva): II, 164, [3] d. 10; batllia de: I, 92, 102, 145, 146, d. 28, 63; II, 10 / Caldes de Malavella.
- CALDES DE MONTBUI, Monbuy, Caldes de Montebovino, mun. de Catalunya (Vallès Occidental): I, 39, d. 63; II, 164, 168, 175, 235, [3] d. 10, 20, 54.
- CALDES, Calidis (Berengarius, Berenguer), de la moreria d'Alzira: II, [1] d. 73.
- CALDES, Calidis (Bernat de, Bernardus de), de la moreria d'Alzira: II, [1] d. 73.
- CALLOSA, mun. del País Valencià (Baix Segura): I, 125.
- CALONGE (Guillem de), inquisidor: II, 171.
- CALP, mun. del País Valencià (Marina Baixa): II, 49, 167, [1] d. 88, [3] d. 23.
- CALP (Pere, Petrus) i el seu pare, llauradors de Llorenç: II, 167, [3] d. 23.
- Caltabellota*, pau de: I, 239.
- CALVERA (R. de): II, [1] d. 68.
- CALVO (Pascasi, Paschasius): II, [1] d. 25.
- CAMA, habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- CAMARASA, Camarasia, Camerasa, mun. de Catalunya (Noguera): I, 356; II, 164, 175, 178, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 26, 54, 63; cavallers de: II, 184, [3] d. 88.
- CAMARASA (Ramon de), alcaid de Benizaró: II, 11, [1] d. 9.

- CAMBRA (Perus Lopis de la): II, [1] d. 68.
- CAMBRAI, ciutat del Cambrésis, departament francès del Nord-Pas-de Calais: I, 62.
- CAMBRILS, mun. de Catalunya (Baix Camp): I, 130, II, 166, 169, 237, [3] d. 32.
- CAMBRILIS (Bernat, Bernardus de): II, 164 [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 19.
- CAMPDÀSENS, mun. d'Aragó (Monegros, Osca), al límit amb la comarca del Baix Cinca: I, 289 /Candasnos.
- CAMP DE JACCA, v. Jaca.
- CAMP DE TARRAGONA, regió i circumscripció administrativa històriques de Catalunya, batlle del: II, [1] d. 21; batllia del: II, 10, veguer de Tarragona i el Camp: I, 246; II, 121, 169, [1] d. 21, [3] d. 31, 74.
- CAMPFRANCH, Canfranc.
- CAMPILLO, Campello, mun. d'Aragó (Saragossa): II [1] d. 52.
- CAMPILLO, lloc de Castella situat a la frontera amb Aragó, entre Agreda i Tarassona: I, 264.
- CAMPRODON, Camp-redon, Campi-rotundi, mun. de Catalunya (Ripollès), batllia de: I, d. 63; II, 7, 175, 186, [3] d. 54, 90; abat de: II, 124, 165, [2] d. 6, [3] d. 15.
- CAMPRODON (Gausbert): II, 128, [2] d. 15.
- CAMPRODON (Pascasi, fill de Gausbert): II, 128.
- CANALS, mun. del País Valencià (Costera): II, 35, 113, 125, [2] d. 7.
- CANADA, La, La Caynada, mun. d'Aragó (Terol): II [1] d. 52.
- CANCERC, Cançerch (Bernat), hereus de: II, 170, [3] d. 30.
- CANET (Guillem de, Guillelmus de): I, 395, 397; II, 164, 184-186, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 87, 90.
- CANFRANC, Campfranch, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- CANTAVELLA, Catavella, mun. d'Aragó (Terol): II, d. 52; comanador de, de l'orde del Temple: I, d. 2 / Cantavieja.
- CANYELA (Alamanus de): II, [3] d. 19.
- CANYELLES, llinatge: II, 35.
- CANYELLES, Canellis, Cayelles (Berenguer de, Berengarius de), domèstic de la casa de l'infant Pere: I, 66, d. 6.
- CANYELLES, Canellis (Bertran de, Bertrandus de): I, 66, 359; II, [1] d. 68.
- CANYOLES, riu, al País Valencià: II, 35.
- CAPARROSO (Aznar Semeniz de): I, 282.
- CAPDELLA, v. Cabdella.
- CAPDELLA (Bernat, Bernardus): II, 163, 170, [1] d. 75, [3] d. 10, 19, 30.
- CAPDEPORC, Capitisporci (Guillem, Guido), jutge de la cort de Montpeller: I, 102, d. 28.
- CAPELLA, Capela, Capiella, mun. de l'antic comtat de Ribagorça (Baixa Ribagorça), Aragó: II, 164, [1] 45, 52, [3] d. 30, 40.
- CAPELLAN (Pericolan): I, d. 25.
- CAPERÓ (Ponç): I, 312.
- ÇAPORTA (Issach Solam), v. Issach Solam Çaporta.
- ÇA PORTELLA (Bernat, Bernardus): II, [1] d. 75.
- CARALS, potser Queralbs, mun. de Catalunya (Ripollès): I, 285.
- CARBONA, habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- CARBONELL (Pere): II, 10.
- CARCASSÈS, territori del Llenguadoc, Occitània: I, 18, 88, 89.
- CARCASSONA, ciutat del Llenguadoc, departament francès de l'Aude: I, 88, 89, 106; II, 160; senescal de: I, 88, 205, 206.
- CARCASTELLO (Martí de, Martinus de), de la morenia d'Alzira: II, [1] d. 73.
- CÀRCER, Càrcel, mun. del País Valencià (Ribera Alta): I, 120, 342, 345, d. 37, 41; batllia de: I, 347.
- CARDEDEU, Cardedol, Carititulo, mun. de Catalunya (Vallès Occidental): II, 164, 235, 236, [3] d. 10, 40.
- CARDONA, mun. de Catalunya (Bages): I, 356, 357, 359, 360.
- CARDONA, bàndol dels: II, 162; llinatge dels: I, 290.
- CARDONA (Bord de), de la guarnició del castell de Llorenç: II, 167, [3] d. 22.
- CARDONA (Berenguer de, Berengarius de): I, 92, 229, 295, d. 3, 55; II, 38, 124, [1] d. 77, [2] d. 6.
- CARDONA (Bonnigrén de), mare de Roger Bernat de Foix): II, 159.
- CARDONA (Domènec de, Domenicus de): I, 70, d. 6.
- CARDONA (Esteve, Stephanus), batlle de Barcelona: I, d. 45.
- CARDONA (Esteve de), rebooster de la reina: II, 161.
- CARDONA (Guillem de), mestre del Temple: I, d. 2.
- CARDONA (Joan de, Iohannis de), corsari: II, [1] d. 21.
- CARDONA (Ramon de), després senyor de Torà: I, 90.
- CARDONA (Ramon Folc V de, Raimundus Fulconis de), vescomte de Cardona: I, 29, 39, 55, 109, 130, 229, 266, 290, 294-298, 308-310, 312, 313, 338, 351-356, 359-362, 365, 368-372, 374, 383, 385, 386; d. 3, 4, 44, 45; II, 13, 37, 38; 165, 175, [3] d. 11, 57, [1] d. 18.
- CARDONA (Ramon Folc VI de) vescomte de, II, 124, 159, 160, 163-165, 167, 168, 171-176, 178, 180-

- 185, [2] d. 6, [3] d. 1, 4, 10, 11, 13, 14, 23, 26, 36, 37, 39, 44, 47, 54, 62, 75, 82, 86, 87, 88.
- CARDONA (Ramonet de, Raymondetus de), germà de Ramon Folc: II, 167, [3] d. 17, 23.
- CARDONÈS, regió de Cardona: II, 172.
- CARDONET, Cardonetus, porter del rei: II, 56, [1] d. 104.
- CARINENA, Caranyena, Carinyena, mun. d'Aragó (Saragossa): II, 20, 113.
- CARLADÈS, comtat de: II, 28.
- CARLAT, vila d'Alvèrnia, departament francès de Cantal: I, 32; II, 37.
- CARLES D'ANJOU (o Carles I de Nàpols), rei de Sicília i de Nàpols, comte d'Anjou, del Maine, de Provença i de Forcalquier, fill de Lluís VIII de França: I, 1, 66, 70, 85-87, 89, 90, 98, 104, 106, 141, 179-182, 184, 186, 187, 189-192, 194-197, 199, 203, 206-214, 216, 218, 222-228, 230, 233-236, 238, 241, 253, 301, 315-317, 376, 378, 388, 391; II, 57, 128.
- CARLES II D'ANJOU: I, 225.
- CARMONA, muller d'en Gonçalvo: II, [1] d. 68.
- CARRATALÀ, Calaterra, despoblat del mun. d'Aitona (Segrià), Catalunya: II, [2] d. 26.
- CARRICOLA, mun. del País Valencià (Vall d'Albaida): I, 305.
- CARRIZO, home d'Ontinyent: I, 332, d. 35.
- CARRÒS, Carroç, Carrocus, cavaller alemany, senyor de Rebollet: I, 37, 92, 121, 210, 211, 291, 334, 340, 346; d. 41; II, 9, 35, [1] d. 68.
- CARTAGENA, ciutat de la prov. de Múrcia: I, 133.
- CARTAGO, Cartagina: I, 270, d. 46.
- CARTELIANO (Arnaldus de): II, [1] d. 93.
- CARTELLÀ, llinatge noble de Catalunya: I, 29.
- CARTELLÀ, Carteylla, Carteila (Arnau Guillem, Arnaldus Guillelmus de): II, 124, 184, [2] d. 6, [3] d. 10, 49, 50, 87.
- CARTELLÀ, de Carteliano, de Cartiliano, de Carteilla (Guillem de, Guillelmus de): II, 164, [1], d. 93.
- CARTELLÀ, Carteylla, Cartiliano (Guillem Galceran de, Guillelmus Gaucerandi de), noble, senyor d'Hostoles i de Pontons, de Cartellà i de Falgons, comte de Catanzaro: I, 107, 108, 307, 351, 354, 365, 400, 401; II, 18, 37, 172-174, 181, 182, [3] d. 39, 47, 77, 78.
- CASAL DE SANTA LLÚCIA, Santa Lucia del Mela, mun. de Sicília, prop de Milazzo: I, 4.
- CASCANT, senyor de: I, 275, 284.
- CASEES (Johan Perez de): II, [3] d. 47.
- CASOES (P.): I, 256.
- CASP, ciutat d'Aragó (Saragossa): I, 289.
- CASSA (Sanç de, Sanccius de), porter del rei: II, 45, [1] d. 90.
- CASSALADRONES, castell de, v. Caladrones.
- CASSERRES, mun. de Catalunya (Berguedà): II, 21, [1] d. 1.
- CASSERRES, Catsserres (Ramon): II, 170, [3] d. 30.
- CASTALLA, Castayla, Castallia, Castallya, mun. del País Valencià (Alcoià): I, 148, 333; II, 14, 21, 233, 237, [1] d. 22; 28, 36; alcaid de: I, 333, d. 36.
- CASTALLA (Miquel Garcés de): II, 9.
- CASTALLÓ DE LIMINYANA, v. Castelló de Liminyana.
- CASTALLS (Berenguer de), alcaid de Tàrbena: I, 340, d. 36.
- CASTALLS (Bernat, Bernardus), alcaid de Tàrbena: I, 340, d. 36.
- CASTANESA, poble de l'antic comtat de Ribagorça, mun. de Montanui (Alta Ribagorça), Aragó: II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30.
- CASTEJÓN DE SOBRARBE, Castelló de Sobrarb, Casteyllo de Sobrarb, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52 [3] d. 31.
- CASTELAR (G. Vº de), home d'Ontinyent: I, 332, d. 35.
- CASTEL CENT, v. Castissent.
- CASTELL, mun. del País Valencià (Marina Alta): I, 333, d. 36; II, 7, 8, 9, [1] d. 6, 7 (València) / Castell de Castells.
- CASTEL, v. Castiello.
- CASTELET (Bernardus de): II, [3] d. 23.
- CASTELLA: I, VIII, 18, 19, 92, 95, 124, 142, 194, 197, 212, 213, 233, 244-248, 250, 255, 258-261, 264, 269, 272, 273, 284, 285, 291, 293, 294, 298, 300, 304, 337, 351, 386, 406, d. 46; II, 26, 40, 41, 132, [1] d. 79, 80, [2] d. 25; rei de: I, 19, 25, 39, 95, 96, 113, 118-122, 129, 131, 132, 135, 136, 138, 215, 218, 225, 270, 369, 386; II, 27, 28.
- CASTELLA, v. Castalla.
- CASTEL·LANA, topònim d'Occitània: I, 180.
- CASTEL·LANA (Bonifaci de): I, 98, 106, 180, 184, 186, 196-199, 210, 211, 218.
- CASTELLAR, Castelar, lloc del mun. de Torres de Berrellén (Saragossa), Aragó: II, 180, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- CASTELLAZO, Castelaço, Castelazo, lloc d'Arcusa, Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52; II, [3] d. 31.
- CASTELLBISBAL (Berenguer de), bisbe de Girona i confessor reial: I, 19.
- CASTELLBISBAL, Castro Episcopali (Bernat de, Bernardus de): II, 164, 172, [1] d. 75, [3] d. 10, 40.
- CASTELLBO, Castribono, vescomtat de: I, 297, 392, 408; II, 159, 162, 172, 176, [3] d. 38.

- CASTELLBÒ, v. Foix, Roger Bernat.
 CASTELLBÒ, Castribono (Arnau de): I, 297; II, 171, [3] d. 38.
 CASTELLBÒ (Ermessèn), filla de Arnau, avia de Roger Bernat comte de Foix: II, 171, [3] d. 38.
 CASTELLCIUTAT, mun. agregat al de la Seu d'Urgell (Alt Urgell, Catalunya: II, 159, 175, 176-179, 185, 234, [3] d. 60-70.
 CASTELLDÀSENS, Castroasinorum, Castelldans, mun. de Catalunya (Garrigues): II, [3] d. 10, 40.
 CASTELLDÀSENS, senyor de: I, 339; II, 163.
 CASTELLET (Bernat de), llaurador de Llorenç, II, 167, [3] d. 23.
 CASTELLET, Castelleto (Bertran de, Bertrandus de): I, 91, II, 164, 167, [3] d. 10. 19.
 CASTELLFABIB, Castel Fabib, mun. del País Valencià (Racó): I, 18, 304; II, 14, 15, [1] d. 22, 24, [3] d. 31; batllia de: II, 9.
 CASTELLFOLLIT DE LA ROCA, Castellfollit de Bas, Castrum Foliti de Basso, mun. de Catalunya (Garrotxa): II, [1] d. 82.
 CASTELLFOLLIT DE RIUBREGÓS, Castellfollit, mun. de Catalunya (Anoia): II, 171, [3] d. 37.
 CASTELLGALEF, v. Castigaleu.
 CASTELLNOU, Occitània: I, 18.
 CASTELLNOU, Castel Nou, llinatge: II, 35, 170; en Castellnou, cavaller a València, II, 15; d. 22, 68.
 CASTELLNOU, Castronovo (Guillem de, Guillelmus de), vescomte de Castellnou: I, 39, 72, 115, 177, 266, 321, 356, 370, 390, 395, 397, d. 7, 44; II, 185, 186, [3] d. 90.
 CASTELLNOU, Castronovo (Jaspert IV de), vescomte de Castellnou: I, 62, 71, 101, 106, 115, 145, 177, d. 5.
 CASTELLNOU (Pere de), bisbe de Girona: I, 96.
 CASTELLNOU DE SOGORB, mun. del País Valencià (Alt Palància: II, [1] d. 105.
 CASTELLÓ (Pere de): II, [3] d. 41.
 CASTELLO DE BORRIANA, v. Castelló de la Plana.: II, 237.
 CASTELLÓ DE FARFANYA, Casteilo, Castilione: mun. de Catalunya (Noguera): II, 11, 175, 178, 188, 234, [2] d. 26, [3] d. 30, 54, 63; batllia de: II, 10.
 CASTELLÓ DE LA PLANA, Castelló de Burriana, Casteylló de Buriana: mun. del País Valencià (Plana Alta): I, 246 288; II, 33, [1] d. 15, 22.
 CASTELLÓ D'EMPÚRIES, mun. de Catalunya (Alt Empordà): I, 368, 381, 382, 383, d. 53a.
 CASTELLO DE LIMINYANA, Castelló de, Casteillo de Castilionis de, castell de la vila de Llimiana, mun. de Catalunya (Pallars Jussà): II, [1] d. 45; II, 164, [3] d. 10 30.
 CASTELLÓ DE SOBRARB, v. Castejón de Sobrarbe.
 CASTELLO DE SOS, Castelló, Castell de Vall (o Val) de Sos, mun. d'Aragó (Alta Ribagorça): II, 164, [1] d. 52, [3] d. 10, 30.
 CASTELLODRAL, Castelodral, lloc de les regalies d'Urgell (Noguera): II, 182, [3] d. 79.
 CASTELLOLÍ, mun. de Catalunya (Anoia): I, 355, 356.
 CASTELLOLÍ, Castroaulino (Guillem, Guillelmus de): I, 352, 353, 357, 371; II, 175, 181, [3] d. 57, 86.
 CASTELLOLÍ, Castroaulino, Castro Eulino (Maimó de, Maymonus de): I, 231, 249, 255, 292, 321, 352, 360; II, 184, [1] d. 75, [3] d. 88.
 CASTELLOTT, mun. d'Aragó (Terol): I, 27.
 CASTELLOTT (Cabrera de): I, 159, d. 25.
 CASTISSENT, Castellsent, Castelsent, Castel Cent, poble del mun. de Tremp (Pallars Jussà): II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30.
 CASTELLSERA (Alemany de): I, 378.
 CASTELLEVELL, Castroveteri (Bernat de, Bernardus de): II, 184, [1] d. 93, [3] d. 19, 89.
 CASTELLEVELL, Castroveteri (Bertran, Bertrandus de): 181, [3] d. 76.
 CASTELLVERDÚ (Guillem Arnau de): II, 162, 171-173, 185, [3] d. 45; 46, 90.
 CASTIELLO, Castel, Castell, antic castell a la vall de Pintano (Saragossa), Aragó: II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
 CASTIGALEU, Castel Galeç, Castellgalef; mun. de l'antic comtat de Ribagorça (Baixa Ribagorça), Aragó: II, 164, [1] 45, 52; II, [3] d. 10, 30.
 CASTILLONE, V. Castelló de Farfanya. .
 CASTILLALUEZO (Rodrigo de), justícia d'Aragó: I, 359.
 CASTILLÓN DEL PUENTE, Castillocebollero, mun. d'Aragó (Osca): I, 27.
 CASTRE, Castro, llinatge de l'alta noblesa de Ribagorça: I, 379.
 CASTRE (Ferran Sanxis de), primer baró de Castre, fill natural de Jaume I de Catalunya-Aragó i de Blanca d'Antillon: I, 96, 97, 100, 101, 115, 204, 287, 288, 313, 315-322, 324, 325, 327-329, 337-340, 344, 348, 349, 361-372, 374-379, 381-383, 387, 391, 400.
 CASTRO, despoblat d'Aragó prop de La Puebla de Castro (Osca): I, 364, 366; II, 29, [1] d. 48, 52.

- CATALÀ, Catalani (Pere, Petrus), peatger de Pina: II, 183, [3] d. 83.
- CATALUNYA, Catalonia: I, VII, XII, 13, 15, 16, 18, 22-33, 35, 38-43, 53, 58-60, 72, 77-79, 85, 86, 90-93, 100, 103, 106, 109-113, 115-117, 122, 124, 130, 133, 136, 138-140, 146, 147, 154, 158-160, 169, 172-175, 186, 188, 191, 193, 194, 199, 201, 204, 211, 214, 215, 218, 224, 226, 228, 230, 233, 234, 237, 239, 248, 264-266, 280, 283, 286-288, 290, 295, 299, 301, 304, 305, 307, 311-313, 317, 319-322, 329, 348-361, 365, 368, 369, 373, 377, 381, 385, 386, 392, 394, 400, 401, 408, 409, 478, 481, 482, 485, d. 3, 44, 45, 50, 60, 63; II, 6, 10, 11, 13, 14, 18, 20, 21-23, 25, 28, 32, 33, 36, 37, 42, 47, 48, 57, 60, 118, 120-124, 126, 127, 132, 134-136, 158-160, 162-166, 168-170, 180, 181, 185, 188, [1] d. 3, 20, [2] d. 1-3, 14, 17-19, 21, 24, 38, 39, [3] d. 1, 8, 9, 12, 14, 20, 21, 24, 29-31, 43, 70, 72.
- CATALUNYA-ARAGÓ: I, 220, 236.
- CATANZARO, comte de: I, 107, 108, 351.
- CATARINA, muller de Johan Amoret, habitant d'Alzira, 73.
- CATRAL, mun. del País Valencià (Baix Segura): I, 125.
- ÇAVALDIGNA (Miguel Periz): I, 282.
- CAVALLER, Cavaleri (Domingo, Dominicus), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- CAVALLERIA (Jahuda de la), v. Jahuda de la Cavalleria.
- CAVALLERIA (Salomó de la), v. Salomó de la Cavalleria.
- ÇAVIT (Bernat): II, [1] d. 80.
- ÇAYDA, v. Saida, la.
- ÇAYDÍ, v. Saidí.
- CAYNOT (Arnau), capellà de Jaume I: I, 416, 419, 423.
- CEBOLLA, alqueria de, al Puig de Santa Maria (Horta), País Valencià: II, 36, [1] d. 70.
- CECÍLIA DE FOIX, comtessa d'Urgell, filla de Roger Bernat II comte de Foix i d'Ermengarda de Narbona, muller d'Àlvar I d'Urgell: I, 290.
- CEDAÇER (Ff.): II, [3] d. 41.
- CELFA, lloc d'Aragó (Terol): II, 19, 113.
- CELLA, Celha, mun. d'Aragó (Terol): I, 151; II, 233.
- CELUNGO, abat de: I, 150.
- CENTELLES, Scintilli (Bernadó de, Bernardonus de): II, 124, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 40.
- CENTELLES, Scintillis (Bernat el Vell de, Bernardus de): I, 338, 353, 356, d. 3, 44; II, 124, 164, 184, [1] d. 75, 93, [2] d. 6, [3] d. 10, 89.
- CENTELLES, Centeylles, Scintillis (Gilabert, Guilabert de, Guilabertus de): II, 37; 124, 164, 172, 184, [1] d. 75, 93, [2] d. 6, [3] d. 42, 89.
- CEPILLO, Capiello, Cepeillo, lloc del comtat de Ribagorça, probablement al mun. de Barasona (Osca), Aragó: II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10.
- CERDA, infants de la: I, 386; II, 40.
- CERDÀ (Arnau): II, [1] d. 90.
- CERDANYA, la, CERITANIA, comarca de Catalunya: I, 15, 17, 18, 27, 38, 113-115, 215, 218; II, 118, 119, 127; comtat de: I, 26, 28, 92, 102, 113, 139, 145, 146, d. 28.
- CERET, mun. de Catalunya Nord (Vallespir): I, 395-397; II, 186.
- CERVELLÓ, llinatge noble de Catalunya: I, 29, 109.
- CERVELLÓ, Cervilione (Guerau de, Geraldus de): I, 365; II, 124, 164, 181, [1] d. 75, 93, [2] d. 6, [3] d. 10, 1, 76.
- CERVELLÓ, Cervilione (Guillem de, Guillelmus de): I, 301, 302, 338; II, [1] d. 75.
- CERVELLÓ, Cervilione (Huguet de, Huguetus de): I, 301, 302; II, [1] d. 7, 93, [3] d. 10.
- CERVELLÓ, hereus d' Huguet de: II, 164, 184, [3] d. 10, 19, 89.
- CERVERA, Cervaria, mun. de Catalunya, cap de la comarca de la Segarra: I, 231, 245, 291-295, 319, 356, 385; II, 126, 164, 167, 168, 175, 178, 180-182, 234, [3] d. 10, 18, 19; 20, 54, 63, 75-79; batlle de: I, d. 45; batllia de: II, 10; castlans de: II, 163, 184, [3] d. 10, 19, 88; homes de: II, 183, [3] d. 85; feus de: II, 172, [3] d. 40; vegueria de: I, d. 63; II, 37, 160, 168 [1] d. 75, [3] d. 12.
- CERVERA, llinatge noble de Catalunya: I, 29.
- CERVERA (Bernat de) abat de Poblet: II, 185.
- CERVERA (Guillem de): I, 25, 26, 42.
- CERVERA, Cervaria (Hug, Hugonis): II, 124, [2] d. 6.
- CERVERA, Cervaria (Jaume de, Jacobus de: I, 97, 109, 297, 319, 329, 327, 356, 370; II, [1] d. 75.
- CERVERA, hereus de Jaume: II, 163, [3] d. 10, 19, 89.
- CERVERA, Cervaria (Ponç de, Poncius de): I, d. 3; II, 161, 184, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 19, 89; hereus de Ponç: II, 13, [3] d. 10.
- CERVERA (Ramon, Raimundus): II, 124, 163, 172, [2] d. 6, [3] d. 19, 40, 89.
- CERVERA, Cervaria (Ramon de, Raimundus de), senyor de Castellàsens: I, 245, 291, 339; II, [1] d. 93, [3] d. 10.
- CERVERÍ DE GIRONA, trobador anomenat realment Guillem de Cervera: I, 72, 82, 250, 252, 253, 255, 256, 258, 310, 312, 339, 375, 391; II, 159.
- CERVIA, Cerviano (Gerard de, Geraldus de): II, 184, [1] d. 75, 93, [3] d. 87.

- CETINA, mun. d'Aragó (Saragossa): I, 259, 261; II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31; batllia i alcaldia de: II, 9.
- CEYLLAS, las, v. Lascellas.
- CHALAS (Ferrant Periz de): I, 282.
- CHARTRES (Guillem de), tresorer de Sant Frambault de Senlís: I, 105.
- CHULILLA, v. Xulella.
- CICART D'ALEMANYA: I, 303.
- CILLA (G. de), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- CINCA, el, riu: I, 23-28, 30-32, 40, 113, 375, 377, d. 3; II, 118, 134, [2] d. 32.
- CIRAT, Cirac, Çirach, mun. del País Valencià (Alt Millars): II, 16, [1] d. 31.
- CIRERA (Guillem): II, 172, [3] d. 40, 48.
- CIRERER (Peric de): II, [3] d. 10.
- ÇIRES, v. Sirés.
- CIRESO, Ciroso, Siroso, lloc del mun. de Laspuña (Osca), Aragó: II, [1] d. 48, [3] d. 31 /Ciresa.
- CISCAR (Aycardus de): II, [3] d. 19.
- Císter, orde del: I, 421; II, 39, [1] d. 11.
- CIUDAD REAL, Villarreal, ciutat de Castella la Nova (Ciudad Real): I, 403.
- CIUTADIA, fill d'en: II, [1] d. 68.
- CIUTADIA, Ciutadia (Guillem de, Guillelmus de): I, 292; II, [1] d. 68.
- CIUTAT, Ciutat, lloc de l'antic comtat de Ribagorça, mun. de Secastella (Osca), Aragó: II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- CLAIRÀ, Clerà, mun. de Catalunya Nord (Rosselló): I, d. 63.
- CLARAMUNT, Claromonte (Guillem de, Guillelmus de): II, 164, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 19.
- CLARAMUNT, Claramonte (Guillema de, Guillelma de): II, 11, [1] d. 21, [3] d. 24.
- CLARMONT D'ALVÈRNIA, ciutat de l'Alvèrnia, Occitània, cap. del departament francès de Lo Puèi de Doma: I, 100, 101, 103, 104, 112; bisbe de: I, 105.
- CLIMENT IV, papa / Guiu Folc: I, 141, 211, 224, 226, 227, 235, 236, 237, 239, d. 22.
- CLUA, poble del mun. de Sant Esteve de la Sarga (Pallars Jussà), Catalunya: II, 162.
- CLUSA, port de la, a l'Albera, entre el Vallespir i l'Empordà: I, 26.
- COCENTAINA, Coçantania, Cocentania, Cocentayna, Coçentayna, Consentania, Cosentayna, Cozentayna, Coztantaina, mun. del País Valencià (Comtat): I, 148, 200, 201, 333, d. 28, 36; II, 6, 8, 14, 30, 39, 40, 48, 49, 112, 113, 115, [1] d. 2, 10, 15, 22, 30, 80, 94, 95, 122, 123, 237, 239, [3] d. 3; alcaid de: II, 40, [1] d. 29; batlle de: I, 333, d. 36; II, 10; batllia de: II, 10; justiciat de: II, 16, [1] d. 29.
- CODOS, mun. d'Aragó (Saragossa): II: [1] d. 52.
- COHARDON (Guillem de) senescal de Carcassona: I, 205.
- COLL (Jaume), de Vilafranca del Penedès: I, 369.
- COLOMER (Arnau de): II, 136, [3] d. 40.
- COMELLARS (Geraldus de): II, [3] d. 40.
- COMPIÈGNE, ciutat de la Picardia, al departament francès de l'Oise: I, 205.
- CONCA, Concha, v. Cuenca.
- CONCA, Concha (Gonçal de, Gondisalbus de): II, 56, [1] d. 103.
- CONCABELLA, Concabela (Berenguer de, Berengarius de): II, [1] d. 75.
- CONCABELLA, Concabela (Ponç de): II, [1] d. 75.
- CONCA DE BARBERÀ, comarca de Catalunya: II, 165, 174; veguer de: II, [1] d. 18.
- CONCA D'ODENA, comarca de Catalunya: II, 165.
- CONESA, mun. de la Conca de Barberà: II, 175, [3] 54; feus: II, 172, [3] d. 40.
- CONESA, Conesia (Bernat de, Bernardus de): II, 172, 184, [1] d. 93, [3] d. 40, 88.
- CONFLENT, Confluent, comarca de Catalunya Nord: I, 17, 18, 27, 38, 113-115, 215; II, 118, 119; comtat de: I, 26, 28, 92, 102, 113, 145, 146, d. 28.
- CONFRIDES, mun. del País Valencià (Marina Baixa): II, 9; alcaid de: I, 340; serra de: II, 12; serra de: II, 12, [1] d. 12.
- CONILET, home del servei de l'infant Pere: I, 253.
- CONQUES, Conches (Arnau de, Arnaldus de): II, 167, [3] d. 23.
- CONQUES (Berenguer de, Berengarius de), batlle de València: II, 37, [1] d. 74.
- CONQUES, Conches (Nadalet de, Nataletus de): II, [1] d. 21.
- CONQUES (Ramon de, Raymundus de), germà d'Arnau: I, 179; II, 167, [3] d. 23.
- CONRADÍ, v. Conrad V..
- CONRAD IV rei de romans, de Sicília i de Jerusalem i duc de Suàbia, fill de l'emperador Frederic II: I, 87, 222, 223.
- CONRAD V de Hohenstaufen, dit Conradí, rei de Sicília (II), de Jerusalem, i duc de Suàbia, fill de l'emperador Conrad IV, Conrat: I, 99, 106, 193, 194, 207, 222-229, 232, 291, 294, 316.
- CONSTANÇA D'ARAGÓ, reina d'Hongria i emperadriu del Sacre Imperi, filla d'Alfons I de Catalunya-Aragó i de Sança de Castella, muller d'Eimeric I d'Hongria i de Frederic II, emperador del Sacre Imperi: I, 93.
- CONSTANÇA D'ARAGÓ, infanta, filla de Jaume I de Catalunya-Aragó i Violant d'Hongria: I, 9, 10, 26, 236, 242.

- CONSTANÇA DE MONTCADA, muller d'Àlvar I d'Urgell: I, 290.
- CONSTANÇA DE SICÍLIA, Constància, reina de Catalunya-Aragó i de Sicília, filla de Manfred I de Sicília, muller de Pere II de Catalunya-Aragó: I, 5, 13, 50, 58, 60, 75-77, 82, 85, 90-97, 100-106, 110, 112, 119, 123, 130, 131, 137, 140, 141, 143-175, 177, 178, 180, 196, 199, 200, 210-213, 216-223, 225, 228-230, 241-244, 250, 256, 263, 288, 291, 295, 316, 317, 320, 332, 391, 397, 478, 481-483, d. 16, 25, 26, 28; II, 20, 56, [1] d. 102.
- CONSTANÇA DE SICÍLIA, emperadriu d'Orient a Nicea, filla de l'emperador Frederic II i de Blanca Lancia, muller de Joan III Ducas Vatatzes, emperador dels grecs: I, 233; II, 33.
- CONSTANTÍ, mun. de Catalunya (Tarragonès): I, 174.
- CONSTANTINOBLE, ciutat de: I, 233, 315; emperador de: I, 105.
- CONTADINO (Lleó): I, 378.
- CONVINNA (Guillen), navarrès, d'Azagra: I, 282.
- CONYL (Pere): II, [3] d. 41.
- COPONS, mun. de Catalunya (Anoia): I, d. 63; II, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 20; batlle i veguer de: II, 174, [3] d. 52, 53; cavallers de: II, 164, 168, 184, [3] d. 19, 88.
- CORBA, pont de la; lloc al terme de Ribes de Freser (Ripollès): I, 113.
- CORBATERA (Bernat de, Bernardus de): II, [1] d. 21.
- CORBELLA (Guillem): II, 172, [3] d. 40.
Corbeil, tractat de (1258): I, 85, 88, 214.
- CORBEIL-ESSONNES, ciutat de l'illa de França, al departament d'Essonne: I, 94.
- CORBERA, mun. del País Valencià (Ribera Baixa): I, 120, 329, 330, 342, d. 13, 37; II, 9, 14, 33, [1] d. 15, 22; batllia de: I, 347.
- CORBERAN (Joan): I, 277.
- CORBINS, mun. de Catalunya (Segrià): I, 370; II, 180, [3] d. 72.
- CORBINS, Curbins, comanador del Temple de: I, 81, d. 8.
- CORDA, lloc d'Aragó: II, 10.
- CORELLA, llinatge: I, 282.
- CORELLA (Aznar Hienneguis de): I, 282.
- CORELLA (Do. Matheo de): I, 282.
- CORFÚ, illa de la mar Jònica: I, 227.
- CORNE, potser el lloc donat a Arnau de Cornet al mun. de Torrefarrera (Segrià), Catalunya: II, [2] d. 26.
- CORNEL, Cornilii (Pere, Petrus): I, 365, 366, 370, 371, 377, 379; II, 121, [2] d. 1.
- CORNELLÀ DE CONFLENT, Corneillà, mun. de Catalunya Nord (Conflent): I, d. 63; monestir de: I, 21, 89; prior de: II, 124, [2] d. 6.
- CORNELLÀ, Corneliano (Jaume de, Jacobus de): II, 163, 184, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 19, 87.
- CORNELLÀ, Corneliano (Pere de, Petrus de): II, [1] d. 75.
- CORNELLANA, Corneliana, poble del mun. de Lavansa (Alt Urgell): II, 132, [2] d. 22.
- CORNES, v. Cuernas.
- CORNUALLES (Ricard de), príncep anglès: I, 89.
- CORNUDELLA DE VALIRA, Cornudela, poble del mun. d'Areny de Noguera (Alta Ribagorça Occidental), Aragó: II, 164, [1] 45, 52, [3] d. 30, 40.
- CORNUDELLA, Cornudela (Bernat, Bernardus): II, 163, [1] d. 75, [3] d. 10.
- CORNUDELLA, Cornudela (Bertran, Bertrandus de): II, [1] d. 93, [3] d. 19.
- CORNWALL (Ricard de): I, 209, 225.
- CORSAVÍ (Arnau de), v. Cortsaví.
- CORSEGA, rei de: I, 232.
- CORTES, mun. d'Aragó (Terol): II, 22, [1] d. 47; alcaid de: I, 282.
- CORTESIA, domèstic de la casa de l'infant Pere: I, 70, 73, d. 6.
- CORTILLAS, Cortielles, Cortylles, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52 [3] d. 31, 74.
- CORTSAVÍ, Coçaví, mun. del Vallespir, a Catalunya Nord: II, 170.
- CORTSAVÍ, Corsaví, Corsavino (Arnau, Arnaldus de), germà de Guillem de Castellnou: I, 365, 395; II, 170, 171, 175, 185, 186, 188, [3] d. 36, 54, 90, 91.
- COSENZA DE CALÀBRIA, ciutat d'Itàlia, cap. de la prov. homònima: I, 389.
- COSTEAN, Costian, Gostian, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- COSTERA DE RANES, comarca del País Valencià: II, 35.
- COSTOJA, mun. de Catalunya Nord (Vallespir): II, 171.
- COTLLIURE, Cauquoliberus, Cocliure, Cochliure, mun. de Catalunya Nord (Vallespir): I, 12, 17, 69, 71, 77, 81, 82, 92, 102, 103, 113, 114, 146, 147, d. 1, 7, 8, 11, 12.
- COTLLIURE, Cauquolibero (Ferrer de, Fferrarius de), mestre: II, 13, [1] d. 17.
- COURTENAY, llinatge francès: I, 234.
- COVES, mun. del País Valencià (Plana Alta): I, 288 /Coves de Vinromà.
- CREIXELL, Crexellus, castell de: I, 400, d. 65, 66.
- CREIXELL, llinatge: I, 29.
- CREIXELL (Blanca de, Blanca de), filla de Guillem

- de Creixell, muller de Guillem Galceran de Cartellà: I, 400, d. 65.
- CREIXELL, Crexello (Guillem de, Guillelmus de): I, d. 65; II, 164, 184, [1] d. 75, 93, [3] d. 87.
- CREMADES (G. de), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- CREMONA, ciutat d'Itàlia, cap. de la província homònima: I, 230.
- CRETA, illa de: I, 315.
- CREUS, cap de: I, 113.
- CREVILLENT, mun. del País Valencià (Baix Vinalopó): I, 125.
- CRIPOL, v. Eripol.
- CRUÏLLES, llinatge noble de Catalunya: I, 29, 250.
- CRUÏLLES, Crudiliis, Cruïlles, Cruylles (Gilabert de, Gilabertus de): I, 72, 106, 172, 178, 179, 210, 211, 231, 248, 249, 255, 258, 268, 279, 280, d. 6, 17, 29, 42, 55; II, 130, 164, 172, 184, [1] d. 75, [2] d. 18, [3] d. 10, 42, 87.
- CRUÏLLES, Cruylles (Jofre de, Joffre de): I, 91, 115, 293, d. 41.
- CUBEL, Cubell, mun. d'Aragó (Saragossa): I, 151.
- CUBELLES, Cubelis, mun. de Catalunya (Garraf): I, d. 63.
- CUBELLS, Cubellis, Cubels, mun. de Catalunya (Noguera): I, 356; II, 164, 168, 175, 179, [1] d. 75, 93, [2] d. 26, [3] d. 10, 54, 67; castell de, [3] d. 40; cavallers de: II, 184, [3] d. 88.
- CUCALS (Mascariosus de): II, [1] d. 75.
- CUENCA, ciutat de Castella, cap. de la província homònima: I, 247, 248, 254, 262; II, 15, [1] d. 24.
- ÇUERA, v. Zuera.
- CUERNAS, Cornes, lloc a l'honor de Cortillas (Osca), Aragó: II, [1] d. 48, [3] d. 31, 74.
- CUGUL, mun. de Catalunya (Garrigues): II, [2] d. 26.
- CULLERA, Cuïllera, Cuyllera, mun. del País Valencià (Ribera Baixa): I, 332, 342, 345; II, 14, 33, d. 34, 37, 41, 238, [1] d. 15, 22; batllia de: I, 347.
- CUNIL, domèstic de la casa de Pere el Gran I, 66.
- CURS, Val de, creiem que és una mala forma de Vall de Cirés, és a dir Sirés; la comparació de les diverses llistes de llocs del comtat de Ribagorça, que figuren als diferents apèndixs documentals, porta a aquesta conclusió. V. Sirés, vall de.
- CURTIBUS (Guillelmus de), d'Agramunt: II, [2] d. 26.
- DAERA (Pere), domèstic de la casa de Pere el Gran: I, 65, 82, d. 8.
- DALMAU, Dalmacii (Berenguer, Berengarius), ciutadà de València: II, 36, [1] d. 70.
- DAMIATA, draper: I, 344, d. 41.
- DAMIATA (Ramon de), carnisser, ciutadà de València: I, 347.
- DANDOSSELA (P. Garcia): I, 280.
- DARANSUS (Roldan Periz): I, 282.
- DAREST (G.), home d'Ontinyent: I, 332, d. 35.
- DAROCA, mun. d'Aragó (Saragossa): I, 22-24, 32, 123, 125, 149, 204, 239, 261, 304, 319, 334, 339, 350, d. 3, 29; II, 7, 9, 22-25, 112, 113, 169, [1] d. 5, 44, 49-51, [3] d. 31, 31; aldees de: II, 9, [1] d. 5; alcaldia de: II, 9; aljama sarraïna de: II, 43; II, 169, [1] d. 86; batllia de: II, 9, 10.
- DARRONIZ (Guomiz Periz): I, 282.
- DAVID ABULFAC, Abulfach, jueu de Saragossa: II, 180, [3] d. 73.
- DAVID ALMASCARAN, jueu: I, 346, d. 41.
- DEÇ PUIG (Berenguer): II, [3] d. 41.
- DELFINET, servidor de l'infant: I, 249.
- DÉNIA, mun. del País Valencià (Marina Alta): I, 36, 333, 340, 342, 349, 350, d. 36, 37, 39, 40; II, 14, 233, 239, [1] d. 15, 22; batlle de: I, 333, 340, d. 36.
- DÉNIA (Felip de, Filipus de): II, 46, [1] d. 91.
- DEPTRE (Mateu d'en): II, 11.
- DESCOION DE PAMPLONA (J.): I, 282.
- DESFOSSAR (Gauter, Gauterius): II, 173, [3] d. 46.
- DESLOR (Bernat): I, 71.
- DESLOR (Blasco Peris): I, 292.
- DESLOR, de Lauro (Simó, Simo): I, 231, 292; II, 175, [3] d. 55.
- DES MONT (Pere): II, [3] d. 41.
- DESPALAU, família de Barcelona: I, 30.
- DES-PAPIOL, Dez Papiol, de Papiolo (Ramon, Raimundus de): II, 164, 184, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 19, 89.
- DESPEYL (Arnau de): II, [3] d. 42.
- DESTORRENTS, de Torrentibus (Ferrer, Fferrarius), clergue de Vic: II, 179, [3] d. 70.
- DESTRE (Matheus d'en), col·lector de quèsties de Pallars: II, [1] d. 45.
- DESTRUYLL (Andreu): II, [3] d. 41.
- DESVILAR, Des Vilar (Bernat, Bernardus): II, [1] d. 82.
- DEUSA (Mz. Guarçeyz): I, 282.
- DEZ PEERU (Pero Lope): I, 280.
- DEZA (Artal): II, 10.
- DÍAZ (Lope): I, 351.
- DÍDAC, Didaci (Pere): I, 333, 340, d. 36.
- DIONÍS, llinatge: II, 35.
- DIONÍS, comte d'Hongria: I, 36; II, 28.
- DIONÍS (Amor), hongarès: II, 35, 167, [1] d. 68, [3] d. 18.
- DIONÍS (Gabriel, Gabrieus), hongarès: II, 35, [1] d. 68.

- DOLIT (P.), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- DOMINGO, Dominicus, batejat, habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- DOMINGO, museu de la casa de Constança de Sicília: I, 158, d. 25.
- DONASÀ, el, comarca occitana: I, 215.
- DORELLA (Maria): I, 378.
- DORIZ (Garcia): I, 282.
- DORIZ (Mz. Yenneguis): I, 282.
- DORTA, lloc d'Aragó, formava part de l'honor de Seguron (Secorún): II, [1] d. 48. V. també Aorta (probablement el mateix es tracta del mateix lloc).
- DRAGÓ, hereus d'en: II, [1] d. 68.
- DUNOLA (Andreu, Andreas), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- DURAN (Bernat): II, 49, [1] d. 88.
- DURFORT, família de Barcelona: I, 301.
- DURFORT (Bernat), conseller de Barcelona: I, 301.
- DURFORT (Guillem), veguer de Barcelona: I, 355.
- DURFORT (Romeu), batlle reial i ciutadà de Barcelona: I, 10.
- EBRE, riu: I, 7, 10, 27, 28, 31, 32; II, 121, 137, 183, [2] d. 41.
- ECHO, Etcho, vall d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- EDI, Ser, genovès: I, 303.
- EDMOND, fill d'Enric III d'Anglaterra i d'Elionor de Provença: I, 207.
- EDUARD I D'ANGLATERRA, rei d'Anglaterra, fill d'Enric III i d'Elionor de Provença: I, 189, 190, 191, 233, 269, 294, 303.
- EGIPTE: I, 89, 179, 237.
- EIVISSA, illa d': I, 17, 18, 113, 421, d. 3.
- EIXEA, poble de l'antic comtat de Ribagorça, mun. de la Vall de Lierp (Baixa Ribagorça), prov. d'Osca: I, 319, 320, 370.
- EIXEA DE LOS CABALLEROS, Ejea, Eixea, mun. d'Aragó (Saragossa): II, 241, [1] d. 48, 52, [3] d. 31; batalla de: II, 9; merí d': I, 204.
- EIXEA, Exea (Sanç Pérez d', Sanc Perez d'): I, 126, d. 21.
- ELXÈRICA, v. Xèrica.
- EIXÈRICA, senyor d': II, 35.
- EIXÈRICA (Jaume d'), fill de Jaume I i de Teresa Gil de Vidaure: I, 306, 323, 339, 355, 356; II, 26, 35.
- EIXIMENIS, Examenis (Blasc, Blaschus): I, 150, 152, 248, d. 65.
- EIXIMENIS, Exemenis (Garcia Peris): II, [1] d. 68.
- EIXIMENIS, Exemenis (Guil): II, [1] d. 68.
- EIXIMENIS, Xemenes (Martí): II, [1] d. 68.
- EIXIMENIS (Rois): I, 249.
- EIXIRCA, Exirca (Bartomeu, Bartolomeus): II, 167, [3] d. 23.
- EIXORQUERA, Exorquera, v. Jorquera.
- EJULVE, Xulbe, mun. d'Aragó (Terol): II [1] d. 52.
- ELBAYO, v. BAYO, el.
- ELDA, mun. del País Valencià (Alt Vinalopó): I, 124, 131.
- ELENA, muller de Manfred de Sicília: I, 222.
- ELIES, alcaid de Castell de Castells: II, 8, [1] d. 7.
- ELINS, v. Alins.
- ELIONOR DE CASTELLA, reina de Catalunya-Aragó, filla d'Afons VIII de Castella i d'Elionor d'Anglaterra, primera muller de Jaume I de Catalunya-Aragó: I, 15, 16, 18, 31, 85, 337.
- ELIONOR DE CASTELLA, Alienor, reina d'Anglaterra, filla de Ferran III de Castella i de Joana de Ponthieu, muller d'Eduard I d'Anglaterra: I, 233, 303, d. 3.
- ELIONOR DE PROVENÇA, reina d'Anglaterra, filla segona de Ramon Berenguer V de Provença i de Beatriu de Savoia, muller d'Enric III d'Anglaterra: I, 189, 190, 207.
- ELIONOR D'ANGLATERRA, filla d'Eduard I d'Anglaterra: I, 303.
- ELISABET D'ARAGÓ, princesa de França, filla de Jaume I de Catalunya-Aragó i muller de Felip l'Ardit: I, 45, 62, 89, 100, 101, 103, 104, 112, 182, 236, 388, 389, 392.
- ELIONOR, filla d'Àlvar I d'Urgell i de Constança de Montcada: I, 290.
- ELMS, v. Alins.
- ELNA, mun. de Catalunya Nord (Rosselló), bisbat d': I, 130; bisbe i capítol d': I, 38.
- ELNO, lloc d'Aragó: II [1] d. 52.
- ELPARIA (P. de), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- ELPONT DE LUNA, v. Puendeluna.
- ELSUN, v. Olsón.
- ELX, mun. del País Valencià (Baix Vinalopó): I, 124, 132, 135; II, 49, [1] d. 95.
- EMBED DE LA RIBERA, Embit, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31; batllia i alcaldia d': II, 9.
- EMBU, Embun (Eiximèn López d', Eximinus Luppi de): II, 7, 8, 9, [1] d. 6.
- EMMANUEL, troter de la casa de Pere el Gran: I, 74.
- EMPORDÀ, comarca de Catalunya: I, 77, 304, 320, 350, 351, 353, 360, 383, 395, 399, 400.
- EMPOSTA, v. Amposta.
- EMPÚRIES, comtat d': I, 368, 399; II, 42.
- EMPÚRIES, comte d': I, 12, 29, 351, 355, 356, 365,

- 367, 368, 370, 374, 381-385, 392, 393, 394, 396-400, 408, 409.
- EMPÚRIES (Hug d'), comte d'Empúries: I, 338, d. 53a, 63, 64.
- EMPÚRIES (Hug V d', Hugo), comte d'Empúries, fill de Ponç Hug III d'Empúries: I, 381, 393, 395, 401; II, 41, 42, [1] d. 82.
- EMPÚRIES (Ponç Hug d'), comte d'Empúries: I, 29, 237; II, 41, 42, 124, 169, 170, [3] d. 27.
- EMPÚRIES (Ponç Hug d', Poncius Hugonis d'), comte d'Empúries, fill d'Hug V d'Empúries: I, 400, [1] d. 82.
- EMPÚRIES (Ponç Hug III d'), comte d'Empúries: I, 381.
- EMPÚRIES, Empuriis (Ramon d', Raimundus de): II, [1] d. 75.
- ENEPÚRIES, Ampuries (Sibília d') comtessa d'Empúries, vescomtessa de Bas: II, 37, 41, 164, 184, 186, [1] d. 75, [3] d. 10, 87, 91.
- ENA, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- ENADRE (Garcia Sánchez d', Garcia Sanches d'): II, [1] d. 68.
- ENECUESTA (Miguel Semenís de): I, 282.
- ENEGOT, Enegoti, Enegotus, Enyegot, troter de la casa de Pere el Gran: I, 74, d. 17; II, 43, [1] d. 83; porter del rei: II, 180, [3] d. 74.
- ENEGUIS, llinatge: II, 35.
- ENEGUIS (Martín): II, [1] d. 68.
- ENEGUIS (P.): II, [1] d. 68.
- ENEGUIS (Roderic): II, d. 68.
- ENFESTA, Emfesta, poble al mun. de la Molsosa (Anoia): II, 131, 174, 175, 178, 182, 234, [2] d. 25, [3] 54, 55, 82.
- ENNEC, Roderic: I, 331.
- ENRIC, fill de Manfred I de Sicília: I, 94, 222.
- ENRIC III D'ANGLATERRA, rei d'Anglaterra: I, 189, 190, 198, 207, 212, 215, 294, 303, 308.
- ENRIC I DE NAVARRA, Enrichus, Enricus, rei de Navarra, fill de Teobald I de Navarra i de Margarida de Borbó: I, 267, 268, 269, 271, 273, 275, 278, 281, 284, 350, d. 42, 43.
- ENRIC DE CASTELLA, dit *el Senador*, regent de Castella, tercer fill de Ferran III de Castella i Beatriu de Suàbia: I, 192-194, 212, 224, 225, 227, 228, 230, 293.
- ENTENÇA, baronia d': II, 133, 137; castells de la baronia d': II, 121, [2] d. 42.
- ENTENÇA, llinatge: II, 7.
- ENTENÇA, Entença (Berenguer d', Berengarius de), procurador del rei a València: I, 339, 370; II, 7, 35, 36, 121, 124, 137, 163, 176, [1] d. 70, 75, 93, [2] d. 6, [3] d. 10, 19.
- ENTENÇA, Intenza (Bernat Guillem d', Bernardus Guillelmi de): I, 116, 121, 122, 204, 288, 327, 355, 370, 410, d. 3a; II, 35, 170 [1] d. 68, [3] d. 30.
- ENTENÇA (Guillem d'): I, 19.
- ENZO o ANSELM, fill de Manfred I de Sicília: I, 94, 222, 294.
- ENZO DE SICÍLIA, rei titular de Sardenya, fill natural de l'emperador Frederic II: I, 222, 232, 233.
- ÉPILA, mun. d'Aragó (Saragossa): I, 148, 149, d. 28; II, 9, 180, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- EPIR: I, 222.
- ERAMPRUNYA, Aramprunyanus, Aranprunyanus, castell del mun. de Gavà (Baix Llobregat): II, 184, [3] d. 40, 89.
- ERDAU, Ardèvol, Erdao, Erdavol, despoblat del mun. de Graus a l'antic comtat de Ribagorça (Osca), Aragó: II, 164, [1] 45, 52, [3] d. 10, 30.
- ERILL (Berenguer d'): I, 39.
- ERILL, Cil (Garcia Arnau, Garçia A.): II, 53, [1] d. 96.
- ERILL, Erillo (Guillem, Guillelmus): II, 163, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 19.
- ERILL, hereus de Guillem: II, 163, [3] d. 10.
- ERILL, Erillo (Ponç, Poncius): II, 163, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 19.
- ERIOLA, lloc de la vall de Puértolas (Osca), Aragó: II, [1] d. 48, [3] d. 31.
- ERIPOL, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- ERMENGOL, Ermengaudus, justícia d'Alzira: II, [1] d. 73.
- ERMENGOL, Ermengaudi (P.), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- ERMESSEDA, filla d'Arnau de Castellbò: I, 297.
- ESCAM, v. Escuin.
- ESCARP, Scarp, Scarpo (Segrià)/ La Granja d'Escarp; monestir d_: I, 40; II, 165, 169, [2] d. 26, [3] d. 15, 28.
- ESCLANYÀ, lloc del mun. de Begur (Baix Empordà): I, 83.
- ESCORNA, Scorna (Ramon, Raymundus), notari reial: I, 280, d. 54; II, 186, [2] d. 28, 34, 35, 38, 39, 90.
- ESCRIVÀ (Arnau), batlle i procurador de València: I, 333, 346 347, d. 36, 41; II, 33.
- ESCRIVÀ (Bernat): I, 292.
- ESCRIVÀ (Bernat), majordom del comte d'Empúries: I, 395.
- ESCRIVÀ, Scrivà (Guillem): I, d. 6.
- ESCRIVÀ (Pere): I, 249.
- ESCRIVÀ (Peretó): I, d. 21.
- ESCUAIN, Escam, mun. de Puértolas (Osca), Aragó: II, [1] d. 48

- ESCUDER (Guillem): I, 64, 73, 75.
 ESCUDER (Ja.), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
 ESFEIX, potser Alfés, mun. de Catalunya (Segrià): II, [2] d. 26.
 ESLAVA (Pero Lopez d'): I, 280.
 ESLAVA (Pere López d', Petrum Lupi de): II, 25, [1] d. 46.
 ESLIDA, mun. del País Valencià (Plana Baixa): I, 410; II, 31, 114; alcaid: II, 23; aljama d': II, 23, 31, [1] d. 50; les serres de: II, 31, [1] d. 50.
 ESLOVÀQUIA: I, 37.
 ESPADAN, serra d', al País Valencià: II, 30.
 ESPANYA, Hispania, Yspania: I, 65, 107, 118, 206, 234, 257, 283, 351, 386, 404, 414, d. 56, 57; emperador d': I, 251.
 ESPÀREG DE LA BARCA, Espàrech, aquebisbe de Tarragona: I, 12, d. 1.
 ESPELL (Arnau d'): II, 172.
 ESPERANDEU (Domingo Sánchez): II, 10.
 ESPERIT SANT, església de l', prop de Palerm: I, 106.
 ESPIRÀ, Spirano, mun. de Catalunya Nord (Conflent); prior de: II, 124, [2] d. 6.
 ESPLUGA DE TORALLA, Spelunca de Toraylla, Spluga de Torayla, lloc de l'Alta Ribagorça que pertanyia al terme de Torallà, mun. de Catalunya (Pallars Jussà): II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30 / Espluga de Serra.
 ESPLUGUES (Pere Ximenes d'): I, 347.
 ESPUYNNA, v. Laspuña.
 ÉSSERA, riu, 170.
 ESTADA, mun. de l'antic comtat de Ribagorça (Osca), Aragó: I, 27.
 ESTADELLA, Stadella, Sthadela, mun. de l'antic comtat de Ribagorça (Osca) Aragó: I, 81, 361-364, 379, d. 8; II, 133, [1] d. 48, [3] d. 31; homes de: II[2] d. 28.
 ESTADELLA (Domingo de, Dominicus de): I, d. 45.
 ESTANY, l', Stagnensis, mun. de Catalunya (Bages); abat de: II, 165, [3] d. 15.
 ESTANYBÒS (mossèn P. G.): I, d. 1.
 ESTELLA, ciutat de Navarra: I, 269.
 ESTENDARD, Guillaume de l': I, 227.
 ESTEVE (Elies): I, 147.
 ESTOPANYÀ, Stopanyà, mun. de l'antic comtat de Ribagorça (Baixa Ribagorça), Aragó: II, [3] d. 30.
 ETCHO, v. Echo. .
 EU, comte d': I, 105, 233.
 EUROPA: I, 211.
 ÈVOL, vall d', v. Valldegol.
 EXIRCA (Bartolomeu), v. Eixirca (Bartomeu).
 EYVERA, lloc d'Aragó: II, [1] d. 48, [3] d. 31.
 F., *magister* de la casa de l'infant Pere: I, 73, 483.
 F., tragner, marit d'Amada "Micheli", habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
 F. (Berenguer), notari: I, 179.
 FABANA, v. FAVANA.
 FABRA (Miquel de), col·laborador del fundador de l'orde dominicà i confessor de Jaume I de Catalunya-Aragó: I, 19.
 FABRE (Vidal): I, d. 8.
 FALÇ, Fals, despoblat del mun. de Tolba, de l'antic comtat de Ribagorça (Baixa Ribagorça), Aragó: II, [1] 45, 52; castell de: II, [3] d. 30.
 FALÇES (Diago Ortiz de): I, 282.
 FALÇES (Gil Semeniz de): I, 282.
 FALÇES (M. Senneniz de): I, 282.
 FALÇES (Pero Semeniz de): I, 282.
 FANJAUS (Isarn, Izarn de): II, 187, [3] d. 92.
 FARATX Alvalenz, sarraí franc de Saragossa: II, 182, [3] d. 80.
 FARATX D'ALVALENTÍ, sarraí franc de Saragossa: II, 182, [3] d. 80.
 FARIZA, v. Ariza.
 FARO, per la seqüència de topònims en el doc. creiem que és Raro; v. Raro.
 FAVANELLA, mun. de la prov. de Múrcia: I, 125.
 FAVARA, Favaro, lloc del mun. de Panzano (Osca), Aragó; amb Raro, Sotero i Panzano formaven l'honor de Favara i tributaven junts: II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31 / Fabana.
 FEBRER, Febroari (Guillem, Guillelmus de Cervera): II, 178, [3] d. 62.
 FELIP DE COURTENAY, emperador de Constantinoble, fill primogènit de Balduí II: I, 105, 227, 234.
 FELIP III DE FRANÇA, dit *l'Ardit*, rei de França, fill de Lluís IX, el sant, i de Margarida de Provença: I, XII, XIII, 89, 100, 103-105, 112, 182, 205, 206, 236, 272, 275, 276, 284, 285, 313, 387, 388-391; II, 25, 40, 58, [1] d. 79.
 FELIP IV DE FRANÇA, dit *el Bell*, rei de França i de Navarra, fill de Felip III i d'Elisabet d'Aragó: I, 285.
 FELIP I DE GERMÀNIA, rei de Romans i de Germània, duc de Suàbia i marcgravi i vicari imperial de Toscana: I, 224.
 FELIP DE CASTELLA, infant, fill de Ferran III de Castella i de Beatriu de Suàbia: I, 351.
 FERIGOLA, lloc dels partidaris de Ferran Sanxis, potser Figuerols o Figueroles, del comtat de Ribagorça: I, 372.
 FELIU, Feliciu (Bernat, Bernardus): 167, [3] d. 23.
 FELIU, Feliciu (Guillem Guillelmus), fill de: II, 167, [3] d. 23.

- FERNÁNDEZ (Esteban): I, 351.
- FERRAN III DE CASTELLA-LLEÓ, dit *el Sant*, rei de Castella i de Lleó, fill d'Alfons IX de Lleó i de Berenguera I de Castella: I, 212, 224, 233, 234.
- FERRAN IV DE CASTELLA-LLEÓ, rei de Castella i Lleó, fill de Sanç IV i Maria de Molina: I, 225.
- FERRAN D'ARAGÓ, infant, fill d'Alfons I de Catalunya-Aragó i de Sança de Castella: I, 19, 37, 42.
- FERRAN D'ARAGÓ, infant, fill de Jaume I i Violant d'Hongria: I, 25, 26, 27.
- FERRAN DE CASTELLA dit *el de la Cerda*, infant, fill d'Alfons X i de Violant d'Aragó: I, 245, 264, 271, 273-276, 283, 300, 303, 386, 403, d. 50, 51; II, 26.
- FERRAN, Ferrandi (Joan, Iohannes): I, d. 2.
- FERRÁNDEZ (D. M.): I, d. 41.
- FERRÁNDEZ (Pere), fill de Jaume I: II, 7.
- FERRÁNDEZ (Roderic): II, 9.
- FERRANDIS (Berenguera), amistançada de Jaume I: I, 413.
- FERRANDIS (Felip), fill de Ferran Sanxis de Castre i d'Aldolça d'Urrea: I, 379.
- FERRANDIS, Fferrandi (Maria): I, 372; II [1] d. 68.
- FERRENC DE LUNA (Llop): I, 204.
- FERRER, escuder de la comtessa d'Hongria: II, 33.
- FERRER, porter: I, d. 34.
- FERRER (Arnau, Arnaldus): II, 167, [3] d. 23.
- FERRER (Bernat): II, [3] d. 41.
- FESCH, alqueria del mun. d'Almenara (Marina Baixa): II, 17.
- FIENO (Sancho): I, 282.
- FIGUERA, Figera (Petrus, Pere): II, 167, [3] d. 23.
- FIGUERES, mun. de Catalunya (Alt Empordà): I, 299, 300, 304, 320, 351, 368, 381, 382, 395, 396; II, 164, 168, 175, [3] d. 10, 20, 54; batlle de: II, 41, [1] d. 82.
- FIGUEROLA D'ORCAU, Figerola, Figuerols, Figuerols, mun. de Catalunya (Pallars Jussà): II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30.
- FILANGER (Ricard): I, 101.
- FILERA, Fillera, despoblat del mun. de Sos (Saragossa), Aragó: II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- FINESTRAT, mun. del País Valencià (Marina Baixa): I, 305, 408.
- FIVELLER (Bartomeu): I, 292.
- FLAÇÓ, poble del mun. de Serdinyà (Conflent), Catalunya Nord: I, d. 63 / Flaça.
- FLIX, mun. de Catalunya (Ribera d'Ebre): II, [2] d. 26.
- FLOREJACS, Floreyacs (Bord de, Burdus): II, 167, [3] d. 17; 21.
- FLUVIA (Arnau de): II, 53, 185, [3] d. 90.
- FOÇAIN, alfaquí de Xelva: II, 27, [1] d. 53.
- FOÇEIN Ffoçehin d'Alcatení, sarraí franc de Saragossa: II, 182, [3] d. 80.
- FOCES (Artal de): I, 92.
- FOCES, Focibus (At, Ato, Atho de): I, 71, 101, 115, 204, 231, 279, 292, 298, 299, 370, 484, d. 7, 28, 30; II 130, 167, [2] d. 18.
- FOCES (Eiximèn de): I, 19, 42, 91, 112, 299; II, 19.
- FOCES (Pere de): I, 126.
- FOCES (Ramon de): I, 71, 152, 157, 158, d. 25.
- FOIX, capital del país de Foix, Occitània: I, 290; comtat: II, 159.
- FOIX, llinatge feudal de Catalunya: I, 290; bàndol dels: II, 162, 172, 175; comte de: I, 42, 215, 229, 230, 266, 295-298, 313, 315, 319, 392.
- FOIX, Fulxensí (Bernat Roger, Roger Bernat de), fill de Bonnigrèn de Cardona, comte de, i vescomte de Castellbò, tutor d'Ermengol i Alvar d'Urgell: II, 159-164, 166-172, 175-179, 185-188, [3] d. 1, 4, 8, 16, 26, 36-38, 54, 58, 64-65, 70, 90, 92.
- FOIX (Costança), filla de Roger Bernat, vescomtessa de Castellbò: II, 188. .
- FOIXÀ (Arnau de): I, 293.
- FOLC, v. Cardona.
- FOLQUET, domèstic de la casa de Pere el Gran: I, 64, 249.
- FONOLLADÈS, comarca de la Fenolleda, a Occitània: I, 18.
- FONT DE LA FIGUERA, mun. del País Valencià (Costera): II, 237.
- FONTANER (Pere de): I, 145.
- FONTERRABIA, ciutat del País Basc (Guipúscoa): I, 264.
- FONTES, v. Fuentes.
- FONTFREDA, monestir cistercenc del Llenguadoc; abat de: II, 185, [3] d. 90.
- FONTOVA, lloc del mun. de Graus de l'antic comtat de Ribagorça (Baixa Ribagorça)Aragó: II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 30, 40.
- FONTOVA (Ramon de, Raimundus de): I, 292; II, 163, 170, 172, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 19, 30.
- FONTROJA, mun. de Catalunya, segurament Font-rubí: I, 39. .
- FONT-RUBÍ, Font Rabia, Font-rúbia, mun. de Catalunya (Alt Penedès): I, d. 63; II, 164 [3] d. 10.
- FONTS, Fons, mun. de l'antic comtat de Ribagorça (Osca), Aragó: I, 245.
- FORADADA, mun. d'Aragó (Osca): I, 367 / Foradada del Tos.
- FORCALQUER (Hug de), mestre de l'orde de l'Hospital: II, 125.

- FORÈS, mun. de Catalunya (Conca de Barbarà): II, 168, 175, [3] d. 20, 54.
 FORÈS (A. de): I, d. 41.
 FORÈS (P. de): I, d. 21.
 FORÈS (Ramon de): I, d. 25.
Formentera, frares de: I, 73.
 FORMIGUERA, mun. de Catalunya Nord (Capcir): I, d. 63.
 FORN (Abraham), v. Abraham de Forn.
 FORTUNY, Fortunius, bisbe de Tarassona: I, 339, II, 165, [3] d. 15.
Fossalta, batalla de: I, 222.
 FRAELLA, Fraela, Freçela, Fruela, lloc d'Aragó, mun. de Marcén (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
 FRAGA, mun. d'Aragó (Osca): I, 26, 40, 271; II, [2] d. 26.
 FRAGA (Arnaldus de): II, [3] d. 10.
 FRAGA (Marquesa de): II, 33.
 FRANÇA: I, VIII, XIII, 88, 89, 92, 202, 203, 206, 214, 234, 250, 269, 272, 273, 285, 388, 389, 392, 395, 406, 408; II, 25, 160; cambrer de: I, 105; casa de: I, 86, 87, 89, 92, 94, 115, 215, 218, 237, 238; migdia de: I, 212; rei de: I, 19, 86, 88, 89, 103-105, 125, 177, 180-183, 205, 233, 295, 296, 313, 319, d. 50; II, 25, 40; reina de: I, 125.
 FREÇELA, v. Fraella.
 FREDERIC I, dit *Barba-roja*, emperador romano-germànic, rei d'Itàlia, d'Arle, de Germania i de Romans i duc de Suàbia, fill del duc Frederic II de Suàbia i de Judit de Baviera: I, 197.
 FREDERIC II, emperador romano-germànic, duc de Suàbia, rei de Romans, de Sicília, de Nàpols, de Germània i de Jerusalem, fill d'Enric VI i de Constança de Sicília: I, 87, 90, 93, 197, 227, 232, 233; II, 118.
 FREDERIC II DE SICÍLIA, rei de Sicília, fill de Pere II de Catalunya-Aragó i de Constança de Sicília: I, 175.
 FREDERIC DE CASTELLA, infant, fill de Ferran III de Castella-Lleó i de Beatriu de Suàbia: I, 226, 227.
 FREDERIC DE SICÍLIA, fill de Manfred I de Sicília: I, 94, 222.
 FREDERIC DE TURÍNGIA, fill d'Albert I langravi de Turíngia i macgravi de Mísnia i de Margarida, filla de l'emperador Frederic II: I, 227, 228, 230, 378.
 FRÉSCANO, Freschano, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
 FRONTÍN (García): I, 356.
 FRONTINHAN, ciutat del Llenguadoc, Occitània, al departament francès de l'Erau: I, 18.
 FRUELA, v. Fraella.
 FUENTES, Fontes, mun. d'Aragó (Saragossa): II, 10, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74 / Fuentes de Ebro.
 FUNES (Remiro Gonçalbis): I, 292.
 FURLI (Bonifacio, Bonifacius), mercader genovès: II, 58, [1] d. 111.
 FUSTER, Fusterii (Bernat, Bernardus): II, 14, [1] d. 27.
 FUSTER, Fusterii (Nadal, Nathalis): II, 14, [1] d. 27.
 FUSTER (P.), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
 FUSTINNANA DE MUERIELL FREYTO (Ennego de): I, 282.
 GABRIEL, servidor de l'infant Pere: I, 292.
 GAETA, ciutat del Laci, Itàlia, prov. de Latina: I, 217.
 GAIETA, Gayeta, dama de la casa de Constança de Sicília: I, 159, 168, d. 25.
 GALCERAN, Galcerandi (Bernat, Bernardus), escrivà de València: I, d. 28.
 GALCERAN, Galcerandi, Gaucerandus (Guillem): II, 124, 164, 184, [1] d. 75, 93, [2] d. 6 [3] d. 10, 86, 87.
 GALÍCIA, joglar de: I, 129.
 GALIDEN, habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
 GALINDO, habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
 GALINDO (Marcio), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
 GALLINERO, Galinero, actualment barri del mun. de Sarsa del Surto, agregat en el d'Alto Sobrarbe (Osca), Aragó: II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
 GAL·LES, príncep de: I, 233.
 GAL·LIA MERIDIONAL: I, 89, 92, 115, 202.
 GALLINERA, Galinera, vall del País Valencià (Marina Alta): I, 333, d. 36.
 GALLUR, Galur, mun. d'Aragó (Saragossa): I, d. 49; II, [1] d. 48, [3] d. 31, 74.
 GALTER, Galterius, comanador de Cantavella: I, d. 2.
 GALTER, familiar del papa: I, 10.
 GAMELL, Gamel (Arnau, Arnaldus): II, 9, [1] d. 68.
 GANDESA, regió de: I, 27.
 GANDESA, dama de la casa de Constança de Sicília: I, d. 25.
 GANDIA, Candia, Condia, mun. del País Valencià (Safor): I, 69, 76, 81, 120, 324, 342, 343, 345, d. 6, 13, 37, 40a, 41; II, 14, 32, 33, 38, 53, 55, 114, 115, 233, 234, 238, 239, [1] d. 5, 15, 22, 76, 101; batlle de: I, 344; batllia de: I, 347.
 GARCÉS, Garcesii (Gil, Egidius): I, 377, d. 53b.
 GARCÉS (Gil), mestre d'Uclés: I, 245.
 GARCÉS (Ferran): II, 9.

- GARCÉS (Pere), carnisser, ciutadà de València: I, 347.
- GARCÉS D'AZAGRA (Gil): I, 127-129.
- GARCIA (Alfons): I, 133, 134, 138.
- GARCIA (Miquel): I, 331.
- GARCIA (P.): I, 292.
- GARDANA, lloc prop d'Ais de Provença: I, 183.
- GARDENY, castell de, a la ciutat de Lleida (Segrià), Catalunya: II, 43, [1] d. 87.
- GARDENY, Gardey, comanador del Temple de: I, 81, d. 8.
- GARÍ, domèstic de la casa de Pere el Gran: I, 66.
- GARTX, Garach, castell de, ara despoblat del mun. de Bolulla (Marina Alta), País Valencià: II, 12, 30, [1] d. 12, 58 / Garx.
- GASCUNYA, país d'Occitània: I, 27, 153, 203, 218, 373.
- GAUCELM (Ramon), senyor de Lunel: I, 94, 101, 105.
- GAVALDÀ, comarca d'Occitània: I, 18, 32.
- GAVARDA (Gil): II, [1] d. 68.
- GAVARDA (P. de): II, [1] d. 68.
- GAVARDELLA, o Gabardilla, Gradela, poble del mun. de Santa Maria de Boïl (Osca), Aragó: II, [1] d. 52.
- GAVARRA (Bernat, Bernardus de), de la guarnició del castell de Llorenç: II, 167, [3] d. 22.
- GAVÁS, Gavàs, poble del mun. de Bissaurri (Alta Ribagorça), Aragó: II, 164 [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30.
- GAVER (Arnau de), castlà de Guàrdia Pelosa: II, 172, [3] d. 40.
- GEBUT, Agebut, despoblat del mun. de Soses (Segrià), Catalunya: II, [2] d. 26.
- GEDES (Ramon de): I, 390.
- GELI (Bernat de): II, [3] d. 41.
- GENER, Januarii (Pere, Petrus), fill d'en Gil Tafur: II, [1] d. 73.
- GENET (Berenguer): I, 254.
- GÈNOVA, Janua, ciutat d'Itàlia, cap. de la prov. homònima i de la regió de Ligúria: I, 102, 180, d. 28; II, [1] d. 111.
- GÈNOVA (fra Pere de): I, 324.
- GERACI, comte de: I, 211.
- GERANIU, Dominicus, habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- GERARD (Romeu): I, 64.
- Germànic, imperi*: I, viii, 93, 95.
- GERONELLA, Geroneylla, en: I, d. 7.
- GERUNDA, Girona (Bonsenyar de), v. Bonsenyar de Girona.
- GIL (Dominicus), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- GIL (Juan) del Pont de la Reina: II, [1] d. 78.
- GIL, Egidii (Joan, Ihoannes): I, 331.
- GIL (Ponç, Poncius): II, 170, [3] d. 30.
- GILABERT, Gilaberti (Pere, Petrus): II, [1] d. 11.
- GIL D'HONGRIA: I, 71, 72.
- GIL DE VIDAURE, Egidii de Bidaura (Teresa, Theresia), dama navarresa, senyora de Xèrica, amistançada de Jaume I de Catalunya-Aragó: I, 45, 62, 79, 80, 86, 127, 140, 141, 152, 323, 339, 373, 484, d. 8; II, 16, 26, 35, [1] d. 31.
- GIL TARÍN (Esteve): I, 112.
- GIL TARÍN (Joan): I, 112.
- GIMENELLS, Guimanellis, mun. de Vilanova d'Alpicat (Segrià): II, [2] d. 26.
- GIRGENTI, ciutat de Sicília: I, 227 / Agrigent.
- GIRON, Guiron (Gonçal López de, Gondçalbus Lupi de), mestre de la milícia de Sant Jaume: II, 41, [1] d. 80.
- GIRONA, Gerona, Gerunda, ciutat de Catalunya (Gironès): I, 10, 64, 67, 71, 76, 77, 84, 92, 102, 107, 130, 146, 205, 268, 299, 300, 304, 306, 319, 320, 334, 350, 351, 357, 368, 378, 382, 384, 385, 392, 393, 395-397, d. 1, 8, 42, 43, 53a, 63, 64; II, 118, 164, 168, 175, 236, [3] d. 10, 20, 54; aljama de: II, 37, 45, [1] d. 72; batlle de: I, 339; II, 37, [1] d. 82; batllia de: I, d. 63; bisbat de: II, 11; bisbe de: I, 96, 370; II, 133, 168, [2] d. 6, 29, 30, [3] d. 15, 21; capítol: II, , [2] d. 29, 30; comtat de: I, 28; notari públic de: I, d. 65, 66; procurador del bisbe de: II, [2] d. 30; sagristà de: I, 115; veguer de: I, 339; II, 41, [3] d. 86; v. Berenguer Torroella; vegueria de: II, 37, 181, 184, [1] d. 75, [3] d. 87.
- GIRONÈS: I, 304, 320, 350; II, 172.
- GIRONELLA, mun. de Catalunya (Berguedà): I, 74.
- GIRONELLA (. de): I, d. 9.
- GIRONELLA (Simó de), cavaller: I, 71.
- GODALEST, Godalesc, castell del País Valencià (Marina Baixa): II, 8, 9, 14, [1] d. 13, 22; alcaid de: I, 340 / Guadalest.
- GOEVA (Arnau, Arnaldus): II, 60, [1] d. 115.
- GOEVA (Jaume): II, 59.
- GOLMÉS, v. Gomez.
- GOMÀ, Gomani (Jaume): II, [1] d. 112.
- GOMBAU, Gombaut (Teresa muller de Pere Ferrandis): II, 170, [3] d. 30.
- GOMEZ, mun. de Catalunya (Segrià): II, [2] d. 26 / Golmés.
- GÓMEZ, Gomes (Domingo, Domingus): II, [1] d. 80.

- GÓMEZ (Joan, John): II, [1] d. 80.
 GONÇALVIS (Ramir): II, 11.
 GORDÚN, Gorden, lloc del mun. de Navardún (Saragossa), Aragó: II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
 GORRIZ (Pero Gil de): I, 282.
 GOSTIAN, v. Costean.
 GOTOR (Blasco de): I, 356.
 GRADELA, v. Gavardella o Gabardilla.
 GRAHILLO, probablement Grealó, lloc de la família Gralla, mun. de Lleida (Segrià), Catalunya: II, [2] d. 26.
 GRANADA, regne musulmà de: I, 124, 288, 351, 386, 404, 406; II, 12, 31, [1] d. 12.
 GRANADA, rei de: I, 118, 136, 403, 404, 406, 414; II, 12, 17, [1] d. 12.
 GRANADELLA, mun. de Catalunya (Garrigues): II, [2] d. 26.
 GRANOLLERS, mun. de Catalunya (Vallès Oriental): I, 75; II, 235.
 GRANT (Do.): I, 282.
 GRANYANELLA, despoblat del mun. d'Alcarràs: II, [2] d. 26.
 GRANYÈN, Graynnen, mun. d'Aragó (Osca): I, 320; II, [1] d. 48, 52, [3] 31.
 GRANYENA, Granyana, mun. de Catalunya (Garrigues): II, [2] d. 26.
 GRANYENA (Pere de), castellà d'Amposta: I, 39.
 GRASSE, vicariat de: I, 211.
 GRAUS, Grados, mun. de l'antic comtat de Ribagorça (Osca): I, 366; II, 170.
 GRAYANA (Romeus Pervigno d'en), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
 GREGORI X, papa / Tebaldo Visconti: I, 225.
 GRONY, Gruny, família de Barcelona: I, 30, 301; II, 35.
 GRONY, Gruny (Guillem), batlle de Barcelona: I, 301.
 GRONY (Jaume, Jacme): II, [1] d. 68.
 GUADALAJARA, ciutat de Castella la Nova: I, 257.
 GUADALAVIAR, riu: II, 29.
 GUADIX, ciutat del regne de Granada; governador de: I, 403.
 GUALBA (Bernat de): I, d. 58.
 GUALBA (Ponç de): I, 374; II, 164, 184, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 89.
 GUARCIES DE PAMPLONA (M.): I, 282.
 GUARDAMAR, mun. del País Valencià (Baix Vinalopó): I, 125.
 GUÀRDIA, mun. de Catalunya (Pallars Jussà): II, [1] d. 45, 52 / Guàrdia de Noguera.
 GUÀRDIA (Ramon de), oficial reial al bisbat de Tortosa: I, 266; II, 122, [2] d. 2.
 GUÀRDIA PILOSA, Guardia, Ça Guardia, Guàrdia Pelosa, Sa Guàrdia, poble del mun. de Pujalet (Anoia), Catalunya: I, d. 63; II, 163, 164, 172, [1] d. 75, 93, [3] d. 19, 30, 40, 88.
 GUARIUS (Jaume de): II, 31.
 GUASCO (Dominicus), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
 GUASH, Guasc, Guasqui (Simó, Simon), batlle de Dènia i de Xàtiva: I, 333, 340, d. 36; II, [1] d. 17.
 GUDAL (A. de): I, 19.
 GÜEL, Gudal, poble del mun. de Graus, de l'antic comtat de Ribagorça (Baixa Ribagorça), Aragó: II, 164, [1] 45, 52, [3] d. 10, 30.
 GUERRA (Fortuny, Furtun): I, d. 21.
 GUERRA (Garcia de), porter: I, 158, d. 25.
 GUERRAJAT, Gueregat: I, 159, d. 25.
 GUERRAJAT (Guiu): v. Guiu de Montpeller.
 GUILBERT (Dominico): II, [1] d. 68.
 GUILLELMUS, bisbe de Lleida: II, [3] d. 15.
 GUILLEM, company de Bord de Cardona a la guarnició de Llorenç: II, 167, [3] d. 22.
 GUILLEN, alcalde: I, 282.
 GUILLEM, boteller de la casa de l'infant Pere: I, 73, 483.
 GUILLEM "de l'Almoyna": I, 249, 264.
 GUILLEM, escuder: I, 263, 483.
 GUILLEM, mestre: I, 249, 255, 291, 292.
 GUILLEM, panicer de la casa de Pere, el Gran: I, 73, 483.
 GUILLEM, prior de Cornellà: I, 89.
 GUIMERA, Guimerano (Joan de, Iohannes de): II, 23, [1] d. 44.
 GUIRIZ (Do.), alcalde: I, 282.
 GUIU, mestre físic, metge de la reina Violant d'Hongria: I, 36.
 GURB, mun. de Catalunya (Osona); castell: II, 179, [3] d. 70; batlle: II, 179, [3] d. 70 / Gurb de la Plana.
 GURB (Arnau de, Arnaldus), bisbe de Barcelona: I, 55, 89, 101, 137, 237, 247, 248, 301, 306, 328, 345, d. 3.; II, 128, 129, 165, [2] d. 18, [3] d. 15.
 GUZ, lloc de l'antiga batllia de Puigcerdà, potser Ur, situat ara a Catalunya nord (França): I, d. 63.
 GUZMÁN (Pedro): I, 133.
 HAINAUT, comarca estesa entre el nord-est de França i el sud de Bèlgica: I, 89.
 HAMET, sargidor, sarraí franc de Saragossa: II, 182, [3] d. 80.
 HAMET DE FERRERO, sarraí franc de Saragossa: II, 182, [3] d. 80.

- HECTOR: I, 189.
- HELENA ÀNGEL-COMNÉ D'ÉPIR, filla del dèspot de l'Épir, muller de Manfred de Sicília: I, 94, 222.
- HERÈDIA, llinatge: II, 35.
- HIXAR, Dichar (Pere Ferrandis d', Petrus Ferrandi de), fill natural de Jaume I i Berenguera Ferrandis: I, 204, 340, 356, 405, 406, 413; II, 167, 170, [1] d. 5, [3] d. 18, 30.
- HOHENSTAUFEN, dinastia imperial germànica: I, 89, 90, 98, 103, 106, 177, 187, 188, 190, 193, 211, 216, 222, 227, 228, 230, 232, 233.
- HONGRIA, comte de: II, 28.
- HONGRIA, comtessa de: II, 28, 33.
- HONGRIA, rei d': I, 37.
- HONGRIA (Garcia d'): I, 152.
- HONGRIA (Saurina d'): II, 33.
- HORTA, mun. de Catalunya (Terra Alta): I, 27, 289.
- HORTA (Artal d'), noble aragonès, majordom de la casa de Constança de Sicília: I, 82, 84, 148-150, 152, 154, 160, 204.
- HOSPITAL D'ANGLESOLA, lloc del mun. de la Fondarella (Segrià), Catalunya, on hi ha les restes de l'Hospital fundat pels Anglesola, prop del terme de Palau d'Anglesola: II, 168, [3] d. 26.
- HOSPITAL DE JERUSALEM, orde de l': I, 27, 81, 332, 334, 338, 360, d. 8, 34; II, 42, 125, [1] d. 87, [2] d. 7, 26; gran mestre d'Ultramar: I, 328; mestre de l'orde de l': I, 134, 245.
- HOSTALRIC, mun. de Catalunya (Selva): I, 299, 304; II, 236.
- HOSTOLES, Ostoles, mun. de Catalunya (Garrotxa): I, 307; castell d': I, 107, 108; II, 172; senyor d': I, 351 / Planes d'Hostoles.
- HUCHA, riu d'Aragó: II, 39.
- HUERTA, monestir de Santa Maria de (Soria), Castella la Vella: I, 260, 261.
- HUERVA, riu d'Aragó: II, 20.
- HUETE, Apte, mun. de Castella la Nova (Cuenca): I, 254, 261, 262.
- HUIÓ, alcaid del castell d', probablement Uixó, al País Valencià (Plana Baixa): I, 340.
- HULL, v. Ull.
- IBARDUÉS, Ivardues, Iverdues, lloc del mun. de Longás: II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- IBÈRICA, península: I, 403; II, 5.
- IGUALADA, Aigualada, Agualada, mun. de Catalunya (Anoia): I, d. 63; II, 164, 168, 175 [3] d. 10, 20, 54.
- ILELL, ballester, sarraí franc de Saragossa: II, 182, [3] d. 80.
- ILLA, vescomte d': I, d. 1.
- ILLUECA, Illuecha, Iluercha, Illuescha, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- IMBERT (Joan): I, 145.
- ÍNDIA: I, 162.
- INNOCENCI IV, papa / Sinibaldo Fieschi: I, 89, 98, 99, 207.
- IPRES, roba d': I, 62, d. 5 / Ypres / Ieper, a Flandes.
- IRIMBA (Arnau): II, [3] d. 41.
- IRRAQUETI, habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- ISABEL DE FRANÇA, reina de Navarra, filla de Lluís IX de França, muller de Teobald II de Navarra: I, 267.
- ISABEL, filla de Guillem de Ville-Hardouin, príncep de Morea: I, 227.
- ISCLES, Ayscle, Aiscles, poble del mun. d'Areny de Noguera (Alta Ribagorça Occidental), Aragó: I, 374, 378; II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30.
- ISERA, probablement Isuerre: II, 10.
- ISLAM: I, 19.
- ISSACH SOLAM ÇAPORTA, oficial jueu del rei: II, [2] d. 26.
- ISUERRE, Isuen, Isuer, Issuer, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- ITALIA: I, VIII, XIII, 89, 90, 92, 98, 187, 189, 190, 207, 210, 211, 214, 215, 222, 225-228, 230, 239, 241, 378.
- IVARDUES, v. Ibardués.
- IVARS, mun. de Catalunya, un a l'Urgell i un altre a la Noguera: II, 188.
- IVORRA, mun. de Catalunya (Segarra): II, 174, 234, [1] d. 111, [3] d. 49-51.
- IVOZARRE, lloc de Navarra: I, d. 49.
- JACA, Jacca, Jacha, ciutat d'Aragó (Osca): I, 204, 339, d. 29; II, 23, [1] d. 44, [3] d. 31; Camp de: II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74; merí de: I, 204; merinat de: II, 10, [1] d. 48, 52; val de Jaca: II, [1] d. 48, 52.
- JAÈN, bisbat de, Andalusia: I, 403.
- Jafa (Guillem) clergue: II, 165, [3] d. 11.
- JAFFER AXCHAIN, Axohain, mercader sarraí de Montesa: II, 36, [1] d. 71.
- JAHÚ DE MAÇOT, barber, sarraí franc de Saragossa: II, 182, [3] d. 80.
- JAHUDA, Iahudanus, de la Cavalleria, jueu de Saragossa, batlle de la ciutat: I, 341, d. 38; II, 10, 23, 180, [1] d. 44, 78, [3] d. 73.
- JALÓN, riu d'Aragó: I, 258.
- JANER, abat: I, 306.

- JANOES (Pero Garces de): II, [1] d. 68.
- JASPERT, Jasbertus, bisbe de València: II, 130, [2] d. 18.
- JASSA (Diego Lopis de): II, 10.
- JASSA (Íñigo Lope de, Enecus, Enequs Luppi, Enequeus, Ennecus Lupi de), col·lector de peïtes d'Aragó, batlle i merí d'Osca i Barbastre: II, 53, 54, [1] d. 48, 96, 98, [3] d. 31.
- JAUME II DE CATALUNYA-ARAGÓ, dit *el Just*, rei de la Corona catalano-aragonesa, fill Pere II, el Gran, de Catalunya-Aragó i de Constança de Sicília: I, 3, 79 infant: I, 144, 160, 169, 172, 175, 218, 220, 221; rei de Catalunya-Aragó: I, 3, 79, 152, 153, 175; II, 118, 188.
- JAUME II DE MALLORCA, Jacobus, rei de Mallorca, fill de Jaume I de Catalunya-Aragó i Violant d'Hongria: infant: I, XII, 9, 10, 13, 21, 23, 25, 26, 28-32, 37, 65, 85, 87, 88, 98, 101, 110, 111, 113-116, 132, 133, 134, 136-139, 145, 146, 160, 171, 174, 175, 180, 182-186, 192, 194, 195, 201, 220, 237, 243, 244, 259, 323, 400, 408, 415-417, 419-422, d. 2, 3, 28, 61; II, 25, 127, 166, 170, 188, [3] d. 15; rei de Mallorca: I, 9, 10, 116.
- JAUME III DE MALLORCA, rei de Mallorca, fill de l'infant Ferran i d'Isabel de Sabran: I, 116.
- JAUME, bisbe de Osca: v. Jaume Sarroca.
- JAUME, fill de Teresa Gil de Vidaure: I, 356.
- JAUME, infant: I, 303, 338, 364.
- JAUME, panicer: I, 249, 262.
- JAUME, prior de Calaf, missatger de Ramon Folc de Cardona: II, 163, [3] d. 9, 13.
- JAUMET, Jacmetus, troter: II, 12, [1] d. 14.
- JAUMETA, Jacmeta: I, d. 25.
- JILOCA, riu d'Aragó: II, 19.
- JOAN III DUCAS VATATZES, emperador bizantí: I, 233.
- JOAN I DE CATALUNYA-ARAGÓ, rei de la Corona catalano-aragonesa, fill primogènit de Pere III, el Cerimoniós, i d'Elionor de Sicília: infant: I, 11, 12, d. 1.
- JOAN, fill natural de Pere II, el Gran, de Catalunya-Aragó: I, 90.
- JOAN, comte de Montfort, fill de Joan de Brienne i de Berenguera: I, 233.
- JOAN, comte de Pointieu: I, 105.
- JOAN, esgrimidor: I, 262.
- JOAN, Iohannes, joglar: II, [1] d. 25.
- JOANA I DE NAVARRA, reina de Navarra, comtessa de Xampanya i de Brié, reina de França, filla d'Enric I de Navarra i de Blanca d'Artois, muller de Felip IV de França: I, 269, 278, 281, 285.
- JOANA I, comtessa de Tolosa, filla de Ramon VII de Tolosa i Sança d'Aragó, muller d'Alfons III de Tolosa: I, 86, 202, 203, 205, 267.
- JOANA D'ARC, heroïna francesa: I, 188.
- JOANET, Johanetus, troter: I, 253, d. 36.
- JOANETA, dama de la casa de Constança de Sicília: I, 159.
- JOC, Joco (Joan de, Iohannes de): II, [1] d. 25.
- JOFRE (G.): II, [1] d. 113.
- JOFRE (Garcia): II, 59, [1] d. 113.
- JONQUERES (Tomàs de), jurista: I, 324, 326, 328.
- JORBA (Berenguer de, Berengarius de): II, 184, [1] d. 75, 93, [3] d. 88.
- JORBA (Guillem de, cavaller): II, 161, 162, [3] d. 4.
- JORGI, servidor de l'infant Pere: I, 231, 249.
- JORQUERA, Eixorquera, Exorquera, mun. de Castella la Nova (Albacete): II, 40, 49, [1] d. 80, 95.
- JOSA (Enneg López de, Ennego López de, Enequus Lupi, Enequus Luppi): I, 350, 366, d. 17, 43.
- JOSA (Guillem Ramon de, Guillelmus Raymundi): I, 310; II, 160, 161, 164, 175-177, 187, [3] d. 1; 2; 4, 58, 60, 64, 68, 92.
- JOSA (P. de): I, 483.
- JOVAL (Arnau de, procurador): II, 168, [3] d. 29.
- JOVENACIO, senyor major de: I, 91, d. 28.
- JUAN, don, navarrès: I, 282.
- JUBET, lloc de l'antiga batllia de Puigcerdà: I, d. 63.
- JUCEF, fill de Faratx Alvalenz, sarraí franc de Saragossa: II, 182, [3] d. 80.
- JUCEF, fill de Mahoma d'Alvalenti, sarraí franc de Saragossa: II, 182, [3] d. 80.
- JUCEF AVENBUIC, jueu de Saragossa, mare i fills de: II, 180, [3] d. 73.
- JUCEF DE GALIP, sarraí franc de Saragossa: II, 182, [3] d. 80.
- JUCEF RAVAIA, Jucef, Juceff, Jucefus, Juceffus, Ravaya, fill d'Astruc Ravaia, batlle de l'infant Pere a Girona: I, 344, 409, d. 41; batlle reial: II, 10, 17, 37, 59, 121, 122, 137, [1] d. 3-5, 34, 72, 114, [2] d. 2, 42, [3] d. 31.
- JUCEF ABEN VIVES, Jucefus: I, 344, d. 38, 39.
- JUCEFIEL, fill d'Ameto Abelito, sarraí franc de Saragossa: II, 182, [3] d. 80; i el germà de, [3] d. 80.
- JUCIF BELLITO, sarraí franc de Saragossa, 182, [3] d. 80.
- JULIA, Juliano, servidor de l'infant Pere: I, 66, 253, 261, 263.
- JULIANA, dama de la casa de Constança de Sicília: I, 159, d. 25.
- JULIANES (Alfons, Alfonsus), fill de Martín Julianes: II, 15, [1] d. 22.
- JULIANES, Julianes (Martín): II, 15, [1] d. 22, 68.
- JULIANIZ (Martí, Martinus), cavero: I, 338.

- JUNEDA, mun. de Catalunya (Garrigues): I, 245.
 JURDAN, navarrès: I, 282.
 JUSSEU, Juseu, poble del mun. de Torres del Bisbe de l'antic comtat de Ribagorça (Baixa Ribagorça), Aragó: II, 164, [1] 45, 52, [3] d. 10, 30.
 JUSTET, batejat, habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
 JUVENIS (Joan, Johannes): II, [1] d. 76.
- LABATA, Lavat, mun. d'Aragó (Osca): I, 378.
 LACERA, família de Barcelona: I, 301; II, 35.
 LACERA (Berenguer de, Berengarius de), alcaid de Penàguila: I, 340; II, [1] d. 68.
 LAGUARRES, v. Llaguarres.
 LAGUNARROTA, Leguna Rota, mun. d'Aragó (Osca): I, 245.
 LA MESA v. Mesa, la.
 LANAJA, Lanaya, mun. d'Aragó (Osca): I, 289.
 LANCELOT, heroi mític i literari: I, 107.
 LANCIA (Blanca): I, 90, 233.
 LANCIA (Corrado), almirall i canceller de Sicília, fill del comte d'Atri: I, 101, 152, 160, 167, 230, 231, 291, 292.
 LANCIA (Manfred): I, 230, 231, 291, 292.
 LANCIA (Margarida): I, 152, 160, 219.
 LANSOL (Berenguer, Berengarius): II, [1] d. 68.
 LAORTO, v. Llaurtó.
 LAPORTA (Berenguer): I, 262.
 LARA (Nunyo de): I, 351.
 LARA (Nuño González de): I, 403.
 LARDACANS, mun. de Catalunya (Segrià): II, [2] d. 26.
 LARRAGA (Miguel Alvaris de): I, 282.
 LARRAYA (Pero Guarceyz de): I, 282.
 LASCELLAS, Las Ceyllas, mun. agregat amb Ponzano (Osca), Aragó: I, 373
 LA SERRA (Garcia): II, , [3] d. 22.
 LASOSA (Domingo de, Dominicus de): II, [1] d. 45.
 LASPUÑA, Espuynna, Spuynna, Spunya, mun. d'Aragó, de l'antic comtat de Ribagorça (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
 LASQUARRI, Lescarre, castell de, mun. de l'antic comtat de Ribagorça (Baixa Ribagorça), Aragó: II, [3] d. 30.
 LATRON (P.): II, [1] d. 68.
 LAURAC, Occitània: I, 89.
 LAURAGUÈS, territori del Llenguadoc: I, 88, 89.
 LAURENCII (Petrus): II, [3] d. 23.
 LAVAIX, Lavays, monestir al mun. de Pont de Suert (Alta Ribagorça), Catalunya; abat de: II, 170, [3] d. 30.
 LAVÀNIA, Lavayna (Albert de, Albertus de, Arbertus de), jurista i professor en lleis: I, 196, 199-202, 301, 302, 416, 418, 419, 423, d. 23, 28; II, 36, 57, [1] d. 70, 109.
 LAVÀNIA (Bonanat de, Bonanatus de), canonge narbonès, col·lector de la dècima de Terra Santa als regnes d'Aragó i de Navarra: II, 42, 133, 187, [1] d. 48, [3] d. 30.
 LAVÀNIA (Umbert de, Ombert de): II, 35.
 LAVATA (Joan de): I, 378.
 LAVAYA (Ser Ombert de): I, 231.
 LAZANO (Joan, Iohannes): I, d. 3a.
 LAZANO (Pere, Petrus): I, d. 3a.
 LEDÓ, v. Lledó d'Empordà.
 LEGARIA (Miquel Periz de), tresorer de Santa Maria de Pamplona: I, 282.
 LEMBA (Domingo Blasco de): I, d. 41.
 LEO, Ser: I, 231, 249, 255, 292.
 LEONS (Miguel de): I, 282.
 LEONS (Sancho Sánchez de): I, 282.
 LENTINI (Alaimo de): I, 4.
 LERIN (G. Martiniz de): I, 282.
 LESCARRE, v. Lasquarri.
 LETO, v. Lletó.
 LIÇANA, mun. d'Aragó (Osca): I, 287-290.
 LIÇANA (Ferris, Ferricius, Ferrisius de): I, 19, 204, 288, 311, 325-328, 339, 356, 366; (= Marc Ferris de Liçana, germà per part de mare de Ferran Sanxis de Castre: I, 325, 337, 338, 365, 366); procurador del rei a Catalunya: II, 162, 165, 167, [3] d. 8, 9, 13, 14, 16, 18, 42.
 LIMINYANA, v. Llimiana.
 LINYOLA, Linerola, mun. de Catalunya (Noguerà): I, 109, d. 63; II, 11 II, 164, 175, 178, 178, 182, 188, [2] d. 10, 26, 63, [3] d. 10, 54, 79; batllia de: II, 10.
 LIÒ, ciutat de França, cap. del Lionès i del departament del Roine: I, 225, 351, 355, 356, 381.
 LIRP, castell de, v. Vall de Lierp.
 LISÓN (At de, Athus de): II, [1] d. 68.
 LIVERRI (Per Ayvar de): I, 282.
 LIZARRARA, lloc de Navarra: I, d. 49.
 LLAGOSTERA, Locustaria, mun. de Catalunya (Gironès): I, 92, 102, 145, 146, d. 28, 63; batllia de: II, 10.
 LLAGUARRES, Llaguarres, castell de, mun. de l'antic comtat de Ribagorça (Baixa Ribagorça), Aragó: II, [3] d. 30.
 LLANÇOL, llinatge: II, 35.
 LLATES, Occitània: I, 18, 180, 182-184; port de: I, 7; riu de: I, 184.
 LLAURTÓ, Laorto, caseria d'Abella de la Conca (Pallars Jussà): II, [2] d. 22 / Llaurtó.
 LLEBIÀ, Libiano (Pere de, Petrus de): II, 18, 46, 47, [1] d. 40, 85.

- LLEDÓ D'EMPORDÀ, mun. de Catalunya (Alt Empordà): I, d. 1.
- LLEIDA, llerda, ciutat de Catalunya (Segrià): I, 3, 4, 8, 15, 22-26, 28, 32, 35, 39, 40, 47, 48, 52, 55, 57, 63, 75, 76, 78, 81, 83, 107, 109, 110, 117, 182, 183, 205, 213, 224, 229, 231, 237, 245, 248, 250, 291-293, 295, 296, 304-306, 311, 317-321, 323, 324, 334, 339, 352, 369-373, 381, 384-387, 395, 403-406, 409, 478-482, 484, d. 3, 3a, 4, 8, 55-57, 63; II, 57-60, 119, 132, 137, 164, 166, 169, 175, 177-180, 182, 185-188, 234-236, 240, 241, [1] d. 52, 75, 109-111, 113-115, [2] d. 6, 7, 22, 23, 26, 28, [3] d. 10, 18-21, 25, 27-29, 31, 34, 63, 72-74, 80-88, 91, 92; aljama sarraïna de: II, 37, 43, 45, 169, [1] d. 72, 86, [3] d. 32; batalla de: I, 296, 338, d. 45; batllia de: I, 131; II, 10; bisbat de: I, 130; II, 122, [2] d. 37; bisbe de: I, 301, 328, II, 165, 168, [3] d. 15, 21; hospital: I, d. 8; notari públic de: I, d. 3a; palau de la Suda de: I, 56, 297; sagristà de: I, 301, 324, 350, 416, 419, d. 28; II, 47; vegueria de: I, d. 63; II, 37, [1] d. 75, [3] d. 89.
- LLEIDA (Fortuny de), porter: I, 320.
- LLEIS, Leys (misser Jacme de les): II, 35, [1] d. 68.
- LLENES, Aleyen, alqueria del mun. de Benissa (Marina Baixa), País Valencià: II, 49, [1] d. 88.
- LLENGUADOC, regió d'Occitània: I, 202, 203, 206, 213, 215, 218.
- LLERS, Lercius (Arnau, Arnaldus de): II, 179, 180, [3] d. 72.
- LLETÓ, llogaret del mun. de Cerc (Alt Urgell), Catalunya: II, 132, [2] d. 22.
- LLIMIANA, Liminyana, mun. de Catalunya (Pallars Jussà): II, 170, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30.
- LLINARS, Linars (Jaume, Jacme): I, d. 41.
- LLÍRIA, Liria, mun. del País Valencià (Camp del Túria): I, 120, 333; II, 9, 11, 14, 33, 56, 58, [1] d. 9, 22, 104, 110; alcaid de: I, 340; batllia: II, 10; batalla de: I, 340.
- LLITERA, comarca d'Aragó, però en el s. XIII de Catalunya: II, 133.
- LLÍVIA, Livia, mun. de Catalunya (Cerdanya): I, d. 1, 63.
- LLOBERA (J. Pere): II, 9.
- LLOBERA, Lobera (Ponç de, Poncius de), batalla de Cervera: I, d. 45.
- LLOMBAI, mun. del País Valencià (Ribera Alta): II, 11, [1] d. 8.
- LLOMBARDIA: I, 230; senyor de la: I, 208.
- LLOP DE BOLAS, Lop de Bolas, Lupi de Bolas (Martí, Martinus), notari de l'infant Pere: I, 125, d. 21.
- LLORDA (Arnau de): II, 163.
- LLORENÇ, castell de, al mun. de Rocafort de Vallbona (Urgell): II, 167, [3] d. 17, 22, 23.
- LLORENÇ (Pere): II, 167.
- LLUÇA, Luçano, mun. de Catalunya (Osona): II, [1] d. 75.
- LLUÇARS, Lozars, Longars, poble del mun. de Tolba (Baixa Ribagorça), Aragó: II, 164, [3] 30.
- LLUÍS VIII DE FRANÇA, dit *el Lleó*, rei de França, fill de Felip II August i d'Elisabet d'Hainaut: I, 86, 215.
- LLUÍS IX DE FRANÇA, dit *el Sant*, rei de França, fill de Lluís VIII i de Blanca de Castella: I, 21, 86-89, 93, 98, 100, 103-105, 177, 180, 202, 215, 207, 208, 214-216, 224, 236, 237, 243, 253, 264, 267, 269, 275, 389.
- LLUÍS, comte de Belmont, fill de Joan de Brienne i de Berenguera: I, 233.
- LLULL, família de Barcelona: I, 301.
- LLULL (Guillem), conseller de Barcelona: I, 301.
- LLULL (Guillem): II, 127.
- LLÚRIA, llinatge: II, 35.
- LLÚRIA, Loria (Roger de, Rodgerius de, Rogerius de), fill de Roger de Lauria i de Bella d'Amichi, almirall: I, 65, 101, 159, 160, 167, 230, 231, 249, 255, 291, 292, 331, 343, 346, d. 33; II, 6, 14; batalla de Cocentaina i Alcoi: II, 10, 30, 35, 40, [1] d. 2, 10, 27, 29, 30, 68.
- LLUTXENT, Lutxèn, mun. del País Valencià (Vall d'Albaida): I, 410, 412, 413; II, 14, 54, [1] d. 22; batllia de: II, 10.
- LOADANO (A. de), v. Lordano (A.).
- LOARRE, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] 48, 52, [3] d. 31.
- LOBERA, mun. d'Aragó (Saragossa): II, 10, [1] d. 31, 48.
- LOÇ, fill d'en Gil d'Atrosillo: II, [1] d. 68.
- LOGRAN (Joan de, Johannis de): II, [1] d. 75, 93.
- LONGÁS, Longares, Longarres, mun. d'Aragó (Osca): II, 10, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- LONGPONT, a prop París: I, 214.
- LONYAC (Odó de), mestre: I, 105.
- LÓPEZ, Lópeç (Gonçal, Gonçalbo, Gonçalvo), majordom de Constança de Sicília: I, 157, 160, d. 16, 25.
- LÓPEZ (Guillema): I, 378.
- LÓPEZ, Lópeç (Joan, Johan): I, 157, d. 25.
- LÓPEZ (Pascual): I, 130.
- LÓPEZ DE POMAR, llinatge: II, 35.
- LÓPEZ DE POMAR, Llopis de Pomar (Gonçalvo): I, 154, 292.
- LÓPEZ DE POMAR (Guillem): I, 369.
- LOPIS (Garcia): I, 292.

- LÓPIZ (Garcia), infermer de Santa Maria de Pamplona: I, 282.
 LÓPIZ (Martín Sánchez de): I, 331.
 LÓPIZ (P.): I, 257.
 LÓPIZ (P.), alcalde: I, 282.
 LORBÉS, Lorbes, Lorbies, mun. d'Aragó (Saragossa): I, 363, 367, 370; II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
 LORCA, mun. de la prov. de Múrcia: I, 132, 133.
 LORDANO (A. de): II, [1] d. 75, 93.
 LORIS (Ennec): II, 32.
 LORIS (García Peris de): II, [1] d. 68.
 LORIS (Sanchis de): II, 35.
 LORIS (Sancho Sanchis de): I, 331; II, 35, [1] d. 68.
 LÓRITZ (Fernando Pérez de): I, 331.
 LUÇANO, v. Lluçà.
 LUCENI, Lurcenic, Lurcenich, Lurchenic, Lurchemic, Lurchenit, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48, 52, 83, [3] d. 31; aljama sarraïna de: II, 43; batalla de: II, 9.
 LUCERIA, ciutat de la Pulla, Itàlia: I, 99; soldà de, malnom donat a Manfred de Sicília pels enemics: I, 211 / Lucera.
 LUGANYACH (Obald de): I, 145.
 LUNA, mun. d'Aragó (Saragossa): I, 306, 377, 385; II, [1] d. 48, 52, [3] 31.
 LUNA (Artal de, Artaldus de, Artallus de): I, 305, 306, 328, 330, 339, 361, 365, 366, 370, 371, 377, 379, d. 54, 55.
 LUNA (Eximèn de): I, 19.
 LUNA (Lop Ferrench de, Lupus Ferrench de): I, 372, 377, d. 28, 54.
 LUNA (Pere Martínez de, P. Martinis de): I, 204, 325, 327, 329, 339, 356, d. 28; II, 9.
 LUNA (Rodrigo Eiximèn de, Rodericus Eximini de, Rodericus Xemeni de, Rodrigus Eiximèn, Rois Eximèn de): I, 231, 292, 326, 328, 373; II, 18, 19, 21, 56, 59, [1] d. 1, 43, 102, 103, 112, 113.
 LUNA (Sanxa Martínez de), nodrissa de l'infant Alfons: I, 160, 220.
 LUNEL, senyor de: I, 94, 95, 101, 105.
 LUNEL (Folquet de): I, 225.
 LUPIAN, Occitània: I, 18.
 LUXEMBURG, comte de: I, 234.
- MABILIA, dama de la infanta Constança: I, 168.
 MAÇA, llinatge: I, 250; II, 35.
 MAÇA (Blasc, Blascus): I, 249, 255, 405; II, [1] d. 68.
 MAÇA (Diago López de, Diagus Lupi de): II, [1] d. 76.
 MAÇA (Pere): I, 293.
- MACALDA, muller d'Alaimo de Lentini: I, 4, 5, 6, 13.
 MADRID, Madrit, vila de Castella la Nova: I, 256, 262.
 MAELLA, mun. de Catalunya (Terra Alta): I, 289.
 MAGALLÓN, Magaylló, Magayllon, Magalon, mun. d'Aragó (Saragossa): I, 373, II, 9, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
 MAHOMA BELITO, sarraí franc de Saragossa: II, 182, [3] d. 80.
 MAHOMA DEL PELEN, sarraí franc de Saragossa: II, 182, [3] d. 80.
 MAHOMAT, pintor sarraí: I, 158, d. 25.
 MAHOMET, Mafumet, alcaid: II, 30, 49, 58, [1] d. 59, 95, 111.
 MAHOMET ABENJUMEN, sarraí de Beniopa: II, 55, [1] d. 99.
 MAHOMET ABU ABDELÈ ABEN BERIDI, algtzir del rei de Tremissèn, senyor de Salé: II, 35, [1] d. 69.
 MAGONI (Gerard de, Gerardus de): I, d. 7.
 MAIMO, Maymonus, Maymon, Maymó (Mossé), jueu de València: II, 17, [1] d. 33.
 MAINE, regió de França: I, 89.
 MAIR ALBUFAC, jueu de Saragossa: II, 180, [3] d. 73.
 MAJOR (Jaume), procurador: II, 168, [3] d. 29.
 MÁLAGA, ciutat d'Andalusia, cap. de la prov. homònima, llavors del regne de Granada: I, 404; governador de: I, 403.
 MALAHA, dama de la infanta Constança: I, d. 25.
 MALAN (R. de): I, d. 3.
 MALASANG, Malasanch: II, 167, [3] d. 23.
 MALAVELLA, Malavela, castell de la vall d'Assua (Pallars Sobirà): II, [3] d. 30.
 MALDÀ, mun. de Catalunya (Urgell): II, 167.
 MALLADA, filla de Cabrera de Castellot, dama de la infanta Constança: I, 159, 167.
 MALLÉN, Maillen, Maylen, mun. d'Aragó (Saragossa): II, 22, 180, [1] d. 47, [3] d. 74; batalla de: II, 9.
 MALLÉN (Garcia Ferrandis de, Garçia Ferrandis de): II, 22, [1] d. 47.
 MALLÉN (Ramir Ferrandis, Remiro Ferrandis, Remirius Ferrandis), germà de Garcia Ferrandis de Maillen: II, 22, [1] d. 47.
 MALLÉN, Maylen (Sanxo Ruis de, Sanccius Rodericis de, Sancho Ruis de): II, 21, [1] d. 47.
 MAL-LEÓN, llinatge: I, 282.
 MAL-LEÓN (Arnalt Arremon de): I, 282.
 MAL-LEON, Mal-Ileó, Mal-leo, Maleolene, Malo-leone (Bernat de, Bernardus de), l'infant: I, 199; II, 124, 163, 170, 183, [1] d. 75, 93, [2] d. 6, [3] d. 10, 19, 30, 84.

- MALLEY (Juan Periz de), alcaid de Cortes: I, 282.
 MALLOL, família de Barcelona: I, 301.
 MALLOL, Mayol, Mayoli, Mayoly (Ferrer, Ferrarius), veguer de Barcelona: I, 301, 345, 346; II, 124, 175, 184, [1] d. 91, [2] d. 4, [3] d. 55, 89.
 MALLORCA, ciutat de: I, 16, 19, 93, 139; II, 55; batlle de: II, [1] d. 101; regne de: I, 11, 13, 16-18, 26, 32, 110, 113, 115, 139, 175, 211, 215, 265, 283, 323, 421, 422, d. 3; II, 55, 117, 119, 120, 188, [1] d. 101; veguer de: II, [1] d. 101; rei de: I, 111; II, 48.
 MALÓN, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 31, 48, 52, [3] 31.
 MANDONIA (Berenguer de na, Berengarius de na) habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
 MANDUEL (Joan de): I, 195, 196.
 MANFRED I DE SICÍLIA (Mafridus), rei de Sicília, fill legítim de l'emperador Frederic II i de Bianca Lancia: I, 90-100, 102, 104-106, 140, 141, 143-145, 177-180, 187, 188-191, 193-195, 199, 207-213, 215-218, 222-224, 226, 228, 233, 235, 236, 249, 316, 377, 482, d. 28, 53a.
 MANOPOLO (Stephano de), jutge de la gran cúria: I, 91.
 MANRESA, Menresa, Minorisa, ciutat de Catalunya (Bages): I, 39, d. 63; II, 168, 175, [2] d. 35, [3] d. 10, 20, 54; batlle: II, 168; veguer: II, 160, 168; vegueria: II, 184, [3] d. 89.
 MANRESA, Minorisa (Ferrer de, Ferrarius de), jutge del infant Pere i ciutadà de Barcelona: I, 277, 280, 302, d. 28, 65.
 MANRESA, Minorisa (Ramon de, Raynundus de), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
 MANRESANA, replà de la: II, 178, [3] d. 62.
 MANRESANA DELS PRATS, LA, Prats za Manresana, Ça Manresana, Za Manresana, poble del mun. de Prats del Rei (Anoia), Catalunya: I, d. 63; II, 164, 168 [3] d. 10, d. 20.
 MANUEL DE CASTELLA, infant, fill de Ferran III de Castella-Lleó i de Beatriu de Suàbia: I, 132, 133, 236, 242, 294.
 MARC (Pere), notari públic de Barcelona: I, 91, 306.
 MARCHELO, servidor de l'infant Pere: I, 246.
 MARCO, escrivà de Ferran Sanxis de Castre: I, 362.
 MARGARIDA DE BORBÓ, mare de Teobald I de Navarra: I, 265, 266, 267.
 MARGARIDA DE PROVENÇA, reina de França, filla de Ramon Berenguer V, comte de Provença, i muller de Lluís IX de França: I, 86, 89, 207, 212.
 MARGARIDA, germana de Conrat Lancia: I, 101.
 MARGARIDA, filla de l'emperador Frederic II i d'Isabel d'Anglaterra, muller d'Albert I, landgravi de Turingia i marcgravi de Mísnia: I, 227.
 MARIA I DE JERUSALEM, reina de Jerusalem, filla d'Isabel I de Jerusalem i de Conrad de Montferrat, muller de Joan de Brienne: I, 233, 246.
 MARIA, infanta, filla de Jaume I i Violant d'Hongria: I, 26, 74, 101, 149, 237, 238, d. 3a.
 MARIA, amistançada de Pere el Gran: I, 90.
 MARIANS, Merynans, lloc del mun. de Soanyes (Conflent), Catalunya Nord: I, d. 63.
 MARIMON, de la comitiva de l'infant Pere: I, 292.
 MARIOLA, dama de la infanta Constança: I, 159, 168, d. 25.
 MARIOLA, serra de, al País Valencià: II, 30.
 MARQUÈS (Domingo): I, d. 41.
 MARQUÈS, Marchesii (Pere, Petrus), notari públic de Barcelona i escrivà reial: I, 112, 274, d. 3, 28, 49; II, 172, 173, [2] d. 31, 36, [3] d. 45, 46.
 MARQUET, família de Barcelona: I, 13, 30.
 MARQUET (Guiscard), cavaller de l'orde de Sant Joan i comanador de Sessa i Theanno: I, 12, 13.
 MARQUET (Ramon), vice-almirall de Catalunya i ciutadà de Barcelona: I, 13; II, 21, 47, 127, [2] d. 13.
 MARROC, Marrox: II, 18, [1] d. 93; emperador del: I, 351, 403; II, 17, 48, [1] d. 38.
 MARSELLA, ciutat de Provença, Occitània, cap. del departament francès de les Boques del Roine: I, 98, 106, 180-185, 191, 195, 196, 199-201, 212; II, 57; comte de: I, 42.
 MARSELLA, Marsilia, Marseylla (Guillem de, Guillelmus de), almirall: II, 18, 46, 47, [1] d. 40, 85.
 MARSELLA (Paulet de): I, 72, 185-189, 191-195, 197, 212, 225.
 MARSOL (Bernat), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
 MARTÍ, Martinus, ardiaca de València i canceller de l'infant Alfons: I, d. 2, 3.
 MARTÍ (Bernat), veguer de Vilafranca: II, 174, 179, 181-183, [3] d. 54, 76, 82.
 MARTÍNEZ (Asnar, Aqnar): I, 126, d. 21.
 MARTÍNEZ, Martini, Martinis (Gil, Egidiiis), fill de Bernat Guillem, d'Entença: II, 12, [1] d. 15, 68.
 MARTÍNEZ, Martinis (Nuño, Nyunyo): I, 331; II, [1] d. 68.
 MARTÍNEZ, Martíneç (Pere, Pero): I, 157, d. 25.
 MARTÍNEZ, Martinis (Romeu): II, [1] d. 68.
 MARTINUS (F.), batejat d'Alzira: II, [1] d. 73.
 MARZIELLA (Roy Lopiz de): I, 282.
 MASCARÀ (David): I, 345, 347.
 MASCARÓS, Mascharós, domèstic de la casa de Pere el Gran: I, 67, d. 7.
 MASSAMAGRELL, Maçamagrel, mun. del País Valencià (Horta): II, 43.

- MASTAI (Ramon de), burgès de Cremona: I, 230, 241.
- MATA (Beatriu de): II, 135, [2] d. 35.
- MATA D'ARMANYAC, muller de Joan I: I, 12; d. 1.
- MATAPLANA (Hug de), ardiaca d'Urgell: I, 368, 416, 418, 419, 423.
- MATARÓ, Materó, Materone (Arnau de): I, 64, 331; II, 8, 9, [1] d. 13, 68.
- MATARÓ, Materó (Ponç de, Pons de): I, 405; II, [1] d. 68.
- MATARRANYA, comarca d'Aragó de parla catalana: I, 27.
- MATEU, ardiaca de Tarragona: I, 25, 26.
- MATEU, Matheu, servidor de l'infant Pere: I, 76.
- MATEU (Ferrandello d'En): I, 303.
- MATOSÉS (Ferrer): I, 345, d. 41.
- MAYALS, mun. de Catalunya (Segrià): II, [2] d. 26.
- MEDES, v. Miedes.
- MEDIONA (Albert de, Albertus de): I, 272, 353; II, 21, [1] d. 1.
- MEDIONA (Asbert de): II, 186, 187, [3] d. 90, 92.
- MEDITERRÀNIA, mar: I, 89, 98, 106.
- MEIA, Mediano (Guillem de, Guillelmus de): II, 163, 170, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 30.
- MEITATS, Meytats (Berenguer de): II, 170, [3] d. 30.
- MEITATS, Meytats (Pere de, Petrus de): I, 378; II, 163, 170 [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 19, 30.
- MELANY, Melan, Melani, Melanno (Beatriu de), filla de Sibília, comtessa d'Empúries: II, 37, 124, 264, 184, [1] d. 75, 93, [2] d. 6, [3] d. 10, 19, 87.
- MELGOR, comtat de: I, 18.
- MENÀRGUENS, Menargues, Menargis, mun. de Catalunya (Noguera): I, d. 63, II, 11, 188; II [2] d. 26; batllia de: II, 10.
- MENDAVIA, mun. de Navarra, p. j. d'Estella: I, 283, 284.
- MENGOT, Mengotus: I, d. 20, 21.
- MENORCA, illa de: I, 17, 71, 483, d. 3; II, 32, 48, 117; regne de Mallorca i de: I, 18, 113.
- Menorets*, Minores, convent del franciscà: II, [2] d. 18.
- MENRESA, v. Manresa.
- MEQUINENÇA, ciutat d'Aragó (Baix Cinca): I, 26, 27.
- MERLAT (Jordà de, Jordanus de): II, 173, [3] d. 46.
- MERUSAVAL (Andres de): I, 282.
- MERYNANS, v. Marians.
- MESA, la, lloc d'Aragó, que tributava amb Bentué (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- MESSINA, ciutat de Sicília, cap. de la prov. homònima, Itàlia: I, 4, 5.
- MEYTAT (Pedro de): I, 366.
- MHEZTIVERRA (Miguel de): I, 282.
- MIEDES, Medes, mun. d'Aragó (Saragossa): I, 149; II, 113.
- MIGDIA DE FRANÇA: I, vii, 18, 19, 25, 26, 32, 85, 87-89.
- MITJANCHAS (Joan Martínez de): I, 271.
- MILÀ (Martí de, Martinus de), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- MILANY, castell del mun. de Vallfogona de Ripollès (Ripollès), Catalunya: II, 186, [3] d. 91.
- MILANY (Beatriu), v. Melany.
- MILAZZO, ciutat de Sicília, prov. de Messina: I, 4.
- MILLARS, riu del País Valencià: I, 113.
- MILLAU, ciutat del Llenguadoc, Occitània, al departament francès d'Avairon: I, 18, 32; comtat de: I, 17.
- MILLAVÈS: I, 18.
- MIQUEL VIII PALEÒLEG, emperador d'Orient, fill d'Andrònic Paleòleg: I, 233, 234.
- MIQUEL, habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- MIQUEL, Micheli (Amada), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- MIQUEL (Bernat), ciutadà de Barcelona: I, d. 41.
- MIQUEL, Michel (Pere), troter: I, 257; II, [1] d. 68.
- MIQUELET, Michelet, Miqueletus, troter: I, 75, 126, d. 6, 7, 21, 36.
- MIR, fill d'en: II, [1] d. 68.
- MIR (Guillem): II, [3] d. 41.
- MIR (Pere), ciutadà de València: I, 341, d. 38.
- MIRA, mun. de Castella la Nova (Cuenca): I, 247, 261.
- MIRACLE (Martí Eiximèn de): I, 331.
- MIRAFUENTES (Juan Dias de): I, 282.
- MIRALPEIX, senescal o mariscal de: II, 160.
- MIRALPEIX (Guerau, Geraldus de): II, 181, [3] d. 76.
- MIRAVALL, Miravayll (Ponç de, Poncius de): II, 172, [3] d. 40.
- MIRAVET, mun. de Catalunya (Ribera de l'Ebre): II, [1] d. 87; comanador de: II, 42; pas de: I, 26.
- MIRIFUENTES (Mz. Diaz de): I, 282.
- MIRÓ, Mironis (Arnau, Arnaldus): II, 163, [1] d. 75, 93, [3] d. 19.
- MÍSNIÀ, marcgravi de: I, 227.
- MOHAMED BENAYHE ABENAYCA, alcaid: II, 34.
- MOHAMED BEN YÚSUF BEN HUD, rei de Múrcia i de València: I, 133.
- MOIÀ, Moheilà, Modiliani, Modialiani, mun. de Catalunya (Bages): I, d. 63; II, 134, 175, [2] d. 35, [3] d. 54.
- MOIXENT, mun. del País Valencià (Costera): I, 305; II, 9; alcaid de: I, 340.

- MOLA, antic castell del municipi de Novelda (Valls del Vinalopó): I, 113.
- MOLETA (Miquel, Michel): II, [1] d. 11.
- MOLINA (Pedro): I, 366.
- MOLINA (Pere de): II, 11.
- MOLINA (Ramon de, Raimundus de), veguer de Ribagorça i de Pallars, paer de Sobrarb: II, 133-136, 173, 178, [2] d. 28, 32, 38, 43, 65; bovatger de Lleida: II, [2] d. 37; sobrejunter de Ribagorça: II, [2] d. 39.
- MOLINER (Guillem), cúria de Lleida: II, 11, 31, 167, 169, [3] d. 17, 34, 35.
- MOLINS DE REI, Molins de Reig, mun. de Catalunya (Baix Llobregat): I, d. 63.
- MOLSOSA, mun. de Catalunya (Anoia): II, 174.
- MONCAYO, massís del, Aragó: II, 39.
- MONCELART (Tomàs de): I, 87.
- MONELLO, v. Morillo de Monclús.
- MONELLS, Muneys, mun. de Catalunya (Baix Empordà): I, d. 10.
- MONESMA, mun. d'Aragó (Osca): II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30, 40.
- MONESTIROL (Arnau, Arnaldus): II, 167, [3] d. 23.
- MONGE, la, lloc de la comarca del Segrià: II, [2] d. 26.
- MONREAL D'ARIZA, mun. d'Aragó (Saragossa): I, 258, 259, 260; II, 113.
- MONREAL DEL CAMPO, mun. d'Aragó (Terol): I, 151, 258; II, 19.
- MONREAL DEL LLANO, Montreal, mun. de Castella la Nova (Cuenca): I, 256.
- MONTAGUT, castell del mun. d'Alcarràs (Segrià): II, [2] d. 26.
- MONTAGUT, castell de, v. Monteagudo.
- MONTAGUT, llinatge: II, 35.
- MONTAGUT (Pelegrí de): II, [1] d. 68.
- MONTAGUT, Monteagudo (Pere Sànxez de), senyor de Cascant: I, 282.
- MONTALBÀ, mun. d'Aragó (Terol), vila i aldees: II [1] d. 52; comanador de: I, 368; II, 34.
- MONTANYANA, Montaniana, Muntanyana, vila de l'antic comtat de Ribagorça, al mun. del Pont de Montanyana (Alta Ribagorça), Aragó: II, 164, 168, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 19, 20, 30.
- MONTANYANA, Montaniana (Bernat de, Bernardus de): II, 163, [1] d. 75, [3] d. 10.
- MONTANYANA (Dominicus de): II, [3] d. 10.
- MONTANYANA, Muntanyana (Guillem de): II, 170, 172, [1] d. 93, [3] d. 19, 30, 40.
- MONTBLANC, Montblanch, Montealbus, Montisalbi, mun. de Catalunya (Conca de Barberà): I, 78, 100, 109, 161, 245, 293, 479-482, 484, d. 4; II, 13, 164, 168, 173-175, 241, [1] d. 18, [3] d. 10, 20, 44, 54, 57; batlle de: II, [1] d. 18; veguer de: II, 175, [1] d. 18; vegueria de: II, 184, [3] d. 51.
- MONTBOLO, Muntabauló, mun. de Catalunya Nord (Vallespir), castell de: I, 395, 399; II, 170, 185, 186, [3] d. 90.
- MONTCADA, llinatge noble de Catalunya: I, 29, 40, 290; II, 7, 35.
- MONTCADA, palau de: I, 40; senyoria de Fraga: I, 40.
- MONTCADA, Constança, muller de l'infant Alfons: I, 85.
- MONTCADA, Muncada (Galceran de, Gauceran de): II, 15, [1] d. 22, 68.
- MONTCADA (Gastó VII, Gastonus), vescomte de Bearn: I, 306, 313, II, 133, 164, 184 188, [1] d. 75, 93, [2] d. 27, [3] d. 10, 89.
- MONTCADA (Guillem de): I, 42, 68.
- MONTCADA (Guillem de), fill de Ramon de Montcada: I, 40.
- MONTCADA (Guillem de), vescomte de Bearn: I, 309; II, 119.
- MONTCADA (Guillem de), bisbe de Lleida: I, 328.
- MONTCADA, Moncada, Muncada, Montecathano, Montecatheno (Guillem Ramon de, Guillelmus Raimundi de): I, 329, 339, d. 6, 7, 55; II, 35, 124, 163, 172, 173, 185, [1] d. 68, 75, 93 [2] d. 6 [3] 10, 45, 89, 90, 92.
- MONTCADA, Montecatheno (Pere): I, d. ; II, 124, [1] d. 93, [2] d. 6 [3] d. 19.
- MONTCADA, Montecatheno (Pere de, Petrus de), mestre de la milícia del Temple a Aragó i Catalunya: II, 6, 54, [1] d. 3.
- MONTCADA (Pere de), senescal: I, 39, 55, 340?.
- MONTCADA (Pericó): II, [1] d. 75; II, 163, [3] d. 10, 89.
- MONTCADA, Moncada, Montecateno (Ramon de): I, 329, 339, 405, 407, d. 4, 55.
- MONTCADA, Moncada, Muncada, Montecatano (Ramon de, Raimundus de), senyor d'Albalat, Monesma i Capella, senescal de Catalunya: I, 356, 370, d. 44; II, 124, 160, 163, 170, 182, [1] d. 93 [2] d. 6, [3] d. 10, 19, 30, 40, 81.
- MONTCADA, Moncada, Montecatano, Montecateno (Ramon de, Raimundus de), senyor de Fraga i de Tortosa: I, 40, 55, 56, 60, 130, 339, 356, 370, d. 44; II, 45, 163, [1] d. 75, 90, 93, [3] d. 10, 19, 89.
- MONTCADA (Sibília de): I, 174.
- MONTCELART (Tomàs de): I, 87.
- MONTCLÚS, Monticlusus, Muntclus, antic castell del mun. de Morillo de Monclús, al Sobrarb (Osca), Aragó: I, 27, d. 3a; II, 23, [1] d. 44; II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.

- MONTCLÚS, Montecluso, Monclus (Guillem de, Guillelmus de): I, 115; II, [1] d. 75, 93, [3] d. 89.
- MONTCLÚS, Monteclusus (Riambau de, Riambaldus de): II, 124, [2] d. 6.
- MONTCORTÈS DE SEGARRA, poble de Catalunya, mun. de Pallargues (Segarra): I, d. 63.
- MONTEAGUDO, Montagut, castell de, a Múrcia: I, 125, 266.
- MONTEAGUDO (Joan Sánchez de): I, 280.
- MONTEAGUDO, Monteacuto (Pere Sánchez de, Petrus Sancier de), governador del regne de Navarra, senyor de Cascant: I, 275, 277, 278, 283, 284, d. 50.
- MONTEALBANO, comte de: I, 101, 210.
- MONTEFALCONE, mun. d'Itàlia, I, 104.
- MONTE FLASCONE: I, 103 / Montefiascone, mun. del Laci, Itàlia.
- MONTELEONO, v. Montlleó.
- MONTEOLIVO, v. Montoliu.
- MONTE REGALI, v. Montral.
- MONTERUBEO (Guillelmus de): II, [1] d. 75, 93.
- MONTESA, Muntesa, Muntesia, mun. del País Valencià (Costera): I, 119, 202, 288, d. 32; II, 17, 29, 33, 34, 36-43, 46, 48-51, 53, 54, 57, 113, 114, 126, 128, 158, 161, 162, 166, [1] d. 33, 41, 57, 71, 75, 77, 81-83, 87-93, 96-98, [2] d. 15-17, [3] d. 4, 5; alcaid de: II, 34; mercaders sarraïns de: II, 36, [1] d. 71.
- MONTFALCÓ EL GROS, Montfalcó, poble de Catalunya, mun. de Veciana (Anoia): I, d. 63; II, 164, 174, 184, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 19, 52, 88.
- MONT-FERRAN, comtat de: I, 18.
- MONTFERRAT, bisbat d'Urgell: II, [2] d. 22.
- MONTFERRER, castell de, a Occitània: I, 18.
- MONTFERRER, Monfferrer, mun. de Catalunya (Alt Urgell): II, 132, 187.
- MONTFORT, comte de: I, 233.
- MONTFORT, llinatge feudal francès: I, 189.
- MONTGAI, Mongay, Montgay, Muntgay, mun. de Catalunya (Noguera): II, 164, 175, 184, [1] d. 75, 93, [2] d. 13, 26, [3] d. 10, 88.
- MONTGRÍ (Guillem de), sagristà de Girona: I, 115.
- MONTJUÏC, família de Barcelona: I, 30.
- MONTJUÏC (Guillem de), conseller de Barcelona: I, 301.
- MONTJUÏC, Montejudayco, Montjuhic (Jaume de, Jacobus de, Jacme de), notari de l'infant Pere, i notari i sobrecoc de la casa de la infanta Constança, ciutadà de Barcelona: I, 71, 147, 148, 152, 156-158, 160, 200, 320, 343, d. 9, 25, 28, 41, 65; II, 25.
- MONTJUÏC (Jaume de), jurista: II, 35.
- MONTLLLEÓ, Monteleono, lloc del mun. de Lleida (Segrià): II, [2] d. 26.
- MONTMAGASTRE, poble del mun. d'Artesa de Segre (Noguera), Catalunya: II, 162, 168, 169, 176.
- MONTMANEU, Monmaneu, Montmaneu, mun. de Catalunya (Anoia): I, d. 63; II, 164, 184, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 40, 88.
- MONTMANEU (Arnau de): II, 172, [3] d. 40.
- MONTNEGRE, castell del mun. de Sant Celoni (Vallès Oriental): I, 374.
- MONTOLIU, Monteolivo, mun. de Catalunya (Segrià), II [2] d. 26.
- MONTORNÈS, ballester: I, 409.
- MONTORNÈS, Mont tornes, Montetornesius (Borràs de, Borraz de, Boracius de, Borracius de): I, 347, d. 41; II, 121, 132, [2] d. 1, 21, [3] d. 10, 23.
- MONTORNÈS (Eiximèn de, Eximenus de): II, [1] d. 68.
- MONTPAÓ, llinatge: I, 250.
- MONTPAÓ, Montepavono, Muntpaó (Bernat de, Bernardus de): I, 71, 231, 249, 255, 291, 292, d. 65; II, 172, 186, [3] d. 40, 42, 90.
- MONTPAÓ (Ponç de): I, 292.
- MONTPELLER, Montepesulanus, ciutat del Llenguadoc, Occitània, cap. del departament francès de l'Erau: I, 6-8, 10, 11, 16-18, 21, 32, 45, 62, 63, 65, 75-79, 81, 91, 94, 100-102, 108, 112, 120, 158, 161, 178-185, 210, 214, 215, 218, 243, 299, 352, 355-357, 362, 480, 481, 485, d. 3, 5, 6, 9, 11, 12, 28, 44, 45; còsols de: I, 421, d. 8; església de Santa Maria de Taules de: I, 100, 101, 102; jutge de: I, 102, d. 28; lloctinent reial a: I, 89; notari públic de: I, d. 28; senyor de: I, 111; senyoria de: I, 11, 16, 18, 21, 22, 26, 30-32, 42, 85, 87, 113, 124, 139, 180, 184, 214, d. 3.
- MONTPELLER (Bernat Guillem de): II, 35, 36.
- MONTPELLER (Guillem de): I, 18.
- MONTPELLER (Guillem Ramon de): II, 35, [1] d. 68.
- MONTPELLER (Guiu), dit *Guiu Guerrejat*, senyor de Paulhan i Poget, fill de Guillem VI de Montpeller: I, 42.
- MONTRAL o Montreal, Monte Regali, despoblat del mun. de Fraga (Baix Cinca): II [2] d. 26.
- MONTREIAL, v. Monreal del Campo.
- MONTREIAL, v. Monreal del Llano.
- MONTREIAL, Montreal, Monteregali (Ferrer de, Ferrarius): I, 353; II, 164, 184, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 19, 89.
- MONTROIG, Muntroig, mun. de Catalunya (Segarra): II, 175, [1] d. 75, [3] d. 54.

- MONTROIG (Bernat de): II, 10.
 MONTROIG, Muntroil, Monte rubeo (Guillem, Guillelmus): II, 164, 184, [3] d. 10, 87.
 MONTSENI, Muntcenís, Montesenis (Bernat Ramon de, Bernardus Raymundus de): II, 172, 184, [3] d. 40, 88, 89.
 MONTSENY, Muntseyn (Ramon, Raymundus de), ciutadà de Barcelona: II, 127, [2] d. 13.
 MONTSERRAT, Montis serrati, Santa Maria de, monestir de Catalunya, prior: II, 128 [2] d. 16.
 MONTSERRAT, Monserrat, Montserrat (Guillem de, Guillelmus de): II, 164, 172, 184, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 40, 89.
 MONTSÓ, Montesonus, Montessonus, mun. d'Aragó (Osca): I, 26, 47, 53, 68, 78, 81, 83, 106, 224, 248, 288, 291, 361, 364, 375, 478-482, 484, d. 4, 8; II, 11, 117, 119, 126, 236, 241, [2] d. 14.
 MONTSÓ (A. de): II, [1] d. 68.
 MONTSUAR, Montsoar, lloc del mun. d'Ivars d'Urgell (Urgell), Catalunya: II, 182, [3] d. 79.
 MÓRA, mun. de Catalunya (Ribera d'Ebre): II, 70, 137, 176, [2] d. 41, [3] 30, 59 / Mora d'Ebre.
 MORADILLA, Almonarilla, Almenarilla, lloc del mun. de Lleida (Segrià): II, [2] d. 26.
 MORAIRA, Motalla, Motayla, poble del mun. de Teulada (Marina Septentrional), País Valencià: II, 49, [1] d. 88.
 MORATA (Eximèn, Ximèn): I, d. 25.
 MOREA, principat de: I, 227.
 MOREDA, mun. del País Basc (Alava): I, 283.
 MORELLA, mun. del País Valencià (Ports): I, 27, 409; II, 9, 14, 33, [1] d. 22; batlle de: I, 345; batllia de: II, 10, [1], d. 52.
 MORELLA (Alfons Martí de, Alfonsus Martini de): II, [1] d. 68.
 MORELLA (Pere de): II, 9, [1] d. 68.
 MORELLO, Morelo, v. Murillo del Gállego.
 MORENTIAYN (Diago Muriz de): I, 282.
 MORÉS, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48, [3] d. 31, 74.
 MORETIEYN (Alfonso Diaz de): I, 282.
 MORILLO DE MONCLÚS, Moriello Moriello, Monello, lloc d'Aragó, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
 MORRO (Robert de): I, 101.
 MORVEDRE, Marvedre, Mureveteris, Muroveteris, Murvedre, nom antic de Sagunt, mun. del País Valencià (Camp de Morvedre): I, 76, 77, 152, 201, 218, 246, 288, 304, 317, 323, 333, 345, d. 31, 36; II, 9, 12, 14, 27, 29, 31, 33, 56, 113, 114, 239, [1] d. 15, 22, 53, 54, 55, 57, 104; batlle de: I, 340; II, 9.
 MORVERDRE (Roderic de): I, 63, 64.
 MORVEDRE (Exemèn Sabata de): II, [1] d. 68.
 MOSSÉ, alfaquí, batlle de Saragossa: II, 32, 43, 54, 182, [1] d. 97, [3] d. 80.
 MOSSÉ ALCONSTANTI, jueu de Saragossa, alfaquí del rei: II, 180, [3] d. 73.
 MOSSÈ RAVAIA, Ravaya, fill d'Astruc Ravaia: I, 344; II, 37, 122-128, 130-133, 163, [1] d. 72, 78, [2] d. 3-5, 7, 9-11, 13, 15, 16, 19-27, 40, [3] d. 6, 13.
 MOSSÈ PORTELLA, Mossé, Muça, Muçe, Mussa Portela, batlle de Tarassona, Mallèn, Santa Cruz, Borriana, Lucernich i Eixea, i col·lector de peites d'Aragó: II, 9, 32, 43, 163, 180, [1] d. 44, 48, 52, 83, [3] d. 7, 74.
 MOTALLA, v. Moraira.
 MOTSA (Juan Periz): I, 282.
 MOYA, mun. de Castella la Nova (Cuenca): II, 27, [1] d. 54.
 MUELAS (Orti de): I, 282.
 MUEZ (Sancho Lopiz de): I, 282.
 MUNTAGUDA, Montaguda (Guillem de na, Guillelmus), batlle de Lleida: I, 296, 338, 422, d. 45; II, 179, [3] d. 71.
 MUNTARAGÓ, Montisaragonum, monestir d'Aragó (Osca): I, 273, 274, 277, 281, 282, d. 48; II, 34.
 MUNTORTÈS (F. A.): II, [1] d. 75.
 MUNTFALCÓ (Sibilia de): II, [1] d. 75.
 MUNTNEGRELO, mun. d'Aragó (Saragossa): I, 289.
 MUNTORNÈS (Pero Xemenis de): II, 15, [1] d. 22.
 MUNTPAÓ (Bernat de): II, 33.
 MUÑOZ, Muynos (Pero): II, [1] d. 80.
 MUR, mun. de Catalunya (Pallars Jussà): II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30, 40.
 MUR, Muro (Acard de, Aycardus de, Icardus de): II, 163, 170, [1] d. 75, 93, [3] d. 30, 40.
 MUR (Artús, Artusius): II, 170, [3] d. 30.
 MÚRCIA: I, 75, 117-122, 124, 126, 131, 133-136, 139, 141, 142, 210, 215-218, 241, 242, 243, 288, 394, 403, 404, 406, d. 22; II, 117, 120 [1] d. 81; alcaid de: II, 41, [1] d. 80; *adelantado* de: II, 41, [1] d. 80; ciutat, cap. de la regió i del regne del mateix nom: I, 124, 125, 127-130, 134, 135-138, 140, 153, 178, 216, d. 18, 26; II, 40, 49, [1] d. 80, 95; església de Santa Maria de: I, 137, 138; horta de: I, 125; regne de: I, 124, 125, 134, 156, 161, 179, 185; II, 40, 42.
Muret, batalla de: I, 203.
 MURILLO DEL GÁLLEGO, Morello, Morelo, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 52, [3] d. 31.
 MURTA, alqueria del mun. de Xaló (Marina Alta), País Valencià: II, 59, [1] d. 112.

- MUSTACI (Jaume): I, 91.
MUTILVA (Pero Martiniz de): I, 282.
- NABAL (Ramon de): I, 379.
NABAL (Ramon Pérez de): I, 379; II, 22, [1] d. 47.
NAMUR, castell de, ciutat de Bèlgica: I, 234.
NÀPOLS, ciutat d'Itàlia, cap. de la Campània, prov. de ? : I, 95, 97, 100, 144, 193, 217, 222, 225, 226, 228, 235, 315; regne de: I, 90.
NARBONA, ciutat del Llenguadoc, Occitània, departament francès de l'Aude: I, 76, 88, 105; II, 236; canonge de: II, [1] d. 87.
NARGÓ (Ramon de): II, 53.
NARÓS (Gilabert de, Guilabert de): II, [3] d. 42.
NAVAL, Navals, Nabal, mun. d'Aragó (Osca): I, 366, 371, 374; II, [1] d. 48, 52, [3] d. 10, 31.
NAVARRA: I, 242, 243, 245, 267-271, 273-276, 278, 283-286, 313, 365, 368, 377; II, 22, 25, 180, [1] d. 46, 47, 79, 87; alcalde de: I, 278; alferes de: I, 277, 278, 282; governador del regne de: I, 277, 278, 282-284; II, 25, [1] d. 46; regne de: I, 265, 266, 279-281, d. 46-50, 52, 53; II, 40, 42.
NAVARRERIA, barri de Pamplona: I, 284.
NAVARRO: I, 70, 73.
NAVATA, mun. de Catalunya (Alt Empordà): I, 83, 320, d. 10.
Navas de Tolosa, batalla: I, 284.
NEGRE (Guillem): II, [3] d. 22.
NEGRE (Pere): II, [3] d. 22.
NEPES (Berenguer de, Berengarius de), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
NESLÉ, senyor de: I, 105.
NIÇA, vicariat de: I, 211.
NICHOLA, muller de Irraqueti, habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
NICOLAU, capellà de la reina Violant d'Hongria: I, 36.
NICOLAU III, papa: II, 128.
NIGÜELLA, Nulia, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48, 52; [3] 31; batllia de: II, 9.
NOALS, Novals, poble del mun. de Montanui (Alta Ribagorça), Aragó: II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 30.
NOCALAT, Nochalat, mestre: II, [1] d. 25.
NOCITO, Val de, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
NOELA, Noellas, Novells, v. Novillas.
NOGUER (Pere): I, 345, 346, d. 41.
NOGUERA, vall de la, Vayl de Noera: II, 177, [3] d. 61, 69.
NOGUERA PALLARESA, riu: II, 172.
NOMPOT, mun. del País Valencià (Vinalopó Mitjà): I, 124, 135.
- NOSTRA DONA DEL PUY, Alvèrnia, França: I, 21 /Nostra Dòna de Lo Puèi.
NOVALES (Exemen Peris de): II, [1] d. 68.
NOVALES (Martín Peris): II, [1] d. 68.
NOVELDA, mun. del País Valencià (Valls del Vinalopó): I, 124.
NOVELL, Novellus, escrivà: I, d. 3a.
NOVES, mun. de Catalunya (Alt Urgell): I, 392, 408.
NOVILLAS, Noela, Noells, Novells, Nuels, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
NUÉVALOS, Nuévalas, mun. d'Aragó (Saragossa): II [1] d. 52.
NÚLIA, v. Nigüella.
NUTXES, alqueria del terme de Xixona (Alicantí), País Valencià: II, 49, [1] d. 94.
- OBLITES (Gil Martínez): I, 407.
OBLITES (Jacobus de): II, [1] d. 68.
OBLITES (Michel): II, [1] d. 68.
OBLITES (Martí Lopis): II, [1] d. 68.
OBLITES (P. Martinis): II, [1] d. 68.
OBLITES (Sanxo Martínez): I, 337, 350.
OCAIVE, l', Alotayba, Alocayba, lloc del mun. de Pedreguer (Marina Alta), País Valencià: II, 12, [1] d. 12.
OCAÑA, Ocanya, mun. de Castella la Nova (Toledo): I, 254.
OCAYMA (Domingo Pérez): II, [1] d. 80.
OCHOA, (Garcia), prior de Roncesvalls: I, 282.
ÓDENA, Otina, mun. de Catalunya (Anoia): II, 175, [3] d. 54.
ÒDENA (Ramon): I, 310.
ÒDENA (Ramon Guillem d'): I, 306-313.
OFEGAT (Berenguer d'): I, 249, 291, 292; II, 9, [1] d. 68.
OFEGAT, Offegato (Pere d', Petrus de): I, 62, 71, 83, 84, 248, 291, 292, 338, d. 4, 5, 8.
OGOLÍ, Ugolí, mestre: I, 231.
OLBENA, v. Olvena.
OLESA (Joan), canviador: I, 345, d. 41.
OLIANA, mun. de Catalunya (Alt Urgell): I, 109.
OLIT, ciutat de Navarra: I, 280-284 / Olite.
OLIVELLA (Bernat d'), arquebisbe de Tarragona: I, 328; II, 185.
OLIVELLA (Pere d'), degà de Barcelona: I, 301.
OLLETA, llinatge: I, 282.
OLLETA (Juan Martínez d.): I, 282.
OLLETA (Juan Periz d.): I, 282.
OLLETA (Ruy Ximènez d', Roiz Semeniz d.): I, 280, 282.

- OLLETA (Semon d'): I, 282.
 OLM, Ulmo (Miquel, Michel), escrivà: I, d. 65, 66.
 OLMS (Bernat d'): I, 249.
 OLOMAR (Guillem d'): I, 249, 292; II, 32, 53.
 OLOT, Olotus, mun. de Catalunya (Garrotxa): I, 64, 71, 77, 84, 483, d. 10; prebost d': I, 80.
 OLP, Olpí, poble del mun. de Sort (Pallars Sobirà): II, 164, 178, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30, 65.
 OLSÓN, Elsun, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
 OLUJA (Gombau d'): I, 39.
 OLVENA, Olbena, mun. d'Aragó (Osca): I, 364, 366; II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
 OMBERT, mísser: II, [1] d. 68.
 OMEIADÈS, territori al voltant del castell d'Omelàs, a l'oest de Montpeller: I, 18, 32.
 OMEIÀS, castell de: I, 18.
 ONDA, mun. del País Valencià (Plana Baixa): I, 146, 288, 305; II, 14, 17, 33, 57, [1] d. 15, 22, 34, 109; alcaid d': I, 340; batlle d': II, 17, [1] d. 34; justícia: II, 57.
 ONDUES, v. Undués.
 ONGRIMON (Guillem d'), alcaid d'Onda: I, 340.
 ONIL, mun. del País Valencià (Alcoià): I, 201.
 ONTINYENT, Ontinyén, Ontiynnén, Ontynén, Ontyinén, Ontynmén, mun. del País Valencià (Vall d'Albaida): I, 120, 332, 342, d. 13, 35, 37, 41; II, 14, 53, 115, [1] d. 15, 22, 96; batllia d': I, 347; II, 10.
 ORCAU, llinatge: I, 250.
 ORCAU (Ramon d', Raimundus de, Raymundus de): I, 232, 248, 292, 379; II, 163, 170, 186, 187, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 19, 30, 90, 92.
 ORIA (Pero Periz d'): I, 282.
 ORIA (Pero Ramírez): I, 331.
 ORIOLA, mun. del País Valencià (Baix Segura): I, 124-127, 130-132, 134, 135, d. 21.
 ORIS, Orisi (Examen Peris): II, [1] d. 68.
 ORIZ, llinatge: I, 282.
 ORIZ (G. Semenís d'): I, 282.
 ORIZ (Joan Garcés d', Joan Garceys d'), abat del convent de Muntaragó: I, 277, 282.
 ORIZ (Mz. Lopiz d'): I, 282.
 ORIZ (Roy Lopiz d'): I, 282.
 ORLEANS, Arelianus: I, 388, 390, 392, 405, d. 59.
 ORNA (Eiximèn Martinis d'): I, 292.
 ORONZ (Calbet d'): I, 282.
 ORPESA, mun. del País Valencià (Plana Alta): I, 304.
 ORRADRE (Exemén Sançiq de): II, [1] d. 68.
 ORRIOLS, Urriols (Bernat d'): I, 357, 358, 361; II, 169, [3] d. 27.
 ORRIOLS (Ponç d'): I, 292.
 ORRIT, poble del mun. de Sapeira (Alta Ribagorça), agregat al de Tremp, Catalunya: II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10.
 ORTA (Galceran d', Galcerandus de): I, d. 1.
 ORTA (Sanç de): II, [1] d. 68.
 ORTALS (Mascaró de, Mascarós de, Mascarosius de, Mascharosus de): II, 164, 184, [1] d. 93, [3] d. 10, 87.
 ORTEDÓ, Artodo, mun. agregat a Alàs (Alt Urgell), Catalunya: II, 132 [2] d. 22.
 ORTIZ (García): I, 115.
 ORTIZ (Lop), justícia de Tudela: I, 280, 282, 405.
 ORTO (Artal de): II, [1] d. 68.
 ORVIETO, ciutat d'Umbria, Itàlia: I, 208.
 ORXETA, Ortxeta, mun. del País Valencià (Marina Baixa): II, 30, [1] d. 59.
 OS, mun. de Catalunya (Noguera): II, [2] d. 26.
 OSA, castell d', mun. d'Aragó (Terol): II, 9, [3] d. 31 / Huesa del Común.
 OSA (García Pérez d'): I, 331.
 OSA (Johan Exemenis de): II, [1] d. 68.
 OSCA, Oscha, ciutat d'Aragó, cap. de la prov. homònima: I, 30, 37, 84, 103, 121-123, 140, 146, 148-151, 153-157, 165, 167, 196, 197, 199, 203, 204, 210, 218, 219, 223, 243, 259, 265, 274, 289-291, 305, 312, 319, 334, 338, 339, 370, 373, 374, 378, 478-482, 484, d. 6, 11, 12, 16, 54; II, 10, 33, 236, 241, [2] d. 39; aljama sarraïna d': II, 43, 169, [1] d. 86, [3] d. 31, 32; batlle d': II, 53, 54, [1] d. 96, 98; bisbe d': I, 121, 301, 328, 337, 350, 385, 412, 416, 418, 419, 421, d. 2; II, 5, 43, 47, [1] d. 11, 87, [3] d. 89; ciutadans d': II, [1] d. 98; merí d': I, 204; II, 53, 54, [1] d. 96; merinat d': II, 10, [1] d. 48, 52, 98, [3] d. 31.
 OSCA, Oscha (Domingo d', Dominicus de): I, 249, 291, 292, d. 17.
 OSCA (Exemén Pere d'): II, [1] d. 68.
 OSCA (Joan d'): I, 253, 263.
 OSCA (Martí Pérez d'): I, 280.
 OSCA, Oscha (Ramon d', Raymundus de), notari públic de Montpeller: I, d. 2, 28.
 OSEJA, mun. d'Aragó (Saragossa): II [1] d. 52.
 OSONA, Ausona, comtat d', Catalunya: I, 28; veguer d': II, 134, 175, [2] d. 35, 54; vegueria d': II, 184, [3] d. 89.
 OSOR, mun. de Catalunya (Selva): I, d. 63.
 OSSAL (Bartomeu d'), jurista de València: II, 57, [1] d. 105, 106.
 OSSELLA, v. Oseja.
 OSSERA (Aznar d'): I, 292.
 OSTOLES, v. Hostoles.
 OTÓ IV DE BRUNSVIC, emperador romano-germànic i rei de Romans i de Germània: I, 224.

- OTRANTO, ciutat de Pulla, Itàlia: I, 315.
- OTXENA (Lupus): II, [1] d. 68.
- OULLY (Joan d'), mestre, canceller de la seu de Beauvais: I, 105.
- OVANOS (Semen Ochoa d'): I, 282.
- OYLO (Fortuny Garcés de): II, [1] d. 68.
- OYLO (Michel Garcia de): II, [1] d. 68.
- P., boteller: I, 253.
- PAERNES, en, cavaller del seguici de l'infant Pere: I, 291, 292.
- PAILASÍ cavaller del seguici de l'infant Pere: I, 292.
- PALAFOLLS, Palafols (Ramon de): I, 108; II, 21, [1] d. 1.
- PALAFRUGELL, Palafurgellus, mun. de Catalunya (Baix Empordà): I, 83, d. 10.
- PALA ORNELO, Palaotrello, v. Pallaruelo.
- PALAU, castell de: II, [1] d. 75.
- PALAU (Pere de): I, 405; II, 167, [3] d. 17.
- PALAMORS, Palamós, mun. de Catalunya: II, 168, [3] d. 20.
- PALERM, cap. de Sicília i de la prov. homònima: I, 100.
- PALLARÈS (Ramon de): II, [1] d. 1.
- PALLARS, Payllars, comarca de Catalunya: I, 18, 24, 26, 213, 365; II, 11, 22, 23, 178, [1] d. 52, [2] d. 28, [3] d. 65; comtat de: I, 28; II, 173, 188, [1] d. 45, [3] d. 43; vegueria de: II, 37.
- PALLARS, comte de: I, 29, 297, 298, 313, 370, 385; II, 37, [3] d. 10, 19.
- PALLARS, llinatge: II, 160.
- PALLARS, Payllars, Pallariensi (Arnau Roger de, A. Rogerii de), comte de Pallars: I, 229, 295-297, 365, 397; II, 21, 37, 124, 160, 161, 164, 170, 175-179, 183, 187, [1] d. 1, [2] d. 6, [3] d. 4, 19, 30, 57, 65, 66, 71, 83, 92.
- PALLARS (Ramon Roger de): I, 229, germà d'Arnau Roger de Pallars, comte de Pallars: I, 395, 396, 397; II, 170, 175, 185, 186, [1] d. 75, [3] d. 36, 54, 90.
- PALLARUELO, Paloruelo, Pala ornelo, Palaotrello, despoblat del mun. de Morillo de Monclús (Osca), Aragó: II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- PALLEROLS, Pallarol, Paillarol, poble del mun. de Talavera (Segarra), Catalunya: I, 297, 298, d. 63.
- PALMA D'EBRE, mun. de Catalunya (Ribera d'Ebre): II, [2] d. 26.
- PALMA DE GANDIA, mun. del País Valencià (Safor): I, 343, 345, d. 37, 41; II, 9; barca de: I, 345, d. 41; batllia de: I, 347.
- PALMAS (P. de), alcalde: I, 282.
- PALORUELO, Pala ornelo, Palaotrello, v. Pallaruelo.
- PALOU (Berenguer de), bisbe de Barcelona: I, 19.
- PALS, castell de, mun. de Catalunya (Baix Empordà): I, 396.
- PALS (Guillem de): I, 392, 408.
- PAMPLONA, Pampilona: I, 269, 274, 282-284, 303, d. 46; bisbat de: I, 130, d. 50; bisbe de: I, 275-277, 283; xantre de: I, 277.
- PANADELLA, LA, Za Panadella, Ça Paladella, Sa Paladella, Peladella, Peladela, poble de Catalunya, mun. de Montmaneu (Anoia): I, d. 63; II, 164, [1] d. 75, 93, [3] d. 10; cavallers de: II, 184, [3] d. 88.
- PANICER (F.): I, 75.
- PANIELLO, v. Piniello.
- PANISSARS, coll de, a l'Albera, uneix el Vallespir i l'Alt Empordà: I, 113, 139.
- PANZANO, Pançano, Ponzano, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- PAPA: I, 19, 87, 104, 125, 140, 189, 199, 208, 233, 238, 355, 356, 383, 417; II, 58.
- PARAÇELS, Paraselz, Perasetz, v. Piracés.
- PARACUELLOS DE LA RIBERA, Paracolos, Paracoles, Paracuellos, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31; batllia de les aldees de: II, 9.
- PARANCISA (Gonçalvo Exemenis de): II, [1] d. 68.
- PARETÓ, escrivà: I, 126.
- PARÍS, capital de França: I, 202, 212, 214, 387-391, 404, 405, 408, 414.
- PARÍS (Joan de), nunci de l'arquebisbe de Tir: I, 103, 104.
- PASCASI, Paschasius, fill de Gausbert de Comprodon: II, [2] d. 15.
- PASCHALLI (P.), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- PASCHALUS, habitant d'Alcúdia de Carlet: II, [1] d. 73.
- PASQUAL DE PAMPLONA: I, 282.
- PATERNA, mun. del País Valencià (Horta): II, 29.
- PATERNA (Adam de, Ade de), v. Ade de Paterna
- PATERNA (Pellegrinus): II, [1] d. 68.
- PATOS (J. Periz de): I, 282.
- PAÜLS, les, mun. de l'antic comtat de Ribagorça (Alta Ribagorça), Aragó: II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30.
- PAVIA, en, burgès de: I, 230.
- PAYNA, notari marsellès: I, 196.
- PEDRIS, Pedriz, poblet del mun. de Bellcaire d'Urgell (Noguera), Catalunya: II, 182, [3] d. 30.
- PEDROLA, mun. d'Aragó (Saragossa): I, 372.
- PEDROLA (Sancho Periz de): I, 282.

- PEDROLO: I, 262.
 PEDRÓS, poblet del mun. d'Albatàrrec (Segrià), Catalunya: II, [2] d. 26.
 PEGO, mun. del País Valencià (Marina Alta): I, 120, 121, 305, 340-342, 344, 345, d. 13, 37-39, 41; II, 33; Vall de: II, 239.
 PEGUERA, castell de, al mun. de Fígols de les Mines (Berguedà), Catalunya: II, 21, [1] d. 1.
 PEGUERA (Ramon de, Raimundus de): II, 21, 164, 184, [1] d. 1, 75, 93, [3] d. 10, 19, 89.
 PEGULLÀ (Eimeric de): I, 87, 192.
 PEIRA (Romeu de, Romeus), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
 PEIRONET (Pere de): I, 145, 177.
 PELADELLA, cavallers de, v. Panadella.
 PELAROSSA, Pela-rossa: II, 172, [3] d. 40.
 PELICER (Berenguer, Berengarius), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
 PELLICER (Guillem, Guillelmus): II, 167, [3] d. 17.
 PENA (Guillem): II, 170, [3] d. 30.
 PENA, Penna (Jordà de, Jurdan de), germà de Ferran Sanxis de Castre: I, 332, 338, 365, 366, 374, 377.
 PENA (Sanç Jordà de): I, 325.
 PENAFEL, en, cavaller del regne de València: II, [1] d. 68.
 PENÀGUILA, castell de, mun. del País Valencià (Alcoià): II, 9; alcaid de: I, 340.
 PENEDES, comarca de Catalunya: II, 165, 183.
 PENELLES, Zes Peneles, mun. de Catalunya (Noguera): II, 165, 183.
 PENÍSCOLA, mun. del País Valencià (Baix Maestrat): I, 146; II, 33.
 PERALADA (Petra Latàn), mun. de Catalunya (Alt Empordà): I, 67, 77, 84, 300, 354, 355, 381, 382, 388, 389, d. 51.
 PERALADA (Bernat de), reboster: I, 123, d. 17, 41.
 PERALADA (Bernat de): I, 64, 71, 249, 291, 292, 344.
 PERALADA (Guillem de): I, 346, d. 41.
 PERALADA (Guillem Arnau de): I, d. 41.
 PERALADA (Ramon de): I, d. 7.
 PERALTA (Arnau de), bisbe de Saragossa: I, 55.
 PERALTA (Guillem de): I, 39.
 PERALTA (Jordà de, Jordanus de): II, 163, [1] d. 75, 93, [3] d. 20, 19.
 PERALTA (Ponç, Poncius): II, 124, 163, 170, [1] d. 75, 93, [2] d. 6, [3] d. 19, 30.
 PERALTA (Ramon de, Raimundus de): I, 280, 484; II, 124, 161, 163, 170, [1] d. 75, 93, [2] d. 6, [3] d. 4, 10, 19, 30.
 PERAMOLA, mun. de Catalunya (Alt Urgell): II, [1] d. 75, 93.
 PERAMOLA (Bernat de, Bernardus de): II, 172, [3] d. 40.
 PERAMOLA, Paramola (Camín de, Camí de), veguer de Tarragona i del Camp: I, 246; II, 10, 121, 122, 132, 133, 137, 163, 169, 170, 176, 184, [1] d. 21, [2] d. 2, 24, 31, 41, 42, [3] d. 10, 19, 30, 32, 88.
 PERAPERTUSA (mossèn G.), senyor de Rebollet: I, d. 1.
 PERARRUA, Pera rua, mun. de l'antic comtat de Ribagorça (Osca), Aragó: II, 164, 170, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30.
 PERASELTZ, v. Piracés.
 PERATALLADA (Bernat de), fill de Gilabert de Cruïlles: I, 249.
 PERAVÀS (Guillem de): II, 170, [3] d. 30.
 PERCAZ, en: I, d. 8.
 PERDICES, lloc d'Aragó: II, 10.
 PERE, bisbe d'Albarrazí, I, 339.
 PERE, bisbe d'Elna: II, 118.
 PERE, bisbe de Girona: II, 165, [3] d. 15.
 PERE, bisbe de Saragossa: I, 339; II, 165.
 PERE, bisbe d'Urgell: II, 128, 129, 159-163, 165, [2] d. 18, 23, [3] d. 15.
 PERE, falconer: I, 66, 67, d. 4.
 PERE, frare: I, 249.
 PERE, joglar de Galícia: I, 129.
 PERE, joglar de Tunis: I, 72.
 PERE, raedor: I, 73.
 PERE, "xambela" del rei Lluís: I, 105.
 PERE I DE CATALUNYA-ARAGÓ, dit *el Catòlic*, rei de la corona catalano-aragonesa, fill d'Alfons I de Catalunya-Aragó i de Sança de Castella: I, 18, 39, 41, 93, 172, 190, 203, 233; II, 118, 119.
 PERE III DE CATALUNYA-ARAGÓ, dit *el Cerimoniós*, rei de la corona catalano-aragonesa, fill d'Alfons III, el Benigne, i Teresa d'Entença: I, 1, 3, 12, 52, 61, 66, 67, 70-73, 79, 116, 143, 158, d. 1; II, 166.
 PERE DE PORTUGAL, vegeu Pere I d'Urgell.
 PERE I D'URGELL, comte d'Urgell, infant de Portugal, fill de Sanç I de Portugal i de Dolça: I, 18, 37.
 PERE (Jaume, Jacobus), senyor de Sogorb, fill natural de Pere el Gran: I, 90; II, 16, [1] d. 31.
 PERE NEGRE, company de Bord de Cardona: II, 167.
 PERELLÓ, coll de, a Catalunya (Baix Ebre): I, 113.
 PERETÓ, escrivà: I, 343, d. 41.
 PÉREZ (Blasco): I, 331.
 PÉREZ (Eiximèn): I, 37, 71.
 PÉREZ, Petri (Enric, Enrichus), *adelantado* de Múrcia: II, 41, [1] d. 80.

- PÉREZ (Roldan), alcalde de Navarra: I, 278.
 PÉREZ (Teresa): filla natural de Pere II: I, 280.
 PERICÓ, escrivà de Pere el Gran: I, 341, d. 38.
 PERICOLAN, capellà de la casa de la infanta Constança: I, 158.
 PERIS (Alfonso): II, [1] d. 68.
 PERIS, Perich (Garcia): I, 152, 157, 249, d. 25.
 PERIS (Martí): I, 253.
 PERIS (Miquel): I, 253, 263, 313, 406, 413.
 PERIS DE NOVALS, llinatge: II, 35.
 PERIS DE PINA, llinatge: II, 35.
 PERIS DE PINA (Ferran): II, [1] d. 68.
 PERIXOLO, en: I, d. 9.
 PERIZ (Miquel), alcalde: I, 282.
 PERIZ DE RADA, llinatge: I, 282.
 PERIZ DE RADA (Alvar): I, 282.
 PERONELLA (P.), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
 PERONELLA I D'ARAGÓ, reina d'Aragó i comtessa de Barcelona, filla de Ramir II d'Aragó i muller de Ramon Berenguer IV de Barcelona: I, 27.
 PERONET (fra Pere de, Petrus), comanador del Temple a Borriana: II, 23, 31, [1] d. 50.
 PERPINYÀ, Perpignan, ciutat de Catalunya Nord (Rosselló): I, 38, 63, 67, 71, 75, 77, 78, 80, 81, 103, 106, 107, 201, 202, 214, 215, 293, 299, 319, 334, 355, 357-360, 376, 383, 480, 481, d. 7-9, 53a, 63; II, 188, 236; batalla de: I, 107, 339; batllia: I, d. 63; còsols de: I, 421; draper de: I, d. 26; veguer de: I, 339.
 PERTUSA, mun. d'Aragó (Osca): I, 245, 373, 374; II, 236, 241, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
 PERUSIA, ciutat d'Itàlia: I, d. 22.
 PETRALIA, senyor de les dues, a Sicília: I, 211.
 PETRER, mun. del País Valencià (Valls del Vinalopó): I, 125, 131.
 PETRO, Ser: I, 231, 249, 255.
 PEYTANINA (Martí de, Martinus de), adaly: II, [1] d. 76.
 PIEDRA, monestir de, a Aragó: I, 118.
 PIEMONTE, regió d'Itàlia del Nord: I, 89.
 PIERA, Apiera, mun. de Catalunya (Anoia): I, 293, 294, d. 63; II, 164, 168, 175, 183, 185, [3] d. 10, 20, 54, 82.
 PIEROLA, Apierola, mun. de Catalunya (Anoia): I, d. 63; II, [3] d. 40.
 PILES, les, Ses Piles, mun. de Catalunya (Conca de Barberà): II, [3] d. 40.
 PINA D'EBRE, mun. d'Aragó (Saragossa): I, 251; II, 183, 10, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74, 83.
 PINÇANO, probablement Panzano: I, 367.
 PINCEN, límit de la Cerdanya: I, 113.
 PINIELLO, Panillo, Paniello, Pinyello, lloc del mun. de la Vall de Lierp (Baixa Ribagorça): II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30.
 PINÓS (Galceran de, Gaucerandus de): I, 101, 116, 266, 339, 352, 356, 395, 396, d. 44; II, 124, 160, 164, 177, 185, [1] d. 81, [2] d. 6, [3] d. 10, 19, 60, 89, 90, 92.
 PINÓS (Galceran III de, Gaucerandus de, senior): II, 41, [1] d. 75, 93.
 PINÓS, Galceran IV de, Gaucerandus de, iunior: II, 41, 164, 184, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 19, 89.
 PINTANO, vallis de Pintán, vall d'Aragó (Saragossa): II, [3] d. 31, 74.
 PIRACÉS, Paraçels, Paraselz, Peraseltz, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
 PIRINEUS: I, 26, 27, 31, 153, 215.
 PISA, ciutat d'Itàlia: II, 37.
 PIUS II, papa / Eneas Silvio: I, 226.
 PIXOLO, membre del seguici de l'infant Pere: I, 249.
 PLA DE BAGES, comarca de Catalunya: II, 165.
 PLA DE SANT TIRS, Pla de Sentís, mun. de Catalunya (Alt Urgell): II, 132, [2] d. 22.
 PLA DE SARRÀ, al terme de Solsona, Catalunya: II, 234.
 PLANA (Guillem de, Guillelmus de), ciutadà de València i batlle de Borriana: I, 125, 126, d. 18, 21.
 PLANES (Michel Lopis de): II, [1] d. 68.
 PLANTAGENET, dinastia anglesa: I, 190, 294.
 PLEGAMANS, família de Barcelona: I, 30.
 POALE (Ramon de, Raimundus de), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
 POBLET, Populetus, monestir de: I, 48, 78, 83, 116, 291, 415, 421-423, d. 4; II, 5, 14, 20, 124, 165-167, 185, 234, 241, [1] d. 18, [2] d. 6, [3] d. 15, 17.
 POÇOLÀ, castell de, a Occitània: I, 18.
 PODIO, potser Puiggròs (Garrigues) o poser Puigverd de Lleida (Segrià), mun. de Catalunya: II, [2] d. 26.
 POITIERS, casa de: I, 218.
 POLA, pardina del mun. de Torres de Berrellén (Saragossa), Aragó: II, [1] d. 48, [3] d. 31.
 POLELO, almugatèn: II, [1] d. 80.
 POLOP, mun. del País Valencià (Marina Baixa): I, 306.
 POMAR, mun. d'Aragó (Osca): I, 27, 367, 374, 375, 377, d. 53b; II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
 POMAR (Joan Gonçalvis de): I, 292.
 POMAR (Lop de): II, [1] d. 68.
 POMPIÀ (Bernat de): I, 107.
 POMPIÀ (Ramon de), batlle de Perpinyà i veguer del Rosselló: I, 107, 108.
 POMPIÉN, lloc del mun. de Grañén (Osca), Aragó: II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.

- PONÇ, porter: I, 249.
 PONÇ (Bernat), conseller de Barcelona: I, 301.
 PONÇ (Bernat), nàuxer barceloní: I, 179.
 PONCET, Poncet: I, d. 6.
 PONTIEU, comte de: I, 105.
 PONTONS, mun. de Catalunya (Alt Penedès): I, 306, 307, 310, 400, d. 58, 65, 66; II, 168, [3] d. 20; senyor de: I, 351.
 PONTONS (Guillem de), mestre del Temple: I, 99.
 PONTONS (Ramon de): I, 351, 354, 400.
 PONTS, mun. de Catalunya (Noguera): II, 162, 168, 169, 171-174, 176, 178, 188, 234, [3] d. 38, 40-45, 63.
 PONTS, Pons (Guillem de): II, 171, 172, 173, 185, [3] d. 45, 90.
 PONZANO, v. Panzano.
 POP, Popi, castell del mun. de Benigembla (Marina Baixa), País Valencià: II, 12, [1] d. 12.
 PORTA (Bartomeu de, Bartholomeus de), escrivà reial: I, d. 55.
 PORTA (Benvenist de), v. Benvenist de Porta.
 PORTA (Gerard de, Giraldus de), senyor major de Jovenacio: I, 91, d. 28.
 PORTA (Vidal de), v. Vidal de Porta.
 PORTELLA (Mossé), v. Mossé Portella,
 PORTER, Porterii (Bernat, Bernardus): II, 17, 18, [1] d. 38, 39.
 PORTFANGÓS, antic port de Tortosa al delta de l'Ebre: I, 265.
 PORTOLES, Portelés, Val de, v. Puértolas.
 POYO, Guillem de: I, 71.
 POZÁN DEL VERO, Puçant, Puzant, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
 POZSONY, comtat de, avui Bratislava, capital d'Eslovàquia: I, 37.
 PRADES, mun. de Catalunya (Baix Camp): I, 113, 321, 323.
 PRADES, Pratis, comtat de: I, 92, 102, 145, 146, d. 28.
 PRADES, Muntanyes de, Montanea de Pratis, circumscripció senyorial de Catalunya a la prov. de Tarragona: I, 147, 293, d. 3a, 12; batalla de: I, d. 12, 24.
 PRATS (Ff. de): II, d. 68.
 PRATS DEL REI, Pratis, mun. de Catalunya (Anoia): II, 168, 175, [3] d. 20, 54.
 PRATS DE MOLLÓ, Prats de Moylló, mun. de Catalunya Nord (Vallespir): I, d. 63.
 PRATS ZA MANRESANA, v. Manresana dels Prats, la.
Predicadors: I, 73; II, 186, [2] d. 18, 92.
Predicadors de Barcelona, monestir de: I, 301, 303.
 PRENYANOSA, Prenianosa (Ramon de, Raimundus de): II, 162, [3] d. 5.
 PRIUTI, en, cavaller de València: II, [1] d. 68.
 PRÒCIDA (Joan de), conseller de Manfred de Sicília: I, 226.
 PRÒIXIDA, Procida, Prochida (Joan de, Iohannes de): I, 377, 378, d. 53b; II, 16, [1] d. 28.
 PROVENÇA, país Occitània: I, vii, 41, 42, 86, 87, 89, 91, 93, 106, 180, 183, 186-188, 190, 192-194, 196-203, 207, 210, 236; comtat de: I, 181, 211.
 PROVENÇA, comte de: I, 98, 182, 185, 208, 209, 212.
 PROVENÇA, comtessa de: I, 238.
 PUÇANT, v. Pozàn.
 PUENDELUNA, Elpont de Luna, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48
 PUENTE LA REINA, mun. de Navarra: I, 276, 277, 282, 283.
 PUERTA (Miguel de la), alcalde de Falçes: I, 282.
 PUÉRTOLAS, Val de Portoles, Val de Porteles, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, 79, [3] d. 31.
 PUEYO (Gómez de): I, 101.
 PUEYO, Poyo, Puig, Puyo (Guillem de): I, 150, 204, 293, 329, 339, 356, 370, 378, d. 4.
 PUIGALT (Guillem de): II, 21.
 PUIGBOLADOR, Puigboladós, mun. de Catalunya Nord (Capcir): I, d. 1.
 PUIGCERDÀ, Podio Cedanii, mun. de Catalunya (Cerdanya): I, 26, 75, 293, 319, d. 1, 63; batalla de: I, d. 63.
 PUIG DE SANTA MARIA, Podius Beate Maria, mun. del País Valencià (Horta): I, 173; II, 35, 36; batalla o alcaid del: II, 36, [1] d. 70.
 PUIG DE TREP (Bernat de): I, 390.
 PUIGNOLEDES, potser Puigbolador, mun. de Catalunya Nord (Capcir): I, d. 63.
 PUIGREDON (Guillem): II, [3] d. 41.
 PUIGVERT, llinatge: I, 29; II, 7.
 PUIGVERT (Andreu de), alcaid de Confrides: I, 340.
 PUIGVERT, Podio Viridi (Berenguer de, Berengarius): I, 339, 357, 365, 369; II, 13, 21, 124, 161, 163, 172, [1] d. 1, 75, 93, [2] d. 6, [3] d. 4, 10, 19, 45.
 PUIGVERD (G. de): I, 338.
 PUJALT, Puigalt, Podio Alto, mun. de Catalunya (Anoia): I, d. 63; II, 163, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 19.
 PULCROLOCO, v. Bell-lloc.
 PULLA, príncep de: I, 95.
 PULLA, reis de: I, 212.
 PULLA (Joan de): I, 231, 293.
 PULMURI, Pulmurius, soldat: II, 167, [3] d. 22.
 PUNYALET (Pere del), v. Pere III *el Cerimoniós*.

- PUYPINTANO, Puig Pintano, Poypintano, mun. agregat a Ondués (Saragossa), Aragó: I, 363, 370; II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- QUADRET, v. Cadrete.
- QUERALT (Balaguer de): II, 167, [3] d. 23.
- QUERALT (Berenguer de, Berengarius de): II, 167, [3] d. 23.
- QUERALT (Bernat de, Bernardus de): II, 167, [3] d. 23.
- QUERALT (Guillem de): II, 167.
- QUERALT (Jaume): II, 172, [3] d. 23, 40.
- QUERALT, Queralto (Pere de, Petrus de), almirall general de Pere el Gran: I, 339, 370; II, 46, 47, 124, 163, 164, 172, 179, 184, [1] d. 75, 85, 93, [3] d. 10, 19, 40, 45, 88.
- QUERIGUT, castell de, a Occitània: I, 215.
- QUEROL, vall de, de l'Alta Cerdanya: I, 21.
- QUILLAN (Assald de): I, 196.
- QUINTANA (Juan de): I, 282.
- R., panicer: I, 312.
- R., porter: I, 71.
- RABÍ (Peru): I, 282.
- RADA (Ennec de, Hiennego de): I, 280, 282.
- RADOLF, ardiaca de la seu de París: I, 105.
- RAIA, Raya (Esteve de la), home d'Ontinyent: I, 332, d. 35.
- RAINER, Rayner (Bernat, Bernardus): II, 184, [3] d. 88.
- RAJADELL, Raiadello, Rayadello (Guillem de, Guillelmus de): I, 371; II, 164, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 19, 89.
- RAM, Rami (Guillem, Guillelmus): II, 167, [3] d. 22.
- RAMIR II D'ARAGÓ, dit *el Monjo*, rei d'Aragó i comte de Ribagorça, fill de Sanç III: I, 242.
- RAMÍREZ, Remírez (Garcia): II, [1] d. 80.
- RAMÍREZ (Sanç): I, 242.
- RAMON VII DE TOLOSA, dit el Jove, comte de Tolosa, fill de Ramon VI de Tolosa i de Joana d'Anglaterra: I, 86, 87, 188, 202, 203, 215.
- RAMON: I, 249, d. 25.
- RAMON, Raimundus, bisbe de Vic: II, 128, 129, 165, [2] d. 15, 18.
- RAMON, cuiner de la casa de l'infant Pere: I, 73, 483.
- RAMON, escuder de la infanta Constança: I, 158.
- RAMON, falconer de la casa de l'infant Pere: I, 66, 67.
- RAMON, panicer de la casa de l'infant Pere: I, 73, 350, d. 9, 43; II, 11.
- RAMON, porter de la casa de l'infant Pere: I, 64, 73, 75, 249.
- RAMON BERENGUER III DE BARCELONA, dit *el Gran*, comte de Barcelona i de Provença, fill de Ramon Berenguer II i de Mafalda de Pulla-Calàbria: II, 118, 119.
- RAMON BERENGUER IV DE BARCELONA, dit *el Sant*, comte de Barcelona i regent de Provença, príncep dominador d'Aragó, fill de Ramon Berenguer III i de Dolça de Provença: I, 27, 39, 189, 242.
- RAMON BERENGUER IV DE PROVENÇA, comte de Provença i de Cerdanya, fill de Ramon Berenguer IV de Barcelona i de Peronella d'Aragó: I, 42.
- RAMON BERENGUER V DE PROVENÇA, comte de Provença, fill d'Alfons II de Provença i de Garsenda de Sabran: I, 86, 190, 192, 205.
- RAMON (Guillem), burgès de Montpeller: II, 181, [3] d. 77.
- RAMON DE PENYAFORT, sant, eclesiàstic i canonista, fill de Pere Ramon de Penyafort i de Saurina: I, 19, 98, 108, 112, 301, 302.
- RAMONET, falconer: I, 291.
- RANDAZZO, ciutat de Sicília, prov. de Catània: I, 4, 5.
- RARO, lloc del mun. de Panzano (Osca), Aragó: II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- RASÈS, comtat situat entre el Lauraguès, el Carcassès, el Narbonès, el Rosselló, el Capcir i el país de Foix: I, 18.
- RATERA, Rateria (Guillem de, Guillelmus de), batlle de les Muntanyes de Prades i de Siurana: I, 78, 84, d. 24; II, 10, 122, [2] d. 2.
- RAVAIA (Astruc), v. Astruc Ravaia.
- RAVAIA (Jucef), v. Jucef Ravaia.
- RAVAIA (Mossè), v. Mossè Ravaia.
- RAYC (F.), habitant d'Alzira, 73.
- RAYMAT, lloc del mun. de Lleida (Segrià), Catalunya: II, [2] d. 26.
- REBOLLET, senyor de: I, 211, 334, 340, 346; d. 1.
- REBOST (Pedro de): II, [3] d. 10.
- RECESSOL, Raçessol, Reçaçol (Aznar Pérez de, Pedro Aznariis de, Aznares de, Açnaris de): II, 21, [1] d. 47.
- REDÈS, lloc d'Aragó: I, 88, 89.
- REDON (Bernat): II, 167, [3] d. 23.
- REDON (Ramon, Raimundus): II, 167, 169 [3] d. 23, 35.
- REDORTA, Sa Redorta, Za Redorta (Guillem de), batlle i veguer de Lleida: II, 10, 122, 125, [2] d. 2, 7, 89.

- REI (Pere de), canonge de Lleida, fill natural de Pere I de Catalunya-Aragó: I, 172.
- RELLEU DE LA MARINA, Relleu, mun. del País Valencià (Marina Baixa): II, 12, [1] d. 12.
- REMIRI (P.): II, [1] d. 68.
- REMIRIZ (Pere, Petrus): II, [1] d. 68.
- REMOLINOS, Remolins, mun. d'Aragó (Osca): II, 182, [1] d. 52.
- REMOLINS, castell del terme de Torres de Segre (Segrià), Catalunya: II, [2] d. 26.
- REMOLINS, lloc del mun. de Bellvís (Noguera), Catalunya: II [3] d. 79.
- RENAU, Renaldi (Arnau, Arnaldus): II, 183, [3] d. 85.
- RENAU, Renaldi (Domènec Pere, Dominicus Petri): II, 183, [3] d. 85.
- REQUENA, Riquena, mun. actualment del País Valencià, abans de Castellà (Plana d'Utiel): I, 18, 213, 246, 247, 258, 260, 305; II, 28, 40, 49, [1] d. 56, 80, 93.
- REUS, mun. de Catalunya (Baix Camp): I, 304.
- REXACA, barri de la ciutat de Múrcia: I, 137.
- RIBAGORÇA, Rippacurcia, regió de Catalunya: I, 18, 24, 26, 27, 33, 122, 213; II, 11, 22, 23, 28, 133, 134, 173, [1] d. 45, 52, [2] d. 38, 39; batalla de: II, 160, [3] d. 43; comtat de: II, 188; veguer de: II, 178, [2] d. 28, 65.
- RIBA-ROJA DE TÚRIA, Ribarogia, mun. del País Valencià (Camp de Túria: I, 121, 342, 343, d. 37; II, [1] d. 68; batalla de: I, 341.
- RIBAROYA (Riusech per): II, [1] d. 68.
- RIBAVELOÇA (Sanxo Peris de): II, 15, [1] d. 22.
- RIBELLES, Ribellis (Bernat Ramon de, Bernardus Raimundi de): I, d. 4.
- RIBELLES, Ribellis (Ponç de, Ponz de, Poncius de): II, 161, 163, 172, 173, 187, [1] 75, 93, [3] d. 4, 10, 19, 45, 46, 92.
- RIBELLES, Ripellis (Ramon de, Raimundus de), castellà d'Amposta: I, 55, 97; II, 125, [2] d. 7.
- RIBELLES (fra Ramon de), castellà d'Emposta: II, 42, 43, [1] d. 87.
- RIBER, lloc del mun. de Torrefeta (Segarra), Catalunya: I, d. 63; II, [3] d. 10, 19.
- RIBER (Sadrio de), cavaller: II, [1] d. 75.
- RIBERA D'EBRE, la, comarca de Catalunya: I, 27.
- RIBES, comtat de: I, 27.
- RIBES, vall de (Ripollès): I, 113, d. 63.
- RIBES, Rippis (Ramon de, Raimundus de): I, 292; II, 164, 184, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 19, 89.
- RIBESALBES, mun. del País Valencià (Plana Baixa): II, 57, [1] d. 109.
- RICARD D'ANGLATERRA, rei dels Romans, segon fill del rei Joan I d'Anglaterra: I, 209.
- RICARD, Ricardi (Guillem, Guillelmus): II, [2] d. 42.
- RICARD, Ricart (Ramon, Raimundus), ciutadà de Barcelona: II, 46, 127, [1] d. 91, [2] d. 13.
- RICLA, mun. d'Aragó (Saragossa): II, 9, 23, 180, 236, [1] d. 44, 48, 52, [3] d. 31, 74.
- RIELLO, mun. de Castella la Nova (Cuenca): I, 247, 248, 254.
- RILLANA (R. de): I, 292.
- RINALT (A.): I, 282.
- RINER (Bernat de, Bernardus de): II, [1] d. 75.
- RIPOLL, bisbe de: II, [3] d. 21.
- RIPOLL, Rivipollensi, Rivipullensi, monestir de: I, 30, 301; II, 124, 165, 168, [2] d. 6, [3] d. 15.
- RIQUIER (Guiraud de): I, 193, 194.
- RIU, Rivo (Guerau de, Geraldus de), veguer de Mallorca: II, 55, [1] d. 101.
- RIUDOMS, mun. de Catalunya (Baix Camp): II, 13, 21, [1] d. 1.
- ROADRE, Rohadre (Garcia Sanxis de): II, 14, [1] d. 15.
- ROBER (Ponç): II, 172, [3] d. 40.
- ROBERT I D'ARTOIS, comte d'Artois, germà de Lluís IX de França: I, 237, 269.
- ROBRES, Roures, Rourres, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- ROCABERTÍ, llinatge noble de Catalunya: I, 29.
- ROCABERTÍ, comte de: I, 91.
- ROCABERTÍ, Rocabertino (Dalmau de, Dalmacius de), vescomte de Rocabertí: I, 320, 365, 383, 384; II, 124, 160, [2] d. 6.
- ROCABERTÍ, Rochabertino (Jofre de, Jofré de, Jaufridus de, Jaufredus de), vescomte: I, 91, 338, 356, 370, d. 44; II, 124, 164, 184, [1] d. 75, 93, [2] d. 6, [3] d. 10, 87. .
- ROCAFORT, Rochafort, mun. de Catalunya (Conca de Barberà): II, [3] d. 40 / Rocafort de Queralt.
- ROCAFULL, llinatge: II, 35.
- ROCAFULL, Rochafuyl (Guillem de, Guillelmus de), llloctinent del rei a Montpeller: I, 89; II, [1] d. 68.
- ROCA-SANÇA, Rocham Sansam, límit de la Cerdanya i del Berguedà: I, 113.
- ROCHA, v. Sarroca de Segre.
- RODA, potser Rueda de Jalón, mun. d'Aragó (Saragossa): I, 239; II, 9.
- RODA, mun. de l'antic comtat de Ribagorça (Baixa Ribagorça), Aragó [3] d. 74.
- RODA, monestir de, mun. de Rueda del Ebro (Saragossa), Aragó: II, 170, [3] d. 30, 31.
- RODA (Pere de): I, 145, 177.
- RODELLAR, vall de, Val de Rodelar, mun. d'A-

- ragó (Osca): I, 363, 366, 370; II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- RODELLAR (Joan de): I, 366.
- RODERIC, notari públic de Taraçona: I, 277.
- RODÈS, comtat de: II, 28.
- RODÈS, cort de: I, 250.
- RODÈS (Hug, Hugo), comte de Rodès: I, d. 3.
- RODRÍGUEZ, Roderici (García, Garsia): I, 272, d. 51.
- RODRIGUIELLO: I, d. 25.
- ROGER BERNAT II? de Foix, comte de Foix: I, 42.
- ROGER BERNAT III de Foix, comte de Foix i vescomte de Castellbó: I, 215, 229, 266, 290, 295, 297, 313, 392.
- ROGER (Ramon): I, 295.
- ROGNA (Gualtiero), burgès de Pavia: I, 230.
- ROIG, mícer: I, d. 1.
- ROIG (Mateu, Matheus), porter reial, lloctinent reial a Àger: II, 168, [3] d. 25.
- ROIG (Pere): I, 83, 84.
- ROIG (Pericó, Periconus): II, 36, [1] d. 71.
- ROINE, riu: I, 181.
- ROIS DE CORELLA, Ruis de Corella, llinatge: II, 35.
- ROIS DE CORELLA, Ruys de Corela (Pere): I, 331; II, [1] d. 68.
- ROIS DE CORELLA, Ruy de Coriela (Sanç, Sancho): I, 293, 331, 345, 346, d. 41; II, [1] d. 68.
- ROMA, cap. d'Itàlia, del Laci i de la prov. homònima: I, 95, 96, 98-100, 195, 208, 209, 212, 213, 216, 222, 238; II, 12, 128; senador de: I, 208, 209, 224.
- ROMANS, emperador de: I, 208.
- ROMANÍ, cavaller valencià: II, [1] d. 68.
- ROMANÍ, Romanino (Arnau de), cavaller: I, 121, 346, d. 26, 41.
- ROMANÍ, Romanino (Berenguer de, Berengarius de): II, [1] d. 91, 92.
- ROMANÍ (Ramon de), batlle de València: I, 137.
- ROMANO, membre del seguici de l'infant Pere: I, 70, d. 7.
- ROMEU (Eximinus): II, [1] d. 68.
- ROMEU (Garcia), marid de Teresa Pérez: I, 204, 279, 280.
- ROMEU (Ramon), ciutadà de Barcelona: I, 178, 179, 249.
- ROMIA, muller d'Arnau Colomer: II, 136, [2] d. 40.
- ROMICHO: I, 231, 249, 262, 292.
- RONCESVALLS, monestir de Navarra, prior de: II, 34.
- ROSANES, Rosanis (Guillem de, Guillelmus de), canonge de Barcelona: II, 130, [2] d. 18.
- ROSES, mun. de Catalunya (Alt Empordà): I, 383, 384, 392.
- ROSES, monestir de: II, 124, [2] d. 6.
- ROSSELL (Balaguer), llaurador de Llorenç: II, 167, [3] d. 23.
- ROSSELL (Bernat, Bernardus), fill de Balaguer Rossell: II, 167, [3] d. 23.
- ROSSELL (Jaume), fill de Balaguer Rossell: II, 167, [3] d. 23.
- ROSSELL (Pere, Petrus), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- ROSSELL (Pere, Petrus), llaurador de Llorenç: II, 167, [3] d. 23.
- ROSSELL (Ramon, Raymundus), llaurador de Llorenç: II, 167, [3] d. 23.
- ROSSELL DE VERDÚ, Rossel de Verduno (Bernat): II, [3] d. 5.
- ROSSELL DE VERDÚ, Rossel de Verduno (Pere): II, [3] d. 5.
- ROSSELL DE VERDÚ, Rossel de Verduno (Pericó, Periconus): II, [3] d. 5.
- ROSSELLÓ, Rossilionis, comarca de Catalunya: I, 15, 18, 27, 38, 77, 81, 114, 115, 213, 214, 218, 357, 400, 485; II, 119, 127, 172, 188; comtat de: I, 11, 17, 26, 28, 92, 102, 113, 139, 145, 146, 175, d. 28; veguer de: I, 107.
- ROSSET, Rossetum: II, 167, [3] d. 22.
- ROSTA, v. Ruesta.
- ROURRES, v. Robres.
- ROVENHAC (Bernat de), trobador provençal: I, 307, 309, 310, 311, 312.
- RUAN, arquebisbe de: I, 105.
- RUBIELOS DE MORA, Rubielos, mun. d'Aragó (Terol): I, 113.
- RUBIÓ, Rubione (Bernat de, Bernardus de): II, 46, [1] d. 91, 92.
- RUESTA, Rosta, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- RUFACA (Ramon): II, 172, [3] d. 40.
- RUFES (Sanç Ortiz de): II, 9.
- RUJOLA, v. Uixoles.
- RUY EL ADALYL: II, [1] d. 80.
- SABADELL, mun. de Catalunya (Vallès Occidental): I, 353, 361.
- SABADELL (Pere): I, 292.
- SABATA, llinatge: II, 35.
- SABATA (Bonanat): II, 163, [3] d. 6.
- SABATA, Çabata (Eiximèn de, Eximendus de): II, 33, 34, [1] d. 68.
- SABATA, Çabata, Zabata (Joan Peris, Johan Peric, Johan Perç Johannes Petri, Joan Pérez), batlle de Montblanc i veguer de Montblanc i Tàrraga: I, 345, d. 41; II, 122, 162, 172-175, 184, [1] d. 18, [2] d. 9, [3] d. 5, 44, 45, 46, 51, 57, 88.

- SABATA, Çabata (Pere): I, 331, [1] d. 68.
- SABIÑÁNIGO, honor de Savynnago, honor de Savinyan, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, [3] 31, 74.
- SABIRÀ (Arnau de), mercader de València: II, 17, [1] d. 33.
- SABRAN (Isabel de): I, 90.
- SA-CIRERA, Ça Cirera (Pere Guillem, Petrus Guillem): II, 173, [3] d. 48.
- SA-CORT (Guillem): II, 167.
- Sacs, *Freres de*: I, 73.
- SADA, llinatge: I, 282.
- SADA (Adam de): I, 282.
- SADA (Lop Hienniguiz de): I, 282.
- SÁDABA, Sadava, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- SADAHÓ, Sadaó, v. Sedó.
- SADANUY, v. Serradui.
- SAFAR, alqueria de, al País Valencià: I, 338.
- SAGA (Arnau de, Arnaldus de): II, 7, [1] d. 4.
- SAGA (Sibília de), amistançada de Jaume I: I, 416, 419.
- SAGARRA (Ferran de): I, 30.
- SAGÀS, Segàs (Berenguer de), cavaller: II, 161, 162; II, [3] d. 4.
- SAGAYRENY, alqueria del mun. d'Albalat de la Ribera (Ribera Baixa), País Valencià: I, 329 /Sagarrient.
- SAGERO (Simon): II, [1] d. 78.
- SAGRA (Ruy Martinis de): II, [1] d. 68.
- SAGUÀRDIA, Ça-Guàrdia (Arnau): II, 173, [3] d. 46.
- SAGUÀRDIA, Ça-Guàrdia (Ponç de, Poncius de): I, 365, 395; II, 124, 160, 170, 185, 186, [2] d. 6, [3] d. 36, 54, 90.
- SAGUÀRDIA (Ramon): I, 101.
- SAINT-DENIS: I, 392.
- SAIDA, la, Çayda, despoblat del mun. de Belcaire d'Urgell: II, [2] d. 26.
- SAIDÍ, Çaydi, Çaydino, Ceydí, mun. d'Aragó (Baix Cinca): II, [3] d. 10, 40; cristians i sarrins de: II, [2] d. 21.
- SAIX (B. de): I, 421.
- SAIX (Pedro de): II, [1] d. 80.
- SAL (G.): II, [1] d. 68.
- SALA, la, lloc del Segrià, no sembla que pugui ésser la Sala de Comalats, despoblat de Passanant (Conca de Barberà): II, [2] d. 26.
- SALA (Guillem de, Guillelmus de), jurista: I, d. 3a.
- SALA (Guillem de, Guillelmus de), notari reial: I, 3a.
- SALOMÓ VIDAL, jueu, batlle de Vila-real: II, 16, [1] d. 32.
- SALAS ALTAS Y BAJAS, Sales de Suso et de Juso, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 52, [3] d. 31.
- SALÉ, v. Mahomet abú Abdelé.
- SALERN, ciutat de la Campània, Itàlia, cap. de la prov. homònima: I, 102.
- SALES, mun. de Catalunya (Garrotxa): I, 365.
- SALES, Salis (Galceran de, Gaucerandus de): I, 365; II, 164, 174, [1] d. 75, [3] d. 10, 49.
- SALFORES (Berenguer de): II, [3] d. 42.
- SALJET, Salxet, castell del mun. de Sella (Marina Baixa), País Valencià: II, 12, [1] d. 12 /Sanxet.
- SALOLM, Zelolm (Pere, Petrus), ciutadà de Barcelona: II, 127.
- SALOMÓ, alfaquí, jueu de Saragossa: II, 180, [3] d. 73.
- SALOMÓ, mestre: I, 70, d. 7.
- SALOMÓ ABULFAC, fill de Alazar, jueu de Saragossa: II, 180, [3] d. 73.
- SALOMÓ DE LA CAVALLERIA, batlle de Morvedre: I, 333, 340, d. 36.
- SALSÉS, Salsis, mun. de Catalunya Nord (Rosselló): I, 23-26, 28, 30-32, 40, d. 3, 63; II, 118, 126, 127, [2] d. 14.
- SALTA, lloc de la batllia de Puigcerdà: I, d. 63.
- SALVADOR, Salvator, troter: II, 12, [1] d. 14.
- SALVATIERRA DE ESCA, Salvaterra, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- SALZADELLA, mun. del País Valencià (Baix Maestrat): I, 288 /Salzedella.
- SANÇ III DE CASTELLA, dit *el Desitjat*, rei de Castella, fill d'Alfons VII de Castella-Lleó i de Berenguer de Barcelona: I, 234.
- SANÇ IV DE CASTELLA-LLEÓ, dit *el Brau*, rei de Castella i Lleó, fill d'Alfons X i de Violant d'Aragó: I, 70, 224, 241, 264, 265, 377, 386; II, 26, 40, [1] d. 79.
- SANÇ VII DE NAVARRA, Sancius, dit *el Fort*, rei de Navarra, fill de Sanç VI i Sança de Castella: I, 242, 244, 265, 267, 269, 270, 271, 277, 278, 280, 284, d. 46, 49.
- SANÇ I DE ROSSELLÓ-CERDANYA, comte de Provença, de Rosselló i Cerdanya, tercer fill de Ramon Berenguer IV de Barcelona i de Peronella d'Aragó: I, 18, 42.
- SANÇ, infant, fill de Jaume I i Violant d'Hongria, ardiaca de Belchite, abat de Valladolid, arquebisbe de Toledo: I, 26, 37, 101, 105, 156, 244, 246, 255-260, 265, 275, 291, 386, 403, d. 50.
- SANÇ, Sancii (Pere): II, [1] d. 23.
- SANÇ, Sancii (Ferran, Ferrandus): I, d. 3a.
- SANÇ, Sancii (Ferran, Ferrandus), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- SANÇ, Sancii (Francesc): II, [1] d. 73.
- SANÇ, Sancii (Nunyo): II, 119, 120.
- SANÇ, Sancii (Pere, Petrus): II, [1] d. 73.

- SANÇA DE CASTELLA, reina de Catalunya-Aragó, filla del rei Alfons VII i muller d'Alfons I de Catalunya-Aragó: I, 234.
- SANÇA D'ARAGÓ, infanta, filla de Jaume I de Catalunya-Aragó i de Violant d'Hongria: I, 26, 236.
- SANCHO, infante: I, 404.
- SANDUCHA, Sandutxa, dama de la casa de la infanta Constança: I, 160, 167, 168, d. 25.
- SANGÜESSA, Sangosa, ciutat de Navarra: I, 269, 282; d. 46; II, [1] d. 52, [3] d. 31, 74.
- SA-NOGUERA, llinatge: II, 35.
- SA-NOGUERA (Gilabert, Guilabert): II, [1] d. 68.
- SAN PEDRO (García Pérez de): II, 9.
- SAN PEDRO, Sanctus Petrus (Gonçal Perez de, Gondiçalbus Petrus de), sobrejunter d'Osca: II, 136, [2] d. 39.
- SANTA ANNA, Sancta Anna, prior de: I, 80, d. 8.
- SANTACARA, Sanctacara, alcaid de: I, 282.
- SANTA CREU: I, 254.
- SANTA CRUZ, Santa Crus, mun. d'Aragó (Sargossa): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74; batlle de: II, 9 / Santa Cruz de Moncayo.
- SANTAEUGÈNIA (Bernat de), cavaller, senyor de Torroella de Montgrí: I, 29, 91, 115.
- SANTA EULÀLIA, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- SANTALIESTRA, Sent Alestre, mun. d'Aragó (Osca): II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30.
- SANTA PAU (Huguet de): II, [1] d. 75, 93.
- SANTA PAU, Santa Pace (Ponç de, Poncius de): II, 184, [3] d. 87.
- SANT ANTONI, Sent Antolí, mun. de Catalunya (Segarra): I, 297, 298, d. 63; II, [3] d. 40.
- SANT BARTOMEU, Sent Barthomeu, Sanctus Bartolomeus, lloc situat al Pallars; podria ésser alguna de les poblacions amb església parroquial dedicada a S. Bartomeu: Burg, mun. de Farrera de Pallars (Pallars Sobirà) i Dorve, mun. de Lladorre (Pallars Sobirà): II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 30 (Pallars).
- SANT BENET DE BAGES, Sanctus Benedictus de Bagis, monestir de Catalunya: II, 124, [2] d. 6.
- SANT CELONI, mun. de Catalunya (Vallès Oriental): I, 299, 304; II, 236.
- SANT CLIMENT, Sancto Clemente (Pere de, Petrus de), escrivà reial: I, 274, 276, 343, 347, 348, d. 29, 41, 50; batlle de València: II, 30, [1] d. 59, [2] d. 32, 41.
- SANT CLIMENT (Pericó de): I, 345, d. 41.
- SANT CUGAT DEL VALLÈS, Sanctus Cucuphatis Vallensis: II, 133, 235, [2] d. 27; monestir de Catalunya: II, 124, 165, [2] d. 6, [3] d. 15.
- SANT DANIEL DE GIRONA, monestir de Catalunya: II, 128, [2] d. 12.
- SANTES, v. Santos.
- SANTES CREUS, Sancte Cruce, monestir de Catalunya: I, 1, 109, 110, 306, 310; II, 124, 165, 187, 235, [2] d. 6, [3] d. 15.
- SANT ESTEVE DE LLITERA, Sanctus Stephanus de Litera, mun. d'Aragó, abans de Catalunya (Llitera): I, d. 3a; II, 11, 132, 164, [2] d. 21, [3] d. 10.
- SANT ESTEVE DE MALL, Sent Esteve del Mayl, Sent Esteve del Maill, despoblat de l'antic comtat de Ribagorça, mun. de la Pobla de Roda (Baixa Ribagorça), Aragó: II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30.
- SANT FELIU (Simó de): I, 423.
- SANT FELIU DE GUÍXOLS, Sancti Ffelicis de Guíxols, Felix Gexollensis, Guixellensis, mun. de Catalunya (Baix Empordà): I, 12, d. 1, 8; II, 124, 165, [2] d. 6, [3] d. 15; monestir de: I, 80.
- SANT FELIU DE OLOS, Sanctis Felicis de Olos [Navarra]: I, d. 49.
- SANT FRAIMBAULT DE SENLIS: I, 105.
- SANT JAUME, camí de: I, 218.
- SANT JAUME, orde de: II, 41, [1] d. 80.
- SANT JOAN, vall de, mun. d'Anserall (Alt Urgell): II, 187.
- SANT JOAN D'ACRE, nom medieval de la ciutat palestina d'Acre: I, 86, 315.
- SANT JOAN DE LA PENYA, Sanctus Iohannes de Pinna, monestir d'Aragó: I, 273, 274, d. 48, 49.
- SANT JOAN DE LES ABADESSES, Sanctus Iohannis de Abbatissis, Abadessis, monestir de Catalunya: II, 124, 165, 168, [2] d. 6, [3] d. 15.
- SANT JOAN DEL LATÈRA, església de Roma: I, 216.
- SANT JORDI D'ALFAMA, mun. de l'Atmella de Mar (Baix Ebre): I, 246, 304; II, 237.
- SANT JUST (Ramon de): II, 48, [1] d. 89.
- SANT LLEIR, Sent Leir (Ramon de): I, 292, 344, 346, d. 41.
- SANT LLORENÇ DE CERDANS, Sent Lorenz, mun. de Catalunya Nord (Vallespir): I, d. 63.
- SANT LLORENÇ DE MUNT, Sanctus Laurentius de Monte, monestir de Catalunya: II, 124, 165, [2] d. 6, [3] d. 15.
- SANT LLORENÇ DE LA SALANCA, Sancti Laurentii, Sent Lorenz, mun. de Catalunya Nord (Rosselló): I, 81, d. 8, 63; batlle de: I, d. 8.
- SANT MARTÍ, Sancto Martino (Gombau, Gombaldus de): II, [1] d. 93.
- SANT MARTÍ DE BELLVER, Sanctus Martinus

- de Bellveher (Gombau, Gombaldus): II, 163, 184, [3] d. 10, 88.
- SANT MARTÍ SESGUEIOLES, Sent Martí, mun. de Catalunya (Anoia): I, d. 63.
- SANT MATEU, mun. del País Valencià (Baix Maestrat): I, 246, 288, 410; II, 33, 57, 165, 167, 234, 235, 237, 239, [3] d. 16.
- SANT MIQUEL DE FLUVIÀ, Sanctus Michaelis de Fluviano, monestir de Catalunya: II, 124, [2] d. 6.
- SANT MIQUEL DEL FAI, Sanctus Michelis de Fallio, monestir de Catalunya: II, 124, [2] d. 6.
- SANTOS, Sanctos, Santes, llogarret desaparegut al terme d'Embid de la Ribera (Saragossa), Aragó: II, 9, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- SANT PAU, Sancto Paulo (Joan de, Iohannes de): I, 64, d. 6, 7.
- SANT PAU DEL CAMP, Sanctus Paulus, monestir de Catalunya, prior de: I, 80, d. 8.
- SANTPEDOR, Sent Pedor, Sanctus Petri d'Or, mun. de Catalunya (Bages): I, d. 63; II, 175, [3] d. 21, 54; monestir de: II, 168.
- SANT PERE DE BESALÚ, Sanctus Petrus de Bisuldus, monestir de Catalunya: II, 124, [2] d. 6.
- SANT PERE DE GALLIGANTS, Sanctus Petrus de Galicantu, monestir de Catalunya: II, 165, [3] d. 15.
- SANT PERE DE RODES, monestir de Catalunya: II, 124, 165, [2] d. 6, [3] d. 15.
- SANTS, riu del País Valencià: II, 35.
- SANT SALVADOR DE VERDERA, castell a tocar de Sant Pere de Rodes (Alt Empordà), Catalunya: I, 367.
- SANT SALVADOR DE BREDÀ, Sant Salvador de Brea, monestir de Catalunya: I, 30; II, 124, 165, [2] d. 6, [3] d. 15.
- SANT SERNÍ, barri de Pamplona: I, 284.
- SANT VICENÇ (Berenguer de): I, 115, 353.
- SANT VICENÇ, Sancto Vicencio (Bernat de, Bernardus de): I, 71, 82, 292, 359, d. 7, 8; II, 167, 172, 184, [3] d. 18, 40, 89.
- SANT VICENÇ, Sancto Vicencio (Guillem de, Guillem): II, 164, 184, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 89.
- SANT VICENÇ, Sancto Vicencio (Pere de, Petrus de): II, 163, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 89.
- SANT VICTORIÀ, Sanctus Victorianus, monestir d'Aragó: II, 165, 170, [3] d. 15, 30.
- SANTS, Santz (Berenguer de): I, 345, d. 41.
- SANUI, mun. de les terres de parla catalana d'Aragó (Llitera): II, [3] d. 30.
- SAN VALENTINO, el pla de, als Abruços, Itàlia: I, 224.
- SANXA: I, 253, 263.
- SANXA (P. de na): I, 253.
- SANXEZ (Pere), degà de Tudela: I, 282.
- SANXEZ (Pero), degà de Tudela: I, 280.
- SANXI (Ferran), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- SANXO (Pere), ciutadà de València: I, 126, d. 20, 41.
- SANXOLO, canisser de la casa de l'infant Pere: I, 66, 256, 261, 263, 293, 294.
- SAORRA, Saherra, mun. de Catalunya Nord (Conflent): I, d. 63 (Catalunya, Saorra).
- SAPLANA, Za Plana (Berenguer): I, d. 41.
- SA-PORTELLA, Za-Portella, Portella (Bernat de, Bernardus de): II, 124, 161, 164, 184, [1] d. 93, [2] d. 6, [3] d. 4, 10, 19, 89.
- SARAGOSSA, Çaragossa, Cesaraugusta, ciutat, cap. del regne d'Aragó: I, 30, 42, 110, 112, 120-122, 125, 149, 203, 205, 215, 237, 238, 255, 259, 289, 291, 305, 306, 319, 324, 339, 356, 373, 409, 422, d. 2, 13-15, 21; II, 5, 11, 14, 18-22, 25, 26, 45, 54, 112, 120, 121, 123, 132, 180, 182, 233, 236, 241, [1] d. 1, 44, 45-47, 52, 78, 97, [2] d. 1, 21, [3] d. 11, 73, 80; alcaldia de: II, 10; aljama sarraïna de: II, 43, 169, 182, [1] d. 86, [3] d. 32; arquebisbe de: I, 54, 60; batlle de: II, 23, 32, 54, [1] d. 44, 97, [3] d. 32; batllia de: II, 10; bisbe de: I, 51, 55, 56, 339, 370; II, d. 15; església major de: II, 20; església de Sant Salvador: I, 68, 238; jueus de: II, 180, [3] d. 73; merí de: I, 204; merinat de: II, [1] d. 48; palau de l'Aljaferia de: I, 68; província de: I, 258; salmedina de: I, 277, 280; Santa Maria la Major, església de: I, 378.
- SARDENYA, rei de: I, 222, 232.
- SARDI (A.): II, [1] d. 75.
- SARINYENA, Saraynena, Saraynnena, Saraynana, mun. d'Aragó (Osca): II, 180, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74; batllia de: II, 9.
- SARINYENA (Pere): II, [3] d. 31, 74.
- SA-ROCA, Rocha (Hug): II, 173, [3] d. 46.
- SARRAL, ÇA Real, Za Reyal, mun. de Catalunya (Conca de Barberà): I, 47, 48, 78, 83, d. 4; II, 168, 175, [3] d. 20, 54.
- SARRIÀ, Sarrian: I, 173, d. 25.
- SARRIÀ, llinatge: II, 35.
- SARRIÀ (Bernat de): I, 5; II, 35, [1] d. 68.
- SARRIÀ (P. de): II, [1] d. 68.
- SARRIÀ (Vidal de): I, 5, 71, 293, 338.
- SARROCA (Jaume), bisbe d'Osca, canceller del monarca: I, 200, 201, 301, 302, 324, 328, 337, 350, 416, 418, 419, 423, d. 28; II, 5, 43, 47, 165, [1] d. 11, [3] d. 15.
- SARROCA (Pere), sagristà de Lleida, germà de Jaume Sarroca: I, 416, 419, 423.

- SARROCA DE SEGRE, Rocha, mun. de Catalunya (Segrià): II, [2] d. 26.
- SARSA DE SURTO, Sasa, Sosa, mun. d'Aragó agregat al d'Alto Sobrarbe (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31. V. també Sosa.
- SASA, mun. d'Aragó (Osca): I, 363, 367, 370 / Sasa de Sobrepuerto.
- SASA, v. Sarsa de Surto.
- SA-SALA, castell de, potser la Sala, mun. de Viladrau (Osona), Catalunya: II, [3] d. 40.
- SASTMUNT, lloc de l'Alt Urgell: II, 132, [2] d. 22.
- SATALLADA, v. Tallada.
- SATORRA, Za Torra (Berenguer, Berengarius): II, [1] d. 3.
- SATURNINO de Daroca, Saturnini de Darocha (Domíng, Dominicus): II, [1] d. 25.
- SAURINA, dama de la casa de la infanta Constança: I, 158, 159, 160, 166, 167, 168, d. 25.
- SAURINA, germana de Garcia Peris Exemenis: II, [1] d. 68.
- SAVALL, Savalle (Bernadó, Bernat): II, 184, [3] d. 89.
- SAVALLÀ, Saveylla, castell al mun. de Savallà del Comtal (Conca de Barberà), Catalunya: II, 172, [3] d. 40.
- SAVELLA, Çavella (Bernat, Bernardus): I, 390, d. 59.
- SAVART (Berenguer): [3] d. 89.
- SAVINÀN, Savynna, Savinya, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- SCOLA, membre del seguici de l'infant Pere: I, 253.
- SCOLAZ, lloc de la comarca de les Garrigues o el Segrià, a Catalunya: II, [2] d. 26.
- SECO (Roy), alcaid de Buradon: I, 282.
- SECORÚN, Segron, Seguro, Seguron, Segaron, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] 52 d. 48, [3] d. 19, 31, 74.
- SEDEYNA, v. Serdinyà.
- SEDÓ, Sadahó, Sadaó, lloc del mun. de Torrefeta (Segarra), Catalunya: I, d. 63; II, 163, [3] d. 10, 19.
- SEGARON, v. Secorún.
- SEGARRA, comarca de Catalunya: II, 165.
- SEGAS (Berenguer), v. Sagàs.
- SEGRE, riu de Catalunya: I, 22-24, 26, 32, 40, 392; II, 118, 127, 134, 162, 176, 185.
- SEGRIÀ, comarca de Catalunya: II, 180.
- SEGUARIA, castell del mun. de Benimeti (Marina Alta), País Valencià: II, 9.
- SEGUR, Segun, castell i mun. de Catalunya (Pallars Jussà): II, [1] d. 45, 52.
- SEGURA, riu: I, 132, 133, 134.
- SEGURO (Pere de, Petrus de), alcaid de Biar: I, d. 36.
- SEGURON, v. Secorún.
- SENDRE, G.: I, 253.
- SENESTERRA (Berengarius): II, [1] d. 75.
- SENESTERRA (Ermengol, Hermengaudi): II, 163, 184, [1] d. 93, [3] d. 10, 19, 88.
- SÉNIA, riu de la, límit entre Catalunya i el País Valencià: I, 7, 18, 26, 27, 28, 32.
- SENTMENAT, llinatge: I, 29.
- SENYIU, Vayl de Seyn, Vayl de Senyn, Vall de Senyu, poblet del terme de Montanui (Alta Ribagorça), Aragó: II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10.
- SEQUERE (R.), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- SÈQUIA (Pere, Petrus): II, [3] d. 23.
- SERA (Sanç de la, Sancius de la): II, 12, [1] d. 15.
- SERDINYÀ, Sedeyna, mun. de Catalunya Nord (Vallespir): I, d. 63.
- SERELLA, Serrella, castell de, al mun. de Banyeres de Mariola (Alcoià), País Valencià: II, 59, [1] d. 113.
- SERON, lloc d'Aragó: I, 152.
- SERÓS, Çeroz, mun. de Catalunya (Segrià): II, [2] d. 26.
- SEROSO, v. Cireso.
- SERRA, domèstic de la casa de l'infant Pere: I, 69, 75, 261, 305, 306, d. 6.
- SERRA (Garcia la), de la guarnició del castell de Llorenç: II, [3] d. 22, 23.
- SERRA (Joan): I, d. 25.
- SERRA (Ramon de): II, [3] d. 41.
- SERRA (Sanç de, Sancius de): II, [1] d. 76.
- SERRA DE ESLIDA, Serra, les Serres, castell al mun. d'Eslida (Plana Baixa), País Valencià: II, 29, 31, [1] d. 57.
- SERRADUI, Sadarruy, poble de l'antic comtat de Ribagorça, mun. de la Pobla de Roda (Baixa Ribagorça): II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30.
- SERRA LASACAR, Serra d'Alascar, a la Marina Alta, País Valencià: II, 12, [1] d. 12.
- SERRANO (P.), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- SERZEN (A. de), merí i batlle de Jaca: II, [1] d. 48.
- SES PILES, v. les Piles.
- SETA, castell de, a la vall de Seta (Comtat), País Valencià: I, 332, d. 33.
- SETA (Martí de, Martín de), porter del rei: II, 56, [1] d. 104, 107.
- SETAIGÜES, mun. del País Valencià (Foia de Bunyol): I, 325.
- SETE DE MAGALONA, ciutat d'Occitània: I, 183.
- SETZERA (Arnau de): II, 32.
- SEU D'URGELL, mun. de Catalunya (Alt Urgell): I, 26; II, 124, 132, 159, 162, 176, 187; bisbe de la: II, 187.

- SEVILLA, Xibília, Xivília: ciutat d'Andalusia, cap. de la prov. homònima: I, 30, 125, 403.
- SEYORINO, Ser: I, 231.
- SIBRANA, Siurana, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48, 52, [3] 31.
- SICÍLIA: I, VIII, IX, XIII, 12, 66, 75, 76, 85, 88, 89, 95, 98, 103, 107, 140, 179, 180, 193, 207-209, 211, 226-229, 237, 239, 267, 295; regne de: I, 5, 93, 99, 102, 106, 175, 208, 212, 213, 223, 230, 391; rei de: I, 91, 97, 216; reina de: I, 140, 238.
- SICÍLIES, corona de les dues: I, 98.
- SIERRA CASTIELLO, lloc d'Aragó: I, 367.
- SIGNA [Navarra]: I, d. 40.
- SIGÜENZA, ciutat de Castella (Guadalajara): I, 256, 257, 258.
- SILIA, muller de Fortun Peris de Borga: II, [1] d. 68.
- SILVESTRE, Silvestris, joglar: II, [1] d. 25.
- SIMON, senyor de Neslé: I, 105.
- SIMON (Pere): I, d. 6, [1] d. 68.
- SIRÉS, Cirers, Çires, Curs, vall de, a l'antic comtat de Ribagorça, mun. de Bonansa (Alta Ribagorça), Aragó: II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30.
- SISCAR (Ramon, Raimundus): II, 163, [1] d. 75, 93, [3] d. 10.
- SISCAR (Sanxa): I, 374.
- SISQUELLA, despoblat del mun. de Juncosa (Garrigues), Catalunya: II, [2] d. 26.
- SIURANA DE PRADES, Ciurana, poble del mun. de Cornudella de Montsant (Priorat): I, 147, d. 3a; II, 10; batlle de: I, d. 24.
- SIURANA v. Sibrana.
- SIXENA: I, 237, 238, 239, 289.
- SIXENA, Sexena, monestir d'Aragó: I, 265, 273, 274, d. 48.
- SO, castell del Donsà, Llenguadoc: I, 215.
- SO, Ço (Guillem de): II, 171, 172, 173, [3] d. 45, 46.
- SOBIRATS (Guillem, Guillelmus): II, [3] d. 22.
- SOBIRON, lloc que formava una honor amb Biescas (Osca), Aragó: II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- SOBRARB, comarca d'Aragó (Osca): I, 26, 27, 366; II, 178, 180, [1] d. 48, 52, [3] d. 65; sobrejunteria de: II, 11.
- SOBRINO (Pere): I, 378.
- SOCES (Diego Pérez de): I, 278.
- SOCES (Eximèn de): I, 278.
- SOGORB, Segorb, mun. del País Valencià (Alt Palància): I, 10, 152, 305, 405; II, 11, 14, 27, 28, 57, 113, [1] d. 15, 22, 105; batllia de: II, 10; bisbe de: II, 34; justícia de: II, 57, [1] d. 106; senyor de: I, 90.
- SOLANA, Sulana, despoblat del mun. d'Ebo (Marina Alta), País Valencià: II, 15, [1] d. 25.
- SOLER, en: I, 303.
- SOLER (Berenguer), carnisser de València: I, d. ??.
- SOLER (Ferrer de, Fferrarius), oficial reial del bisbat de Tarragona: II, 122, [2] d. 2.
- SOLER, Solerio (Ferrer de, Fferrer de), panicer de la casa de la infanta Constança: I, 147, 152, 157, 158, 159, d. 24, 25.
- SOLER (Pere del), reboster de la casa de la infanta Constança: I, 156, 157, 158, d. 25.
- SOLER, Solerio (Ramon de, Raimundus de): II, 164, 184, [1] d. 75, [3] d. 10, 87.
- SOLLANA, Sullana, mun. del País Valencià (Ribera Baixa), batlle de: I, 341.
- SOLSONA, Celsona, mun. de Catalunya (Solsonès): I, 357, 358, 359; II, 170, 177, 179, 186, 234, [3] d. 36, 71, 90; paborde de: II, 165, 168, 175, [3] d. 15, 21, 57.
- SOLSONÈS, Celsonensis, comarca de Catalunya: II, 172.
- SOMED, Somed, castell de, despoblat entre el mun. de Casenas o Ibdes (Saragossa), Aragó: II, 9.
- SOMPUY, castell de França: I, 313.
- SOPETTRAN, monestir benedictí de Castella la Nova (Guadalajara): I, 257.
- SORS, castell de, potser Suert, mun. de Catalunya (Alta Ribagorça): II, [3] d. 30.
- SORITA, Surita, poble del mun. de la Baells (Llítera), Aragó, senyor de: II, [1] d. 68.
- SORT, mun. de Catalunya (Pallars Sobirà): II, 170.
- SORT, Sord (Arnau de): I, 39; II, 163.
- SOS, poble del mun. de Sessué (Alta Ribagorça): II, [1] d. 45.
- SOS, mun. d'Aragó (Saragossa) I, 275, 276, d. 50; II, 10, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- SOSA: II, [1] d. 48, 52. Hi ha un lloc anomenat Sosa al mun. de Naval, però creiem que aquest és Sasa dit ara Sarsa de Surto, ja que tributava conjuntament amb Gallinero, que ara és un barri de Sarsa de Surto.
- SOSA (Domènech de): II, 11.
- SOSES, mun. de Catalunya (Segrià): II, [2] d. 26.
- SOTERO, El, aldea d'Aragó, mun. d'El Pueyo de Araguas (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- SOTES (Diago Periz de): I, 282.
- SOTES (Roldan Periz de): I, 282.
- SOTES (Roy Sanchez de): I, 282.
- SPESSA (Martí de, Martinus de), habitant d'Alzira: II, d. 73.

- SPLUGA DE TORAYLA, v. Espluga de Torallà.
 SPUYNNA, v. Laspuña.
 SUÀBIA: I, 224.
 SUBIÇA MARTÍNEZ DE (Pere): I, 277.
 SUCS, Suchs, despoblat del mun. de Lleida (Segrià), Catalunya: II, [2] d. 26.
 SUDANELL, Sudanello, mun. de Catalunya (Segrià): II, [2] d. 26.
 SUECA, Çuecha, mun. del País Valencià (Ribera Baixa): I, 334; II, 238.
 SUERO, Çuero, mestre: II, 40, [1] d. 79.
 SULLANA, v. Sollana.
 SUMACÀRCER, Summa Càrcel, Sumacarcel, mun. del País Valencià (Ribera Alta): I, 342, 345, d. 37; II, 9; batllia de: I, 347.
 SUNYER, Suynner, mun. de Catalunya (Segrià): II, [2] d. 26.
 SUNYER, Sunerii (Guillem), ciutadà de Girona: I, d. 65; II, 10.
 SURDI (Arnaldus): II, [1] d. 93, [3] d. 10, 19.
 SURITA, v. Sorita
- TABACH, lloc del mun. d'Alguaire (Segrià), Catalunya: II, [2] d. 26.
 TAFUR (Gil), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
 TAGLIACCOZZO, batalla de: I, 193, 194, 224, 225, 226, 227, 229.
 TALARN, mun. de Catalunya (Pallars Jussà): II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30.
 TALARN, Talarno (Aicard, Aycardus, Icardus de): II, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 19, 30.
 TALLA, Taylla (Pere de, Petrus de), mercader de València: II, 17, [1] d. 33.
 TALLA (Ramon de): II, 130.
 TALLADA, Satallada, castell de la, mun. de Freixenet de Segarra (Segarra), Catalunya: I, 355, 356.
 TAMARIT (Arnau de): II, 172, [3] d. 40.
 TAMARIT, Tamarito (Berenguer de, Berengarius de): I, d. 3; II, [1] d. 75, 93.
 TAMARIT DE LLITERA, Tamarit, Tamaritus, mun. d'Aragó, abans de Catalunya (Llitera): I, 81, 292, d. 8, 63; II, 11, 132, 136, 164, 168, [1] d. 52, [2] d. 21, 24, [3] d. 24, 30, 40.
 TAMARIT DE PUIGDELFI (Arnau de): II, 168, 172, [3] d. 24, 40.
Tarasó, Tractat de: I, 5, 249.
 TARASSONA, Tirasona, Tirassona, ciutat d'Aragó (Saragossa): I, 15, 200, 204, 264, 276-278, 280, 285, 304, 319, 334, 339, 365; II, 23, 43, 236, 241, [1] d. 52, [3] d. 15, 31; aljama sarraïna de: II, [1] d. 86; batlle de: II, 9; bisbe de: I, 149, 151, 339; merinat de: II, 9; notari públic de: I, 277.
 TARASSONA, Taraçona (Blascus Peris de): II, [1] d. 68.
 TARASSONA, Tirassona (Miquelet, Miqueletus), troter: I, d. 44.
 TARASSONA, Taraçona (Ruis Peris de): II, [1] d. 68, 83.
 TÀRBENA, mun. del País Valencià (Marina Baixa): I, 305, 333, d. 36; II, 9, 32, 33; alcaid de: I, 333, 340, d. 36.
 TARENT, príncep de: I, 104, 195.
 TARENT, Principat de: I, 99.
 TARÍN (Joan Gil), salmedina de Saragossa: I, 277, 280, 330.
 TARRAGONA, Tarrachona, Terragona, ciutat de Catalunya (Tarragonès): I, 12, 23, 78, 80, 150, 153, 157, 174, 224, 232, 245, 246, 263, 291, 304, 305, 319, 323, 334, 339, 350, 352, 369, 371, 397, 409, d. 1, 8; II, 124, 166, 168, 169, 234, 237, 241, [2] d. 5, [3] d. 15, 20, 29; aljama sarraïna de: II, 43; ardiaca de: I, 25, 26; II, 187; arquebisbe de: I, 12, 19, 20, 38, 174, 283, 301, 328, 330, 331, 333, 338, 415, 421, d. 1, 3; II, 34, 124, 125, 130, 165, 176, 185, [2] d. 5, 18, [3] d. 15, 21, 59; batlle de: I, 339; II, [1] d. 21; batllia de: II, 10; bisbat de: I, 130; canongia de: I, 416; comtat de: I, 28; diòcesi: II, 122, [2] d. 2, 5; província de: I, 27; veguer de: I, 246, 339; II, 121, 175, [1] d. 21, [3] d. 21, 33, 54; vegueria de: II, 37, [1] d. 75.
 TÀRREGA, municipi de Catalunya, cap. de la comarca de l'Urgell: I, 231, 292, d. 63; II, 126, 164, 168, 172, 175, 178, 182, [2] d. 10, 63, [3] d. 10, 20, 26, 40, 54, 63; batllia de: II, 10; vegueria de: II, 184, [3] d. 51.
 TÀRREGA (Berenguer): II, 174, [3] d. 53.
 TARROGES, Zes Tarroyes, caseria del mun. de Bellvís (Noguera), Catalunya: II, 182, [3] d. 79.
 TARRÒS, Lo Terroz, poble de Catalunya, mun. de Tornabous (Urgell), Catalunya: II, 182, [3] d. 79.
 TARTAREU, poble de Catalunya, mun. de les Avellanes (Noguera), Catalunya: II, [2] d. 26.
 TÀRTARS, gran can dels: I, 246.
 TAUSTE, Taüst, Thauist, mun. d'Aragó (Saragossa): I, 378; II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
 TAVERNER (Bernat): I, 345, d. 41.
 TECA, v. Ateca.
 TEDRÒS ALCONSTANTÍ, Thedroz, germà de Mosse Alconstantí, jueu de Saragossa: II, 180, [3] d. 73.
 TELLA, Teyllo, mun. de Vall de Puértolas (Osca), Aragó: II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31 (Aragó).

- TÉLLEZ (Alfons): I, 95.
Temple, orde del: I, 26, 81, 99, 289, 319, 321, 328, 336, 338; II, 119, 125, 135, [2] d. 7, 34; comandador del: I, 81, d. 8; mestre del: I, 99, 246, 412, d. 2; II, 6, 7, 34, 42, 54, 55, [1] d. 3, 50, 100.
- TENA, Thena, vall de (Osca), Aragó: II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- TENDON DE SANGÜESA (Thomas): I, 282.
- TENER (Pere): I, 345, d. 41.
- TEOBALD I DE NAVARRA, Thibellus, Tibald, dit *el Trobador*, rei de Navarra i comte palatí de Xampanya i de Brie, fill del comte Teobald III de Xampanya i de Blanca de Navarra: I, 242, 265, 266, 270, 272, 278, 284, d. 27, 46.
- TEOBALD II DE NAVARRA, dit el Jove, rei de Navarra i comte de Xampanya i de Brie, fill de Teobald I i de Margarida de Borbó: I, 39, 151, 153, 243, 244, 254, 265, 267, 268, 274, 284.
- TEOBALD DE NAVARRA, infanta, fill d'Enric I de Navarra i de Blanca d'Artois: I, 269.
- TERMENES, territori històric del Llenguadoc, Occitània: I, 18.
- TÈRMENS (Oliver de): I, 88, 101, 105.
- TEROL, Turolius, ciutat d'Aragó, cap. del prov. homònima: I, 76, 79, 117, 123, 125, 152, 160, 175, 204, 234, 258, 304, 318-320, 334; II, 19, 24, 27, 28, 113, 169, 233, 241, [1] d. 49, 52, [3] d. 31; aljama sarraïna de: II, 43, 169, [1] d. 86, [3] d. 32; batllia de: II, 9; bisbat de: I, 113; província de: I, 113.
- TEROL, Turolio (Exemenus Petri de): II, [1] d. 68.
- TERRA ALTA, comarca de Catalunya: I, 27.
- TERRA SANTA: I, 89, 95, 123, 236, 243, 244, 259, 265, 294, 295, 297-300, 303, 310, 315, d. 29; II, 47, [1] d. 87.
- TERRASSA, Terraça, mun. de Catalunya (Vallès Occidental): I, 360, d. 63; II, [3] d. 30.
- TERRASSA, Vall de Terraça, Vayl de Terrassa, lloc del mun. de Foradada de Toscar (Baixa Ribagorça), Aragó: II, [1] d. 45, 52.
- TERRER, mun. d'Aragó, (Saragossa): I, 149, 150, 151, 153, 243.
- TEULADA, Taulada, mun. del País Valencià (Marina Baixa): II, 49, [1] d. 88.
- TEUTÒNIA, rei de: I, 208.
- TEXIDOR (R.), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- THAFALLA (Roy Marquez de): I, 282.
- THERESIA, muller de Micchel, habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- THOMÁS (Bartomeu): II, [1] d. 48.
- TIERMAS, Termas, Termes, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- TIMOR, poble de Catalunya, mun. de Sant Antolí i Vilanova (Segarra): I, 297, 298, d. 63; II, 163, 172, 184, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 40, 88.
- TIMOR (Bernat de): II, 172, [3] d. 40.
- TIMOR (Guillem de, Guillelmus de): II, [3] d. 40.
- TIR, arquebisbe de: I, 103, 105.
- TIURANA, mun. de Catalunya (Noguera): II, 176, 185, [3] d. 90.
- TIVISSA, Tiviça, mun. de Catalunya (Ribera d'Ebre): II, 170, 176, [3] d. 30, 59.
- TOLEDO, ciutat de Castella-la Manxa, cap. de la prov. homònima: I, 244, 246, 250, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 262, 263, 264, 265, 291, 391; arquebisbe de: I, 26, 244, 255, 258, 259, 260, 265, 275, 386, 403, d. 50.
- TOLOSA, ciutat d'Occitània, cap. del Llenguadoc, al departament francès de l'Alta Garona: I, 71, 93, 106, 203, 204, 205, 214, 215, 305, 316, 317, 390; comtat de: I, 202, 206; comte de: II, 118; senescal de: I, 214; II, 160.
- TOLUGES, Tuluges, mun. de Catalunya Nord (Rosselló): I, d. 63.
- TOMÁS: I, d. 21.
- TOMÁS (Bartomeu), col·lector: II, 9, 10, [3] d. 31.
- TORALLÀ, Torralla, Toraylla, mun. de Catalunya (Pallars Jussà), castell de: II, 21, [1] d. 1.
- TORALLA, Toraylla, Torayla, Torralla, Torraylla (Alamany de, Alaman de, Alamandus de): II, 21, 163, 170, [1] d. 1, 75, 93, [3] d. 10, 30.
- TORALLA, Toraylla, Torayla, Torralla (Bernat de, Bernardus de): II, 163, 170, [1] d. 75, 93, [3] d. 10, 30.
- TORLA, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- TORMO, Torm, castell de, despoblat del mun. de Sant Orenç (Alta Ribagorça), Aragó, ara al mun. de Sopeira: II, 9, [3] d. 30.
- TORNAMIRA (Berenguer de), alcaid de Guadalest: I, 331, 340.
- TORNAMIRA (Pere, Petrus), burgès de Montpeller: II, 81, [3] d. 77.
- TORNER (Guillem): I, 249.
- TORRALBA, Toralba, mun. d'Aragó (Terol): II[1] d. 52.
- TORRALBA (Bernat de, Bernardus de): II, [3] d. 19.
- TORRALLA (Arnau): II, [1] d. 1.
- TORRE (Arnau de), ardiaca de Barcelona: I, 301.
- TORRE (Berenguer de), mestre, ardiaca de Barcelona: I, 112.
- TORREBESSES, Torres Beçes, mun. de Catalunya (Segrià): II, [2] d. 26.
- TORRECIUDAD, v. Ciudat.
- TORREFARRERA, Turre Bernardi Fferrarii, mun. de Catalunya (Segrià): II, [2] d. 26.

- TORRE LA CÀRCER, mun. d'Aragó (Terol): II, 24, 113.
- TORRELLA (Guillem de): I, 112.
- TORRELLA (Ponç Guillem de): I, 101.
- TORRELLAS, Torrelles, Torreyllas, Torrilla, Torryllas, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48, 52, 83 II, [3] d. 31, 74; aljama sarraïna de: II, 43.
- TORRELLES, Turricelle, mun. de Catalunya (Torrelles de Foix?, Torrelles de Llobregat?: I, 319.
- TORRELLES (Arnau de): I, 292, 359.
- TORRELLES, Torreles, Turriliis, Turrillis (Guillem de): I, 62, 74, 82, 96, 112, 344, d. 5, 6, 8, 41.
- TORREMIRONA, Turre Oromiris, mun. de Catalunya (Segrià): II, [2] d.26.
- TORRENERAL, Za Torre de Neral, caseria del mun. de les Perielles (Noguera), Catalunya: II, 182, [3] d. 79.
- TORRENT DE CINCA, mun. d'Aragó (Osca): I, 27; II, 169, [3] d. 28.
- TORRE PALLARESA, Turre Payllaresa, mun. de Torreserona (Segrià), Catalunya: II, [2] d. 26.
- TORRES, despoblat de l'antic terme d'Olocau de Carraixet (Alt Palància), País Valencià: I, 10; II, 27.
- TORRES (Guillem): I, 347.
- TORRES, Turribus (Mingot de, Mingotus de), batlle de Xàtiva: II, 13, [1] d. 17.
- TORRES, Turribus (Ramon de, Raimundus de): II, [3] d. 10.
- TORRES DE SEGRE, mun. de Catalunya (Segrià): II, 132, [2] d. 22, 26.
- TORRESERONA, Turre-serona, mun. de Catalunya (Segrià): II, [2] d. 26.
- TORRES TORRES, mun. del País Valencià (Camp de Morvedre): I, 306, [1] d. 55.
- TORROELLA (Berenguer de), veguer de Girona: II, 181, 183, [3] d. 77, 78, 86, 87.
- TORROELLA DE MONTGRÍ, Torrella, Turicella, Turrella, mun. de Catalunya, co, del Baix Empordà: I, 83, 350, 351, 354, 381, 382, 400, d. 10, 51; II, 168, [3] d. 20.
- TORROELLA DE MONTGRÍ (Ponç Guillem de): I, 310, 357.
- TORROJA, mun. de Catalunya (Priorat): I, 298.
- TORTOSA, Dertusa, ciutat de Catalunya, cap. de la comarca del Baix Ebre: I, 27, 28, 31, 246, 304, 319, 334, 339, 409, d. 3; II, 57, 166, 183, 234, 237, 240, [1] d. 90, [3] d. 83; abat de: II, [3] d. 15; batlle de: I, 339; bisbat de: I, 130; bisbe: II, 34, 124, 168, [3] d. 21; ciutadà de: II, 45; comanador de: II, 45, [1] d. 90; senyor de: II, 45.
- TORTOSA (Berenguer de, Berengarius de), corsari: II, [1] d. 21.
- TOSCANA, regió de la Itàlia peninsular: I, 222, 226, 230.
- TOSCANA, senyor de: I, 208.
- TOST, mun. de Catalunya (Alt Urgell), vall de,: II, 132[2] d. 22.
- TOTZÓ, llinatge: I, 29.
- TOUILANO (G. de), notari: II, [3] d. 36.
- TOURNEUX (fra Guillem de): I, 236, 238.
- TOUS, mun. del País Valencià (Canal del Navarrés): I, 413.
- TOUS (Pere de), comanador de Miravet i lloctinent del mestre del Temple a Aragó i Catalunya: II, 42, 43, [1] d. 87.
- TOVIA (Sança), nodrissa de l'infant Jaume: I, 160, 174, 220.
- TOYLLANO (Raimundus de) oficial reial: II, [2] d. 18.
- TRAIGUERA, mun. del País Valencià (Baix Maestrat): II, 240.
- TRÀPANI, ciutat de Sicília, cap. de la prov. homònima: I, 315.
- TRASEGNIES (Gil de), conestable de França: I, 105.
- TRASERAS, paratge de Miravet (Ribera d'Ebre): I, 26.
- TRASMOZ, Trasmus, Trasmos, mun. d'Aragó (Saragossa): II, 180, [1] d. 48, 52, [3] d. 31, 74.
- TRAYER, Traverius, de la guarnició del castell de Llorenç: II, 167, [3] d. 22.
- TREMISSÈN, Tlemecèn, Tirimpcé, Tiringè, ciutat d'Algèria, cap. de la prov. homònima: II, 17, 18, 58, [1] d. 3, 8, 39, 69, 111; nunci de: I, 109; rei de: II, 17, 18, 35, [1] d. 39; regne de: II, 18, 36.
- TREMONT (Guerau de), burgès de Montpeller: I, 181, 182.
- TREMP, mun. de Catalunya (Pallars Jussà): II, 164, 168, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 20.
- TRINITÉ, fra Joan de la, capellà de Lluís IX de França: I, 88.
- TRULLARS, mun. de Catalunya Nord (Rosselló), batlle de: I, 341.
- TUBO, Tuno, Tuvo, poble del terme de Grañén (Osca), Aragó: II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- TUDELA, Tutela, ciutat de Navarra: I, 242, 266, 269, 278, 282, 284, d. 46; alcalde de: I, 278; degà de: I, 280; justícia de: I, 280.
- TUÏR, mun. de Catalunya Nord (Rosselló): I, 39, d. 63.
- TUIXÉN, Tuxen, mun. de Catalunya (Alt Urgell): II, 132, 175-177, 234, [2] d. 22, [3] d. 58, 59.

- TUNIS, cap. de Tunísia i de la *wilaya* homònima: I, 212, 243, 253, 284; II, [1] d. 90; alfòndec de: II, 46, [1] d. 90, 91; joglar de: I, 16; rei de: I, 96, 145, 212; II, 45, 128.
- TUNO, v. Tubo.
- TURE (R. de), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- TURRE SANCTA CRUCIS, lloc probablement del Segrià: II, [2] d. 26.
- TURRI DE RODA, lloc probablement del Segrià: II, [2] d. 26.
- TUVO, v. Tubo.
- TYMBÓS, muller de Ramon d'Empúries: II, [1] d. 75.
- UBEDA, ciutat d'Andalusia (Jaén): II, 118.
Úbeda, batalla d': I, 121.
- UÇA (Martín Garcez de): I, 278.
- UCAR (Gil d'): I, 282.
- UCLÉS, mestre d': I, 132, 133, 134, 137, 245, 254, 368, 369.
- UEZA,, Eiximèn Peris: II, 14, [1] d. 22.
- UGOLÍ, mestre: I, 249, 255, 291, 292.
- UIXÓ, castell, antic castell situat a l'actual mun. de la Vall d'Uixó (Plana Baixa), País Valencià: I, 146, 288; II, 9.
- UIXOLES, Rujola, Uxola, alqueria del mun. d'Alcoi (Alcoià), País Valencià: II, 12, [1] d. 12.
- ULLDECONA, mun. de Catalunya (Montsià): I, 304; II, 237.
- UL DE JACCA, Jacha, lloc del mun. de Guasa (Osca), Aragó: II, [3] d. 31, 74 / Ulle.
- UL, Hull, Ul prope Sangossa, Ull "prob Sangossa" (Sangüesa), despoblat del mun. de Sos (Saragossa), Aragó: II, 10. [1] d. 48, 52, [3] 31, 74.
- ULUGES, Ulugis (Bernat d', Bernardus de): I, d. 2.
- UNCASTIELLO (Sanxez de), xantre de Pamplona: I, 277.
- UNCASTILLO, Uncastello, Unocastello, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- UNOCASTELLO (Michel Petri de): II, [3] d. 10.
- UNDUÉS, Ondues, mun. agregat a Los Pintano (Saragossa), Aragó: II, [1] d. 48, 52, [3] 31, 74.
- UOVO, castell d', prop de Nàpols: I, 97.
- URBA IV, papa //Jacques Pantaléon: I, 90, 98, 99, 103, 207, 208, 209, 211, 236.
- URBAN (Berenguer de): II, 174, [3] d. 53.
- URDUÉS, mun. d'Aragó (Osca): I, 363.
- URETXA, v. Utxesa.
- URGELÈS (Berenguer, Berengarius), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- URGELL, comarca de Catalunya: I, 24; batlle d': II, 53; comtat d': I, 16, 18, 28, 417, 418; II, 11, 126, 158, 161, 162, 176, 185, 188, [2] d. 11, [3] d. 3; 25, 90; comte d': I, 29, 39, 51, 52, 55, 60, 97, 109, 111, d. 4, 44; II, 48, [3] d. 1, 2, 3, 4; demarcació: II, 174; feus de la batllia, [3] d. 51; prohoms: II, [2] d. 11; universitat: II, [2] d. 11; veguer: II, 160, 165, [3] d. 11; vescomtat: II, 162, 185, [3] d. 25, 90; vegueria d': II, 10; viles de l': II, 133.
- URGELL, ardiaca d': I, 416, 418, 419; bandol dels: II, 162; bisbat d': I, 130, II, 122, [3] d. 58; bisbe d': II, 28, 33, 48, 128, 132, 159, 160, 161, 162, 163, 167, 168, 170, 173, 175, 176, 179, [2] d. 18; 22; [3] d. 1; 8; 15; 16; 21; 45, 46, 58, 66.
- URGELL (Àlvar I), comte d': I, 55, 109, 290, 296, 297.
- URGELL (Àlvar), fill d'Àlvar I d'Urgell i de Cecília de Foix: I, 290; II 159, 162, 169, 185, 188, [3] d. 25, 29.
- URGELL (Àlvar, Alvaronus fill del comte d'Urgell): II, 124, [3] d. 29.
- URGELL (Ermengol X d'), comte d', fill d'Àlvar I d'Urgell i de Cecília de Foix: I, 290, 296, 357, 124, 159, 160, 161, 164, 168, 171, 172, 173, 175, 176, 185, 188 [2] d. 6, [3] d. 1; 2; 3; 4; 29; 45, 90.
- URGELLETT, comarca de Catalunya: II, 178, [3] d. 63, 65, 69.
- URÓS (P.): II, [1] d. 68.
- URREA (Aldonça), filla d'Eiximèn d'Urrea, muller de Ferran Sanxis de Castre: I, 318, 379.
- URREA (Eiximèn d', Eximinus d'): I, 204, 315, 318, 325, 327, 329, 365, 366, 371, 372; II, 22, 35, 120, 167, [1] d. 47, 68, [3] d. 18.
- URRIES, mun. d'Aragó (Saragossa), II [3] d. 31, 74.
- URTX (Blanca), mare de Ramon: II, 160.
- URTX, Urgio (Galceran d', Gaucerandus de): I, d. 3.
- URTX (Pere), bisbe d'Urgell: II, 160.
- URTX, Urtg, Urg, Urgio (Ramon d', Raymundus de): I, 39, 116, 338, 356, d. 44; II, 7, 124, 160, 161, 185, 187, [1] d. 4, [2] d. 6, [3] d. 4, 90, 92.
- UTXESA, Uretxa, al mun. de Torres de Segre (Segrià): II, [2] d. 26.
- USÓN, Usson, mun. d'Aragó (Osca): II, [1] d. 48, 52, [3] d. 31.
- UXUA DEL PONT DE LA REYNA (Per): I, 282.
- UXUE (M. de Funes): I, 282.
- VALABREGA, v. Vallabriga.
- VALDAURA (Bernat de), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.

- VALDEGOL, lloc de la batllia de Puigcerdà no identificat, probablement és una mala forma de Vall d'Èvol: I, d. 63.
- VALÈNCIA, ciutat de, capital del País Valencià i de l'antic regne: I, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 37, 63, 68, 69, 75, 76, 77, 79, 80, 82, 84, 86, 96, 110, 117, 118, 119, 120, 123, 124, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 135, 139, 140, 147, 148, 149, 152, 153, 157, 163, 166, 172, 173, 174, 178, 179, 189, 200, 210, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 223, 234, 238, 242, 246, 260, 263, 265, 288, 304, 305, 319, 323, 324, 325, 326, 328, 329, 333, 334, 339, 343, 347, 348, 352, 387, 391, 394, 395, 399, 403, 405, 406, 407, 408, 409, 411, 413, 414, 422, 423, 478, 480, 482, d. 1, 6, 15, 18, 19, 20, 23, 24, 29, 36, 40, 40a, 41, 60, 61, 62; II, 5, 6, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 24, 27, 28, 31, 32, 37, 38, 39, 43, 46, 48, 53, 54, 56, 57, 112, 113, 114, 115, 117, 120, 123, 124, 126-128, 134-136, 233, 234, 236-240, [1] d. 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 52, 73, 74, 79, 84, 85, 89, 97, 100, 102, 130, 104, 105, 106, 107, 108, 113, [2] d. 4; 5; 6; 11; 12; 13; 14; 19; 20; 32; 33; 34; 35; 36; 37; 38; 39; 40; 42; 160, 163, 165, 167, [3] d. 1; 6; 7; 8; 9; 10; 12; 13; 14; 15; l'Albufera de: I, 120, d. 14, 15, 18; aljama de: II, 45, [1] d. 108; ardiaca de: I, d. 2, 3; batllia de: I, 200, d. 23; batlle de: I, 333, d. 14, 15, 26, 36; II, 16, 17, 30, [1] d. 36, 41, 59, 74, 89; bisbe de: I, 39, 174, 247, 248, 257, 258, 324, 328, 333, 334, 335, 337, 338, d. 36; II, 16, 56, 130, [1] d. 1, 15, 37, 103; capítol de: I, 333, d. 36; carnisser de: I, d. 25; ciutatà de: I, 341, d. 18, 20, 38, [1] d. 70; escrivà de: I, d. 38; jueu de: II, 17, [1] d. 32; jurista de: II, 57; justícia de: II, 47, [1] d. 36; mercader de: II, 17, [1] d. 33; País Valencià: I, 146; II, 29; palau del bisbe, palau episcopal de: I, 189; II, 13, 21; palau reial de: I, 327; procurador reial del regne de: II, [1] d. 43; rei de: I, 111; regne de: I, 7, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 18, 19, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 36, 42, 56, 85, 86, 110, 111, 112, 113, 114, 117, 118, 120, 121, 122, 124, 125, 127, 130, 136, 139, 140, 146, 150, 154, 161, 200, 211, 231, 299, 304, 320, 322, 323, 324, 331, 332, 338, 340, 342, 343, 345, 347, 349, 350, 386, 394, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 413, 414, 417, 420, 421, d. 26, 28, 34, 40, 40a, 55, 60, 62, 63; II, 5, 9, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 24, 25, 27, 28, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 43, 49, 51, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 125, 128, 164, [1] d. 12, 22, 32, 35, 37, 41, 42, 43, 49, 52, 55, 56, 75, 77, 78, 79, 83, 88, 93, 102, 111, 112, 115; sa-
rraïns: II, 158, 163; Santa Maria de, altar de: I, 417, 421; II, 58; seu de: II, 5.
- VALL, Vallo (Jaume, Iacobus de, veguer de Cervera): II, 184, [3] d. 11, 88.
- VALLABRIGA, Valabrega, Val Abriga, Valiabriga, Vall de Briga, Valabrega, lloc del mun. de Beranui (Alta Ribagorça), Aragó: II, 164, [1] d. 45, 52, [3] d. 10, 30.
- VALLADA, mun. del País Valencià (Costera): I, 202.
- VALLADA, alqueria de, terme de Montesa (Costera), País Valencià: I, d. 32.
- VALLBONA DE LES MONGES, monestir de: I, 238, 245; II, 167.
- VALLCLARA (Guerau de): I, 71, 159, 292.
- VALLCLARA (Sibília de), parenta de Guerau de Vallclara: I, 159, 168, d. 25.
- VALLCORBA, en: II, 33.
- VALL D'AIORA, Val d'Ayora, comarca del País Valencià, coneguda ara com a Vall de Cofrents: II, 49; II, [1] d. 95.
- VALL D'ARAN, comarca de Catalunya: I, 18, 24, 28, 213, 214, 215; II, 11, 136, [2] d. 37.
- VALL DE LAGUAR, Alaguar, mun. del País Valencià (Marina Alta): II, 12, 237, [1] d. 12.
- VALL DE LIERP, Vayl de Lirp, mun. de l'antic comtat de Ribagorça (Baixa Ribagorça), Aragó: II, 164 [1] d. 45, 52, [3] d. 10; castell de: II, [3] d. 30.
- VALL DE LORD, Val de Lort (Arnau de): II, 162, [3] d. 5.
- VALL DE LORD, Val de Lort (Guillem): II, 5.
- VALL DEL SECÀ, Val de Seca, mun. de Torres de Segre (Segrià), Catalunya: II, [2] d. 26.
- VALL-DE-REIG, Valle de Rege, mun. de Juncosa (Garrigues), Catalunya: II, [2] d. 26.
- VALL-DE-ROURES, mun. d'Aragó (Matarranya): I, 27.
- VALLEBRERA (Bonasonat): II, [1] d. 68.
- VALLÈS, Vallensi, comarca de Catalunya: I, 304; II, 133, [2] d. 27; vegueria: II, 184, 188, [3] d. 89.
- VALLESPIR, Vallis spirii, comarca de Catalunya Nord: I, 17, 18, 38, 102, 113, 114, 115, d. 28; comtat de: I, 28, 92, 145, 146.
- VALLFOGONA, mun. de Catalunya (Noguera); castell de: II, 180, [3] d. 72 / Vallfogona de Balaguer.
- VALLFOGONA (Pericò de): II, 162, [3] d. 5.
- VALLMANYA, Vallmayna, lloc del mun. d'Alcarràs (Segrià), Catalunya: II, [2] d. 26.
- VALLMANYA, Valimaya (Pero Lopis de): II, 15, [1] d. 22.

- VALLOBAR, mun. d'Aragó (Osca): I, 27.
 VALLS, mun. de Catalunya (Baix Camp): II, 33.
 VALLS, les, veïnat del mun. de Martinet (Cerdanya): II, 11.
 VALTIERRA, llinatge: I, 282.
 VALTIERRA (M. de, el menor): I, 282.
 VALTIERRA (Martín de): I, 278.
 VALTIERRA (Mz. de): I, 282.
 VALTIERRA DE TUDELA (Semen Gonsalvis de): I, 282.
 VAYLO (Lop de): II, [1] d. 68.
 VECIANA, Vaciana, Vicians, Ça Vicians, mun. de Catalunya (Anoia): I, d. 63; II, [1] d. 75, 93, [3] d. 10; feu del castell de: II 174, [3] d. 52; cavaller/cavallers: II, 164, 184, [3] d. 19, 88.
 VELILLA DE CINCA, mun. d'Aragó (Osca): I, 27.
 VELILLA DEL EBRO, Villela, mun. d'Aragó (Saragossa): II, [1] d. 48.
 VENAISSÍ, comtat de Provença: I, 203.
 VENREL (G.), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
 VENSLOSAL, home d'Ontinyent: I, 332, d. 35.
 VENTIMIGLIA, comte de: I, 210, 211, 212, 213, 216.
 VENTIMIGLIA (Guillem II), comte de: I, 210.
 VENTIMIGLIA (Manuel de): I, 211.
 VERA (Martí Romeu de, Martinus Romei de), justícia Calataiub: II, [1] d. 84.
 VERA (Romeu de, Romeus): II, 22, [1] d. 47.
 VERDÚ (Bernat): II, 162.
 VERDÚ (Pere): II, 162.
 VERDÚ (Pericó Rossell): II, 162.
 VERGAYS Vergayz (Llop Sanxes de, Lop Sanxes de, Sanyez): I, 82, d. 6.
 VERGAYS, Vargays (Ruis Sanchez de, Ruys Sanches de): II, [1] d. 68.
 VERGUA (Fortuny, Fortunius de): II, 167, [3] d. 18.
 VERO DE DAROCA (Domingo, Dominicus): II, [1] d. 25.
 VERTELL, Guillem de: I, 145.
 VERUELA, Verola, Berola, monestir d'Aragó: II, 39, 40, [1] d. 79.
 VESPÉN, v. Bespén.
 VIACAMP, poble del mun. de Fet (Baixa Ribagorça): II, 164 [1] d. 52, [3] d. 10, 30.
 VIANA: I, 283.
 VIC, Vicus, Viccus, mun. de Catalunya (Osona): I, 63, 71, 77, 483, d. 8, 10; II, 134, 135, 175, [2] d. 2, 35, [3] d. 20, 56; batlle: II, 168; bisbat de: I, 130; II, 11, 122, [2] d. 2; bisbe de: I, 30, 83, 115, d. 10; II, 128, 129, 132, 168, [2] d. 6, 18, [3] d. 15, 21; clergue: II, 179, [3] d. 70; comtat de: I, 28; prohoms: II, 168; veguer de: II, 160, 168.
 VIC, Vico (Berenguer, Berengarius), ciutadà de Barcelona: I, d. 28.
 VIC (Bernat de): I, 70.
 VIDAL, Vitalis, bisbe d'Osca: I, d. 2.
 VIDAL ABORRABE, Vitalis, batlle d'Onda: II, 17, [1] d. 34.
 VIDAL ASTRUC, Vitalis Astruch, jueu: I, 74, 81, d. 8.
 VIDAL, Vitalis (Pere, Petrus), justícia d'Onda: II, 57, [1] d. 109.
 VIDAL (Salomó), v. Salomó Vidal.
 VIDAL DE PORTA, fill de Benvenist de Porta: II, 58, [1] d. 110.
 VILABERTRAN, monestir de Catalunya; abat: II, 124, [2] d. 6.
 VILADEMANY (Arnau de, Arnaldus de): II, 124, 164, 184, [1] d. 75, 93, [2] d. 6, 87.
 VILADEMULS, mun. de Catalunya (Gironès): I, 320.
 VILADOLÇA, v. Villadoz.
 VILAFRANCA DEL CONFLENT, Vilafranca Confluent, mun. de Catalunya Nord (Conflent): I, d. 63.
 VILAFRANCA DEL PENEDEÈS, Vilafranca, Vilafranca, mun. de Catalunya (Alt Penedès): I, 1, 39, 46, 48, 78, 83, 232, 304, 348, 369, 481, d. 4, 63; II, 13, 135, 135, 164, 174, 179, 183, 188, 235, 241, [1] d. 1, 7, 93, [2] d. 36, [3] d. 10; 13, 19, 20, 54, 67; veguer: II, 179, [3] d. 9, 67; vegueria: II, 184, [3] d. 89.
 VILAFRANCA, llinatge: I, 250; II, 163, 168.
 VILAFRANCA, Villafranca (Bartomeu de, Bartolomeus de, Bartholomeus de): I, 80, 82, 248, 292, d. 6, 8; II, [1] d. 3.
 VILAFRANCA, Villafranca (Ferrer de, Ferrerinus de): II, 13, 21, 172, 184, [1] d. 1, [3] d. 40, 89.
 VILAFRANCA, Villafranca (Ponç Guillem de, Poncius Guillelmi de): II, 6, [1] d. 1, 68.
 VILAGRASSA, mun. de Catalunya (Urgell): I, d. 63; II 126, 164, 168, 178, [3] d. 10, 26, 63; batllia de: II, 10.
 VILA JOIOSA, mun. del País Valencià (Marina Baixa): II, 30.
 VILALLONGA, v. Villaluenga.
 VILALLONGA, Villalonga, mun. de Catalunya (Tarragonès): II, 164, 169, [1] d. 75, 93, [3] d. 33; castlans de: II, [3] d. 10. / Vilallonga del Camp.
 VILALLONGA, Villalonga (Bernat de, Bernardus de): I, 390, d. 59.
 VILALTA (Arnau de): I, 292.
 VILALTA (Berenguer de, Berengarius de): I, 249, 291, d. 4.
 VILALTA (Bernat): I, 130, 292.

- VILALTA (Pere de): I, 292.
- VILALTA, Villalta (Pericó de, Pericón de): I, d. 25.
- VILAMAJOR, Villamaior, mun. de Catalunya (Vallès Oriental): I, 304, d. 63, II, 164; II, [3] d. 10.
- VILAMUR (Gayllart de): II, [3] d. 41.
- VILAMUR, Vilamuro (Ramon de, Raimundus de), vescomte de Vilamur: II, 124, 160, 163, 170, [1] d. 93, [2] d. 6, [3] d. 110, 19, 30.
- VILAMURO (Pere de, Petrus de): II, [1] d. 75.
- VILANOVA, segurament Vilanova de Remolins, lloc del mun. de Torres de Segre; però també podria ésser Vilanova de Corbins (al mun. de Corbins), Vilanova de la Barca, Vilanova d'Alpicat o Vilanova del Bisbe, llocs tots de la comarca del Segrià (Catalunya): II, [2] d. 26.
- VILANOVA, llinatge: II, 35.
- VILANOVA, Villanova (Berenguer de, Berengarius de): II, 163, 184, [1] d. 75, 93, [3] d. 19, 88.
- VILANOVA, Villanova (Bertran de): I, 71, 133; II, [1] d. 68.
- VILANOVA (Dalmau): II, [1] d. 68.
- VILANOVA (F. de), nebot de fra Ponç de Vilanova: I, 108.
- VILANOVA (Ponç de, Pons de): I, 108; II, [1] d. 68.
- VILANOVA (Ramon de): II, 9.
- VILANOVA (Romeu de): I, 87.
- VILAPLANA, poblet del mun. de la Baronia de Rialb (Noguera), Catalunya: II, 176, 185, [3] d. 90.
- VILARAGUT (Berenguer de): I, 367.
- VILARAGUT (Guillem, Guilielmus): II, [1] d. 68.
- VILA-RASA (Dalmau de): II, 122.
- VILAR DEL MAESTRE, v. Villar del Maestre.
- VILARQUEMADO, mun. d'Aragó (Terol): II, 24, 113.
- VILA-REAL, Villa Regali, mun. del País Valencià (Plana Baixa), batlle de: II, 16, 239, 240, [1] d. 32.
- VILARRASSA (Dalmau de), draper de Perpinyà: I, 137, 377, d. 26.
- VILASECA, Villa-sicca, mun. de la Granja d'Escarp (Segrià), Catalunya: II, [2] d. 26.
- VILATORTA, mun. de Catalunya (Osona): I, 285 /Sant Julià de Vilatorça.
- VILELLA, v. Velilla.
- VILERT (Bernat de): I, 287.
- VILLADEMAYN (Arnaldus de): II, [3] d. 10.
- VILLADOZ, Viladolça, mun. d'Aragó (Saragossa): II, 20, 113, 233.
- VILLALUENGA, Vilallonga, Villalonga, mun. d'Aragó (Saragossa): II, 43, [1] d. 52, 84.
- VILLANOVA (Berengarius de): II, [3] d. 10.
- VILLARASA (Dalmacius de), oficial reial del bisbat de Lleida: II, [2] d. 2.
- VILLAR DEL MAESTRE, Vilar del Maestre, mun. de Castella la Nova (Cuenca): I, 254, 261.
- VILLARLUENGO, mun. d'Aragó (Terol): II [1] d. 52.
- VILLARREAL, v. Ciudad real.
- VILLARROYA, mun. d'Aragó (Terol): II [1] d. 52.
- VILLA-SICCA, v. Vilaseca.
- VILLE-HARDOUIN (Guillem de), príncep de Morea: I, 227.
- VILLALONGA, v. Vilallonga.
- VILLENA, Biylena, mun. del País Valencià (Alt Vinalopó): I, 124, 131, 135, 305; II, 49, [1] d. 95; Pinar de Villena: I, 131; alcaid de: II, 41, [1] d. 80.
- VIMBODÍ, mun. de Catalunya (Conca de Barberà): I, 385.
- VINATESA, Vinatea, lloc del mun. d'Artesa de Lleida (Segrià), Catalunya: II, [2] d. 26.
- VINÇA, mun. de Catalunya Nord (Conflent): I, d. 63.
- VINFARÓ, Vinfareu, lloc del mun. d'Alfés (Segrià), Catalunya: II, [2] d. 26.
- VINGANIA, lloc del mun. de Serós (Segrià), Catalunya: II, [2] d. 26.
- VINYALS (Michel Peris de): II, [1] d. 68.
- VIOLANT D'ARAGÓ, reina de Castella i Lleó, filla gran de Jaume I de Catalunya-Aragó i de Violant d'Hongria, muller d'Alfons X el Savi: I, 9, 10, 20, 26, 236, 241, 256, 258, 259, 260, 265, 298, 303, 305, 383; II, 26, 166.
- VIOLANT DE BAR, reina de Catalunya-Aragó, filla del duc Robert I de Bar i de Maria, segona muller de Joan I: I, 11.
- VIOLANT DE COURTENAY, filla de l'emperador Pere I de Constantinoble: I, 37, 234.
- VIOLANT D'HONGRIA, Yolis, reina de Catalunya-Aragó, filla del rei Andreu II i de Violant de Courtenay: I, 2, 4, 8, 9, 10, 11, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 36, 37, 38, 72, 121, 152, 234, 238, 337, d. 3; II, 28.
- VIOLETA (Miquel), escrivà: I, 265.
- VISTA, potser Bellavista, despoblat del mun. de Fraga, prop de l'aiguabarreig del Cinca amb el Segre (Osca), Aragó: II, [2] d. 26.
- VITERBO, ciutat del Laci, Itàlia, cap. de la prov. homònima: I, 90, 99, 227, 235, 238.
- VIVER, mun. del País Valencià (Alt Palància): II, 11.
- VIVES, jueu de València, fill de Jucef Aben Vives, batlle d'Alfandec, Riba-roja, Lliria, Sullana i Trullàs: I, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 347, d. 38, 39, 41.

- VIVES (Jucef Aben, Jucefus), v. Jucef Aben Vives.
- VOLTORACH (Robaud de), batlle de Morvedre: II, 9.
- VOLTORASCH DE MORVEDRE (Arnau de): I, 345, 346, d. 41.
- VUYOL (Joan de, Johannis), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- WINCHESTER, ciutat d'Anglaterra, al comtat de Hampshire: I, 207.
- XALAS (Pero de): I, 282.
- XALÓ, riu del País Valencià: I, 361.
- XAMPANYA, casa de: I, 242, 270; comte palatí de: I, 243.
- XÀTIVA, Exativa, ciutat del País Valencià (Costera): I, 11, 22, 23, 76, 119, 120, 130, 131, 140, 146, 148, 172, 202, 217, 288, 305, 325, 328, 335, 337, 338, 339, 347, 340, 347, 349, 352, 394, 395, 406, 408, 409, 410, 411, 412, 418, 422, d. 6, 28, 32, 40a, 62, 63; II, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 21, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 48, 51, 53, 54, 55, 112, 113, 114, 115, 125, 128, 160, 161, 233, 235, 238-241, [1] d. 1, 4-6, 8-13, 15, 22, 23, 56, 57, 70, 77, 80, 99, [2] d. 7; 9; 10; 18, [3] d. 2; 3; batlle de: I, 347; II, 13, [1] d. 17; església de Sant Feliu: I, 338, 346, 349.
- XELVA, Celva, Chelva, mun. del País Valencià (Serrans): II, 27, 28, [1] d. 53, 54; alfaquí de: II, 27, [1] d. 53.
- XELVA (Martín Ruis de): II, 14, [1] d. 22.
- XERACO, Xerach, mun. del País Valencià (Safor): II, 238.
- XÈRICA, Eixèrica, mun. del País Valencià (Alt Palància): I, 80, 86; alqueries de: II, 11.
- XÉRICA (Sancho Peris de): II, [1] d. 68.
- XIVA, mun. del País Valencià (Foia de Bunyol): II, 238.
- XIVERT, despoblat del mun. d'Alcalà de Xivert (Baix Maestrat), País Valencià: I, 304.
- XIMENES (Llop): I, 42.
- XIXÓ, Sixó (Astruc Jacob), v. Astruc.
- XIXONA, Sexona, Xexona, mun. del País Valencià (Alicantí): I, 333, 405, 406, 407, d. 36; II, 14, [1] d. 22; alcaid de: II, [1] d. 94; justícia de: I, 333, d. 36; lloctinent de l'alcaid del castell de: II, 49.
- XORELADO (Domingo, Domsinicus), habitant d'Alzira: II, [1] d. 73.
- XULELLA, Xililla, Xulilla, Xuliela, Xuliella, mun. del País Valencià (Serrans): II, 17, 28, 38, [1] d. 76 / Chulilla.
- XULBE, v. Ejulve.
- XÚQUER, dellà, regió o lloctinència de la procuració o governació del regne de València: II, 12, 120, 121, [1] d. 16, [2] d. 42.
- YARMORASEN, rei de Tremissèn: II, 17, 18.
- YENNEGUIZ (Do.), alcalde navarrès: I, 282.
- YENNEGUIZ (Per), mayoral de Arguedas, navarrès: I, 282.
- YEPES, mun. de Castella (Toledo): I, 254.
- YVANYES (Gonçalvo): I, 368.
- ZALEMA PEIX, el fill de, sarraí franc de Saragossa: II, 182, [3] d. 80.
- ZAPATA, llinatge: I, 282.
- ZAPATA (Pero): I, 282.
- ZORZI (Bartomeu): I, 225.
- ZUERA, Çuaría, Çuera, mun. d'Aragó (Saragossa): I, d. 6; II, 23, 113, 122, [1] d. 48, 52, [3] d. 2, 31.

TAULA

	Pàgs.
PERE EL GRAN	
PRESENTACIÓ	7
PRIMERA PART. L'INFANT	
PREFACI	VII
PRINCIPALS ABREVIATURES	XV
I. LA DATA I EL LLOC DE NAIKENÇA	1
Les notícies de cronistes i historiadors. Les indicacions de Zurita i Miedes, de Pròsper de Bofarull i de Tourtoulon (1-3). Punt de partença segur: la data del jurament dels Privilegis de Lleida per l'infant Pere (13 setembre 1254) (3-4). Els presagis de Bartolomeo Neocastro. L'eclipsi de 1239. El lloc de l'engendrament (4-8). El testament de Jaume I de 1241. Conclusions: data de naixença, juliol o agost de 1240 (10-11). El lloc de naixença. El testimoni de Pere <i>el Cerimoniós</i> en lletra de l'infant Joan a Violant de Bar: "lo rei En Pere, qui nasqué a València" (11-12). La tesi valenciana d'Escolano. Conclusió (12-13).	
II. SUCCESSOR A VALÈNCIA, LES BALEARS I EL ROSELLÓ, LA CERDANYA I MONTPELLER	15
La qüestió dels precedents del desheretament parcial de l'infant Alfons, primogènit. Opinions dels historiadors (15-16). El casament de Jaume I amb Violant d'Hongria (1235). La partició dels reialmes en el document d'esponsalici. La partició en el testament de 1241. L'infant Pere successor a València, les Balears, el Rosselló, la Cerdanya i Montpeller (17-18). Per a assegurar el compliment de la partició. La influència de la reina (19-20).	
III. HEREU DE CATALUNYA	21
La naixença de l'infant Jaume (1243) i la nova partició dels regnes. Les corts aragoneses de Daroca de 1243. Lleida i la zona entre Segre i Cinca considerades com a aragoneses. Reacció dels catalans. Rectificació de Jaume I: Catalunya, del Cinca a Salses (1244) (21-25). L'heretatge de l'infant Jaume. Protesta del primogènit Alfons (25-26). El testament de Jaume I de 1248. Límits de Catalunya: exclusió dels territoris enllà de l'Ebre (27-28). Donació del comtat de Barcelona a l'infant Pere (28-30). La concòrdia amb l'infant Alfons i la partició de 1253: Aragó i València per al primogènit (30-32). L'infant Pere, hereu de Catalunya ("Heres Cataloniae") (1254) (32-33).	
IV. PROCURADOR GENERAL DE CATALUNYA	35
Ignorància respecte a la infantesa de Pere el Gran (35-36). Les seves primeres actuacions públiques (36-37). La mort de la mare (1251). Confirmació per l'infant Pere de les disposicions del seu pare respecte a la moneda barcelonina. Confirmació per l'infant dels Privilegis de Lleida (1254) (38-40). Aprovació per l'infant de la permuta feta pel seu pare amb Guillem de Montcada dels drets i rèdits	

que els Montcada tenien sobre Lleida (1255). Altres confirmacions de l'infant. El seu nomenament de Procurador. Els precedents del càrrec. La nominació d'Eiximèn de Foces per al càrrec de procurador del regne de València. L'infant Pere en la dissetena anyada (40-43).

V. ELS INICIS DE LA CASA I CORT DE L'INFANT 45

Els registres de la cancelleria reial referents a la lloctinència de l'infant Pere. El registre núm 27. Contingut i datació (45-47). Els comptes de la casa de l'infant. Les seccions dels comptes (47-59). Aspectes de la casa de l'infant. Què menjaven l'infant i el seu seguici (50-54). La distribució de les menges. Els banquetes (55-57). Moderada abundor. La ració de carn. La ració de pa (57-59). L'enllumenat (59-60). Altres registres i comptes de l'infant. Excepcionalitat d'aquests comptes. Altres aspectes de la casa de l'infant. El càrrec de museu (60-61). La indumentària (61-64). Els esports i els exercicis guerrers. La cacera (64-66). Els viatges (68-70). El seguici de l'infant (71-72). Els joglars (Pere; Pere, joglar de Tunis; Paulet de Marsella) i altres oficis (72-73). Els frares. Almoines. Cortesies (73-74). Els troters i els "cursores". Miquelet a Sicília (1261), una de les poques notícies de relacions de l'infant amb l'illa abans de les seves noces (74-76). Itineraris de l'infant (76-79). Les finances de l'infant. Els ingressos, els tributs, els jueus (79-82). Les despeses. Els deutes (82-84).

VI. ELS ESDEVENIMENTS POLÍTIQS 85

1. La mort de l'infant Alfons, les qüestions del Migdia de França i el matrimoni amb Constança de Sicília 85

El matrimoni i la mort de l'infant Alfons (1260). L'infant Pere "heres Cataloniae et procurator Aragonum" (85-86). Carles d'Anjou, comte de Provença (1246). La ingerència francesa. Els patriotes provençals posen llurs esperances en els infants d'Aragó. Els infants Pere i Jaume envaeixen el territori de Carcassona. Protesta del rei de França i amonestacions de Jaume I als seus fills. Les discrepàncies entre Pere i el seu pare 86-88). Les negociacions amb França. Corbeil (1258). Les ambicions de Carles d'Anjou (88-90). Constança de Sicília. Les negociacions per al seu matrimoni amb l'infant Pere. Ambaixada del rei Manfred. Els pactes de prometatge (28 juliol 1260) (90-92). Els designis de Jaume I i de l'infant Pere (92-93). Ambaixada de Jaume I al rei Manfred: Ramon Gaucelm, senyor de Lunel (setembre 1260). La reacció d'Alfons *el Savi*. Jaume I envia el bisbe de Girona al Sant Pare (94-96). Nomena el seu fill natural Ferran Sanxis de Castre plenipotenciari prop del rei Manfred: per tractar de l'actitud del rei Savi i del matrimoni de Pere i Constança. Els ambaixadors catalans a Nàpols (98-99). L'actitud de la santa Seu. Les gestions de Jaume I. ¿Intervenció de sant Ramon de Penyafort? L'oposició de Roma. Lletre d'Urbà IV a Jaume I amonestant-lo (26 abril 1262). La celebració del matrimoni de Pere i Constança (Montpeller, 13 juny 1262 (99-101). L'instrument de donació *propter nuptias*. Lliurament de vint-i-cinc mil unces del dot de Constança. La garantia del dot (102-103). L'actitud del rei de França. Jaume I i la seva filla Elisabet a Clermont-Ferrand. Sant Lluís, en vista del matrimoni de l'infant Pere, mostra escrúpols per a l'enllaç del seu fill Felip amb la infanta catalana. La notícia a la cort papal (103-104). Declaració de Jaume I davant el rei de França, els prelats i els barons. El matrimoni del príncep Felip amb la infanta Elisabet (6 juliol 1262) (103-104). Sant Lluís havia assegurat la neutralitat de Jaume I davant la pugna de Manfred amb l'Església i en les qüestions provençal i siciliana. Restava, però, l'infant Pere (104-105).

2. Les qüestions interiors 106

L'actuació de l'infant Pere en la política interior com a Procurador de Catalunya. L'expugnació del castell d'Ostoles (entre setembre 1257-gener 1259): Guillem Galceran de Cartellà. L'acció de l'infant contra els excessos dels barons i cavallers (106-109). La guerra d'Urgell (1259). Intervenció de l'infant Pere. Treva (1260) (109-110). La mort de l'infant Alfons planteja novament la repartició dels regnes. Protesta secreta de l'infant Pere contra les donacions del seu pare (15 octubre 1260) (111-112). Nomenaments de consellers a l'infant. La partició definitiva dels reialmes (21 agost 1262). Judicis de Ramon Muntaner, dels *Gesta Comitum* i de Pere *el Cerimoniós* (113-116).

VII. LA CONQUESTA DE MÚRCIA 117

Lletra de Jaume I als valencians comunicant-los la nova partició. L'infant Pere a València: jura els privilegis valencians (117-118). La revolta dels sarraïns de Múrcia i Andalusia contra Alfons X de Castella. Sobre la repercussió en terres valencianes (117-120). La intervenció de l'infant Pere. Demanda d'auxili per part del rei de Castella: prec de la reina Violant al seu pare *el Conqueridor*. Oposició a l'ajut a Castella per part de la noblesa i el poble. L'actitud tenaç dels aragonesos. Els preparatius dels catalans per a la tercera gran conquesta del regnat: Múrcia (120-122). L'ambaixada del rei d'Armènia (25 gener 1265) (123). La primera expedició de l'infant Pere a Múrcia (abril 1265) (124-126). L'atac de l'infant a la capital murciana (126-127). La narració de Desclot utilitza un poema juglaresc (127-129). La segona expedició de l'infant Pere a Múrcia (juliol-agost 1265). Tornada a Catalunya i anada a València (setembre-novembre) (129-130). Els començaments de la campanya de Jaume I. Participació de l'infant Pere (131-132). Episodis de la lluita. Prudència del *Conqueridor* enfront de la temeritat dels seus fills (133-134). El setge de la capital (gener-febrer 1266) (135-136). L'infant Pere en el setge (137-138). Fi de la campanya. Mesures relatives a València: enfranquiment de tots els homes de la capital que tinguin cavall i armes; confirmació pel rei i l'infant de la moneda valenciana de reials i declaració de la seva immutabilitat perpètua. Muntaner pretén, sense fonament, que aleshores l'infant Pere hauria estat nomenat pel seu pare Procurador general dels regnes (139-140). L'infant Pere i Constança de Sicília se'n van a Aragó (abril 1266). Títol de reina donat a Constança (140-141). L'infant Pere heroi de la conquesta de Múrcia. La felicitació del papa Climent IV. Els elogis de Bernat Desclot, de l'anònim autor dels *Gesta Comitum* i de Ramon Muntaner. L'infant, segons Muntaner "Home amb compliment de totes gràcies". La conquesta de Múrcia, base per a ulteriors reivindicacions (141-142).

VIII. CONSTANÇA DE SICÍLIA I LA SEVA CASA 143

El dot de Constança de Sicília. El projecte, no realitzat, d'anada de l'infant Pere a Nàpols. Dificultats per al cobrament de la resta del dot (143-145). La garantia del dot. La partició dels regnes obliga a canviar els llocs i territoris que el garanteixen: en lloc de territori al Rosselló i la Cerdanya, territoris al regne de València (27 agost 1263). Ampliació de la garantia amb el comtat de Besalú i les viles de Caldes i Llagostera, que ja figuraven en el primer lot (12 novembre 1264). Els deutes de Constança de Sicília. Nova substitució dels llocs garantitzadors (primer d'agost de 1266) (145-148). Les despeses de la casa de Constança (148-151). Els viatges (151-153). Els llibres de comptes. L'idioma i la distribució dels llibres de comptes. L'especificació del nombre de persones i del nom dels personatges que mengen a la Casa (153-156). Els funcionaris de la Casa (157-158). El personal femení (158-160). La influència de Constança de Sicília: en l'alimentació (161-164), en la bugada, en la major quantitat de menges "de casa", en l'enllumenat (164-165), en els banys (166), en la neteja, en la indumentària (166-168). Sol·licituds de Constança envers les dones i donzelles de la seva Casa. Les afeccions musicals de Constança: el "lahut de madona la Reyna" (168-169). La maternitat de Constança: la naixença dels infants Alfons i Jaume. Els llocs i les dates, fins ara desconeguts: València, 4 novembre 1265 i 10 agost 1267 (169-172). Constança a Santa Maria del Puig. El bateig de l'infant Jaume a Constantí per l'arquebisbe de Tarragona (29 setembre 1267) (173-174). Els futurs Alfons *el Franc* i Jaume *el Just* (175).

IX. LA POLÍTICA OCCITANA DE L'INFANT PERE 177

L'aspecte polític de les relacions de l'infant Pere amb el rei Manfred. Les missatgeries al rei Manfred: la del ciutadà barceloní Ramon Romeu (1264-1265); la de Bernat Botí, la de Ramon de Conques, ambaixador de Jaume I prop del soldà de Babilònia (1265) (177-179). Pere i Manfred enfront de Carles d'Anjou. Provença i Sicília. La qüestió provençal. La revolta de 1262 (180-181). El conflicte dels refugiats marselesos (181-184). La intervenció de l'infant Jaume en les negociacions entre Carles d'Anjou i la ciutat de Marsella (184-185). El trobador Paulet de Marsella i l'infant Pere. Poesia de Paulet dedicada a l'infant Jaume: el seu enllaç amb la revolta marselesa (185-186). Paulet a l'exili, a Catalunya. La protecció del infant Pere. La "pastorel·la" de Paulet de Marsella. La seva significació política. Propugna l'aliança de l'infant Pere, el príncep Eduard d'Anglaterra i el rei Manfred. La invitació a la guerra (186-191). Les esperances provençals. Revirada de Paulet: el seu plant per la mort de Barral de Baus: hi sol·licita la protecció del seu fill Bertran II de Baus. Esbòs de biografia de Paulet, el trobador sense biografia (192-194). La conspiració marselesa de 1263 ¿Confia en l'auxili de l'infant Pere o en el del rei Manfred?

Fracàs de la conspiració. Dispersió dels principals complicats. Bonifaci de Castellana a la cort de l'infant Pere (febrer 1265). Semblança del patriota provençal (196-199). El jurista Albert de Lavània i Hug de Baus refugiats a Catalunya, protegits per Jaume I (199-202). L'infant Pere i la successió tolosana a la mort d'Alfons de Poitiers i Joana de Tolosa (1271). L'infant Pere en connivència amb els tolosans. El rei Jaume prohibeix l'expedició de l'infant a Tolosa. Justificada prudència del vell monarca. L'expansió ja no podia ésser per aquells territoris (202-206).

X. LA POLÍTICA SICILIANA DE L'INFANT PERE 207

Desplegament per Carles d'Anjou de la seva política d'expansió italiana. Les seves negociacions amb el Pontificat respecte a Sicília. L'oposició en les corts francesa i anglesa (207-208). La qüestió de la Senadoria de Roma. Carles d'Anjou i l'infant Pere, aspirants. Carles elegit (11 agost 1263); els vots dels seus adversaris repartits entre Pere i Manfred (208-209). Les relacions de l'infant amb els gibel·lins italians. El comte Enric de Ventimiglia a la cort de l'infant (juliol 1265). Qui era el Bonifany que l'acompanyava? Bonifaci de Castellana? Més probablement Bonifaci de Ventimiglia, nebot d'Enric. Importància del moment polític: imminència de la guerra entre Carles i Manfred (209-212); ajut de l'infant Enric de Castella a Carles. Possibles qüestions tractades amb el comte de Ventimiglia. El títol de reina donat a Constança (212-213). La investidura de Sicília donada a Carles d'Anjou (28 juny 1265). El viatge de Jaume I a la Vall d'Aran i al Llenguadoc (juliol-agost 1265): la seva relació amb la situació general europea (213-215). Coincidència del setge de Múrcia amb la guerra entre Carles i Manfred. Intervingueren cavallers catalans a la batalla de Benevento? (26 febrer de 1266) (215-216). La nova del desastre de Benevento. Constança degué rebre-la a València. Parteix apresadament cap a Múrcia a l'encontre de l'infant. Reunió del rei i els infants a València (216-218). Dispersió familiar: Pere i Constança s'instal·len a Osca. Predilecció de la jove parella per aquesta ciutat: raons polítiques que l'expliquen (218-219). La vida íntima i familiar de Pere i Constança. Els infants Alfons i Jaume. Particularitats de llur existència (219-221). Contrast amb la dissort dels fills de Manfred, presoners de Carles d'Anjou (222). L'herència dels Hohenstaufen. Conradí. El títol de reina deixa d'alternar amb el d'infanta i esdevé exclusiu en els registres de Constança. Una ambaixada desconeguda de Conradí a l'infant Pere. "Los missatgers del rey Colrat". Coincidència de la data de l'entrevista (20 agost 1268) amb la de la batalla de Tagliacozzo (23 agost). La partença dels missatgers (222-224). Participació de l'infant Enric de Castella i de cavallers castellans a la batalla de Tagliacozzo; la presó de l'infant en mans de Carles d'Anjou (224-225). Tagliacozzo i la mort de Conradí. La llegenda del guant de Conradí dut a l'infant Pere per Joan de Pròcida o Pròixida: la seva significació (225-226). Els èxits i la tirania de Carles d'Anjou. Amonestacions del papa Climent IV (226-227). L'infant Frederic de Castella i cinc-cents cavallers castellans lluiten a Sicília contra els francesos. La repressió de Carles d'Anjou: Agosta, símbol. L'eco de la conducta de Carles d'Anjou a les cròniques catalanes. La noblesa catalana al costat de Pere i Constança (27 gener 1269). Es comprometen a ajudar dona Constança en el seu dret (227-229). L'ambaixada conjunta d'Alfons el Savi i l'infant Pere a llurs amics de Lombardía i Toscana: Ramon de Mastai (tardor de 1269). Els refugiats italians. Conrat i Manfred Llança, Roger de Llúria; la semblança de Muntaner. Altres refugiats. Un cavaller del rei Enzo (229-232). Maria de Brienne a Catalunya (232-234). Mort de Beatriu de Provença (1266). El papa Climent IV vol casar Carles d'Anjou. Les candidates papals. El projecte d'enllaç Carles d'Anjou-Maria d'Aragó, filla de Jaume I. Anada de l'infant Pere a Sixena a entrevistar-se amb la infanta pel gener de 1268. Finalitat política del papa. La mort de la infanta Maria. La caiguda dels obstacles a l'acció de l'infant Pere (235-239).

XI. LA POLÍTICA PENINSULAR DE L'INFANT PERE 241

Malgrat la recança per haver hagut de cedir Múrcia, bones relacions amb Castella. Visita de l'infant Manuel a l'infant Pere (gener 1267) (241-242). L'aspiració navarresa. Precedents. Les esperances de l'infant Pere. Entrevista amb Tibald II de Xampanya, rei de Navarra (desembre 1266). Les treves entre Jaume I i Tibald II (28 juliol 1266); el prometatge de l'infant Jaume amb Beatriu de Savoia. Intervenció de l'infant Pere en aquestes qüestions. El viatge de l'infant Pere a Toledo (1269). Els possibles motius del viatge: la propera Croada de Jaume I a Terra Santa; la qüestió navarresa (244-245). De Tarragona estant, Pere trameta a Toledo un tal Marchelo. Rep els nuncis del rei del mogols o Can dels Tàrtars. Partint de Tarragona, l'infant va a València, d'on parteix cap a Toledo (23 abril 1269) (245-246).

El viatge. Entrada a Castella (dia 24). Mesures i monedes castellanés (246-247). El seguici de l'infant per terres castellanés: els bisbes de Barcelona i València, Gilabert de Cruilles, i el seu fill Bernat de Peratal·lada, Blasc Maça, Maimó de Castellolí, el canonge Mateu Babot, Bernat de Montpaó, Ramon Romeu, Guillem d'Olomar i molts altres. Els italians: Roger de Llúria, Ser Petro, Ser Leo, altres encara. Oficis i servidors de menor categoria (247-250). El trobador Cerverí. El trobador i el rei Savi. La *Cançó de madona Santa Maria* (250-253). Els troters del seguici. La despesa. Etapes del viatge (253-254). L'infant Pere i el seu seguici a Toledo (4 maig 1269). L'infant Pere i el seu germà l'infant Sanç, arquebisbe de Toledo. L'infant i Alfons X. La correspondència entre Pere i Constança (254-256). La partença de Toledo (14 maig 1269). El viatge de tornada: Madrid, Alcalá, Brihuega, Sigüenza, Almazan. L'acabament del viatge: Montreal d'Ariza (1-9 juny). La reina Violenta de Castella prop del seu germà l'infant Pere. Reunió familiar al monestir d'Horta (Huerta): Jaume I, la reina de Castella, els infants Pere, Jaume i Sanç. Les escenes de comiat (256-269). Aspectes del viatge. Les despeses, els allotjaments, les bèsties, el civader, la pastadora o panicera, el panicer, l'esgrimidor. Els malalts. Els troters, la bugadera. Els trompadors i joglars moros. L'almoiner (260-264). Confusió de la *Crònica de Alfonso X* respecte a l'estada de l'infant a Castella. La qüestió navarresa. Ordres de Jaume I a la prioressa del monestir de Sixena perquè permeti al seu escrivà Violeta d'extreure de l'arca on es trobaven els seus documents els relatius al fet del rei de Navarra (20 maig 1269). El rei Jaume cedeix al seu fill Pere totes les accions i demandes a ell competents contra el rei Tibald II de Navarra per raó de les covinences entre ell i el dit Tibald i la seva mare Margarida (28 agost 1269). Error dels historiadors sobre l'abast d'aquesta cessió (264-267). La successió de Tibald II (5 desembre 1270). Treves amb Enric I de Navarra. Errada interpretació de Zurita (267-269). Mort d'Enric I (22 juliol 1274). El manifest de Jaume I als navarresos (29 juliol 1274): els proposa la seva successió o la del seu fill Pere (269-271). Les aspiracions navarreses d'Alfons el Savi: proposa la candidatura del seu primogènit l'infant Ferran. Correspondència amb Jaume I. El *Conqueridor* planteja la qüestió successòria en lletra al rei de França (1er setembre 1274) (271-272). L'actuació del rei Jaume i de l'infant Pere. Convocatòria als aragonesos (29 juliol 1274). El rei demana a la prioressa del monestir de Sixena i als abats dels monestirs de Muntaragó i Sant Joan de la Peña trasllat dels documents que tinguessin relatius al fet de Navarra (29 juliol 1274). L'infant va personalment al monestir de Sant Joan de la Peña (24 agost) (273-274). Les gestions de l'infant a Sos, prop d'alts personatges navarresos. Jaume I aprova l'actuació del seu fill i li assenyala el camí -pacífic- a seguir (4 setembre). Tاراçona, centre de l'actuació de l'infant (274-276). La Cort general dels navarresos a Puente la Reina. L'ambaixada de l'infant presidida per Garcia Ortiz d'Azagra. Els ambaixadors de les Corts de Navarra a Tاراçona. Les ofertes de l'infant Pere als navarresos (16 octubre 1274) (276-280). Les Corts navarreses d'Olit, favorables a l'infant. Acords presos i llista dels assistents (segona quinzena d'octubre de 1274) (281-282). El fracàs de les gestions de l'infant. Entrada de tropes castellanés a Navarra. La guerra civil navarresa. El poema del trobador Guillem Aneliens de Tolosa, font principal. El poeta, favorable a França, fingeix ignorar els drets i la intervenció de l'infant Pere. La intervenció castellana i francesa. L'infant partint de Tاراçona se'n ve a Barcelona (gener de 1274). Alguns historiadors col·loquen, erròniament, aquí el viatge de l'infant a París de què parlen Desclot i Muntaner. La possibilitat navarresa, perduda. Calia que l'infant esperés una nova ocasió (283-286).

XII. L'INFANT PERE I LES LLUITES DE JAUME I AMB LA NOBLESIA 288

L'actuació de l'infant Pere en les qüestions interiors dels reialmes. L'infant Pere al setge de Liçana (primèria de juny de 1267) (287-290). La mort d'Àlvar d'Urgell (març 1278) i els conflictes d'aquell comtat. La topada entre el rei i els barons. L'infant Pere i la guerra d'Urgell. Mentre el *Conqueridor* se'n va cap a Toledo, l'infant manté frontera al front de Cervera contra els rebels (27 novembre-21 desembre 1268). Personatges que figuren al costat de l'infant: Roger de Llúria, Conrat Llança, Bernat Escrivà, Vidal de Sarrià, Joan de Pulla. Activitats de l'infant durant el setge: relacions amb els Plantagenet (Enric III i el seu fill Eduard) (290-294). La croada a Terra Santa i l'apaivagament del conflicte amb els rebels. Els pactes de l'infant amb els barons catalans (27 gener 1269). Compromisos amb el comte de Foix (294-296). L'arbitratge de l'infant entre els nobles i Jaume I (296-298). La croada de Jaume I a Terra Santa i la lloctinència de l'infant Pere. El fracàs de la Croada (298-300). El rei desautoritza l'encunyació de moneda feta per l'infant (21 octubre 1269) (300-303). Relacions de l'infant amb Enric III d'Anglaterra i amb altres països. Desplaçaments de l'infant. Reunió amb el rei i la reina de Castella (febrer 1271) (303-305). L'acció del rei contra Artal de Luna. Intervenció de l'infant (15 desembre 1271)

(305-306). L'infant Pere i Guillem d'Òdena. Segons Desclot i *Gesta Comitum*. El sirventès de Bernat de Rovenhac. Data d'aquesta composició (306-310). Els judicis sobre l'execució de Ramon Guillem d'Òdena. El prestigi del vescomte Ramon de Cardona. Les seves relacions amb l'infant (310-313). La lluita del comte de Foix amb el rei de França (1272) (313).

XIII. LA PUGNA DE L'INFANT PERE AMB EL SEU PARE EL *Conqueridor* 315

Ferran Sanxis de Castre, fill bastard de Jaume I. La seva relació amb Carles d'Anjou a la tornada de Terra Santa (1270). Ferran al servei de l'angeví. L'infant Pere i Ferran Sanxis de Castre. Designi del bastard (315-317). Acció de l'infant contra ell i la seva muller Aldonça d'Urrea. L'episodi de Borjaman (1272). Convocació de Corts a Lleida per Jaume I. Convocació insistent de l'infant. L'infant al Gironès i a l'Empordà (317-320). L'infant a les Corts de Lleida de 1272. L'infant despullat de la procuradoria dels regnes (320-322). Versió de la crònica de Francesc (322-323). El teatre de les desavinences es desplaça a València. La crisi de les desavinences entre pare i fill per causa de Ferran Sanxis (325-326). Les acusacions de l'infant Pere contra Ferran Sanxis i molts aragonesos: projectes de destronament del rei, d'emmetzinament de l'infant (326-328). Corts d'Alzira. Negociacions entre pare i fill. Fracàs de les negociacions (328-331). Agreujament de la situació. Mesures de Jaume I a València (331-334). La submissió de l'infant (21 desembre 1273). Les paraules de l'infant en sotmetre's (334-338). La notícia de la reconciliació entre pare i fill. El comentari del trobador Cerverí. L'infant Pere assegura Ferran Sanxis i els seus vassalls (339-340). La qüestió dels deutes contrets per l'infant. Jaume I paga els deutes del seu fill. La liquidació dels deutes (340-347). Les derivacions polítiques de la reconciliació entre pare i fill. Primàcia de l'infant Pere (348).

XIV. LA LLUITA DE L'INFANT PERE AMB FERRAN SANXIS DE CASTRE I LA NOBLESA CATALANO-ARAGONESA 349

Tornada de l'infant Pere a Catalunya (gener 1274). Jaume Sarroca, consagrat a Tarragona bisbe d'Osca. L'infant a l'Empordà: les qüestions de Torroella i Figueres; les fetes de Guillem Galceran de Cartellà; el disgust del comte d'Empúries (349-351). La disputa del rei amb el vescomte de Cardona a propòsit de l'ajut al rei de Castella (351-353). Intervenció de l'infant. Transcendència del que es trobava en litigi: l'obligació dels feudataris de servir fora dels límits de Catalunya. L'infant al costat del rei (353-355). El rei al Concili de Lió. L'infant enfront dels nobles. Preliminars de l'acció guerrera (355-357). L'acció de l'infant contra Bernat d'Orriols: la qüestió de la successió femenina en els feus. El rei procura apaivagar els rebels, conjurats a Solsona (357-358). Convocació de les milícies comunals. Convocació dels feudataris de Catalunya (15 juliol 1274). Invocació per part del rei de l'Usatge *Si quis contradixerit* (358-360). Intervenció de Ferran Sanxis de Castre. El bastard pren la direcció de l'alçament nobiliari enfront de l'infant. El rei i l'infant contra el bastard (360-364). Interferència de la qüestió navarresa: l'infant a la frontera. Els nobles rebels es desixen del rei. El bastard es desix del seu pare (23 novembre 1274). El rei es desix del bastard i dels nobles (365-367). Crema i destrucció de Figueres pel comte d'Empúries. Esforços per a la concòrdia: restitució de castells a Ferran Sanxis, convocació de Corts (367-370). Les Corts de Lleida de 1275 (març) (370-372). Fracàs. Perspectives de guerra. L'acció de l'infant contra el bastard. La tràgica mort de Ferran Sanxis (juny 1275) (372-375). Els comentaris de cronistes i historiadors. La lluita finida a Aragó (375-377). L'infant dona els llocs d'Alís i Pomar a Joan de Pròixida (primera notícia de la seva estada a la Península). Altres recompenses a servidors. Absolucions i perdons. Liquidació de les derivacions de la lluita (377-379).

XV. LA LLUITA DE L'INFANT PERE AMB EL COMTE D'EMPÚRIES I ELS NOBLES CATALANS 381

La lluita contra l'infant Pere a Catalunya. Hug, comte d'Empúries, l'element més emprenedor de la revolta. El deseiximent de Jaume I respecte al comte (14 maig 1275). La resposta d'Hug d'Empúries (21 maig) (381-382). El vescomte de Cardona al costat del comte Hug. La notícia de la mort de Ferran Sanxis. El setge de Roses per Jaume I. La rendició del comte d'Empúries (24 juliol 1275). Composició entre el rei i el comte (3 setembre) (382-384). Itinerari de l'infant. Corts de Lleida. Retirada dels barons, que malmet la possibilitat de concòrdia. Decisió respecte a la successió dels regnes: l'infant Pere, per al cas de premorir al seu pare, podrà deixar els regnes al seu primogènit Alfons o al fill que designi. Projecte d'expedició de l'infant contra el regne de Granada (384-387). El viatge de l'infant Pere a París (gener-

febrer 1276). Els testimonis de Desclot i Muntaner. El testimoni documental: estada de l'infant a Orleans (23 febrer). Ramon Muntaner, nen de deu anys, probablement en el seguici de l'infant. Altres possibles acompanyants de l'infant. Objectius del viatge de l'infant a París (387-392). Tornada de l'infant a Catalunya. L'infant a Noves, vescomtat de Castellbó (17 març 1276). Des de Girona, deseiximent al comte d'Empúries (30 abril). L'infant reprèn la lluita. La rendició d'Hug d'Empúries. La relació de Desclot, bastida damunt un poema joglaesc. La seva veracitat. La prèvia estada del comte a València prop del *Conqueridor*. Aparició de Bernat Escrivà, majordom del comte d'Empúries, identificat amb Bernat Desclot (392-395). L'alliberament del castell de Montboló. Poema joglaesc, font de Desclot (maig-juny 1276). El comte és perdonat per l'infant (395-399). La compra dels castells de Pontons i Creixell a Blanca de Creixell, muller de Guillem Galceran de Cartellà. La victòria de l'infant Pere (399-401).

XVI. L'INFANT PERE I L'ALÇAMENT DELS SARRAÏNS VALENCIANS 403

La repercussió de les desfetes castellanques davant la invasió de les tropes africano-granadines. La mort de l'infant Joan, arquebisbe de Toledo, fill de Jaume I, i la de l'infant Ferran, primogènit d'Alfons *el Savi* (1275). El projecte d'expedició de l'infant Pere a Almeria. Projecte realitzat, segons Zurita. Fets que ho desmenten (403-405). Abusos dels cristians i insurrecció dels sarraïns a València (mitjan març 1276) (405-407). Actuació de Jaume I. Successives convocatòries de tropes. Convocatòries a l'infant Pere. L'infant acut a València (juny 1276) (407-410). La precedent desfeta cristiana de Llutxent. Malaltia del rei. L'infant pren la direcció de la lluita. La llegenda que narra Muntaner (410-412). La intervenció en la lluita de Pere Ferrandis, fill del rei. La llegenda, segons la versió de la crònica de Francesc (412-415). Agreujament de la malaltia de Jaume I. El codicil al seu testament (Alzira, 20 juliol 1276): consells i admonicions als seus fills, protecció als amics i servidors, presents a monestirs i esglésies, pagaments dels deutes, cessió del comtat d'Urgell a l'infant Pere (415-418). El codicil i el *Llibre dels Feys*. Desclot, Muntaner, la Crònica de Sant Joan de la Penya (418-421). L'abdicació de Jaume I (20 o 21 de juliol). Atorgament del segon codicil del rei (23 juliol). Noves recomanacions a l'infant. La mort de Jaume I (27 juliol 1276) (421-423).

APÈNDIXS 425

I. Documents 425

II. Notes de caràcter econòmic 478

PRINCIPALS ERRADES ADVERTIDES 487

SEGONA PART: EL REGNAT FINS A L'ANY 1282

I. LA SUBMISSIÓ DELS SARRAÏNS VALENCIANS, PRIMER OBJECTIU DEL NOVELL REI 5

La mort de Jaume I (27 juliol 1276) deixa sense resoldre la revolta dels sarraïns valencians. El rei Pere difereix la coronació i el trasllat de les despulles del seu pare per a més endavant. Es dirigeix al sud del regne per atacar els rebels. Enforteix els castells i paga les quitacions de barons i cavallers (5-7). Concessió de castells i nomenament de batlles a tots els regnes (7-10). Capteniment del rei envers els sarraïns valencians. Setge d'Alfàndec. Protecció als sarraïns sotmesos. Treva de tres mesos amb una part dels rebels (29 agost 1276) (11-12). Recurs a l'alquímia, potser per a obtenir metalls preciosos. El rei s'ocupa de qüestions catalanes. Visita el setge d'Alfàndec, exclòs de la treva (setembre de 1276) (12-14). Convocatòria d'un Parlament valencià de nobles i viles. Protecció als neòfits. Exigència als repobladors cristians d'habitar en llurs heretats (14-16). Protecció als sarraïns, als que romanen a València i als que emigren. Mesures per evitar que els revoltats rebin ajuda exterior. Ambaixada al Marroc i a Tlemecèn, continuant la política africana de Jaume I (17-18). Procuradoria a València a Rois Eiximèn de Luna. El rei a Aragó. Coronació (17 novembre 1276). Pocs catalans a la coronació (20-21). Durant l'estada a Aragó el rei ad-

ministra justícia i obté recursos financers per a continuar la lluita a València. Convocatòria de tropes de cara a l'acabament de la treva (desembre 1276) (21-24). Abans de reanudar la guerra, el rei assegura la pau amb els veïns: Navarra, Mallorca, Castella (25-26).

II. L'OFENSIVA CONTRA ELS SARRAÏNS REVOLTATS. EL SETGE DE MONTESA 27

El rei a València (gener de 1277). Atenció a conflictes fronterers amb Requena (27-28). Reducció de rebels: capitulació de Serra i de Gartx. Setge d'Eslida (març de 1277). Vigilància de la costa i armament de galeres. Petició d'ajut als jueus (29-32). El rei s'instal·la a Xàtiva per dirigir les operacions contra els rebels del sud: combats, tales i negociacions amb Montesa (32-33). El setge de Montesa (maig de 1277). Convocatòria dels feudataris valencians. Llicències de comerciar amb Montesa i de redimir-hi captius cristians (34-36). La lluita per Montesa. Exaccions per a sufragar les despeses. Convocatòria dels feudataris catalans (36-37). El setge de Montesa s'allarga durant dos mesos i mig (38-39). El rei s'ocupa des del setge de les relacions amb Castella: de qüestions frontereres i de les diferències entre Castella i França. Convocatòria a la comtessa d'Empúries, ja que el comte era massa jove per a acudir a l'exèrcit (40-42). Enuigs pecuniaris del rei: préstec del castellà d'Amposta i peticions a les aljames sarraïnes d'Aragó i de Lleida (42-43). Conversions de sarraïns al cristianisme, especialment captius. Els problemes plantejats per la conversió dels sarraïns esclaus de jueus (43-45). La pau amb Tunis. L'alfondic dels catalans a Tunis (45-46). Reorganització naval: l'almirall general Pere de Queralt, l'almirall Pere de Marsella i el substitut Pere de Llebià (46-47). Desconvocatòria dels feudataris catalans, per l'esperança d'una fi pròxima de la revolta. Moviments demogràfics provocats per la revolta. Submissions dels alcaïds Abraham i Mahomet i dels sarraïns de Biar (setembre de 1277) (48-49). La caiguda de Montesa (29 setembre 1277) (50-51).

III. LA PACIFICACIÓ DEL REGNE VALENCIÀ 53

Sancions als que no havien acudit a l'exèrcit o que n'havien desertat. Recompenses als sarraïns fidels (53-55). Defensa dels sarraïns captivats il·legalment per cristians. Efervescència antisarraïna entre els cristians de València: barreigs de moreries: Alzira, Ribesalbes, raval d'Onda (55-57). El rei a Catalunya (maig de 1278). Ordre d'expulsió de sarraïns valencians: els alcaïds Abraham i Mahomet, amb llur gent i molts altres (58-60).

APÈNDIXS 61

I. Documents 61

II. Itinerari de Pere *el Gran* en els anys 1276-1277 112

IV. LA QÜESTIÓ DEL BOVATGE 117

Orígens del bovatge. L'opinió de Zurita. L'usatge de Ramon Berenguer III *Cunctis pateat* (1118), origen del bovatge (117-118). Bovatges concedits a Jaume I: Bovatge del 1217, a l'inici del regnat efectiu; bovatges per la conquesta de València i per la de Múrcia (119-120). El bovatge, tribut de Catalunya només (120-121). El bovatge d'inici de regnat de Pere el Gran. Reglamentació (febrer de 1277) (121-123). Comencen les demandes. Resistència de l'Església al pagament del bovatge per part dels seus vassalls. Notificacions als nobles de Catalunya, els súbdits dels quals estaven obligats a pagar el bovatge. Ajornaments a favor de Templers i Hospitalers que al·legaven privilegis d'exempció (124-125). Petició del bovatge a Barcelona i a altres viles catalanes. Recurs del rei al papa per vèncer la resistència dels eclesiàstics. Dissensions a Barcelona entre diferents nuclis ciutadans sobre el pagament del bovatge (126-127). Respecte als privilegis d'exempció, si es poden demostrar. Acord amb els bisbes de Barcelona, de Vic i d'Urgell per al pagament del bovatge (128-129). Aclariments sobre els béns subjectes a la prestació del bovatge a Barcelona (130-131). Ajornaments. Excepcions. Generalització i allargament de la demanda entre 1276 i 1280 (132-133). La col·lecta a Ribagorça, Vic i Vilafranca (134-135). Dubtes als llocs aragonesos fronterers, a Bielsa i a les terres dels Entença situades enllà de l'Ebre (137).

APÈNDIX	139
Documents	139
V. LA REVOLTA D'ALGUNS BARONS CATALANS EL 1278	157
<p>Historiografia de la revolta: els <i>Gesta Comitum</i>, Desclot, Zurita, Montfar. Causes de la revolta: el plet pel comtat d'Urgell entre el comte de Foix, tutor+ d'Ermengol i Àlvar d'Urgell, i el rei, que l'ocupava com a garantia d'un deute; la pugna del comte de Foix amb el bisbe d'Urgell (157-160). Agressions del comte de Foix i d'Ermengol d'Urgell contra les posicions reials a Urgell (juny 1277). Ocupació d'Alsamora, la Clua i Aguilar. L'escomesa del comte de Foix contra el bisbe d'Urgell (desembre de 1277). Incursió del vescomte de Cardona contra Vilafranca. Requeriments al comte de Foix i al vescomte de Cardona per trencament de pau i treva. (161-163). Convocatòria de l'exèrcit part del rei a les viles i als feudataris amb terres properes al lloc del conflicte. Actitud vacil·lant del vescomte de Cardona (164-165). El rei torna de València cap a Catalunya. Trasllat del cos de Jaume I a Poblet (maig de 1278). Rendició del castell de Llorenç (166-167). Preparatius per a l'ofensiva del rei (168-169). Petició de les posats dels castells als nobles sospitosos de desafecció. Deseiximents dels nobles rebels (170-171). Setge i capitulació de Ponts i empresonament d'Ermengol d'Urgell (172-173). Submissió de Ramon Folc de Cardona. Avanç contra el comte de Foix (174-175). El rei es presenta davant de Castellciutat, plaça forta del comte. Negociacions amb Guillem Ramon de Josa (176-177). Actitud ambígua del comte de Pallars. El rei es retira de Castellciutat cap a Solsona i Lleida, sense poder atacar la vila (juliol de 1278) (178-179). Exaccions per a reforçar l'exèrcit. Incidents provocats per nobles (180-181). Diners i homes per a l'exèrcit. Citació a Ramon Folc de Cardona a la cort per la invasió de Vilafranca. Citació al comte de Pallars per perjudicis causats al rei i a Bernat de Mal·leó (182-183). Sancions contra feudataris per servei militar mancat. Acord d'Anyà amb el comte de Foix (20 agost 1278) (184-185). Acord entre el comte de Foix i el bisbe d'Urgell: el pariatge d'Andorra (8 setembre 1278) (186-188).</p>	

APÈNDIXS	189
I. Documents	189
II. Itinerari de Pere <i>el Gran</i> els anys 1278-1280	233
ÍNDIX DE NOMS	243

